

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

TÜRK KARA KUVVETLERİ TEŞKİLAT VE
DOKTRİNİNDE YABANCI KAYNAKLI YENİDEN
YAPILANDIRMA PROJELERİ
VE SONUÇLARI (1880-1960)

Erhan ÇİFCİ
2502150348

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. GÜLTEKİN YILDIZ

İSTANBUL – 2022

ÖZ

**TÜRK KARA KUVVETLERİ TEŞKİLAT VE DOKTRİNİNDE YABANCI
KAYNAKLI YENİDEN YAPILANDIRMA PROJELERİ VE SONUÇLARI
(1880-1960)**

ERHAN ÇİFCİ

Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nde dış kaynaklı yeniden yapılandırma seçeneği 17. yüzyılın sonlarından itibaren devlet idarecilerinin gündemine girmiştir. Bununla beraber, dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin kapsamlı ve planlı hale gelmesi 1880'lerde mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin ıslahı için 1880-1960 yılları arasında Fransız, Alman, İngiliz ve Amerikalı ve diğer ülkelere mensup askerî müşavirler tarafından yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin teçhizat, teşkilat yapısı ve doktrin açısından Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri üzerinde nasıl bir etki yaptığının belirlenmesidir.

Belirlenen amaç doğrultusunda Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ndeki dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetleri 1880-1960 arasındaki süreçte nitel araştırma yöntemiyle ele alınmış, araştırma boyunca elde edilen bulgular kronolojik ve tematik olarak incelenmiştir. Ayrıca bu süreçte “dönüm noktası” olarak değerlendirilebilecek hususlar somut örneklerle aktarılmıştır. Bu sayede dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinin hangi açılardan benzerlik ve hangi açılardan farklılık gösterdiklerinin ortaya konmasına çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular, dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri içerisinde yapılan teçhizat modernizasyonunun doktrin dönüşümüne, doktrin dönüşümünün de teşkilat yapısında bazı değişikliklere yol açtığını ortaya koymaktadır. Bu durum ise yardım alınan ülkeye veya ülkelere karşı zamanla askerî, iktisadi ve siyasi olarak bağımlı kalma tehlikesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla iyi işleyen ve teknolojik gelişmelere ayak uydurabilecek bir yerli savunma sanayinin teşkili başta olmak üzere, dış etkilerden bağımsız bir millî askerî kültürün oluşturulması ve bu yapıyı koruyacak tedbirlerin alınması elzem görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeniden yapılandırma, reorganizasyon, Kara Kuvvetleri, Askerî Yardım, Teçhizat, Teşkilat, Doktrin, Prusya/Alman, Amerikan, NATO.

ABSTRACT
OUTSOURCED RESTRUCTURING PROJECTS AND THEIR RESULTS IN
THE ORGANIZATION AND DOCTRINE OF THE TURKISH LAND
FORCES (1880-1960)
ERHAN ÇİFCİ

Option for outsourced reorganization in Ottoman/Turkish Land Forces made into state executives' agenda at the end 17th century. Nevertheless, outsourced reorganization operations were planned and became more comprehensive around 1880s.

The aim of this research is to find out how the operations of outsourced reorganization for reforming Ottoman/Turkish Land Forces between 1880 and 1960, which were carried out by military advisors of French, German, British, American and other countries, affected Turkish Land Forces in terms of equipment, organization structure and doctrine.

As for these objectives, outsourced reorganization operations in Turkish Land Forces between 1880 and 1960 have been reviewed by qualitative analysis method and obtained evidence during the research have been examined chronologically and thematically. Furthermore, matters that are considered to be “milestone” in this process have been provided with tangible examples. Thus, outsourced reorganization projects have been presented in terms of similarities and differences.

Obtained evidence showed that modernization of equipment in outsourced reorganization projects led to change of doctrine, and change of doctrine led to change in organization structure. This situation in time brought up the danger of being dependent militarily, financially and policitically on countries providing assistance. Therefore, forming a domestic defence industry which functions well and keeps up with technological developments as well as creating an independent national military culture and taking measures to protect this structure are deemed to be absolute necessity.

Key Words: Reorganization, Land Forces, Military Assistance, Equipment, Organization, Doctrine, Prussian/German, American, NATO.

ÖN SÖZ

Dış kaynaklı askerî yeniden yapılandırma projeleri tarih boyunca hemen her toplumun başvurduğu bir tedbirdir. Ordularının muharebe alanında istenen performansı gösteremediği, taktik ve teknik gelişmelere ayak uyduramadığı zamanlarda bu soruna kendi bünyelerinde çözüm üretemeyen toplumlar çareyi dışarıdan yardım almakta bulmuşlardır.

Osmanlı/Türk askerî tarihi de bu anlamda diğer toplumların askerî tarihlerine paralel bir seyir izlemiştir. Askerî açıdan Batı toplumlarının gerisinde kaldığını gören Osmanlılar ordularını yeniden yapılandırma noktasında ister istemez dış yardıma ihtiyaç duymuşlardır. 1880’li yıllarla beraber kapsamlı ve profesyonel bir dış kaynaklı yeniden yapılandırma süreci başlarken, benzer projelerin Cumhuriyet döneminde de sürdüğü görülmektedir.

Bu çalışma ile Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri’nin ıslahı için uygulamaya sokulan dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri 1880-1960 periyodu baz alınarak incelenmiş ve bu zaman dilimindeki reorganizasyon faaliyetlerinin Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Keza bu dönemde yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri kapsamında Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri’nde herhangi bir askerî sistemin tamamıyla hâkim konuma gelip gelmediği de yine tespitine çalışılan önemli bir husus olmuştur. Konusu ve kapsamı bakımından bir ilk olan bu araştırmanın gerek Amerikan, İngiliz, Alman ve Osmanlı/Türk arşiv belgelerinin kullanılması gerekse Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetleri’nin yeniden yapılandırma faaliyetlerine bizzat tanık olmuş bazı subaylarla mülakat yapılması yönünden önem arz ettiği söylenebilir. Bundan dolayı literatürde mühim bir boşluğu dolduracağı ümit edilmektedir.

Öte yandan bilhassa yazım aşamasında benim için zorlu sayılabilecek bir süreci aşarak vücuda getirebildiğim bu çalışmada çok sayıda kişi ve kurumun desteğini gördüm.

Öncelikle tanıştığımız ilk günden itibaren ilgi ve desteğini benden esirgemeyen, çalışma boyunca telkin ve teşvikleriyle beni yönlendiren, motive eden kıymetli hocam – tez danışmanım Sn. Prof. Dr. Gültekin YILDIZ’a en içten şükranlarımı sunarım.

Yine bu sürecin başlangıç safhasından itibaren bana yakın alaka gösteren ve verdikleri desteklerle çalışmayı nihayete erdirmemi mümkün kılan Sn. Prof. Dr. Mahir AYDIN'a, Sn. Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ'e ve Sn. Prof. Dr. Hasip SAYGILI'ya kalbî şükran duygularımı ayrı ayrı arz etmek isterim.

Ayrıca Birleşik Krallık arşivlerinden temin ettiği binlerce belgeyi benimle paylaşma cömertliğini gösteren Sn. Prof. Dr. Serhat GÜVENÇ'e ve Birleşik Krallık arşivlerinde çalışma konumuyla ilgili olarak tespit ettiğim belgeleri kopyalayıp bana gönderme zahmetinde bulunan Sn. Ali ÖZKAN'a müteşekkirim. Bununla beraber pandemi sürecinde dahi yoğun bir mesai yaparken verdikleri destekle çalışmaya daha fazla vakit ayırmamı sağlayan Sn. Dr. Atakan ESEN'e ve Sn. Dr. Levent KURU'ya teşekkür ederim. Keza çalışma esnasında ulaştığım Rusça materyalin tercümesi işini üstlenen Sn. Emine Tülin ERİNÇ'e ve teknik konulardaki yardımlarından ötürü Sn. Muhammed DORUK'a da şükranlarımı sunarım.

Çalışmamın araştırma safhasında başvurduğum arşiv ve kütüphanelerde büyük bir hüsn-ü kabul ile karşılanmam hiç şüphesiz ki işimi önemli ölçüde kolaylaştırdı. Bu bağlamda Maryland'de bulunan ve uzun sayılabilecek bir zaman geçirdiğim The National Archives and Records Administration (NARA) çalışanlarına gösterdikleri yardımseverlik ve güler yüz için teşekkür borçluyum. Bilhassa Sn. Huda DAYTON ve Sn. Paul BROWN'ın adlarını hassaten zikretmek isterim. Türkiye'de ise Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı arşivi çalışanları da aynı şekilde taleplerimi büyük bir içtenlikle karşıladılar. Kendilerine müteşekkirim. Yine Millî Savunma Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Hava Harp Okulu Kütüphanesi, İstanbul Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı, Indiana University Bloomington Herman B. Wells Library ve Indiana University Bloomington Lilly Library çalışanlarına gösterdikleri kolaylık ve yardım severlik için teşekkür ederim.

Diğer yandan çalışma esnasında Soğuk Savaş döneminde Türk Kara Kuvvetleri bünyesinde muhtelif kıt'a ve karargâh görevlerinde bulunmuş, dış kaynaklı reorganizasyon faaliyetlerine bizzat şahit olmuş ve NATO'da görev almış bazı subaylarla mülakat yapma yoluna gidilerek bu konudaki tanıklıklarından istifade edilmiştir. Muvazzaflık dönemlerinde Türk Kara Kuvvetleri içerisinde önemli

görevler üstlenmiş bu askerlerle yaptığım sohbetler ufkumu açan ve konuya çok boyutlu bakmamı sağlayan bir etki yaptı. Dolayısıyla adları Kara Harp Okulu'ndan mezuniyet tarihlerine göre sıralanacak olunursa; Sn. E. Orgeneral İbrahim ŞENOCAK'a (Top. 1938 – 13), Sn. E. Korgeneral Selahattin ÇETİNER'e (Top. 1941 – 75), Sn. E. Piyade Yüzbaşı Kâmil CELKAN'a (P. 1942 – 2), Sn. E. Tankçı Albay Naci GÖKTUĞ'a (Tank. 1943 - P - 222), Sn. E. Korgeneral Nevzat BÖLÜĞİRAY'a (P. 1944 – 15), Sn. E. Korgeneral Suat İLHAN'a (Top. 1945 – 48), Sn. E. Kurmay Binbaşı Bahtiyar YALTA'ya (P. 1947 – 64), Sn. E. Korgeneral Muzaffer SEVER'e (P. 1955 – 53), Sn. E. Tuğgeneral Yılmaz TEZKAN'a (P. 1957 – 16), Sn. E. Tümgeneral Cumhur EVCİL'e (P. 1957 – 27), Sn. E. Tuğgeneral Onur NOYAN'a (Tank. 1958 – 6), Sn. E. Korgeneral Altay TOKAT'a (P. 1960 – 90), Sn. E. Orgeneral Ergin SAYGUN'a (Top. 1966 – Kr. Plt. 18) ve Sn. E. Tuğgeneral Osman Gazi KANDEMİR'e (P. 1982 – 9) bana zaman ayırdıkları ve sorularımı büyük bir nezaket ile cevapladıklarından ötürü en içten şükranlarımı sunuyorum. Keza bu satırları yazdığım an itibarıyla aralarında ebediyete irtihal etmiş bulunan Sn. İbrahim ŞENOCAK'ı, Sn. Kâmil CELKAN'ı, Sn. Naci GÖKTUĞ'u, Sn. Nevzat BÖLÜĞİRAY'ı, Sn. Suat İLHAN'ı, Sn. Bahtiyar YALTA'yı ve Sn. Muzaffer SEVER'i bu vesileyle rahmet ve hürmetle anıyorum.

Son olarak ise haklarımı hiçbir zaman ödeyemeyeceğim kıymetli aileme çalışma boyunca vermiş oldukları destek ve göstermiş oldukları anlayıştan ötürü minnet duygularımı ifade etmek isterim.

ERHAN ÇİFCİ
İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ORDUSUNDA PRUSYA EKOLÜ

1.1. OSMANLI ORDUSUNDA PRUSYA ASKERÎ SİSTEMİNİN BENİMSENMESİ.....	21
1.1.1. Prusya Askerî Sisteminin Gelişimi ve Dünya Geneline Model Haline Gelmesi.....	21
1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Prusya ile Yakınlaşması ve Prusya Askerî Sistemini Tanınması	26
1.1.3. Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin Islahı İçin Almanya'dan Resmî Bir Askerî Yardım Misyonu Talep Edilmesi	30
1.1.4. Kaehler Askerî Yardım Misyonu'nun Göreve Başlaması ve Karşılaşılan Sorunlar	35
1.1.5. Kaehler Askerî Yardım Misyonu Üyelerinin Bütün Olumsuzluklara Rağmen Görevlerine Devam Etme Nedenleri	44
1.2. OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA COLMAR VON DER GOLTZ'ÜN YERİ.....	47
1.2.1. Colmar von der Goltz'ün Görev ve Yetkileri	48
1.2.2. Colmar von der Goltz'ün Alman Askerî Yardım Misyonunun Başına Geçmesi	58
1.2.3. Osmanlı-Alman Silah Ticaretinde Colmar von der Goltz'ün Rolü.....	63
1.2.4. Colmar von der Goltz'ün Osmanlı Askerî Sistemine Katkıları	66
1.3. COLMAR VON DER GOLTZ SONRASINDA ALMAN ETKİSİ.....	70
1.3.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne Kadar Yapılan Çalışmalar	70
1.3.2. Yeniden Yapılandırma Faaliyetlerinin İvme Kazanması.....	77

1.3.3. Colmar von der Goltz'ün Bir Kez Daha Göreve Çağırılması	84
1.3.4. İkinci Meşrutiyet Döneminde Öne Çıkan Bazı Hususlar	90
1.3.5. Osmanlı Askerî Yeniden Yapılandırılmasının Balkan Harbi Sınavı.....	98
1.4. LİMAN VON SANDERS ASKERÎ YARDIM MİSYONU'NUN GÖREVE BAŞLAMASI	105
1.4.1. Almanlardan Yeni Bir Askerî Yardım Misyonu Talep Edilmesinde Öne Çıkan Faktörler	105
1.4.2. Liman von Sanders ve Alman Askerî Yardım Misyonu	114
1.4.3. Birinci Dünya Harbi'nin Yeniden Yapılandırma Faaliyetlerine Olumsuz Etkileri	131
1.4.4. Bir Devrin Muhasebesi	141

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI VE SONRASI DÖNEMDE (1919-1945) DIŞ KAYNAKLI YENİDEN YAPILANDIRMA FAALİYETLERİ

2.1. CUMHURİYETİN İLANI SONRASINDA TÜRK KARA KUVVETLERİ'NDE GÖRÜLEN YABANCI ETKİLER	145
2.1.1. Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Askerî İlişkilerin Sürdürülmesi ..	145
2.1.2. Alman Subayların Münferiden İstihdam Edilmeleri	149
2.1.3. Nasyonal Sosyalist İktidar ve Türk-Alman Askerî İlişkileri	154
2.1.4. İki Dünya Savaşı Arasında Askerî Reorganizasyona Katkı Sağlayan Diğer Ülkeler	163
2.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK KARA KUVVETLERİ'Nİ GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI	167
2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin Yapısı	167
2.2.2. Türk-İngiliz-Fransız Askerî İttifakının Reorganizasyon Çalışmalarına Yansımaları.....	173
2.2.3. Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın Askerî Reorganizasyona Katkısı	182
2.2.4. Türkiye'nin Tek Tarafa Bağlı Kalmama Çabaları	189
2.3. TÜRK-İNGİLİZ ASKERÎ İŞ BİRLİĞİ.....	197

2.3.1. Cumhuriyet Döneminde Türk-İngiliz Yakınlaşması.....	197
2.3.2. Türk Kara Kuvvetleri'nin Reorganizasyonunda İngiliz Etkisi	200
2.3.3. Adana Görüşmeleri ve Yurt Dışına Gönderilen Askerî Heyetler	205
2.3.4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Reorganizasyonunun Diğer Boyutları.....	211

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN ASKERÎ SİSTEMİNİN TÜRK KARA

KUVVETLERİ'NE NÜFUZ ETMESİ

3.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	217
3.1.1. İki Ülkeyi Birbirine Yaklaştıran Nedenler.....	217
3.1.2. Truman Doktrini'ne Giden Süreç	223
3.1.3. Truman Doktrini'nin Uygulanmasında İlk Safha: Tümgeneral Lunsford Oliver İnceleme Heyeti'nin Teşekkülü	234
3.1.4. Tümgeneral Lunsford Oliver İnceleme Heyeti'nin Raporu.....	239
3.2. AMERİKAN ASKERÎ YARDIM MİSYONU'NUN GÖREVE BAŞLAMASI VE FAALİYETLERİ.....	247
3.2.1. Eğitim ve Teçhizatta Reorganizasyon	256
3.2.1.1. Teknik Eğitim	256
3.2.1.1.1. Piyade Sınıfı	256
3.2.1.1.2. Topçu Sınıfı	265
3.2.1.1.3. Tank Sınıfı ve Zırhlı Birlikler.....	272
3.2.1.1.4. İstihkâm Sınıfı	278
3.2.1.1.5. Muhabere Sınıfı	282
3.2.1.1.6. Nakliye/Ulaştırma Sınıfı	284
3.2.1.1.7. Ordudonatım Sınıfı	288
3.2.1.1.8. Personel Sınıfı.....	292
3.2.1.1.9. Levazım - İkmal Sınıfı	295
3.2.1.2. Taktik Eğitim ve Doktrin	298
3.2.1.2.1 Kara Harp Okulu.....	300
3.2.1.2.2 Kara Harp Akademisi.....	305
3.2.1.2.3 Yedek Subay Okulu	313

3.2.1.2.4 Yurt İçi ve Yurt Dışı Kurslar	315
3.2.1.3. Tatbikî Eğitim.....	319
3.2.1.3.1. Kıt'a Eğitimleri ve Sahra Eğitim Ekipleri	319
3.2.1.3.2. Astsubay Sınıfının Reorganizasyonu	324
3.2.1.3.3. Acemi Er Eğitim Merkezlerinin ve Tümenlerinin Kurulması	329
3.2.2. Askerî Teşkilat Yapısında Değişim.....	332
3.2.2.1. Merkeziyetten Adem-i Merkeziyete Geçiş Çabaları	332
3.2.2.2. Genelkurmay'ın Millî Savunma Bakanlığına Bağlanması	335
3.2.2.3. Kara Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması	338
3.2.3. Askerî Üretim ve Yol Yapım Faaliyetleri.....	344
3.2.3.1. Askerî Üretim Tesislerinin Islahı Düşüncesi	344
3.2.3.2. Amerikan Askerî Yardım Misyonu ve Yol Yapım Programı	347
3.3. TÜRKİYE'NİN KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ'NE ÜYELİĞİ VE BUNUN YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİNE ETKİLERİ.....	352
3.3.1. NATO'nun Kurulması ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olma Çabaları..	352
3.3.2. Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye'nin Artan Önemi ve NATO Üyeliğine Kabulü	360
3.3.3. Türk Kara Kuvvetleri'nin Reorganizasyonunda NATO Etkisi.....	371
3.3.3.1. Üst Düzey NATO Yetkililerinin Türkiye Ziyaretleri.....	371
3.3.3.2. NATO'ya Entegrasyon Sürecinde Türk Kara Kuvvetleri	378
3.3.3.3. Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO'ya Entegrasyonunda Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Rolü	383
3.3.3.4. NATO Standartları ve Türk Kara Kuvvetleri	386
3.3.3.5. NATO Dönemi Reorganizasyonunun Türkiye Açısından Ortaya Çıkardığı Bilanço (1952-1960).....	407
SONUÇ	415
KAYNAKÇA	426
EKLER	491
ÖZGEÇMİŞ.....	517

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
a.g.t.	: Adı geçen tez
Band	: Cilt
BCA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Blz.	: Bakınız
BOA	: Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CAB	: Cabinet
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
FO	: Foreign Office
Haz.	: Hazırlayan
HR.TH.	: Hariciye Nezareti Tahrirat
İAS	: İrade Askerî
İDH	: İkinci Dünya Harbi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
KHO	: Kara Harp Okulu
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
No	: Numara
Nr	: Nummer (Numara)
p.	: Page (Sayfa)

Phd	: Doctor of Philosophy
pp.	: Pages (Sayfalar)
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
s.	: Seite (Sayfa)
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume (Cilt)
WO	: War Office
Y.E.E.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Askerî Maruzat
Y.PRK.BŞK.	: Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzat
Y.PRK.KOM.	: Yıldız Komisyonlar Maruzatı
Y.PRK.MYD.	: Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

GİRİŞ

I. KONU VE KAPSAM

Bir ülke, ihtiyaç duyduğu hallerde, askerî reorganizasyonu iç dinamikleri yoluyla sağlayabileceği gibi, iç dinamiklerin yetersiz kaldığı zamanlarda bu iş için dışarıdan yardım alınması gerekebilir. Böyle bir durumda temel kriter, o dönem için muharebe sahasında rüştünü ispatlamış, ortaya koyduğu taktik ve teknik performans ile diğer ülkelerin/toplumların nezdinde prestij kazanmış askerî yapının örnek alınmasıdır.

19. yüzyıla kadar dış kaynaklı askerî reorganizasyon faaliyetlerinde genel teamül, üstünlüğü herkesçe kabul edilen askerî yapının içerisinde yer almış, o yapının felsefesini özümsemiş, bilgi aktarımı noktasında yeterli beceri ve tecrübeye sahip kişilerin münferit olarak istihdam edilmesidir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Zira 1815 yılında Napolyon Savaşları'nın bitmesiyle beraber yeni bir uluslararası sistemin temelleri de atılmıştır. Bu dönemde modern ulus devletlerin yükselmesi, Sanayi Devrimi'nin ivme kazanması ve bunlara paralel biçimde orduların ve hükûmetlerin profesyonelleşmeleri ülkeleri daha resmî ve profesyonel müşavirlik hizmetlerini talep eder hale getirmiştir. Dolayısıyla 19. yüzyılın başlarına kadar dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinde müşavirlik hizmetleri kötü organize olmuş paralı askerî gruplardan, köleleştirilmiş kişilerden ya da hizmete zorlanan eski düşmanlardan sağlanmaktayken yeni konjonktürde bu tür hizmetler devlet destekli ve profesyonel askerî misyonlar üzerinden temin edilmeye başlamıştır.¹

Dışarıdan profesyonel çerçevede askerî yardım hizmeti talep eden ülkeler için işler ekseriyetle yukarıda anlatıldığı şekilde cereyan ederken, askerî yardımı yapan ülkeler ise çoğunlukla bunu siyasi ve iktisadi nüfuz sağlama aracına dönüştürmüşler ya da en azından bunun için ciddi gayret göstermişlerdir.² Bahsi geçen durumun

¹ Donald Stoker, "The History and Evolution of Foreign Military Advising and Assistance, 1815-2007", **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization, 1815-2007**, Ed. Donald Stoker, Routledge, New York, 2008, p. 2.

² Bu durumu teyit eden güzel bir tanımı Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusunda görev alan ve daha sonra rütbesi generalliğe kadar yükselen Alman Gerold von Gleich yapmıştır. Bir askerî yardım projesi sonucunda Osmanlı Devleti hizmetine girmiş olan von Gleich'a göre askerî yardım faaliyetleri kapsamında görevlendirilen her askerî misyon, aksi iddia edilmesine rağmen, siyasi bir tedbirdir. Bu

oluşmasında en önemli etken askerî yardımların zamanla siyasi ve iktisadi amaçlara ulaşmayı destekleyecek bir araç/yöntem olarak görülmesidir. Zira askerî müşavirlik hizmetleri üzerinden çok daha kolay hale gelen silah satışları yalnızca iktisadi kazanımlara neden olmamış, yardım alan ülke ordusunda doktrin ve teşkilat değişikliğine de sebebiyet vermesinden ötürü kısa sürede o ülkenin askerî ve siyasi sistemi üzerinde nüfuz sağlama imkânı da tanımıştır. Dolayısıyla son iki yüzyılda dış kaynaklı askerî yeniden yapılandırma projelerinin müşavirlik hizmeti veren taraf açısından büyük ölçüde siyasi ve iktisadi etki sağlayabilmek arzusuyla şekillendirilen, profesyonel ve devlet destekli bir niteliğe büründüğü söylenebilir.³

Yeni türden dış kaynaklı askerî yeniden yapılandırma projelerine dünyadaki ilk örnek Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Batı çizgisinde modern bir ordu oluşturabilmek maksadıyla Fransa'dan bir askerî yardım misyonu talep etmesidir. Napolyon'un askerî düşüncesine hayranlık duyan ve Napolyon Savaşları esnasında kazanılan yeni tecrübeleri Mısır ordusu bünyesinde kurumsallaştırmak isteyen Mehmed Ali Paşa Fransa'ya resmen başvurarak Mısır'a bir askerî yardım misyonu gönderilmesini istemiştir. Talebine olumlu yanıt verilmesi üzerine Mısır'a Fransız askerî danışmanları gelmiş ve kısa sürede etkili bir konum kazanmışlardır. Öyle ki daha sonra "Süleyman Paşa" adıyla da tanınacak olan Albay Seves, Mısır ordusunun hiyerarşik yapısı içerisinde Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'dan sonra ikinci sıraya yerleşmiştir.⁴

Benzer bir durum 1818 yılında İspanya'dan bağımsızlığını kazanan Şili'de yaşanmıştır. Kendi askerî güçlerini oluşturmak isteyen Şilililer evvela yabancı ülkelerden münferit askerî danışmanlar istihdam etmişler, ardından da Fransa ve Almanya'dan bu konuda resmî olarak yardım istemişlerdir. Bu talebin sonucunda adı

nedenle az veya çok sevimsizdirler. Bkz.: Jehuda L. Wallach, **Bir Askerî Yardımın Anatomisi**, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985, s. V.

³ Yardımı yapan ve yardımı alan ülkeler açısından askerî yardımları etkileyen siyasi, iktisadi, psikolojik, stratejik ve askerî faktörler üzerine detaylı bilgi için bkz.: Sezai Orkunt, **Türkiye-ABD Askerî İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 22-28.

⁴ Mehmed Ali Paşa'nın Mısır ordusunu yeniden yapılandırma düşüncesi ve Fransız askerî danışmanların çalışmaları hakkında bkz.: Khaled Fahmy, **Paşa'nın Adamları: Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır**, Çev. Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 79-80; John P. Dunn, "Missions or Mercenaries? European Military Advisors in Mehmed Ali's Egypt, 1815-1848", **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization, 1815-2007**, pp. 11-19.

geçen ülkelerin askerî yardım misyonları Şili ordusunun yeniden yapılandırılması faaliyetlerine nezaret etmişlerdir. Özellikle Alman subaylar Şili ordusu üzerinden kısa zamanda neredeyse Latin Amerika ülkelerinin tamamına nüfuz etme becerisini göstermişlerdir.⁵

Bu örnekler kolaylıkla çoğaltılabilir. Nitekim 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Latin Amerika'dan Balkanlara, Balkanlardan da Uzak Doğu'ya kadar uzanan çok geniş bir coğrafyadaki ülkelerin ordularını yeniden yapılandırabilmek amacıyla Almanya, Fransa, İngiltere gibi dönemin önemli askerî güçlerinden yardım misyonu talep ettikleri görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arkasından ise Amerikan ordusunun taktik ve teknik üstünlüğü örnek alınacak ve Türkiye dâhil olmak üzere, çok sayıda ülkede Amerikan askerî yardım misyonları görev yapacaktır.⁶

Öte yandan Osmanlılar özelinde de benzer bir durum söz konusudur. Askerî açıdan rakiplerine üstünlük kurmakta zorlanmaya başlayan Osmanlı ordusunda 17. yüzyılın sonlarından itibaren dış kaynaklı yeniden yapılanma seçeneği devlet idarecilerinin gündemine girmiştir. Üçüncü Selim döneminde (1789-1807) ivme kazanan yeniden yapılandırma faaliyetleri II. Mahmud döneminde (1808-1839) de devam etmiştir. Bununla beraber askerî amaçlı yeniden yapılandırma konusunda II. Abdülhamid döneminin bir kırılma noktası olduğu söylenebilir. Zira daha önceleri Fransız ve İngiliz subaylar tarafından münferiden ve yüzeysel sayılabilecek şekilde yapılan askerî ıslahat 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden (93 Harbi) sonra Almanlara ihale edilerek öncekilere göre oldukça kapsamlı ve planlı hale getirilmiştir.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Frederick M. Nunn, **Yesterday Soldiers: European Military Professionalism in South America (1890-1940)**, University of Nebraska Press, 1983, pp. 99-153; Frederick M. Nunn, "Effects of European Military Training in Latin America: The Origins and Nature of Professional Militarism in Argentina, Brazil, Chile, and Peru, 1890-1940", **Military Affairs**, Vol.XXXIX, No:1, February 1975, pp. 1-7; George Pope Atkins-Larry V. Thompson, "German Military Influence in Argentina, 1921-1940", **Journal of Latin American Studies**, Vol.IV, No:2, November 1972, pp. 257-259; Warren Schiff, "The Influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880-1914", **The Hispanic American Historical Review**, Vol.LII, No:3, August 1972, pp. 436-455; Warren Schiff, "German Military Penetration into Mexico during the Late Díaz Period", **The Hispanic American Historical Review**, Vol.XXXIX, No:4, November 1959, pp. 568-579; William F. Sater, "The Impact of Foreign Advisors on Chile's Armed Forces, 1810-2005", **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization, 1815-2007**, pp. 26-34.

⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Amerikan Askerî Yardım Programı (*U.S. Military Assistance Program – MAP*) kapsamında dünya genelinde görev yapan Amerikan askerî yardım misyonlarının sayısı kısa sürede altmışı bulacaktır. Bkz.: Charles Windle-T. R. Vallance, "Optimizing Military Assistance Training", **World Politics**, Vol. XV, No:1, October 1962, p. 91.

Başta Colmar von der Goltz olmak üzere, Osmanlı Devleti hizmetinde görev yapan Alman askerî müşavirlerin çalışmaları neticesinde Alman askerî sisteminin Türk Kara Kuvvetleri üzerindeki etkileri Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da devam etmiştir. Söz konusu etkinin İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürdüğü görülmektedir. Bununla beraber İkinci Dünya Savaşı döneminde yapılan askerî ittifaka bağlı olarak Türk Kara Kuvvetleri'nin bazı sınıflarında kısa süreli bir İngiliz etkisinin yerleştiği söylenebilir. Savaş sonrasında ise gerek siyasi gerekse askerî şartlardan ötürü Amerika Birleşik Devletleri ile iş birliğine gidilmiş ve Türk Kara Kuvvetleri'nde yeniden yapılandırılması işi Amerikalılara verilmiştir. Bu kapsamda göreve başlayan Amerikan Askerî Yardım Misyonu evvela Türk ordusunun genel ihtiyaçlarını esas alan bir reorganizasyon programı izlemişse de, bu program Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üye olmasını müteakiben NATO ittifakının hedeflerine ve ihtiyaçlarına göre revize edilmiştir. Böyle olmakla beraber NATO üyeliği sonrasında uygulanan yeni reorganizasyon programı da Amerikan Askerî Misyonu nezaretinde yürütülmüştür.

Bu araştırmada 1880-1960 yılları arasında Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin ıslahı maksadıyla yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinin Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduklarının tespitine çalışılmıştır. Yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri sonucunda Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nde spesifik bir askerî modelin tamamıyla egemen hale gelip gelmediği konusu ise araştırmanın bir diğer problemidir. Dolayısıyla etkilerini günümüze kadar sürdürdüğü düşünülen Amerikan askerî sistemi bu araştırmanın asıl odak noktasıdır. Dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri arasında yine çok önemli bir konuma sahip olan Alman askerî sistemine geçiş süreci ise Amerikan askerî sistemine geçiş süreci ile benzerliklerin, farklılıkların ve Amerikan etkisini hangi ölçülerde kırdığının tespiti açısından çalışmanın kapsamı içerisine alınmıştır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de 1880'li yıllardan itibaren Prusya/Alman askerî sistemini esas alarak geniş makyaslı bir yeniden yapılandırma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılda Prusya askerî sistemini tanımasından ve Prusya askerî sisteminin dünya genelinde model haline gelmesinden kısaca bahsedildikten sonra, Prusya askerî sisteminin Osmanlı/Türk ordusuna resmî olarak girişi 1882'de İstanbul'a gelen Alman Askerî Yardım Misyonu'nun (Kaehler

Askerî Yardım Misyonu) faaliyetleri temel alınarak anlatılmıştır. Bunun hemen ardından Alman Askerî Yardım Misyonu'na bir yıl sonra dâhil olan Colmar von der Goltz'ün Osmanlı/Türk askerî sistemine yaptığı katkılar farklı boyutlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Goltz'ün ülkesine dönmesinin akabinde de görevine devam eden Alman askerî uzmanların reorganizasyon faaliyetlerinde neler yaptıkları ise İkinci Meşrutiyet, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı dönemleri temelinde ayrı ayrı işlenmiştir. Bu noktada üstün yetkilerle göreve getirilen Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun çalışmalarının üzerinde de detaylı biçimde durulmuştur.

İkinci Bölüm'de Cumhuriyet'in ilanından sonra askerî reorganizasyon projelerinin ne şekilde devam ettiği tartışılmıştır. Almanya ile askerî ilişkilerin sürdürülmesi ve Almanya'dan bu kez gayriresmî olarak sözleşmeli subay istihdamı bölümün ana temasıdır. Yine Nasyonal Sosyalist (NAZİ) iktidarın iş başına gelmesinden sonra siyasi ve askerî ilişkilerde nasıl bir kırılma yaşandığının üzerinde de durulmuştur. Ayrıca "İki Dünya Savaşı Arası Dönem" olarak tanımlanabilecek 1919-1945 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmaların içerisinde yer alan diğer ülkelere mensup askerî uzmanlar da bu bölümde odaklanılan hususlar arasındadır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı öncesinde nasıl bir yaklaşım sergilediği, yaklaşan savaş tehlikesine karşı ne gibi tedbirler aldığı, Türk Kara Kuvvetleri'nin İkinci Dünya Savaşı arifesindeki durumu bu bölümün yine önemli temas noktaları arasındadır. Bunların yanında Türkiye'nin savaş dışı kalmasına rağmen gerek Müttefik gerekse Mihver devletlere gönderdiği askerî heyetler aracılığıyla savaşta yaşanan gelişmeleri nasıl takip ettiğinin üzerinde de durulmuştur. İkinci Bölüm'ün en önemli teması ise İkinci Dünya Savaşı döneminde yürütülen reorganizasyon faaliyetleri kapsamında İngiltere'nin yerinin ve öneminin ortaya konmasıdır. Bu bağlamda Türk Kara Kuvvetleri'nin İkinci Dünya Savaşı dönemi reorganizasyonunda İngilizlerin hangi alanlarda etkili oldukları irdelenmiştir.

Üçüncü Bölüm'de ise Türk Kara Kuvvetleri'nin Amerikan askerî sisteminin etkisine girişi çok boyutlu bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşması, Truman Doktrini'nin ilanı sonrasında iki ülke arasında yoğun bir askerî iş birliğinin başlaması, Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun teşkili ve Türkiye'ye gelişi konu özelinde girizgâh olarak işlenmiştir. Ardından Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Türkiye'deki

alışmaları teşkilat, teçhizat ve doktrin açısından değerlendirilmiştir. Bölümün son alt başlığında ise Türkiye'nin NATO yesi olmasının ardından dış kaynaklı reorganizasyon faaliyetlerinde nasıl bir değişiklik yaşandığı, Amerikalıların bu süreçte nasıl bir görev aldıkları, Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO standartlarını yakalayabilmesi için ne gibi çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmalarda ne kadar başarı sağlandığı tartışılmıştır. Nihayetinde NATO yeliğinin dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri açısından ortaya çıkardığı bilançonun tespiti ile Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin 1880-1960 yılları arasında geçirdiğı değişim ve dönüşüm hakkında genel bir perspektifin verilmesine çalışılmıştır.

II. AMAÇ, YÖNTEM VE SINIRLILIKLAR

Tezin kapsam ve problemi anlatılırken ortaya konduğu gibi, bu araştırma ile öncelikle 1880-1960 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin değişim ve dönüşümünde etkisi bulunan dış kaynaklı yeniden yapılanma projelerinin hangi ihtiyaçlardan ötürü ortaya çıktığının belirlenmesine çalışılacaktır. Bunun yanı sıra benimsenmeye çalışılan askerî modellerin köklü bir geçmişe sahip olan Türk Kara Kuvvetleri'ne ne ölçüde sirayet ettiğinin tespiti amaçlamaktadır. Keza bahsi geçen yeniden yapılandırma projelerinin teşkilat ve doktrin noktasında Türk Kara Kuvvetleri'ne neler kattığının somut verilerle ortaya koyulabilmesi de hedeflenmektedir.

Bu nedenle araştırmaya derinlik katması açısından aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- i. Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerinde Türk Kara Kuvvetleri'nin ıslahı ve modernizasyonu için karar vericileri yeniden yapılandırma faaliyetlerine yneltlen unsurlar nelerdi?
- ii. 1880'den 1960'a kadar dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetleri için askerî ekol seçilirken hangi kriterler etkili olmuştu?
- iii. Türk Kara Kuvvetleri'nde günümüze değin etkisi sürdüğü düşünülen Prusya (Alman) askerî sisteminin karakteristik özellikleri nelerdir? Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nde bir Prusya askerî sisteminin yerleşmesine büyük katkısı

olduğuna işaret edilen Colmar von der Goltz'un (Goltz Paşa) bu konudaki rolü ve etkinliği hangi düzeydedir?

- iv. “İki Dünya Savaşı Arası Döner” olarak da tanımlanan 1919-1939 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonu hangi şekillerde sürdürölmüştür? Alman askerî sistemi açısından bir devamlılık söz konusu mudur?
- v. İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşa girmeyen Türkiye'nin askerî durumu nasıldır? Bu dönemde askerî faaliyetleri nasıl bir seyir izlemiştir? “Savaş dışı kalma” politikasının askerî reorganizasyon düşüncesine ne gibi bir tesiri olmuştur?
- vi. İkinci Dünya Savaşı esnasında Türkiye ve İngiltere arasında arttığı görölen askerî etkileşim Türk Kara Kuvvetleri'nde hissedilir bir İngiliz etkisinin başlamasına sebebiyet vermiş midir? Verdiyse, İngiliz askerî sistemi Türk Kara Kuvvetleri'nin dış kaynaklı reorganizasyonunda hangi alanlara nüfuz etmiştir?
- vii. Türk Kara Kuvvetleri'ne Amerikan askerî etkisi ne zaman ve hangi yollarla girmeye başlamıştır? Amerikan askerî sisteminin karakteristik özellikleri nelerdir? Bu modelin daha önce benimsenmiş olan Prusya askerî sisteminden farkları nelerdir? Prusya askerî sistemi Amerikan askerî sisteminin Türk Kara Kuvvetleri'ne nüfuzunu hangi noktalarda kırmıştır?
- viii. Amerikan askerî sisteminin Türk Kara Kuvvetleri'ne tesir etmesinde çok önemli bir yeri olan JAMMAT ve JUSMMAT gibi kuruluşların faaliyetleri nelerdir?
- ix. 1952'de gerçekteşen NATO üyeliği Türk Kara Kuvvetleri açısından ne gibi sonuçlar doğurmuştur? NATO üyeliği ile beraber Türk Kara Kuvvetleri'nin dış kaynaklı reorganizasyonunda nasıl bir kırılma görölmüştür? NATO üyeliği sonrasında Türk Kara Kuvvetleri NATO standartlarına ulaşma noktasında ne

gibi sıkıntılar yaşamıştır? Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO'ya intibakı sürecinde Amerikalıların rolü nedir?

- x. 1880-1960 yılları arasındaki dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri esas alındığında Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nde spesifik bir askerî modelin tamamıyla egemen hale geldiği ya da Türk Kara Kuvvetleri'nde genel olarak Prusya ya da NATO tipi bir subay profilinin oluştuğu söylenebilir mi?

Bununla beraber seçilen araştırma konusu ve kapsamı itibarıyla bu çalışma alanında ilktir. Türk Kara Kuvvetleri hakkında geçmişten günümüze farklı konular ve periyotlar esas alınarak akademik çalışmalar yapılmasına rağmen bu araştırma gerek temel aldığı konunun özgünlüğü gerekse Osmanlı döneminden erken Cumhuriyet devrine sarkan bir periyotta Türk Kara Kuvvetleri'nde etkili olan dış kaynaklı askerî reorganizasyonu incelemesi bakımından ziyadesiyle önemlidir. Ayrıca hem 1880-1960 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasında etkili olan ülkelerin (Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri) arşiv belgelerini kullanan hem de bahse konu reorganizasyon sürecine bizzat tanıklık etmiş kişilerin görüşlerine mülakatlar yoluyla başvuran bir akademik çalışma daha bulunmamaktadır. Dolayısıyla araştırmanın literatürde önemli bir boşluğu dolduracağı öngörülmektedir.

Araştırmada Türk Kara Kuvvetleri'ndeki dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetleri 1880-1960 arasındaki süreçte nitel araştırma yöntemiyle ele alınmış, çalışma boyunca elde edilen belge ve bulgular kronolojik ve tematik olarak irdelenmiştir. Keza odaklanılan zaman dilimindeki dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinde “dönüm noktası” şeklinde değerlendirilebilecek hususlar ise “örnek olay incelemesi” yöntemi ile tetkik edilmiştir.

Yine araştırma kapsamında Türk Kara Kuvvetleri'nde yürürlüğe sokulan dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri tematik ve kronolojik bir düzen içerisinde ilişkiisel araştırma modeline uygun olarak incelenmiştir. Diğer bir deyişle, Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasında etkili olan yabancı askerî sistemlerin birbirleriyle olan benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulmasına ve böylelikle mukayeseli bir analiz yapılmasına gayret gösterilmiştir.

Öte yandan bu araştırma yalnızca 1880-1960 yılları arasındaki gelişmelerle sınırlı tutulmuştur. Böyle bir kronolojik sınırlamanın belirlenmesinde Osmanlı/Türk

Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasına resmî anlaşmayla memur edilmiş ilk askerî yardım misyonu olan Alman (Kaehler) Askerî Yardım Misyonu'nun göreve başladığı 1882 yılı ile Cumhuriyet döneminde önemli bir kırılmaya yol açan 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesi ölçüt alınmıştır. Zira 1947 yılından itibaren geniş yetkilerle görev yapan Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun faaliyetleri 27 Mayıs 1960 tarihi sonrasında devam etse de, dış kaynaklı askerî reorganizasyon bu tarihten itibaren ciddi bir duraklama sürecine girmiştir. Fakat konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından, araştırma periyodunun hemen öncesindeki ve hemen sonrasındaki gelişmelere de atıf yapılmıştır.

III. KAYNAKLAR

a) Arşiv Belgeleri

Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nde etkili olan dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerini 1880-1960 periyodunda inceleyen bu çalışma esnasında, konunun bağlamı gereği, ağırlıklı olarak yabancı arşiv belgeleri üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla çalışma kapsamında kullanılan arşiv belgeleri açısından öncelikli yeri Amerikan arşivleri almaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Maryland eyaletinde bulunan Amerikan Ulusal Arşivleri'nde (*The National Archives and Record Administration, College Park*) zengin bir belge koleksiyonunun olduğu söylenebilir. Bu koleksiyon içerisinde orijinaleri üzerinde çalışma şansına eriştiğimiz Amerikan Askerî Yardım Misyonu (*Joint American Military Mission for Aid to Turkey*) belgeleri ziyadesiyle önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Askerî Yardım Misyonu'nun 1947-1960 yılları arasındaki faaliyetlerini aylık ilerleme raporlarından (*Monthly Progress Report*) takip etmek büyük ölçüde mümkünken, Amerikan askerî müşavirlerinin görev yaptıkları alanlar/sınıflar hakkında yazdıkları rapor ve muhtıralar çok ayrıntılı veriler içermeleri bakımından araştırma esnasında sıklıkla başvurulmuş belgeler olmuşlardır. Yine Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Türk Genelkurmayı ile yaptığı yazışmalar ve üst rütbeli Türk askerî personeli ile düzenledikleri toplantıların tutanakları da özellikle 1947-1960 yılları arasındaki dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin ruhunu anlayabilmemiz açısından çok önemli bir yere sahiptir. Bu belgelerin ekseriyeti Türk akademik yazınında ilk kez bu çalışma içerisinde kullanılmıştır.

Amerikan Ulusal Arşivleri'nde yer alan bir başka önemli belge grubu ise ataşemiliter raporlarıdır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde Türkiye'de görev yapan Amerikalı subaylar Osmanlı ve Türk Kara Kuvvetleri hakkında ülkelerine düzenli olarak raporlama yapmışlardır. Bunlar arasında Osmanlı Devleti döneminde yazılan raporlar büyük ölçüde İngilizlerden elde edilen istihbari bilgilere dayanırken, Cumhuriyet döneminden itibaren Amerikalı subaylar Türk Kara Kuvvetleri hakkındaki gözlemlerini detaylı biçimde ülkelere aktarmışlardır. Çalışmamızda özellikle erken Cumhuriyet döneminde (kabaca 1925-1945 yılları arası arasındaki bir süreç) yazılan Amerikan ataşemiliter raporlarından istifade edilmiştir.

Basılı belge koleksiyonları içerisinde ise Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanlığına ait mikrofilm koleksiyonu (*Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey*) değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanlığına Türkiye'deki büyükelçilik ve konsolosluklarından intikal eden yazılar 1930-1954 periyodunda incelenmiş ve askerî içeriğe sahip belgelerden yararlanılmıştır.

Amerikan Dışışleri Bakanlığının basılı belge koleksiyonu içerisinde yine çok önemli bir yere sahip olan *The Foreign Relations of the United States (FRUS)* serisi de çalışmamız boyunca sıkça başvurulmuş bir kaynak olmuştur. Bu seride Amerika Birleşik Devletleri'ne başkanlık yapan Franklin D. Roosevelt, Harry S. Truman ve Dwight D. Eisenhower dönemlerine ait belgeler (1934-1960 periyodu) incelenmiş ve bu belgelerden çalışmada geniş ölçüde faydalanılmıştır. Bunların yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanlığının (*A Decade Of American Foreign Policy Basic Documents, 1941-1949*) ve Amerikan Kongresi'ne (*Hearings vb.*) ait basılı tutanak, belge ve raporlar da çalışmada kullanılan materyal arasındadır.

Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyon süreçlerini yakından takip eden ve İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırma çalışmalarına fiilen katılan İngiltere'nin konuya nasıl bir gözle baktığı ise Londra'da faaliyet gösteren Birleşik Krallık Ulusal Arşivi'ndeki (*The National Archives, Kew*) belgeler aracılığıyla tetkik edilmiştir. Bu çerçevede War Office (**WO**), Foreign Office (**FO**) ve The Cabinet Papers (**CAB**) tasniflerinde yer alan basılmamış arşiv belgeleri araştırmamızın önemli bir başvuru kaynağı haline gelmiştir. Keza basılı doküman arasında da Birleşik Krallık Dışışleri Bakanlığının *British Documents on the*

Origins of the War 1898-1914 ve *Further Correspondence Respecting The Affairs of Turkey* başlıklı koleksiyonları gerek son dönem Osmanlı gerekse erken Cumhuriyet dönemi Türk Kara Kuvvetleri'ndeki gelişmeleri takip açısından ele alınan materyal dâhilindedir.

Bunlarla beraber çalışmamızın nirengi noktalarından Alman askerî sisteminin Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ne etkisi de Almanca ve İngilizce olarak basılmış Alman arşiv belgeleri üzerinden takip edilmiştir. Bu bağlamda *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914*, *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945* ve bunun İngilizce muadili olan *Documents on German Foreign Policy 1918-1945* koleksiyonları gözden geçirilmiştir. Bu koleksiyonlar üzerinden özellikle Birinci Dünya Savaşı öncesinde göreve başlayan Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nunun kuruluş süreci ile erken Cumhuriyet ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde Almanların Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri hakkındaki kanaatlerinin tespitine gayret edilmiştir.

Öte yandan Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (*North Atlantic Treaty Organization – NATO*) kabul edilmesi ve Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO'ya intibakı sürecinde yaşananlar NATO'nun kurumsal internet sitesinde* araştırmacıların kullanımına açtığı arşivinden (*NATO Archives*) temin edilen belgelerin ve raporların ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın yerli arşivler üzerinden takibi ise T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (**BOA**), T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (**BCA**) ve kısa süre önce T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına devredilen Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (**ATASE**) aracılığı ile yapılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı Arşivi'nden (**BOA**) Osmanlı Devleti döneminde Alman askerî müşavirlerinin görevlendirmeleri, çalışmaları ile ilgili bazı belgeler kullanılırken, Cumhuriyet Arşivi'nden (**BCA**) da 1923-1960 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin dış kaynaklı reorganizasyonuna ilişkin belgelere geniş şekilde yer verilmiştir. Çok fazla detay barındırmamasalar da, Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgeler Alman, İngiliz ve

* <https://www.nato.int/>

Amerikan askerî sisteminin Cumhuriyet döneminde ne gibi bir etkiye sahip oldukları hakkında perspektif sağlamaları açısından değerlidir.

Cumhuriyet döneminde yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinin bilhassa İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki seyri Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (**ATASE**) bünyesindeki İkinci Dünya Harbi (**İDH**) koleksiyonundaki belgeler yardımıyla irdelenmiştir. Tasnife açılan belgeler nitelik ve nicelik bakımından doyurucu düzeyde olmasalar da, halen en önemli kaynak konumundadırlar. Keza Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (**ATASE**) bünyesinde 2018 yılı itibarıyla araştırmaya açılan **Kore Harbi** koleksiyonu ise Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Kore'ye gidecek olan Türk Tugayı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından çalışmamızda kullanılmışlardır.

Son olarak, bunların yanı sıra araştırma kapsamında Millî Savunma Bakanlığına bağlı **Lodumlu** arşivinde de çalışılması düşünülmüş ancak kendilerinden ellerinde sadece subay sicil dosyaları ve lağvedilen birliklerle ilgili “önem arz etmeyen” belgelerin bulunduğu dair bildirim alınması üzerine bu çabamız akim kalmıştır.

b) Araştırma – İnceleme Eserler

Bu çalışmada kullanılan araştırma inceleme eserleri dört ayrı başlık altında ele almak mümkündür. Öncelikle Prusya/Alman askerî sisteminin karakteristik özelliklerinin anlaşılması noktasında Steven E. Clemente'nin *For King and Kaiser: The Making of the Prussian Army Officer 1860-1914*, John Moncure'un *Forging the King's Sword: Military Education Between Tradition and Modernization - The Case of the Royal Prussian Cadet Corps 1871-1918*, Martin Kitchen'in *The German Officer Corps 1890-1914*, T.N. Dupuy'un *A Genius for War: The German Army and General Staff (1807-1945)* ve Walter Görlitz'in *The German General Staff: Its History and Structure 1657-1945* adlı kitapları değerli bilgiler ihtiva etmektedirler.

Prusya/Alman askerî sisteminin Osmanlı/Türk askerî sistemine nüfuz etmesi konusunda ise halen aşılamamış temel referans kaynağı Jehuda L. Wallach'ın *Bir Askerî Yardımın Anatomisi* adıyla Türkçeye çevrilen eseridir. Eser 19. yüzyılın başlarından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar Prusya/Alman askerî sisteminin Osmanlı/Türk askerî sistemine hangi ölçülerde nüfuz ettiğini arşiv belgelerini merkeze alarak ortaya koymaktadır. Ayrıca Kâzım Karabekir'in Alman askerî sistemini ve

Almanların Osmanlılarla ünsiyetini muhtelif açılardan masaya yatırdığı *Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu*, *Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri* ve *Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar* adlı kitapları konunun arka planının anlaşılabilmesi noktasında faydalıdır. Keza İlber Ortaylı’nın aynı zamanda doçentlik tezi de olan *Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* adlı çalışması ve Gregor Schöllgen’in *Emperyalizm ve Denge: Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914* kitabı da bu dönemde Almanya ile siyasi, iktisadi ve askerî ilişkileri ele alması açısından değerlidir.

Alman sisteminin Osmanlılar askerî yapısı içerisinde kurumsal bir temele oturmasında çok büyük bir payı olan Colmar von der Goltz hakkında ise öğrencisi Pertev Demirhan’ın yazdığı *General Feldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild Eines Grossen Soldaten* adlı biyografi öncelikli başvuru kaynağıdır. Bunun haricinde Salih Kış’ın Alman ve Osmanlı arşivlerinden elde ettiği belgelerle Colmar von der Goltz’ün on iki yıllık ilk hizmet dönemi üzerine kaleme aldığı *Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: von der Goltz Paşa (1883-1895)* adlı monografi iyi bir Goltz incelemesidir. Naci Yorulmaz’ın doktora tezi üzerine inşa ettiği ve Almanya’nın II. Abdülhamid döneminde göreve başlayan Alman Askerî Yardım Misyonu vasıtasıyla Osmanlı Devleti üzerinde nasıl etki sağladığını detaylı biçimde anlatan *Büyük Savaşın Kara Kutusu* (İngilizcesi: *Arming the Sultan*) adlı eserinde ise von der Goltz’e ayrılan bölüm yine oldukça kıymetli bilgiler içermektedir.

Birinci Dünya Savaşı’nın öncesinde ve savaş sırasında Türk-Alman askerî ilişkilerinin nasıl bir seyir izlediğini anlatan eserler arasında Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu içerisinde yer alan Carl Mühlmann’ın *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg* adlı çalışması öne çıkmaktadır. Bununla beraber, Ulrich Trumpener’in *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918* ve Klaus Wolf’un *Gelibolu 1915: Birinci Dünya Harbi’nde Alman-Türk Askerî İttifakı* adlı eserleri bu dönemi ele alan kıymetli kitaplar arasında gösterilebilir.

Alman askerî sisteminin Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetleri’ne yaptığı etki konusunda ise Gerhard Grüßhaber’in yakın zamanda Türkçeye de tercüme edilen *The ‘German Spirit’ in the Ottoman and Turkish Army (1908-1938)* adlı çalışması özellikle Türkiye’de çalışan Alman subayların sicil dosyalarını ve Almanya’ya yazdıkları raporları incelemesi nedeniyle önem arz etmektedir. Grüßhaber’in kitabı dışında Cemil Koçak’ın yazdığı *Türk-Alman İlişkileri (1923-*

1939) ve Yavuz Özgüldür'ün daha ziyade ikinci elden kaynaklar üzerinden kaleme aldığı *Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)* adlı kitaplar erken Cumhuriyet döneminde Türk-Alman askerî, siyasi ve iktisadi ilişkilerinin seyrini göstermeleri açısından değerlidir.

Her ne kadar ağırlıklı olarak İngiliz arşiv belgeleri kullanılsa da, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin durumunu ve bu dönemde yürütülen reorganizasyon faaliyetlerini en ayrıntılı şekilde işleyen çalışma İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in ortak kaleme aldıkları *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si* adlı kitaptır. Yine Selim Deringil'in *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası* adlı eseri de İngiliz arşiv belgeleri üzerinden Türk Kara Kuvvetleri'nin bu dönemdeki yapısına ışık tutacak bilgiler vermektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Müttefik ülkeler ile ilişkileri ve inişli çıkışlı bir seyir izleyen ilişkilerin askerî yeniden yapılandırma sürecine etkileri konusunda ise Edward Weisband'ın *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası* adlı çalışması dönemin tanıkları ile yapılan mülakatları da içermesi hasebiyle değerlidir. Keza Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının Cumhuriyet'in 50. kuruluş yıldönümü münasebetiyle yayınladığı *Türk Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)* başlıklı kitap Dışişleri Bakanlığı arşivinin kullanılması sebebiyle müstesna bir çalışmadır. Öte yandan Brock Millman'ın *The Ill-Made Alliance: Anglo-Turkish Relations 1939-1940*, Frank G. Weber'in *Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*, ve Figen Atabey'in *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı* adlı eserleri ise İkinci Dünya Savaşı'nda "savaş dışı" kalmasına rağmen Türkiye'nin ordusunu reorganize edebilmek adına Müttefik ülkeler ve Almanya ile yürüttüğü ilişkilerin detaylarını vermeleri bakımından dikkat çekmektedirler.

Diğer taraftan Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz nüfuz alanından çıkıp Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşma nedenleri üzerinde duran kitaplar arasında Ekavi Athanassopoulou'nun *Turkey-Anglo-American Security Interests 1945-1952: The First Enlargement of NATO*, Bruce R. Kuniholm'un *The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Arslan Humbaracı'nın *Middle East Indictment: From the Truman Doctrine, the Soviet Penetration and Britain's Downfall to the Eisenhower*

Doctrine, J.C. Hurewitz'in *Middle East Dilemmas: The Background of United States Policy*, Barry Rubin'in *The Great Powers in the Middle East 1941-1947: The Road to the Cold War* ve David J. Alvarez'in *Bureaucracy and Cold War Diplomacy: The United States and Turkey (1943-1946)* adlı eserleri öne çıkmaktadırlar. Keza Haluk Ülman'ın *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)* ve Nuri Karakaş'ın *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1945)* başlıklı çalışmaları da Soğuk Savaş dönemi girişinde Türk-Amerikan ilişkilerinin farklı bir boyut kazanmasının nedenlerini anlayabilmemiz açısından iyi bir alt yapı sunmaktadırlar.

Çalışmamızın Türk Kara Kuvvetleri'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki reorganizasyon sürecini irdeleyen son bölümünde yararlanılan kitaplar arasında ise bilhassa Barış Celep'in *Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri* adlı kitabı öne çıkmaktadır. Celep'in doktora tezi üzerine inşa ettiği bu kitap Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun 1947-1958 yılları arasındaki faaliyetlerini anlatması bakımından önemli ve değerlidir. Bununla beraber kitapta büyük ölçüde aylık ilerleme raporlarından (*Monthly Progress Report*) istifade edilmesi Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun faaliyetlerini sadece genel hatlarıyla izleyebilmemize yardımcı olmaktadır. Zira aylık faaliyet raporları Amerikan Askerî Yardım Kurulu'nun bir ay içerisinde yaptığı işlerin birkaç cümlelik özeti hüviyetindedir. Dolayısıyla reorganizasyona yönelik gelişmelerin detaylarını görebilmemiz noktasında eksik kaldığı söylenebilir.

Türk Kara Kuvvetleri'nin Amerikan askerî sistemi örnek alınarak yeniden yapılandırılması sürecini etkileyen dinamikler ise George McGhee'nin *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, George S. Harris'in *Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective (1945-1971)* ve Oral Sander'in *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* adlı çalışmalarında doyurucu şekilde anlatılmıştır. Yine Bruce R. Kuniholm'un *The Near East Connection Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe (1946-1952)* ve Ayşegül Sever'in *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)* başlıklı yapıtları da Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye arasındaki askerî ve siyasi ilişkilerin bu dönemdeki seyrini göstermeleri bakımından değerlidir.

Sezai Orkunt'un *Türkiye-ABD Askerî İlişkileri* ve Haydar Tunçkanat'ın *İkili Anlaşmaların İçyüzü* adlı kitapları askerî yeniden yapılandırma projesinin Amerika

Birleşik Devletleri tarafından nasıl bir bağımlı kılma aracı olarak kullanıldığını çok boyutlu biçimde ele almaktadırlar. Yine, Türkkaya Ataöv'ün *Amerika-NATO ve Türkiye* ve M. Fahri'nin *Amerikan Harp Doktrinleri* adlı çalışmaları da bu siyasetin yapısal eleştirisini içermektedirler. Buna mukabil Chester J. Pach Jr.'ın *Arming the Free World: The Origins of the United States Military Assistance Program (1945-1950)* ve William Adams Brown Jr. ile Redvers Opie'nin *American Foreign Assistance* adlı kitapları ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla birlikte kısa zaman içerisinde çok sayıda ülkeye hangi saiklerle yardım ettiğini ortaya koymaları açısından kıymetlidir.

Bunlarla beraber Türkiye'nin NATO üyeliğine ve Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO'ya intibakına ilişkin eserler ise maalesef halen az sayıdadır. Bunlar arasında NATO'nun ilk Genel Sekreteri Lord Ismay'ın *NATO: İlk Beş Sene 1949-1954*, Ferenc A. Vali'nin *The Turkish Straits and NATO*, Mehmet Saray'ın *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler* ve Yusuf Sarımay'ın *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi* adlı kitapları öne çıkmaktadır. Serhat Güvenç'in *NATO'da 60 Yıl: Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları* adlı çalışması ise yabancı arşiv belgelerini ele alması ve meselenin askerî boyutlarına daha fazla eğilmesinden ötürü diğerlerinden ayrılmaktadır.

c) Hatırat ve Günlükler

Hatırat ve günlükler açısından öne çıkan çalışmaları yine dönemsel bir ayrıma tabi tuttuğumuzda, Prusya/Alman askerî sisteminin Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ne nüfuz etmesi bağlamında öncü kişi olarak tanımlayabileceğimiz ünlü Alman subay Helmuth von Moltke'nin ülkesine yazdığı mektuplar (*Türkiye Mektupları*) hiç şüphesiz ki çok kıymetli birer kaynak niteliği taşımaktadırlar. Yine bu kapsamda en az Moltke kadar önemli bir isim olan Colmar von der Goltz'ün günlük ve mektupları da farklı zamanlarda Türkçeye tercüme edilmiştir. Bunlara Bruno von Mudra'nın hazırladığı *Goltz Paşa'nın Hatıratı ve Hâl Tercümesi*, Salih Mayakuşu'nun tercüme ettiği *Goltz Paşa'nın Hatıratı* ve Faruk Yılmaz'ın yayına hazırladığı *Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri: Golç Paşa'nın Hatıratı* adlı kitaplar örnek olarak gösterilebilir.

Alman Askerî Yardım Misyonları arasında en geniş yetkilere sahip olan Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun faaliyetlerini ve görev sürecinde yaşananları ele alanlar arasında ise Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Kress von Kressenstein'in *Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk* ve Carl Mühlmann'ın *Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayın Anıları* adlarıyla Türkçeye çevrilen kitaplar diğerleri arasında temayüz etmektedir. Aynı dönemde Almanlarla beraber mesai yapan Osmanlı subayları arasında ise Ahmet İzzet Furgaç'ın (*Feryadım*), Kâzım Karabekir'in (*Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik* ve *Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik*), Ali İhsan Sabis'in (*Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi* [Cilt: I]) ve İsmet İnönü'nün (*Hatıralar*) anıları Alman subayların anlatılarıyla mukayese bakımından değerlidir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin durumunu ve yeniden yapılandırma çalışmalarını hakkıyla idrak edebilmek noktasında ise muhtelif yerli ve yabancı günlük ve anı kitaplarına başvurulabilir. Bunlar arasında Winston S. Churchill'in hatıratında (*The Hinge of Fate* ve *Closing the Ring*) Türk ordusu hakkında yaptığı yorumlar ilgi çekicidir. Yine İngiliz gözlemciler arasında bu dönemde büyükelçilik yapan Hughe Knatchbull-Hugessen'in *Diplomat: In Peace and War* ve Türk Harp Akademileri'nde müşavir olarak çalışan Arthur S. Gould Lee'nin *Special Duties: Reminiscences of a Royal Air Force Staff Officer in the Balkans, Turkey and the Middle East* adıyla yayınlanan anılarında İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si hakkında dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Almanların kaleme aldıkları anı kitaplarında ise Alman Büyükelçisi Franz von Papen'in *Memoirs* adlı hatıratı öne çıkmaktadır.

Buna mukabil Türk subayların döneme ilişkin yazmış olduğu çok sayıda hatırat vardır. Ki bu kitaplar Türk Kara Kuvvetleri'nin savaş içerisindeki durumunu ve dış kaynaklı bir reorganizasyona olan ihtiyacı ilk elden anlatmaları bakımından ziyadesiyle değerlidir. Birkaç örnek vermek gerekirse, Kenan Kocatürk'ün *Bir Subayın Anıları (1909-1999)*, Nurettin Türsan'ın *Anılar*, Kenan Evren'in *Kenan Evren'in Anıları*, Alparaslan Türkeş'in *1944 Milliyetçilik Olayı*, Dünder Seyhan'ın *Gölgedeki Adam*, Adnan Çelikoğlu'nun *Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası* adlarıyla basılan kitaplarında İkinci Dünya Savaşı yıllarına ilişkin çok çarpıcı tespitler bulunmaktadır. Bu kitapların yanı sıra Genelkurmay Başkanlığının 1999 yılında yayınladığı *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları* adlı çalışma

ise farklı sınıflardan on sekiz subayın İkinci Dünya Savaşı dönemi Türk ordusu hakkındaki görüşlerini içermesi nedeniyle önemlidir.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile yakınlaşması, Türk Kara Kuvvetleri'nin Amerikan askerî sistemini örnek alması ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği gibi hususları içeren çok sayıda hatırat ve günlüğün de mevcut olduğu söylenebilir. Bunlar içerisinde Cordell Hull'un *The Memories of Cordell Hull*, Dean Acheson'ın *Present at the Creation: My Years in the State Department*, David Kelly'nin *The Rulling Few*, James Forrestal'ın *The Forrestal Diaries: The Inner History of the Cold War*, George F. Kennan, *Memoirs (1925-1950)* ve Harry S. Truman'ın *Years of Trial and Hope* adlı hatırat ve günlükleri bahsi geçen periyotta önemli görevlerde bulunan yabancıların Türkiye hakkındaki izlenimlerini de aktarmaları bakımından kıymetlidir.

Amerikan Askerî Yardım Misyonu nezaretinde yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerine bizzat tanıklık eden Türk subaylar arasında ise Cemal Madanoğlu'nun *Anılar (1911-1953)*, Sabri Yirmibeşoğlu'nun *Askerî ve Siyasi Anılarım*, Muzaffer Erciş'in *Yaşadım (1923-1975)*, Kemal Yamak'ın *Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler*, M. Hikmet Bayar'ın *Yarım Asırlık Asker: Askerî Liseden Kuvvet Komutanlığına Anılarım*, İsmail Hakkı Oğuz'un *Ağla Yüreğim*, Sami Küçük'ün *Rumeli'den 27 Mayıs'a* ve Ahmet Yıldız'ın *İhtilalin İçinden* adlarıyla yayınlanan anıları döneme dair ilginç anekdotları barındırmaktadır. Bununla beraber Türk subayların yazdığı hatırat ve günlüklere ait örnekler kolayca arttırılabilir.

ç) Resmî ve Süreli Yayınlar

Resmî süreli yayınlar arasında TBMM'de yapılan tartışmaların takibi ve ayrıntıların öğrenilmesi bakımından *Zabıt Cerideleri* ve devamı niteliğindeki *Tutanak Dergisi* önemli birer kaynaktır. Bu nedenle askerî yeniden yapılandırma projeleri kapsamında TBMM'de yapılan görüşmelerin takibi açısından çalışmamızda bu yayınlar kullanılmıştır.

T.C. Resmî Gazete'den ise dış kaynaklı askerî yeniden yapılandırma projeleri esnasında bu projelerle ilgili olarak çıkarılan kanunların ve yürürlüğe sokulan uluslararası anlaşmaların/sözleşmelerin daha iyi anlaşılabilmesi maksadıyla yararlanılmıştır. Keza araştırmamızda *T.C. Resmî Gazete*'nin İngiltere'deki muadili olarak değerlendirilebilecek *London Gazette*'den de istifade edilmiştir.

Öte yandan süreli akademik yayınlar ve gazete koleksiyonları da çalışma boyunca geniş ölçüde başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Bu bağlamda çalışmada yerli-yabancı kırkdan fazla akademik dergiden makale kullanılırken ve yine yerli-yabancı yirmi gazeteden de faydalanılmıştır.

d) Tezler

Çalışmamızda on ikisi doktora, üçü yüksek lisans olmak üzere, toplam on beş akademik tez kullanılmıştır. Bu tezlerin arasında Merwin Albert Griffiths'in *The Reorganization of the Ottoman Army under Abdulhamid II (1880-1897)*, James Madison McGarity'nin *Foreign Influence on the Ottoman Turkish Army (1880-1918)* ve Glen W. Swanson'ın *Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of War and Revolution during the Young Turk Period* başlıklı doktora tezleri elli yılı aşkın bir süre önce yazılmalarına rağmen son dönem Osmanlı askerî tarihindeki yeniden yapılandırma çalışmaları konusunda halen çok değerli birer kaynak konumundadırlar. Özellikle Merwin Albert Griffiths'in doktora tezinde Alman, Amerikan, Avusturya ve İngiltere arşivlerinden temin edilen belgelerin kullanılması tezi arşiv belgesi açısından ziyadesiyle zengin hale getirmiştir. 1966 yılında kabul edilen tez çalışması esnasında Griffiths bununla da yetinmemiş, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde görev yapan subaylarla da mülakat yapma yoluna gitmiştir. Yine 1880-1918 arasında Osmanlı askerî sistemi üzerindeki yabancı ülke etkilerini masaya yatıran çalışmasında James Madison McGarity basılı belge, rapor ve tutanakları yoğun şekilde kullanmıştır. Bu tezin sürpriz mülakatı ise yazarının 1963 yılında Kuşçubaşı Eşref (Sencer) ile Osmanlı askerî sistemi üzerindeki yabancı etkisine dair yaptığı görüşmedir. Glen W. Swanson ise Mahmud Şevket Paşa'yı merkeze aldığı tezinde İttihat ve Terakki dönemi Osmanlı ordusunu Alman, Avusturya, Fransız, İngiliz ve Türk arşiv belgeleri üzerinden incelemiştir. Swanson da tezinde Fahrettin Altay, Ali Fuat Cebesoy ve Asaf Tugay gibi muvazzaflık dönemlerinde önemli görevlerde bulunmuş subaylarla mülakat yapma yoluna gitmiştir.

Cumhuriyet dönemini ele alan çalışmalar arasında ise James Madison Garrett'in *Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy, with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955*, Howard Adelbert Munson'ın *The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and*

Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954 ve Nathaniel R. Weber'in *United States Military Advisory Assistance Groups During the Cold War, 1945-1965* adlı doktora tezleri Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonundaki yerini ve faaliyetlerini göstermeleri bakımından oldukça önemlidirler. Garrett'ın tezi kabul edildiği yıl (1960) itibarıyla arşiv belgeleri açısından eksik olmakla birlikte dönemin basılı mevzuatına (tutanaklar, raporlar vb.) ve Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nda görev yapmış kişilerin tanıklıklarına yer vermesinden ötürü kıymetlidir. Howard Adelbert Munson'ın doktora tezi ise yakın sayılabilecek bir zamanda yazıldığı için Amerikan Ulusal Arşivi'nde yer alan belgelere yer vermesiyle öne çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ORDUSUNDA PRUSYA EKOLÜ

1.1. OSMANLI ORDUSUNDA PRUSYA ASKERÎ SİSTEMİNİN BENİMSENMESİ

1.1.1. Prusya Askerî Sisteminin Gelişimi ve Dünya Geneline Model Haline Gelmesi

Osmanlıların Fransız askerî sisteminden Prusya askerî sistemine geçmeleri sadece Prusyalı subayların şahsi başarılarına istinaden verilmiş bir karar değildir. Hiç şüphesiz ki 1860 yıllarla beraber Prusya askerî sisteminin gösterdiği dönüşüm⁷ ve Prusya ordusunun muharebe alanlarında kazandıkları başarılar bu kararın alınmasında birinci derecede etkili olmuştur.

Yüksek disiplini ile tanınan Prusya ordusu 1806 yılında, Jena’da, Napoleon Bonaparte’ın düşük eğitilmiş ve toplama bir ordu hüviyetindeki milliyetçi Fransız ordusuna karşı uğradığı ağır mağlubiyetin ardından kapsamlı bir yeniden yapılandırma sürecine girmiş ve kısa sayılabilecek bir sürede bunun semerelerini toplamaya başlamıştır. Öyle ki 19. yüzyılın ikinci yarısında hiçbir ordu Prusya/Alman ordusu kadar saygı görmemiştir.⁸ Yüzyılın ilk yarısında yapılan reformlar ve bu sayede kazanılan zaferlerle Prusya/Alman ordusu Avrupa’nın muharebe etkinliği en yüksek ordusu haline gelmiştir.⁹

Bu şaşırtıcı gelişim sürecinin nedenlerini daha iyi algılayabilmek için Prusya askerî sisteminin karakteristik özelliklerinden ve radikal askerî reformların başlatıldığı 1806’dan sonraki yaklaşık altmış yılda nasıl bir değişim/dönüşüm geçirdiğinden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

⁷ Prusya askerî sisteminin kuruluşu ve geçirdiği dönüşüm ile ilgili olarak bkz.: T.N. Dupuy, **A Genius for War: The German Army and General Staff (1807-1945)**, Prentice-Hall Inc., 1977, pp. 12-43; Mesut Uyar-Hayrullah Gök, “Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askerî Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması”, **KHO Bilim Dergisi**, C.XIII, No:1, 2003, s. 1-28.

⁸ Steven E. Clemente, **For King and Kaiser: The Making of the Prussian Army Officer 1860-1914**, Greenwood Press, London, 1992, p. 1.

⁹ Kâzım Karabekir de Prusya ordusunun kısa zamanda böyle bir güce ulaşmasında barış ve sefer dönemlerinde önem verilen bazı hususlara bağlamaktadır. Buna göre barış döneminde Prusya ordusu disiplin, nitelikli talim ve terbiye, vazife bilinci, bakım, inisiyatif ve sorumluluk bilinci, uzmanlığa saygı, üst makamın bilgi ve birikimine itimat, sert eleştiri kültürü ve silah arkadaşlığı gibi hususlara ehemmiyet verilmektedir. Sefer döneminde ise çabuk karar alma ve uygulama, disiplin, keşif, manevra, ateş üstünlüğünü elde edici tedbirleri alma ve inisiyatif kullanma üzerinde en fazla durulan öğelerdir. Dolayısıyla bu sefer hallerinde bu hususlara büyük özen gösterilmesi Prusya ordusunu kısa zamanda paradigma ordu haline getirmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kâzım Karabekir, **Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 141-147.

19. yüzyılın ikinci yarısına damga vuracak olan Prusya ordusuna eğitim, disiplin ve özgüven gibi hususları aşılayan Büyük Friedrich modern dönem Prusya ordusunun banisi olarak bilinse de, stratejinin savaşta oynadığı rolü onlara hatırlatan kişi Napoleon Bonaparte'dı. Napoleon'un muharebe alanlarında ortaya koyduğu değişiklikleri esas alarak Prusya ordusunu belirli ölçülerde Fransız ekolüne ve yeni savaş konseptine uygun biçimde reorganize edenler ise Gerhard von Scharnhorst ve Neidhardt von Gneisenau oldular. Dolayısıyla, ironik bir şekilde, Napoleon Bonaparte bir bakıma Prusya ordusunun ikinci kurucusu olmuştu.¹⁰

Napoleon'un askerî dehasının bir ürünü olarak kolordular ve tümenler halinde düzenleyip esnek bir taktiksel sistem içerisinde yönettiği Fransız vatandaş ordusu 19. yüzyıl başında bütün Avrupa devletleri için paradigma (model) ordu haline gelmişti.¹¹ Yeni savaş yöntemlerinin Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı büyük toplumsal ve siyasi değişikliklerin sonucu olduğunu gören Prusyalılar ise öncelikle asilzade subayların tahakkümündeki despotik karakterli ordularını millî bir ordu haline dönüştürmeye çabaladılar.¹² Scharnhorst'un altyapısını hazırladığı ve 1814'te uygulamaya giren radikal bir askere alma kanunu bu dönüşümü kolaylaştırdı. Ayrıca zeki ve yetenekli subaylara daha yüksek bir askerî formasyon sağlayarak onları eğitim, harekât, lojistik ve istihbarat gibi konularda daha nitelikli planlamalar yapabilecek düzeye getirmeyi amaçlayan yeni bir harp akademisi (*Allgemeine Kriegsschule*) kuruldu. Böylelikle modern dönemin kurmay subayları yetiştirilmeye başlandı.¹³

¹⁰ Hajo Holborn, "Moltke ve Schlieffen: Prusya-Alman Ekolü", **Modern Stratejinin Yarattıkları**, Ed. Edward Mead Earle, Çev. Demirhan Erdem-Çiğdem Erdem-Gülçün Ülgezen, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 153.

¹¹ Geoffrey L. Herrera-Thomas G. Mahnken, "Military Diffusion in Nineteenth-Century Europe: The Napoleonic and Prussian Military Systems", **The Diffusion of Military Technology and Ideas**, Stanford University Press, 2003, p. 218.

¹² Scharnhorst, soyluluğu dikkate almayan, her vatandaşa açık, eğitilmiş ve profesyonel bir subay sınıfının oluşturulmasını sağlayacak adımları 1808'de yayımladığı bir emirle atmıştı. Buna göre subaylık artık kökene değil, ehliyet ve liyakate dayanan bir yapıya bürünecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: John A. Lynn, "Silahlanan Uluslar (1763-1815)", **Cambridge Savaş Tarihi**, Ed. Geoffrey Parker, Çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 228.

¹³ Prusya kurmay sisteminin ortaya çıkışı ve gelişimi için bkz.: Walter Görlitz, **The German General Staff: Its History and Structure 1657-1945**, Hollis&Carter Limited, London, 1953, pp. 1-14, 15-49. Bu noktada Prusya kurmay sisteminin planlama ve organizasyon konularındaki üstünlüğünün 19. yüzyılın ikinci yarısında dünyaca kabul edilir hale geldiğini belirtmek gerekir. Örneğin; İngiliz generali C. B. Brackenbury 1887 yılında İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı bir konuşmada Alman kurmay sisteminin Alman ordusunun yüksek verimliliğinin sebebi olarak tanımlamıştı. Bu yönüyle giderek mistik bir önem atfedilen Alman kurmay sistemi yüzyılın sonunda en çok kopyalanan model haline gelmişti. Bkz.: Clemente, **a.g.e.**, pp. 171-172.

Bunların dışında, yine Scharnhorst tarafından şekillendirilen önemli bir düzenlemeyle modern harp tarihinin ilk genelkurmay yapılanması Savunma Bakanlığı içerisinde müstakil bir kısım olarak kuruldu. Daha önce benzer örnekler görülmekle beraber, yeni genelkurmay yapısı öncelikle ordunun organizasyon ve seferberliği ile alakalı planları yapmak ve barış döneminde askerlerin talim ve terbiyesini yürütmekle vazifeliydi. Ayrıca istihbarat verilerinin askerî harekâta hazırlık açısından değerlendirilmesi, topografik incelemeler, harp tarihi etütleri, subayların harp oyunları ve manevralarla eğitilmeleri de bu yeni genelkurmay yapısının faaliyetleri arasındaydı.¹⁴

Prusya Genelkurmay sistemini mükemmelleştiren kişi ise Helmuth von Moltke idi. 1857-1888 yılları arasında Prusya/Alman Genelkurmay Başkanlığı yapan Moltke üç temel prensibi uygulamıştı. Bunların ilki, Genelkurmay'da çalışacak personelin Prusya Harp Akademisi'nden mezun olan en zeki ve başarılı kurmay subaylar arasından seçilmesiydi. Moltke, akademiden mezun olan bu vasıftaki kurmay subayları evvela kıt'a görevlerinde çalıştırır, ardından da belirli bir kıt'a tecrübesi elde etmelerini müteakiben Genelkurmay'da istihdam ederdi. İkincisi, Prusya/Alman Genelkurmayı'nda görev yapacak personelin yaş ya da kıdeme göre değil ehliyet ve liyakate göre atanmalarıydı. Mesleki bilgisi üstün, aldığı görevlerde başarılı, disiplinli ve inisiyatif¹⁵ kullanan subaylar bu görev için tercih edildi. Üçüncüsü ise genelkurmayın ihtisas şubelerine (Harekât, İstihbarat, İkmal, Demir yolu¹⁶ gibi) ayrılarak, her şubede alanında uzmanlaşan personelin yer almasıydı. Bu şubelerde

¹⁴ Holborn, **a.g.m.**, s. 154-155. Askerî istihbaratın temini ve işlenmesi hususu 1890'lardan itibaren ziyadesiyle öne çıkmış, manevra (hareketlilik) ve ateş gücü ile beraber Alman askerî sisteminin sacayaklarından biri haline gelmiştir. Bkz.: Dennis Showalter, "From Deterrence to Doomsday Machine: The German Way of War, 1890-1914", **The Journal of Military History**, Vol.LXIV, No:3, July 2000, pp. 699.

¹⁵ Prusya askerî sisteminde bilhassa 1888 yılı düzenlemeleri ile inisiyatife çok önemli bir yer verilmişti. Buna göre; muharebeler cereyan ederken tattik kararlarda subay ve astsubaylara inisiyatif kullanma yetkisi açıkça verilmekteydi. Böylece muharebelerin içerisinde her an değişebilecek koşullara karşı alt kademe birliklerin çabuk ve sağlıklı reaksiyon vermelerinin önü açılmak istenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Eitan Shamir, **Transforming Command: The Pursuit of Mission Command in the U.S., British, and Israeli Armies**, Stanford University Press, California, 2011, pp. 45-77.

¹⁶ Prusyalılar (bilhassa Helmuth von Moltke) demir yollarının ve telgraf hatlarının stratejik önemini kısa sürede kavramışlar ve askerî açıdan faydalı bir şekilde kullanılabileceğine inanmışlardı. Bu sayede Prusya ordusu genelkurmay teşkilatlanması içerisinde "Demir yolu" şubesini açan ilk ordu olmuştu. Bkz.: Herrera-Mahnken, **a.g.m.** s. 222.

harekât planları yapılır, planların uygulamaları denetlenir ve geçmiş dönemde yapılan harekât analiz edilerek hatalar düzeltilirdi.¹⁷

Kaliteli eğitim veren askerî okullara¹⁸, bu okullardan mezun olan seçkin subaylara ve çok iyi bir şekilde yapılandırılmış genelkurmay teşkilatlanmasına sahip olması sayesinde Prusya ordusu 1860'lara gelindiğinde Kıta Avrupası'nın en değerli askerî kuvvetlerinden biri olmuştu. Ancak neredeyse elli yıldır ciddi bir muharebe tecrübesi yaşamaması diğer ülkeler nazarında Prusya ordusunu halen "milis ordu" konumunda tutuyordu. Bu algıyı yıkan ve yedi yıl içerisinde Prusya ordusunu bütün dünya için "paradigma ordu"¹⁹ haline getiren savaşlar dizisi 1864'te başlamıştı. Bu tarihte Danimarka'yı, 1866'da Avusturya'yı, 1870-1871 yılları arasında ise o dönem paradigma ordu konumundaki Fransız ordusunu büyük bir hezimete uğratmaları Prusya askerî doktrinini, askerî kurumlarını, askerî taktiklerini, uygulamalarını ve hatta üniformalarını bile diğer ordular nezdinde muteber hale getirmişti.²⁰ Öyle ki,

¹⁷ Christon Archer vd., **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, Tüzmazanlar Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 380-381.

¹⁸ Prusya/Alman ordusunda görev yapacak askerî öğrenciler karargâh faaliyetlerinden manga seviyesindeki eğitime kadar geniş bir yelpazede talim ve terbiye görmekte, taktik-lojistik ve idari sistemi günlük kıt'a yaşamına uygun bir metodla öğrenmekteydiler. Yani askerî okullarda teorik eğitimi pekiştirecek bir eğitim anlayışı hâkimdi. Sanayi Devrimi sonrasındaki hızlı gelişmelere paralel olarak teknik sınıfların (Topçu, İstihkâm, Muhabere, Demir yolu gibi) öneminin artması nedeniyle Prusya/Alman ordusunda teknik derslere verilen önem de artmıştı. Dolayısıyla askerî talim ve terbiyede dönemin en son askerî ve teknik gelişmelerinin dikkatle izlendiği dinamik bir işleyiş söz konusuydu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: John Moncure, **Forging the King's Sword: Military Education Between Tradition and Modernization - The Case of the Royal Prussian Cadet Corps 1871-1918**, Peter Lang Inc., International Academic Publishers, 1993, p. 147, 212.

¹⁹ Askerî tarihçi John A. Lynn'e göre ordular birbirlerini taklit etme konusunda diğer bütün kurumlardan daha başarılıdırlar. Hiçbir siyasi ya da kültürel sınır bu alış-veriş engellemeye muktedir değildir. Zira bir ordu muharebe meydanında farklı veya yeni bir silahla karşılaşsın kendisini ona adapte etmek zorundadır. Bu çaba çoğunlukla taklide dönüşür ve böylelikle birbirleriyle savaşan ordular giderek birbirlerine benzer hale gelirler. Savaşlarda farklı düşmanlara karşı bir kereden fazla başarı elde edilirse, rüşünü ispatlayan ordu yalnızca rakipleri için değil, bulunduğu coğrafyada ve hatta bütün dünya genelinde o dönem için örnek alınan (paradigma) ordu haline gelebilmektedir. Bkz.: John A. Lynn, "The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000", **The International History Review**, Vol.XVIII, No:3, August 1996, pp. 509-511'den iktibas eden Yıldız, **a.g.m.**, s. 56.

²⁰ Jay Luvaas, "European Military Thought and Doctrine 1870-1914", **The Theory and Practice of War**, Ed. Michael Howard, Cassell and Company, London, 1965, p. 71; David Khan, "The Prehistory of the General Staff", **The Journal of Military History**, Vol.LXXI, No:2 April 2007, p. 499. Bununla beraber, Askerî tarihçi Jeremy Black Prusya ordusunun henüz 1866'da (yani önce 1864'te Danimarka'yı ve ardından da 1866'da ise Avusturya'yı yenmesiyle) kullanmış olduğu askerî yöntemlerin üstünlüğünden ötürü diğer ülkeler açısından "paradigma ordu" haline geldiğini savunmaktadır. Black'e göre bu dönemde Avrupalılar açısından temel hareket noktası Prusya/Alman askerî gücüne-tekniklerine en iyi nasıl karşılık verilebileceği, bunların hangi ölçülerde taklit edilebileceği ve uygun karşı stratejilerin-taktiklerin nasıl tasarlanabileceği konusuydu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Jeremy Black, "1864-1913 Avrupa Savaşları", **Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı**, Ed. Jeremy Black, Çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 59-61.

1870'ten sonra Fransa da dâhil olmak üzere, Avusturya, İtalya, Rusya ivedi biçimde Prusya Genelkurmayı'nı örnek almaya başlamış, Japonya'dan Şili'ye kadar uzanan bir coğrafyada pek çok ülke ordularını modernize edebilmek maksadıyla Almanya'dan askerî yardım misyonu göndermesini talep etmişlerdir.²¹

Bu bağlamda Almanya'nın siyasi ve askerî nüfuz alanını genişletmeye yönelik düşüncesi 1882'de Otto von Kaehler'in Türkiye'de, 1885'te Jacob Meckel'in Japonya'da, aynı yıl Emil Körner'in Şili'de ve 1896'da da Erich von Falkenhayn'ın Çin'de askerî müşavir olarak çalışmalarını beraberinde getirmiştir.²² Bahsi geçen askerî danışmanlar çalıştıkları ülkelerde iyi bir yapı kurarak Alman etkisinin komşu ülkelere de sirayet etmesini sağladılar. Hatta Emil Körner'in Şili'de gösterdiği başarılı faaliyetler sayesinde²³ Güney Amerika ülkelerinin neredeyse tamamı Almanya'ya başvurarak ordularını reorganize etmesini istediler. Böylece yaklaşık otuz yıl içerisinde Peru haricindeki Güney Amerika ülkelerinin tamamı ordularını Prusya askerî sistemine göre reorganize ettiler.²⁴ Benzer şekilde Jacob Meckel de Fransız askerî sistemine göre reorganize edilmeye çalışılan ama başarılı olunamayan Japonya'da kısa zaman zarfında Alman askerî sistemini etkin kılmış ve Alman etkisi bu yolla bir başka büyük Uzak Doğu ülkesi olan Çin'e sızabilmişti.²⁵ Keza Prusya askerî sistemine göre yeniden yapılandırılan Japon ordusu yirmi yıl sonra Avrupa'nın büyük devletlerinden Rusya'yı savaş alanında domine edecek bir muharebe etkinliğine kavuşacaktı. Hiç şüphe yok ki anılan ülkelerin askerî reorganizasyon kapsamında yabancı askerî danışmanlara her türlü kolaylığı sağlamaları ve başarılı olabilecek bir ortamı hazırlamaları bunda büyük etkisi vardı.

²¹ Herrera-Mahnken, **a.g.m.** s. 225.

²² Görlitz, **a.g.e.**, p. 97.

²³ Şili ordusundaki Prusya etkisi bugün dahi devam etmekte, askerî geçit törenlerinde Prusya askerî sisteminin sembolleri kullanılmaktadır. Birinci Dünya Harbi arifesinde ise Almanlar her alanda nüfuz sağlama imkânını yakalayabilmişlerdir. Mart 1914'te, Şili Bağımsızlık Günü'nde duygularını paylaşan Kayzer Wilhelm'in kardeşi Prensi Henry Şili'yi "Güney Amerika'nın Prusyası" olarak tanımlayabilmıştır. Şili ordusundaki Alman (Prusya) etkisi için bkz.: William F. Sater-Holger H. Hervis, **The Grand Illusion: The Prussianization of the Chilean Army**, University of Nebraska Press, 1999, p. 27; Frederick M. Nunn, "Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process, and Consequences, 1885-1920", **The Hispanic American Historical Review**, Vol.L, No:2, May 1970, pp. 300-322.

²⁴ **A.e.**, p. 7.

²⁵ Jacob Meckel'in Japon ordusunun ıslahındaki rolü ve yaptığı taktik-teknik çalışmalar için bkz.: Ernst L. Presseisen, **Before Agression: Europeans Prepare the Japanese Army**, University of Arizona Press, Tucson, 1965, pp. 89-137; Bernd Martin-Peter Wetzler, "The German Role in the Modernization of Japan: The Pitfall of Blind Acculturation", **Oriens Extremus**, Vol.XXXIII, No:1, 1990, pp. 82-83.

1.1.2. Osmanlı Devleti'nin Prusya ile Yakınlaşması ve Prusya Askerî Sistemini Tanınması

Osmanlı Devleti ile Prusya arasındaki ikili ilişkilerin resmî olarak ilk kez ne zaman başladığına dair kesin bir tarih verilememekle beraber, iki devlet arasındaki ilk diplomatik temasların 1718 yılında yapıldığı söylenebilir.²⁶ İlişkiler Osmanlılara sığınan Macaristan Kralı Ferenc Rakoczi'nin Sadrazam Nişancı Mehmed Paşa'yı Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm'e Osmanlı Padişahı adına dostluk duygularını sunmasıyla başlamıştı.²⁷ Ardından 1721 ve 1739'da Prusyalıların iki defa Osmanlılar ile irtibat kurmaya çalıştıkları ancak bunu Osmanlı Devleti nezdinde pek fayda etmediği görülmektedir.²⁸ Ne var ki 1740 yılı Mayıs ayında II. Friedrich'in tahta çıkması ilişkilere ivme kazandıracaktır. Bilhassa 1749 yılında Avrupa'da ortaya çıkan bazı gelişmeler II. Friedrich'i Avusturya ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin desteğini aramaya itecektir.²⁹ Bu çabaların ürünü olarak 1755 ve 1757'de II. Friedrich'in müşaviri Karl Adolf von Rexin iki kez İstanbul'a gelerek nabız yoklamıştır.³⁰ Osmanlılar başlangıçta ittifak kurmaya yanaşmasalar da Prusyalıların taleplerini kesin bir dille reddetmeyecekler ve gelecekte yaşanabilecek olayları göz önünde tutarak erteleyeceklerdir. Buna karşın, iyi niyet çabalarının göstergesi olarak, bir dostluk ve ticaret anlaşması imzalanacaktır.³¹

²⁶ Kemal Beydilli, "İlk Prusya Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler: Jurgowsky-Sattler-Seewald", **Serta Balcanica-Orientalia Monacensia**, Ed. H. J. Kissling vd., München, 1981, s. 219.

²⁷ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 619.

²⁸ Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm 1721'de ahır kethüdası Jurgowsky'yi, 1739'da ise Teğmen Sattler'i "at satın alma" bahanesiyle Osmanlı topraklarına göndermiş ve hatta ikinci teşebbüste Sadrazam'a Prusya'nın Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmak istediğini belirten bir mektup verilse de, bu talep Osmanlılar tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. Bkz.: Salâhaddin Tansel, "Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", **Belleten**, C.X, No:37, Ocak 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s. 135.

²⁹ Kemal Beydilli, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri**, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1985, s. 17-23.

³⁰ Virginia Aksan, "An Ottoman Portrait of Frederick the Great", **Oriente Moderno**, 18/79, 1999, pp. 203-205. Bahsi geçen ziyaretler çerçevesinde von Rexin, beraberinde Kral II. Friedrich'in yaveri Yüzbaşı von Varennes ve Binbaşı von Zegelin'i getirirse de, bu iki asker tamamıyla diplomatik mahiyetteki görevlerinden ötürü herhangi bir askerî vazifeyi ifa etmeleri söz konusu olmamıştır. Bkz.: Klaus Wolf, **Gelibolu 1915: Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askerî İttifakı**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 3.

³¹ Salâhaddin Tansel, "Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında", **Belleten**, C.X, No:38, Nisan 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s. 272-278.

Öte yandan Prusya ordusunun hızlı bir gelişim göstererek rüştünü ispat etmesi Osmanlıların dikkatinden kaçmamıştır. Buna Rusya ve Avusturya kaynaklı tehdit algısının artması da eklenince, Osmanlı Devleti ortak düşmanları olan Rusya ve Avusturya'ya karşı Prusya ile ittifak yapmaya yönelik iradesini ortaya koymuştur. Öncelikle Halil Hamid Paşa'nın 1782-1785 yılları arasındaki sadareti döneminde Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa askerî yeniden yapılandırma faaliyetleri çerçevesinde Prusya'dan topçu ve mühendis subaylar istemiştir.³² Fakat bu kez Prusya'nın izlediği siyaset gereğince Rusya'yı rahatsız etmekten çekinmesi, Osmanlılara doğrudan bir yardım yapılmasının önüne geçmiştir. Ancak 1787'de Avusturya'nın Rusya'nın yanında Osmanlılara karşı savaşa girmesi durumu değiştirdi. Prusya, bir yandan çıkarı algısı gereği Osmanlılara yardım etmek, diğer yandan da Osmanlıların harekât planlarına müdahale edebilmek maksadıyla Hollanda'daki savaşta yeteneklerini ortaya koymuş olan Albay Götze'yi 1788 yılı itibarıyla Osmanlılar nezdinde görevlendirdi.³³ Albay Götze'ye çalışmaları esnasında Teğmen von Schmidt ve von Scholten eşlik edeceklerdi.³⁴ İki yıl sonra ise Osmanlı Devleti ile Prusya arasında beş maddelik bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın önemi, siyasi ve ticari konular dışında ilk kez askerî hususları da içermesiydi.³⁵ Osmanlı-Avusturya ve Rusya arasındaki savaş 1792 yılı itibarıyla bitince Prusyalı subaylar da ülkelerine döndüler.

Prusyalı subayların ve Prusya askerî sisteminin Osmanlılar üzerinde gerçek bir etki sağlaması 1830'lu yıllarla beraber görülmeye başlayacaktı. Özellikle 1835'te bir gezi kapsamında İstanbul'a gelen Yüzbaşı Helmuth von Moltke'nin Osmanlı devlet yöneticileri ve seçkinleri üzerinde bıraktığı derin etki uzun yıllar silinmeyecektir. Öyle ki, Moltke'nin ülkesine dönmesinden yaklaşık kırk yıl sonra Osmanlılar Almanya'dan bir askerî yardım misyonu göndermesini talep ederken o yıllarda artık dünyaca ünlü bir mareşal olan "Moltke'nin yapmış olduğu hizmetlerin hiçbir zaman unutulmadığını

³² Beydilli, **a.g.e.**, s. 125.

³³ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.VII, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 465-467.

³⁴ Ruslara karşı yapılan savaşta yararından ötürü Teğmen von Schmidt'e madalya dahi verilecektir. Bkz.: Wolf, **a.g.e.**, s. 4.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.V, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 560-562.

ve kendisinin İstanbul'da bulunduğu döneme ait anıların korunduğunu” vurgulayacaklardır.³⁶

30 Kasım 1835'te İstanbul'a gelen Yüzbaşı Moltke bir dizi temasta bulunmuştu. Görüştüğü kişiler arasında yer alan Serasker Hüsrev Paşa kendisinden ziyadesiyle etkilenererek Moltke'ye Osmanlı ordusunda askerî öğretmen olarak görev yapması konusunda ısrar etti. Prusya'dan gerekli izin alınmasıyla beraber Moltke'nin dört yıl boyunca Osmanlı hizmetine gireceği süreç de başlamış oldu.

Moltke'nin göreve başladıktan kısa süre sonra beklediğinden daha olumsuz bir tablo ile karşılaştığı söylenebilir. Zira mektuplarında da belirttiği gibi, askerî reformların çoğu sathi biçimde yapılan işlerdi. 1 Eylül 1839 tarihli mektubunda Osmanlı ordusunu tasvir ederken “... *Rus ceketleri, Fransız talimnameleri, Belçika tüfekleri, Türk serpuşu, Macar eyerleri, İngiliz kılıçları ve her milletten öğretmenleriyle Avrupa örneğine göre bir orduyd...*”³⁷ ifadesini kullanması bu düşüncesinin güzel bir tezahürüdür.

Her ne kadar “askerî öğretmen” sıfatıyla göreve başlasa da, Moltke'nin pek çok farklı görevi ifa etmeye çalıştığı görülmektedir. Kendisinden istenen şeyler arasında Prusya ordusunun ihtiyat sistemini Osmanlılara adapte etmesi, Prusya askerî sisteminin talim ve terbiye metodlarını Osmanlı ordusuna öğretmesi, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının tahkimatını modernize etmesi, İstanbul şehrinin ve Boğazların topografyasını çıkarması, Anadolu'da stratejik önemi haiz noktaların haritasını yapması gibi hususlar vardı.³⁸ Bütün bu faaliyetlerin ve sorumluluğun altından tek başına kalkamayacağını bilen Moltke, Osmanlı makamlarından Prusya'ya başvurmalarını ve bu yolla kendisine yardımcı olacak subaylar gönderilmesini istemiştir. Bunun sonucunda Sultan II. Mahmud 1836 yılı Ocak ayında Prusya Kralı III. Wilhelm'den Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında çalışacak on bir subay ve dört astsubayın gönderilmesini talep etmiştir.³⁹ Fakat bu talep onaylanmasına

³⁶ Jehuda L. Wallach, **a.g.e.**, s. 19.

³⁷ Helmuth von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, s. 285.

³⁸ Kâzım Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 65-66.

³⁹ Prusya'dan biri yüzbaşı rütbesinde 3 kurmay subay, 1 askerî coğrafya ve tarih öğretmeni teğmen, 1 topografya ve resim öğretmeni teğmen, 1 matematik öğretmeni teğmen, 2 Fransızca öğretmeni teğmen, 2 Topçu eğitmeni (*instrukteur*) teğmen ve yanlarında onlara yardımcı olacak 2 astsubay ile 1 Süvari

rağmen Avrupa devletlerinin hoşnutsuzlukları yüzünden geri çekilerek karargâhlarda danışman olarak çalışacak iki kurmay subay ile tahkimat faaliyetlerinde kullanılacak bir istihkâm subayı ile yetinilmişti. Nihayetinde 1837 yılı Ağustos ayında bu üç subay İstanbul'a gelmişlerdi.⁴⁰ Ertesi yıl bu kişileri İhtiyat Üsteğmeni von Kuckowski ve İhtiyat teğmenler Lüling, Wiesenthal, Schwenzfeuer ve Wendt izledi.⁴¹

Prusya'dan gelen ve Moltke'nin de aralarında bulunduğu kurmay subaylar bir taraftan askerî amaçlı yeniden yapılandırma çalışmalarına nezaret ederlerken, diğer taraftan da Kavalalı Mehmed Ali Paşa tehlikesine karşı muharip birlik karargâhlarında kullanıldılar. Ancak başta Moltke olmak üzere, Prusyalı subayların Tanzimat dönemi Osmanlı ordusunda en fazla iz bırakan eserleri, Prusya'nın 1814 yılında kabul ettiği *Landswehr* yapılanması örnek alınarak 8 Temmuz 1834 tarihinde kurulan Redif sistemini minimum sorunla işleyecek hale getirmeleridir. Osmanlı ordusunun artan asker ihtiyacını karşılayabilmek adına, muvazzaf askerlik görevini ifa eden genç ve orta yaşlı nüfusu, üretimi de inkıtaya uğratmayacak şekilde, ihtiyat kuvveti olarak el altında bulundurmayı esas alan bu sistem başlangıçta birtakım arızalarla akamete uğrasa da, Moltke'nin özverili çalışmaları sonucunda işler hale getirilebilmişti.⁴² Ayrıca Osmanlı topçu sınıfının yeniden yapılandırılması konusunda da Prusyalıların önemli katkı sağladığı görülmektedir. Prusyalılar Osmanlı Topçu sınıfının gelişimine yaptığı katkı sayesinde o derece özgüven kazanmışlardı ki, 1868 yılı Nisan ayında halen Osmanlı hizmetinde bulunan Prusya subaylarının taltifleri konusunda Sadrazam Âli Paşa'ya başvuran Prusya elçisi Osmanlı topçularının Prusyalı subaylar sayesinde geldiği noktaya atıf yapmaktaydı.⁴³

eğitmeni teğmen ve kendilerine yardım edecek 2 astsubay istenmişti. Bkz.: Reinhold Wagner, **Moltke und Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde 1837-1839**, Berlin, 1893, s. 18.

⁴⁰ Bu subaylar Kurmay Yüzbaşı Fischer, Kurmay Yüzbaşı Vincke ve İstihkâm Yüzbaşı Mühlbach idi. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 15.

⁴¹ Wolf, **a.g.e.**, s. 5. Topçu sınıfının yeniden yapılandırılmasında görevlendirilen bu kişiler kendi iradeleriyle Osmanlı uyruğuna geçerek Muhlis Paşa (von Kuckowski), Nadir Paşa (Wendt), Rahmi Paşa (Schwenzfeuer) Mahir Bey (Lüling) ve Vizintal Bey (Wiesenthal) adlarını almışlar ve uzun yıllar Osmanlı Devleti hizmetinde kalmışlardı. Bkz.: Naci Çakın-Nafiz Orhon, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C.III, 5. Kısım, (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 226-227.

⁴² Moltke, Hüsrev Paşa'nın talebi üzerine, Redif sisteminin Osmanlı Devleti'nde daha sağlıklı biçimde uygulanabilmesi adına bir muhtıra yazarak yapılması gereken şeylere dikkat çekmişti. Moltke'nin Redif sistemi üzerindeki çalışmaları ve rolü hakkında bkz.: Mübahat S. Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansure", **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, No:12, İstanbul, 1981, s. 139-140; Mesut Uyar-Edward Erickson, **Osmanlı Askerî Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 318-319; Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 24.

⁴³ Wallach, **a.g.e.**, s. 21.

Moltke ve Mühlbach gibi Alman ordusunda görev yapan muvazzaf subayların 1839 Sonbaharı’da Osmanlı topraklarından ayrılmalarının ardından özellikle muvazzaf olmayan pek çok subay gayriresmî şekilde Osmanlı ordusunda çalışmaya devam etmişlerdir. Bu subaylar zamanla kendi rızaları ile Osmanlı uyruğuna geçecekler ve paşalığa kadar yükseleceklerdir. Bununla birlikte 1838 yılından 1882 yılında resmî bir Alman askerî misyonunun Osmanlı ordusunda göreve başlamasına kadar geçen süreçte toplam yirmi üç Alman askerî personelin Osmanlılar için hizmet verdiği görülmektedir.⁴⁴

1.1.3. Osmanlı Kara Kuvvetleri’nin Islahı İçin Almanya’dan Resmî Bir Askerî Yardım Misyonu Talep Edilmesi

Osmanlı Devleti’nin Almanya’ya bir askerî yardım misyonu göndermesi yönünde talepte bulunması 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde (93 Harbi) uğradığı mağlubiyet ile doğrudan bağlantılıdır. Bu savaşta ağır bir yenilgi alan⁴⁵ Osmanlı ordusunun muhakkak ıslah edilmesi gerektiğine inanan Sultan II. Abdülhamid ivedi biçimde bu konunun üzerine düşmüş ve ordunun modernize edilerek muharebe etkinliğinin yükseltilmesi için çare aramıştır. Bunun ancak ve ancak dış kaynaklı bir yeniden yapılandırma programıyla sağlanabileceği kısa sürede anlaşıncı, durum yardım istenecek ülkenin kim olacağına gelmiştir.

Sultan II. Abdülhamid başlangıçta yüz yılı aşkın bir zamandır esas alınan Fransız askerî sisteminden ayrılıp başka bir askerî ekole yönelmeyi uygun bulmamıştır. Bunun için öncelikle Fransa’nın İstanbul sefiri Fournier aracılığıyla resmî başvuru yapılmış ve Fransa’dan bir askerî misyon göndermesi talep edilmiştir.

⁴⁴ Bahsi geçen yirmi üç Alman askerî personelin kahir ekseriyeti Topçu ve İstihkâm sınıflarında görev yapmıştır. Aralarında Lehmann ve Strecker paşalar gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nde (93 Harbi) muharip olarak yer almış kişiler de vardır. 1838-1882 yılları arasında Osmanlı ordusu içerisinde görev yapan Alman askerî personel şunlardır: von Kuczkowski (Paşa), Lüling, Wiesenthal, Schwenzfeuer (Paşa), Wendt (Paşa), Graach, Falk, Rabback, Godlewski, Jungmann, Schmidt, Becke, Gessler, Grunwald (Paşa), Bluhm (Paşa), Wagemann, Böhm, Wrangel, Malinowski (Paşa), Lehmann (Paşa), Drigalski (Paşa), Strecker (Paşa), Stolpe (Paşa). Adı geçen Alman askerî personelin listesi için bkz.: **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi Kütüphanesi, Ankara, Tarihsiz, Teksir Metin, s. 5-7.

⁴⁵ Osmanlılar bu savaş boyunca zaman zaman başarılı muharebeler de yapmışlardı. Fakat genel anlamda yüksek komuta kademesinin ehliyetsizliği, askerî teşkilatlanmanın demode hali ve bilhassa subay-erat eğitiminde görülen zayıflıklar savaşın kaybedilmesinde başlıca amiller olmuştur. Dolayısıyla bu gibi sorunların ortadan kaldırılması elzem hale gelmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 103; Çakın-Orhon, **a.g.e.**, s. 211.

Ancak o dönem Rusya ile yakınlaşan Fransa bu isteğe sıcak bakmayınca II. Abdülhamid bu kez sempati kanalını denemiş ve eski bir Fransız subayı olan yaveri-askerî danışmanı Dreysse'yi görevlendirerek bu talebini yinelemiştir.⁴⁶ Ne var ki Dreysse'nin de girişimleri sonuç vermeyince mecburen başka bir alternatifte yönelmek zorunda kalmıştır. Bu alternatif ise o dönemin yükselen değeri Almanya olmuştur.

Aslında Osmanlılar için Prusya askerî sistemi model olarak da ziyadesiyle uygun görünmekteydi. Çünkü bu sistemin çok cepheli bir savaş ihtimaline karşı geliştirilmesi, Osmanlıların da tıpkı Almanlar gibi uzun süreli ve çok cepheli bir savaşı sürdürebilecek doğal kaynaklardan yoksun olmaları ve Prusya askerî sisteminin Alman İmparatoru'nun yetkilerini koruyan otoriter sistemin devamlılığını sağlayan ideolojik bir aygıt konumunda olması (başka bir ifadeyle İmparator'un zirvede yer aldığı hiyerarşik toplum düzenine bağlı bireyleri yetiştirmesi) Prusya modelini Osmanlılar açısından cazip kılıyordu.⁴⁷

Öte yandan, dönemin siyasal konjonktürü de Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yaklaştıran etkenlerden biri haline gelmiştir. Çünkü İngiltere'nin Arapları kışkırtmaları, Fransızların Tunus'u işgal etmeleri, Rusya'nın Pan-Slavist politikaları gibi sebepler o ana değin Osmanlı toprakları üzerinde gözü olmayan Almanya'yı Osmanlılar açısından askerî ve siyasi iş birliği yapabilecekleri en önemli ülke konumuna getirmiştir.⁴⁸

Buna mukabil aynı dönemde Almanya'nın siyaseti de Osmanlıların devlet politikaları ile örtüşmeye başlamıştır. Birkaç yıl öncesine kadar Osmanlı Devleti'nin konuşlandığı coğrafya için “Bir Pomeranya askerinin kemiğine değmez” şeklinde beyanat veren Şansölye (Başbakan) Bismarck değişen şartlar karşısında Osmanlıları

⁴⁶ Mahmud Muhtar Paşa, **Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 60-61; Kâzım Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 264-265.

⁴⁷ Gencer Özcan, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 178.

⁴⁸ Bunlarla beraber, siyasal birliğini kısa süre önce sağlayan Almanya'nın Müslüman nüfusun yoğun olduğu hiçbir ülkede henüz bir etki sahibi olmaması da II. Abdülhamid'in zihnindeki Pan-İslamist siyaset için bu ülkeyi uygun bir partner durumuna getiriyordu. Bkz.: Rifat Önsay, **Türkiye’deki Almanya 1914-1918**, Atlas Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 15. Keza II. Abdülhamid'in Almanya ile yakınlaşma çabalarının altında yatan nedenler için bkz.: Feroze A. K. Yasamee, **Abdülhamid'in Dış Politikası: Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı (1878-1888)**, Çev. Yusuf Selman İnanc, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 107-122.

bilhassa Rusya'ya karşı önemli bir müttefik ve Alman ürünleri açısından uygun bir pazar olarak görmeye başlamıştı.⁴⁹

Nihayetinde iki ülke çıkarlarının örtüşmesi Sultan II. Abdülhamid'i Almanya'dan bir askerî yardım misyonu isteme konusunda cesaretlendirmişti. Abdülhamid 1880 yılı Mayıs ayında yaveri Dreysse'yi bu kez Alman Büyükelçisi Hatzfeld ile görüştürerek Almanya'dan askerî ve sivil uzmanlar göndermesini talep etti.⁵⁰ Her ne kadar Alman Hariciyesi bu talebe mesafeli yaklaşıp da, Bismarck ağırlığını koyarak Haziran 1880'de Alman İmparatoru I. Wilhelm'i ikna etmiş ve Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne askerî ve sivil uzmanlar göndermesinin önünü açmıştı.⁵¹ Bunu başarırken Bismarck'ın temel argümanı, Osmanlı ordusunun ıslahı için çalışacak askerî misyonun Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdindeki nüfuzunu arttıracak yeni imkânları sağlayabilecekleriydi.⁵² Diğer bir deyişle, askerî misyondan beklenen şey, Almanya'nın siyasi ve iktisadi etkinliğini arttıracak kanalları açmalarıydı.

⁴⁹ Wallach, **a.g.e.**, s. 24. Ayrıca Almanya'yı Osmanlı Devleti'ne yaklaştıran siyasi, askerî ve iktisadi nedenlerin genel bir değerlendirmesi için bkz.: Ortaylı, **a.g.e.**, s. 55-85.

⁵⁰ Merwin Albert Griffiths, "The Reorganization of the Ottoman Army under Abdulhamid II (1880-1897)", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of California, Los Angeles, 1966, p. 47.

⁵¹ Bismarck, Alman İmparatoru'nu ikna ederken herhangi bir siyasi endişenin söz konusu olmadığını, Osmanlı ordusunda görev yapacak subayların Alman ordusundan daha kötü şartlarda çalışarak farklı bir tecrübe kazanacaklarını, Osmanlı Devleti üzerinde kurulacak etkinin zamanla Doğu coğrafyası geneline kolayca yayılabileceğini, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın Doğu politikası için gerekli istihbaratı sağlamada bir istihbarat üssü olarak kullanılabileceğini ve Osmanlı Devleti ile dostluk kurmanın Rusya ve Fransa'ya karşı her zaman fayda sağlayabileceğini vurgulamıştır. Bkz.: Necmettin Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", **İÜEF Tarih Dergisi**, No:43, İstanbul, 2006, s. 151. Keza Lothar Rathman'a göre Almanya Osmanlı Devleti nezdinde bir askerî yardım misyonu bulundurarak yabancı ülkelerin, özellikle de askerî ataşelerinin İstanbul'daki faaliyetlerini denetim altına alma amacı gütmektedir. Bu şekilde bir taraftan belirli ölçülerde güçlendirilecek Osmanlı ordusundan muhtemel bir Alman-Rus çatışmasında istifade edilebilecek diğer taraftan da Osmanlı ordusu Alman silahları ile donatılarak askerî ve iktisadi anlamda Alman etki alanı içerisine tutulması kolaylaşacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Lothar Rathman, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27.

⁵² Wolf, **a.g.e.**, s. 11-12. Bu bağlamda her ne kadar iki ülke arasındaki askerî ve siyasi ilişkilerin artık ivme kazandığı bir süreçte yazılmış olsa da, 21 Kasım 1898 günü Almanya'da yayımlanan *Welt am Montag* gazetesinde yer alan bir yorumda Almanların Osmanlı ordusuna yardım ederek öncelikle "Hasta Adam"ı sağlığına kavuşturmayı ardından da ona gayet iyi bakarak uzun şifa uykusundan sarışın, mavi gözlü bir Alman olarak uyandırmayı planladıklarından bahsedilmesi Alman zihni yapısını göstermesi açısından oldukça ilgi çekici bir durumdur. Bkz.: Sacit Kutlu, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı ordusunda Prusya Etkisi ve Osmanlı Almanya İlişkileri", **İDEA İnsan Bilimleri Dergisi**, C.I, No:1, İstanbul, Eylül 2009, s. 83.

1880 yılı Haziran ayı içerisinde Osmanlılar taleplerini somutlaştırarak ilk etapta biri kurmay, üçü sınıf subayı (piyade, süvari, topçu) olmak üzere, dört subaya ihtiyaç duyduklarını belirttiler. Bu subaylara tabur komutanı düzeyinde rütbe ve dolgun maaş verileceği ayrıca beyan edilmişti. Keza Sultan Abdülhamid Osmanlı topraklarında görev yapacak Alman sivil ve askerî personelin maaş ve özlük hakları konusunda şahsen garanti veriyordu.⁵³ 2 Temmuz 1880’de düzenlenen taslak sözleşme 6 Temmuz 1880 günü Alman Büyükelçisi ile paylaşıldı. 10 maddelik sözleşme ile Alman asker ve sivil personelin hizmet süreleri üç yıl olarak belirlenmişti. Bu hizmet süresi içerisinde herhangi bir kazaya uğrarlar ve hizmet edemez duruma gelirlerse kendilerine emeklilik maaşı ödenecekti. Hizmet süresi içerisinde hayatlarını kaybettikleri takdirde ise eşleri ve çocukları bu maaştan yararlanacaklardı. Bununla beraber bahsi geçen asker ve sivil personel Osmanlı Devleti menfaatlerine aykırı bir harekette bulunurlarsa sözleşmeleri feshedilebilecekti. Keza Alman askerî ve sivil personelin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde herhangi bir suç ya da cinayet işlemeleri halinde kendi ülkelerinin hukukuna göre yargılanmaları Kabul edilmişti. Son olarak ise Alman askerî personelin sınıf ve rütbelerine uygun şekilde Osmanlı ordusuna ait üniformaları giymeleri de karara bağlanmıştı.⁵⁴

Görüldüğü gibi Almanya’dan yalnızca askerî personel istenmemiş, bunların yanında sivil alanlarda çalışacak (avukat, gümrük ve maliye memuru gibi) uzmanların istihdam edilmesi de düşünülmüştür. Bu kişilere karşılıklı uzatma hakkının saklı olduğu üç yıllık bir mukavele önerilerek maaş ve özlük hakları garanti edilmişti. Alman askerî ve sivil personel Osmanlı İmparatorluğu’nun çıkarları hilafına hareket ederlerse, Osmanlı Devleti sözleşmeyi iptal edebilecekti. Ayrıca Alman subaylar, Osmanlı üniforması giyerek çalışabileceklerdi. Burada en fazla göze çarpan husus ise subayların Alman askerî kanunlarına, memurların da Alman sivil kanunlarına tabi olarak çalışmalarına izin verilmesiydi.

Anlaşmanın Almanya tarafından onaylanmasının ardından evvela Alman sivil uzmanlar ile sözleşme imzalanmıştı.⁵⁵ Ancak askerî uzmanların gelişi bir müddet

⁵³ Wallach, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁴ Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyetî Hakkında”, **İÜEF Tarih Dergisi**, No:32, İstanbul, 1979, s. 486-487.

⁵⁵ Alman dış politikasının 19. ve 20. yüzyıldaki seyri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Dr. Gregor Schöllgen’e göre, Almanya’nın Türkiye’ye gönderdiği ilk sivil müşavir Wettendorf’tu ve 1880

ertelenecekti. Bunda dış ve iç sorunların etkili olduğu söylenebilir. Dış sorunların en önemlisi İngiltere'nin Osmanlı ordusunda Alman askerî personelin görev yapmasına gösterdiği tepkiydi. Ayrıca Yunanistan ve Karadağ ile yaşanan sorunların uluslararası ortamı germesi de Almanların askerî personel gönderimini tehir etmesine neden oluyordu.⁵⁶ İç sorun olarak da Almanya'nın subaylarını hangi statüde göndereceği bir kriz olarak ortaya çıkmıştı. Zira Alman subayları kendi orduları ile ilişkilerini kesip gelmeye sıcak bakmıyordu. Aslında bu durum Alman Devleti'nin de işine gelmiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sağlanabilmesi için kaliteli ve yetenekli subayların gönderilmesi şarttı. Aksi halde, eskiden olduğu gibi, vasat, kariyer planı yapmayan, maceraperest ve büyük ölçüde maddi saiklerin etkisiyle başka bir orduda görev yapmayı kabul edecek subaylar bu işe gönüllü olacaklardı. Fakat yaklaşık kırk beş yıl önce Osmanlı ordusunda görev yapan Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin de ağırlığını koymasıyla bu sorun çözüldü ve İstanbul'a gönderilecek subayların Alman ordusu kadrosunda kalmaları kabul edildi. Alman subaylar Osmanlı üniforması giyseler de Alman Büyükelçiliğine bağlı hareket edeceklerdi.⁵⁷ Bununla beraber sorunun çözümünde II. Abdülhamid'in 1881 yılı Kasım-Aralık aylarında Ali Nizami Paşa ve Reşid Bey'den oluşan özel bir heyeti görevlendirerek Berlin'e göndermesinin de etkisi vardı. Bu heyet hem Alman subayların akıbeti hem de ittifak ilişkilerinin geleceği konusunda temasta bulunmuşlardı.⁵⁸

Sonuç olarak 11 Nisan 1882'de Almanya Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin ıslahı için İstanbul'a gönderilecek askerî misyon içerisinde çalışacak dört subayın isimlerini belirlemişti. Bu kişiler Kurmay Albay Kaehler, Piyade Yüzbaşı Kamphoevener, Süvari Yüzbaşı von Hobe ve Topçu Yüzbaşı Ristow'du.⁵⁹ Subaylara Osmanlı hizmetine girip girmeme konusunda tasarruf hakkı verilmişti. Bundan ötürü üç ay

yılı Temmuz ayı itibarıyla Osmanlı maliyesinde müsteşar olarak vazife almıştı. Bkz.: Gregor Schöllgen, **Emperyalizm ve Denge: Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914**, Çev. M. Sami Türk, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 63.

⁵⁶ Wallach, **a.g.e.**, s. 27; Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", s. 488-489.

⁵⁷ Ortaylı, **a.g.e.**, s. 92-93.

⁵⁸ Griffiths, **a.g.t.**, s. 50.

⁵⁹ Kurmay Albay Kaehler Osmanlı Devleti hizmetine girmeden önce 2'nci Silezya Hafif Süvari Alayı Komutanı olarak görev yaparken, Piyade Yüzbaşı Kamphoevener 3'üncü Hannover Piyade Alayı'nda, Süvari Yüzbaşı von Hobe 1'inci Silezya Dragon Alayı'nda, Topçu Yüzbaşı Ristow ise 2'nci Pommeranya Sahra Topçu Alayı'nda görev yapmaktaydılar. Bu konuda bkz.: Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", s. 492.

izinli sayılacaklar, üç ay sonunda Osmanlı ordusunda görev yapmaya karar vermelerini müteakiben üç yıllık görev süreleri başlayacaktı.⁶⁰

Bu şartlar altında askerî misyon üyeleri Mayıs ayı başında İstanbul'a geldiler. Ancak resmî olarak iş başı yapmaları II. Abdülhamid'in kendilerini kabul ederek onay vermesini gerektirdiğinden göreve başlamaları 21 Haziran 1882 tarihinde mümkün olacaktı.⁶¹

1.1.4. Kaehler Askerî Yardım Misyonu'nun Göreve Başlaması ve Karşılaşılan Sorunlar

Kurmay Albay Kaehler⁶² riyasetinde İstanbul'a gelen dört kişilik Alman misyonu mesaiye başladıkları gün itibarıyla beklediklerinden daha karmaşık bir yapı ile karşılaşmışlardı. Fransız ve belirli ölçülerde Prusya askerî sistemlerine göre yapılandırıldığı söylenen Osmanlı askerî kurum ve birliklerinin aslında bambaşka bir hale getirildiği henüz ilk günlerde ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla yeniden yapılandırma sürecinin başlatılabilmesi için öncelikle mevcut durumun net bir şekilde tespit edilmesi gerekiyordu. Ancak İstanbul'da ve özellikle de İstanbul dışındaki birliklerde yapılan denetlemeler durumun vahametini sarih biçimde göstermişti. Osmanlı ordusunun sadece doktrin açısından değil, teşkilat yapısı ve teçhizat bakımından da ıslah edilmesi gerekiyordu.

Öte yandan, işleyiş gereği Kaehler, Ahmed Muhtar Paşa riyasetinde, haftada üç kez toplanan Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyon-u Âlisi⁶³ üyesi olarak çalışacaktı. Alman subaylar hazırladıkları raporları padişahın seçtiği diğer komisyon üyeleri ile

⁶⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 31.

⁶¹ Alkan, **a.g.m.**, s. 157.

⁶² Osmanlı hizmetine geçtiği dönemde rütbesi erkân-ı harp miralayına (kurmay albay) karşılık gelen Kaehler iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği miraliva (tuğgeneral) olmuş, hemen ardından Almanya'da rütbesi tümgenerale (ferik) yükseltildince Osmanlı Devleti de kendisini birinci ferik (korgeneral) rütbesine yükseltmek zorunda kalmıştı. Keza yüzbaşılar Kamphoeven, von Hobe ve Ristow'un rütbeleri de aynı şekilde birer derece daha yükseltilerek binbaşı olmuşlardı. Bu kişiler de, aynı anlaşma hükümleri kapsamında, kısa sürede daha üst rütbelere yükselme imkânı bulacaklar ve 1883 yılı Şubat ayı itibarıyla miralaylıktan paşalığa terfi edeceklerdir. Bkz.: Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: von Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017, s. 54; Wallach, **a.g.e.**, s. 32-33.

⁶³ Kaehler ile beraber toplam 24 kişiden oluşan bu komisyonun üyeleri arasında Gazi Osman Paşa, Ali Nizami Paşa, Derviş Paşa, Hilmi Paşa ve aralarında Harbiye Nazırlığı da olmak üzere, daha önce kritik üst düzey askerî görevleri ifa etmiş yer alıyordu. Bkz.: Kış, **a.g.e.**, s. 50. Keza 21 Aralık 1879 tarihinde kurulan bu komisyonun kuruluş süreci, görevleri ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Adem Ölmez, "Askerî Teftiş Komisyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri", **İÜEF Tarih Dergisi**, No:43, İstanbul, 2007, s. 115-133.

paylaşacaklar, raporların muhtevası komisyonda tartışıldıktan sonra kabul edilen öneriler padişaha aktarılacak ve ardından padişahın münasip gördüğü biçimde onaylanacak, tadil edilecek ya da reddedilecekti.⁶⁴

Bu şartlar altında Kaehler görüş ve önerilerini dört yüz sayfalık bir rapor halinde komisyona sundu. Raporda şu üç ana başlık üzerinde yoğunlaşmıştı:

- * Askerî eğitim ve öğretimin yetersiz yapılması,
- * Sorunlu bir ihtiyat (Redif) sistemi,
- * Etkin bir kurmay hizmetinin verilememesi ve anarşik emir-komuta yapısı.⁶⁵

Bu ana başlıkların dışında Kaehler seferberlik ve harekât planlamalarının revize edilmesi, savaş ve barış dönemlerinde etkin bir lojistik-ikmal sisteminin oluşturulması, iyi bir muhabere sisteminin tesis edilmesi, askerî amaçla kullanılacak hayvanların sayımının yapılması (envanter çıkarılması) gibi hususlara da temas etmişti. Ayrıca Kaehler'in önerdiği dikkat çekici bir diğer şey de, İstanbul'da modern taktik ve teknik gelişmeler esas alınarak, seçkin subayların katılımıyla bazı örnek birliklerin oluşturulmasıydı. Daha sonra "numune alayları/taburları" adı verilecek bu birlikler sayesinde askerî normlar bakımından çitanın yükseltilmesi, birliklerin yetersiz olan temel eğitim seviyelerinin arttırılması ve ordu genelinde daha yüksek bir standartın yakalanması amaçlanıyordu.⁶⁶ Yine Kaehler'e göre numune birlikleri yeni ordunun nüvesini teşkil edecekti. Dolayısıyla bu birliklerin savaş eğitimlerini hakkında yapabilmeleri için silah, teçhizat ve hayvanlarının en iyi şekilde tedarik edilmesi lazımdı.⁶⁷

Kaehler'in raporunda askerî ıslahat için acilen yapılması gereken işlerin yanında ordunun mevcut durumu hakkında da bilgi verdiği görülmektedir. Kendisi Osmanlıların geçmişte "şeklen" bazı düzenlemeler yaptıkları için uygulama safhasında büyük sıkıntılar görüldüğüne dikkat çekmekteydi. Örneğin; muhtemel bir savaş için neredeyse hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Birliklerin eğitim, subayların

⁶⁴ Halit Arslan, "Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusunda Alman Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 38.

⁶⁵ Uyar-Erickson, **a.g.e.**, s. 415.

⁶⁶ Hiç şüphesiz ki Kaehler'in bu konuya dikkat çekmesinin altında sahadan kendisine gelen raporların önemi büyüktü. Kamphoevener, Ristow ve Hobe piyade, topçu ve süvari sınıflarının daha iyiye gidebilmesi adına numune birliklerinin kurulmasına dair talepte bulunmuşlardı. Bkz.: **BOA**, Y.PRK.KOM, 4/2, H-13-01-1300. Yine, Kaehler'in verdiği rapor hakkında detaylı bilgi için bkz.: Griffiths, **a.g.t.**, s. 54-55.

⁶⁷ Kış, **a.g.e.**, s. 49.

öğrenim seviyeleri çok düşüktü. Harbiye Mektebi'nde eğitim-öğrenim görmeden tamamen askerlikteki başarıları veya nüfuzlu birilerine yakınlıkları sayesinde subaylığa yükselen alaylı subaylar saha tecrübesi ve disiplini tesis etme bakımından iyi konumdalarken genel ve askerî öğrenim durumları çok düşüktü. Harbiye Mektebi'nden mezun olarak subaylığa nasbedilenlerin ise pratik eğitimleri çok kısıtlıydı. Mektepli subaylar gerekli askerî uygulamaları yapamadan, teorik bilgilerle kıt'alara gönderiliyorlardı. Hele ki Harp Akademisi'nden (Erkân-ı Harbiye Mektebi) çıkan subayların neredeyse kıt'a tecrübesi yaşamadan belirli rütbelere yükselmeleri efektif bir komuta yapısının geliştirilmesi açısından çok ciddi bir sorundu. Bu durum ordunun eğitim ve savaş hazırlıklarını baltalıyor, muharebe etkinliğini köreltiyordu.⁶⁸

Raporunda yapılması gerekenleri detaylı olarak sıralayan Kaehler hâlihazırda devam eden üç temel yapısal sorunu ise askerî reformların önündeki mühim engeller olarak göstermekteydi. Kaehler'e göre bunlar parasızlık, kötü idare mekanizması ve yönetici kademesindeki insanların yaptıkları yolsuzluklardı.⁶⁹ Ancak buna rağmen Kaehler kafasındaki reformların hayata geçirileceği konusunda iyimserdi. Alman Büyükelçisi'ne gönderdiği bir yazıda "Başarı kesinlikle olanaksız değildir; aksine, belki de şans önceki günlere göre daha kuvvetlidir" diyordu.⁷⁰

Kaehler'in haricinde Alman askerî misyonunun diğer mensupları Ristow, Kamphoevener ve von Hobe de kendi raporlarını hazırlayarak komisyona sundular. Topçu subayı olan Ristow Osmanlı sahra topçuluğunun son durumu ve yapılması gerekenler üzerine görüşlerini ortaya koyarken, Boğazların tahkim edilmesine yönelik tavsiyede bulunmuştu. Piyade subayı olan Kamphoevener ise bir Piyade Okulu açılmasını istemiş ve bunun için gerekli olan şeyleri taslak olarak sunmuştu. Süvari subayı von Hobe de Osmanlı ordusuna ait süvari birliklerinin ıslahı için gerekli değişiklikleri layihası ile ortaya koydu.⁷¹

Kaehler'in üzerinde durduğu bir başka konu ise Osmanlı subaylarının askerî bilgi ve birikimlerini arttırabilmek maksadıyla Almanya'ya gönderilmesidir. İstanbul'a gelmesinin üzerinden henüz birkaç ay geçtikten sonra Kaehler mevcut

⁶⁸ Wallach, **a.g.e.**, s. 38-39.

⁶⁹ Griffiths, **a.g.t.**, s. 56.

⁷⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 40.

⁷¹ Naci Yorulmaz, **Büyük Savaşın Kara Kutusu**, Çev. Yusuf Selman İnanc, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 124.

şartlar değişmedikçe Osmanlı subaylarının ülke sınırları dâhilinde verilecek eğitim ve öğretimle istenen seviyeye getirilemeyeceğini görmüştü. Dolayısıyla hiç değilse az sayıda subayın Almanya’da pratik açıdan da eğitilerek Alman askerî sistemini hakkıyla özümsemelerini düşünüyordu. Bundan ötürü 1882 yılının Ekim ayında II. Abdülhamid ile görüşerek konuyu kendisine açtı. Bunun yanı sıra, gönderilecek subayların seçilmesi başta olmak üzere, diğer prosedürlerin halledilmesi işini de üzerine aldı. Talebinin kabul görmesi üzerine ise on kişilik bir subay grubunun gönderilmesi hazırlıklarına başlandı.⁷²

Askerî misyondaki diğer subaylar da yeniden yapılandırılacakları sınıflar üzerinde çalışmalarını devam ettirmekteydiler. Bunlar arasında piyade subayı olan Kamphoevener bilhassa piyade teşkilat yapısı ile tek er eğitimi üzerinde durmaktaydı. Ona göre piyadelerin atış eğitimleri çok önemliydi. Her asker düzenli olarak atış eğitiminden geçmeli, tüfeklerin kullanım ve bakımı hakkında iyi bir bilgiye sahip olmalıydı. Bu nedenle Prusya Piyade Talimnamesi’nin bir benzerini Osmanlı ordusu için hazırlamıştı.⁷³ Ayrıca Harbiye Mektebi’nde eğitim ve donatım kalitesinin yükseltilmesini de önemli görüyordu. Bundan ötürü öncelikle üçüncü sınıfların birinci sınıflara tek er eğitimi vermelerini önermişti. Böylece hem birinci sınıf talebeleri bu eğitimleri daha iyi öğrenecekler hem de bir sene sonra subay nasbedilip kıt’aya çıkacak olan üçüncü sınıf talebeleri erata eğitim vermeden evvel bu konudaki becerilerini geliştirebileceklerdi. Aynı esnada ikinci sınıf talebeleri ise talimhanelerde ve arazi üzerinde amelî eğitimler yapacaklardı. Aksi takdirde Harbiye Mektebi’ndeki eğitimler çocuk oyunlarından farksız olur ve mevcut eğitim düzeyi ile gelecekte öğretmenlik yapacak yetkin subaylar bulmak çok zorlaşırdı. Yine Kamphoevener’in düzeltilmesi gerektiğine inandığı bir başka husus da Harbiye Mektebi öğrencilerine talimler esnasında fişek verilmemesiydi. Bunun ise süvariye atsız, topçuyu da topsuz talim yaptırmaktan farklı olmadığına dikkat çekmiştir⁷⁴

⁷² Ali Gözeller, “Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889-1895)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 48; Wallach, **a.g.e.**, s. 48-49.

⁷³ İlginçtir, Kamphoevener’in hazırladığı bu talimname uzun süre basılmamış ve böylelikle uygulamaya sokulması engellenmiştir. Kamphoevener ise buna tepki olarak bir şikâyet yazısı kaleme almıştır. Bkz.: **BOA**, Y.MTV, 46/79, H-06-04-1308.

⁷⁴ Arslan, **a.g.t.**, s. 41-44; **BOA**, Y.MTV, 119/91, H-11-11-1312. İlginçtir, bu durumun on beş yıl sonra dahi tam olarak düzeltilmediği görülmektedir. Zira 1905-1908 yılları arasında Harbiye Mektebi’nde öğrenci olarak bulunan müteveffa Korgeneral Baki Vandemir süvari sınıfında olmalarına rağmen at

Öte yandan Kamphoevener'e göre eğitimlerin başarıya ulaşabilmesi için bütün ordu sathında eğitim dönemleri belirlenmeli ve hassasiyetle uygulanacak programın sonunda yapılan iş ile geline nokta üst rütbeli subaylar tarafından denetlenmeliydi. Ayrıca bir Piyade Atış Okulu'nun kurulması ve askerî öğrenciler ile subayların manevralara çıkarılarak pratik eğitimlerinin geliştirilmesi elzemdi.⁷⁵

Osmanlı süvari sınıfının ıslahında görevli von Hobe ve topçu sınıfının yeniden yapılandırılmasında vazifeli Ristow ise, tıpkı Kaehler ve Kamphoevener gibi, kendi alanlarında hazırladıkları raporlar ile yeniden yapılandırma sürecine katkı sağlamaya çalıştılar.

Çok seçkin bir süvari subayı olarak lanse edilen von Hobe ilk etapta Osmanlı süvarisinin sınıfı ıslah etmek ve nitelikli süvari alaylarının kurulmasına yardımcı olmakla görevlendirilmişti.⁷⁶ Ardından da refakatine Almanya'da eğitim alan subayların verilmesi ve Hobe'nin onları tek başlarına ders verebilecek düzeye getirilmesi istenmişti. Ancak kısa süre sonra Hassa ahırlarının başına getirilmesi ile beraber Hobe'nin görevi neredeyse yalnızca at alımı işlerine bakmaya evrilmişti.⁷⁷

Topçu subayı Ristow ise 1891'de vefat etmesine değin enerjik yapısıyla tanınmıştı. Öncelikle kıt'a birliklerinin gelişimine kafa yoran Ristow, Kasım 1884'te yazdığı bir raporda silah ve teçhizat açısından yaşanan sıkıntılar giderilmedikçe teknik bir sınıf olan topçunun da ilerleme kaydedemeyeceğini savunmuştur.⁷⁸ Kısa zaman sonra Abdülhamid'in Alman Krupp firmasına top sipariş etmesi ise Ristow'un telkin ve önerilerinin dikkate alındığını gösteren bir delil hüviyetindedir.

1882 yılı itibarıyla Osmanlı Devleti hizmetine giren ilk dört Alman subayın kişilikleri ve yaptıkları işler hakkında o dönemde İstanbul'da görevli olan yabancı askerler de bilgi vermektedir. Bunlara ilk örnek Rus askerî ataşesi Kurmay Albay

azlığından ve elde olan atları piyadelerle paylaşmalarından ötürü haftada ancak iki kez ata binebildiklerini belirtmektedir. Vandemir, bu süreçte süvari sınıfı öğrencilerinin tahtadan yapılmış atlar üzerinde kılıç salladıklarını ya da yaya olarak talim yaptıklarını belirtmektedir. Keza Vandemir'in 1905-1908 yılları arasında dahi öğrencilerin tek kurşun atmadan, manevra fişegi kullanılarak mezun olduklarını vurgulaması Kamphoevener'in çabalarının ne derece başarılı olduğunu göstermesi açısından değerlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Baki Vandemir, **Ne İdik, Ne Olduk, Ne Olacağız?**, Kendi Yayını, 1962, s. 5.

⁷⁵ Wallach, **a.g.e.**, s. 64.

⁷⁶ **A.e.**, s. 47.

⁷⁷ Arslan, **a.g.t.**, s. 48.

⁷⁸ **BOA**, Y.E.E., 13/18, H-10-02-1302.

Filippov'dur. Philippov ülkesine gönderdiği 4 Haziran 1884 tarihli raporunda Kaehler, Kamphoevener, von Hobe ve Ristow hakkında düşüncelerini paylaşmıştır. Öncelikle Kaehler hakkında görüş beyan eden Kurmay Albay Philippov Kaehler'in hasta olmasına karşın enerjik ve yetenekli bir kişi olduğuna dikkat çekmektedir. Philippov'a göre bunun en güzel delili Kaehler'in göreve başlamasından çok kısa bir süre sonra Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasına dair kapsamlı bir rapor hazırlayarak II. Abdülhamid'e sunmasıdır. Bu rapor, Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyon-u Âlisi tarafından incelenmiş ve bazı ufak değişiklikler yapıldıktan sonra Sultan II. Abdülhamid'in onayına onayı ile kabul edilmiştir. Philippov, Abdülhamid'in rapordan memnun olduğunu belirtmesine ve Kaehler'in faaliyetlerine aynı şekilde devam etmesini istemesine rağmen askerî maksatlı yeniden yapılandırma konusunda kayda değer bir ilerleme görülmediğini yazmıştır. Bunda kısmen Kaehler'in kötüleşen sağlık durumunu, kısmen de çıkarları zedelenen askerî yetkililerin projelere engel koymalarını etken olarak göstermiştir.⁷⁹

Kurmay Albay Philippov piyade subayı Kamphoevener'i "yeteneksiz ve zayıf karakterli" olarak tanımlamıştır. Kamphoevener'in başlangıçta iştahla hareket etse de önerilerinin uygulanmaması nedeniyle zamanla hayal kırıklığına uğradığını ve neredeyse hiç mücadele etmeden kâtiplik yapmaya razı olduğunu belirtmiştir. Philippov, süvari subayı von Hobe'yi ise "orta zekâda ve zor karakterli" olarak vasıflandırmaktadır. Philippov'a göre von Hobe paraya ve lüks hayata düşkünlüğü nedeniyle Osmanlılara zayıf noktasını göstermişti. Bu durumun ne derece tesir ettiği bilinmese de Osmanlılar von Hobe'nin süvari kıt'aları ile alâkadar olmasını

⁷⁹ **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, Haz. Mikhail Bashanov-İlyas Kemaloğlu, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 46. Albay Philippov 1 Ağustos 1882 tarihli raporunda ise Prusyalı bir başka subay olan Yarbay Schilden (Schilgen)'den bahsetmektedir. Bu subayın 1881'de, yani Kaehler Askerî Yardım Misyonu'nun İstanbul'a gelişinden bir yıl kadar önce Levazım Dairesi'ni reorganize etmek üzere Osmanlı Devleti hizmetine girdiğini ancak kendisine yardımcı olması amacıyla görevlendirilen Osmanlı subayının ona pek çok engel çıkardığını ve hatta her hareketini ihbar ettiğini belirtmektedir. Philippov'a göre Yarbay Schilden (Schilgen) Prusya talimnamelerinin tercümesi işi ile de uğraşmış ve tercüme ettiği Prusya Piyade Talimnamesi'ni Gazi Osman Paşa'ya sunmuştu. Gazi Osman Paşa kendisine teşekkür etmekle beraber tercümeyi bir kenara atmadan başka bir şey yapmamıştı. Bkz.: **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, s. 29. Jehuda L. Wallach da Yarbay Schilgen'in ordunun maaş, giyim-kuşam, donatım ve silah bakımından reorganize edilmesi yani genel olarak levazım konularıyla ilgilendiğini belirtmektedir. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 38. Bununla beraber Schilgen'in 1884'te Kaehler ile beraber Osmanlı ordusunun ilk tahmini bütçesinin yapılması çalışmalarına da katıldığı görülmektedir. Bkz.: Kış, **a.g.e.**, s. 56-57.

istememişler ve onu Hassa ahırlarının başına getirmişlerdi. Fillippov, Hassa ahırlarında bile von Hobe'ye herhangi bir yetki verilmediğini vurgulayarak, sadece alım-satım işleriyle uğraştığının altını çizmekte ve sonuç olarak da kısa zaman zarfında hayvanlara yem tedarik eden bir subay hâline geldiğini yazmaktadır.⁸⁰

Rus askerî ataşe Filippov raporunda topçu sınıfının yeniden yapılandırılması üzerine çalışan Ristow'u "aktif ve çok yetenekli bir subay" şeklinde tanıtmaktadır. Filippov'a göre Ristow Osmanlı topçu sınıfının ıslahı için büyük bir heyecanla işe başlamıştır. Üç Hassa topçu alayından en iyi askerleri, silahları ve atları seçerek örnek bir alay teşkil eden Ristow'a bu alayın komutanı olacağına dair resmî vaatte bulunulmasına karşın bu söz tutulmamış ve alayın komutanlığına Ristow'dan daha rütbeli bir Osmanlı paşası atanmıştır. Bu nedenle Ristow büyük emek ve zahmetle teşkil ettiği bu alayda komutanın belirsiz statüdeki danışmanına dönüşmüştü. Bununla beraber Filippov, Ristow'un sanki hiçbir şey olmamış gibi büyük bir enerjiyle çalışmaya devam ettiğini hayretle anlatmaktadır. Öyle ki Ristow her gün eğitimlere katılarak büyük bir emekle kurduğu bu alayı yüksek bir seviyeye çıkartmıştır. Filippov, Ristow'un bütün diğer Alman subaylarından daha yararlı olduğunu altını çizerek buna rağmen Padişah nezdinde gereken saygıyı görmediğini ve diğer üç Alman subaya cömertçe dağıtılan madalyaların pek azına layık görüldüğünü vurgulamıştır.⁸¹

Kaehler Askerî Yardım Misyonu üyeleri hakkında düşüncelerini beyan eden bir başka kişi de 1869-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne hizmet eden ve amirallik rütbesine kadar yükselen Henry Felix Woods'tur. Woods anılarında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğu dönemde tanıdığı yabancı subaylara ayrı bir bölüm ayırarak kendileri hakkında bilgi vermiştir. Woods'a göre Kamphoevener aristokrat bir aileden gelmemesine rağmen Alman İmparatorluğu'nun tensibiyle soyadının önünde "von" takısı eklemeye hak kazanmış bir kişiydi. Ancak buna rağmen kibriyle ün yapmıştı. Türk subaylarından ve askerî organizasyonun bozukluğundan mütemadiyen şikâyet ederdi. Muharip birliklerin gelişiminde fazla başarı gösteremese de, bilhassa neferlerin ilk kez II. Abdülhamid'in önünden Prusya usulü kaz adımlarıyla muntazam bir geçit resmi yapmalarının ardındaki başarısı ile uzun süre adından söz

⁸⁰ Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu, s. 46-47.

⁸¹ Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu, s. 47.

ettirmişti. Süvari sınıfının yeniden yapılandırılmasında görev yapan von Hobe askerî faaliyetlerinden ziyade eşinin resmî davetlerdeki atılganlığıyla isim yapmıştı. Bu durum İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçiliği personeli tarafından şiddetle eleştirilmiş ve hatta az kalsın von Hobe'nin Almanya'ya geri çağırılmasına yol açacak hale gelmiştir. Ristow ise son derece iyi bir topçu subayı olmakla beraber, kendisine sunulan imkânların kısıtlılığı yüzünden mesaisini büyük ölçüde teorik eğitimlerle geçiriyor, uygulamalı eğitim yaptıramıyordu. Bundan ötürü beklenildiği ölçüde faydalı olamamıştı.⁸²

Bütün bu şahsi özelliklerinin yanında, Alman askerî uzmanların görevlerine enerjik biçimde başladıkları ancak taleplerinin ağır bir şekilde yerine getirilmesi ya da çoğu kez yerine getirilmemesi nedeniyle zamanla motivasyonlarının düştüğü ve hatta kısa zamanda görevlerinden istifa edecek hale geldikleri görülmektedir.⁸³ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde bürokratik yapı itibarıyla hemen her şeyin komisyonlar üzerinden işlediği gerçeği ile yüzleşen Alman askerî uzmanlar, öneri ve taleplerinin uygulamaya sokulmaması yönündeki şikâyetlerini gerek kendi ülkelerine gerekse padişaha iletmekten çekinmemişlerdir. Hiç şüphe yok ki bunda zaten onaylanmış bir plana göre sistematik bir çalışması olmayan Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyon-u Âlisi'nin atıl çalışma mekanizmasının rolü büyüktü. Zira komisyona gelen teklifler inceleniyor, tekliflerin üzerinde çalışılıyor, olumlu veya olumsuz fikir beyan ediliyor fakat bir planın, muhtıranın ya da raporun ne olacağı hakkında kesin bir şey söylenemiyordu.⁸⁴ Bunda üç hususun etkili olduğu düşünülebilir. İlki, Osmanlı askerî elitlerinin radikal kurumsal ve yapısal değişikliklere karşı tutumlarıydı. Serasker Gazi Osman Paşa başta olmak üzere, üst rütbeli Osmanlı askerleri Alman subayların

⁸² Henry F. Woods, **Türkiye Anıları: Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl (1869-1909)**, Çev. Fahri Çoker, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s. 195-198.

⁸³ Bu durum aslında sadece Kaehler Askerî Yardım Misiyonu üyelerine münhasır değildi. Zira Moltke'den Liman von Sanders'e kadar Osmanlı hizmetinde çalışan hemen her Alman askerî müşavir hizmet safahatının bir yerinde taleplerinin yerine getirilmemesi ya da mevcut koşullar altında ordudaki sıkıntıların düzeltilemeyeceğine olan inancı nedeniyle istifa noktasına kadar gelmişlerdir. Bu kişiler arasında sanıyoruz ki Kamphoevener'e ayrı bir yer ayırmak gerekir. Zira Kamphoevener göreve başladığı ilk yıllardan itibaren çalışmalarının boşa gittiğini düşünüp birkaç kez istifa etmeye kalkmıştır. Ancak bir yerden sonra maddi ve manevi kazanımlarını göz ardı edemeyerek, hemen hemen hiçbir önemli iz bırakmamasına karşın yirmi yedi yıl (1882-1909) boyunca Osmanlı Devleti hizmetinde kalmayı başarmıştır. Arslan, **a.g.t.**, s. 46-47; Wallach, **a.g.e.**, s. 59. Öte yandan Kamphoevener'in vazifeden çekilme konusunda verdiği istifa dilekçelerine örnekler için bkz.: **BOA**, Y.MTV, 66/94, H-14-02-1310; **BOA**, Y.PRK.ASK, 94/8, H-06-02-1311; **BOA**, Y.PRK.MYD, 13/21, H-01-01-1310.

⁸⁴ Wallach, **a.g.e.**, s. 42-43.

önerilerini, nüfuzlarını kaybedebilecekleri endişesinin de tesiriyle, kolay kolay kabul etmiyordu. Kağıt üzerinde yoğun mesai harcandığına dair bir izlenim veriliyor, padişaha askerî bakımdan faal olduğu gösteriliyor ancak diğer yandan işler yavaşlatılarak Alman askerî uzmanlarının şevklerinin kırılması amaçlanıyordu.⁸⁵ Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyon-u Âlisi'nin âtil kalmasında ikinci önemli etken, Sultan II. Abdülhamid'in her alanda kontrolü elinde tutmaya çalışması ve askerî elitlere güvenmediği için Almanların önerdiği merkezî ve etkin bir askerî emir-komuta yapısının oluşmasına zemin hazırlamak istememesiydi. Bundan ötürü doğrudan kendisine bağlı askerî komisyonlar kurma yoluyla yeniden yapılandırma sürecini istediği şekilde manipüle edebiliyordu.⁸⁶ Alman askerî misyonunun Teftiş-i Umum-i Askerî Komisyon-u Âlisi'ne sunduğu önerilerin kabul görmesi veya geç kabul görmelerinde etkili olan üçüncü husus ise devletin yaşadığı finansman sıkıntısı idi. Yapılan bazı akademik araştırmalar II. Abdülhamid döneminde devlet bütçesinin yer yer %30-50 arasında savunma harcamalarına ayrıldığını göstermektedir. Kırım Savaşı sonrasında diğer devletlerden alınmaya başlanan borçların devlet maliyesine bindirdiği yükün yanında üretimin kapasitesinin düşüklüğü nedeniyle devlet bütçesinde oluşan ciddi sıkıntılar Alman askerî danışmanlarının bilhassa maliyeti yüksek taleplerinin uygulanabilmesini imkânsız kılabilmekteydi.⁸⁷

⁸⁵ Uyar-Erickson, **a.g.e.**, s. 415-416; Wallach, **a.g.e.**, s. 61. Alman askerî müşavirleri arasında piyade sınıfının ıslahı için çalışan Kamphoevener'in padişaha sunduğu bir rapordaki ifadeleri Sultan II. Abdülhamid döneminde askerî komisyonların nasıl çalıştıklarına dair önemli ipuçları vermektedir. Kamphoevener raporunda fişek tecrübesi için teşekkül eden bir komisyondaki üyelerden yarısının silah teknolojisiyle ilgili bilgilerinin olmadığını vurgularken bazı komisyon üyelerinin kendilerini “muktedir ve mütefennin”, yani becerikli ve ilim sahibi göstererek Abdülhamid'i yanılttıklarını ve her şeyin yolunda olduğu mealinde birtakım esas olmayan teminatlarla onu teskin etme yoluna gittiklerini belirtmektedir. Dahası, komisyonda bulunan bir üyenin “tabiatında olan şiddetten dolayı” kendi fikrini özgürce beyan etmesine mani olduğunu ve bu yüzden toplantılara devam etmek istemediğini vurgulamıştır. Kamphoevener'e göre yaşanan bu olay dalkavuklarca hakikatin gizlenmesine güzel bir örnek teşkil etmekteydi. Bkz.: Fatih Tetik, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876-1908)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018, s. 117.

⁸⁶ Ölmez, **a.g.e.**, s. 116-117; Uyar-Erickson, **a.g.e.**, s. 415-416.

⁸⁷ Sultan II. Abdülhamid döneminin başında savunma harcamalarının gelirlere oranı %35 iken, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin de etkisiyle 1882'de bu oran %52,6'ya yükselmiş, 1885'te %47, 1888'de %50,9, 1903'te ise %33,4 seviyesinde bulunmuştur. 1909 yılından, yani II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden 1919 yılına kadar geçen on yıllık süreçte ise savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payının %20,9-%38,4 arasında seyrettiği görülmektedir. II. Abdülhamid döneminde savunma harcamalarının devlet bütçesinde yol açtığı sıkıntılar ve askerî reorganizasyona etkileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Tabakoğlu, **Osmanlı Mâlî Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 746-805; Tetik, **a.g.e.**, s. 369-378; Ortaylı, **a.g.e.**, s. 106.

1.1.5. Kaehler Askerî Yardım Misyonu Üyelerinin Bütün Olumsuzluklara Rağmen Görevlerine Devam Etme Nedenleri

Kaehler riyasetindeki Alman askerî yardım misyonu üyelerinin istekleri yerine getirilmemesine rağmen Osmanlı Devleti hizmetinde kalmaya devam ettikleri görülmektedir. Üç yıllık görev sürelerinin sona ermesinin ardından 1885'te sözleşmelerinin uzatılmasını kabul eden Alman subaylar 1888'de ve sonrasında da Osmanlı ordusunun ıslahı çalışmalarına katılacaklardır.⁸⁸ Bunda Alman devletinin âli menfaatlerinin yanında birtakım şahsi beklentilerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Almanya hem Kaehler'in hem de 1885'te onun ölümünden sonra bir bakıma görevini devralacak olan Colmar von der Goltz'ün sayısız şikâyetlerine karşın subaylarından Osmanlı Devleti hizmetinde kalmalarını kararlı bir şekilde istemiştir. Zira bir Alman askerî misyonunun Osmanlı Devleti nezdinde görev yapması Osmanlı askerî-siyasi ve iktisadi sistemi üzerinde nüfuz sahibi olmayı beraberinde getirmekteydi. Alman subaylar Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması konusunda hiçbir başarıya ulaşamamaları dahi sadece bu boşluğu Alman subayların doldurmaları bile Almanya açısından paha biçilemez değerdi. Aksi halde diğer devletlerin bu boşluğu doldurabilmek için en kısa zamanda harekete geçmeleri işten bile değildi.⁸⁹

⁸⁸ Alman askerî misyonunda görevli subaylar yeniden yapılandırma sürecinde talep ettikleri askerî değişikliklerin yerine getirilmediği durumlarda Osmanlı Devleti'ne rest çekerek sözleşmeleri uzatmayacaklarını ya da ülkelerine dönmek istediklerini bildirebiliyorlardı. Örneğin; Goltz sözleşmesinin sona ereceği bir dönemde, Alman ve Avusturya ordularına benzer bir tensikat ve ıslahat yapmasına izin verilmediği sürece sözleşmesini yenilemek istemediğini belirtebilmiştir. Bkz.: **BOA**, Y.PRK.BŞK, 15/80, H-02-09-1306.

⁸⁹ Almanya'nın bu kaygısının yersiz olmadığı kısa sürede ortaya çıkacaktı. Osmanlı topçu sınıfının yeniden yapılandırılması için Kaehler Askerî Yardım Misyonu içerisinde İstanbul'a gelen Ristow'un 1891 yılında vefat etmesi üzerine Fransa vakit geçirmeden diplomatik girişimlerde bulunmuş ve Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması çalışmalarını görev yapmak üzere uzman subay gönderebileceğini belirtmişti. Bu durum karşısında Almanlar fazlasıyla panikleyerek askerî birliklerde ve eğitim kurumlarında hakkıyla görev yapabilecek, her anlamda yetkin bir topçu subayının seçilmesine karar vermişlerdi. Bu kapsamda önce Binbaşı Steffen, onun kısa süre sonra vefat etmesi üzerine de halefi olarak Binbaşı von Grumbekow İstanbul'a gönderilmişti. Bkz.: Wolf, **a.g.e.**, s. 15; Wallach, **a.g.e.**, s. 62-63. Öte yandan, Osmanlı Devleti, her ne kadar ordusunun yeniden yapılandırılması işini Almanya'ya verse de, izlediği esnek siyaset gereğince Fransızlarla olan askerî ilişkisini de kesmemişti. İstanbul'da bulunan Rus askerî ataşesinin raporuna göre, Fransa'nın teklifi geri çevrilmeyerek askerî bilgi ve görgülerini geliştirmeleri maksadıyla dört Osmanlı subayı Fransa'ya gönderilmişti. Bunlardan ikisi Ecole Militaire Supérieure'de, diğer ikisi ise Ecole de Saint-Cyr'de eğitim alacaklardı. Keza Osmanlı subaylarının tüm masraflarını Fransa karşılayacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, s. 100.

Alman büyükelçisi Radolin'in 8 Temmuz 1893 tarihinde Başbakan Leo von Caprivi'ye gönderdiği raporda bu düşüncenin derin izleri göze çarpmaktadır. Radolin yazısında beklenenlere cevap vermeyen bir çalışmadan vazgeçmek siyasi nedenlerle amaca aykırı görünüyorsa da cesareti yitirmemek ve tüfeği elden atmamak gerektiğini, yerini yabancılara kaptırmamak için değiştirilemeyen şeylere boyun eğmek, en küçük bir başarıyla memnun olmak ve az şey beklemekten başka çare olmadığını vurgulamaktaydı. Radolin'e göre Almanya'nın menfaati için başlanmış olan bu işe inat ve gayretle sarılmaktan başka bir yol yoktu.⁹⁰

Kaehler Askerî Yardım Misyonu içerisindeki Alman subayların reform önerilerinin genellikle kabul edilmemesi veya ağırdan alınmasına karşın Osmanlı Devleti'ne hizmet etmelerinde şahsi menfaatlerinin etkisi de büyüktür. Zira kendilerine yapılan sözleşme yenileme teklifini sıkı bir pazarlık konusu haline getirmişler ve nihayetinde önemli bir maaş artışı ve ülkelerinde uğradıkları emekli maaş kaybının tazmin edilmesi sözünü alarak Temmuz 1885'te sözleşmelerini üç yıl daha uzatmışlardır.⁹¹ Osmanlı hizmetinde görev yapan subaylar zamanla değişse de, bu durum daha sonraki yıllarda aynı şekilde devam edecektir.

Görüldüğü üzere, Haziran 1882'de enerjik biçimde göreve başlayan Kaehler Askerî Yardım Misyonu üyeleri kısa zaman sonra değişime olan inançlarını yitirecekler ve büyük ölçüde şahsi kazanımların peşine düşeceklerdi. Bunda hiç şüphesiz ki devletin içerisinde bulunduğu mali durumun, II. Abdülhamid'in askerî maksatlı yeniden yapılandırma konusundaki sorgulanabilir samimiyetinin ve Osmanlı askerî elitlerinin nüfuzlarını kaybetme endişelerinin etkileri de bulunuyordu.⁹² Ancak Kaehler'in ve diğer misyon üyelerinin ivedi biçimde çözülmesi gerektiğine inandıkları üç ana sorun (yetersiz düzeyde icra edilen askerî eğitim ve öğretim, sorunlu bir ihtiyat sistemi, etkin bir kurmay hizmetinin verilememesi ve anarşik emir-komuta yapısı) üzerinde kayda değer bir başarı sağlayamamalarında şahsi hatalarının da payı mevcuttu. Zira Prusyalı olmalarının getirdiği sert mizaçları ve esneklikten yoksunlukları etki sağlayamamalarını da beraberinde getirmiştir. Osmanlı/Türk

⁹⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 66.

⁹¹ **A.e.**, s. 50-51.

⁹² Bu hususlara devlet kademelerinde görülen organizasyon eksikliği ile kötü vasıflı idarecilerin yolsuzlukları da pek tabii eklenebilir. Bkz.: Griffiths, **a.g.t.**, s. 56.

karakter yapısını esas almadan, dikteci bir tavırla iş yaptırmaya çalışmaları çoğu kez önerdikleri tekliflerin sürüncemede bırakılmasına veya düzeltilmeden kabul edilememesine sebebiyet vermiştir. Bu durum ise kendilerini gücendirmiş, yapılması düşünülen reformlara olan inançlarını sarsmış ve performanslarını düşürmüştür.⁹³ Ne var ki Kaehler'in 3 Kasım 1885'te vefat etmesinden sonra İstanbul'da görevli Alman askerî misyonunun başına geçirilecek olan Colmar Freiherr von der Goltz⁹⁴, Kaehler'in düştüğü hataya düşmeyecek, Osmanlılarla kurduğu empati ve gösterdiği

⁹³ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 235-236; **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, s. 29.

⁹⁴ Colmar Freiherr von der Goltz 1843 yılında Otto ve Palmyra Goltz çiftinin çocukları olarak Bielkenfeld'de doğmuştur. Königsberg Ortaokulu'ndaki eğitim-öğrenimini bitirmesinin akabinde Kulm ve Berlin'deki askerî okullarda tahsil görmüştür. Muvazzaf askerlik safahatı teğmen rütbesiyle, 1863 yılında başladı. Harp Akademisi müdavimi olduğu sırada Prusya ile Avusturya arasında yapılan savaşa katılmış ve sol omuzundan ağır biçimde yaralanmıştır. Nekahet sürecinin arkasından Harp Akademisi'ne dönmüş ve buradaki öğrenimini ikmal etmiştir. 1869 yılında üsteğmen rütbesine terfi eden Goltz bir yıl sonra kurmay subay sıfatıyla Fransa ile yapılan savaşa da iştirak etmiştir. Muhtelif kıt'a ve karargâh görevlerini müteakiben 1871'de kurmay yüzbaşı, 1878'de ise kurmay binbaşı rütbelerine yükselmiştir. Bu rütbedeyken Osmanlı Devleti hizmetine girmesi kararlaştırılınca, Haziran 1883'te yarbaylığa terfisi uygun görülmüştür. 1883-1895 yılları arasında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğu sırada rütbesi bir subayın alabileceği en üst rütbe olan müşirliğe (mareşal) kadar kadar yükseltilmiştir. 1896 yılı itibarıyla Alman ordusunda tümgeneral olarak tekrar göreve başlamıştır. Alman ordusunda da aynı şekilde başarılı bir performans sergileyen Goltz'ün rütbesi 1908'de korgeneral, 1911'de mareşalliğine kadar yükseltmiştir. 1913'te kendi isteğiyle emekliye ayrılan Goltz, Birinci Dünya Harbi'nin başlamasıyla birlikte tekrar göreve çağırılmıştır. Bununla beraber ilk etapta kendisine aktif bir görev verilmemiş ve Belçika Genel Valisi yapılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında resmen savaşa girmesi Aralık 1914'te İstanbul'a gelerek Harbiye Nazırlığı'na askerî müşavirlik yapmış ve arkasından İstanbul merkezli Birinci Ordu Komutanı olarak vazifelendirilmiştir. 1915 yılı sonlarında Bağdat merkezli Altıncı Ordu'nun komutasına getirilen Goltz, 19 Nisan 1916 tarihinde lekeli humma (tifüs) hastalığından ötürü vefat etmiştir. Savaş şartları içerisinde Bağdat'ta defnedilen Goltz'ün naaşı ailesinin isteğiyle İstanbul'a getirilmiş ve 1916 yılı Haziran ayında devlet ricalinin de büyük bir katılımıyla Alman Sefareti'nin Tarabya'daki yazlık yerleşkesinde bulunan Alman mezarlığına gömülmüştür. Colmar Freiherr von der Goltz'ün hayatı ve Osmanlı Devleti hizmetinde yaptıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Bruno von Mudra, **Goltz Paşa'nın Hatıratı ve Hâl Tercümesi**, Çev. Pertev Demirhan, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul, 1953, (özellikle) s. 46-53; Pertev Demirhan, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild Eines Grossen Soldaten**, Göttinger Verlagsanstalt, Göttingen, 1960, (özellikle) s. 15-31, 114-133, 134-158, 199-232; Colmar von der Goltz, **Goltz Paşa'nın Hatıratı**, Çev. Salih Mayakuşu, Askerî Matbaa, İstanbul, 1932; Kâzım Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 197-303; Salih Kış, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: Von Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017; **20'nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983; Ramazan Çalık, "Colmar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, No:36, Kasım 1996, s. 765-815. "Golç Paşa Türkiye'de: Harbiye Mektebi'ne ve Harbe Ait Hatıralar", Vakıf gazetesinde 30 Ağustos 1934-18 Eylül 1934 tarihleri arasında yayımlanan tefrika. Keza çok üretken bir kişiliğe sahip olan Goltz'ün eserlerinin genel bir tetkiki için bkz.: Oğuz Turan, "Von der Goltz Paşa'nın Stratejik Düşünceleri ve Eserleri", **20'nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 27-34.

sabır sayesinde etkileri Cumhuriyet döneminde dahi devam edecek olan ziyadesiyle önemli değişikliklerin altına imzasını atacaktı.

1.2. OSMANLI ORDUSUNUN YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA COLMAR VON DER GOLTZ'ÜN YERİ

Sonradan tarihimizde “Goltz Paşa” olarak anılacak olan Colmar Freiherr von der Goltz'ün Osmanlı Devleti hizmetine girmesini sağlayan süreç 1883 yılı Nisan ayında başlamıştı. Bir yıl önce göreve başlayan Kaehler Askerî Yardım Misyonu'nda piyade, süvari ve topçu sınıflarını yeniden yapılandıracak subaylar bulunurken, askerî öğretim sisteminin veya askerî okulların ıslahı konusunda görev yapacak uzman bir subayın yokluğu kısa zamanda ortaya çıkmıştı. Zira Kaehler göreve başlarken “ortada bir ordu olmadan eğitim-öğretimin bir anlamı olamaz” düsturuyla hareket etmekteydi.⁹⁵ Ancak özellikle Askerî Mektepler Nazırı Zeki Paşa'nın II. Abdülhamid'e Almanya'dan askerî okulların ıslahı konusunda bir uzman subayın da getirilmesi yönünde talepte bulunması ve II. Abdülhamid'in bu talebi uygun görmesiyle Almanya'dan askerî eğitim-öğretim konusunda uzman bir subay istendi.⁹⁶ Osmanlı Devleti'nin talebine sıcak bakan Alman yetkili makamları ise bu iş için öncelikle İstanbul'daki askerî misyonun görüşünü almayı uygun görmüştü. Bunun sonucunda misyon başkanı Kaehler kendilerine Almanya'dayken Genelkurmay Başkanlığında beraber çalıştığı, askerî eğitim ve doktrin konusundaki bilgi-birikimi ile tanınan Kurmay Binbaşı Colmar von der Goltz'ün adını vermiş ve Goltz'ün İstanbul'a gelmesinin önü açılmıştır.⁹⁷

⁹⁵ Wallach, **a.g.e.**, s. 36.

⁹⁶ Yusuf Çam, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar: Rüstiye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s. 130; Muharrem Mazlum İskora, **Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)**, C.I, İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s. 20.

⁹⁷ Kış, **a.g.e.**, s. 60. Goltz adına kolayca onay verilmesinde açık sözlülüğünün ve Alman düşmanı olarak görülen İtalyan Leon Gambetta'yı öven bir kitap yazmasının etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü bu durum Alman askerî çevrelerinde büyük bir tepkiye yol açmıştı. Dolayısıyla Osmanlıların talebi Goltz'ün Türkiye'ye “sürülmesi” açısından güzel bir bahane oluşturabilecekti. Goltz'e olan tepki o denli büyüktü ki aynı dönemde ordularının yeniden yapılandırılması için Almanya'dan uzman subay isteyen Japonlara da ilk önerilen isimlerden biri yine Goltz olmuştu. Bkz.: Presseisen, **a.g.e.**, p. 105; Wallach, **a.g.e.**, s. 43. Bununla beraber Almanların o günlerde Osmanlı Devleti'ni bir “rehabilitasyon merkezi” olarak gördükleri de söylenebilir. Zira *The New York Times* gazetesi 8 Kasım 1885 günü yaptığı “The Germans in Turkey” başlıklı haberde bu duruma dikkat çekerek, Almanya'nın daha ziyade sorunlu gördükleri subayları Osmanlı hizmetinde görevlendirmeye sıcak baktığı belirtilmiştir. Haberde Kaehler Askerî Yardım Misyonu ile beraber gelen Ristow'un da yaptığı yanlış bir hareket yüzünden Goltz gibi

Alman Genelkurmayı Colmar von der Goltz'ün Osmanlı Devleti bünyesinde çalışıp çalışmamaya karar vereceği İstanbul seyahatine 1883 yılı Mayıs ayında izin verdi. Tıpkı Kaehler Askerî Yardım Misyonu üyeleri gibi, Goltz de şartları yerinde görecektir ve beğenmezse üç aylık bir süreç içerisinde ülkesine geri dönebilecekti. Ancak Goltz'ün geniş bir aileye sahip olması ve o dönemki maddi şartları Osmanlı Devleti hizmetine girmeyi uygun kılıyordu. Haziran ayında İstanbul'a gelen Goltz, bir dizi görüşmelerin ardından, 14 Temmuz 1883 tarihinde kendisine sunulan sözleşmeye imza atmış ve 25 Ağustos 1883 günü de Alman İmparatoru Goltz'ün Osmanlı Devleti hizmetine girmesine müsaade etmişti. Tarafların mutabık kaldığı anlaşma koşullarına göre, sözleşme üç yıllık olacak, Goltz 1 Ekim 1883'e kadar ülkesine dönebilecek ve ülkesinde tekrar aktif görev üstlenmesi hakkı saklı kalacaktı. Ağustos 1883'te Alman Genelkurmayı'na gönderdiği raporda Padişah II. Abdülhamid'in kendisine çok iyi davrandığını ve göreve başlama sürecinin bürokratik tarafını çabuklaştırmak maksadıyla gerekli müdahalelerde bulunduğunu belirtiyordu. Bu arada Goltz de iki ülke arasında yapılan anlaşma gereği, kendisinden önce gelen Kaehler Askerî Yardım Misyonu üyeleri gibi, hızla terfi etmiş ve bir anda yarbaylıktan generalliğe yükselmişti. Yani artık "Golç (Goltz) Paşa" olarak görev yapacaktı.⁹⁸

1.2.1. Colmar von der Goltz'ün Görev ve Yetkileri

Goltz ile Kaehler'in üstlendikleri görevler ve yetkilerinin kapsamı birbirinden farklıydı. Bir kere, Kaehler daha bağımsız ve tam yetkiyle göreve getirilmişti. Goltz ise Ethem Paşa'nın altında görev yapacaktı. Yine, Kaehler'in el attığı konular uygulamaya yönelikti. Goltz ise öncelikle askerî okulların ıslahı için çağrıldığından teorik bir çerçevede hizmet verecekti. Dolayısıyla Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğu sürecin özellikle ilk yıllarında uygulamalı olarak yapmaya çalıştığı işlerde mütemadiyen mukavemetle karşılaşmış, çoğu kez de engellenmişti.⁹⁹

dışlandığı ve Osmanlı hizmetine girmek zorunda bırakıldığının altı çizilmektedir. *The New York Times*'a göre Ristow'un suçu, Almanya'nın çok önemli bir bankerinin subay olan oğlunu halka açık bir yerde dövmesiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "The Germans in Turkey", **The New York Times**, 8.11.1885, p. 11.

⁹⁸ Wallach, **a.g.e.**, s. 42-43; Kış, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁹⁹ Goltz'ün 15 Kasım 1913 tarihinde *Neue Freie Press* gazetesi ile yaptığı mülakattan aktaran Çalık, **a.g.m.**, s. 773.

Öte yandan, göreve başlamasından birkaç gün sonra iş tanımındaki belirsizlikler Goltz'ü fazlaca rahatsız edecek ve yetkili makamlara başvurarak çözüm üretilmesini isteyecekti. Ancak yetkililerin ilgisizliği kendisini çok kızdırmış olacak ki, göreve başlamasının üzerinden henüz iki ay kadar geçmişken Almanya'ya geri döneceğini bildirmişti. Bilhassa II. Abdülhamid'in çabaları ve Alman Büyükelçisi'nin ricalarıyla ikna edilmiş ve bu ilk önemli kriz Goltz Almanya'ya dönmeden aşılmıştı.¹⁰⁰

Görev yaptığı süreçte "Mekatib-i Askeriye Umum Müfettişi" (Askerî Okullar Genel Müfettişi) sıfatını da kazanacak olan von der Goltz yalnızca askerî okulların ıslahı ile uğraşmayacak, Alman Askerî Yardım Misyonu Başkanı Otto von Kaehler'in ölümünden sonra birbirinden bağımsız askerî alanlarda da faaliyet gösterecekti.

Bununla birlikte, Goltz'ün üzerinde çalıştığı konuları genel olarak dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

- * Subay Eğitimi ve Öğretimi,
- * Askere Alma ve Seferberlik Planlaması,
- * Teşkilat Reorganizasyonu,
- * Ordunun Silahlandırılması.¹⁰¹

Colmar von der Goltz, davet ediliş maksadına da uygun bir şekilde, evvela askerî okulların ıslahı ve subayların eğitim-öğretim programlarının düzenlenmesi işine el atmıştır. Dolayısıyla öncelikle askerî okullardaki müfredatın içerik olarak revize edilmesi¹⁰², ders saatlerinin gözden geçirilmesi ve subay adaylarının iâşesinin daha kaliteli hale getirilmesi konularına eğilmiştir.¹⁰³ Bu kapsamda 25 Temmuz 1883 tarihinde II. Abdülhamid'e sunduğu layiha ile askerî okullarda okutulan ders sayıları

¹⁰⁰ Kış, **a.g.e.**, s. 62-63.

¹⁰¹ Erol Uğur, "Von Der Goltz Paşa'nın 1883-1895 Yılları Arasında Türkiye'deki Hizmetleri", **20'nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 27 Temmuz 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyuma Sunulan Bildiriler), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 20.

¹⁰² Osmanlı Devleti hizmetine girdikten sonra askerî mekteplerin ders müfredatında gerekli olan ıslahat ve ilerlemenin sağlanabilmesi maksadıyla genel bir layiha hazırlayan von der Goltz öncelikle gün içinde derslerin nasıl işlenmesi gerektiği üzerinde durmuş ve askerî mekteplerde gündüz ve akşam saatlerinde uygulanacak eğitim hakkında kafa yormuştur. Bkz.: **BOA**, Y.PRK.KOM, 4/13, H-23-09-1300.

¹⁰³ Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 131. Yeni müfredat hazırlanırken von der Goltz'ün Alman askerî okullarında okutulan müfredatı temel aldığı, bununla beraber Fransız ve Belçika askerî okullarında kullanılan müfredatı da tetkik ettiği görülmektedir. Tahsin Ünal, **Harp Okulu Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001, s. 69. Öte yandan Goltz'ün Osmanlı askerî okullarını Prusya seviyesine göre tertip edilmesi ve buna uygun bir müfredat hazırlanması ile ilgili düşünceleri için bkz.: Bkz.: **BOA**, Y.PRK.ASK, 21/28, H-08-02-1301.

ile askerlik mesleğini içeren derslerin arasında ters bir orantı olduğuna dikkat çekmiştir. Diğer bir deyişle, müfredattaki derslerin sayısı olması gerekenden fazlayken, öğrencilere verilmek zorunda olan askerî derslerin sayısı yine olması gerekenden azdır. Goltz'e göre o dönemde artık demode hale gelmiş Fransız askerî eğitim sisteminden kalma ve ezbere dayanan bir anlayışla Fen derslerine ağırlık verilmekte olup, askerî öğrencilerin kafası işe yaramaz bilgilerle doldurulmaktaydı. Bunun yerine artık üstünlüğü dünyaca kabul edilir hale gelen Alman askerî eğitim sistemi uygulamalı ve bir yandan askerî derslerin sayısı arttırılırken diğer yandan da uygulama eğitime geçilmeliydi. Zira mevcut eğitim sisteminde binicilik, atış, tatbikat ve sahra hizmetleri gibi uygulamaya dayanan hususların yalnızca adları mevcuttu. Bu durum ise Harbiye Mektebi'ni bitiren genç subayların kıt'a görevlerine başladıklarında uygulamalı görevleri yerine getirmekte zorlanmalarına yol açıyordu. Dolayısıyla bu önemli sorunun süratle giderilmesi gerekmektedir.¹⁰⁴

Askerî okullarda amelî yani pratik derslerin uygulamaya geçirilmesi düşüncesine binaen askerî öğrencilerin ve kurmay adaylarının tatbikat ve manevra kültürlerinin geliştirilmesine özen gösterildi. Fakat bunu hayata geçirmek hiç de kolay olmadı. Padişah her ne kadar Goltz'e serbesti garantisi verse de, amcası Sultan Abdülaziz'in tahttan zorla indirilmesi karşısında orduya ve askerî öğrencilere karşı ihtiyatlı bir tutum takınması sahada yapılması düşünülen pratik derslerin önlenmesini veya zorlaştırılmasını beraberinde getirmişti. Ancak Goltz teorik askerî derslerin pratiğe dökülmedikçe bir işe yaramayacağını, uygulamalı derslerin öğrencilerin

¹⁰⁴ Askerî derslerin arttırılması temelinde ders programını revize etmeye başlayan Goltz Alman Harp Okulu ve Alman Harp Akademisi'ni örnek alarak Harp Silah Araç ve Gereçleri, Harp Tarihi, Osmanlı Ordusu Tarihi, Harp Sanatı Tarihi, Yabancı Orduların Teşkilatı, Stratejik Coğrafya, Kale Muharebeleri, Stratejik Coğrafya ve İstatistik, Uygulamalı Taktik gibi derslerin müfredata girmelerini sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1991, s. 109 ve 159; Uğur, **a.g.m.**, s. 21; Kış, **a.g.e.**, s. 110-111. Alman askerî sisteminin iyice oturmaya başlamasıyla beraber, 1892 yılı ile beraber bahsi geçen derslere "Prusya Usulü Talim" ve "Prusya Usulü Nişan" dersleri de eklenecektir. Bkz.: Ünal, **a.g.e.**, s. 79. Bu noktada "Atış Talimi" adlı dersin Alman Harp Okulu'nda 1890-1891 eğitim-öğretim yılı ile beraber girmesinin hemen ardından "Prusya Usulü Nişan" dersinin Osmanlı Harbiye Mektebi'nde müfredata girmesi dikkate değerdir. Yine, daha geniş bir perspektiften bakılacak olursa, 1880'li yılların ortasından 1890'ların ortasına kadar geçen süreçte her iki ülkenin harp okullarında müfredatın önemli ölçüde örtüştüğü hemen göze çarpmaktadır. Anılan periyotta her iki harp okulundaki müfredat içeriğinin karşılaştırılabilmesi açısından bkz.: Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", **Osmanlı İstanbulu IV-IV: Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri (20-22 Mayıs 2016)**, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 943-944; Clemente, **a.g.e.**, p. 147; Kurtcephe-Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 134-135.

komutanlık melekelerinin gelişiminde çok önemli bir rolü olduğunu Serasker Gazi Osman Paşa'ya ısrarla vurgulamıştı. Bunun sonucunda gerekli müsaadeyi alarak 17 Mart 1884 günü Okmeydanı ve Kağıthane arasında kalan arazide ilk uygulamalı dersi bizzat verdi.¹⁰⁵

Eğitim-öğretim kalitesinin arttırılabilmesi için gereken her şeyin yapılmasını düşünen ve yeri geldiğinde derslere de giren Goltz, Harbiye Mektebi kadrosundaki hocalara da bazı konularda bizzat ders vermeyi üst makamlara teklif etmekten de çekinmemiştir. Ancak Goltz'ün bu isteği akim kalmıştır.¹⁰⁶

Askerî okullarda yapılan bir başka yenilik yabancı lisana verilen önemin arttırılmasıydı. Goltz dönemine kadar askerî okullarda sadece Fransızca dersi verilirken, yabancı dil eğitiminden çok fazla verim alınamamıştı. Goltz Almanca ve Rusçayı da okunacak dersler arasına sokarak öğrencilerin dünyayı daha rahat anlamalarını, dost ve düşman orduların neler yaptıklarını daha iyi takip etmelerini istedi.¹⁰⁷ Kaldı ki geçmişte askerî okullarda görev yapan Fransız hocaların anlattığı derslerde yabancı dil bilgilerinden ötürü bu dersleri hakkıyla anlayamamak öğrenciler açısından büyük sorun olmuştu. Şimdi aynı sorunun Alman subay ve hocaların anlaşılması noktasında yaşanmaması için öğrencilere verilen yabancı lisan eğitiminin daha iyi hale getirilmesi Goltz nazarında elzem görülmekteydi.

Goltz'ün bir diğer düşüncesi de Osmanlı ordusunda mektepli subayların sayısını arttırabilmek için Harbiye Mektebi'ne daha fazla öğrenci alınmasıydı. Zira Harbiye Mektebi'nde metodolojik askerî eğitim almadıkları ve hatta okuma-yazma dahi bilmedikleri halde sırf askerlik görevlerinde başarı gösterdikleri ya da nüfuzlu birilerine şahsi yakınlıkları sayesinde neferken zabitliğe kadar yükselen alaylı personel Osmanlı ordusunun verimliliğini büyük ölçüde azaltmaktaydı.¹⁰⁸ Bundan ötürü

¹⁰⁵ Bu uygulanmalı derste Miralay Hobe ve Kolağası Abdullah Bey ile Yüzbaşı Mahmud ve Zahid efendilerin de yer aldığı bir heyet hazır bulunmuştu. Süvari ve piyade sınıflarından mürekkep tam teçhizatlı 285 öğrenci de derse iştirak etmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kış, **a.g.e.**, s. 114-115. Öte yandan, Padişah ve Serasker Gazi Osman Paşa'nın pek de sıcak bakmadıkları uygulamalı eğitimin başlamasını Goltz'ün büyük bir adım olarak gördüğü söylenebilir. Öyle ki Haziran 1885'te askerî okullarda mermisiz de olsa küçük bir manevra daha yaptırmasını Almanya'ya büyük bir gururla rapor edebilmekteydi. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁰⁶ **BOA**, Y.PRK.ASK, 47/10, H-14-10-1305.

¹⁰⁷ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 234.

¹⁰⁸ Bu hususta Topçu sınıfının yeniden yapılandırılması için çalışan Ristow'un 1888 yılında yazdığı bir rapor ilgi çekicidir. Ristow, üç topçu alayını teftiş ettikten sonra hazırladığı raporunda eski usule göre yetişen alaylı kumandanların mektepli zabıtlere, bilhassa da Almanya'da eğitim alarak dönenlere

modern askerî gelişmelere cevap verebilecek bilgi düzeyine sahip mektepli subayların istihdamına hız verildi. Kendi ifadesine göre, 1885-1896 yılları arasında bütün askerî okullar dâhilindeki öğrenci sayısı ise 4000'den 14.000'e ulaşmıştır.¹⁰⁹ Yine aynı dönemde her yıl ortalama 35 olan kurmay sayısı ortalama 55'e çıkarılmış ve 13.000 civarında olan toplam subay sayısı ise 23.000'e yükseltilmiştir.¹¹⁰

Askerî mekteplerin ıslahında asıl ağırlık Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne (Harp Akademisi'ne) verilmişti;¹¹¹ çünkü orduların beyinleri olarak tanımlanabilecek kurmay subayların nitelik sahibi olmaları Prusya askerî sisteminin temel ağırlık noktalarındandı. Keza savaş ve barış döneminin bütün planlamaları karargâhlarda kurmayların kontrolünde yapılmaktaydı. Dolayısıyla Goltz de bu paralelde hareket ederek Osmanlı ordusunun elit bir kurmay sınıfına sahip olmasına fazlasıyla önem verdi.¹¹²

fazlasıyla zorluk çıkardıklarının altını çizmekteydi. Bkz.: Hidayet Kara, "Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Harp Okulu'nda Modernleşme: Modernist-Gelenekçi Subaylar Arasındaki Çekişme Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies**, Vol.XI/XXI, Fall 2016, s. 558. Bununla beraber Osmanlı askerî elitleri kısa zaman sonra orduya alaylı subay teminini sonlandıracaklardır. Salnamelere göre 1901 yılından sonra Osmanlı ordusuna alaylı subay alınmamıştır. Bu sayede 1894 yılında ordu içerisindeki oranları %15 olan mektepli subay sayısı II. Abdülhamid'in tahttan indirildiği 1909 yılında %50-60 bandında seyrederek hale gelecektir. Keza 1909'da çıkarılan Tasfiye-i Rütbe Kanunu ile alaylı subayların çok büyük bir kısmı da emekli edilmiş ve bu tarihten sonra ordu genelinde istisnai hale gelmişlerdir. Bkz.: Selahattin Karatamu, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C.III, Kısım:6 (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971, s. 189; "The Turkish Army", **The Times**, 27.12.1907, p. 14.

¹⁰⁹ Von der Golç Paşa, **Devlet-i Âliye'nin Zaaf ve Kuvveti**, Çev. Zaimzade Hasan Fehmi, Matbaatü'l-Fütüh, Kahire, 1325 (1909), s. 6.

¹¹⁰ Kış, **a.g.e.**, s. 141.

¹¹¹ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Erkân-ı Harbiye Mektebi İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar Harbiye Mektebi'nin bir kısmı olarak görülmüş ve Harbiye Mektebi ile beraber idare edilmiştir. Bkz.: İskora, **a.g.e.**, s. 8.

¹¹² Goltz'ün kurduğu yeni kurmay sisteminde yetişerek Cumhuriyet döneminde orgeneral rütbesine kadar terfi eden Fahrettin Altay'a göre bu durumun farklı bir sebebi daha vardı. Zira Goltz, II. Abdülhamid'in evhamını bildiği ve önüne türlü zorlukların çıkarıldığını gördüğü için kısa bir süre sonra bütün askerî okulların aynı derecede ıslah edilemeyeceğine kani olmuştu. Bundan ötürü ordunun beyin takımı olan ve gelecekte generalliğe yükselerek askerî ve hatta sivil alanlarda karar verme sürecine doğrudan etki edebilecek kurmay subayların iyi bir şekilde yetiştirilmesine çok önem vermişti. Bkz.: Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 76. Bununla birlikte Goltz, Harbiye Mektebi de dahil olmak üzere, imtihan yöntemlerini daha modern hale getirerek askerî okullardan mezuniyeti zorlaştırmıştır. Bilhassa kurmay eğitiminde hak etmeyen kurmay olamayacağı bir anlayış oturtulmaya çalışılmıştı. Yine Goltz'ün tesiri altında görev yapan Ders Nazırı Esat Paşa (Bülkat) geçmişte Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni başarıyla bitiremedikleri halde subayların "erkân-ı harp" yani "kurmay" olarak anıldığı düzeni değiştirerek Harbiye Mektebi'ni derece ile bitiren belirli sayıdaki zabiti doğrudan kurmay eğitimine almıştı. Ne var ki bununla da yetinilmemiş, kurmay eğitiminde de belirli bir not ortalaması ile mezun olamayanları "erkân-ı harp" olarak değil, "mümtaz" sıfatıyla mezun edilmişlerdi. Bu yolla Osmanlı ordusu dönemin şartlarına göre elit bir kurmay sınıfına sahip olmuştu. Bkz.: Ünal, **a.g.e.**, s. 69.

Bu kapsamda Goltz'ün yaptığı ilk iş, kurmay sınıflarını “Askerî” ve “Fennî” olarak iki kısma ayırmasıydı.¹¹³ İlkinde sadece askerî dersler okutulurken, ikincisinde hem askerî hem de yüksek teknik dersler okutulacaktı. Bunun en önemli sebebi, o dönemde yüksek tahsilli nüfusun az olduğu Osmanlı Devleti'nde kurmay subayların askerlik dışı bazı işlerde de kullanılmalarıdır. Zira bir bakıma ülke şartları bunu dikte ettirdiği için kurmay subayların mimarlık mühendislik, şimendifercilik ve hatta madencilik gibi işlerde ehil olmaları kendilerinden sivil sahalarda da istifade edilmesini beraberinde getiriyordu.¹¹⁴ Ancak böyle bir durumun kurmay subayların askerî melekelerini törpülediği aşikârdı. Goltz bu noktada maksadın hasıl olabilmesi için bir orta yol bulmuş, ortak derslerin¹¹⁵ haricinde, askerî alanda yararlanılacak subayların eğitim programlarında askerî dersler (özellikle de uygulamalı askerî dersler) ağırlıklı hale getirilmiş, mühendislik konularında istifade edilmesi düşünülen subayların eğitim programlarında ise mühendislik derslerini temel alan bir yapılanmaya gidilmişti.¹¹⁶ Böylelikle Almanya'daki gibi kurmay sınıflarının tedrisatı

¹¹³ Alaeddin Avcı, **Türkiye'de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devri'ne Kadar)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1963, s. 49.

¹¹⁴ Kâzım Karabekir bu hususa dikkat çekerek, kurmay stajı yaptığı dönemde dahi kurmay yüzbaşlarının askerî inşaatlara nezaret ettirildiğini veya Ceza Kanunu hükümlerine göre divan-ı harp kâtipliklerinde bulunduklarının altını çizmektedir. Bkz.: Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 258. Harp Akademisi'nden Kâzım Karabekir'den bir yıl önce mezun olan Ali Fuat Cebesoy ve Asım Gündüz de buna paralel bir anekdotu paylaşmaktadırlar. Cebesoy ve Gündüz'ün, “değerli, geniş kültürlü, aydın fikirli ve stratejide üstad” bir subay olarak tanımladıkları Erkân-ı Harbiye Mektebi Tabiye dersi hocası Kaimmakam (Yarbay) Trabzonlu Nuri Bey'in bütün kurmay adaylarına “*Bir erkân-ı harp zabiti askerlik dışında kalan bilgilerle de mücehhez olmalıdır... Kumandan yalnız emreden kişi değil, aynı zamanda öğretmen demektir... Yarın hepiniz birer kumandan olacak, mesuliyet yükleneceksiniz.*” şeklinde telkinde bulunduğunu belirtmektedirler. Bkz.: Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul, 1967, s. 43; Asım Gündüz, **Hatıralarım**, Haz. İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s. 21.

¹¹⁵ Askerî ve Fennî sınıfların görmüş oldukları ortak derler şunlardı: Erkân-ı Harbiye Hidematının Nazariyat ve Ameliyatı, Fennî Eslîha ile Endaht Nazariyatı, İstihkâmat-ı Hafife Nazariyat ve Ameliyatı, İstihkâmat-ı Cesime Nazariyatı, Fennî Muhasara ve Müdafaa, Talim Ameliyat ve Nazariyatı, Topografiye Nazariyat ve Ameliyatı, Fransızca. Bkz.: İskora, **a.g.e.**, s. 21.

¹¹⁶ Goltz'ün yardımcılarında biri olan ve Osmanlı Devleti'ne genelkurmay başkanı, habiye nazırı ve sadrazam olarak hizmet eden Ahmet İzzet Paşa hatıratında Goltz'ün matematik dersinden en yüksek notu alanları Fennî kısma ayırdığının altını çizmektedir. Bununla beraber matematik notlarının çok yüksek olmasından dolayı normal şartlarda Fennî kısma ayrılması gerekirken Harbiye Mektebi'nin son sınıfındayken yapılan bir tatbikatta gösterdiği büyük başarıdan ötürü Goltz tarafından istisnai biçimde Askerî kısma ayrıldığını vurgulamaktadır. Bkz.: Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C.I, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 25.

yalnızca mesleki alana hasredilebilecekti.¹¹⁷ 1886 yılı mezunlarından itibaren yapılan bu ayrım 1895 yılına kadar devam edecektir.¹¹⁸

Kurmay tedrisatının müfredatına da el atan Goltz yeni derslerle ilgili olarak yurt dışından kitaplar getirilmiş, talimnameler tercüme edilmeye başlanmıştı.¹¹⁹ Ders programına eklenen yeni bir ders için kitap bulunamaması durumunda ise Goltz taşın altına elini sokarak bizzat ders kitabı dahi yazmıştır.¹²⁰ Görev yaptığı on iki yılda Goltz'ün doğrudan kaleme aldığı veya hazırlanmasına önayak olduğu kitapların toplam hacmi 4000'i sayfayı geçmişti.¹²¹ Bununla beraber, kurmay sisteminin ıslahı noktasında bu işin birkaç Alman'ın marifetiyle yapılabilecek bir şey olamayacağını iyi bilen Goltz, nitelikli Osmanlı subaylarını da bu işe katmayı uygun görmüş ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde ders verebilecek bilgi-birikime sahip, hocalık nosyonu olan Osmanlı subaylarını öğretmen olarak hazırlamaya başlamıştır.¹²²

Erkân-ı Harbiye Mektebi müdavimlerine verilmeye başlanan bir diğer uygulamalı eğitim ise kurmay gezilerinin düzenlenmesidir. Harbiye Mektebi talebelerine basit bir tatbikatı yaptırabilme noktasında epey zorlanabilen Goltz, Erkân-ı Harbiye Mektebi öğrencilerinin, yani geleceğin kurmay adaylarının Batı literatüründe “*Stabs Reise*” veya “*Staff Ride*” olarak adlandırılan ve Prusya Kralı II. Friedrich döneminde kurmay eğitiminin karakteristik bir özelliği haline gelen¹²³ saha

¹¹⁷ Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991), s.14.

¹¹⁸ Turgut Yurdabak, Harp Akademileri'nin Tarihsel Zaman Dizini (1848-1978), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1979, s. 14. Muharrem Mazlum İskora ise Goltz'ün 6 Teşrinievvel 1309 (18 Ekim 1893) tarihli direktifiyle bu ayrımın kalktığını ve bütün müdavimlerin aynı ders programını izlemeye başladığını belirtmektedir. Bkz.: İskora, a.g.e., s. 28.

¹¹⁹ Kâzım Karabekir'e göre Goltz her ne kadar Alman talimnamelerinin tercümesine hız verirse de, Alman ordusunda tatbik edilen usullerin Alman talimnameleri ile aynı şekilde uygulanmasına taraftar değildi. Zira Osmanlı ordusunun irfan seviyesi ve ülkenin arazi şartları Alman talimnamelerinin revizyondan geçirilerek uygulanmasını zorunlu kılmaktaydı. Bu düşünceye uygun olarak da 1887 tarihli Alman Piyade Talimnamesi aynı şekilde uygulanmamış, üzerinde bazı değişiklikler yapılarak uygulamaya sokulmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karabekir, Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar, s. 264-265.

¹²⁰ Kış, a.g.e., s. 116.

¹²¹ Necmettin Alkan, “Wilhelm Colmar von der Goltz”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.Ek-1, TDV Yayınları, Ankara, 2016, s. 478-480.

¹²² Uğur, a.g.m., s. 21. Aynı durum yaklaşık 65 yıl sonra Türk ordusunun Amerikan askerî sistemine göre reorganize edilmesinde de görülecektir. Amerikalılar başlangıçta taktik ve teknik eğitimleri kendileri vermeye çalışmışlar ancak muhtelif nedenlerden ötürü kısa sürede bunun imkânsız olduğunu görmüşlerdi. Ardından seçmiş oldukları bazı Türk subay ve astsubaylarını kurslarda hocalık yapmak üzere eğitmişlerdi.

¹²³ Batı literatüründe “*Stabs Reise*” ya da “*Staff Ride*” adı verilen kurmay gezileri geçmiş muharebelerden dersler çıkarmak veya gelecekte olması muhtemel savaşlara hazırlık yapabilmek maksadıyla düzenlenen etkinliklerdi. Bu bağlamda daha önce vuku bulmuş muharebelerin yapıldığı

gezilerine çıkartılmasına büyük önem veriyordu.¹²⁴ Her ne kadar sıkı denetim altında olsa da, yurt genelinde yapılan bu etkinlikleri Osmanlı-Türk askerî kültürünün bir parçası haline getirmişti. Bununla birlikte araziye çıkıldığında harita üzerinde harp oyunu (*kriegsspiel*) oynanması da Goltz ile askerî kültürümüzün bir parçası olmuş ve 1895 yılında ilk tabiye meselesinin mütalaa edilmesi yine Goltz döneminde hayata geçirilmiştir.¹²⁵

Askerî Mektepler Müfettişi sıfatıyla yurt içerisinde askerî eğitim sisteminin her aşaması ile ilgilenen Goltz, aynı dönemde yurt dışına subay gönderilmesine yönelik uygulamayı da hızlandırarak daha fazla Osmanlı subayının paradigma ordu olarak kabul edilen Alman ordusunun işleyişini yerinde görmelerini sağlamıştır. Böylelikle subayların askerî bilgi ve birikimlerinin artırılması düşünülmüş, ülke dışındaki yaşayış hakkında tecrübe sahibi olmaları istenmiştir.¹²⁶

26 Ocak 1883 tarihinde askerî bilgi ve görgülerini arttırabilmek maksadıyla Almanya'ya gönderilen on iki kişilik ilk grup ile beraber Osmanlı subaylarına Almanya'da uymaları gereken yedi maddelik bir talimatname hazırlanmış ve kendilerinden askerliğin gerektirdiği gibi hareket etmeleri yönünde garanti alınmıştı. Osmanlı subaylarından Almanya'da bulundukları süreçte asker kimliklerinin gerektirdiği şekilde hareket etmelerinin yanında Osmanlı Devleti'nin şerefine halel getirmemeleri de sıkı biçimde vurgulanmıştır. Talimatname uyarınca Alman İmparatoru'nun ve Alman komutanların beğenisini kazanmaya çalışmakla mükellef

yerlerin gezilmesi, gelecekte muharebe yapılması muhtemel coğrafi bölgelerin etüt edilmesi, taktik yürüyüşler ve savaş gazileriyle yapılan sohbetler kurmay gezilerinin kapsamına girmektedir. Kurmay gezilerinin tanımı ve kökeni hakkında bkz.: David Ian Hall, "The Modern Model of the Battlefield Tour and Staff Ride: Post-1815 Prussian and German Traditions", **Connections**, Vol.I, No:3, (September 2002), p. 94.

¹²⁴ Harbiye Mektebi öğrencilerini arazi tatbikatına çıkarma konusunda izin almakta zorlanan Goltz'ün kurmay gezilerine verdiği önemin en açık tezahürü, 1892 yılında sözleşmesi yenilenmek istendiğinde Padişah'a sunduğu az sayıdaki şarttan biri de kurmay gezilerinin yapılmasına istediği müsaadedir. Bkz.: Kış, **a.g.e.**, s. 209.

¹²⁵ Nurettin Türsan, "Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz'ün Türkiye Yaşamı ve Hizmetleri", **20'nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 41.

¹²⁶ Bu noktada Goltz'ün Almanya'ya gönderilecek Osmanlı subaylarının seçilmesi aşamasında takındığı tavır bir hayli ilginçtir. Zira Goltz'ün Almanya'ya gönderilecek subayların tercihinde mesleki bilgi ehliyetleri kadar Almanya'ya karşı duydukları yakınlık ya da hayranlığı da esas aldığı ve bu minvalde doğrudan Alman İmparatoru ile irtibat kurduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Almanya'ya giden zabitlerin kazandıkları formasyon üzerine kafalarda istifhamların oluşmasına yol açmaktadır. Bkz.: Ortaylı, **a.g.e.**, s. 118.

olan Osmanlı subayları Almanya’da mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle göreve başlayacaklardı. Eğitimlerini bitirip yurda dönmelerinin ardından ise geldikleri sırada sahip oldukları rütbeleri bir derece arttırılarak kendilerine aldıkları eğitim ve formasyona uygun görevler verilecekti. Buna ilaveten, üç yıl sürecek stajlarına başlamalarından evvel aylık bir lisan kursuna tabi tutulmaları kararlaştırılmıştı. Altı aylık lisan kursunun sonrasında iki buçuk yıllık kıt’a eğitimini tamamlayan Osmanlı subayları genellikle bir askerî manevraya katılıp manevra tecrübesi edinmelerinden sonra memlekete dönüyorlardı. Bu zaman zarfında eğitimde gösterdikleri tavır ve performans ise Alman komutanları tarafından raporlanarak Osmanlı makamlarına verilmekteydi.¹²⁷ Jehuda L. Wallach’a göre Almanlar nezaretinde yapılan askerî maksatlı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin en başarılı bölümü yurt dışına subay gönderilmesi programıydı. Zira eğitim için Almanya’ya giden Osmanlı subayları, bazıları daha sonra siyasete karışsalar da, ülkelerine döndüklerinde önemli görevleri almaya başlamışlar ve ekseriyetle muvaffak olmuşlardı.¹²⁸

Diğer yandan zabitler yurt dışına sadece eğitim için değil, ataşemiliter olarak da gönderildikleri için, Goltz bu alanda da birtakım düzenlemelerin yapılmasını elzem görmüştür. Zira görev yapıları dolayısıyla Goltz ataşemiliterlere çok önem vermektedir. Bilhassa Alman askerî sisteminde çok önemli bir yeri işgal eden dış istihbaratın sağlanması konusunda ataşemiliterlere büyük iş düşüyordu. Bu durumu dikkate alan Goltz bir ataşemiliter talimatnamesi hazırlayarak ataşemiliterlerin kime karşı sorumlu olduklarını, asli görevlerini, bulundukları ülkelerin silahlı kuvvetleri

¹²⁷ Mustafa Gençoğlu, “Osmanlı Devletince Batı’ya Eğitim İçin Gönderilenler: Bir Grup Biyografisi Araştırması (1830-1908)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 74-77.

¹²⁸ Wallach, **a.g.e.**, s. 49. Subayların Almanya’da eğitim almaları erken terfileri ve revaçtaki görevlere tayinleri bakımından o derece etkiliydi ki, maddi imkânları iyi olan subaylar arasında Almanya’ya gidebilmek için bütün masrafları üstlenebileceklerini taahhüt edenler bulunmaktaydı. Dolayısıyla yoğun bir talebin olduğu söylenebilir. Genel bir rakam vermek gerekirse, Sultan II. Abdülhamid’in otuz üç yıllık (1876-1909) saltanat döneminde 140 kadar subayın eğitim için Almanya’ya yollandıkları görülmektedir (Bu subaylar 1883-1887, 1887-1890, 1890-1894, 1894-1899, 1899-1903 periyotlarında ve sonrasında Almanya’ya kafieler halinde gönderilmişlerdi). Ayrıntılı bilgi için kz., Ali Karaca, “II. Abdülhamid’in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yaverlik Kurumu”, **XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.III, Kısım:3, 4-8 Ekim 1999, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 1715. Buna mukabil Goltz’ün 1893 yılında yazdığı bir rapordan Almanya’dan ikmal tahsil edip de yurda dönen subaylardan pek de memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Almanya’ya subay gönderilirken ehliyet ve liyakata fazla dikkat edilmediğine üstü kapalı olarak işaret eden Goltz, mütalaasında bu ülkeye yollanan zabıt ve ümera arasında okuduğunu anlayamayacak kişiler olduğundan yakınmaktadır. Bkz.: **BOA**, Y.MTV, 74/105, H-23-07-1310.

hakkında bilgi toplarken nelere dikkat etmeleri gerektiğini ele almıştı. Böylelikle Goltz'ün girişimleriyle Osmanlı ataşemiliterliği için daha modern ve sistematik bir görev anlayışına sahip olunması yolunda önemli bir adım atıldı.¹²⁹

Goltz üstlendiği görev mucibince yalnızca Harbiye ve Erkân-ı Harbiye mekteplerinin değil, diğer askerî okulların ıslahı ile de ilgilenmişti. Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde olduğu gibi, rüşdiye mekteplerinde de eğitim süresini üç yıla sabitleyen Goltz, yurt genelinde denetlemeler yaparak gittiği yerlerdeki askerî rüşdiyelerin eksiklerini tespit etmeye gayret gösterdi. Denetlemelerini sadece askerî rüşdiyelerle sınırlı tutmayan Goltz, mülkiye rüşdiyelerini de gezerek bu okulların müfredatını askerî rüşdiyelerle uyumlu hale getirmeye çalıştı. Hatta sivil olmalarına rağmen bu okullarda da disiplinin tesisi için birer dâhiliye subayının görev yapmasını uygun gördü.¹³⁰

Öte yandan Goltz sadece askerî okullar içerisinde değil, askerî kışlalar içerisinde de eğitim-öğrenim düzeyinin yükseltilmesini amaçladı. Ordunun en tepeden en aşağı düzeye kadar bütün halinde iyi bir eğitime sahip olması gerektiğini savunan Alman askerî sistemine uygun şekilde, 1884 yılından itibaren her piyade, topçu ve istihkâm taburlarında, her süvari alayında ve müfrez durumdaki her bölükte günde ikişer saat ders yapılmasına yönelik karar alındı. Kurulan yapı içerisinde, genç subaylar, çavuşlar ve alay-tabur imamları tarafından okuma-yazma, Kur'an, tarih, coğrafya ve hatta matematik gibi dersler verilirdi.¹³¹

Bütün bunların yanında Goltz'ün eğitim kurumlarında yaptığı mühim değişikliklerden biri de çağ dışı disiplin uygulamalarını kaldırarak yaşam standartlarını (beslenme, sağlık, sosyal yaşam vb.) iyileştirmesidir. Henüz göreve başlamadan yaşlı askerî öğrencilere dahi uygulanan kaba kuvvetin kabul edilemez olduğunu vurgulamış ve dayak cezasının kaldırılmasını şart koşmuştu. Goltz'e göre Osmanlı askerî kurumlarında öğrencilerin disipline edilmeleri keyfi uygulamalara dayanıyordu. Eski

¹²⁹ Goltz'ün Osmanlı Ordusunun ataşemiliterlik yapısına katkıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Gültekin Yıldız, **Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 53.

¹³⁰ Kış, **a.g.e.**, s. 118-122. Bu uygulamada hiç şüphe yok ki von der Goltz'ün doktrinize ettiği "Millet-i Müselleha" yani "Silahlanmış Millet" düşüncesinin tesiri büyüktür. Profesyonel bir asker kadrosunun küçük yaştan itibaren teorik ve pratik anlamda her an savaşılmaya hazır tutulacak şekilde biçimlendirilmiş halk ordusu tarafından desteklenmesine dayanan bu düşüncenin İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar Türkiye'de etkisini sürdürdüğü söylenebilir.

¹³¹ Çakın-Orhon, **a.g.e.**, s. 356-357.

Fransız askerî sisteminden gelen ancak artık Fransa’da bile uygulanmayan bu sisteme göre nöbetçi subayların otorite tesis etmelerinde yegâne dayanakları ellerindeki değnekleriydi. Fakat o dönem cari olan ve artık Avrupa genelinde uygulanmaya başlanan yeni disiplin sistemi talebelerin de hak ve hukuklarını gözetken objektif kriterlere dayanıyor ve keyfiliği ortadan kaldırıyor. Alman sisteminde otoritenin tesisi sadece tek bir nöbetçi subaya bırakılmayarak, mektepler farklı kısımlar ve şubelere ayrılıyor ve bunların her birinden sorumlu subaylar bulunuyordu.¹³² Her subaya da disiplin mevzuatına dayanarak rütbesine uygun biçimde ceza verme hakkı tanınıyordu. Bu şekilde otorite mektepler genelinde daha geniş ölçekli sağlanabiliyordu. Keza hâlihazırdaki askerî ceza kanunu da tadil eden Goltz’ün bu yöndeki çabaları bilhassa genç subaylar üzerinde büyük etki bırakacak ve onların saygısını kazanmasına neden olacaktı.¹³³ O genç subaylar da kısa zaman sonra önemli mevkilere gelmeye başlayarak orduda Alman etkisinin yayılmasına bilerek ya da bilmeyerek yardımcı olacaktı.

1.2.2. Colmar von der Goltz’ün Alman Askerî Yardım Misyonunun Başına Geçmesi

Alman Askerî Misyonu’nun başında bulunan Otto von Kaehler’in 3 Kasım 1885 tarihinde vefat etmesi üzerine misyonun başına kimin geçeceği tartışılır hale gelmiş ve nihayetinde bu görev bizzat II. Abdülhamid tarafından Colmar von der Goltz’e tevdi edilmişti. Ancak bununla paralel olarak Goltz’ün üstlendiği vazifeler de değişmeye başlamıştı. Artık Goltz sadece askerî eğitim kurumlarının sorunları ile ilgilenmeyecek, Osmanlı ordusunun ıslahı kapsamında hemen her hususta belirleyici hale gelecekti. Bu vazifeler arasında en çok öne çıkanlar; askere alma, seferberlik, yığınak, harekât planlamalarının ve ordu teşkilat yapısının revize edilmesi idi.

Kaehler’in ölümünden sonra birbirinden bağımsız birkaç önemli iş ile doğrudan ilgilenmeye başlayan Goltz’ün yeniden yapılandırma sürecinde elde ettiği ilk önemli başarı, askere alma kanununu ve askerlik sistemini değiştirmesidir.¹³⁴

¹³² Goltz’ün otoritenin tesisini sadece nöbetçi subaylara bırakmayarak, mektepleri çeşitli kısımlara-şubelere (piyade, süvari vb.) ayırması ve bunların her birinin sorumluluğunu farklı subaylara verme hakkındaki mütalaası için bkz.: **BOA**, Y.PRK.ASK, 33/38, H-06-10-1303.

¹³³ Wallach, **a.g.e.**, s. 54; Kış, **a.g.e.**, s. 138-140, 207.

¹³⁴ Goltz’ün bu adımı dış basında da yankı bulmuştur. Örneğin; *The Times of India* gazetesi 23 Aralık 1886 tarihli haberinde Sultan II. Abdülhamid’in onayladığı askerî değişiklikler arasında en önemlisini ülke genelinde yapılandırılacak olan yeni askere alma sistemi olarak göstermiştir. Gazete haberine göre,

Goltz'e göre 1869'da çıkarılan ve 1870'ten itibaren yürürlükte bulunan bu kanun artık ihtiyaca cevap verememekteydi. 25 Ekim 1886 tarihli ve Alman¹³⁵ sistemine uygun şekilde yapılacak yeni düzenlemeye göre vatan savunması için 20 yaşına basan bütün Müslüman erkeklerin askere alınması düşünülmüyordu.¹³⁶ Bu düşünce uyarınca yılda bir defa askere alım yapılacaktı. Teşkilat yapısı içerisinde yer alan altı ordu merkezindeki redif taburlarında çekilecek kuralarda hangi yükümlülerin askere alınacağı belirlenecekti. Bu iş için ülke genelinde toplamda 192 kura merkezi belirlenmişti. Yerel bazlı kura işlemlerinin uygulanması her merkezin şube müdürü nezaretinde yürütülecekti. Kura işlemlerinin denetiminin sağlıklı yapılabilmesi için ise kura faaliyetlerinin ardından hazırlanacak raporlar İstanbul'daki merkez ordu karargâhı ile paylaşılacaktı. Yeni uygulama az para harcayarak çok sayıda askeri seferber etme esasına dayanıyordu. Zira aynı anda çok sayıda askerin aktif biçimde silahaltında tutulması devletin hâlihazırdaki mali yapısının kaldırabileceği bir yük değildi. Dolayısıyla erkek nüfusun aktif askerlik hizmeti ile ihtiyatta bulunacağı süre yirmi yılla sınırlı kalacaktı. Bu yirmi yılın üç yılı aktif silahaltı (nizamiye), altı yılı ihtiyat, dokuz yılı redif, iki yılı da müstahfiz (milis) olarak geçirilecekti. Böylelikle toplamda 1 milyon kişiyi geçecek bir sefer kuvveti oluşturulabilecekti.¹³⁷

Maliyeti düşük ancak getirisi daha yüksek bir askere alım uygulamasının yürürlüğe girmesinin akabinde Goltz askerî personelin niteliğini arttırmaya yönelik çalışmaları da uygulamaya sokmuştu. Çünkü niteliksiz kalabalıklar yığını şeklinde yapılandırılan bir ordudan da fayda sağlanamayacağı aşikârdı. Bu nedenle bir layiha

Goltz nezaretinde reorganize edilen Osmanlı askere alım sisteminde önemli değişiklikler yapılmakta ve eski redif sisteminin daha verimli olarak çalıştırılması düşünülmekteydi. Böylelikle Osmanlı ordusu barış döneminde daha fazla asker sağlayabileceği bir rezerv sistemine kavuşacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Military Letter", **The Times of India**, 23.12.1886, p. 4.

¹³⁵ Goltz'ün Seraskerlik makamına verdiği layihalara bakıldığında Redif sisteminin yeniden yapılandırılması için sadece Alman askerî teşkilatlanmasını değil, Avusturya ve Rusya askerî teşkilatlanmalarını da incelediği anlaşılmaktadır. Bkz.: **BOA**, Y.MTV, 87/192, H-26-05-1311.

¹³⁶ Bununla birlikte, kanun kapsamında bazı bölgelerde askere alım yapılmıyacaktı. Bunlar arasında Sur içi İstanbulu, Galata, Eyüp ve Üsküdar bölgeleri geleneksel olarak askere alımın yapılmadığı yerlerdi. Bunların yanı sıra Arnavutluk'ta Üsküp, Yemen, Hicaz, Basra'da Necid, Libya'da Trablus ve Bingazi'de yaşayan erken nüfus askerlikten muaf sayılmışlardır. Yine ne konargöçer Kürtler ne de konargöçer Araplar bu kapsama dâhil edilmişlerdir. Son olarak ise Kırım Harbi'nden itibaren Anadolu'ya göç eden Tatarlar ve Kafkasyalılar da kökenliler de askerlikten muaf tutulanlar arasındaydı. Bu karar uyarınca yaklaşık sekiz milyon Müslüman erkek kapsam dışında tutulmuş ve devlet toplam on yedi milyon kişilik bir havuzdan asker toplayabilecek duruma gelmiştir. Bkz.: Griffiths, **a.g.t.**, p. 74.

¹³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uğur, **a.g.m.**, s. 20-21; Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 143-144; Griffiths, **a.g.t.**, pp. 72-76; Çakın-Orhon, **a.g.e.**, s. 214, s. 221.

hazırlayarak çoğu okur-yazar dahi olmayan eğitimsiz “alaylı” subayların yerlerine sayıca daha az ancak askerî bilgi ve görgüsü yüksek bir subay sınıfının oluşturulmasını istedi. Alaylı subayların azaltılması için öncelikle yapılması gereken iş, bir Tekâüt Sandığı’nın kurulmasıydı. Böylelikle niteliksizlikleri yüzünden fayda sağlayamayacak ya da muhtelif nedenlerden ötürü hizmet edemeyecek halde bulunan subaylar emekli edilebileceklerdi. Goltz’e göre muvazzaf ordu mevcudunun %10’u kadar subay kâfiydi. Seferberlik durumunda ise subay ihtiyacı “ihtiyat zabiti” şeklinde kullanılabilecek eğitilmiş sivil kesimden karşılanabilecekti.¹³⁸

Osmanlı ordusunda askerî eğitim ve harbe hazırlık konularının fen ve sanat olarak değil, bir oyun gibi ele alındığını düşünen¹³⁹ Goltz’ün önem verdiği bir diğer konu da seferberlik ve harekât planlarının yenilenmesiydi. Goltz o döneme değin daha ziyade Rusya tehlikesine odaklanılarak hazırlanan seferberlik ve harekât planlarını Balkanlardan gelebilecek tehditleri de hesaba katarak revize etmiştir. Zira Balkanlarda bir krizin patlak vermesi durumunda, dönemin iki başat aktörü Rusya ve Avusturya-Macaristan’ın etkileriyle, reel politik gereği bu bölgedeki ülkelerin Osmanlı Devleti ile herhangi bir ittifak kurmayacaklarını öngörüyordu. Bu nedenle Balkan topraklarında konuşlu Üçüncü Ordu’ya geri bölgelerden kısa zamanda ve kolayca takviye kuvvet sağlayabilecek bir seferberlik ve harekât planlaması yapmayı uygun buldu.¹⁴⁰ Fakat Rusya’ya yönelik tehdit algısını da hiçbir zaman göz ardı etmedi. Bu nedenle Karadeniz kıyıları ile ülkenin doğu sınırlarının korunmasına ilişkin hazırlıkların üzerinde de titizlikle durdu. Bu bağlamda kuzeyde Balkanlardan Kafkas hududuna ve güneyde ise Basra Körfezi’ne kadar geniş bir yüzölçümüne sahip Osmanlı Devleti’nin iyi bir seferberlik ve yığınak kapasitesine sahip olması için demir yolu ağının da aynı ölçüde iyileştirilmesi gerektiğini savunarak II. Abdülhamid’den demir yolu ağının geliştirilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılmasını istedi.¹⁴¹

Goltz’ün üzerinde çalıştığı bir diğer iş de Osmanlı ordusunun teşkilat yapısını esaslı şekilde değiştirmektir. 1866 tarihli Prusya ordu kuruluşunu emsal alan Goltz,

¹³⁸ Kış, **a.g.e.**, s. 164-168.

¹³⁹ Karatamu, **a.g.e.**, s. 116.

¹⁴⁰ Griffiths, **a.g.t.**, p. 80-81.

¹⁴¹ Zeynep Güler, “Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde von der Goltz Paşa’nın Rolü”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2007, s. 156-158; Kış, **a.g.e.**, s. 199-204.

yedi ordudan¹⁴² mürekkep kuruluş ve konuş teşkilatlanması çerçevesinde her ordunun kuruluşunda ikili yapıyı (iki alay bir tugay, iki tugay bir tümen) benimsedi. Nizamiye tümenlerine bir bağımsız nişancı taburu ekleyerek tümenleri toplamda on yedi taburdan oluşacak hale getirdi. Bununla beraber kuruluş yapısı içerisinde yer alan talia taburları kaldırılmıştı. Yine bu dönemde sekizer bölükten oluşan piyade taburları dörder bölüklü olmuş, alayların her biri de yine dörder taburdan teşkil edilmişti. Sonuçta her ordu kuruluşunda iki piyade tümeni, bir süvari tümeni (iki alaylı üç tugaya sahip), bir topçu alayı, bir nakliye taburu, bir istihkâm taburu ve bir telgraf bölüğü bulunacaktı. Barış döneminde ordularda kolordu karargâhı yer almayacak, tümenler doğrudan ordulara bağlı çalışacaktı. Ayrıca her ordunun sorumluluk mıntıkasında iki redif tümeni ve gerekirse bir müstahfız kolordusu oluşturulacaktı.¹⁴³ Öte yandan, Almanya'ya sipariş edilen topların gelmesiyle 1891 yılından itibaren her ordu kuruluşuna birer topçu tümeni eklenmişti. Bu tümenler, aynen süvari tümenleri gibi, ikişer alaylı üç tugaya sahipti.¹⁴⁴

Değişen ordu kuruluşları dikkate alınarak hazırlanan yeni seferberlik ve harekât planlamasında ilk altı ordu seferber edilecek, Yedinci Ordu ile Trablus ve Girit'teki kuvvetler ne tür bir çatışma söz konusu olursa olsun yerlerinde kalacaklardı. Planlamaya göre ilk dört ordu ülke müdafaasında ilk hatları teşkil edecekler, Şam'daki Beşinci Ordu genel ihtiyat görevi görecek. Bağdat'taki Altıncı Ordu İran'a karşı bir gözetleme kuvveti gibi kullanılacak ve aynı zamanda Dördüncü Ordu'nun ihtiyatı konumunda olacaktı.¹⁴⁵

Bu dönemde Osmanlı ordusunun Genelkurmay teşkilatlanması açısından da birtakım değişiklikler geçirdiği görülmektedir. 1800'lü yılların ilk yarısından günümüzdeki şekliyle bir Genelkurmay Başkanlığından söz edilememekle beraber, 1845'ten sonra gerek Avrupa'ya gönderilen subayların dönmeleri gerekse kurmay eğitimi verilmeye başlanması nedeniyle klasik Genelkurmay görevlerini (her türlü askerî konuda plan hazırlamak, hazırlanan planların genel takibini yapmak gibi) icra

¹⁴² Birinci Ordu'nun merkezi İstanbul, İkinci Ordu'nun merkezi Edirne, Üçüncü Ordu'nun merkezi Selanik, Dördüncü Ordu'nun merkezi Erzincan, Beşinci Ordu'nun merkezi Şam, Altıncı Ordu'nun merkezi Bağdat, Yedinci Ordu'nun merkezi San'a idi. Bunların haricinde Hicaz ve Trablusgarp'ta bağımsız tümenler yer alıyordu. Çakın-Orhon, **a.g.e.**, s. 233-238.

¹⁴³ Uğur, **a.g.m.**, s. 22; Çakın- Orhon, **a.g.e.**, s. 211-212.

¹⁴⁴ **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 1996, s. 75.

¹⁴⁵ Griffiths, **a.g.t.**, p. 80.

edecek bir yapının oluşturulmaya başlandığı anlaşılmaktadır. 1879 yılından itibaren ise Genelkurmay'ın görev ve yetkilerini düzenlenen bir tüzük çıkarılmış ve Osmanlı Genelkurmay teşkilatlanması doğrudan Başkomutanlık emrine verilmişti. Ancak kısa süre sonra bu yapı tekrardan Harbiye Nezareti emrine verilmiştir. 1881'de "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi" adını alan Osmanlı Genelkurmayı Alman askerî misyonunun göreve başlaması ile birlikte Harbiye Nezareti'nin Seraskerliğe dönüştürülmesi (2 Aralık 1882) üzerine Seraskerliğe bağlanmış ve 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanına değin Seraskerlik emrinde bulunmuştur.¹⁴⁶

1886 yılı itibarıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Saniliği (Genelkurmay İkinci Başkanlığı) görevini de uhdesini alan Goltz, tıpkı üzerinde çalıştığı diğer alanlarda olduğu gibi, burada da mevcut yapının Alman modeline göre dönüştürülmesine çaba gösterdi.¹⁴⁷ Seferberlik, yığınak ve harekât planlarının yeniden düzenlendi. Bu noktada mevcut ordu teşkilatlanması ana hatlarıyla muhafaza edildi. Ancak Genelkurmay yapısı bakımından Goltz'ün karşılaştığı belki de en önemli sorun otoriter ve inisiyatif her alanda elinden bırakmak istemeyen bir padişah olan II. Abdülhamid'in 1890 yılında "Maiyyet-i Seniye Erkân-ı Harbiyesi" adıyla doğrudan kendisine bağlı biçimde çalışan, paralel bir Genelkurmay mekanizmasını kurmasıdır. Yıldız Sarayı'ndan idare edilen bu yapı önemli işlerin neredeyse tamamında söz sahibi olduğu ve doğrudan II. Abdülhamid'e bağlı çalıştığı için Seraskerlik emrinde çalışan Erkân-ı Harbiye ikinci planda kalmaktan kurtulamamıştır.¹⁴⁸ Ancak yine de Goltz'ün yaptığı çalışmalar boşa gitmeyecek, meyveleri gelecekte toplanacaktır.

Bütün bu işlerinin yanında Goltz'ün yaptığı değerli hizmetlerden bir diğeri de Osmanlı sınırlarının ve önemli şehirlerinin korunması kapsamında İstihkâm Fennî

¹⁴⁶ Çakın-Orhon, **a.g.e.**, s. 304.

¹⁴⁷ Uğur, **a.g.m.**, s. 20.

¹⁴⁸ İhsan Hün, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, Genelkurmay Başkanlığı İstanbul Basımevi, İstanbul, 1952, s. 82-83; Çakın-Orhon, **a.g.e. s. 304-305**. Askerî tarihçi Edward J. Erickson'a göre Goltz, Prusya askerî sistemine uygun bir Genelkurmay modeli getirmişti ancak Maiyyet-i Seniye Erkân-ı Harbiyesi kurulması ile bu teşebbüsten istenen ölçüde yararlanılamadı. Goltz'ün yapılandığı Osmanlı Genelkurmayı yönetim, kurmay subay yetiştirme, savaş ve seferberlik planları yapma, levazım faaliyetlerini idare gibi klasik Genelkurmay işlerini yürütürken, Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyesi II. Abdülhamid'in kendi isteklerini ordu içerisinde uygulatacak bir mekanizma şeklinde çalışmaktaydı. Gelinek noktasındaki iki başlılığın orduya zarar vermesi ise kaçınılmazdı. Bkz.: Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 19-20.

Birlikler Başkanı ve Müstahkem Mevkiler Müfettişliğini üstlenerek karadan ve denizden gelecek tehlikelere karşı tahkimat çalışmalarını idare etmesidir. Başta İstanbul olmak üzere, Boğazlar ve Avrupa topraklarının en iyi şekilde nasıl savunulabileceğine kafa yoran Goltz muhtelif layihalar hazırlayarak yeni fikirlerini II. Abdülhamid'in görüşlerine sundu. Her biri pek çok kişinin büyük emeğine dayanan bu layihaların bir kısmı mali imkânsızlıklardan, bir kısmı padişahın ve üst düzey devlet yöneticilerinin uygun görmemelerinden ötürü hayata geçirilememiştir. Fakat hayata geçirilen projelerin ilerleyen yıllarda ülke savunmasına önemli faydalar sağlayacağı (Balkan Harbi'nde Çatalca, Birinci Dünya Harbi'nde ise Çanakkale'deki istihkâmları gibi) ilerleyen yıllarda görülecekti.¹⁴⁹

1.2.3. Osmanlı-Alman Silah Ticaretinde Colmar von der Goltz'ün Rolü

Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması kapsamında Goltz'ün belki de en fazla tartışıldığı konu silahlanma projelerindeki etkisidir. Bu noktada çift taraflı bir rol oynadığı söylenebilir. Zira bir yandan Osmanlı ordusunu kuvvetlendirmek için envantere girecek modern silahların tespitinde önemli bir mesai harcarken, diğer yandan da satın alınacak silahların Almanya menşeli olması için elinden gelen her şeyi yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

Almanya'nın sadece askerî nüfuz alanları kurarak küresel ölçekli bir güce ulaşamayacağına inanan Goltz askerî gücün iktisadi ve siyasi güç ile de desteklenmesi gerektiğine inanıyordu. Goltz'e göre bunu sağlayabilmek için diplomatlara büyük iş düşmekteydi; fakat yine kendisine göre Alman diplomatların ekseriyeti üzerlerine düşen görevi hakkıyla yerine getirememekteydi. Dolayısıyla askerî müşavirler gerektiğinde asker kimliğini bir kenara bırakarak deyim yerindeyse bir diplomat gibi hareket etmeliydi. Öyle ki Goltz nazarında yabancı ülkelere silah satışı Alman dış politikası açısından en etkili nüfuz sağlama aracıydı. Keza Alman askerî müşavirler çalıştıkları yabancı ülkelerin ordularını ne kadar iyi eğitirlerse eğitsinler, bu orduların

¹⁴⁹ Kış, **a.g.e.**, s. 221-231.

¹⁵⁰ Sultan II. Abdülhamid'in 1891 yılında Fransa'dan önemli miktarda silah sipariş etmeye hazırlandığını öğrenen Goltz'ün Krupp şirketini bilgilendirerek II. Abdülhamid'in tutumunun değiştirilebilmesi için ivedi biçimde diplomatik baskı yapılmasını istemesi bu duruma güzel bir örnektir. Bkz.: Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 133.

silah ve teçhizatı İngiliz ya da Fransız firmalarından sağlandığı sürece o ülkelerde Alman etkisinin yerleştiğini söyleyebilmek mümkün değildi.¹⁵¹

Goltz'ün Alman silah sanayisine yaptığı katkıları daha iyi algılayabilmek için 1883 yılında göreve başlamasından önce Osmanlı ordusunun envanterinde Alman silah ve teçhizatının yerinin ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Çünkü Sultan Abdülaziz döneminde¹⁵² Osmanlı Devleti Almanya'dan silah satın alsa da, genel miktar içerisinde Alman silahlarının düşük seviyede olduğu görülmektedir.¹⁵³ Bununla beraber, tıpkı 1861-1865 yılları arasındaki iç savaşta Amerikalıların ellerinde yüklü miktarda silah kalması gibi, 1864-1871 sürecinde girdiği üç ayrı savaş için üretmiş oldukları ihtiyaç fazlası silahlar da Almanların ellerinde kalmış ve Almanlar bu silahları elden çıkarmanın yolunu aramaya başlamışlardır. Bahsi geçen zorunluluk kısa süre sonra Alman silah firmalarının gözlerini muhtelif bölgesel krizlerin de tesiriyle Yakın Doğu'ya, yani Balkan ülkelerine ve Osmanlı Devleti'ne çevirmelerine yol açmıştır.¹⁵⁴

Hiç şüphe yok ki Alman silah firmaları Goltz'ün Osmanlı devlet ricali üzerinde kurduğu etkinlik sayesinde¹⁵⁵ Osmanlı pazarında tekel olma hüviyetine kavuşmuşlardı. 1885 yılına kadar Alman silah firmalarının Osmanlı pazarındaki etkinlikler minimal düzeydeyken Goltz argümanlarını sağlam dayanaklar üzerine oturtarak Alman silah firmalarına kârlı satışlar yaptırmıştır.¹⁵⁶ Bu hususta Goltz'ün

¹⁵¹ A.e., s. 132.

¹⁵² Osmanlı Devleti'nin Alman firmalarına ilk silah siparişi 1861 yılına rastlamaktadır. 1861'de Krupp firmasına deneme amaçlı top siparişi verilmiştir. Sonrasında toplardan memnun kalmış olacak ki, bunu 1863 ve 1864'te verilen siparişler izlemiştir. Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.I, No:16, 2004, s. 123.

¹⁵³ Yapılan araştırmalar Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1876 yılı sonunda Osmanlı ordusunun envanterinde bulunan silahların (bilhassa tüfeklerin) %93'ünün Amerikan menşeli olduğunu göstermektedir. Bkz.: Fahri Türk, *Türkiye İle Almanya Arasındaki Silah Ticareti: 1871-1914*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 101.

¹⁵⁴ Rifat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğundaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkarları 1871-1914", *IX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.II, s. 21-25 Eylül 1981, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 1209.

¹⁵⁵ Bu etkinlik o dereceye varmıştı ki, Goltz 1889 yılından itibaren düşüncelerini hiçbir ara kademe ile muhatap olmadan, doğrudan padişaha iletebilme ayrıcalığına erişmiştir. Bkz.: Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁵⁶ Örnek vermek gerekirse, Krupp ve Mauser firmalarının Osmanlı pazarında tekel olmaya başladığı 1888-1893 arasındaki beş yıllık süreçte Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı ihracat % 350 artmıştır ve bu ticaret hacminde en önemli kalemi silah satışı oluşturmuştur. Bkz.: Yorulmaz, *a.g.e.*, s. 75. Yine Osmanlı Devleti'nin Mauser firmasına bu firmanın silah sattığı diğer on üç ülkenin toplam siparişlerinden üç kat daha fazla silah sipariş etmesi de başka bir çarpıcı örnektir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Türk, *a.g.e.*, s. 203-204.

en önemli başarısı Osmanlı Devleti'ne yönelik tehdit algısını çok güzel bir şekilde manipüle edebilmesidir. Boğazların, kıyıların ve hudutların savunulması üzerine pek çok planlama yapan Goltz'ün bu noktada olmazsa olmazı, modern silahların envantere katılmasıdır. Bilhassa Boğazların ele geçirilmesinin evvela payitaht İstanbul'un, ardından da Osmanlı Devleti'nin işgaline gidecek yolu açacağını savunan Goltz, II. Abdülhamid'e yaptığı baskı ile Alman Krupp firmasına 1885 yılından itibaren çok sayıda ağır top siparişi verdirmiştir.¹⁵⁷ 1887 yılı ile beraber bunu piyade tüfeklerinin satın alınması takip edecektir. Piyade tüfeklerinde de başka bir Alman markası olan Mauser tercih edilmiş ve Goltz'ün görev yaptığı dönemde toplam 625.650 piyade tüfeği ve 182.790.000 fişek satın alınmıştır.¹⁵⁸

Goltz'ün silah satın alımındaki etkisi onu yeri geldiğinde manipülasyon dahi yapabilecek konuma getirmiştir. Bu bağlamda Goltz'ün Almanya'ya rakip olarak görülen ülkelerin silahlarını daha kaliteli olsalar dahi aldırmadığı görülmektedir. Örneğin; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu menşeli Mannlicher firmasının ürettiği tüfeklerin aldıkları mermi sayıları, çaplarının etkinliği ve namlu kaliteleri bakımından Alman tüfeklerinden daha iyi oldukları bilirkişi raporları ile kanıtlanmışken Goltz'ün ağırlığını koymasıyla ibre Mauser tüfeklerine dönebilmiştir. Keza Loewe firmasının ürettiği silahlarda herhangi bir sorun çıktığında Goltz devreye girerek Osmanlı Devleti ile firma yetkililerini Almanya lehine uzlaştıran bir hakem rolünü oynayabilmiştir.¹⁵⁹ Bu nedenle Goltz'ün nüfuzunu kullanarak Alman silah firmaları açısından bir bakıma haksız rekabete yol açtığı da aşikârdır. Durumun farkında olan Alman firmaları ise minnet duygularını türlü şekillerde kendisine iletmiştir. Öyle ki Loewe firması sahibi Ludwig Loewe bu minnettarlığın bir sembolü olarak Goltz'e şahsen teşekkür etmiş ve çalışmalarının karşılığında önemli miktarda hisse senedi vermiş ya da ortaklık teklif etmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Griffiths, **a.g.t.**, p. 68. Goltz'ün Osmanlı hizmetinde bulunduğu 1883-1895 yılları arasında aldırıldığı top sayısı 1035'tir. Topların alımına ödenen toplam ücret ise 70 milyon markı aşmaktadır. Türk, **a.g.e.**, s. 231.

¹⁵⁸ Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 166-167

¹⁵⁹ Kış, **a.g.e.**, s. 219-221. Öte yandan çok çarpıcı bir iddiaya göre ise Goltz, satış sürecini hızlandırmak maksadıyla Alman firmalarının Osmanlı asker ve bürokratlarına rüşvet vermelerine dahi aracılık edebilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: Hayri Mutluçağ, "Dost Bildiğimiz ve Ordumuzu İslah İçin İçimizde Bulundurduğumuz Marifetleri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, No:12, İstanbul, 1968, s. 39.

¹⁶⁰ Rathmann, **a.g.e.**, s. 33; Önsoy, **a.g.m.**, s. 1212.

Diğer yandan silahlanma politikasının temelinde sadece Alman askerî müşavirlerin çıkar algılarının yattığını söylemek de doğru olmayacaktır.¹⁶¹ Zira 1880’li yılların konjonktüründe Osmanlılar için silahlanma lüks değil mecburiyetti. Goltz’ün yaptığı askere alma ve seferberlik planlamalarının ardından ordunun mevcudu artınca bu orduyu donatılması bir vakıa haline gelmiştir. Yine 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda çok farklı tür ve çaptaki silahların kullanılması büyük bir sıkıntıya yol açmış, envanterdeki silahların standartizasyonu önemli bir problem olarak ortaya çıkmıştır.¹⁶² Dolayısıyla Osmanlı ordusunun daha fazla, daha modern ve yeknesak bir envantere sahip olmasına yönelik ihtiyacı da bu dönemdeki silahlanma faaliyetlerini hızlandırmıştır.¹⁶³

1.2.4. Colmar von der Goltz’ün Osmanlı Askerî Sistemine Katkıları

Goltz’ün doğrudan ve dolaylı olarak ülkesi adına büyük menfaat sağlarken,¹⁶⁴ Osmanlı ordusunun teşkilat, teçhizat ve doktrin bakımından yeniden

¹⁶¹ Goltz ülkesinin Osmanlı Devleti’ne yaptığı kârlı silah satışlarına aracılık ederken Osmanlı ordusunun iç kaynaktan silah ve mühimmat temin etmesine yönelik çalışmaları da yönetmiştir. Goltz döneminde başlatılan faaliyetler sonucunda Zeytinburnu fabrikası ıslah edilerek çelik top namluları ve mermileri imal edilmeye başlanmış, Bakırköy’de ise dumansız bir barut fabrikası inşa edilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tetik, **a.g.e.**, s. 233-268, 269-301; Türk, **a.g.e.**, s. 166-167. Ancak resmin bütününe bakıldığında Almanya ile girilen angajman sonrasında Osmanlı yerli savunma sanayiinin üretim açısından büyük zarara uğradığı görülmektedir. 1800’lü yılların ilk çeyreğinde bile kendisine yeterli üretim yapabilen Osmanlı Devleti 1882 yılında başlayan Alman etkisinden ötürü ciddi bir üretim kaybı yaşamıştır. Dönemin İngiliz ataşenavali Domville’in ülkesine gönderdiği rapora göre 1884’te haftada 100 adet Martini-Henry tüfeği üretebilen Tüfenkhane 1890 yılı itibarıyla yalnızca 10 tüfek üretebilir hale getirilmiştir. Dört yıl sonra ise namlu ve kalıp üretimi dışında hiçbir üretim faaliyeti yapılmayacaktır. Benzer bir durum Tophane için de geçerlidir. Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 154, 266.

¹⁶² Jonathan Grant, “The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports 1854-1914”, **The Journal of Military History**, Vol.LXVI, No:1, January 2002, p. 15.

¹⁶³ Almanya’nın sadece gönderdiği askerî müşavirler aracılığı ile değil, en üst seviyede, bizzat İmparator II. Wilhelm’in girişimleriyle de Osmanlı silah pazarını doymak bilmeyen bir iştahla sömürdüğü anlaşılmaktadır. Zira II. Wilhelm’in 1889 yılında Osmanlı Devleti’ne yaptığı ziyaret ve temasların hemen ardından Krupp, Mauser ve Loewe firmalarına yüklü miktarda sipariş geçilmiştir. İşi sağlamak isteyen Almanlar Osmanlı Devleti’ne cazip kredi olanakları sunmuşlar, Deutsche Bank kanalıyla verdikleri borçları silah satışı yaparak fazlasıyla geri almışlardı. Rathmann’ın verdiği bilgiye göre 1889-1890 periyodunda 15,3 milyon mark, 1891’de 5,9 milyon mark, 1892’de 10,1 milyon mark, 1893’te 13,1 milyon mark, 1894’te 6 milyon mark, 1895’te 12,2 milyon marklık silah satışı yapılmıştır. Bu satışlar Goltz’ün 1895 yılı sonunda ülkesine dönmesinin hemen ardından düşüş gösterse de (1896’da 4,4 milyon mark, 1897’de 1,6 milyon mark gibi) bilhassa Osmanlı Kara Kuvvetleri’nin donatımında Almanlar mutlak üstünlük sahibi olmuşlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Rathmann, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁶⁴ Goltz’ün çalıştığı süreç boyunca Almanya’nın âli menfaatlerini her şeyin üzerinde tuttuğu yadsınamaz bir gerçektir. Öyle ki, kazandığı güveni yeri geldiğinde suistimal edebilmiş ve bir bakıma casus gibi çalışarak Osmanlı devlet ricali üzerine kurduğu yakınlık sayesinde elde ettiği stratejik nitelikteki gizli bilgileri kendi ülkesi ile paylaşmakta beis görmemiştir. Bkz.: Rathmann, **a.g.e.**, s. 28; Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 188; Kış, **a.g.e.**, s. 233-235.

yapılandırılmasında da aynı paralelde katkı yaptığı açıktır.¹⁶⁵ Üstelik bunu pek çok engellemeye rağmen başarmıştır. Bu durum özellikle II. Abdülhamid dönemindeki siyasi ve askerî yapıdan hoşnut olmayan subaylar üzerinde derin izler bırakmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin; Goltz'ün yakınında bulunan ve 1912 yılında çıkan Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanlığı da yapan Abdullah Paşa'ya (Kölemen) göre Osmanlı subayları askerlikte ne öğrendilerse bunu Goltz'e borçluydular. Yine Abdullah Paşa'ya göre, Goltz gelmeden önce Osmanlı subayları araziye çıktıkları zaman ne yapacaklarını bilemeyecek durumdaydılar. Ne arazide ne de haritada tek bir taktik mesele çözebilecek bilgi ve birikime sahip değildiler. Arazi harita ve meseleleri, harp oyunları, askerî manevralar, kurmay gezileri gibi modern askerlik anlayışının olmazsa olmazı haline gelen uygulamaların tamamı Goltz sayesinde Osmanlı ordusuna girmişti.¹⁶⁶

Yine ona en yakın kişilerden Pertev Paşa (Demirhan) da Goltz hakkında yazdığı kitabında Goltz'ün askerî mekteplerin iyileştirilmesi, nitelikli seferberlik planlarının hazırlanması, istihkâm faaliyetlerinin koordinasyonu, kurmay gezilerinin, manevraların ve harp oyunlarının düzenlenmesi ve askerî haritacılık çalışmalarının yapılması gibi hususlarda ziyadesiyle önemli rol oynadığını vurgulayarak kendisini Türk-Alman silah arkadaşlığının sembolü olarak lanse etmektedir.¹⁶⁷ Aynı şekilde, bir dönem Goltz'ün yardımcılığını yapan Ahmet İzzet Paşa ise durumu daha farklı bir boyuta taşıyarak, Osmanlı ordusunda Goltz'ün tedrisinden geçen kurmay subayların

¹⁶⁵ Bu katkı sadece Osmanlılar tarafından değil, resmî statü ile Osmanlı Devleti nezdinde çalışan diğer ülke görevlileri tarafından da kabul edilen bir durumdur. Aynı dönemde İstanbul'da görevli bulunan Rus ataşemiliteri Albay Filippov Goltz'ü Alman askerî misyonu içerisinde enerji ve kabiliyet bakımından birinci sırada olduğunu vurgularken, Avusturya ataşemiliteri de ülkesine gönderdiği raporda 1895 gibi geç sayılabilecek bir zamanda dahi Goltz hariç hiçbir Alman subayın başarılı addedilemeyeceğini bildirmektedir. Bkz.: **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, s. 47; Wallach, a.g.e., s. 66.

¹⁶⁶ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 279. Karabekir bu konudan başka bir eserinde daha bahsetmekte ve Abdullah Paşa'nın bu yorumu Şevket Turgut Paşa ve Goltz'ün de yer aldığı bir kıt'a teftişi esnasında yaptığını belirtmektedir. Bkz.: Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 86.

¹⁶⁷ Pertev Demirhan, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild Eines Grossen Soldaten**, s. 17 ve 238. Öte yandan Demirhan, Eylül 1910'da Almanya'da yapılan bir geçit töreninde verdiği demeçte Osmanlı subaylarının Goltz'un ülkeye geleceğini öğrendiklerinde dahi müthiş bir sevinç duyduklarını, bu durumun ise kendisinin mümtaz kişiliğinden kaynaklandığını anlatmıştır. Demirhan'a göre Osmanlı subayları bu cesur ve centilmen insanı Alman olmasından ötürü değil, büyük bir kalbe ve çok iyi bir karaktere sahip olması nedeniyle sevmekte ve kendisiyle çalıştıkları için gurur duymaktaydılar. "Parades in Germany", **The Washington Post**, 04.09.1910, p. 6.

ve hatta onlardan bir şeyler öğrenenlerin dahi diğer subaylara nazaran vasıflarıyla temayüz ettiklerini vurgulamaktadır.¹⁶⁸

Kuşkusuz, Goltz'ün bu popülaritesinde 1897'de yapılan Osmanlı-Yunan Savaşı'nın kazanılmasına yaptığı katkının payı da bulunmaktadır. Zira henüz 1886 yılında hazırladığı harekât planı ile muhtelif siyasi ve askerî sakıncalardan ötürü Osmanlı ordusunun Yunan ordusu ile yapacağı bir savaşı olabilecek en kısa sürede bitirmesi gerektiğini düşünen ve buna yönelik bir hazırlığın yapılmasını isteyen Goltz'ün ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmıştı.¹⁶⁹ Her ne kadar Osmanlı Devleti sahada kazandığı başarıyı diplomaside gösteremese de, Goltz'ün gerek askerî eğitim gerekse harekât planlaması gibi konularda mahir bir asker olduğu bir kez daha kabul edilmişti.

Her ne kadar von der Goltz 1895 yılı itibarıyla Osmanlı hizmetinden ayrılrsa da, bıraktığı derin etkiden ötürü neredeyse her askerî ve siyasi krizde yardımına başvurulması düşünülen öncelikli isimlerden biri olacaktı. Nitekim, Goltz'ün ülkesine dönmesinin üzerinden henüz bir yıl geçmemişken Girit'te isyan çıkması ve ufukta bir Osmanlı-Yunan Savaşı'nın belirmesi üzerine II. Abdülhamid'in ordunun komutasını Goltz'e verme niyetinde olduğuna dair söylendiler zuhur etmişti.¹⁷⁰ Yine, 1898'de Avrupalı büyük devletlerin Girit'e Yunan Prensi George'u vali yapmak istedikleri duyulduğunda bunu engelleyebilmek için Hristiyan kökenli bir kişiyi aday göstermeyi düşünen Osmanlı Devleti'nin aklına gelen ilk isim Goltz olmuştur.¹⁷¹ Genç subayların, özellikle de kurmay sınıfının üzerindeki büyük etkisi sayesinde kendisiyle dirsek teması hiç kesilmemiş, daha sonra çok önemli mevkilere gelecek olan Osmanlı subaylarının akıl hocası olmaya devam etmiştir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve 1909'da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile Abdülhamid döneminde ordunun istenen seviyeye getirilemediğine inanan bu subaylar çareyi yine ilk olarak Goltz'e danışmakta görmüşlerdir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bahsedileceği üzere,

¹⁶⁸ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 192.

¹⁶⁹ 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda kazanılan başarıda Goltz'ün ne derece etkili olduğu konusunda Bkz.: Selim Sun, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965, s. 57-59; E. Mra. Fahri, "1897 Türk-Yunan Harbi'ne Ait Bir Tetkik," **Askerî Mecmua**, C. V, No:95, Aralık 1934, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 927-928 ve s. 933-936; Karatamu, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁷⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 82-82.

¹⁷¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 261.

Goltz apar topar İstanbul'a getirilecek ve akim kalan yeniden yapılandırma faaliyetlerini koordine edecektir.

Birinci Dünya Harbi patlak verdiğinde Belçika'da valilik yapan Goltz Alman İmparatoru'nun talebi üzerine bir kez daha İstanbul'a gelecek ve 71 yaşında olduğu halde Osmanlı ordusunda görev yapmaya devam edecektir. Bu bağlamda Osmanlı ordusuna yaptığı son hizmet Kut'ül Amare'de İngilizlere yaşatılan tarihî hezimetle fikirleri ile yaptığı katkıdır. Burada İngilizlerce tahkim edilen şehri cebrî hücum ile ele geçirmekte ısrar eden Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı ikna ederek şehrin muhasara yöntemiyle düşürülmesine gidecek süreci başlatmıştır. Nitekim vefatından on üç gün sonra, yani 29 Nisan 1916 tarihinde Osmanlı birlikleri şehre girerek 5'i general olmak üzere, 13000'den fazla İngiliz askerini esir edeceklerdir. Kendisine hem Irak topraklarında hem de İstanbul'da geniş katılımlı bir cenaze töreni düzenlenmiş ve naaşı Alman sefaretinin İstanbul Tarabya'da bulunan mezarlığına defnedilmiştir.

Goltz'ün Osmanlı/Türk askerî ve mülki erkânı üzerinde böylesine büyük bir etki bırakmasındaki en mühim amil, onlarla empati kurması ve onlar tarafından "Türkleri en iyi anlayan yabancı" olarak görülmesiydi.¹⁷² Goltz hemen her konuda Osmanlı toplumunun karakter yapısını ve ülke şartlarını gözeterek karar alıyordu. Hatta Kâzım Karabekir'in ifadelerine göre, yapacağı düzenlemeleri uygulamaya sokarken "Osmanlı topraklarında doğup büyümüş gibi" hareket ediyordu.¹⁷³ Merhameti, nezaketi ve eleştiri yaptığı dahi gösterdiği ılıman tavrı ile hemen herkes tarafından saygı duyulan ve güvenilen bir isim haline gelmişti.¹⁷⁴

Öte yandan, Cumhuriyet döneminde de von der Goltz etkisinin aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Bilhassa 1930'lar ile beraber Avrupa'da tansiyonun yükselmesi ve ülkelerin savaş hazırlıklarına başlamaları nedeniyle "Millet-i Müsellaha"¹⁷⁵ yani "Silahlanmış Millet" kavramının zikredildiği her dönemde

¹⁷² Önsoy, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁷³ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 235. Goltz'ün Irak ve İran cephelerinden sorumlu Altıncı Ordu Komutanlığı yaptığı dönemde karargâh kurmaylarından biri olan Hans von Kiesling de Kâzım Karabekir ile paralel bir düşüncüyü ortaya koymaktadır. Kiesling'e göre Alman ordusunda Goltz gibi tam anlamıyla "Türkleşmiş" daha fazla komutanın bulunmaması savaşın sevk ve idaresi bakımından menfi bir husustu. Bkz.: Nurettin Türsan, **a.g.m.**, s. 47.

¹⁷⁴ Faruk Yılmaz, **Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri: 'Golç Paşa'nın Hatıratı'**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 66; Tunaya, **a.g.e.**, s. 263.

¹⁷⁵ Goltz henüz Osmanlı Devleti hizmetine girmeden hemen önce yazdığı "*Das Volk in Waffen*" (Silahlanmış Millet) adlı eseri ile dünyaca ün kazanmış ve öne sürdüğü fikirler uzun süre tartışılmıştı.

Goltz'ün bahsi de geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1940'lı yılların ilk yarısında ise bu kez Goltz Türk-Alman ilişkilerinin ve “silah arkadaşlığının” bir sembolü olarak tanımlanmış ve düzenlenen çeşitli organizasyonlarla hatırası yâdedilmiştir.¹⁷⁶

Benzer örneklere 1960'larda¹⁷⁷ ve nihayet 1980'lerde¹⁷⁸ dahi rastlanması Goltz'ün Osmanlı-Türk askerî, siyasi ve toplumsal yapısı üzerinde silinmesi zor etkiler bırakan bir isim olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1.3. COLMAR VON DER GOLTZ SONRASINDA ALMAN ETKİSİ

1.3.1. İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne Kadar Yapılan Çalışmalar

Colmar von der Goltz'ün ülkesine dönmesi Almanya açısından önemli bir sorunu da beraberinde getiriyordu. Zira Goltz, Osmanlı devlet ricali ve kamuoyu üzerinde bıraktığı derin etki ile Almanya'nın çıkarlarının korunmasında en önemli kişi haline gelmişti. Yerinin kim tarafından ve nasıl doldurulacağı konusu Almanlar açısından ivedilikle çözülmesi gereken bir durumdu.

Eser Türkçeye ilk olarak 1889 yılında Goltz'ün yardımcılığını ve tercümanlığını yapan Tahir Bey tarafından Türkçeye çevrilecekti. Bkz.: Turan, **a.g.m.**, s. 30-31.

¹⁷⁶ Bu organizasyonlar arasında belki de en önemlisi 1942 yılı Nisan ayında tertiplenenidir. Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı subayları ile mesai arkadaşlığı yapan dönemin Alman Büyükelçisi Franz von Papen ve ataşemiliteri General Hans Rohde'nin girişimleriyle Ankara'daki Alman Büyükelçiliğinde Goltz'ün anısına bir müze açılmıştır. Açılışa her iki taraftan da üst seviyede katılım gerçekleşmiş ve yine her iki tarafı temsilen yapılan konuşmalarda Goltz'ün Osmanlı-Türk ordusunda göreve başladığı ilk günden itibaren yaptığı hizmetlerden övgüyle bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: “Ankara’da von der Goltz İhtifali Parlak Oldu”, **Cumhuriyet**, 29.04.1942, s. 1; “Mareşal von der Goltz'ün Ölümünün 26'ncı Yılı Münasebetile Ankara’da Türk-Alman Askerî Tarihinin Şerefli Günleri Anıldı”, **Vakit**, 29.04.1942, s. 1; “Von der Goltz'ün Hatırası Anıldı”, **Vatan**, 29.04.1942, s.1; “Mareşal von der Goltz'ün Hatırası”, **Son Posta**, 29.04.1942, s. 1; “Von der Goltz Müzesi Törenle Açıldı”, **Akşam**, 29.04.1942, s. 1; “Alman B.Elçiliğinde von der Goltz Müzesi Dün Merasimle Açıldı”, **Yeni Sabah**, 29.04.1942, s. 1; “Alman Elçiliğinde Bir Kabul Resmi”, **Tan**, 29.04.1942, s. 1. Bu etkinliğin akisleri bir süre daha devam etmiş, Goltz'ü tanıyan kişilerin onun hakkında kaleme aldıkları yazılara da gazetelerde yer verilmişti. Bunlar içerisinde özellikle Goltz'ü yakından tanıyan ve askerlik safahatlarının bir bölümünde Almanya'da bulunmuş generaller Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet ve Ali İhsan Sabis'in yazdıkları dikkat çekmektedir. Bkz.: Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, “Von der Goltz Paşa ve Türk-Alman Silah Arkadaşlığı”, **Cumhuriyet**, 01.05.1942, s. 2; Ali İhsan Sâbis, “von der Goltz Paşa”, **Tasvir-i Efkâr**, 11.05.1942, s. 1.

¹⁷⁷ 1960'lı yıllarda Dünya Eski Muharipler Günü etkinlikleri kapsamında Goltz adına askerî tören düzenlenmesi ve İstanbul Tarabya'daki mezarının ziyaret edilmesi de yine bu anlamda gayet dikkat çekici bir husustur. Bkz.: “Dünya Eski Muharipler Günü Kutlanıyor”, **Cumhuriyet**, 19.06.1965, s. 1; “Eski Muharipler Günü Kutlanıyor”, **Cumhuriyet**, 24.06.1966, s. 1.

¹⁷⁸ Osmanlı ordusunda göreve başlamasının 100'üncü yıldönümü münasebetiyle 27 Temmuz 1983 tarihinde, Harp Akademileri Komutanlığında bir sempozyum düzenlenerek Goltz'ün hizmetleri, düşünceleri ve eserleri tekrar gündeme getirilmiştir.

Goltz'ün İstanbul'dan ayrılması ile birlikte Alman askerî misyonu içerisinde resmî olarak görev yapan sadece üç kişi kalmıştı (Osmanlı kara birliklerinin ıslahı için çalışan Kamphoeven Paşa ve von Grumbkow Paşa ile Osmanlı donanmasının ıslahında görevli Kalau von Hofe). Bunların yanında askerî misyon üyesi olmadıkları halde dört Alman subayı (von Brockdorff Paşa, Heuser Paşa, Kolağası Hausschild ve Yüzbaşı Fitzau) daha vardı ancak bahsi geçen subayların hiçbiri nitelikli bir çalışma performansı sergileyememişti.¹⁷⁹ Dolayısıyla Osmanlı Devleti nezdinde görev yapan Alman subaylardan herhangi birinin von der Goltz'ün boşluğunu doldurabilecek vasıfta olmaması Almanya'yı farklı bir uygulama yapmaya sevk etmişti.

Nitekim Almanlar Goltz'ün boşluğunu ataşemiliterler kanalıyla doldurabileceklerini düşündüler ve Alman Sefareti bünyesinde bir ataşemiliterlik yapısı ihdas ederek askerî, siyasi ve iktisadi çıkarlarını devam ettirme yoluna gittiler. Bu kapsamda ataşemiliterlere yüklenen görev Osmanlı ordusu hakkında Alman makamlarına düzenli biçimde raporlar göndermek, Osmanlı ordusunun kilit mevkilerine Alman subayların yerleştirilmesini sağlamak ve Osmanlıların Alman firmalarına verdikleri silah siparişlerini devam ettirmektir.¹⁸⁰

Ne var ki Goltz'ün boşluğunun kolay kolay doldurulamayacağı çok çabuk anlaşıldı. İstanbul'daki Alman ataşemiliteri von Morgen, Goltz'ün Osmanlılar nezdinde düşünülenin ötesinde bir etki yaptığını kısa zamanda kavradı ve gidişatın olumsuz bir seyir izlememesi için mümkünse Goltz'ün tekrar aynı görevine getirilmesini, değilse Almanya'dan kaliteli subaylar gönderilerek bu boşluğun doldurulmaya çalışılmasını Almanya'ya bildirdi.¹⁸¹ Yine, Osmanlı ordusu üzerindeki Alman etkisinin aynı şekilde sürdürülebilmesi için Osmanlı subaylarının eğitim maksadıyla Almanya'ya gönderilmelerinin devamını istedi. Von Morgen'e göre bu uygulama Osmanlı subaylarının Almanya'ya yaptıkları kültür gezileri ile pekiştirilmeliydi. Böylelikle Prusya askerî doktrini daha kuvvetli biçimde özümsenebilecekti.¹⁸²

¹⁷⁹ Wallach, **a.g.e.**, s. 72.

¹⁸⁰ Wolf, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸¹ Wallach, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁸² Rathmann, **a.g.e.**, s. 71.

Öte yandan von Morgen'in Osmanlı ordusundaki Alman etkisinin yitirilmemesi adına kendisine tevdi edilen klasik ataşemiliter görevlerinin dışına çıkarak Osmanlı askerî eğitim-öğrenimine de fiilen destek verdiği görülmektedir. Zira aynı dönemde Harbiye Mektebi talebesi olan bazı subayların yıllar sonra yazmış oldukları anı kitaplarından von Morgen'in Harbiye Mektebi'nde yapılan eğitimlere ve tatbikata aktif şekilde iştirak ettiği vurgulanmıştır.¹⁸³

Von Morgen'in endişelerine ve Goltz'ün doldurulamayacak boşluğuna rağmen Osmanlı ordusu üzerindeki Alman etkisi ivme kazanarak devam etmiştir. Hiç şüphesiz bunda Almanların bütün konsantrasyonlarını bu konu üzerinde toplamalarının da payı vardır. 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı sonrasında Osmanlı ordusunun muharebe alanında kazandığı zaferi çok iyi kullanan Alman basını savaşın kazanılmasında Alman taktik ve teknik yardımlarının etkisini olduğundan fazla göstermeyi bilmişlerdir.¹⁸⁴ Bir yıl sonra ise Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ne yapacağı seyahat askerî ilişkilerin daha da sağlamlaştırılmasında ziyadesiyle önemli bir etki yapacaktır.

II. Wilhelm, 1898'deki ziyaretini tıpkı 1887'de yaptığı ziyaretteki gibi Alman siyasi, iktisadi ve askerî emelleri için kârlı hale getirmeyi becermiştir. Bu ziyarette her ne kadar Bağdat demir yolunun yapımına dair imtiyaz elde etme çabası çabası ön planda olsa da, Alman silah sanayine yeni siparişler alınması ve Osmanlı ordusundaki Alman etkisinin devamı açısından büyük gayret de sarf edilmişti. Netice itibarıyla II. Wilhelm ziyareti sonunda hemen hemen her isteğini elde ederek ülkesine dönmüş,

¹⁸³ Behiç Erkin, **Hatırat**, Haz. Ali Birinci, TTK Basımevi, Ankara, 2010, s. 51; Ziya Yergök, **Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları: Harbiye'den Dersim'e (1890-1914)**, Haz. Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 93.

¹⁸⁴ Öyle ki, Alman basını 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ardından bu askerî zaferi Alman askerî ekolünün Fransız askerî ekolüne üstünlüğü şeklinde lanse etmişti. Zira kazanan taraf (Osmanlı ordusu) Alman, kaybeden taraf (Yunan ordusu) ise Fransız askerî sistemini benimsemişti. Hatta Almanlar daha da ileri giderek 1870-1871 Almanya-Fransa Savaşı'na atıfla, "çiraklar da ustaları gibi galip geldi" diyebilmişlerdir. Oysaki bu zaferin elde edilmesinde her ne kadar Alman askerî sistemine girişin etkisi olsa da, Alman askerî müşavirlerin başarısızlıklarını kabul ettiği bir dönemde bunu tamamen Alman doktrinini kabul etmeye bağlamak mümkün değildir. Ayrıca kullanılan silah ve teçhizat açısından bakıldığında da muharebelere katılan sadece bir Osmanlı tümeninin Alman Mauser tüfekleriyle donatılmış olması yine Alman silah ve teçhizatının hasmı muharebelerde kısıtlı rol oynadığını gösteren güzel bir veridir. Bu savaşta yapılan Alman propagandası ve Alman silahlarının kısıtlı kullanımı için bkz.: Necmettin Alkan, "II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri", s. 156; Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 199.

Osmanlı Devleti ve onun vasıtasıyla da Orta Doğu üzerinde Almanya'nın niyetlerini bütün dünyaya açık şekilde göstermişti.¹⁸⁵

Bununla beraber, ironik biçimde, II. Wilhelm ziyareti boyunca Osmanlı Devleti hakkında övgü dolu ifadeler kullansa da, Alman subaylarının çabalarına rağmen Osmanlı ordusunun istenen seviyeye getirilemediğini görmüş ve hoşnutsuzluğunu yakın çevresine iletmişti.¹⁸⁶ Zira bu ziyaretten aylar önce yapılmaya başlanan hummalı hazırlık Osmanlı ordusundaki yapısal sorunları gizlemeye yetmemişti. Bir başka deyişle askerlerin üniformalarının ve atların koşumlarının yenilenmesi ordudaki eğitim ve disiplin zafiyetini örtmekte yeterli olmamıştır.¹⁸⁷

Diğer taraftan, von Morgen'in talebi üzerine Almanya, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında çalışacak ehliyet sahibi bazı subaylarını göndermeye de başlamıştı. 1899'da Piyade Yüzbaşı von Mesmer-Saldern ve Süvari Yüzbaşı von Rüdgesch ve Levazım Binbaşı Fleischer, 1901'de ise Piyade Binbaşı von Ditzfurth, Topçu Binbaşı Imhoff ve İstihkâm Binbaşı Auler'in Osmanlı hizmetine girmeleriyle¹⁸⁸ yeniden yapılandırma süreci farklı bir boyuta geçti. Son gelen Alman subaylar bilhassa askerî okullarda bıraktıkları etki ile dönemin askerî öğrencileri tarafından yıllar sonra dahi övgüyle anılmışlardır. Bu kişiler arasında özellikle Imhoff ve Ditzfurth'un Osmanlı subayları arasında derin izler bıraktığı anlaşıyor. Kâzım Karabekir'e göre Topçu sınıfının ıslahı için Osmanlı Devleti hizmetine giren Imhoff, görev yaptığı

¹⁸⁵ Alman İmparatoru II. Wilhelm'in 1898 yılında Osmanlı Devleti'ne yaptığı seyahatin ayrıntıları ile siyasi, iktisadi ve askerî sonuçları için bkz.: Necmettin Alkan, "Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kaiser II. Wilhelm'in 1898 Şark Ziyareti", **Osmanlı Araştırmaları**, No:31, İstanbul, 2008, s. 9-53; Murat Özyüksel, "Abdülhamid Dönemi Dış İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 23-32; İlber Ortaylı, **a.g.e.**, s. 94-101; Rathmann, **a.g.e.**, s. 67-69.

¹⁸⁶ Avusturya-Macaristan ataşemiliteri, II. Wilhelm'in patavatsızlığa varacak düzeydeki ifadelerini ülkesine şu şekilde aktarmıştır: "... Bütün resmî dostluk bildirilerine rağmen Alman İmparatoru'nun, iç koşullar ve ordu hakkında katı hükümler vermekten kendini çok az alıkoymuş olması bana dikkate değer göründü. İç koşullar hakkında yüksek kişilere, örneğin Avusturya Büyükelçisi'ne, reformları uygulama yerine birkaç yüz (Osmanlı) paşanın asılmasının daha iyi olacağını söyledi. Orduyu ise İmparator, sadece iyi insan deposu olarak değerlendirdi ve çevresindeki Almanlarla, tamamen küçümser bir şekilde, Türk ordusunun eğitimi ve özellikle subayları aleyhinde konuştu..." Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁸⁷ Bu durum sadece İmparator II. Wilhelm'in değil, o günlerde İstanbul'da bulunan diğer yabancı askerî görevlilerin de dikkatini çekmiştir. Örneğin; dönemin Avusturya-Macaristan askerî ataşesi II. Wilhelm gelmeden kısa süre önce ülkesine gönderdiği raporda Osmanlı askerlerinin büyük bir gayretle hazırlık yapmalarına ve gösterilerin ihtişamına rağmen mevcut vaziyetin Osmanlı ordusunun savaş yeteneğini tamamen yanlış aksettirdiğini vurgulamıştır. Wallach, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁸⁸ von Mesmer-Saldern üç yıl, von Rüdgesch on yıl, Fleischer on yıl, von Ditzfurth sekiz yıl, Imhoff yedi yıl ve Auler de yedi yıl süreyle Osmanlı ordusunda görev yapmışlardır. Bkz.: Wolf, **a.g.e.**, Ek II.

süreçte mesleki ihtisasını tam olarak yansıtmıştır.¹⁸⁹ İsmet İnönü de Karabekir'in kine benzer bir görüşü beyan ederek, kısa zamanda Türkçeyi öğrenen Imhoff'u "çok hareketli, tesir bırakan ve takdir kazanan" bir asker olarak tanımlamaktadır.¹⁹⁰ Osmanlı askerî ricali 27 Şubat 1918 tarihinde vefat eden Imhoff'u unutmamış ve hatırasının yâd edilebilmesi için Harp Mecmuası'nda özel bir bölüm ayrılmıştı.¹⁹¹

Piyade sınıfının ıslahı konusunda çalışan Ditfurth da, Imhoff'a benzer şekilde, Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan diğer Alman subaylar arasında mesleki bilgi ve birikimi ile temayüz eden bir subay olmuştur. Piyadecilik konusunda uzman olan Ditfurth bilhassa arazi harekâtının anlatımında Alman subaylar arasında dahi eşi olmayan, hangi arazi olursa olsun acemilik ve tereddüt göstermeden açıklamalar yapabilen bir subay olarak görülmüştür.¹⁹²

Imhoff ve Ditfurth dışında yine İstihkâm subayı Auler, Levazım subayı Fleischer ve 1896-1903 yılları arasında Osmanlı hizmetinde bulunarak Harp Tarihi dersleri veren Yüzbaşı Hauschild (Havşilet) de son dönem Osmanlı subayları arasında adları anılan isimler olmuştur.¹⁹³

Bu bağlamda, genel olarak 1904 yılına kadar stabil seyreden sürecin 1901'de gelen grubun içerisindeki subayların samimi çalışmalarıyla bir nebze olsun ivme kazandığı söylenebilir. Ancak yine de Almanlar yaptıkları mesainin karşılığını alamamaktan şikâyetçi olmuşlardır. 1903 yılı sonunda Alman Büyükelçisi ülkesine gönderdiği mektupta Türkiye'de görevli subayların sayısını artırmakta bir yere varılamayacağını vurgulamıştır. Zira Büyükelçi'ye göre Osmanlı Devleti'nin Alman

¹⁸⁹ Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 236.

¹⁹⁰ İsmet İnönü, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Üçüncü Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 29.

¹⁹¹ Imhoff'un vefatı münasebisiyle kaleme alınan yazıda kendisi hakkında kısa bir biyografik bilgi verilmesini müteakiben, karakteri ve askerlik vasıfları hakkında övgü dolu ifadeler kullanılmıştır. Buna göre Imhoff liyakati, meziyeti ve samimiyeti ile kendisini herkese sevdirmiş, üstün nitelikleri olan bir subaydı ve bu yönleriyle Moltke ve Goltz ile karşılaştırılabilecek bir kişiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Ferik Imhof Paşa'nın Vefatı", **Harp Mecmuası**, No:25-26, Yıl: 3, Mayıs 1334 (1918), s. 409-411.

¹⁹² Yergök, **a.g.e.**, s. 107; **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 236-237. Ditfurth'un askerlik bilgi ve tecrübesini örnekler vererek öven bir başka kişi de Nuri Conker'dir. Bkz.: Kurmay Binbaşı Mehmet Nuri (Conker), **Zabit ve Kumandan**, (Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in yazdığı "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl" adlı incelemenin içerisinde), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 70-71.

¹⁹³ Aynı yıllarda Alman subayların yanında paşalık payesi tevdi edilmiş Lokok (Le Coq) adındaki bir Fransızın da Harp Tarihi ve Şimendifercilik, Max adındaki bir İstihkâm binbaşısının da Fransızca derslerini vermek üzere Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde görev almaları dikkate değer bir husustur. Bkz.: Erkin, **a.g.e.**, s. 51-52; Yergök, **a.g.e.**, s. 105-108; Wolf, **a.g.e.**, Ek II. Ayrıca bu dönemde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde görev yapan asker ve sivil kökenli yerli-yabancı hocaların listesi için bkz.: İskora, **a.g.e.**, s. 31-32, s. 37-38.

askerî personele aktarılan kaynakla o döneme kadar elde edilen ilerlemenin aynı paralelde seyretmemesinin Osmanlı siyasi ve askerî çevrelerinde etkisi küçümsenemeyecek bir muhalefete neden olmuştu. Dolayısıyla Almanya'dan daha fazla subay getirilmesinden, Alman subayların Osmanlı Devleti'ndeki çalışma şartlarının değiştirilmesi ve daha etkili konuma getirilmeleri gerekiyordu.¹⁹⁴ Ki Büyükelçi'nin haksız olmadığı kısa sürede anlaşılacaktı. 1904 yılında von Dittfurth Harbiye Mektebi'nde alay teşkilatına geçilmesini istemiş, başlangıçta bu talebi kabul edilse de kısa zaman sonra uygulamadan vazgeçilmişti.¹⁹⁵

Ertesi yıl ise bu kez Osmanlı makamlarınca edilen bir talebin Almanya tarafından geri çevrildiği görülmektedir. Osmanlılar Almanya'dan alınacak seri ateşli topların kullanımında bilgi sahibi olabilmeleri için bir grup astsubaylarını Almanya'ya göndermek istemişlerse de Almanya'dan olumsuz yanıt almışlardı. Şüphesiz ki ordularında astsubayların istihdamına ve eğitimlerine büyük önem veren Almanların bu talebi reddetmeleri ilgi çekicidir.¹⁹⁶ Zira o dönemde Osmanlı ordusunda erat ile

¹⁹⁴ Wallach, **a.g.e.**, s. 74.

¹⁹⁵ Bazı kaynaklara göre, Harbiye Mektebi'nde alay teşkilatlanmasının lağvedilmesinde en önemli sebep, eğitim için gittikleri Almanya'dan dönen subayların yeni alay teşkilatlanması içerisinde görevlendirilmeleri ile beraber II. Abdülhamid'e yakın kişilerin içeriden bilgi aldıklarını ve bu yapının Abdülhamid'i tahttan indirmek için kurulmuş olduğunu belirtmeleriydi. Bkz.: Kara Harp Okulu Komutanlığı, **Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945)**, Harp Okulu Matbaası, Ankara, Tarihsiz, s. 32-33; Avcı, **a.g.e.**, s. 33; Kurtcephe-Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁹⁶ Jehuda L. Wallach Alman askerî yetkililerinin sadece Osmanlı astsubaylarının Almanya'ya gönderilmelerini değil, Alman astsubaylarının İstanbul'a gönderilmelerini de kabul etmediklerini belirtirken, bu kararda astsubay konumunda görev yapan Osmanlı askerî personelinin subaylara nazaran daha zayıf bir eğitime ve daha fazla taassuba sahip olmalarının etkili olduğuna işaret etmiştir. Wallach benzer bir durumun daha önce Fası astsubaylarda görüldüğünü, dünya görüşleri, dinî ve millî karakterlerinden gelen bağnazlıkları yüzünden Hristiyanların emrine girmeyi hazmetmekte zorluk yaşayan bu kişilerin bir şey öğrenmekte başarılı olamamalarının yanında, bulundukları birliklerdeki disiplini de sıkıntıya soktuklarına dikkat çekmektedir. Wallach, **a.g.e.**, s. 74-75. Öte yandan, Almanların böyle bir karşılık vermesinde Prusya askerî kültürünün etkili olduğunu söylemek de mümkündür. Zira Alman ordusunda subayların ekseriyetle soylu ve üst tabakadan, astsubayların ise orta ve alt tabakadan gelmeleri iki sınıf arasında bir ayrışmaya neden olmuş, kast sistemini aratmayan bu yapı nedeniyle başka hiçbir Avrupa ordusunda sınıflar arası geçiş Alman ordusu kadar zor hale gelmemiştir. Yine bu nedenle Alman ordusunda astsubaylar istisnai şekilde subaylığa geçiş yapabilmişler, subaylığa geçirilseler dahi, liyakatleri hangi düzeyde olursa olsun, çoğunlukla pasif görevlere verilmişlerdir. Prusya askerî kültüründe "katı disiplin"i temsil eden astsubay sınıfının yeri konusunda Bkz.: Dennis E. Showalter, "Army and Society in Imperial Germany: The Pains of Modernization", **Journal of Contemporary History**, Vol.XVIII, No:4, October 1983, pp. 602-606; Clemente, **a.g.e.**, p. 56; Sater-Hervig, **a.g.e.**, pp. 16-17. Bununla beraber her ne kadar dinamikleri Alman ordusundan farklı olsa da, benzer bir anlayış daha sonra Osmanlı/Türk askerî kültürüne de sirayet etmiş ve giderek kemikleşen bir hâl almıştır. 1947 yılı itibarıyla Amerikan askerî sistemini benimseyen Türk ordusu Prusya askerî sisteminden tevarüs eden bazı uygulamalarından vazgeçmek istememiştir. Kurmay sistemi ile beraber Amerikalıların değiştirmekte en fazla zorlandıkları husus Türk Genelkurmay'ının astsubaylığa bakışı olmuştur.

subayların haricinde nitelikli bir ara sınıfın yerleştirilememesi büyük bir eksiklik olarak göze batmaktadır.

Ne var ki Osmanlı ordusunda astsubay sınıfının ya da günümüzdeki anlamıyla erat ve subaylar arasında köprü rolü oynayan kuvvetli bir ara sınıfın bulunmaması Osmanlıların Alman askerî sistemine geçişi kabul etmelerinden daha önceye uzanan bir sorundur. Fransız diplomat Eduard Engelhardt Tanzimat dönemi üzerine yazdığı eserinde Fransız ordusunun önemli komutanlarından olan Mareşal Arnaud'un henüz Kırım Savaşı yıllarında (1853-1856) “...*Türk ordusunda iki unsur var; komutan ve askerler. Ara rütbe aramayın. Subay, hele astsubay hiç yetişmemiş...*” dediğini, aynı savaşta Doğu Anadolu’da konuşlanan Osmanlı kuvvetleri ile beraber Ruslara karşı mücadele eden İngiliz General Fenwick Williams’ın ise “...*Başka bir orduda daha iyi elemanlar bulunabileceğinden şüpheliyim; iyi bir askerde bulunması gereken bütün özelliklere sahip. Fakat bu doğuştan yetenekler ara rütbelerin eksikliği nedeniyle acze düşmektedir...*” şeklinde beyanat vererek Osmanlı ordusunda astsubay sıkıntısına dikkat çektiğini vurgulamaktadır.¹⁹⁷

Osmanlı askerî elitlerinin ordudaki astsubay sıkıntısını çözmeye yönelik kapsamlı bir reforma gitmeleri ancak İkinci Meşrutiyet’in 1908’de ilan edilmesinden sonra mümkün olacaktır. Bu dönemde yapılan geniş çaplı personel tasfiyesinin ardından vuku bulan eğitimli personel gereksinimini karşılayabilmek adına, Ditfurth’un nezaretinde bir astsubay hazırlama okulu (Gedikli Küçük Zabıt Mektebi) açılarak ordunun acil biçimde ihtiyaç duyduğu astsubaylar bu sınıfa uygun bir talim-terbiye sürecinden geçirilerek ordu bünyesine kazandırılacaklardır.¹⁹⁸

1904 yılında Harbiye Mektebi’nde alay teşkilatlanmasına gitmek isteyen, 1909’da ise bir astsubay hazırlama okulunun açılmasına nezaret eden Ditfurth’un 1907 yılında bu kez numune birliklerinin daha işlevsel hale getirilmesine yönelik bir çabaya girdiği görülmektedir. Zira ilk kez 1882’de Kaehler Askerî Yardım Misyonu’nun göreve başlamasından sonra gündeme gelen bu fikir tam anlamıyla hayata

¹⁹⁷ Eduard Engelhardt, **Tanzimat**, Çev. Ayda Düz, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s. 81. Öte yandan Kâzım Karabekir de 1812-1892 yılları arasında yaşayan ünlü Fransız amirali Jurien de la Graviere’nin aynı dönemde Osmanlı/Türk askerî teşkilatlanmasında zabıt ile nefer arasında bağlantıyı kuracak küçük zabıtların yani astsubayların eksikliğine işaret ettiğini yazmaktadır. Bkz.: Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 268.

¹⁹⁸ Yıldız, **a.g.m.**, s. 100.

geçirilememiştir. Ditfurth numune birliklerinin istenen etkinlikte çalışabilmesi için bu birliklere Almanya’da eğitim gören Osmanlı subaylarının komuta etmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu subayların idaresinde çalışacak numune birlikleri Osmanlı subay ve astsubaylarının mesleklerinde yetkin bir gelmelerinde önemli rol oynayacaktı.¹⁹⁹

Gerçekten de, Ditfurth’un çabaları kısa zamanda sonuç vermiş, II. Abdülhamid’in onayıyla kurulan altı numune taburu, bütün olumsuzluklara rağmen, verimli şekilde çalışmaya başlamıştır. Dokuz aylık teorik ve pratik kurslar halinde icra edilen faaliyetler tek er eğitiminden tabur boyutundaki tatbikata kadar farklı evreleri kapsıyordu. Öte yandan, bu birliklerde yürütülen talim ve terbiye faaliyetlerindeki inkişaf diğer ülkelerin de dikkatini çekmişti. Örneğin; Avusturya-Macaristan ataşemiliteri 1908 yılının Mart ayında ülkesine gönderdiği raporda numune taburlarındaki çalışmaların müspet biçimde ilerlediğini bildirmekteydi.²⁰⁰ Bununla beraber numune birliklerindeki işleyişi İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra farklı bir hâl alacak ve bu birliklerde mutlak bir Alman denetimi söz konusu olacaktı.

1.3.2. Yeniden Yapılandırma Faaliyetlerinin İvme Kazanması

1908 yılı Temmuz ayına gelindiğinde İttihat ve Terakki üyesi askerlerin ülke idaresine karşı duydukları hoşnutsuzluğu iyice açığa vurarak Balkan topraklarında başlattıkları isyan hareketi etkisini kısa zamanda göstermiş ve II. Abdülhamid’i yeni bir meşrutiyetin ilanına zorlamıştı. Meşrutiyet’in ilanı ile beraber padişahın devlet kurumları üzerindeki denetiminin de önemli ölçüde gevşemesi, doğal olarak orduya da yansımıştı. Osmanlı subaylarının önemli bir bölümü II. Abdülhamid döneminde ordunun ihmal edildiğini düşünüyorlar ve yürütülen yeniden yapılandırma faaliyetlerinin yüzeysel olduğuna inanıyorlardı.

Bu bağlamda II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ordusuna mensup Osmanlı subaylarının ve o süreçte Osmanlı Devleti topraklarında görev yapan yabancı askerî personelin İkinci Meşrutiyet’ten önceki Osmanlı ordusu hakkındaki görüşleri, İkinci Meşrutiyet’ten sonra yürütülen askerî amaçlı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin durumunu daha iyi anlayabilmek açısından büyük bir önem arz etmektedir.

¹⁹⁹ Osmanlı ordusunda muhtelif sınıf ve silahların eğitiminde yeknesaklık sağlamak maksadıyla teşkil edilen numune alay ve taburları zamanla birer okul, birer eğitim merkezi haline gelmişti. Bu hususta daha fazla bilgi için bkz.: Karatamu, **a.g.e.**, s. 145.

²⁰⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 75.

Örneğin; 1891-1908 yılları arasında toplam on yedi yıl boyunca II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ordusunda Seraskerlik makamında bulunan Mehmed Rıza Paşa hatıratında bu makama geldiğinde ordunun nasıl bir durumda olduğunu da anlatmıştır. “Orduyu ve İdare-i Merkeziye’yi Nasıl Buldum?” başlığı ile başlayan bölüm ile beraber Serasker Rıza Paşa bu hususta önemli bilgileri paylaşmaktadır. Göreve başladığında mevcut hazinenin 264 kuruştan ibaret olduğunu belirten Rıza Paşa, devletin kuvve-i umumiyesinin 195.000 kişiden ibaret olduğu halde Harbiye Mektebi’nden senede ancak 90-100 kadar zabıt yetiştirilebildiğinin altını çizmektedir. Keza personele maaşların düzensiz biçimde ödenebildiği, ordunun levazım ihtiyaçlarının ekseriyetle yurt dışından karşılanabildiği, depoların harap ve boş olduğu da Serasker Rıza Paşa’nın paylaştığı dikkate değer verilerdir. Bu sıkıntılardan ötürü Rıza Paşa zabitanın halini “perişan”, neferlerin hallerini ise “sefil” olarak tanımlamaktadır.²⁰¹

1882 yılı itibarıyla Alman askerî sisteminin benimsenmesinden sonra von der Goltz’e tercümanlık da yapan Abdullah (Kölemen) Paşa²⁰² II. Abdülhamid döneminde hayata geçirilen askerî ıslahatı tamamıyla samimiyetsiz ve nefis-i müdafaa sınırları içerisinde yapılan uygulamalar olarak nitelendirmektedir. Abdullah Paşa’ya göre II. Abdülhamid’in askerî ıslahatı şahsi siyaset ve bazı şahsi menfaatler doğrultusunda yürüttüğü için Almanya’dan ıslah için askerî misyon getirilmesine ve onca para harcanmasına rağmen görünürdeki askerî reform faaliyetleri hiçbir işe yaramamıştır. Dolayısıyla ordu eğitimden ve savaş gücünden mahrum kalarak jandarma hizmeti yapan sessiz bir kitle haline getirilmiştir.²⁰³

Osmanlı ordusunda Genelkurmay Başkanı ve Harbiye Nazırı olarak görev yapan Ahmet İzzet (Furgaç) Paşa²⁰⁴ da hatıratında II. Abdülhamid’in vehimli bir kişi olması nedeniyle askerlerin devamlı surette takipte olduğunu belirterek, ordunun idmansız, kavrayışı eksik, sefil ve çıplak bir vücut haline getirildiğini anlatmaktadır.

²⁰¹ Rıza Paşa, **Hülasa-i Hatırat**, İstanbul, 1325 (1909), s. 11-12.

²⁰² Harbiye Mektebi’nden 1879’da, Erkân-ı Harbiye Mektebi’nden ise 1881’de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yıllığı 1848-2007**, Haz. Kadir Demirciçeşmesi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2007, s. 125.

²⁰³ Abdullah Paşa, **Abdullah Paşa’nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmud Muhtar Paşa’nın Cevabı**, Haz. Hülya Toker-Sema Demirtaş-Mustafa Toker, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2012, s. 16.

²⁰⁴ Harbiye Mektebi’nden 1884, Erkân-ı Harbiye Mektebi’nden ise 1887’de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yıllığı 1848-2007**, s. 186.

Ahmet İzzet Paşa'ya göre her şeye rağmen ordunun daha ileri düzeye çıkarılabileceğini düşünen iyi niyetli insanlar için bu dönemde erlerin dinî inançları ve doğuştan gelen cesaretlerinin dışında herhangi bir ümit kaynağı bulunmuyordu. Padişah II. Abdülhamid, maddi çıkar sağlama sevdasındaki yakın çevresinin de tesiriyle, her ne kadar top ve tüfek satın almışsa da, bunlar depolarda tutulduğu ve askerlere tam olarak dağıtılmadıkları için muhtemel bir savaş anında taş ve sopalardan fazla yararlı olamayacak haldeydiler.²⁰⁵

Öte yandan Mahmud Muhtar (Katırcıoğlu) Paşa²⁰⁶ II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ordusu hakkında yaptığı değerlendirmede Abdülhamid devrinde askerlerin talim ve terbiyesinin zayıflığına dikkat çekmektedir. Ona göre, nizamiye birliklerinin tamamında bir senelik düzenli bir talim süreci yaşanmamışken, redif birliklerinde Avrupa ordularında uzman subaylar tarafında ancak iki-üç yılda verilebilen eğitim Osmanlı ordusunun ekseriyetle niteliksiz olan redif subaylarınca iki-üç haftada verilmeye çalışılmıştır. Keza bu süreçte envantere silah temin edilmiş olsa da, bunların efektif biçimde kullanılabileceği altyapının kurulamamış olması ordunun muharebe etkinliğini düşüren önemli bir unsur haline gelmiştir.²⁰⁷

Demir yolları ulaştırması ve askerî lojistik-ikmal konularındaki uzmanlığı ile Birinci Dünya Harbi'nde ve Millî Mücadele döneminde orduya mühim hizmetlerde bulunan Behiç Erkin²⁰⁸ ise hatıratında Sultan II. Abdülhamid'in kuruntulu kişiliğinden ötürü bilhassa Harbiye ve Erkân-ı Harbiye mekteplerinde talim-terbiye konusunda mühim zorluklar yaşandığına dikkat çekmektedir. Bu duruma bazı örnekler de veren Erkin, envantere yeni giren son model Mauser tüfeklerinden Harbiye Mektebi'ne sadece beş adet dağıtıldığını ve bunlarla atış yapılmadığını, topçu ve istihkâm gibi sınıflarla müşterek tatbikata çıkılamadığını anlatmaktadır. Yine subay nasbedildikten sonra yaşadıklarını da paylaşan Erkin özellikle zabitlerden neferlere kadar bütün askerî personelin talim-terbiye açısından göstermiş oldukları zayıflığa işaret etmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 66.

²⁰⁶ Harbiye Mektebi'nden 1888'de, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1891'de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yıllığı 1848-2007**, s. 189.

²⁰⁷ Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi: Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Haz. M. Ziyaettin Engin, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1979, s. 166, s. 173.

²⁰⁸ Harbiye Mektebi'nden 1898'de, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1902'de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yıllığı 1848-2007**, s. 197.

²⁰⁹ Erkin, **a.g.e.**, s. 50-56.

Harbiye Mektebi'ni Behiç Erkin'den bir yıl sonra bitiren Hafız Hakkı Paşa²¹⁰ da II. Abdülhamid dönemi askerî yapısı hakkında Behiç Erkin ile örtüşen bilgileri paylaşmaktadır. Hafız Hakkı Paşa'ya göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden İkinci Meşrutiyet'e kadar gelen süreçte Osmanlı ordusunun gördüğü askerlik eğitimi harbin ihtiyaçlarına zerre kadar uymamaktaydı. Anılan zaman diliminde özellikle manen ordunun kolu-kanadı kırılmıştı; çünkü manevi kuvvetin fikren terbiyesi o dönem için neredeyse yasak gibiydi. Disiplin ve itaat konusunda büyük sıkıntılar yaşanıyordu. Orduda yalnızca riyakâr, nefret eden, korkak bir itaat durumu söz konusuydu. Harpte bozgunluğa karşı koyacak itaat ise ancak, gönülden gelen hürmetli, anlayışlı itaatti. Bununla beraber, askerlerin silahlarına güven duymalarına yönelik herhangi bir uygulamadan bahsetmek de mümkün değildi. Zira kısa süre sonra subay nasbedilecek gençler, kırık iğneli ve demode Martini tüfekleriyle talim yapabilmekteydiler. Üstelik, envantere giren son model Mauser tüfeklerinin kullanmaları bir yana, fişeklerinin birer taklidinden başka bir şey gösterilmemişti. Keza dünyanın diğer ordularında her asker yıl boyunca yüzlerce fişek atarken, II. Abdülhamid döneminde yılda bir kez 15-20 liralık fişek atılmasına müsaade edilmesi ve daha da kötüsü, bunların çoğunlukla modern eğitim usullerine aykırı biçimde, keyfi olarak atılması Hafız Hakkı Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid dönemine dair yaptığı belli başlı eleştiriler arasındadır.²¹¹

Hafız Hakkı Paşa'nın gerek Harbiye Mektebi gerekse Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden devre arkadaşı olan Ziya Yergök²¹² de yine benzer görüşleri paylaşmaktadır. Yergök, henüz askerî okullarda öğrenci konumdalarken derslerine giren bazı subayların Osmanlı ordusunun talim-terbiye ve muharebe etkinliği açısından içerisinde bulunduğu müşkül durum hakkında kendilerini aydınlattıklarını bildirmektedir. Bunun yanı sıra Yergök eğitimlerde müşterek harbe yönelik dişe dokunur bir faaliyette bulunulmamasına (eğitimlerde top kullanılmaması ve hatta topçu sınıfının sadece sarı flama ile gösterilmesi) ve bu nedenle yapılan eğitim-öğretim çalışmalarının teorisine geçememesine önemle dikkat çekmektedir. Dahası,

²¹⁰ Harbiye Mektebi'nden 1899'da, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1902'de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yılı 1848-2007**, s. 199.

²¹¹ Hafız Hakkı Paşa, **Bozgun**, Haz. Tercüman 1001 Temel Eser İlim Heyeti, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., Tarihsiz, s. 100-101.

²¹² Harbiye Mektebi'nden 1899'da, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1902'de mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yılı 1848-2007**, s. 200.

zabit namzetlerini tatbikata çıkaran zabitler bile ameli eğitim konusunda bilgi sahibi değillerdir. Yine zabit namzetlerine verilen derslerde ordu envanterindeki silahların depo ve hatta müzelerde tutulan asılları değil, kitaplara çizilmiş şekilleri gösterilmiştir. Seri ateşli toplar ile mitralyözler gibi yeni teknoloji silahlar ise Avrupa ordularında kullanılmaya başladıkları halde bunlar hakkında ders verilmemiş ya da sadece kulaktan dolma şifahi bilgiler paylaşılmıştır. Bu gibi hususlardan ötürü öğrenciler iyi bir talim ve terbiye görememekten muzdarip bir halde vakit geçirmektedirler.²¹³

Son dönem Osmanlı ordusunda mesleki bilgi-birikim açısından yetkinliği ile ve muktedir bir komutan olması ile tanınan Ali İhsan Sabis,²¹⁴ ise II. Abdülhamid döneminden miras kalan orduyu sert biçimde eleştirmektedir. Ona göre II. Abdülhamid devri Osmanlı ordusunun harp kabiliyeti çok düşük seviyededir. Envanterdeki silahlar iyi olmakla beraber, erlerden subaylara kadar bütün askerî personelin talim ve terbiyesinde sınıfta kalınmıştır. Zira cehalet ve ataletleri ile dikkat çeken üst komuta heyeti top ve tüfeklerin cansız birer makine olduklarını ve dolayısıyla savaşı bunları iyi kullanabilecek fertlerin kazandırabileceğini anlayabilecek kapasiteye sahip değildirler. Nihayetinde üst komuta heyetinde görülen cehalet ve atalet kaçınılmaz biçimde alt rütbedeki subaylara da sirayet etmiş, II. Abdülhamid dönemi subaylarının kahir ekseriyeti mesleki açıdan kendilerini geliştirmeye yönelik hiçbir şey yapmamışlardır.²¹⁵

Birinci Dünya Harbi'nde ve Millî Mücadele döneminde Doğu Cephesi'nde yaptığı başarılı çalışmalarla öne çıkan Kâzım Karabekir²¹⁶ II. Abdülhamid döneminde ordunun ıslahı için bazı Alman müşavirler getirilip bazı yeni silahlar alınsa da padişahın vehmi nedeniyle serbest çalışma imkânı bulunamadığı için talim ve terbiyede istenen düzeye gelinemediğini belirtmektedir. Zira kısa zaman sonra mezun olarak subay nasbedilecek talebelere yeni model Mauser tüfekleri verilmemekte, miadı dolmuş Martini tüfekleri ile eğitim yaptırılmaktadır. Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde ise özellikle Alman hocalar sayesinde yeni harp teknolojisinden haberdar olunmasına

²¹³ Yergök, **a.g.e.**, s. 91-95.

²¹⁴ Harbiye Mektebi'nden 1901'de, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1905'te mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yılı 1848-2007**, s. 202.

²¹⁵ Ali İhsan Sabis, **Balkan Harbi'nde Neden Mağlup Olduk**, Haz. Hasip Saygılı, 2. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 47-50.

²¹⁶ Harbiye Mektebi'nden 1902'de, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1905'te mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yılı 1848-2007**, s. 204.

karşın, pek çok şey teorik olarak öğrenilmektedir. Hatta kurmay adaylarına halen top dahi gösterilmemektedir. Orduda ise artık kangren haline gelen alaylı subay sınıfına mektepli subaylar da ayak uydurmaya başladığı için II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ordusu dışarıdan gelebilecek tehditleri karşılayabilecek duruma getirilememiştir. Daha genel bir ifadeyle, ordu ihtiyar ve beceriksiz kumandanlar idaresinde bırakılmıştır. Manevra nedir bilinmemekte, hatta atış talimleri bile yapılmamaktadır. Kurmay subaylar ise masa başlarında çalıştırılmaktadır. Böyle bir ortamda ordu genelinde ne harp yeteneğinden ne de sevk ve idare kabiliyetinden bahsetmek mümkün değildir.²¹⁷

II. Abdülhamid döneminin sonlarında subaylığa adım atan Rahmi Apak²¹⁸ da, tıpkı Abdülhamid döneminin başlarında subay nasbedilen kişiler gibi, ordunun içerisinde bulunduğu şartlar hakkında benzer hususlardan şikâyet etmektedir. Apak, II. Abdülhamid'in evhamlı yapısının askerî okullardan itibaren ordunun gelişimine mani olabilecek sonuçlar doğurduğuna dikkat çekmektedir. Apak'a göre Harbiye Mektebi'nde uygulamalı eğitimin çok zayıf olması öğrencilerin mezuniyetlerini müteakiben subay sıfatıyla kıt'a görevlerini icra etmelerinde büyük mahzurlar doğurmuştur. Çünkü yeni mezun subaylar atış talimi bile yapmadan icabında düşmanla boğuşmak ya da düşmanla boğuşacak askerleri yetiştirmek için kıt'aya gönderilebilmişlerdir. Keza atın halen en önemli nakil aracı olmaya devam ettiği günlerde Harbiye Mektebi'ndeki piyadelere "furusiyet" yani "binicilik" dersinin dersane sıraları üzerinde verilecek hale getirilmesi talim ve terbiyede düşülen acınası halin bir tezahürü gibidir.²¹⁹

Osmanlı ordusunun II. Abdülhamid döneminde nasıl bir vaziyette bulunduğu konusunda sadece Osmanlı/Türk subayları değil, Osmanlı Devleti nezdinde görev yapan yabancı subaylar da düşünce ve izlenimlerini paylaşmışlardır. Bunlar arasında 1909 yılı itibarıyla İstanbul'da görev yapmaya başlayan Avusturya-Macaristan ataşemiliteri Joseph Pomiankowski'nin ayrı bir yeri vardır. Çünkü 1918 yılına değin İstanbul'da kalan Pomiankowski askerî çevrelerce yetkin bir subay olarak tanınmıştır.

²¹⁷ Kâzım Karabekir, **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Haz. Erhan Çifci, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 46-77.

²¹⁸ Harbiye Mektebi'nden 1906'da, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden ise 1914'te mezun. Bkz.: **Harp Akademileri Yılığ 1848-2007**, s. 216.

²¹⁹ Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 11-12.

Pomiankowski, Abdülhamid'in kuruntulu bir kişiliğe sahip olması hasebiyle orduyu her daim kontrol altında tutmaya çalıştığı ve bunun da askerî talim ve terbiyeyi menfi etkilediği konusunda bu duruma işaret eden Osmanlı subayları ile mutabıktır. Nitekim Pomiankowski'ye göre Abdülhamid'in şahsi evhamı birliklerin kışla dışında eğitim yapamamalarına ve hatta askerlere eğitimlerde hiçbir zaman gerçek mermi verilmemesine neden olmuştur. Ayrıca liyakat sahibi olmadan önemli makam ve mevkilere getirilen subaylar ordunun kötü gidişatına kayıtsız kalmışlardır. Orduyu ıslah için Almanya'dan getirilen subaylar ise sadece askerî okullarda teorik bilgiler veren kişiler konumundadırlar. Goltz gibi çok önemli bir değerin inisiyatif alarak çalışması engellenmiş ve bu suretle bir bakıma eli-kolu bağlanmıştır. Üst komutanlıklara getirilebilecek vasıftaki subayların manevralardaki performansları ile temayüz edeceklerine inanan Goltz, ne yaparsa yapsın II. Abdülhamid'i bu konuda ikna edememiştir. Dahası, tayin ve terfi sisteminde padişahın mutlak denetimi yüzünden nitelikli subayların ordu içerisinde yükselmeleri ya da verimli çalışacakları yerlere gönderilmeleri çoğunlukla mümkün olmamıştır.²²⁰

Bütün bu ifadelerin yanında, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı ordusunun içerisinde bulunduğu durumu en iyi şekilde tasvir edebilecek kişilerin başında hiç şüphesiz ki von der Goltz gelmektedir. 1883-1895 yılları arasında on iki yıl boyunca Osmanlı ordusunun ıslahı için çalışan Goltz'e göre II. Abdülhamid döneminde birliklerin tatbikat maksadıyla kışlaları dışına çıkamamaları saha eğitimlerini çok aksatmıştır. Abdülhamid'in devletin her kurumunda mutlak kontrol sağlama düşüncesi orduya da yansımış, bundan ötürü subaylar jurnal edilmekten çekindikleri için ister istemez atıl kalmışlardır. Üst rütbeli subaylar ise birliklerini görmeye cüret edemez hale gelmişlerdi. Çünkü ordunun terfi sistemi liyakate ve çalışkanlığa göre değil, padişaha olan sadakate ve güvene bağlıydı. Bu şartlar altında gerçek bir savaş hazırlığı yapılması mümkün değildi. Hayata geçirilmek istenen çok az şey uygulanabilmiş, diğerleri ise sadece kağıt üzerinde kalmışlardı. Yeni tüfek ve top temininde sıkıntı olmasa da bunların birliklere gerektiği şekilde dağıtılmamaları çok önemli bir sorundu. Öyle ki hudut bölgelerinde yeni topçu birliklerinin konuşlandırılması kabul ettiriliyor

²²⁰ Joseph Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü: 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Kemal Turan, İkinci Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 32-33.

fakat bu kez de bunların mühimmatları İstanbul'da tutulabiliyordu.²²¹ Dolayısıyla bu gibi durumlar Goltz'de II. Abdülhamid'in askerî maksatlı yeniden yapılandırma konusunda samimi olmadığı intibasını uyandırmıştı. Goltz'ün nazarında II. Abdülhamid'in asıl niyeti orduyu ıslah etmek değil, yalnızca dünya kamuoyunda böyle bir algı oluşturmaktı.²²²

1.3.3. Colmar von der Goltz'ün Bir Kez Daha Göreve Çağırılması

II. Abdülhamid dönemini yaşayan yerli-yabancı askerlerin anlatılarından da anlaşıldığı gibi, 1908'e gelindiğinde yirmi beş yılı aşkın bir süreçtir devam eden askerî maksatlı yeniden yapılandırma projelerinden istenen netice alınamamıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Meşrutiyet'in ilanında etkili olan asker kanadı ise ordunun daha iyi düzeye getirilebilmesi için eskisinden farklı ve kapsamlı bir eylem planının uygulanmasında kararlıydı. Bu noktada öncelikle karara bağlanması gereken şey ise yola Alman askerî müşavirlerle devam edilip edilmeyeceğidir. Zira II. Abdülhamid döneminde maliyenin içerisinde bulunduğu kötü duruma rağmen Alman askerî misyonuna azımsanmayacak bir kaynak aktarılmıştı. Alman ıslahatçıların maddi-manevi kazanımları ise Osmanlı subayları nezdinde büyük tepki oluşturmuş ve doğal olarak bu hoşnutsuzluk kamuoyuna da yansımıştı.

Kuşkusuz, Almanlar da Osmanlı kamuoyunda Alman askerî misyonuna karşı oluşan hoşnutsuzluğun farkındaydılar. Başlangıçta bu durum kendilerini ziyadesiyle tedirgin etmişti. Ne var ki İkinci Meşrutiyet devriminin belirsizlikleri yavaş yavaş ortadan kalkınca tedirginliğin yerini Osmanlı ordusunda Alman etkisinin nasıl devam ettirilebileceğine yönelik düşünce almıştır. Zira İstanbul'dan gelen raporlar İkinci Meşrutiyet'in arkasındaki asıl gücün İngiltere ve Fransa yanlısı Jön Türkler'in değil, Almanların tedrisatından geçen Osmanlı subaylarının olduğunu göstermiştir.²²³

²²¹ James Madison McGarity, "Foreign Influence on the Ottoman Turkish Army (1880-1918)", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), American University, 1968, pp. 37-38.

²²² Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 136; Türk, **a.g.e.**, s. 97. Bu noktada Alman ordusunun 1897 yılında düzenlediği manevraya katılan Berlin'deki İngiliz ataşemiliteri, izlenimlerini paylaştığı raporunda kullandığı bir ifade ile, "örnek alınan" ve "örnek alan" tarafta, yani Almanya ile Osmanlı Devleti'nde ordunun terakkisine dair vizyon farkını açık biçimde gözler önüne sermektedir. Zira yerli-yabancı askerî gözlemcilerin ordunun ıslahı konusunda Sultan II. Abdülhamid'i samimiyetsizlikle ve hatta yeniden yapılandırma faaliyetlerine köstek olmakla suçladıkları süreçte İngiliz ataşemiliteri, askerî manevralara doğrudan katılımı ve askerleri teşvik edici tavırları ile tanınan Alman İmparatoru II. Wilhelm için "*İmparator belki de Alman rdusundaki en iyi süvari lideri*" yakıştırmasını yapabilmektedir. Bkz.: Martin Kitchen, **The German Officer Corps 1890-1914**, Clarendon Press, Oxford, 1968, p. 19.

²²³ Schöllgen, **a.g.e.**, s. 390; Kutlu, **a.g.m.**, s. 86.

Her ne kadar Osmanlı kamuoyunda ve ordunun içerisinde Alman askerî misyonunun sözleşmesinin sonlandırılmasına yönelik bir temayül oluşsa da, önemli mevkileri işgal eden Osmanlı subayları her iki devletin çıkarları açısından Alman askerî sisteminin benimsenmesine taraftardılar.²²⁴ Örneğin; henüz İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerinden iki ay dahi geçmeden Mahmud Muhtar Paşa Hassa Ordusu 1'inci Tümen Komutanlığına getirilmesinin ardından yaptığı bir konuşmada Alman ordusundan sitayişle bahsederek, Alman ordusunun dünyadaki en iyi ordu olmasından dem vuruyor ve yeniden yapılandırmaya yönelik faaliyetlerin Alman ordusu model alınarak devam ettirilmesi gerektiğini vurguluyordu.²²⁵ Yine daha önce Almanya'da tahsil görmüş bir başka subay olan Selanik'teki Üçüncü Ordu'nun Komutanı Mahmud Şevket Paşa da İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yeni sürecin Almanya ve Avusturya-Macaristan ile ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmasını açıkça dileyebiliyordu.²²⁶

Bu noktada Osmanlı kamuoyunun da beklentilerine cevap verebilecek bir orta yol bulunarak II. Abdülhamid döneminde görev yapan ancak muhtelif nedenlerden ötürü istenen faydayı sağlayamayan Alman askerî müşavirlerin Almanya'ya dönmeleri, buna karşılık daha genç ve daha dinamik Alman subayların İstanbul'a gönderilmeleri konusunda mutabık kalınmıştır. Osmanlı karar vericileri Almanya'dan gönderilecek askerî personelin miralay (albay) ve altındaki rütbelerde olmasını talep etmişti. Böylelikle kendilerinden taktik seviyedeki kıt'a görevlerinde istifade edilebilecekti. Yine Osmanlı karar vericilerine göre Almanya'dan gelecek yeni askerî müşavirlerle beraber, son yirmi beş yılda bu ülkede tahsil gören 100'den fazla Osmanlı subayının meydana getirecekleri sinerji sayesinde ordu genelinde bir terakki sağlanabilecekti. Almanlar açısından ise yegâne sorun, gönderilecek yeni müşavir grubunun başında temsil yeteneği yüksek, herkesin saygı duyabileceği, idarecilik vasıfları yüksek bir üst rütbeli subayın bulunmasıydı. Zira böyle bir kişinin eksikliği

²²⁴ Wallach, **a.g.e.**, s. 78.

²²⁵ Türk, **a.g.e.**, s. 113.

²²⁶ Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 355. Öte yandan, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkin olduğu ve orduda Alman etkisinin artarak devam ettiği Ağustos 1908-Ocak 1912 sürecinde Harbiye Nazırı olarak görev yapan ilk üç kişinin (Ali Rıza Paşa, Salih Hulusi Paşa ve Mahmud Şevket Paşa) Almanya'da tahsil görmüş olmaları dikkate şayan bir husustur. Adları geçen kişilerin askerî safahatları ve Almanya'da bulundukları yıllar için bkz.: **Balkan Savaşı'na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları)**, Haz. Hülya Toker-Gülhan Barlas-Nurcan Fidan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 6-8, 12-13 ve 58-59.

Osmanlı askerî yapısını hiç tanımayan yeni müşavir grubunun etkili ve başarılı olmasını engelleyebilirdi. Hâlbuki İmparator II. Wilhelm'in bir başarısızlığa daha tahammülü yoktu.²²⁷

Böyle bir atmosferde işi şansa bırakmak istemeyen Almanlar Osmanlı ordusunu ve insanını iyi tanıyan, üstelik Osmanlı Devleti'nde de sayılıp sevilen von der Goltz'ü İstanbul'a gönderilecek yeni askerî yardım misyonunun başına geçirmeyi düşündüler. Öte yandan, aynı dönemde Osmanlılar için de Goltz'ün bir kez daha Osmanlı hizmetine girmesi kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Sultan İkinci Abdülhamid'in 13 Nisan 1909 günü, tarihe "31 Mart Vakası" şeklinde geçen olaylar silsilesi sonucunda tahttan indirilmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ülke üzerindeki kontrolünü daha da arttırmıştır. Karar alma ve uygulama noktasında mutlak bir serbestiye kavuşan İttihat ve Terakki ileri gelenleri II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin hemen ardından, ivedi biçimde harekete geçerek 3 Mayıs 1909 tarihinde von der Goltz'ün Osmanlı hizmetine girebilmesi için Almanya'ya talepte bulunmuşlardır.²²⁸

Goltz'ün müşavir olarak ikinci defa İstanbul'a geliş sürecini hızlandıran kişi Mahmud Şevket Paşa olmuştur. Kendisinin durumun aciliyetini Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya iletmesi, Hüseyin Hilmi Paşa'nın kısa süre önce tahta çıkan Sultan V.

²²⁷ Wallach, **a.g.e.**, s. 78-81.

²²⁸ Aslında Goltz'ün Osmanlı ordusuna ikinci kez çağrılmasına ilişkin ilk yoklama Eylül 1908'de yapılmıştı. Ancak o dönemde gerek Goltz gerekse İmparator II. Wilhelm bu hususta mütereddit davranmışlar ve gelen talebi askıda tutmuşlardır. Bu kararsızlık ortamı 1909 yılı Mart ayına değin sürmüştü, Mart ayı ortalarında II. Wilhelm, Goltz'e kendisini İstanbul'a göndermeye hazır olduğunu söylemiştir. Glen Swanson, von der Goltz'un ikinci kez göreve başlamasında 31 Mart Vakası'nda Hareket Ordusu başında bulunduğu için bir anda halk kahramanı haline gelen Mahmud Şevket Paşa'nın etkili olduğunu ve 3 Mayıs 1909 tarihinde Alman ataşemiliteri ile yaptığı görüşme ile Goltz'ün ikinci kez İstanbul'a geliş sürecini başlattığını vurgulamaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Aksakal, **Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 78; Glen W. Swanson, "Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of War and Revolution during the Young Turk Period", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Indiana University, 1970, pp. 105-106. Bununla beraber, Ahmet İzzet Paşa ise hatıratında Goltz'ün İkinci Meşrutiyet sonrasında Osmanlı ordusunun ıslahı için tekrar görev almasında şahsi etkisini öne çıkarmaktadır. Ahmet İzzet Paşa'ya göre Vekiller Heyeti Alman askerî uzmanların getirilmesini kabul etseler de bazı siyasi nedenlerden ötürü Goltz'ün gelmesine sıcak bakmamışlardı. Fakat kendisi bu konuda ısrarcı davranarak Goltz'ün İstanbul'a gelmesini sağlamıştı. Bkz.: Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 81. Ahmet İzzet Paşa'nın vurgu yaptığı "siyasi nedenler" üzerinde Goltz'ün İkinci Meşrutiyet'in ilanından hemen önce II. Abdülhamid'in davetlisi olarak İstanbul'a gelmesinin de etkili olduğu söylenebilir. Zira Goltz, II. Abdülhamid tarafından büyük bir iltifatla karşılanmış ve iki ülke arasında samimi ilişkilerin geliştirilmesinde yapacağı katkı üzerinde durulmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Turkish-German Entents", **The Washington Post**, 19.07.1908, p. 3.

Mehmed Reşad ile görüşerek gerekli iradeyi çıkartması ve Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın da dönemin Berlin ataşemiliteri Erkân-ı Harp Binbaşısı Enver Bey'i (Enver Paşa) harekete geçirmesi ile yasal prosedür tamamlanarak Goltz İstanbul'a davet edilmiştir.²²⁹

Bu şartlar altında Goltz 12 Temmuz 1909 günü İstanbul'a gelmiştir. Goltz'ün gelişi dış basında da yankı uyandırmıştı. Yapılan habere göre, kısa zaman sonra Osmanlı ordusunun ıslahında görev alması beklenen askerî misyonun başına geçeceği vurgulanan Goltz'ü Mahmud Muhtar Paşa, Pertev Paşa ve İsmail Paşa gibi çok sayıda üst düzey subayın da hazır bulunduğu geniş çaplı bir heyet karşılamıştı.²³⁰ Ağustos ayına kadar İstanbul'da kalan Goltz bu süreçte Osmanlı ordusundaki eksiklikleri tespit ederek, hangi noktalarda hangi vasıftaki Alman subayların görevlendirileceğini saptamıştır.²³¹ Ayrıca tespitlerini bir muhtıra haline getirerek Osmanlı ordusunda görev yapmaya başlayacak on dört Alman subayların dikkatine sunmuştur.²³²

İki ay kadar sonra, Ekim 1909'da, von der Goltz ve on dört Alman subayı İstanbul'a gelerek Osmanlı Kara Kuvvetleri'ni yeniden yapılandırma faaliyetlerine başlayacaklardı.

²²⁹ Her ne kadar prensipte Osmanlı hizmetine girmeyi kabul etse de, von der Goltz'ün Enver Bey tarafından ikna ediliş süreci sanıldığı kadar kolay olmamıştı. Zira emekliliğine iki yıl kaldığını belirten Goltz, Alman ordusundaki haklarını kaybetmemek adına, ilk etapta sadece "yarı zamanlı" görev yapabileceğini bildirmişti. Öne sürdüğü şartın Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesinin ardından, Goltz'ün Alman ordusundan dörder aylık izinler alarak Osmanlı ordusunun her yıl Sonbaharda yapmayı planladığı büyük manevraların öncesinde İstanbul'a gelmesi konusunda anlaşma sağlanmıştı. Bu aşamada Goltz'ün bütün masraflarının Osmanlı Devletince karşılanması ve her gelişinde kendisine 250 Osmanlı altını verilmesi konusunda da mutabık kalınmıştı. Bkz.: Alaeddin Örsal, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı'nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri", **Dördüncü Askerî tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1989, s. 344. Goltz'ün hangi şartlar altında Osmanlı Devleti hizmetine girebileceğine dair The Times gazetesinde çıkan bir haber için bkz.: "Turkey", **The Times**, 14.05.1909, p. 5. Müşir Goltz'ün Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması bakımından önemli bir kişi olarak görülmesi ve Almanya'dan bir kez daha çağrılması hakkında bkz.: **BOA**, HR.TH, 375/97, M-20-05-1909. Keza Goltz'ün Enver Bey'in (Paşa) aracılığıyla yeniden Osmanlı Devleti hizmetine girmesi, Almanya'daki emeklilik hakkının saklı kalması ve alacağı tahsisat hakkında bkz.: **BOA**, İ.AS. 83/26, H-23-04-1327.

²³⁰ "General von der Goltz and the Turkish Army", **The Times**, 13.07.1909, p. 5.

²³¹ Pertev Demirhan, **Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild Eines Grossen Soldaten**, s. 130-133. Bu dönemde Goltz'e verilen yetkiler için bkz.: Örsal, **a.g.m.**, s. 344-345.

²³² Klaus Wolf bahsi geçen on dört Alman subayının isim, sınıf ve rütbelerini paylaşmışken, Jehuda L. Wallach bu sayıyı on bir olarak vermektedir. Ayrıca yine Wallach'ın verdiği bilgiye göre, bu süreçte Kamphoeven, Auler, Rüdgisch gibi eski Alman subaylar Osmanlı hizmetinden ayrılmışlar, Dithfurth ve Imhoff ise ayrılmak üzeredirler. Wolf, **a.g.e.**, s. 19-20; Wallach, **a.g.e.**, s. 85.

Goltz bu kez öncelikle ordu genelinde disiplinin tam olarak tesis edilmesi üzerinde durdu.²³³ Zira İkinci Meşrutiyet'in ilanında genç subayların etkili olması ordu içerisinde yer yer disiplin zafiyetine yol açmaya başlamıştı. Bu noktada Goltz'ün disiplinin olmadığı bir orduda yeniden yapılandırma faaliyetlerinin de pek bir anlam ifade etmeyeceğini düşünmesi kuvvetle muhtemeldir.

Disiplinin tesisi üzerine yapılan çalışmaların akabinde Goltz'ün üzerine en fazla eğildiği nokta, Sultan II. Abdülhamid döneminde fazlasıyla ihmal edilen askerî manevra, tatbikat ve kurmay gezilerinin düzenlenmesiydi. Bir ordunun gücünü büyük ölçekli manevralar yaparak test edebileceğine inanan Goltz, Ekim 1909 - Ocak 1910 periyodunda yoğun ve geniş çaplı bir program oluşturarak Osmanlı ordusundaki bu eksliği gidermek istemiştir. Dolayısıyla başta Edirne olmak üzere, Selanik, Manastır, Üsküp ve İstanbul'da büyük ve küçük ölçekli manevra, tatbikat ve kurmay gezileri düzenlenmişti. Bu kapsamda İkinci Ordu Şükrü Paşa, Üçüncü Ordu von der Goltz, Dördüncü Ordu ise Fevzi Paşa'nın sorumluluk bölgeleri olarak belirlenmiştir.²³⁴

Tümen, kolordu ve nihayet ordu boyutunda yapılan manevralar içerisinde bilhassa 1910 yılı Ekim ayında Edirne-Kırklareli lokasyonunda düzenlenen ordu manevrası büyük bir önem arz etmektedir. Zira ilk kez ordu ölçeğindeki bir kuvvetle yapılan bu manevra ile birliklerin harp kapasitesi operatif seviyede ciddi bir şekilde test edilmek istenmiştir.²³⁵

²³³ Wallach, **a.g.e.**, s. 84. Çoğunluğu binbaşı ve daha alt rütbedeki subayların etkisiyle ilan edilen İkinci Meşrutiyet'ten kısa süre sonra *The Times* gazetesinde bu subayların vatanseverliklerine ve enerjilerine rağmen ordu genelinde yol açabilecekleri disiplin zafiyetini tartışmaya açan bir yazının yayımlanması dikkat çekicidir. Bkz.: "The Discipline of the Turkish Army", **The Times**, 03.08.1909, p. 6. Bu konuda yine bkz.: Karatamu, **a.g.e.**, s. 180-185.

²³⁴ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 193; Wallach, **a.g.e.**, s. 86.

²³⁵ Sonbahar 1910 Manevraları'nda yaklaşık 70 bin askerin görev yapması planlanmıştı. Fakat ortaya çıkan kolera salgını nedeniyle bu etkinlik 40 bin askerle yapılabildi. Yine de o dönem Osmanlı ordusunun genel mevcudunun 280 bin kişi civarında olduğu düşünülürse, bahsi geçen manevraların ne denli büyük bir ölçekte yapıldığı anlaşılabılır. Swanson, **a.g.t.**, p. 111; Karatamu, **a.g.e.**, s. 120-121. Manevralara katılanlar arasında yer alan Behiç Erkin hatıratına "Hayatımda bu kadar askeri bir arada görmemişim" notunu düşerek manevraların boyutuna dikkat çekmektedir. Bkz.: Erkin, **a.g.e.**, s. 100. Yine, Sonbahar 1910 Manevraları dış basında da yer bulmuştur. Manevralar hakkında bilgi veren *The New York Times* gazetesi de von der Goltz'ün idare edeceği bu manevraların o döneme kadar Osmanlı ordusunun yaptığı en büyük ve kapsamlı manevralar olacağını yazmaktadır. *The New York Times*, Sonbahar 1910 manevraları hasebiyle Amerikan ordusunun da Osmanlı ordusunun yaptığı bir etkinliğe ilk kez temsilci (Berlin'deki Amerikan ataşemiliteri Yüzbaşı Shartle) göndereceğini belirtmektedir. Bkz.: "Turkish Army Maneuvres", **The New York Times**, 23.10.1910, p. C2. *The Times* ise "Batı Ordusu" ve "Doğu Ordusu" olarak adlandırılacak Birinci ve İkinci ordulardan en az 70 bin askerin katılacağı düşünülen manevralarda Batı ordusunun başında Abdullah Paşa'nın, Doğu ordusunun

Gerçekten de, 1910 yılı Sonbaharı'nda yapılan ordu manevrası pek çok açıdan turnusol etkisi yapmıştı. Bir yıl önce, 1909 yılı Sonbaharı'nda benzer aksaklıkların²³⁶ görülmesine rağmen aradan geçen bir yılda pek fazla bir şeyin düzeltilemediği anlaşılmıştı. Zira beş-altı fırkanın katılacak olmasına rağmen böyle bir boyut için gerekli hazırlık yapılmadan başlatılan manevrada neferler disiplin ve dayanıklılık açısından sınıfı geçerlerken, subaylar aynı ölçüde başarılı görünmemişti. Bilhassa nakliye konusunda büyük aksaklıklar yaşanmış, birliklerin sevk ve idaresi ve dolayısıyla da ordunun taarruz kabiliyeti açısından endişe verici bir durum ortaya çıkmıştı.²³⁷ Bunun sonucunda ordunun ıslahı açısından daha radikal uygulamaların hayata geçirilmesi düşünüldü.²³⁸

başında ise Zeki Paşa'nın bulunacağını yazmış ve manevraların senaryosu hakkında kısa bir bilgi de paylaşmıştır. Bkz.: "Turkish Army Maneuvres", **The Times**, 21.10.1910, p. 5

²³⁶ Bulgaristan'dan gelebilecek bir tehdide karşı 1909 yılı Sonbaharı'nda yapılan manevralarda tümen komutanlarının dahi yeni sevk ve idare esaslarına vakıf olamadıkları görülmüştü. Keza subayların Alman askerî sisteminin önemli unsurlarından biri olan açık ve kesin emirler vermeye de henüz alışamadıkları saptanmıştır. Ayrıca manevra senaryosunun uygulanmasında büyük hatalar ortaya çıkmış, topçu ve süvari birlikleri planlanandan geç hareket ettirilmiş, ihtiyat birlikleri geç gelmiş, haritada araziye okuma konusunda bile az sayıda subay başarılı olabilmisti. Erkân-ı Harp Kaymakamı (Yarbayı) Mustafa Kemal Bey (Atatürk), Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl adlı incelemesinde Meşrutiyet dönemi başında yapılan manevralarda yaşanan sıkıntılar hakkında çarpıcı gözlem ve yorumlarda bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk), **Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s. 10-15. Böyle olmakla beraber, von der Goltz sağlam bir disiplin ve idare sisteminin kurulabilmesi için Osmanlı ordusunun en az üç-dört yıl zamana ihtiyaç duyduğunu düşünmekte ve çalışmaların aynı azim ve kararlılıkla devam etmesini istemekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Reşat Hallı, **Balkan Harbi 1912-1913: Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi**, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, s. 131; Swanson, **a.g.t.**, pp. 107-108.

²³⁷ Zeynep Sabancı, "Kışladan Araziye: 1910 Sonbahar Manevrası", **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.XXI, No:2, 2020, s. 271-291; Suat Zeyrek, "Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, C.I, No:1, 2012, s. 280; (Erkân-ı Harbiye Kaimmakamı) Bursalı Mehmed Nihad, **1328-29 (1912-13) Balkan Harbi: Trakya Seferi**, C.I, İstanbul, 1340 (1924), s. 29; Sabis, **a.g.e.**, s. 51; Behiç Erkin, **a.g.e.**, s. 98-100; Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 128; Swanson, **a.g.t.**, p. 111. Manevra ile ilgili olarak sonradan yapılan yorumlar ekseriyetle olumsuzken, Goltz'ün yaklaşık bir ay kadar sonra Almanya'da manevra hakkında gayet olumlu ifadeler kullanması kayda değer bir husustur. Goltz, Mahmud Şevket Paşa'nın özverili çabaları sayesinde manevraların çok başarılı geçtiğini belirtirken, olumsuzluk anlamında sadece ast birlik komutanlarının eğitim eksikliklerinin göze çarptığına değinmiştir. Detaylı bilgi için bkz.: "General von der Goltz on the Turkish Army", **The Times**, 09.12.1910, p. 5. Öte yandan Goltz, Balkan Harbi sonrasında Osmanlı ordusunun muharebeleri kaybetme nedenlerini ele aldığı ve bir bakıma kendi şahsında Alman askerî misyonunu da temize çıkarmaya çalıştığı "*Der jungen Türkei Niederlage und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung*" adlı eserinde 1909 ve 1910 yılında yapılan bu iki manevradan detaylı biçimde bahsetmektedir. Bkz.: Freiherr von der Goltz, **Der Jungen Türkei Niederlage und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung**, Gebrüder Paetel, Berlin, 1913, özellikle s. 13-27. Yine bu eserin Türkçe tercümesi için bkz.: Freiherr von der Goltz, **Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkân-ı İtilâsı**, Çev. H. Cevded, Kader Matbaası, İstanbul, 1332 (1916).

²³⁸ Kutlu, **a.g.m.**, s. 89.

1.3.4. İkinci Meşrutiyet Döneminde Öne Çıkan Bazı Hususlar

İkinci Meşrutiyet dönemi yeniden yapılandırma faaliyetleri çerçevesinde belki de en önemli yenilik, Goltz'ün parlak ve başarılı öğrencilerinden Ahmet İzzet Paşa'nın dahliyle yapılmıştı. Ahmet İzzet Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, yani Genelkurmay Başkanı sıfatıyla bir yandan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ni Alman modeline göre tensik ederek bağımsız bir yapı haline getirirken, diğer yandan da 9 Temmuz 1910 tarihinde yayımlanan “Devlet-i Aliye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi”nde öngörülen ıslahata da uygun bir şekilde, tümen ve kolordu teşkilatlanmalarında köklü bir revizyona gitmiştir.²³⁹ Bu bağlamda teşkilat yapısında pratik ve efektif fayda sağlanmaya çalışılarak Osmanlı ordusu dörtlü kuruluş sistemini terk etmiş ve üçlü kuruluş sistemine geçmiştir. Ayrıca orduların etkin komutayı zorlaştıran geniş ve hantal karargâh yapıları terk edilerek barış döneminde de cari olacak bir kolordu yapısı ihdas edilmiştir.²⁴⁰

Askerî tarihçi Edward J. Erickson, Ahmet İzzet Paşa'nın böyle radikal bir değişikliğe gitmesinde taktik seviyede topçu destekli taarruz fikrinin en ateşli savunucularından biri olan von der Goltz'un fikirlerinin etkili olduğunu vurgulamaktadır. Erickson'a göre bu sayede önceki piyade tümenlerinde bulunan iki piyade tugayına ait karargâhlar kaldırılmış ve iki piyade alayından müteşekkil iki piyade tugayının oluşturduğu “dörtlü kuruluş” sisteminin yerine üç piyade alayı ile kurulacak ve üç taburlu bir topçu alayına bir de nişancı taburunun eklenmesiyle yapılandırılan “üçlü kuruluş” sistemine geçilmiştir. Erickson, Birinci Dünya Harbi'nin mevzi harbi şartlarında bu kararın ne kadar doğru olduğunun anlaşılabileceğini belirtirken, başta Almanya olmak üzere, Avrupa'nın bütün büyük ordularının ilk kez Osmanlı

²³⁹ Karatamu, **a.g.e.**, s. 146 ve s. 251. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi olarak vazife aldığı dönemde askerî yeniden yapılandırma bakımından çok sayıda önemli işe imza atan Ahmet İzzet Paşa'nın bu husustaki icraatları hakkında özellikle bkz.: Metin Ayışığı, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa: Askerî ve Siyasi Hayatı**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013, s. 26-31.

²⁴⁰ Cengiz Okman, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Dış Politika Ortamı ve Askerî Yapının Evrimi”, **Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1989, s. 28. Askerî tarihçi Edward Erickson'a göre, nizamnamenin kabulü ile eyleme geçilmesi arasındaki altı aylık gecikmenin en önemli nedeni, Osmanlı ordusunun yeni kuruluş yapısının gerektirdiği karargâhlar için yeterli sayıda subay, nefer, hayvan ve teçhizata sahip olmamasıydı. Bkz.: Edward J. Erickson, **a.g.e.**, s. 38.

ordusu tarafından uygulamaya sokulan bu teşkilatlanmayı Birinci Dünya Harbi içerisinde benimsediklerini vurgulamaktadır.²⁴¹

Ahmet İzzet Paşa'nın yaptığı ikinci radikal uygulama ise 1911 yılı Ocak ayı itibarıyla kolordu kademesinin ve karargâhının barış döneminde de ordu teşkilatlanması içerisine almasıydı. Böylelikle hem ordu büyüklüğündeki askerî kuvvetlerin operatif²⁴² seviyede verimli biçimde kullanılmasının önü açılmış hem de ordu karargâhı ile çok sayıdaki tümenin arasına bir ara kademe sokularak orduyu sevk ve idare edecek komutan için zaman kazandırıcı, efektif bir komuta anlayışı getirilebilmiştir. Ayrıca bu yapının desteklenmesi adına 1869'da hayata geçirilen ve yedi ordu komutanlığından oluşan teşkilat yapısı, yine Alman ordusu örnek alınarak, dört adet ordu müfettişliğine dönüştürüldü. Daha küçük karargâhlara sahip olan ordu müfettişliklerinin kurulması ile harekât açısından avantaj sağlaması amaçlanmıştı. Bunlara ilaveten, piyade livaları (tugayları) kaldırılıyor ve topçu silahlarının gelişmesinin (ateş, sürat ve etkilerinin artması) de etkisiyle, daha önce müstakil biçimde çalışan topçu tümenleri lağvedilerek açığa çıkan topçu alayları piyade tümenlerine bağlanıyordu. Böylece piyade alaylarının mevcutları %25, topçu alaylarının mevcutları ise %33 artmıştır. Üstelik bu yolla muharebelerde piyadelere yakın topçu desteği verilmesine hayati önem atfeden Goltz'un taktik görüşü ile örtüşen bir uygulama daha hayata geçirilmiştir.²⁴³

²⁴¹ Günümüzde dahi varlığını devam ettiren üçlü teşkilat yapısı dörtlü teşkilat yapısına göre çok önemli bir avantaj sağlıyordu; çünkü dört alaylı tümenlerin hantal yapıları günün taktik muharebe şartlarına kâfi gelmemeye başlamıştı. Bununla beraber, dörtlü sistemde kuvvetin bir kısmı düşmanla temas halindeyken diğer kısmının ihtiyatta tutulmasında ciddi zorluklar yaşanabilmekteydi. Ancak üçlü sistem iki alayın cephede, bir alayın ise ihtiyatta tutulabilmesine imkân tanıdığından muazzam derecede yararlı bir teşkilatlanmaydı. Dörtlü kuruluştan üçlü kuruluşa geçiş bağlamında doyurucu bir analiz için bkz.: Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 273-280. Bu arada Ahmet İzzet Paşa hatıratında "... Goltz Paşa bizim sınıfa subayların görevlerini okuturken, üç kolordudan meydana gelen bir ordunun harekâtını takip ettirmiş, ondan sonra da böyle devam edilmisti." şeklindeki cümlesiyle bir yerde Goltz'ün üçlü kuruluş sistemine geçişteki fikrî katkısına da atıf yapmaktadır. Ayrıca Ahmet İzzet Paşa, Yunanistan'ın da Osmanlı ordusunu örnek alarak bir yıl kadar sonra üçlü kuruluşa geçtiğini belirtmektedir. Bkz.: Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 79.

²⁴² Operatif Seviye: Kolordu ve ordu seviyesindeki birliklerin yaptığı harekâtı ifade eder. Bu yönüyle operatif seviye savaşın taktik seviye (tümen seviyesine kadar birlikleri tanımlar) ile stratejik seviye (kuvvet seviyesi ve üzerini gösterir) arasında köprü rolü oynar. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nejat Eslen Tuğg., **Geleceğin Liderleri İçin Büyük Strateji Esasları**, Pankuş Yayınları, Ankara, 2021, s. 30-34.

²⁴³ Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, s. 45-77; Karatamu, **a.g.e.**, s. 138 ve 261-262; Uyar-Erickson, **a.g.e.**, s. 442-443; Yıldız, **a.g.m.**, s. 84. Ne var ki barış döneminde kolordu kademesinin ihdası teoride çok önemli bir değişiklik olsa da uygulamada görülen bazı aksaklıklar nedeniyle istenen başarı tam olarak elde edilememiştir. Öncelikle, kolordu kademesinin

İkinci Meşrutiyet dönemi askerî yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında yapılan başka bir önemli uygulama ise Numune alaylarına özel bir önem verilmesi ve daha aktif biçimde çalıştırılmalarıdır. Böyle bir kararın verilmesinde özellikle Dithfurth'un 1907 yılında başlattığı çalışmalardan müspet sonuçlar elde edilmesi ziyadesiyle etkili olmuştu. Çalışmaların ışık verdiğini gören von der Goltz, bu birliklerde çalışacak Alman subayların seçimini kendi uhdesine almıştı. Üzerinde mutabık kalınan usule göre, Goltz yüzbaşı-albay rütbeleri arasındaki Alman subaylar içerisinde katkı yapabileceğine inandığı kişileri seçecek ve merkezleri İstanbul, Edirne, Selanik ve Erzincan olan ilk dört ordudaki numune alaylarında bu subayları görevlendirecekti. İlk etapta on dört Alman subayın numune alaylarında görev yapması düşünülmüştü.²⁴⁴

Piyade, topçu ve süvari birliklerinin muharebe etkinliklerini arttırmak maksadıyla Alman alaylarında uygulanan usul ve yöntemlerin kullanılması esas alınarak yapılan bu görevlendirmeler kısa zamanda meyvesini vermişti. Diğer alaylardan rotasyonla getirilen Osmanlı askerî personeli hem eğitmen hem de geniş yetkilere sahip komutanlar olarak çalışan Alman subaylar tarafından belirli periyotlarda talim ve terbiyeye tabi tutuluyorlardı. Alman subaylar eğitmen sıfatıyla bir yandan talim ve terbiye konuları ile ilgilenirken, komutan sıfatlarıyla da idare ve seferberlik işleriyle meşgul oluyorlardı.²⁴⁵

ihdası karargâhlarda operatif seviyede görev yapabilecek nitelikte ve daha fazla sayıda kurmay subayın bulundurulmasını gerektirmekteydi. Ayrıca arzu edilen başarının sağlanabilmesi için her kolordunun üç tümenli olması gerekirken, bu duruma uyulamamış ve yeknesaklık sağlanamamıştı. Bazı kolorduların iki, bazılarının ise üç tümenli olmasının stratejik düzeyde yol açtığı sıkıntılar Balkan Savaşı'nda acı şekilde görülmüştü. Kolordu kademesinin ihdas edilme nedenleri ve kısa zaman sonra ortaya çıkan bazı sorunlar hakkında bkz.: Hallı, **a.g.e.**, s. 124-125; Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 268; Gustav von Hochwächter, **Balkan Savaşı Günlüğü: Türklerle Cephede**, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. xxii-xxiii.

²⁴⁴ Glen W. Swanson, "War, Technology and Society in the Ottoman Empire from the Reign of Abdülhamid II to 1913: Mahmud Şevket and the German Military Mission", **War, Technology and Society in the Middle East**, Haz. V. J. Parry-M. E. Yapp, Oxford University Press, London, 1975, p. 378; Karatamu, **a.g.e.**, s. 145; Apak, **a.g.e.**, s. 26; Örsal, **a.g.m.**, s. 345.

²⁴⁵ Zeyrek, **a.g.m.**, s. 284. Öte yandan İsmet İnönü, hatıratında, Osmanlı ordusunun ıslah edilmesi kapsamında Numune alaylarında yapılan faaliyetlerden övgüyle bahsederken, İkinci Meşrutiyet'ten önce uzman olarak genellikle karargâhlarda ve dairelerde çalışan Alman subayların İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında numune alay ve taburlarına komutan olarak atandıklarını ve bu birliklerin kısa zamanda iyi birer ameli mektep (uygulama okulu) haline geldiklerini belirtmektedir.. Bkz.: İnönü, **a.g.e.**, s. 85. General Hüsamettin Karaoyvat da hatıratında İkinci Meşrutiyet dönemi sonrasında Almanların artmaya başlayan etkinliğine işaret etmektedir. Karaoyvat, 1911 yılı Mayıs ayı itibarıyla 10'uncu Fırka (Tümen) Kumandanlığına vekâleten atandığında Edirne'de bu fırkadan başka Alman subay Rabe'nin emrinde ve kolorduya bağlı bir nişancı alayı bulunduğu ve yine başka bir Alman subay emrindeki süvari

Numune alaylarında sürdürülen talim ve terbiye faaliyetleri Osmanlı ordusuna olumlu biçimde yansısı da, zamanla Alman subaylar ile Osmanlı askerî personeli arasında sürtüşmelerin yaşanmaya başlaması bu önemli teşebbüsü akim bıraktı. Kâzım Karabekir'e göre iki ülke subayları arasında yaşanan sürtüşmenin en önemli sebebi Osmanlı askerî personelinin henüz yeterli eğitim ve birikime sahip olmamasıydı. Zira Osmanlı subaylarının bu eksiklikleri çoğu zaten sert ve haşin tabiata sahip olan Alman subayların onları küçümsemelerine ve daha da cüretkâr davranarak yer yer hadlerini aşmalarına sebebiyet vermekteydi. Almanların sert tutumları Osmanlı askerî personelinin gücendirdiği için bir süre sonra anlaşmazlık ve sürtüşmelerin yaşanması kaçınılmaz hale gelmişti.²⁴⁶ Dolayısıyla bir süre sonra Numune birliklerine Alman subaylarının komuta etmelerine nihayet verilecekti.²⁴⁷

Bu dönemde tıpkı Numune alayları gibi üzerinde durulan bir başka husus da Osmanlı askerî personelinin talim ve terbiye düzeyinin daha üst seviyeye çıkarılabilmesi için yine başlarında Alman subayların görev yaptığı talimgâh ve sınıf okullarının kurulmasıdır. Bu çerçevede ilk olarak Kasım 1909'da Piyade Endaht (Atış Mektebi) kuruldu. Ardından Ocak 1910'da Sahra ve Ağır Sahra Topçu Mektebi, Ekim 1911'de Ağır Topçu Endaht Mektebi ve Süvari Binicilik ve Tatbikat Mektebi açıldı. Bu okulların ardından Levazım Mektebi, Projektör Mektebi, Nakliye Mektebi, Tatbikatlı Baytar Mektebi ve Tatbikatlı Sıhhiye Mektebi faaliyete geçirilerek Osmanlı Kara

alayından bahsetmektedir. Karaoyvat'ın kendi fırkasına bağlı numune topçu alayına ise Alman subay (Yüzbaşı) Lehmann komuta etmektedir. Bkz.: Hüsamettin Karaoyvat, General Hüsamettin Karaoyvat'ın Hatıraları, **Canlı Tarihler XXIV**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946, s. 36.

²⁴⁶ Bahsi geçen sürtüşmelerde az da olsa dil bariyerinin etkisi olduğunu kabul etmek gerekir. Zira İstanbul'daki İngiliz ataşemiliteri 1912 yılı itibarıyla Alman askerî müşavirlerinin neredeyse tercümansız hiçbir iş yapamadıklarını bildirmekteydi. Bu durum talim ve terbiyede idrak açısından aksaklıklara yol açarken, Osmanlı ve Alman askerî personeli arasında doğrudan, etkin ve sağlıklı bir iletişim kurulamaması da personel bazında karşılıklı ilişkileri zedeleyici etki yapmaktaydı. Bkz.: Swanson, **a.g.m.**, p. 379.

²⁴⁷ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 211; Swanson, **a.g.t.**, p. 225. Alman subayların Türk askerî personeline sert davranmaları yaralama ve hatta ölüm vakalarına bile neden olabilmisti. Örneğin; Beşinci Nişancı Alayı'na komuta eden von Schlichting adındaki Alman kaimmakamı (yarbayı) 1911 yılı Mart ayında yaptığı denetleme esnasında Bayram adlı bir nefere sert davrandığı için aynı nefer tarafından vurularak hayatını kaybetmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wallach, **a.g.e.**, s. 87; Swanson, **a.g.m.**, p. 378. Klaus Wolf ise Osmanlı neferi tarafından öldürülen Kaimmakam von Schlichting'in bir numune alayının başında bulunduğunu belirtmektedir. Bkz.: Wolf, **a.g.e.**, Ek II. Bununla beraber olay kamuoyunda büyük yankı uyandırmış, von Schlichting'in cenazesine katılım üst düzeyde gerçekleştirilmişti. Hatta dönemin en önemli mecmualarından biri olan Servet-i Fünun, 24 Mart 1327 (6 Nisan 1911) tarihli ve 1035 numaralı nüshasında cenaze törenine ait büyük bir fotoğrafı kapak görseli olarak kullanmıştır.

Kuvvetleri'nde görev yapacak subayların nitelikleri arttırılmak istendi.²⁴⁸ Bu okulların haricinde, ordudaki ast rütbeli subay açığını karşılamak üzere 14 Ağustos 1910'da İhtiyat Zabitleri Talimgâhı,²⁴⁹ astsubay eksikliğini mektepli personelle gidermek üzere ise 6 Ekim 1909'da küçük zabıt mektepleri açılmıştır.²⁵⁰

Osmanlı ordusunun ıslahında etkinliklerini arttıran ve İkinci Meşrutiyet dönemi ile beraber kıt'alara da nüfuz eden Almanlar 1912 yılına gelindiğinde gözlerini daha kritik mevkilere dikmişlerdi. Bunda 1911 yılı itibarıyla Bavyeralı subayların da Osmanlı ordusunda göreve başlamasının etkisi vardı.²⁵¹ Zira Prusya kökenli

²⁴⁸ Bu okullar da, subay ve kurmay subay yetiştiren Harbiye Mektebi ve Erkân-ı Harbiye Mektebi gibi, Almanya'daki muadilleri örnek alınarak teşkilatlandırılmıştı. Aralarından Levazım Mektebi Almanya'dan levazım uzmanı emekli Binbaşı Michael Bey'in getirilmesiyle 1909 yılında faaliyete geçse de, yalnız bir devre mezun vermiş ve dokuz ay sonra kapatılmıştı. Ardından iki yıl sonra yine başka bir Alman Zaver Bey'in idaresinde tekrar açılmıştı. Yine, modern ve müstakil bir Nakliye sınıfının ve mektebinin kuruluşunda da Alman Binbaşı Bischoff'un çok önemli katkıları olmuştu. Bkz.: M. Hikmet Bayar, **Askerî Okulların Tarihçeleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2009, s. 95-140; Yıldız, **a.g.m.**, s. 100-101; Bülent Durgun, "Alman Islah Heyetleri ve Bischoff'un Balkan Harbinde Osmanlı Ordusunun Ulaştırması Hakkında Değerlendirmeleri", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.XII, No:2, 2012, s. 108-112.

²⁴⁹ Bu noktada ilginç bir durum söz konusudur: İkinci Meşrutiyet döneminde açılan subay talimgâhları, sınıf okulları ve diğer askerî okullar Alman muadilleri esas alınarak yapılandırılmışken, İhtiyat Zabitleri Talimgâhı'nın kuruluşunda Osmanlı toplumsal yapısının özellikleri göz önünde tutulmuş ve Almanya'daki gibi sadece toprak aristokrasisinden yani eşraftan ihtiyat zabiti teminine gidilmemiştir. Dolayısıyla İhtiyat Zabitleri Talimgâhı Almanya'da eğitim görev ve Goltz'ün en yakınında bulunan iki subaydan Ahmet İzzet Paşa'nın değil, Mahmud Şevket Paşa'nın uygun gördüğü şekilde kurulmuştur. Bu bakımdan Osmanlı yedek subay sisteminin ülke şartları gözetilerek hayata geçirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İhtiyat Zabitleri Talimgâhı'nın kuruluşunda etkili olan dinamikler için bkz.: Mehmet Beşikçi, "İhtiyat Zabiti'nden 'Yedek Subay'a: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar 1891-1930", **Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar**, No:13, Güz 2011, s. 45-89; Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 70-71. Ziya Şakir (Soku), Mahmud Şevket Paşa hakkında yazdığı biyografi kitabında Mahmud Şevket Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'nın gençliklerini büyük bir dostluk havası içerisinde geçirdiklerini, senelerce devam eden bu dostluğun Mahmud Şevket Paşa'nın Harbiye Nazırı olup kendi tasavvurlarına göre bir ordu reorganizasyonu yapmaya başladıktan sonra hitam bulduğunu belirtmektedir. Ziya Şakir'e göre bu ikili özellikle askerî ıslahat kapsamına giren konularda hemen hemen hiç anlaşamamış ve şiddetle münakaşa etmişlerdir. Nihayetinde bu durum Ahmet İzzet Paşa'nın giderek büyüyen isyanı bastırması için Yemen'e gönderilmesine neden olmuştu. Bkz.: Ziya Şakir, **Mahmut Şevket Paşa**, Haz. Serkan Erdal, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011, s. 122-124.

²⁵⁰ Bu kapsamda İstanbul, Selanik, Edirne, Konya, Erzincan, Bağdat ve Beyrut'ta olmak üzere, ülke genelinde yedi adet küçük zabıt mektebi açılmıştır. Küçük zabıt mekteplerinin kuruluşu ile ilgili olarak bkz.: Bayar, **a.g.e.**, s. 177-180. İstanbul'da açılan küçük zabıt mektebinin ilk öğrencilerinden olan Nurettin Peker başvurulara seçmelerin Alman teknik ve disiplinine göre yapıldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca ilk grup öğrencilerin zorlu bir Alman askerî eğitiminden geçtiğine de işaret ederek, mektepteki talim-terbiye ve disiplin anlayışının yer yer Harbiye Mektebi'nin üzerine çıktığını ders veren subaylara atfı yaparak nakletmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nurettin Peker, **Tüfek Omza: Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür**, Haz. Orhan Peker-Hilal Akkartal, Doğan Kitap, 2009, s. 47-59.

²⁵¹ İkinci Meşrutiyet döneminde Bavyeralı subayların Osmanlı hizmetine girmesi hakkında bkz.: Michael Unger, **Die Bayerischen Militär Beziehungen zur Türkei vor und im Ersten Weltkrieg**,

subayların yanında Bavyeralı subayların da gelmesiyle Osmanlı Devleti nezdinde hizmet veren Alman askerî islahatçıların sayısı yirmi altıya yükselmişti.²⁵² Dolayısıyla bu durum ister istemez Almanları bulundukları konumu öteye taşımaya itiyordu. Varılan mutabakat gereği Alman subayların ekseriyetle kıt'a görevlerinde, yani numune alaylarında kullanılmaları icap etse de üç yıllık mukavelelerinin bitmesinin hemen öncesinde Almanlar doğrudan Osmanlı ordusunun üst kademelerine etki edebilecekleri Harbiye ve Erkân-ı Harbiye mekteplerinde üst düzey görevler almayı kafalarına koymuşlardı.

Aslına bakılırsa, Almanların İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Harbiye Mektebi'nde olmasa da²⁵³, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde önemli derecede yer edinmişlerdi. Osmanlı/Türk ordusunda kurmaylığın ve kurmay eğitiminin tarihçesini yazan ve bahsi geçen süreçte Harbiye Mektebi'nde talebe, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde ise müdavim olarak bulunan müteveffa Orgeneral Muharrem Mazlum İskora, İkinci Meşrutiyet'in ilanından Birinci Dünya Harbi'nin çıkışına kadar geçen zaman diliminde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde tedrisatın Alman subayların elinde bulunduğu altını çizmektedir.²⁵⁴ Dahası, 1908 yılında Ahmet İzzet Paşa'nın yine Alman askerî sistemini örnek alarak yaptığı önemli değişiklikle Harbiye Mektebi'ni derece ile bitiren belirli sayıdaki subayın doğrudan Erkân-ı Harbiye Mektebi'ne

Peter Lang GmbH: Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2003, s. 23-50; Wallach, **a.g.e.**, s. 94-96.

²⁵² Wolf, **a.g.e.**, s. 21; Swanson, **a.g.t.**, p. 222.

²⁵³ İkinci Meşrutiyet sonrası Harbiye Mektebi'nde Almanların etkin bir denetime sahip olmamalarının temel nedeni, subayların olduğu gibi askerî öğrencilerin de fazlaca politize hale gelmesidir. Siyasetin Harbiye Mektebi'ne dahi girmeye başladığını gören Mahmud Şevket Paşa bu durumun mahzurlarını gayet iyi tahlil ederek mektebin başına askerî bilgisi ile olduğu kadar katı disiplini ile de ün yapmış olan Erkân-ı Harp Binbaşısı Vehip Bey'i (Vehip Kaçı Paşa) getirmiştir. Vehip Bey'in bu görevi kabul ederken her açıdan tam yetki istemesi mektebe hiçbir şekilde müdahale edilememesi sonucunu doğurmuştu. Vehip Bey'in Harbiye Mektebi'ndeki mutlak otoritesi ve icraatları için bkz.: Ünal, **a.g.e.**, s. 86-92; Kurtcephe-Balcı, **a.g.e.**, s. 63-64.

²⁵⁴ Bu dönemde Alman Erkân-ı harp Miralayı von Legat Muharebat-ı Kal'a, Ağır Topçu Miralay Posselt Muharebat-ı Kal'a, Erkân-ı Harp Kaymakamı von Lossow Tâbiye ve Tarih-i Harp, Kaymakam Thauvenay Tâbiye, Kaymakam Feldmann Tâbiye, İstihkâm Kaymakamı Muth İstihkâm ve Vesait-i Muvasala, Kaymakam Matthies Tarih-i Harp, Levazım Kaymakamı Burchardi İaşe, Erkân-ı Harp Binbaşısı Lange Tâbiye, Binbaşı Endres Muharebat-ı Kal'a, muallimi sıfatıyla görev yaparlarken, Tabip Weiting Paşa Askerî Hıfzıssıha konferansları vermekte, Müller ve Körner isimindeki Almanlar ise Almanca derslerine girmektedirler. İskora, **a.g.e.**, s. 45-71. Alman subayların Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde verdikleri derslere bakıldığında, özellikle doktrin açısından Alman askerî sistemini daha fazla etkin kılabilmek adına tâbiye yani taktik konusuna yoğunlaştıkları görülmektedir. Almanların gerek Harbiye gerekse Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde müdür olarak görev yapmaları ise Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun 1913 yılı sonunda hizmete girdiği döneme denk gelecektir.

gönderilmesini esas alan usûl kaldırılmış ve Harbiye Mektebi'nden sonra zabitlerin asgari iki yıl kıt'a hizmeti yapmalarını müteakiben sınavla müdavim alınmasına başlanmıştır. Bu bağlamda erkân-ı harp eğitimini başarı ile tamamlayan zabitler ise Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nde 1-3 yıl arasında süren hizmetlerini bitirmelerinden sonra kıdemlerine bir yıl eklenerek, kurmay yüzbaşı rütbesiyle açık kadrolara tayin edilmişlerdir.²⁵⁵ Bu sistem ufak değişikliklerle Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmişti.

Bu dönemde talim-terbiye ve askerî görgülerini ilerletebilmeleri amacıyla Osmanlı subaylarının Almanya'ya gönderilmesine de devam edilmiştir. Düzenlenen sınavlarda başarılı olarak Almanya'ya giden subaylar Alman ordusunda özellikle disiplin, uygulamalı ve hataya tahammül gösterilmeyen eğitim anlayışı, katı hiyerarşi, vazife bilinci, inisiyatif dayalı işleyiş ve hatta süngü talimlerine kadar pek çok husustan ziyadesiyle etkilenmişler ve gerek subaylık safahatlarının devamında gerekse askerlik mesleğini bırakmalarından sonra kaleme aldıkları yazılarında Prusya askerî sistemine dair hayranlıklarını ortaya koymakta beis görmemişlerdir.²⁵⁶

Öte yandan Almanya ile askerî angajmana girmenin kaçınılmaz sonuçlarından biri haline gelen silah siparişleri de aynı şekilde devam etmekteydi. Bunda hiç şüphesiz ki yirmi yıldan fazla bir süredir Alman silahlarının envantere girmesiyle beraber ortaya çıkan maddi ve manevi bağımlılık duygusu etkili olmaktaydı.²⁵⁷ Öyle ki, Abdülhamid döneminde yer yer Alman silah firmaları başka ülke firmalarına da ihale verilebileceği söylemiyle üstü kapalı olarak tehdit edilseler de uzun yıllara dayanan angajmanın

²⁵⁵ İkinci Meşrutiyet döneminde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde yapılan değişiklikler için bkz.: **Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1891)**, s. 21-28; Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 69-70.

²⁵⁶ Almanya'da talim ve terbiye görmeye hak kazanan subayların Alman askerî sistemi hakkındaki düşüncelerini içeren ifadelerine birkaç örnek için bkz.: Cafer El-Askerî, **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009, s. 15-24; İsmail Hakkı Okday, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 22-38; Şefik Okday, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor (Ali Nuri Okday ve İsmail Hakkı Okday'ın Anıları)**, Sema Matbaacılık, İstanbul, 1988, s. 28-35; Karabekir, "Almanya'da Gördüklerim", **Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu** (içinde), s. 221-227; Gündüz, **a.g.e.**, s. 20 ve 24; Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 29; Erkân-ı Harb Binbaşısı Ali İhsan (Sabis), "Almanya'da Erkân-ı Harb Zabitleri Nasıl Yetiştiriliyor ve Büyük Kumandanlıklara Nasıl İhzar Ediliyorlar", **Ordu ve Donanma Mecmuası**, C.I, No:5, 30 Haziran 1328 (13 Temmuz 1912), s. 305-318.

²⁵⁷ Örneğin; 1906 yılı itibarıyla Osmanlı ordusunun top ihtiyacını tamamıyla Alman silah şirketlerinden tedarik ediyordu. Bu dönemde Hurşit Paşa başkanlığında oluşturulan silah komisyonlarının birinde Osmanlı topçu birliklerinin Alman Krupp toplarıyla mücehhez oldukları ve muhtemel bir harpta başka bir top sisteminin kullanılması halinde sonucun felaket olacağı vurgulanmıştır. Yorulmaz, **a.g.e.**, s. 310-311.

meydana getirdiği teknik bağımlılıktan ötürü bu gibi tehditler fiiliyata geçirilememiştir. Dolayısıyla Alman silah firmalarından silah tedarikçisinin İkinci Meşrutiyet döneminin ardından da devam ettirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Almanlar yaptıkları yeniden yapılandırmanın bir bakıma diyetini ödetmişler ve 1907 yılından beri top siparişi alamayan Alman Krupp firmasına yüklü miktarda bir top siparişi verdirmişlerdir. Keza Mauser firması da revolver ve otomatik tabancı konusunda birinci tedarikçi olmayı sürdürmüştür.²⁵⁸

Böyle olmakla beraber İttihat ve Terakki ileri gelenleri, II. Abdülhamid döneminden farklı olarak, fırsat bulduklarında silahlanma konusunda manevra alanlarını genişletmeye gayret göstermişlerdir. Nitekim artık ihalelerde devlet çıkarlarının ön planda olacağı ve bu yüzden ihalelerin hangi ülke menşeli olduğuna bakılmaksızın en uygun teklifi veren firmaya verileceği konusunda görüş birliğine varılmıştı. İttihat ve Terakki karar alıcılarının “devlet çıkarı” tasavvurunda sadece silahlara ödenecek ücretler değil, alınacak silahların niteliği de önemliydi. Bu düşünceye güzel bir örnek ise Mahmud Şevket Paşa’nın Fransız Schneider-Creusot firmasına az sayıda da olsa dağ topu sipariş ettirmesidir.²⁵⁹ Mahmud Şevket Paşa bu siparişi verirken objektif bir ortaya koyarak o dönem için dağ toplarından Fransız Schneider-Creusot firmasının Alman Krupp firmasından daha iyi toplar ürettiğinin altını çizmiştir.²⁶⁰

²⁵⁸ Fahri Türk’ün Krupp firması arşivinden derlediği verilere bakıldığında, 1906 ve 1907 yıllarında sadece 4’er adet top ısmarlanan Krupp firmasına 1910 yılında 106, 1911 yılında ise 90 adet topun sipariş edildiği görülmektedir. Bkz.: Türk, **a.g.e.**, s. 199, 231. Bu durum ise Almanya’nın İkinci Meşrutiyet sonrasında başlatılan yeniden yapılandırma periyordunda da askerî ilişkileri iktisadi ve siyasi ranta çevirme konusunda son derece mahir davrandığının açık bir delili niteliğindedir.

²⁵⁹ Mahmud Şevket Paşa 30 Mart 1913 tarihinde bahsi geçen dağ toplarının akıbeti ile ilgili olarak günlüğüne bir not düşmüştür. Bu nota göre, Fransa’dan ilk etapta alınan 12 adet dağ topunun cephelerdeki taburlara dağıtıldığını belirtmektedir. Keza 28 Mayıs 1913 tarihinde düşülen bir başka notta Mahmud Şevket Paşa’nın o dönem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu menşeli Skoda firmasına dahi top sipariş etme yönünde bir tasarrufa sahip olduğunu görüyoruz. Bununla beraber aynı notta Almanların bu durumdan rahatsız oldukları da vurgulanmıştır. Bkz.: Mahmud Şevket Paşa, **Mahmud Şevket Paşa’nın Sadaret Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 124, 275.

²⁶⁰ Alman silah firmalarının Mahmud Şevket Paşa’nın bu tasarrufundan endişe duymaları üzerine İstanbul’daki Alman ataşemiliteri von Stempel ülkesine gönderdiği raporunda İttihat ve Terakki döneminde artık bütün silahların Almanya’dan tedarik edilmesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağını yazmıştır. Stempel’e göre Osmanlı Devleti’nin Fransız dağ topu alımında Schneider-Creusot firmasını tercih etmesinin tek nedeni bu firmanın ürettiği dağ toplarının Krupp firmasından daha kaliteli olmasıdır. Bkz.: Türk, **a.g.e.**, s. 262-263. İttihat ve Terakki’nin önde gelen üç liderinden biri olan Cemal Paşa da bu konuya hatıratında değinmektedir. Cemal Paşa, Fransız Schneider-Creusot dağ toplarının tercih edilmesinde Osmanlı ordusunun en önemli topçu uzmanlarından Hasan Rıza

Kısa zaman sonra Almanların endişelerini arttıracak bir olay daha meydana gelmişti. Bu bağlamda gerek Arnavutluk ve Trablusgarp'taki karışıklıklar gerekse ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık nedeniyle İttihat ve Terakki Cemiyeti ülke idaresinden çekilince Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başında olduğu kabine yönetimi devralmış ve Harbiye Nazırlığına da Fransa'da askerî eğitim alan ve "Frankofil" olarak tanınan Nazım Paşa getirilmişti.

Henüz Osmanlı ordusunun Alman askerî sistemini benimsemediği dönemde Fransa'daki ünlü St. Cyr Askerî Akademisi'nde eğitim gören Nazım Paşa, doğal olarak Fransız askerî sisteminden etkilenen bir subaydı.²⁶¹ Harbiye Nazırlığının ilk günlerinde İstanbul'da asker ve diplomat olarak görev yapan Almanlara soğuk bir tavır takınsa da, Almanların askerî meziyetlerini ve kurmay hizmetlerindeki üstünlüklerini kabul eden bir düşünceye sahipti. Dolayısıyla Osmanlı ordusunun Alman askerî sisteminin dünyaca kabul edilen bazı üstünlüklerinden faydalandırılmasına yönelik bir duruş sergilemişti. Böylece Almanların kısa süreli korkuları sona erdi.²⁶²

1.3.5. Osmanlı Askerî Yeniden Yapılandırılmasının Balkan Harbi Sınavı

Öte yandan Nazım Paşa'nın Harbiye Nazırlığının üzerinden henüz üç ay geçmeden Balkan Harbi'nin patlak vermesi bir anlamda Osmanlı ordusunun İkinci Meşrutiyet sonrasında tabi tutulduğu askerî ıslahatın sınanması anlamına geliyordu. Balkan Harbi'nde Alman askerî sistemi teşkilat, teçhizat ve doktrinde bakımından test edilmekle kalmayacak, bazı Alman subayların birlik komutanı olarak doğrudan harbe katılmalarıyla çok farklı bir anlam ifade edecekti.

Alman subayların Balkan Harbi'ne doğrudan iştirak etme talepleri şüphesiz ki bazı önemli sebeplere dayanıyordu. Öncelikle her ne kadar Alman kara kuvvetleri

Paşa'nın verdiği raporun etkili olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre topları etraflica inceleyen Hasan Rıza Paşa, Fransız toplarının üstünlüğüne kanaat getirmiş ve dağ toplarının ordu envanterine alınmasını önermişti. Bkz.: Cemal Paşa, **Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 123. Bu arada Hasan Rıza Paşa'nın da Almanya'da talim ve terbiye gören bir subay olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Hatta Asım Gündüz, ordudaki Alman hayranı subaylardan bahsederken kendisini ön plana çıkarmakta ve Alman generallerin şatafatlı hareketlerini örnek alan bir kişiliğe sahip olduğunu yazmaktadır. Bkz.: Gündüz, **a.g.e.**, s. 20. Kuşkusuz, Alman askerî sistemine bu kadar yakınlık duyan, alanında ihtisas sahibi bir subayın Alman dağ topları yerine Fransız dağ topları lehine rapor vermesi ve İttihat ve Terakki idarecilerinin bu rapora uygun hareket etmeleri dönemin uygulamalarını göstermesi açısından önemli bir veridir.

²⁶¹ Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, s. 32-33; "A Turkish Soldier", **The Times**, 25.01.1913, p. 7.

²⁶² Wallach, **a.g.e.**, s. 98.

dünyanın en iyi kara gücü olarak görülse de, Alman ordusu 1871'den beri yani kırk bir yıldır aktif muharebe tecrübesi yaşamamıştı. Bundan ötürü Almanlar, ister istemez, bu boyuttaki bir savaşın kendileri açısından bir fırsat olduğunu da düşünüyorlardı. Almanya Genelkurmay Başkanı Ludwig von Moltke'nin²⁶³ bazı tereddütlerine karşın orta yol bulunmuş ve askerî misyon üyesi az sayıdaki Alman subayın Balkan Harbi'ne iştirak etmesine müsaade edilmişti.²⁶⁴ İkincisi, 1871'den itibaren dünya genelinde paradigma ordu olarak kabul edilen fakat kırk yılı aşkın bir süredir muharebe sahasında bu kanaati perçinleme imkânı bulamayan Alman ordusu için Balkan Harbi biçilmiş bir kaftandı. Son olarak ise topların muharebe sahasında ön plana çıktığı ve top teknolojisinin tekemmül etmeye başladığı bir dönemde Çin'den Güney Amerika ülkelerine kadar geniş bir portföye sahip Krupp firmasının ürettiği topların etkin kullanımını sağlayarak Alman harp endüstrisinin üstünlüğünü de tüm dünyaya kabul ettirmesi düşünülmüştür.²⁶⁵

Balkan Harbi sırasında Alman subayların harbe doğrudan katılma taleplerini ortaya çıkaran farklı bir motivasyon ise harpten birkaç ay önce Osmanlı askerî elitlerinin artık Osmanlı ordusunda görev yapacak Alman personelin niceliğinden çok niteliğine önem verdiklerini beyan etmeleriydi. Zira Alman askerî müşavirlerin üç yıla yakın bir süredir faaliyet göstermelerine rağmen arzulanan başarıya ulaşamaması bir sorun olarak belirince, bu sorun önceleri askerî misyonda görev yapan personel sayısının arttırılması ile çözülmeye çalışılmıştı. Ancak uygulanan çözüm yolunun pek bir şey fark ettirmemesi Osmanlıları artık askerî açıdan kendilerini kanıtlamış ve nitelikli Alman subayları istemeye yöneltmişti. O kadar ki, Osmanlı makamları kendisini kanıtlamış ve fark oluşturacak bir Alman subayı gelmeden mevcut Alman subayların sözleşmelerini uzatmak istemediklerini dahi dile getirmişlerdi. Nitekim Osmanlı askerî makamları kısa süre sonra sözleşmesi bitecek on dört Alman subayın hâricinde kalan on Alman subaydan sadece beşi ile çalışmaya devam etmeyi istediklerini de Alman yetkililere iletmişlerdir.²⁶⁶ Dolayısıyla Almanların, askerî

²⁶³ Sultan II. Mahmud döneminde Osmanlı ordusunda da görev yapan dünyaca ünlü asker Helmuth Karl Bernhard von Moltke'nin yeğeni Johann Ludwig von Moltke (1848-1916).

²⁶⁴ Wallach, **a.g.e.**, s. 100-101.

²⁶⁵ H. Fahri Çeliker, "Osmanlı İmparatorluğundaki Alman Askerî Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi'ndeki Tutum ve Etkileri", **Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1989, s. 138.

²⁶⁶ Wolf, **a.g.e.**, s. 21-22; Wallach, **a.g.e.**, s. 102; Swanson, **a.g.m.**, p. 380.

misyonun geleceğini teminat altına alabilmek adına, bu savaşta gerek taktik gerekse teknik anlamda rüşdlerini ispat etmeleri bir bakıma elzem hale gelmişti.

Bu şartlar altında ülkelerinden gerekli onayı alan bazı Alman subaylar maddi-manevi hak talebinde bulunmayacaklarını taahhüt etmişler ve Alman vatandaşlığından (geçici olarak) ayrılmaları koşuluyla Osmanlı ordusu saflarında aktif olarak savaşa katılmalarına imkân tanınmıştı. Böylece, başta Bavyeralı von Lossow olmak üzere, ilk etapta beş Alman subayın Balkan Harbi'ne fiilen katılımı onaylanmıştı.²⁶⁷

Ekim 1912-Mayıs 1913 sürecinde cereyan eden Balkan Harbi'nin ilk evresinde Osmalı ordusu tam anlamıyla sınıfta kalmıştı. Üstelik bu durum Alman subaylar nezaretinde yaklaşık otuz yıldır devam eden yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başarısızlığını da tescil etmekteydi. Bu aşamada İkinci Meşrutiyet dönemi ile beraber ülke yönetimini ele alan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapılacak işler arasında önceliği ordunun ıslahına²⁶⁸ vermesine rağmen böyle bir hezimetin niçin yaşandığı önemli bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁶⁷ Balkan Harbi'ne Osmanlılar safında fiilen katılan ilk beş subay şunlardı: von Lossow, Veit, Lehmann, Graf Preysing, von Hochwächter. Balkan Harbi'nde yaşadıklarını kaleme alan von Hochwächter ise adı geçen beş subayın dışında, muharebe sahasında yer alan Alman subaylar arasına şu isimleri de dâhil etmektedir: Bobb, Rogister, Jahnnow. Bkz.: Hochwächter, **a.g.e.**, s. 82-95. Jehuda L. Wallach bu isimlere bir de Endres'i eklemektedir. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 102. Yukarıda adı geçen isimlerden başka, Cemil Koçak'ın İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de Alman ataşemiliteri olarak görev yapan ve bu görevindeyken generalliğe yükselen Hans Rohde'nin oğlu Dieter Rohde ile yaptığı mülakatta Dieter Rohde İkinci Meşrutiyet dönemi sonrasında Osmanlı Devleti hizmetine giren babasının Balkan Harbi'nde Bulgarlara karşı savaştığını belirtmektedir. Dieter Rohde'nin verdiği bilgiye göre, Hans Rohde Çatalca'daki muharebelere katılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cemil Koçak, "Türkiye'de Bir Alman Subayı: Nazi Almanyası'nın Ankara Ataşemiliteri (1936-1944) General [Hans] Rohde'nin Türkiye Anıları Hakkında Oğlu Dr. Dieter Rohde ile Bir Konuşma", **Tarih ve Toplum**, C.I, No:5, Mayıs 1984, s. 18-19. Ne var ki Cemil Koçak başka bir yazısında General Hans Rohde'nin Balkan Harbi ile ilgili anılarını kaleme aldığı **Meine Erlebnisse im Balkankrieg und kleine Skizzen aus dem Türkischen Soldatenleben** (Paul Baumann Verlag, Charlottenburg, 1913) kitabına atıf yaparak Rohde'nin gönüllü biçimde Balkan Harbi'ne katılmak istediğini fakat Alman uyruğundan çıkmayı kabul etmediğinden ötürü bir süre bu isteğinin akamete uğradığını belirterek, sonradan şahsi ilişkileri sayesinde Nazım Paşa'nın karargâhında görev yaptığını yazmaktadır. Koçak'a göre Rohde cephede resmî bir statüde yer almamış ancak "fiilî kurmay" olarak görev yapmıştır. Bkz.: Cemil Koçak, "Türkiye'de Yaşamış Asker, Diplomat ve Bilimadamı Almanların Türkiye'ye İlişkin Düşünceleri, Gözlemleri ve Yazdıkları Üzerine Bazı Notlar: Anılar ve Diplomatik Raporlar", **Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2012, s. 183.

²⁶⁸ İttihat ve Terakki ileri gelenleri II. Abdülhamid döneminde ihmal edildiğini düşündükleri orduyu ıslah edebilmek adına kalkınmanın temel faktörü olan eğitimi bile ikinci plana atmışlardı. Bkz.: Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık. 2. Baskı, İstanbul, 2002, s. 213. İkinci Meşrutiyet döneminde (1909-1912) Harbiye Mektebi öğrencisi olan müteveffa Korgeneral Fahri Belen ise, Yükselme Devri istisna tutulursa, Osmanlı Devleti'nde ordunun en fazla ön planda yer aldığı dönemin İkinci Meşrutiyet dönemi olduğunu vurgulamaktadır. Bkz.: Fahri Belen, **Nereden Geliyoruz Nereye Gidiyoruz**, Ankara, 1956, s. 124-125. Abdullah Paşa (Kölemen) ise İkinci Meşrutiyet devri Osmanlı ordusu üzerine yaptığı değerlendirmede konuya farklı bir yorum getirerek, orduya her ne kadar

Osmanlı toplumunda ağır bir travmaya yol açan Balkan Harbi hezimetini askerî yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başarısızlığına odaklanılarak incelendiğinde, farklı amillerin müessir olduğu görülmektedir. Öncelikle İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile Balkan Harbi'nin başlaması arasında geçen yaklaşık dört yıllık sürecin Osmanlı ordusundaki zabıt kalitesini arttırmaya yeterli gelmediği söylenebilir.²⁶⁹ Zira bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen uzun yılların mahsulü olan kemikleşmiş yapısal sıkıntılar henüz çözülebilmemiş değildi. Bunun yanı sıra Alman askerî müşavirlere belirli ölçülerde yetki verilmesine rağmen sorumluluk alanlarında mutlak bir otoriteye sahip olamamaları yeniden yapılandırma faaliyetlerini sekteye uğratmıştı.

İkinci Meşrutiyet döneminde yapılan askerî ıslahatta başarı sağlanamamasının bir başka mühim nedeni, Alman askerî sisteminin halen özümselememiş olmasıydı. Başka bir deyişle, İkinci Abdülhamid dönemi yeniden yapılandırma faaliyetlerinde hâkim olan şekilcilikten kurtulmak bu dönemde de mümkün olmamıştı. Temel yanaşık düzen eğitime boş yere çok fazla zaman ayrılıyor, yerde yatmak-kalkmak-sürünerek ilerlemek başarılı bir eğitim anlayışı şeklinde telakki ediliyordu. Ayrıca modern harp kaidelerine göre şekillendirilen Alman talimnamelerinin tercümesine devam edilse de, tatbikat safhasında bunların millî bünyeye uygunluğu ya da ordunun imkân ve kabiliyetleri görmezden gelinmişti.²⁷⁰ Örneğin; Alman subayların kendi ordularının imkân ve kabiliyetlerini esas alınarak yazdıkları talimnameler²⁷¹ bir Alman askerinin

çok büyük bir önem verilse de, bilhassa ülke genelindeki iç karışıklıkların yeniden yapılandırmaya yönelik motivasyonu sekteye uğrattığını, bu askerî ıslahatın ancak nispeten daha düzenli faaliyet gösterebilen Birinci ve İkinci ordulara inhisar edebildiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu ordulara bağlı birliklerin dahi ülke genelindeki karışıklıkların bastırılmasında kullanılmalarından ötürü talim ve terbiyede istenen neticenin alınamadığının altını çizmektedir. Bkz.: Abdullah Paşa, **a.g.e.**, s. 17-23.

²⁶⁹ Cemal Akbay, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi**, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, s. 175-176; Apak, **a.g.e.**, s. 49.

²⁷⁰ Cengiz Okman, Osmanlıların Alman askerî sistemini benimserken kendi siyasi, jeopolitik ve jeostratejik konumlarını fazla hesaba katmadan, model aldıkları ülkenin özelliklerini aynı şekilde benimsemelerini yapılan en önemli yanlışlardan biri olarak gösterir. Okman'a göre İngiltere, Fransa ve hatta Rusya da Alman askerî sisteminden kendi bünyelerine adaptasyon yapmışlar ancak bunu yaparken iç dinamiklerini esas almışlardı. Okman, **a.g.m.**, s. 32.

²⁷¹ Balkan Harbi esnasında kelime kelime tercüme edilen Alman talimnameleri kullanılmıştı. Alman Piyade Talimnamesi'nin (*Exerzier-Reglement für die Infanterie*) 1906 baskısı; Alman Topçu Talimnamesi (*Exerzier-Reglement für die Artillerie*) ve Hidemat-ı Seferiyye Nizamnamesi'nin (*Felddienstordnung*) 1908 baskısı ve Menzil Hidematı Talimnamesi o dönem için Osmanlı ordusunun esas aldığı talimnamelerdi. Bahsi geçen talimnamelerin en önemli tarafı, taktik esnekliğe yaptıkları vurguydu. İnisiyatif teşvik edilirken, taktik seviyede taarruzun öneminin altı çiziliyor ve düşmanın imhası için ise kuşatma ve çembere alma harekâtı öneriliyordu. Detaylı bilgi için bkz.: Edward J. Erickson, **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, s. 78. Alman talimnamelerinde

dakikada her biri 80 cm uzunluğunda 114 adım atmasını esas almaktaydı ancak Osmanlı askerinin bu sürati yakalayabilecek millî ve bedenî kabiliyeti yoktu.²⁷² Yine bir Alman eri atış eğitimlerinde yılda onlarca mermi sarf edebiliyorken, Osmanlı erinin sarf ettiği mermi sayısı iki elin parmaklarını zor geçiyordu. Bunlardan başka, son tecrübelerle göre Alman talimnameleri topçu sınıfının kapalı mevzilere girerek muharebe etmesini ve süvarilerin keşif melekelerinin geliştirilmesini öngörüiyorken imkânların yetersizliğinden ötürü bunlar icra edilemiyordu. Ayrıca muharebe sahasında değeri hızla artan istihkâm sınıfı birtakım imkânsızlıklar yüzünden sadece tahkimat yapan ve sonrasında da piyade gibi savaştırılan bir sınıf olarak kalmıştı. Telgraf (Muhabere) birliklerinin görevi ise kışlalar arasında hat çekmeye indirgenmişti. Böyle bir ortamda birliklere günde on saat eğitim yaptırılsa dahi istenen gelişimin sağlanamaması zamanla subayları karamsarlığa düşürmüş ve eski yöntemlerin tekrar uygulanması kaçınılmaz hale gelmişti.²⁷³

vurgu yapılan inisiyatifin olgusunun Osmanlı/Türk subayı üzerindeki etkisi her ne kadar Balkan Harbi'nde görülemese de, Birinci Dünya Harbi'nde ve hatta Cumhuriyet döneminde Türk subaylarının katılacağı Kore Harbi'nde dahi görülecekti.

²⁷² Osmanlı/Türk harp tarihçileri arasında mümtaz bir yere sahip olan Bursalı Mehmed Tahir Bey'in Balkan Harbi'ni incelediği eserinde bu örneği vermeden hemen önce millî bir talimname oluşturma gerekliliği üzerinde durmuş ve konu hakkında şu çarpıcı ifadeleri kullanmaktadır: "... *Alman ordusu, Fransız ordusu ve hatta Sırp ve Bulgar orduları nasıl kendi talimnamelerine malik ise, biz de bir 'Osmanlı ordusu Talimnamesi'ne malik olmak mecburiyetinde idik. Ve yine de böyleyiz*". Bkz.: (Erkân-ı Harbiye Kaimmakamı) Bursalı Mehmed Nihad, **a.g.e.**, s. 30. Aslına bakılırsa Mehmed Nihad Bey bu hususa dikkat çeken tek subay değildir. Kâzım Karabekir'in de henüz Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden mezun olduğu dönemde (28 Şubat 1906/15 Şubat 1321) günlüğüne benzer bir notu düşüğü görülmektedir: "... *Yarın muntazam bir ordu ile sefer başlarsa süvari ne yapacak? Talimatı aynen Almancadan tercüme edilip de fırka harekâtına kadar okutmak da ne mana? Kendimize göre talimname yapmalı değil mi?*". Bkz.: Kâzım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C.I, Haz., Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 28. Mustafa Kemal Atatürk ise 1908 yılında, henüz erkân-ı harp kolağası (kurmay kıdemli yüzbaşı) rütbesindeyken General Litzmann'dan tercüme ettiği "Takımın Muharebe Eğitimi" adlı eserin girişinde yeni tercüme edilen talimnamelerin subaylar tarafından sindirilip uygulanmaları sürecindeki sıkıntılara dikkat çekmektedir. Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey'e göre, Almancadan tercüme edilerek kabul edilen talimnamenin kapsamı o kadar geniş ki, Osmanlıların model aldığı Alman ordusunun seviyesi bile talimnamenin yüksek taleplerini karşılama konusunda henüz yeterli değildir. Bu nedenle de subaylar talimnamelerin ruhunu idrak edene kadar, defalarca okumalıdır. Aksi halde orduya adapte edilmeye çalışılan bu talimnamelerin emsal alınamayacakları kanısı uyanacak ve işe yaramaz evrak arasında küflenmeye terk edileceklerdir. Bkz.: General Karl Litzmann, **Takımın Muharebe Eğitimi**, Çev. Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008, s. 2. Bunlarla beraber, İkinci Meşrutiyet döneminde talimname ve nizamnamelerin uygulanmasındaki sıkıntılar ve millî bünyeye uygun talimnamelerin yazılması zorunluluğu hakkında bkz.: Karatamu, **a.g.e.**, s. 294-296.

²⁷³ **Ae.**, s. 391-395. Mahmud Muhtar Paşa bu konuya doktrin açısından da güzel bir örnek vermektedir. Kendisine göre II. Abdülhamid dönemi ile beraber otuz yıl boyunca askerî okullarda Alman askerî doktrini temelinde eğitim verilse de, doktrini hakkıyla özümsemek mümkün olmamıştı. En basitinden, Alman askerî doktrininde taarruz esas alınmakta ancak "önce düşünmek, sonra atılmak" prensibi uygulanmaktayken, Osmanlı kurmay subayları her başarının taarruz ile gerçekleşeceği düşüncesiyle

Bütün iyi niyetli çabalara rağmen İkinci Meşrutiyet dönemi askerî yeniden yapılandırma faaliyetlerinde istenen performansın elde edilememesinde bir başka sebep de büyük umutlarla yurt dışına gönderilen subaylardan beklenen verimin alınamamasıydı. Ne var ki bundan hem ordu üst kademesinin hem de yurt dışına giden subayların paylarının olduğu söylenebilir. Bahsi geçen subayların ekseriyetinde görülen kibir ve diğer subayları beğenmeme duygusu disiplin ve motivasyon açısından negatif sonuçlar doğurmaktaydı. Yurt dışından dönen subayların kendi ülkelerinin imkân ve kabiliyetlerinden tatmin olamamaları onları iyi bir karargâh görevi bularak İstanbul'da kalmaya ve taşraya gitmemek için gayret göstermeye sevk edebilmekteydi.²⁷⁴ Ancak Osmanlı üst komuta kademesinin gerek yurt dışından gelen subayları gerektiği gibi kullanamamaları²⁷⁵ gerekse subayları kendilerini geliştirecek (ya da en azından öğrendiklerini unutmayacak) ortam ve motivasyonu oluşturmamaları²⁷⁶ nedeniyle yurt dışı eğitimine gönderilen subaylardan beklenen fayda sağlanamamıştır.

Ancak yine de, Balkan Harbi öncesinde Alman askerî uzmanların yeniden yapılandırdıkları Osmanlı ordusuna olan güvenleri tamdır. Harbin hemen öncesinde yabancı gazetecilerin kendisine yönelttiği soruları cevaplayan von der Goltz, şartlar ne olursa olsun, “eski öğrencilerinin” en iyi sonucu alacaklarına dair inancının tam olduğunu açıklamıştır.²⁷⁷ Ne var ki, harbin başlaması ile beraber Osmanlı ordusunun beklenmedik düzeyde kötü bir performans sergilemesi yabancı basının eleştiri oklarını Almanya'ya yöneltmesine sebebiyet vermiştir. Dış basında “Alman askerî sisteminde

Balkan Harbi'nde sadece taarruzu esas alan bir planlama yapmışlar ve böylece hezimetin hazırlayıcı olmuşlardı. Bkz.: Mahmud Muhtar, **Balkan Harbi: Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, s. 176-177. Yine doktrin bazında bir başka örnek de, Alman talimnamelerinin piyade ve özellikle de süvari ast birlik komutanlarının inisiyatif almalarını teşvik eden maddeler içermelerine rağmen bu talimnameleri benimseyen Osmanlı askerî sisteminin inisiyatife ket vurucu bir anlayışa sahip olmasıdır. Balkan Harbi'nde bu durumun meydana getirdiği olumsuzluklar için bkz.: Conker, **a.g.e.**, s. 152-163. Mustafa Kemal Atatürk ise Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl adlı incelemesinde yakın arkadaşı Nuri Conker'in yazdıklarına paralel görüşler ifade ederken, doktrin konusunda daha keskin bir eleştiri getirerek von der Goltz'ün en yakın bazı öğrencilerinin onu anlayamadıklarına ve dolayısıyla Almanların yapmak istedikleri ıslahatın ruhunun da anlaşılamadığına dikkat çekmektedir. Kurmay Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk), **Zabıt ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**, s. 8.

²⁷⁴ Ellis Ashmead-Bartlett, **With the Turks in Thrace**, George H. Doran Company, New York, 1913, pp. 56-58.

²⁷⁵ Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 244.

²⁷⁶ Sabis, **a.g.e.**, s. 94.

²⁷⁷ “Thinks Turks Will Win: Gen. von der Goltz Confident in Victory of His Old Pupils”, **The New York Times**, 05.10.1912, p. 4.

eğitilen” Osmanlı üst komuta kademesinin ve alt kademelerdeki subaylarının niteliksizlikleri muharebe alanında yaşanan hezimetin temel nedeni olarak gösterilmiştir.²⁷⁸ Harbin öncesinde “eski öğrencilerine” güvendiğini belirten von der Goltz, bozgun emarelerinin görülmesinden itibaren, sanki Alman subayların Osmanlı ordusuyla hiç alakası yokmuş gibi, hezimetin sebebini seferberlik konusunda yaşanan sıkıntılara ve Osmanlı ordusundaki subayların vasıfsızlığına bağlamıştır.²⁷⁹ Neferlere de yeterli eğitimin verilmediğini belirten Goltz, Osmanlı kurmaylarının uygulamış oldukları harp planını sert biçimde eleştirmiştir.²⁸⁰ Buna rağmen Goltz’ün bir anlamda sorumluluğu üzerine almayan bu ifadeleri diğer ülkeler nezdinde pek bir itibar görmemiştir. Yapılan değerlendirmelerde, Osmanlı ordusunun yaşadığı büyük hezimetten Almanlar sorumlu tutulmuş ve Alman askerî sisteminin geçerliliğini yitirdiği belirtilmiştir.²⁸¹

²⁷⁸ “The Turkish Commanders: Influence of German Training”, **The Times**, 22.10.1912, p. 5.

“The Corps of Turkish Officers: Effect of German Training”, **The Times**, 23.10.1912, p. 7. İtalyan basınında Osmanlı ordusunun Balkan Harbi yenilgisini Alman doktrin ve teçhizatının geçerliliğini yitirmesine bağlayan haberler için bkz.: Çalık, **a.g.m.**, s. 775.

²⁷⁹ Balkan Harbi’nde Osmanlı ordusunun uğradığı hezimetini neredeyse tamamıyla Osmanlı subaylarının hatalarına ya da eksikliklerine bağlayan Goltz, harpten sonra yazdığı yazılarında harbin öncesinde Alman askerî müşavirlerin aldığı tedbirlerin kusursuzluğu üzerinde durmaktadır. Ona göre, subayların yetiştirilmeleri için Almanlar tarafından reorganize edilen/kurulan askerî okul ve eğitim merkezlerinde verilen talim ve terbiye çok iyiydi. Subayların dışında kalan ordu personeline verilen eğitimler dahi subaylara verilen eğitimlerden aşağıda değildi. Bütün Alman müşavirler verilen eğitimin mükemmelliği üzerinde görüş birliğindeydiler. Goltz’ün “*Osmanlılar Muharebelerini Nasıl Gaib Ettiler, Şimdi Nasıl Telaflı ve Terakki Edebilirler?*” (Sancakçıyan Matbaası, İstanbul, 1331) adlı kitapta yer alan “Balkan Harbi’ne yönelik değerlendirmeleri için bkz.: von der Goltz, **1912-1913 Balkan Harbi Barışı’ndan Sonra Osmanlı Yönetimi Üzerine Düşünceler**, Haz. Harp Akademileri Komutanlığı Araştırma ve Geliştirme Kurulu, Harp Akademileri Basımevi, Yıldız/İstanbul, 1970, s. 12-13. Öte yandan Goltz’un Balkan Harbi’ndeki hezimetini Osmanlı subaylarının üzerine yıkan tavrına karşın, ironik biçimde, dönemin Almanya Genelkurmay Başkanı Ludwig von Moltke, von der Goltz’ü “*Osmanlı/Türk ordusunu mahveden adam*” olarak tanımlamıştı. Bkz.: Kitchen, **a.g.e.**, s. 101. Öte yandan von der Goltz’e dikkat çekici bir eleştiri de Ahmet İzzet Paşa’dan gelmektedir. Ahmet İzzet Paşa, İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile beraber on üç yıl sonra tekrar Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılmasında görev alan Goltz’ü samimiysizlikle suçlamıştır. Ahmet İzzet Paşa’ya göre ikinci görev süresinde Goltz artık eski âlicenap ve civanmert asker değildir; zira yaşlı bir diplomat gibi hareket etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı ordusunun ıslah edilmesi ya da güçlendirilmesinden ziyade Alman ticari ve siyasi çıkarlarının teminine konsantre olmuştur. Bkz.: Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 82.

²⁸⁰ “Turks’ Army a Mob, Says von der Goltz: German Strategist, Who Organized Ottoman Force, Tells of Fatal Defects”, **The New York Times**, 24.11.1912, p. 2; “Von der Goltz Shows Why Turkey Failed”, **The New York Times**, 05.12.1912, p. 2.

²⁸¹ Dış basında çıkan haberlerde Alman askerî sistemine yapılan eleştirilerin iki ana unsur üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir: İlki, Alman askerî sisteminin doktrin açısından geçerliliğini yitirmeye başlamasıdır. Bu noktada Balkan ülkeleri arasında başta Yunanistan olmak üzere, Fransız askerî doktrininde talim ve terbiye görmüş ya da Fransız askerî sistemine yakın bir anlayış benimseyen ülkelerin muharebe etkinliklerine atfı yapılmıştır. İkincisi ise, Alman silah teknolojisinin Fransız silah teknolojisine karşı mağlubiyeti konusudur. Bu bağlamda Fransız Schneider-Creusot firmasının ürettiği topların Alman Krupp firmasının ürettiklerine karşı büyük bir üstünlük sağladığı vurgulanarak, o

Öte yandan, dünya kamuoyunda böyle bir algının hasıl olması Almanya'yı büyük bir endişeye sevk etmişti. Almanlar kendileri açısından kara bir leke olarak gördükleri bu kötü imajı ne yapıp edip değiştirmek istediler. Zira Balkan Harbi sonrasında üzerilerine yapıştırılan olumsuz etiketi kaldırmak Almanlar açısından bir bakıma haysiyet meselesi haline gelmişti. Bunun için evvela kendi bünyelerinde muhasebeye giriştiler ve Osmanlı ordusunun yaşadığı hezimette Almanya'nın ne kadar pay sahibi olduğunu anlamaya çalıştılar. Hemen arkasından ise, sorunun Alman askerî sisteminde olmadığını bütün dünyaya gösterebilmek için fırsat kollamaya başladılar. Bu fırsatın ayaklarına gelmesi için ise çok beklemeyeceklerdi.

1.4. LİMAN VON SANDERS ASKERÎ YARDIM MİSYONU'NUN GÖREVE BAŞLAMASI

1.4.1. Almanlardan Yeni Bir Askerî Yardım Misyonu Talep Edilmesinde Öne Çıkan Faktörler

Osmanlı ordusu açısından su götürmez bir şekilde hezimette neticelenen Balkan Harbi sonrasında yeni bir Alman askerî misyonunun göreve başlaması şüphesiz iki tarafı etkileyen birtakım koşulların zorlamasıyla ortaya çıkmıştı. Öncelikle Balkan Harbi, Osmanlı ordusu ve kamuoyu nezdinde ağır bir travmaya yol açmıştı. Yakın zamana kadar Devlet-i Âliyye'nin tebaası konumundaki Balkan toplumlarının başkent İstanbul'u dahi işgal edebilecek duruma gelmeleri²⁸² bilhassa ülkenin ana unsuru olan Türk nüfus üzerinde sarsıcı bir etki yapmıştı. Tıpkı daha önce Balkan toplumlarında olduğu gibi, Türklerin de milliyetçi duyguları kabarmış, toplumsal dayanışma kuvvetlenmiş, utanç verici bu durumun izlerini silmek ülkeyi

döneme kadar dünyaca ün yapmış Alman silah endüstrisinin de muharebe sahasında Fransız silah endüstrisine karşı başarılı olamadığı ima edilmiştir. Bu hususta Bkz.: "The Captured Town of Kırkkilise", **The Times**, 25.10.1912, p. 5; "Europe and the Balkan Victories", **The Times**, 29.10.1912, p. 5; "Greece and Her Instructions", **The Times of India**, 11.09.1913, p. 6. Keza Balkan Harbi'nde tarafların askerî yapıları ve kullandıkları teçhizatın bir incelemesi için bkz.: Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Çev. Mehmet Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 21-29.

²⁸² Bu bağlamda Hafız Hakkı Paşa'nın Balkan toplumlarının kısa zamanda sahip oldukları müspet dönüşüme atıf yaparken "... *dünyâ yoğurtçulardan İstanbul'u tehdit edecek ordular çıkardılar.*" şeklinde kullandığı ifade aslında Osmanlı zabitanının düşünce dünyasında yaşadığı hayâl kırıklığının ve kızgınlığın da bir göstergesidir. Bkz.: Hafız Hakkı Paşa, **a.g.e.**, s. 80.

idare edenlerin önceliği olmuştu. Dahası, yaşanan haysiyet kırıcı hezimet özellikle zabitan üzerinde rövanşist anlayışı egemen kılmıştı.²⁸³

Avrupa kamuoyu nazarında Balkan Harbi'nden dolayı bir mağlubiyet ile ayrılan Almanların ise meseleye daha soğukkanlı baktıkları anlaşılmaktadır. Savaş sırasında Osmanlı ordusu hizmetinde bulunan Alman subayların kaleme aldıkları raporlar bunu teyit eder niteliktedir. Örneğin; Yüzbaşı Endres raporunda Alman subaylar nezaretinde gerçekleştirilen yeniden yapılandırma faaliyetlerinin başarısız olduğunu ve Alman askerî sisteminin gerek Osmanlı gerekse Avrupa kamuoyu gözünde itibar kaybettiğini savunmaktadır. Endres'e göre Almanya artık öncelikle Osmanlı ordusunun ıslah edilmesinden bir menfaat sağlanıp sağlanamayacağı konusunda karar vermeliydi. Kendisi mevcut koşullar devam ettikçe Alman subayların başarılı olamayacaklarını düşünmekle beraber, siyasi nedenlerden ötürü bir askerî misyon daha gönderilmesi mucipse, bu misyonun çok daha marjinal ve geniş kapsamlı yetkilere sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Öyle ki, misyonun başında yer alacak kişi tamamen müstakil hareket edebilmeli, mali anlamda kimseye bağımlı olmamalı, misyona mensup Alman subaylar komuta mevkilerine getirilmeli ve sadece Alman üst subayların emrine girmeliydiler. Zira “yeteneksiz ve bilgisiz” Osmanlı subaylarının emrine girmek hem Alman subaylar için onur kırıcı bir durumdu hem de onlara dert anlatmanın zorluğu yapılması düşünülen ıslahatı olanaksız kılacaktı. Askerî okullar da dâhil olmak üzere, stratejik makam ve mevkilerin tamamıyla Almanlar tarafından doldurulması gerektiğine inanan Endres, işaret ettiği hususların ve daha da fazlasının Osmanlı Devleti'ne dikte edilmesini savunuyordu. Öne sürülen şartlar kabul edilmediği takdirde ise Osmanlı Devleti kendi haline bırakılmakla tehdit edilmeliydi.²⁸⁴

Balkan Harbi'nde gönüllü olarak bir Osmanlı tümenine komuta eden von Lossow da Mayıs 1913'te kaleme aldığı ve “Türkiye'deki Reformlar Hakkındaki Düşünceler” başlığıyla Türkçeye tercüme edilebilecek raporunda Endres'e paralel bir

²⁸³ Balkan Harbi hezimetinin Osmanlı toplumunda yol açtığı manevî yıkımın etkileri için bkz.: Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve 'Alman Ruhu': 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 56-60. Yine Balkan Harbi döneminde Osmanlı kamuoyunun duygu durumunu gayet etkileyici biçimde aktaran gözlemler için bkz.: Fatih Kerimi, **İstanbul Mektupları**, Haz., Fazıl Gökçek, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 347-356.

²⁸⁴ Wallach, **a.g.e.**, s. 106-107.

görüşü ortaya koymuştur. Lossow, da aynen Endres gibi, iki hâl tarzı üzerinde fikir beyan etmişti. Bunlardan olumsuz senaryoya göre, Osmanlılarla bütün askerî ilişkilerin bir anlamda zaman aşımına bırakılması, Osmanlılarla yeni askerî sözleşme yapılmaması ve mevcut sözleşmelerin uzatılmaması gerekiyordu. Ayrıca Almanya'ya da Osmanlı subayı kabul edilmemeliydi. Böylelikle zaman içerisinde bütün askerî ilişkiler herhangi bir infiale neden olmayacak şekilde dondurulabilecekti. Olumlu senaryoya göre ise, eğer Almanya Osmanlı Devleti ile askerî iş birliğine devam edecekse, bunun şartları geçmişteki işleyişten çok daha farklı olmalıydı. İkinci senaryonun kabulü halinde von Lossow'un tavsiyeleri genel hatlarıyla şunlardı:

- * Almanya isteksiz davranmalı, askerî iş birliğini kabul etmek noktasında deyim yerindeyse Osmanlı Devleti'ni yalvartmalıydı. Zira ancak bu şekilde öne sürdüğü şartlar kabul edilebilecekti.
- * Yeni teşkil edilecek askerî misyonun üyeleri devletin her anlamda arkalarında olduğunu bilmeliydi.
- * Askerî misyon başkanının rütbesi en üst Osmanlı subayının rütbesine denk olmalı ve sahip olduğu yetkiler ile Osmanlı Genelkurmay Başkanı'nı ve hatta gerekirse Harbiye Nazırı'nı bile görevden alabilmeliydi. Ayrıca askerî misyon başkanı seferberlikten harekât planlarına, lojistik-ikmalden personel atamalarına kadar her konuda mutlak denetim sahibi olmalıydı.
- * Osmanlı Genelkurmayı Alman askerî misyonu üyeleri tarafından son değişimler esas alınarak bir kez daha ıslah edilmeliydi.
- * Bütün askerî eğitim ve öğretim kurumlarının başına Alman subaylar tayin edilmeliydi.
- * Karargâhları İstanbul ve Halep'te bulunan stratejik önemleri haiz kolordulara (1'inci ve 6'ncı) ve tümen komutanlıklarına Alman subaylar atanmalıydı.
- * Subay talimgâhları kolordular geneline teşmil edilmeliydi.
- * Alman subaylar hiçbir Osmanlı komutanı emrine verilmeli, Harbiye Nazırları ve Genelkurmay Başkanları sadece şeklen kaale alınmalıydı.
- * Alman subaylar her açıdan Osmanlı subaylarının önünde oldukları için rütbeleri de fazlaca yükseltilmeliydi.

* Alman subayların maaşlarının belirlenmesi veya arttırılmasında rütbeleri ve Osmanlı Devleti hizmetinde geçirdikleri süre esas alınmalıydı.²⁸⁵

Balkan Harbi sonrasında Alman asker ve bürokratlarının Osmanlı Devleti'ne yeni bir askerî misyon gönderme konusundaki düşünceleri genel olarak bu şekildeyken, Osmanlı devlet ricalinin de yeni bir yabancı askerî misyonun daha geniş yetkilerle göreve başlamasına sıcak baktığı görülmektedir. Fakat bu misyonun hangi ülkeden getirileceği ve eğer Almanya'dan bir askerî misyonu daha getirilecekse nelere dikkat edilmesi gerektiği konusunda bazı soru işaretleri mevcuttur.

Bu kapsamda Osmanlı Devleti ilk teşebbüsünü henüz Balkan Harbi esnasında, 1913 yılının Ocak ayı başında yapmıştı. Kâmil Paşa'nın sadaretinde Hâriciye Nazırı olan Gabriel Noradunkyan 2 Ocak 1913 günü Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wangenheim'e danışarak Yunan ordusunu yeniden yapılandıran Fransız Askerî Misyonu'nun ve başkanı General Joseph-Paul Eydoux'nun işe alındığı koşullar ve üstlendiği görevler hakkında bilgi vermesini rica etmiştir.²⁸⁶ Osmanlı Hariciyesi'nin Yunanistan'da görev yapan Fransız Askerî Misyonu'nun çalışma şartlarını Alman makamlarına sorması hiç şüphe yok ki Osmanlı Devleti'nin askerî yeniden yapılandırma hususunda Almanya'ya olan temayülünü de göstermekteydi. Ki bunu sezen Büyükelçi Wangenheim üç gün sonra ülkesine gönderdiği yazıda Osmanlı Hariciye Nazırı'nın talep ettiği bilgiyi Osmanlı Devleti'nin barış döneminde görev yapacak yüksek rütbeli bir general istemesi şeklinde tefsir etmiştir.²⁸⁷

23 Ocak 1913 tarihinde meydana gelen Bâbıali Baskını ile yönetime el koyan İttihat ve Terakki üyeleri Mahmud Şevket Paşa'yı sadaret makamına getirmişti. Mahmud Şevket Paşa ise kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra ivedi biçimde ele alınacak konular arasına ordu ıslahatını da eklemişti. Cemal Paşa'nın hatıratında verdiği ayrıntılı bilgilerden Sadrazam Mahmud Şevket Paşa'nın bu konu üzerinde kılı kırk yardığı anlaşılmaktadır.

²⁸⁵ Wallach, **a.g.e.**, s. 107-109.

²⁸⁶ von Wangenheim'dan Dışişleri Bakanlığına, 2 Ocak 1913, Nr: 15435, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Ed. Johannes Lepsius-Albrecht M. Bertholdy-Friedrich Thimme, Band: 38, Berlin, 1926, s. 193-194.

²⁸⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 276.

Dışarıdan yeni bir askerî yardım misyonunun çağırılması sürecinde erkân-ı harp miralay rütbesiyle İstanbul Merkez Komutanı olarak görev yapan Cemal Paşa, ordunun ıslahında yapılması gerekenler bâbında Mahmud Şevket Paşa'nın kendisini sık sık çağırdığını ve fikir teatisinde bulunduklarını belirtmektedir. Cemal Paşa'nın ifadelerine bakıldığında Mahmud Şevket Paşa geçmişteki yeniden yapılandırma çalışmalarını yarım yamalak yapılan, çürük tedbirler olarak görmektedir. Gerek Sultan II. Abdülhamid döneminde gerekse İkinci Meşrutiyet sonrasında çalışan askerî misyonlar panikle, hiçbir prensibe tabi olmaksızın ve gelişigüzel çağrılan askerî misyonlar olmuştur. Dolayısıyla esaslı bir planlamanın ürünü olacak yeni bir askerî misyonun teşkili elzemdi. Keza Osmanlı Devleti'nin önünde çok güzel bir Yunanistan örneği de bulunuyordu. Buna göre; Yunanistan'da Venizelos 1911 yılı itibarıyla Fransız General Eydoux'ya geniş yetkiler vererek arkasında durmuş, Fransız Askerî Misyonu'nun faaliyetlerine karşı ülke içerisinden yükselen çatlak sesleri kesmiş ve hatta onlara güçlük çıkaranları acımasızca ezmişti. Bu tutumunun semeresini ise kısa sürede almayı başarmıştı. Balkan Harbi sürecinde Yunan ordusunun katettiği mesefe herkesim malumuydu. Yine aynı şeyi donanmada da yaparak İngiltere'den getirdiği bahriye misyonu sayesinde Yunan Donanması kısa zamanda ziyadesiyle kuvvetlenmişti.²⁸⁸

Böyle olmakla beraber, yeni askerî misyonun hangi ülkeden çağrılacağı konusunda Mahmud Şevket Paşa kararını vermiştir. Cemal Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın bu hususta kendisine söylediklerini şöyle aktarmaktadır:

“...Biz artık Alman harp usulünden kendimizi kurtaramayız. Otuz seneyi aşkın bir zamandan beri ordumuzda Alman öğretmenler bulunmuş; zabitan heyetimiz baştan aşağı Alman harp usulü ile terbiye edilmiş; kısacası bizim ordumuz, Alman askerî talim ve terbiyesinin ruhu ile yetişmiştir. Şimdi bunu değiştirmek mümkün değildir. Binaenaleyh pek geniş mikyasta bir Alman düzeltim heyetini getirmek ve hatta icap ederse bir Osmanlı kolordusunun emir ve kumandasını bir Alman generaline vererek bunun bütün birliklerine Alman subaylarından kumandanlar tayin etmek, böylece vücuda getirilecek olan bir örnek (numune) kolordusuna Osmanlı ordusunun bütün subaylarını belirli süreler için stajyer göndererek bilgilerinin artmasını sağlamak düşüncesindeyim. Bundan başka, Harbiye Nezareti dairelerini, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'yi (Genelkurmayı), askerî mektepleri, askerî fabrikaları düzeltip bir süre idare etmek için de yine bu ıslahat heyeti arasında birçok askerî mütehasıslar getireceğim. En geniş ve kapsamlı manasıyla ordunun düzenlenmesine çalışacağım. Ben bundan sonra uzun müddet harpten kaçınmak fikrindeyim. Binaenaleyh, ordunun hazır kuvvetini mümkün olduğu kadar azaltarak bu sayede yapacağım iktisat ile ıslahat heyetinin masrafını temin edeceğim. Barış dönemi için Osmanlılığa küçük, fakat pek

²⁸⁸ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 82.

*muntazam ve iyi talim terbiye edilmiş bir ordu hediye edeceğim. Seferde, kadroların genişletilerek tamamlanması sayesinde ordunun amaçlanan sayıya ulaştırılması güç bir şey değildir. Binaenaleyh, böyle bir ıslahat heyetini ne şartlar dairesinde verebileceklerini Almanlardan sormak üzereyim. Öncelikle çalışma şartlarını onların bildirmesini daha uygun buluyorum.”*²⁸⁹

Diğer taraftan Mahmud Şevket Paşa çağrılacak askerî misyona başkanlık edecek kişinin daha önce Osmanlı ordusunda görev yapmamış bir kişi olmasını istiyordu. Diğer bir deyişle, Almanya’dan talep edilen her yardımda ilk akla gelen isim olan von der Goltz’e karşıydı; çünkü II. Abdülhamid dönemi bürokratları ile yakın bir hukuk kuran Goltz’ün gelmesi o dönem için siyaseten sakınca arz etmekteydi. Goltz’ün görev yaptığı dönemlerde sıkı ilişki içerisinde bulunduğu subayları koruması, kollaması ve bazı ayrıcalıklar tanınması ise diğer subayları rahatsız eden bir konuydu. Dolayısıyla bu durum bahsi geçen süreç için ortaya çıkan askerî bir sakınca olarak tasavvur ediliyordu.²⁹⁰

Netice itibarıyla, Mahmud Şevket Paşa 2 Nisan 1913 günü ilk adımı atarak Almanya’nın İstanbul’da görevli ataşemiliteri Binbaşı von Stempel aracılığıyla öncelikle İstanbul’un yeniden tahkimi ve savunulması²⁹¹ işine nezaret edecek uygun bir subayın gönderilmesini Almanya’dan resmen talep etmişti.²⁹²

Bu talep ile Almanlar aslında uzun zamandır bekledikleri fırsatı da elde etmiş oluyorlardı. Böylece Almanlar bir taraftan Balkan Harbi hezimetindeki sorumluluklarından sıyrılacakları diğer taraftan ise artık yaklaştığı iyice hissedilen büyük savaş öncesinde Osmanlı Devleti üzerinde kontrol sağlayabileceklerdi. Gerçekten de Osmanlı Devleti muteber bir orduya sahip olmasa bile yayıldığı coğrafya dikkate alındığında jeopolitik ve jeostratejik açıdan halen önemli bir devlettir. Bilhassa Büyükelçi Wangenheim geçmiştekilerden daha geniş yetkilerle donatılacak bir misyonun askerî getirisinden ziyade siyasi nimetleri ile ilgileniyordu. Wangenheim'a

²⁸⁹ A.e., s. 82-83.

²⁹⁰ Wallach, a.g.e., s. 109.

²⁹¹ Bu tarihte Birinci Balkan Harbi’ni resmen bitiren Londra Antlaşması henüz imzalanmadığı ve Edirne şehri halen geri alınmadığından ötürü, Mahmud Şevket Paşa’nın Almanya’dan öncelikle İstanbul’un savunulması için subay istemesi makul görünmektedir.

²⁹² von Treutler’dan Dışişleri Bakanlığına, 2 Nisan 1913, Nr: 15436, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 195. Mahmud Şevket Paşa 3 Nisan 1913 tarihinde günlüğüne yazdığı notta Almanya ataşemiliteri von Stempel ile Almanya’dan çağrılması düşünülen subay hakkında konuştuklarını ve Almanların Bundel (?) adında ferik rütbesindeki bir generali ya da Miralay Bronsart von Schellendorf’u önerdiklerini belirtmektedir. Bkz. Mahmud Şevket Paşa, a.g.e., s. 132.

göre bu yolla Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Mısır'ı denetim altına almasına benzer bir şekilde, denetim altına alınabilir, hatta peyk haline getirilebilirdi. Yine, kuvvetli bir askerî misyon marifetiyle Almanya Osmanlı Devleti üzerinden Orta Doğu'daki çıkarlarını koruyacak bir mevzi kazanabilecekti.²⁹³

Mahmud Şevket Paşa'nın talebinden iki gün sonra Alman İmparatoru II. Wilhelm'e bu talebe nasıl cevap verileceği sorulmuştu.²⁹⁴ Bu aşamda ilginç olan husus, Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması konusunda fazla istekli olmayan Alman Genelkurmayı ve hatta Dışişleri Bakanlığının çoğu kez by-pass edilmesi idi. Wangenheim ile gayet uyumlu çalışan Binbaşı von Stempel görüşmeleri doğrudan II. Wilhelm'in askerî kabinesi ile yürütüyordu. Bu sayede Sadrazam Mahmud Şevket Paşa meramını doğrudan II. Wilhelm'e iletebiliyor ve çıkması muhtemel bürokratik engellemelere de maruz kalmıyordu. Ki Mahmud Şevket Paşa'nın dönemin Berlin Büyükelçisi Mahmud Muhtar Paşa ile pek anlaşamadığı düşünüldüğünde benimsenen iletişim yönteminin Mahmud Şevket Paşa'nın fazlasıyla işine geldiği aşikârdı.²⁹⁵

Mahmud Şevket Paşa'nın Almanya'dan beklediği izin 5 Nisan 1913 günü çıktı. Dışişleri Bakanı Gottlieb von Jagow Osmanlı Devleti'nin talep ettiği subayın gönderilmesinde Almanya açısından bir sakınca olmadığını belirtiyordu.²⁹⁶ On gün kadar sonra ise Büyükelçi von Wangenheim Mahmud Şevket Paşa'yı makamında ziyaret ediyor ve konunun ayrıntıları konuşuluyordu. Yapılan görüşmede Mahmud Şevket Paşa, Wangenheim'a Osmanlı bürokrasisinde ehil ve namuslu bir memur sınıfı olmadığından şikâyet ederek, yabancı ülkelerden yardım isteyeceğini açıklamıştı. Muhtelif alanlarda farklı ülkelerden yardım talep edebileceğine değinen Mahmud Şevket Paşa, askerî ıslahatı Osmanlı Devleti açısından en önemli konu olarak gösteriyor ve bu aşamada Almanya'dan yardım beklediğini vurguluyordu.²⁹⁷ Başta

²⁹³ Harry N. Howard, **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1912-1913**, University of Oklahoma Press, 1931, p. 40, 47; Robert J. Kerner, "The Mission of Liman von Sanders I: Its Origin", **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:16, June 1927, p. 16; Bayur, **a.g.e.**, s. 281.

²⁹⁴ von Treutler'den Dışişleri Bakanlığına, 4 Nisan 1913, Nr: 15437, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 196.

²⁹⁵ Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, No:30, Güz 2019, s. 36.

²⁹⁶ von Jagow'dan von Treutler'e, 5 Nisan 1913, Nr: 15438, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 196.

²⁹⁷ Her ne kadar Mahmud Şevket Paşa Osmanlı kara kuvvetlerinin yaklaşık otuz yıldır Almanlar tarafından reorganize edilmesini Almanya'dan tekrar yardım istemesinde öncelikli etken olarak görüyorsa da, Alman ordusuna duyduğu hayranlığın da bu düşüncenin arka planında yattığı açıktır. Zira

subayların siyasetten uzaklaştırılması olmak üzere, ordunun her bakımdan ıslaha muhtaç olduğuna işaret eden Sadrazam, müşavir sıfatıyla Osmanlı ordusu nezdinde çalışan Alman subayların yeterli gelmeyeceğini de ekliyordu.²⁹⁸

Tahmin edildiği gibi, Wangenheim, Mahmud Şevket Paşa ile yaptığı görüşmeyi Almanya'ya detaylı bir şekilde anlatmıştır. Şansölye Bethmann Hollweg'e gönderdiği 26 Nisan 1913 tarihli yazısında Wangenheim, Osmanlı Devleti'ne yeni bir askerî misyon göndermenin elzemliği üzerinde durmaktadır. Wangenheim, yazısında Osmanlı Devleti'nde orduyu kontrol eden gücün devleti de kontrol ettiğini vurgulayarak, ordu Almanlar tarafından denetim altında tutulduğu takdirde Almanya aleyhtarı olan hiçbir hükûmetin iş başında kalamayacağını belirtmiştir. Bu noktada ilginç olan husus, Wangenheim'in Mahmud Şevket Paşa'nın da kendisi ile paralel bir düşüncede olduğuna dair izlenimidir.²⁹⁹ Diğer bir deyişle, Mahmud Şevket Paşa ve kendisiyle aynı düşünceyi savunanların iktidarda kalması Almanya için ne kadar önemliyse, Almanlar sayesinde kuvvetli bir orduya sahip olacak hükûmet için de bu durum aynı zamanda iktidarda kalmanın bir dayanağı olacaktır.

Ne var ki Mahmud Şevket Paşa tasarladığı planını uygulamaya sokma aşamasında önemli bir engeli aşmak durumundaydı. Zira pek çok hususta fikir ayrılığına düştüğü Ahmet İzzet Paşa ile Almanya'dan çağırılması mutasavver askerî misyon konusunda da ters düşmüşlerdi. O günlerde Başkumandan Vekili olarak görev yapan Ahmet İzzet Paşa, Mahmud Şevket Paşa'nın Almanlara geniş yetkiler vermesine karşı çıkıyordu. Ahmet İzzet Paşa hatıratında bu konuya da değinerek düşüncelerini şöyle açıklamıştı:

“... Ordu işleri için İstanbul'a indiğim bir gün, Sadrazam konuyu bu mecraya dökerek İtilâf Devletleri'ne gösterilen bu müsaadeler üzerine, Almanların kendilerine de ne gibi

Almanya ile yeni bir askerî misyonun getirilmesine ilişkin temas kurulduğu dönemde (19 Nisan 1913) günlüğüne düştüğü bir not Mahmud Şevket Paşa'nın o günlerde Alman ordusuna olan hayranlığını da ortaya koymaktadır. İstanbul'da bulunan Goeben zırhlısını ziyaret eden Mahmud Şevket Paşa Alman askerî personelin kâmil mükemmel olduklarını belirtirken, subaylarla Osmanlı subayları arasındaki bilgi-birikim farkına dikkat çekmektedir. Mahmud Şevket Paşa'ya göre Osmanlı ordusunda muktedir zabitan ve muallim efrad sıkıntısı vardır. Dolayısıyla disiplinli ve çalışkan Alman askerî personel Osmanlı ordusu açısından emsal alınabilecek bir yapıdır. Bkz.: Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 173-174.

²⁹⁸ Bayur, **a.g.e.**, s. 280. Yusuf Hikmet Bayur Mahmud Şevket Paşa ile Wangenheim'in görüşme tarihini sehven 24 Nisan 1913 olarak yazması kuvvetle muhtemeldir. Zira, Mahmud Şevket Paşa'nın günlüğünden görüşme tarihinin 14 Nisan 1913 olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 160-162.

²⁹⁹ von Wangenheim'dan von Bethmann Hollweg'e, 26 Nisan 1913, Nr: 15439, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 196-201.

*ayrıcalıklar ve haklar sağlanacağını sorduklarını ve cevap olarak "ordu da sizin" dediğini (yağma Hasan'm böreği) ve dolayısıyla Başkumandan sıfatıyla barış zamanında bir Alman generaliyle bir talim heyeti çağırılması hakkındaki düşüncemi sordu. Cevap olarak, orduyu Almanların emrine vermenin Sadaret'i ve Hariciye Nezareti'ni yabancılara vermekle eş anlamlı, hatta daha da beter olduğunu, yaradılıştaki samimiyet ve kesinlikle ve biraz da hiddetle açıkladım. Sadrazam, bir dahaki karşılaşmamda bu meseleyi ağzına almadı. (...) Aslında ben de ordumuzu, subaylar heyetimizi yabancı uzman ve öğretmenlerin yardımından müstağni görmemekteydim. Hatta Genelkurmay Başkanı iken bu maksatla bir hayli Alman subayının çağırılmasına aracılık etmiş ve ön ayak olmuştum. Mahmud Şevket Paşa'ya itirazım, kayıtsız şartsız orduyu bir yabancı'nın emir ve kumandasına vermemek amacına dayanıyordu."*³⁰⁰

Ahmet İzzet Paşa'nın bu tavrı üzerine ordunun yeniden yapılandırılması konusunda kendisiyle anlaşılamayacağını idrak eden Mahmud Şevket Paşa çareyi Ahmet İzzet Paşa'ya başka bir görev vermekte görüyordu. Aklına gelen ilk fikir, daha önce benzer bir durumda Yemen'e gönderdiği Ahmet İzzet Paşa'yı umumi müfettişliklerden birinde görevlendirmektir. Böylece kendisini pasifize edebilecekti. Fakat ortalık biraz durulup şartlar olgunlaşınca kadar beklemeyi ve Ahmet İzzet Paşa ile bu konu üzerinde konuşmamayı uygun gördü. Zamanı gelince harekete geçmeyi ve neşteri bir kerede indirmeyi hesaplıyordu.³⁰¹

10 Mayıs 1913 günü itibarıyla Atina'da görevli ataşemiliter Zeki Bey'den Fransa'nın Yunanistan nezdinde faaliyet gösteren askerî misyonu hakkında yazdığı raporu alan Mahmud Şevket Paşa, Wangenheim ile yaptığı 17 Mayıs 1913 tarihli görüşmede bu misyonu örnek olarak göstermişti.³⁰² Wangenheim ise aynı gün Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazısında Mahmud Şevket Paşa'nın neredeyse diktatoryal yetkilere sahip bir Alman generalin başında olacağı askerî yardım misyonundan söz ettiğini belirtiyordu. Ona göre, kısa zaman içerisinde Osmanlı Devleti resmî talepte bulunacaktı.³⁰³

Wangenheim'in bahsettiği talep 22 Mayıs 1913 günü geldi. Buna göre; Osmanlı Devleti askerî yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında Almanya'dan önde gelen bir generalini göndermesini istiyordu. Ayrıntılar henüz belli olmamakla beraber, talep edilen general ve beraberinde getireceği müşavirler Yunanistan'da

³⁰⁰ Ahmet İzzet Paşa, **a.g.e.**, s. 174-175.

³⁰¹ Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 239. Mahmud Şevket Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'nın Almanya'dan getirilecek askerî misyon konusunda yaşadıkları fikir ayrılıklarının mahiyeti için bkz.: Swanson, **a.g.m.**, pp. 383-384.

³⁰² Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 230, s. 246, s. 288.

³⁰³ von Wangenheim'dan Alman Dışişleri Bakanlığına, 17 Mayıs 1913, Nr: 15303, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 34.

görev yapan Fransız General Eydoux ile diğer Fransız askerî personelin yaptıklarına benzer faaliyetleri icra edeceklerdi. Misyona başkanlık edecek generalin yetki ve sorumluluklarının genişliği yeniden yapılandırmanın her yerde, aynı şekilde yapılabilmesine olanak tanıyacaktı. Diğer taraftan bu generalin teklifleri bilhassa muhtemel bir savaşta seferberlik ve harekât planlarının şekillendirilmesinde etkili olacağı için, kendisinin karargâh kurmaylığının yanında kıt'a kurmaylığı konusunda daengin tecrübeye sahip olması gerekiyordu. Dolayısıyla mezkûr generalden kolordu ölçeğindeki kurmay gezilerini de başarıyla idare edebilecek evsafa olması bekleniyordu. Zira son savaşta, yani Balkan Harbi'nde, alınan yenilgi büyük ölçüde Osmanlı Genelkurmayı'nın ve kurmaylarının yetersizliğinden kaynaklanmıştı. Bütün bu sıkıntıların üstesinden gelecek kişinin tabiyatıyla sağlam bir ahlaka ve üstleneceği her görevi başarıyla yerine getirebilecek beceriye sahip olması elzemdi. Buna karşın dil bilmesi ya da Osmanlı ülkesini tanıması gerekmiyordu; çünkü İstanbul'daki ataşemiliter von Stempel bu konuda kendisine yardımcı olacaktı.³⁰⁴

Haziran ayı itibarıyla Almanlar Osmanlı Devleti'ne yeni bir askerî misyon göndereceklerinin sinyallerini vermişlerdi. 2 Haziran günü Wangenheim, Mahmud Şevket Paşa'ya bu konuda ülkesine müspet bir görüş yazdığını ve bu yönde dönüş beklediğini belirtmişti.³⁰⁵ 6 Haziran günü ise Mahmud Şevket Paşa gayriresmî olarak Wangenheim'dan taleplerinin kabul gördüğüne dair bilgi almıştı.³⁰⁶ Fakat 11 Haziran 1913 günü bir suikaste kurban gitmesi nedeniyle Alman askerî misyonunun gelişini görmeye ömrü vefa etmeyecekti.

1.4.2. Liman von Sanders ve Alman Askerî Yardım Misyonu

Öte yandan, Almanya'nın yeni bir askerî misyon göndermeyi kabul etmesinin ardından bu misyonun başında kimin olacağı konusu da yavaş yavaş aydınlanmaya başlamıştır. Askerî Kabine tarafından 15 Haziran 1913 günü, yani İmparator II. Wilhelm'in tahta çıkış yıldönümünde, Kassel'de konuşlu 22'nci Tümen Komutanı Tümgeneral Liman von Sanders'e Osmanlı Devleti nezdinde görevlendirilecek askerî

³⁰⁴ von Wangenheim'dan Alman Dışişleri Bakanlığına, 22 Mayıs 1913, Nr: 15440, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 201-202.

³⁰⁵ Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 292.

³⁰⁶ Swanson, **a.g.m.**, p. 384; Mahmud Şevket Paşa, **a.g.e.**, s. 303-304.

misyonun başında görev yapmak isteyip istemediği sorulur.³⁰⁷ Tümgeneral Liman von Sanders ise geniş yetkileri haiz bu görevi kabul etmekten büyük bir şeref duyacağı cevabını verir.³⁰⁸

Bu noktada askerî yardım misyonuna başkanlık etmesi uygun görülen Tümgeneral Liman von Sanders'in üzerinde durmak faydalı olacaktır. Zira, beklentilerin aksine, Liman von Sanders Alman ordusunda pek parlak bir kariyere sahip olmayan bir subaydı. Hatta misyon başkanlığı teklif edildiği dönemde kendisinin Alman ordusundaki en yaşlı tümen komutanı olduğu görülmektedir. Sanders disiplinli ve vazifeşinas olmakla beraber, haşin, mağrur ve geçimsiz sayılabilecek bir karaktere sahiptir.³⁰⁹ Askerlik safahatında prestijli mevkilerde bulunmamasına rağmen sadakati sayesinde tümgeneral rütbesine kadar yükselmiştir.³¹⁰ Bu anlamda tipik entelektüel Alman kurmay karargâh subaylarından çok farklı bir görünüş arz etmekte ve klasik bir kıt'a subayı görüntüsü vermektedir. Dolayısıyla geniş yetkilere sahip olacak yeni

³⁰⁷ Wallach, **a.g.e.**, s. 112.

³⁰⁸ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Sene**, Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askerî Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Haz. Muzaffer Albayrak, 3. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 24.

³⁰⁹ Liman von Sanders'in Osmanlı Devleti nezdinde görev yapacağına karar verilen günlerde Osmanlı ordusunun genç ve parlak subaylarından olan Ali İhsan Sabis hatıratında Sanders'i "*müteazzım, kendisini dev aynasında gören, inatçı fakat malumat ve iktidarı ile zekâsı ve basireti orta, pek kaba ve haşin bir Alman generali*" olarak tanımlamaktadır. Yine aynı dönemde Osmanlı ordusunun bir diğer genç ve parlak subayı Kâzım Karabekir ise hiddet ve sertliği Prusyalı subayların karakteristik bir özelliği olarak göstermekle beraber Sanders'te bu özelliklerin daha baskın olduğuna işaret etmektedir. Karabekir'e göre Sanders Osmanlı ya da Alman subayı olmaları fark etmeksizin herkese aynı sertlikte muamele edebilmekteydi. Sabis'ten dört, Karabekir'den üç yıl sonra Osmanlı ordusuna katılan dönemin genç kurmaylarından Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet de bu ikiliden farklı bir yorumda bulunmamaktadır. Erkilet, Sanders'in çetin tabiatının insan ilişkilerinde derhal anlaşmazlığa yol açtığını, Osmanlı hizmetindeki Almanların ekseriyetle Sanders'ten nefret ettiklerini ve Sanders'in Osmanlılarla yakın ilişki kuran her Alman'a düşman olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan Liman'ın karakter yapısı hakkında yabancı subayların görüşleri de Osmanlı subaylarının görüşlerinde pek farklı değildir. Avusturya-Macaristan ataşemiliteri Joseph Pomiankowski, Liman von Sanders'i "*soğuk ve haşin tabiatlı*" ifadeleriyle tanımlarken, askerî yardım misyonunun bir üyesi olan Kress von Kressenstein ise Sanders'i "*özgüveni yüksek, mağrur, çabuk hiddetlenen, şüpheli, kıldan nem kapalı ve yabancı şartlara uyum sağlama kabiliyetinden yoksun*" bir kişi olarak göstermektedir. Bu hususta Bkz.: Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, C.I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s. 76-82; Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 358-359; (Friedrich) von Kress(enstein), **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s.15; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 40; von Sanders, **a.g.e.**, s. 16.

³¹⁰ Liman von Sanders askerî kariyerine piyade olarak başlamış ancak birkaç yıl sonra süvari sınıfına geçmişti. Muhtelif kurmay görevlerinde çalışsa da, akranları arasında temayüz etmiş bu subay değildi. Bunda Alman ordusunda soyluluğa verilen önemin de etkili olduğu söylenebilir. Zira Sanders soyluluk unvanını vefat eden eşinin üzerinden, Osmanlı Devleti nezdinde görevlendirilmesinden sadece bir sene önce, İmparator II. Wilhelm'in tahta çıkış yıldönümünde alabilmişti. Bkz.: Yarbay Russel'dan Sir E. Goschen'e, 31 Ekim 1913, No:377, Ed. G.P. Gooch-H. Temperley, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: I, His Majesty's Stationery Office, London, 1936, p. 339. "German Military Mission to Turkey", **The Times**, 31.10.1913, p. 7.

askerî misyonun başında muktedir bir generalin bulunması gerektiğini düşünen II. Wilhelm'in kriterlerini büyük ölçüde karşılayan bir yapıdadır.³¹¹ Bununla beraber, askerî misyonun başına geçecek kişide askerî yeniden yapılandırma sürecinin gerektirdiği entelektüel birikim ve diplomatik bakış açısından ziyade kaba bir muktedirliğin aranmış olması, uzun vadede Almanya adına pek çok sıkıntıyı da beraberinde getirecektir. Ancak kuvvetle muhtemeldir ki II. Wilhelm o dönemde böyle bir durumu tahmin bile edememektedir.

İmparator II. Wilhelm'in, Tümgeneral Liman von Sanders'i askerî misyon başkanı olarak İstanbul'a göndermeyi uygun bulmasının ardından, Askerî Kabine Şefi General Freiherr von Lyncker 30 Haziran 1913 tarihinde mahrem bir yazı ile keyfiyeti Şansölye Bethmann-Hollweg'e bildirmişti. Yazıda İmparator II. Wilhelm'in bu iş için Kassel'deki 22'nci Tümen'in Komutanı Tümgeneral Liman von Sanders'i seçtiği belirtilerek, Sanders'in bahis konusu pozisyon için her bakımdan uygun bir tümen komutanı olduğu anlatılmıştı. Yine durumun mahremiyeti ve Liman'a konuyu gizli tutmasının söylendiği de yazıda önemle belirtilen bir husustu.³¹² Buradan da anlaşılacağı üzere, süreç tamamen II. Wilhelm'in inisiyatifinde ilerliyordu.

Aynı gün Bulgaristan'ın Yunanistan ve Sırbistan'a saldırarak II. Balkan Harbi'ni başlatması, gerek Osmanlı Devleti'nin gerekse Almanya'nın konsantrasyonunu buraya yönlendirmiş ve süreç ağır ilerlemeye başlamıştı. Hiç şüphesiz ki bunda Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra karar mekanizmasında tekrar aktif rol üstlenen ve Almanlara karşı mesafeli bir tavır takınan Ahmet İzzet Paşa'nın da dahli bulunuyordu.

Buna mukabil, taraflar arasındaki irtibat hiç kesilmemiştir. 17 Temmuz 1913 günü Wangenheim, yeni Sadrazam Said Halim Paşa'ya İmparator II. Wilhelm'in bir Alman askerî misyonunun Osmanlı Devleti nezdinde görev yapmasına izin verdiğini resmen tebliğ etmiştir.³¹³ Neticeden ziyadesiyle memnun olan Wangenheim, ertesi gün ülkesine gönderdiği yazıda bu durumun Almanya'nın menfaatine olduğunu belirtmiş

³¹¹ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", s. 38.

³¹² Freiherr von Lyncker'den von Bethmann Hollweg'e, 30 Haziran 1913, Nr: 15441, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinete 1871-1914**, Band: 38, s. 201-202. Bu süreçte II. Wilhelm'in askerî kabinesi zaman zaman Başbakan ve Dışişleri Bakanı ile bilgi paylaşımında bulunsa da, pek çok noktanın onlardan gizli tutulması veya her şey netleştikten sonra kendilerine bildirilmesi II. Wilhelm'in mahremiyete verdiği özeni göstermesi bakımından mühim bir husustur. Bkz.: Kerner, **a.g.m.**, p. 14.

³¹³ Bayur, **a.g.e.**, s. 284.

ve böylelikle İngilizlerin artmaya başlayan etkilerinin dengeleneceğini vurgulamıştır. Keza Wangenheim'a göre, geniş yetkilere sahip bir Alman generalin Osmanlı ordusunun yeniden yapılandırılması faaliyetlerinin başına geçmesi de Balkan Harbi'ndeki hezimetini Almanya'ya bağlayanları susturabilecek bir eylemdir.³¹⁴

Edirne'nin Bulgaristan'dan geri alınmasından hemen sonra, Osmanlı Devleti adına Sadrazam Said Halim Paşa askerî misyonun gelişine izin vermesinden ötürü Almanya'ya teşekkür eder.³¹⁵ Fakat II. Wilhelm sürecin hızlandırmasında isteklidir. Dışişleri Bakanı von Jagow 24 Ağustos 1913 günü Wangenheim'a gönderdiği mesajda II. Wilhelm'in bu yöndeki isteğini iletir. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile nihayete erdiremediği Edirne sorununu resmî biçimde sonuçlandırması beklenir.³¹⁶

Bu arada 20 Eylül günü Alman Dışişleri Bakanı von Jagow, İmparator II. Wilhelm'e verdiği yazılı bilgide Alman askerî misyonu başkanı olarak görev yapacak Liman von Sanders'in Osmanlı hizmetindeki Alman subayların doğrudan amiri konumunda olacağını, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki her yeri görme hakkına sahip olduğunu ve onun müsaadesi dışında Osmanlı Kara Kuvvetleri'nde yabancı subay istihdam edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Sanders'in sahip olduğu yetkiler bunlarla da sınırlı değildir. Zira bütün askerî okullar kendisine bağlı çalışacak ve Yüksek Askerî Şûra üyeliğine kabul edilmesi hasebiyle generallerin tayinlerinde, terfilerinde ve hatta cezalandırılmalarında bile söz sahibi olabilecektir. Ayrıca Osmanlı donanmasının ıslahında iki yıllık sözleşmelerle görev yapan İngiliz askerî misyonunun aksine Alman askerî misyonunun sözleşmesi beş yıllık bir süreci kapsayacaktır.³¹⁷

Yaklaşık yedi aylık bir hazırlık sürecinin ardından askerî misyonun çalışma şartlarını düzenleyen sözleşme 28 Ekim 1913 ve 27 Kasım 1913 tarihlerinde, "Harbiye Nazır Vekili" sıfatıyla Bahriye Nazırı Çürüksulu Mahmud Paşa ve Alman askerî misyonuna başkanlık edecek Liman von Sanders arasında karşılıklı olarak imzalandı.

³¹⁴ von Wangenheim'dan von Bethmann Hollweg'e, 18 Temmuz 1913, Nr: 15442, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 203-204.

³¹⁵ Bayur, **a.g.e.**, s. 285.

³¹⁶ Von Jagow'dan von Wangenheim'a, 24 Ağustos 1913, Nr: 15443, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 204.

³¹⁷ Von Jagow'dan II. Wilhelm'e, 20 Eylül 1913, Nr: 15444, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 204-205.

Harbiye Nazırı olarak sözleşmeyi imzalaması gereken Ahmet İzzet Paşa ise Alman askerî misyonu geniş yetkiler tanınmasına tepkisini gösterebilmek adına sözleşmeye imza koymamıştı.³¹⁸

Toplam 12 maddeden oluşan sözleşmenin detayları incelendiğinde Liman von Sanders'e verilen yetkilerin genişliği gayet açık biçimde görülmektedir. Sözleşmenin ilk maddesinde Liman von Sanders'in korgeneral rütbesiyle beş yıl boyunca askerî misyon başkanı ve 1'inci Kolordu Komutanı olarak görev yapacağı belirtilirken, Şûrâyı Askerî azası sıfatıyla hemen hemen önemli her askerî konuda söz sahibi olacağı vurgulanmıştır. Bunun dışında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan bütün yabancı askerî subayların doğrudan doğruya amirliğini yapacağının da altı çizilmiştir. İkinci maddede Liman von Sanders'in görev yapacağı beş yıllık süreçte yabancı subayların çalıştırılmaları, tayinleri ve görevlerine son verilmeleri gibi hususlarda yetkili olduğu belirtilmiş ve maddi-manevi özlük hakları belirlenmiştir. Üçüncü maddede de yine maddi bazı haklar üzerinde durulmuştur. Dördüncü maddede ise Osmanlı Harbiye Nazırı'nın Liman von Sanders'e tanıyacağı birtakım müsaadelerden bahsedilmektedir. Bu noktada gerek emrindeki Osmanlı subaylarının gerekse eğitim için Almanya'ya gidecek olan Osmanlı subaylarının atanmalarının Sanders'in rızası haricinde yapılamayacağı yazılmıştır. Beşinci maddede subayların yükselmeleri için hazırlanacak sınav programlarında Sanders'in tam yetkili olduğu üzerinde durulmuştur. Altıncı madde Sanders'in Osmanlı ordusundaki yerini düzenlemektedir. Buna göre Sanders, protokolde Harbiye Nazırı'ndan sonra gelmektedir. Fakat Genelkurmay Başkanı kendisinden kıdemli ise Sanders'in önüne geçecektir. Yani Sanders her halükârda Osmanlı ordusunun ikinci ya da üçüncü yetkili kişisi olacaktır. Yedinci madde ile Sanders Harbiye Nazırı'na bilgi vermek ve gizliliğe riayet etmek şartıyla Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki askerî kurum ve birlikleri denetleme hakkını elde etmektedir. Sekizinci madde Sanders'in kurmay eğitimine ilişkin hak ve ödevlerini açıklamaktadır. Dokuzuncu maddede Liman von Sanders'in cezalandırma konusunda kolordu komutanı yetkisine sahip olduğu anlatılmaktadır. Onuncu madde

³¹⁸ Jehuda Wallach'a göre Ahmet İzzet Paşa'nın Alman askerî misyonuna geniş yetkiler tanıyan bir anlaşmanın yapılmasına direnememesinde Talat Paşa ile Şehzade Yusuf İzzettin Efendi'den gelen baskılar etkili olmuştu. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 111-114; Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", s. 39.

Sanders'in Harbiye Nezareti adına getireceği subaylarla yapılacak sözleşmelerde hangi şartların esas alınacağına yer verilmiştir. On birinci madde Almanya'ya herhangi bir savaş durumunda askerî misyon başkanının, misyon üyesi subayların bazılarının ya da tamamının sözleşmelerini sonlandırabilmesine olanak tanımıştır. On ikinci ve son maddede ise iki tarafın da sözleşmede bulunan bütün şart ve görevlere sadık biçimde ve sorumluluk duygusuyla hareket etmeyi kabul edeceklerine dair taahhütte yer verilmiştir.³¹⁹

Öte yandan sözleşmenin imzalanmasını müteakiben Almanlar durumu yavaş yavaş diğer ülkelere açmaya da başlamışlardır. İstanbul'da görevli İngiliz Büyükelçisi Louise Mallet Dışişleri Bakanı Edward Grey'e gönderdiği 30 Ekim 1913 tarihli yazıda bir askerî yardım misyonunun göreve başlaması amacıyla Almanya ve Osmanlı Devleti'nin mutabakata vardıklarını belirtiyordu. Mallet bu bilgiyi Alman Büyükelçi Wangenheim'dan aldığını, mezkûr misyona Liman von Sanders'in başkanlık edeceğini ve misyona bağlı çalışacak personelin bilhassa askerî okulların yeniden yapılandırılması ile meşgul olacaklarını vurguluyordu.³²⁰ Ertesi gün ise Berlin'de görevli İngiliz ataşemiliteri Yarbay Alick Russel Alman muhataplarından askerî misyon ile alakalı olarak aldığı ilk bilgileri paylaşıyordu. Buna göre; Korgeneral Liman von Sanders'in askerî safahatı hakkında bilgi verildikten sonra, Sanders'in çok geniş yetkilerle başkanlık edeceği misyonun ilk etapta 42 kişiden (12+30) oluşacağına işaret edilmekteydi.³²¹

Almanya'nın Osmanlı Kara Kuvvetleri'nin ıslahında böylesine geniş yetkilere sahip olması hiç kuşkusuz sadece İngiltere'nin değil diğer devletlerin de dikkatini celbetmişti. İngiltere başlangıçta itidalli bir tavır takınmış fakat özellikle Rusya ve belirli ölçülerde³²² Fransa anlaşmadan ciddi bir rahatsızlık duymuştu.³²³ Zira Osmanlı

³¹⁹ Sözleşmenin Osmanlı Türkçesinden ve Almancadan günümüz Türkçesine çevrilmiş tam metinleri için bkz.: Akbay, **a.g.e.**, s. 275-278; Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, Çev. Kadir Kon, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2009, s. 157-162.

³²⁰ Sir Louise Mallet'dan Sir Edward Grey'e, 30 Ekim 1913, No:376, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 338.

³²¹ Yarbay Russel'dan Sir E. Goschen'e, 31 Ekim 1913, No:377, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 339.

³²² Fransa'nın Alman askerî misyonuna "belirli ölçülerde" tepki gösterebilmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin Jandarma teşkilatının tensikatını Fransız General Baumann'a vermesiydi.

³²³ Aslına bakılırsa Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne bir askerî misyon göndereceği Rusya'ya bizzat II. Wilhelm tarafından bildirilmişti. 1913 yılı Mayıs ayında Rus Çarı ve İngiltere Kralı ile bir araya gelen II. Wilhelm muhataplarına Osmanlı Devleti'ne bir askerî yardım misyonu gönderilmesinin

Devleti ile Almanya arasında yapılan bu yeniden yapılandırma anlaşmasının siyasi tarafı askerî tarafından çok daha ağır basıyordu.³²⁴

Fransa ve Rusya, Alman misyonunun askerî ıslahata yönelik faaliyetlerinden ziyade misyon başkanı Liman von Sanders'e tanınan olağanüstü yetkilere tepkiliydiler. İmzalanan sözleşmenin ilk maddesinde Liman von Sanders'in İstanbul'da konuşlu 1'inci Kolordu'ya komuta edeceğine yer verilmesi bu tepkinin ağırlık noktasıydı; çünkü bu kolordu İstanbul'u ve dolayısıyla da İstanbul Boğazı'nı savunan birlikti. Sıkıyönetim dönemlerinde ise şehirde asayişi yine 1'inci Kolordu sağlamaktaydı. Dolayısıyla bu durum şehrin ve Boğazların Almanya kontrolüne geçmesiyle eş anlamlıydı. Boğazların Alman denetiminde olması ise Rusya'nın can damarını kesecek bir husustu. Yine başkentte Almanların bu denli etkili olması bir bakıma Liman von Sanders'in de neredeyse padişah kadar kuvvetli hale gelmesi sonucunu doğuracaktı.³²⁵

1913 yılının Kasım ayı itibarıyla Rusya, Fransa'nın da desteğini alarak, tepkisini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştı. İngiltere ise Osmanlı Donanması'nın ıslahını üstlendiği için tepkisini makul durumda tutmaya çalışıyor, evvela Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun hangi görev ve yetkileri üstleneceğini

düşünüldüğünü fakat söz konusu misyonun yeni bir yapı olmadığını anlatmıştı. Wilhelm'e göre askerî misyonun vazifesi genel olarak von der Goltz'un yaptığı çalışmaları revize ederek pekiştirmekti. Wilhelm'in görüşü başlangıçta kabul de edilmişti. Buna mukabil Kasım ayı başında askerî misyonun salahiyyetinde görülen genişlik Rusya, Fransa ve İngiltere'nin tavrını değiştiren ana etmen oldu. Bkz.: Mühlmann, **a.g.e.**, s. 50-52.

³²⁴ Gerek İmparator II. Wilhelm'in anormal çabalarından gerekse de Wangenheim'in yazdıklarından Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdinde bir askerî misyon görevlendirmesinin altında büyük bir siyasi amaç olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Zira Ocak 1913'ten Aralık 1913'e kadar gelen süreçte tarafların tutum ve davranışlarını incelediğimizde Alman askerî misyonunun uzmanların oluşturduğu teknik bir gruptan çok daha fazlası olduğu görülmektedir. Wangenheim'in ısrarla vurguladığı üzere, bu misyon görünüşte askerî vazifeler üstlenecekse de, pratik fayda açısından Osmanlı Devleti'nde sağlanacak denetim üzerinden Orta Doğu'daki Alman çıkarlarının korunmasına yardım edecekti. Diğer bir deyişle, Almanya açısından siyasi amaçların askerî iş birliği kisvesi altında kamufle edilmesi maksadıyla gönderilmişti. Kaldı ki gerek misyona anormal düzeyde geniş yetkilerin verilmesi gerekse imzalanan sözleşme hükümleri içerisinde yer almasına rağmen Almanya'nın Birinci Dünya Harbi başladığında misyonu geri çekmemesi (ve hatta takviye etmesi) de bunun güzel bir göstergesidir. Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun ağır basan siyasi kimliği üzerine yapılan bazı yorumlar için bkz.: Howard, **a.g.e.**, s. 47; Wallach, **a.g.e.**, s. 142-144; Mühlmann, **a.g.e.**, s. 20; İnönü, **a.g.e.**, s. 20; Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 26.

³²⁵ Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 271; Bayur, **a.g.e.**, s. 288; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 37.

netleştirmeye çalışıyordu.³²⁶ Ne var ki Aralık ayı başlarında Liman von Sanders askerî misyonun geniş yetkileri haiz olacağı artık herkesin malûmuydu.³²⁷

Gerek Osmanlı Devleti gerekse Almanya şiddeti peyderpey artan tepkileri yeni askerî misyonun von der Goltz'ün görev yaptığı dönemde sahip olunan yetkilerden farklı yetkilere sahip olmayacağını belirterek göğüslemeye çalıştılar. Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa İngiltere'nin Viyana Büyükelçisi'ne ne İngiltere'nin ne de diğer ülkelerin bu konudan dolayı rahatsız olmamaları gerektiğini, zira yeni Alman askerî misyonunun Yunanistan'daki Fransız askerî misyonundan veya Osmanlı Bahriyesi'ni yeniden yapılandıran İngiliz askerî misyonundan daha fazla bir yetki ile çalışmayacağını belirtmişti.³²⁸ Birkaç gün sonra İngiltere'de görevli Alman maslahatgüzarı da, Hüseyin Hilmi Paşa ile ağız birliği etmişçesine, İngilizlere Osmanlı Kara Kuvvetleri'ni yeniden yapılandıracak olan Liman von Sanders askerî misyonunun Osmanlı Donanması'nı yeniden yapılandıran İngiliz Amiral Limpus Askerî Yardım Misyonu'ndan daha fazla yetkiye sahip olmayacağını söylüyordu.³²⁹ İngilizlerin kendisine Rusların İran'daki etkinliği

³²⁶ İngiltere'nin böyle bir tavır takınmasında Almanların Osmanlı kara ordusunun yeniden yapılandırılmasında sahip olacağı yetkilerin aynısını Osmanlı donanmanın yeniden yapılandırılmasında talep etme niyetleri de etkili olmuştur. Bkz.: Yarbay Tyrell'den Sir L. Mallet'e, 2 Aralık 1913, No:391 Eki, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 349-351.

³²⁷ Bahsi geçen süreçte İngiltere, Rusya ve Fransa'nın meseleye bakışlarının derli-toplu bir özeti için bkz.: Sir Edward Grey'den Sir F. Bertie'ye, 24 Kasım 1913, No:378, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 339; O'Beirne'den Sir Edward Grey'e, 25 Kasım 1913, No:379, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 340; O'Beirne'den Sir Edward Grey'e, 26 Kasım 1913, No:380, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 341; Sir Edward Grey'den, O'Beirne'ye, 27 Kasım 1913, No:381, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 342; O'Beirne'den Sir A. Nicolson'a, 27 Kasım 1913, No:382, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 342; O'Beirne'den Sir Edward Grey'e, 29 Kasım 1913, No:383, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 343; Lord Granville'den Sir Edward Grey'e, 29 Kasım 1913, No:384, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 344; O'Beirne'den Sir Edward Grey'e, 1 Aralık 1913, No:385, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 345-346; Sir Edward Grey'den, O'Beirne'ye, 1 Aralık 1913, No:386, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 347; Sir Edward Grey'den Sir L. Mallet'e, 2 Aralık 1913, No:387, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 347; Sir Edward Grey'den, O'Beirne'ye, 2 Aralık 1913, No:388, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 347; Sir L. Mallet'ten Sir Edward Grey'e, 2 Aralık 1913, No:389, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 348; Sir Edward Grey'den Lord Granville'e, 2 Aralık 1913, No:390, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 348.

³²⁸ Sir M. de Bunsen'den Sir Edward Grey'e, 5 Aralık 1913, No:404, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 359-360.

³²⁹ Sir Edward Grey'den Sir L. Mallet'e, 9 Aralık 1913, No:409, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 363. Aynı gün benzer bir açıklamayı St. Petersburg'daki Alman

hatırlatıldığında ise Maslahatgüzar Osmanlı Devleti'nin İran'a benzemediğini, hiçbir yabancı subayın Osmanlı ordusunu aynı şekilde kontrol etmelerine izin vermeyecek yapıda olduklarını anlatmıştı.³³⁰ Aynı günlerde Sadrazam Said Halim Paşa da Fransa'nın İstanbul'da görevli büyükelçisine Liman von Sanders'in bir Alman subayı gibi değil, bir Osmanlı subayı gibi hizmet edeceğini belirtmişti.³³¹

Ancak Rusya İngiltere kadar itidalli bir yol takip etmiyordu. Dışişleri Bakanı Sazanov 9 Aralık 1913 günü St. Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi'ne Liman von Sanders askerî misyonunun yetkileri sınırlanmazsa Osmanlı Devleti'ne bazı yaptırımların uygulanmasını önermişti. Bu öneriler arasında mali boykot, elçilerin geri çağrılmaları, Rusya'nın Ermenistan sınırına yığınak yapması ve hatta gerekirse Osmanlı limanlarının işgal edilmesi dahi vardı.³³²

Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nin geri adım atmayarak iç işlerine müdahale ettirmeyeceğini açıklaması³³³ Rusya'yı bir ara formül bulmaya sevk etmişti. Buna göre, Liman von Sanders'in askerî misyon başkanı olarak kalmasında bir sakınca olmayacağı fakat illa bir kolorduya komuta edecekse, bu kolordunun İstanbul'daki 1'inci Kolordu değil, Edirne'deki 2'nci Kolordu olması gerektiği İngilizlere aktarılmıştı.³³⁴ Liman von Sanders'in İstanbul'dan Edirne'deki bir kolorduyu idare etmesi mümkün olmasa da, benzer bir ara formülün uygulanması Almanlar için de

Büyükelçisi İngiliz Büyükelçisi'ne de yapmış ve Liman von Sanders'in von der Goltz kadar nüfuz sahibi olmayacağını, zira Goltz bütün Osmanlı ordusu üzerinde etki sahibi bir kişiyken Sanders'in kolordu ölçeğinde bir etkiye sahip olacağını vurgulamıştı. Bkz.: O' Beirne'den Sir Edward Grey'e, 9 Aralık 1913, No:413, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, p. 367. Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 86.

³³⁰ Sir Edward Grey'den Sir E. Goschen'e, 9 Aralık 1913, No:410, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 363-364.

³³¹ von Wangenheim'dan Dışişleri Bakanlığına, 3 Aralık 1913, Nr: 15461, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 229-232. Fransa'nın meseleye bakışı hakkında bilgi için bkz.: Özgür Yılmaz-Eyyub Şimşek, "Fransızlara Göre Türk Alman Askerî Yakınlaşması ve İttifakı", **Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Haz., Necmettin Alkan-Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 115-141; Salih Tunç, "Fransız Askerî Ataşesi Yarbay Maucorps'un Gözüyle Alman Askerî Heyeti ve General Liman von Sanders'in İstanbul'daki Faaliyetleri", **Cedrus: Akdeniz Uygurulukları Araştırma Dergisi**, C.VI, 2018, s. 613-628.

³³² O' Beirne'den Sir Edward Grey'e, 9 Aralık 1913, No:412, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 365-366.

³³³ Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 78.

³³⁴ Sir L. Mallet'ten Sir Edward Grey'e, 12 Aralık 1913, No:419, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 372-373. Rusya'nın Liman von Sanders'e verilmesi düşünülen yetkilerin revize edilmesine yönelik faaliyetleri için bkz.: "Turkish Command for a German General: A Suggested Compromise", **The Times**, 01.12.1913, p. 7; "German Influence at Constantinople: Functions of General von Sanders", **The Times**, 02.12.1913, p. 7.

makuldü. Zira Almanya da artık bu işi haysiyet meselesi haline getiren Rusya'nın tepkisini yumuşatmak istiyordu.

Nihayetinde aradaki anlaşmazlık hem Rusya'nın rencide edilmeyeceği hem de Sanders'in yetkilerinin törpülenmeyeceği şekilde çözüldü: Yapılan sözleşme gereği korgeneral rütbesiyle göreve başlayan ve İstanbul'daki 1'inci Kolordu Komutanlığını da uhdesinde tutan Liman von Sanders'in rütbesi müşirliğe (mareşalliğe) yükseltilecekti. Böylece bir yandan yükseltilen rütbesi nedeniyle Sanders'in 1'inci Kolordu komutanlığı yapması imkânsız hale getirilirken diğer yandan ise, yeni rütbesiyle orantılı biçimde, "Ordu Genel Müfettişi" unvanı verilen Sanders'in yetkileri aslında arttırılmış oluyordu. Sanders artık doğrudan 1'inci Kolordu'ya komuta edemese de, aldığı unvan sayesinde Osmanlı ordusunun geneline tesir edebilecek bir temsil gücüne kavuşuyordu.³³⁵ Tarafların mutabakata varması üzerine, 7 Ocak 1914 günü padişahın iradesiyle 1'inci Kolordu Komutanlığına atanan Liman von Sanders bir hafta sonra, 14 Ocak 1914 tarihinde bu görevinden ayrılacaktı. Bu iş için bir ay kadar beklenmesinin en önemli sebebi ise Sanders'in kolordu komutanlığının icap ettirdiği şekilde hareket edebilmesine ve Osmanlı ordusunun son durumunu anlayabilmesine imkân tanınmasıydı. Tabii başlangıçta kendisinin bu türden bir değişikliğe yanaşmamasının hatırı sayılır etkisi vardı.³³⁶

Siyasi boyutta böyle hareketli bir sürecin yaşandığı esnada Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun on kişilik ilk grubu hazırlıklarını tamamlayarak 9 Aralık 1913 günü İmparator II. Wilhelm'in huzuruna çıkmışlardı. Wilhelm misyon üyelerinden yabancı bir ülkede Almanya'nın şerefine yakışacak bir görüntü

³³⁵ Bethmann Hollweg'den İmparator II. Wilhelm'e, 31 Aralık 1913, Nr: 15509, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 283-284; Uyar, **a.g.m.**, s. 40-42. Liman von Sanders'e verilen yetkilerin uluslararası kriz haline dönüşmesi ve bu krizin sonlandırılmasına kadarki süreçte yaşananlar hakkında doyurucu bir anlatı için bkz.: Altay Cengizer, **Adil Hafızanın Işığında: Osmanlı'nın Son Savaşı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 259-286. Keza bu konuda yine Bkz.: Robert J. Kerner, "The Mission of Liman von Sanders II: The Crisis", **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:17, December 1927, pp. 344-363; Robert J. Kerner, "The Mission of Liman von Sanders III", **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:18, March 1928, pp. 543-560; Mühlmann, **a.g.e.**, s. 31-55. Öte yandan bu noktada Cemal Paşa hatıratında enteresan bir hususa işaret etmektedir. Cemal Paşa'ya göre Enver Paşa, Liman von Sanders'in kolordu komutanı olmasının beraberinde getireceği mahzurları önceden sezmiş ve henüz bu konu gündeme geldiğinde Sanders'in "Genel Müfettiş" sıfatıyla çalışmasının daha uygun olacağını yakın çevresine söylemiştir. Dolayısıyla Cemal Paşa, Sanders'in görev değişikliğinde Rusya-Fransa ve İngiltere'nin baskıları kadar Enver Paşa'nın dahlinin de bulunduğunu iddia etmektedir. Bkz.: Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 83.

³³⁶ Sir L. Mallet'ten Sir Edward Grey'e, 8 Ocak 1914, No:464, **British Documents on the Origins of the War 1898-1914**, Vol.X, Part: 1, pp. 414-415; Bayur, **a.g.e.**, s. 302-304.

vermelerini isterken, bu misyonun çalışma amaç ve kapsamının öncekilerden daha farklı olduğunu bir kez daha vurguluyordu.³³⁷

İmparator II. Wilhelm ile yapılan görüşmenin ardından yola çıkan askerî misyon ³³⁸ 14 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'a geldi. Misyonu Sirkeci Tren İstasyonu'nda Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa karşılarken, karşılama töreninde Alman Büyükelçiliğinden herhangi bir temsilcinin bulunmayışı dikkat çekiyordu. Zira siyasi bir kimliği temsil eden Alman Büyükelçiliği, uluslararası arenadaki tepkilerin henüz yatışmadığı bir dönemde, Alman askerî misyonunu karşılayarak ortalığı daha da alevlendirmekten kaçınmıştı.³³⁹

İstanbul'a gelişlerini ertesi günü padişah V. Mehmed Reşad'ın huzuruna çıkan von Sanders vakit geçirmeden göreve başlayacaktı. Osmanlı ordusunda daha önce görev yapan Alman askerî müşavirler ile beraber toplamda 42 kişilik bir mevcuda ulaşan Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu üyeleri muhtelif kıt'a ve karargâh görevlerine getirildiler.³⁴⁰

Sanders ise ivedi olarak teftişlere başlamıştı. Ancak ilk izlenimleri hiç de iç açıcı değildi. Bu teftişlerde gördüklerine hatıratında şöyle yer vermişti:

“... Birlikleri çok acınacak bir halde bulmuştum. Subaylar altı ile sekiz aydan beri hiç maaş alamamışlar; aileleriyle birlikte asker karavanasından yemek yemeye mecbur bulunuyorlardı. Erler bir seneden fazla bir zamandan beri aylık yüzü görmemiş, kötü beslenmiş, yırtık pırtık elbiseler giydirilmişlerdi. Çorlu İstasyonu'nda beni karşılamak için çıkarılan bölüğün bir kısım erleri yırtık potinli ve diğer kısmı ise yalın ayakta. Erlerin hem

³³⁷ von Sanders, **a.g.e.**, s. 26; Wallach, **a.g.e.**, s. 117; Gencer, **a.g.e.**, s. 65. II. Wilhelm Osmanlı Devleti nezdinde görevlendirilen bu yeni misyondan beklentilerini açıklarken Osmanlı ordusunun Almanlaştırılması, Osmanlı topraklarında diğer devletlerin faaliyetlerinin takip edilmesi, Rusya'nın saldırgan hareketlerine karşı Anadolu coğrafyasındaki Osmanlı birliklerinin desteklenmeleri ve Osmanlı dış politikasını ilgilendiren konularda Alman etkisinin arttırılması gibi konuların üzerinde önemle durmuştu. Bu yönüyle Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu ile otuz yıl önce görev yapan Otto von Kaehler Askerî Yardım Misyonu arasında temel beklentiler açısından fazla bir farkın olmadığı görülmüyordu. Bkz.: Necmettin Alkan, “II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri”, s. 153.

³³⁸ Liman von Sanders başkanlığında İstanbul'a gelen Alman askerî yardım misyonunun on kişilik ilk grubunda şu subaylar yer alıyordu: General Liman von Sanders, Albay Bronsart von Schellendorf, Albay Weber, Binbaşı von Thauvenay, Binbaşı von Feldmann, Binbaşı Buchardi, Binbaşı Nicolai, Tabip Binbaşı Prof. Dr. Mayer, Yüzbaşı von König, Üsteğmen Mühlmann. Bkz.: Wolf, **a.g.e.**, s. 45.

³³⁹ Fahri Belen, **Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi: 1914 Yılı Hareketleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 34; von Sanders, **a.g.e.**, s. 26

³⁴⁰ Türk resmî harp tarihi verilerine göre, Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu göreve başlamadan evvel Osmanlı ordusunda özel sözleşmelerle çalışan toplam 30 Alman askerî personel vardı. Bunların 7'si Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'na aktarılmıştı. Akbay, **a.g.e.**, s. 181. Keza bu misyonda görevli Alman askerî müşavirlerin İstanbul'a gelmelerini müteakiben nerelerde görevlendirildikleri için bkz.: Akbay, **a.g.e.**, s. 272 (Ek-10) ve s. 273-274 (Ek-11); Belen, **Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi: 1914 Yılı Hareketleri**, s. 35.

ayakkabılarının hali ve hem de çok zayıf bulunmaları yüzünden yürüyüş yapmaya güçleri olmadığını tümen komutanı söyledi. (...) O zamanlar Osmanlı birliklerinde iç hizmetlerin hemen hemen her şeyi eksik gibiydi. Subaylar erlere bakmaya ve kontrol etmeye alışkın değillerdi. (...) Atlı birliklerdeki hayvanlar acınacak haldeydi. Atların büyük kısmı Balkan Savaşı'ndan beri uyuzdu. Nal bakımı yoktu. Eyer, başlık ve koşum takımları da aynı şekilde bakımsız bırakılmıştı. Hayvan ahırları tamamen perişandı. Birliklere ait bütün eşya depoları bomboştı. (...) Kurmay Mektebi'ne varıncaya kadar bütün Türk askerî müesseselerinde haddinden fazla ve sağlam olmayan bir nazariyatçılık hüküm sürüyor ve buna karşılık da arazi üzerinde tatbikat önemsiz görülüyordu. Gerek kurmay subaylarda gerekse yukarı rütbeli birlik subaylarında pratik bir terbiye ve bununla beraber pratik bir muhakeme eksikliği aynı şekilde kendini göstermekteydi. Bunun için her şeyin değiştirilmesi ve yeniden kurulması gerekiyordu.”³⁴¹

Liman von Sanders'in emir subaylarından Carl Mühlmann da anılarında benzer yorumlarda bulunmaktadır:

“... Piyade hizmeti, esas itibarıyla ruhu öldüren ve biçimsel bir özellik taşıyan talimlerle doldurulmuştu. Seferî hizmet bilinmiyordu. Atış eğitimi üç nişan alma tarzının (gez-göz-arpacık) şematik olarak öğretilmesiyle sınırlıydı (..) Kıt'alar ender olarak kışlasını terk ediyordu. Bu sebeple, harekete geçme ve intikal korkunç bir atalet içinde olup bitiyordu. (...) Yürüyüş disiplini çok eksikti. Mevzi genişletmesinin beklenen şartlarında savaş tecrübesi ve mümareseli olan kıt'alar ihmal edilen muharebe eğitimi sonucu olarak ayrıntılı düşünülürse, hücum savaşının en basit gereklerini yerine getiremiyordu.

(...) Süvari sınıfı çok düşük bir eğitim düzeyinde bulunuyordu. Atların mevcudu savaştaki kayıplarla ve daha çok bulaşıcı hastalıklarla yetersiz mücadele edilmesi yüzünden hayli azalmıştı. Hatta mevcut malzeme tam anlamıyla kullanılamıyordu. (...) Takımların bir kısmı bu sebepte ya hiç ata binmemiş ya da yetersiz bir eğitimden geçirilmişti.

(...) Sahra topçuluğu, Türk ordusunun en iyi eğitim görmüş olan silahıydı. Ama şematik olarak çalışılan hareketlerin pratik çalışmaları yeterli değildi ve donmuş bir savunma anlayışı çerçevesine uydurulmuştu. (...) Subayların düşünce faaliyeti, karar gücü ve tasarlama melekesi, kıt'aların manevi ve cismani hareketliliğinin yeterli olmaması gibi bir eksiklik arz ediyordu.

Makineli tüfek birlikleri mevcuttu ama şiddetle ıslaha ihtiyacı vardı. Balkan Savaşı'nda tüfekler kısmen kaybolmuştu, kısmen de savaş alanında uzun süre kullanılması nedeniyle tekrar onarılmak zorundaydılar. Gerek talim ve muharebe eğitimi gerekse silahları bakımlı tutma eğitimine yeniden başlamak gerekiyordu.

İstihkâmcılık teknik eğitimi piyadede iyi randıman göstermeyecek şekilde ihmal edilmişti. İstihkâm elemanları sel basmalarında köprüleri onarmak için kullanıldıklarındabaşarı gösteremiyorlardı. Büyük Savaş [Birinci Dünya Harbi] patlak verdiğinde taburların çoğu hiçbir istihkâm talimi yapamamıştı. (...) Yol yapımındaki daha hafif işlerde istihkâmcılar yaralı olarak kullanılabiliyorlardı.

Kamyon ve Demir yolu kıt'aları sadece isim olarak mevcuttular. Pek çok birimler malzemelerini savaşta yitirmiştiler; diğerleri de, çoğu kez zarar görmüş olan mevcut aksamla ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Askerî istihbarat işleri bu sebeple yeniden düzenlenmek zorundaydı.

³⁴¹ von Sanders, a.g.e., s. 31-34.

(...) Bütün kıt'a kısımları için özellikle göze çarpan diğer nokta, askerlikte büyük önem taşıyan 'dakiklik' kavramının olmamasıydı. Eğitim ve denetlemeler ya istenmeyen dönüşümler göstermekteydi ya da hiç yapılmıyordu.”³⁴²

Yine Alman askerî misyonu içerisinde İstanbul'a gelen Kress von Kressenstein ise Osmanlı ordusu hakkındaki ilk intibalarını paylaşırken talimlerin yalnız şeklen yapılmasını Osmanlı ordusunun en büyük eksikliği olarak tanımlıyordu. Kressenstein üst komutadan teğmenlere kadar hiçbir subay grubunun birliklerini modern muharebe usullerine göre talim ve terbiye etmeyi öğrenemediklerini belirterek, talim ve terbiyenin gelişmesi için gerekli olan tenkit mekanizmasının da iyi işletilemediğini vurgulamaktadır. Buna karşılık von Kress'e göre özellikle kurmay subayların teorik askerî bilgi-birikimleri Almanları şaşırtacak düzeyde yüksekti. Operatif meselelerde de büyük bir kavrayış ve istidat sahibi olan bu subaylar kıt'alarda görev yapmadan doğrudan karargâhlarda görevlendirildiklerinden ötürü pratik kıt'a hizmetleri konusunda zaaf gösteriyorlardı.³⁴³

Osmanlı ordusu hakkında ilk intibaları bu şekilde olan Alman subaylar öncelikle pratik eğitim ve disiplin üzerine yoğunlaştılar.³⁴⁴ Alman subayları İstanbul ve Anadolu'daki muhtelif birliklerin yanı sıra, İstanbul'daki askerî okullarda müdür ve öğretmen olarak çalışmaya başladılar.³⁴⁵ Bu okulların eğitim plan ve programları genişletildi.³⁴⁶ Talimnamelerin hızla güncelleştirilmesine gayret gösterildi. Ayrıca

³⁴² Carl Mühlmann, **Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayın Anıları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24-29. Alıntı ifadelerdeki terminolojik hatalar tercümeden kaynaklanmaktadır.

³⁴³ von Kress, **a.g.e.**, s. 30-31.

³⁴⁴ Karabekir, **Türkiye'de ve Türk Ordusunda Almanlar**, s. 315.

³⁴⁵ Bahsi geçen süreçte askerî okullar arasında en önemlileri olan Harbiye Mektebi'nin başına Miralay von Erlich, Erkân-ı Harbiye Mektebi'nin başına ise Miralay von Legat geçmişti. Bkz.: Kurtcephe-Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 65; İskora, **a.g.e.**, s. 70; Yurdabak, **a.g.e.**, s. 19. Yine Birinci Dünya Harbi seferberliğinde kritik bir konumda olan Yedek Subay Talimgâhı'nda beş mürettep bölüğün komutası Alman Binbaşı Rabe'ye verilmişti. Rabe, Edirne'de görevliken tanıdığı-güvendiği subayları buraya tayin ettirmiş ve yedek subay namzetlerini çok ağır eğitimlere tabi tutarak harbe hazırlamıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Halil Ataman, **Esaret Yılları: Bir Yedek Subayın Birinci Dünya Savaşı Şark Cephesi Hatıraları**, Haz. Ferhat Ecer, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1990, s. 28; Cemil Filmer, **Hatıralar**, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1984, s. 43.

³⁴⁶ Örneğin; Askerî Mektepler Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla yeni bir yapılanma içerisine sokulmaya çalışılan Harbiye Mektebi'ne öğrenci alımında uygulanan bir yöntem Cumhuriyet döneminde dahi titizlikle devam ettirilmişti. Alman subayların dahliyle hayata geçirilen bir anlayışa göre, askerî liselerden mezun olan öğrenciler doğrudan Harbiye Mektebi'ne geçirilmiyor, kıt'alara gönderilerek altı aylık bir zaman zarfında erat gibi askerlik yaparak bir nevi kıt'a sıtacı görüyorlardı. Böylelikle henüz subay çıkmadan evvel birliklerin yapısı, ast-üst ilişkisi gibi konularda deneyim sahibi oluyorlardı. Bkz.: Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 259. Bu uygulama 1940'lı yıllara kadar uygulanmıştır.

Harbiye Nezareti ve Genelkurmay Başkanlığı'nda (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti) da bazı değişikliklerin yapılması yoluyla büyük karargâhlara modern bir kimlik kazandırılması amaçlandı.³⁴⁷

Bu noktada özellikle Genelkurmay Başkanlığında yapılan teşkilat değişikliği önemlidir. Zira 3 Ocak 1914 tarihi itibarıyla rütbesi mirliva yani tuğgeneralliğe yükseltilen Enver Paşa Harbiye Nazırlığı ile beraber Genelkurmay Başkanlığını da uhdesine almıştı. Ancak saraya damat olması hasebiyle bir yandan da siyasi konularla ilgilenmek durumunda kalması Enver Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı gibi yoğun mesai gerektiren teknik bir makamda mesai harcamasını mümkün kılmıyordu.³⁴⁸

Dolayısıyla askerî yeniden yapılandırma faaliyetlerinin geniş yetkilerle Almanlara devredildiği bir süreçte Genelkurmay Başkanlığının da Alman modeline göre ıslah edilebilmesi maksadıyla bu işi fiilen yürütmek üzere Alman ordusunda dahi seçkin bir kurmay subay olarak bilinen Bronsart von Schellendorff görevlendirildi. Benimsenen uygulamaya göre, 10 Ocak 1914 günü itibarıyla Enver Paşa resmî anlamda "Genelkurmay Başkanı" unvanını taşıyacak fakat "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi" yani Genelkurmay Başkanlığı Birinci Yarbaşkanı sıfatıyla Bronsart von Schellendorff işleri fiilen yürütecekti. Bronsart'ın yanına ise aynı makama ikinci yarbaşkanı olarak Enver Paşa'nın devre arkadaşı Erkân-ı Harp Kaimmakamı Hafız Hakkı Bey (Paşa) getiriliyordu.³⁴⁹

Dört şubeye ayrılan Osmanlı Genelkurmayı'nın Birinci Şubesi harekât-harp tarihi ve yayın konularına bakacaktı. Şube başkanı Alman Kaimmakam Endres, yardımcısı ise Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali İhsan (Sabis) Bey'di. İkinci Şube istihbarat işleri ile meşgul olacaktı. Müdürü Alman Kaimmakam Thauvenay yardımcısı ise Erkân-ı Harp Binbaşısı Kâzım (Karabekir) Bey'di. Eğitim işleriyle ilgilenecek Üçüncü Şube'nin müdür Alman Kaimmakam von Feldmann, yardımcısı ise Erkân-ı Harp Binbaşısı İsmet (İnönü) Bey'di. Dördüncü Şube Şimendifer Şubesi olup ulaştırma işlerini yürütecekti. Müdürü Alman Kaimmakam Kübel, yardımcısı ise Erkân-ı Harp Binbaşısı Refik Bey'di. Bunların hâricinde doğrudan Genelkurmay Başkanı Enver

³⁴⁷ von Sanders, **a.g.e.**, s. 43; Karatamu, **a.g.e.**, s. 196-197; Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür – II: Sofya Esaretinden Çanakkale Zaferine (1913-1915)**, Haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 282.

³⁴⁸ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", s. 49.

³⁴⁹ Karatamu, **a.g.e.**, s. 256.

Paşa'ya bağılı olarak çalışacak bir de Merkez Şube oluşturulmuş ve başına aynı zamanda Enver Paşa'nın yaverliğini de yapan Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Kâzım (Orbay) atanmıştı.³⁵⁰

Yeniden yapılandırma faaliyetlerinde gerek Almanların gerekse Osmanlı üst komuta kademesinin Genelkurmay Başkanlığına verdikleri önemin bir göstergesi de, yeniden teşkilatlandırılan Osmanlı Genelkurmayı'nın şube müdürlüklerinde görevlendirilen Osmanlı subaylarının özellikleridir. Bu bağlamda şube müdür yardımcılıklarına atanan Osmanlı subaylarının safahatları incelendiğinde, mezun oldukları devrelerin en başarılı subayları oldukları göze çarpmaktadır. Birinci Şube Müdür Muavini Ali İhsan (Sabis) Bey Topçu Harbiyesi'ni ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni birincilikle, İkinci Şube Müdür Muavini Kâzım (Karabekir) Bey Harbiye Mektebi'ni ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni birincilikle, Üçüncü Şube Müdür Muavini İsmet (İnönü) Bey de Topçu Harbiyesi'ni ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni yine birincilikle bitirmişlerdir. Dördüncü Şube Müdürü Refik Bey ise Topçu Harbiyesi'nin Ağır Topçu sınıfını birincilikle bitirmiştir. Refik Bey'in Topçu Harbiyesi'nden mezun olduğu 1903 yılında bu mektebin Sahra Topçusu sınıfı birincisi İsmet Bey'dir. Dolayısıyla şubelere muavin olarak atanan Osmanlı subaylarının teorik ve pratik bilgi açısından akranları arasında temayüz ettikleri görülmektedir.

Öte yandan Alman askerî misyonu dört ayda müspet etkisini hissettirmiş ve deyim yerindeyse, Osmanlı ordusu üzerindeki ölü toprağını atmaya başlamıştı. Alman subayların aktif katılımlarıyla talim, terbiye ve tatbikat çalışmaları gereksiz hususlardan arındırılıp yalın biçimde yürütüldü ve gayet canlı hale getirildi. Öyle ki, bazı Osmanlı subayları ordunun orduya, askerin de askere benzediğini söyler hale gelmişlerdi.³⁵¹

Alman subayların ordu ıslahatı konusunda kısa zamanda hissedilir bir etki yapmaları kuşkusuz Osmanlı subaylarının özgüven eksiklerinden de kaynaklanıyordu.

³⁵⁰ A.e., s. 256-257; Hün, a.g.e., s. 97; İnönü, a.g.e., s. 85-86; Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, s. 390-395; Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C.I, s. 376. Behiç Erkin'e göre Haziran 1914'teki Genelkurmay reorganizasyonunun arkasında Alman Miralay Kannengiesser bulunuyordu. Bkz.: Erkin, a.g.e., s. 123.

³⁵¹ Köprülülü Şerif (İlden), **Sarıkamış**, Haz. Sami Önal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 25; Apak, a.g.e., s. 46, 92. İsmet İnönü, Liman von Sanders'in aktif ve disiplinli kişiliğine atıf yaparak, gittiği her yerde herkesten sözlü rapor aldığı için kısa süre içerisinde Osmanlı ordusunun sıkıntıları hakkında Enver Paşa'dan bile fazla bilgiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz.: İnönü, a.g.e., s. 86.

Zira her ne kadar Almanlara karşı mesafeli bakışları devam etse de, Balkan Harbi'nin subaylar üzerinde yaşattığı ağır travma nedeniyle ıslahatta görülen en küçük bir olumlu ilerlemede dahi Osmanlı subaylarının bu işe olan inançlarını arttırıyordu. Fransız ataşemiliteri Yarbey Maucorps ülkesine gönderdiği raporunda Osmanlı subaylarındaki özgüven eksikliğine dikkat çekiyor ve onlarla yaptığı görüşmelerin ışığında Osmanlı subaylarının yeniden yapılandırma çalışmalarına samimi bir güven beslediklerini anlatıyordu. Hatta Maucorps'a göre Osmanlı kurmaylarındaki genel kanaat Alman askerî misyonuna tam yetki verilmesini elzem görmeleri idi. Başka bir deyişle Osmanlı subayları Alman Askerî Yardım Misyonu'na da tıpkı Yunanistan'ın Fransız askerî misyonuna verdiği yetki ve serbestinin verilmesi gerektiğini düşünüyorlar ve başarının ancak ve ancak böyle sağlanabileceğini düşünüyorlardı.³⁵² Kuşkusuz bu durum mart ayına gelindiğinde Almanların Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve askerî nüfuzunu ziyadesiyle arttırmıştı.³⁵³

Liman von Sanders ise, her ne kadar dört ayda sağlanan ilerlemeyi yeterli görmese de, yeniden yapılandırma faaliyetlerini bütün hızıyla devam ettirmeye ve kapsamı genişletmeye kararlıydı. Aksi halde çabalarının akim kalacağından emindi. Bunun temel sebebi ise Liman von Sanders ile Enver Paşa arasında artık iyice su üzerine çıkmaya başlayan uyuşmazlıklardı.

Aslına bakılırsa, Ahmet İzzet Paşa'nın Harbiye Nazırlığı görevinden istifa ederek yerine Enver Paşa'nın getirilmesinin hemen ardından Liman von Sanders'in bu değişimden rahatsız olduğu ve "genç ve ihtiraslı" Enver Paşa ile sürtüşmekten korktuğu anlaşılmaktadır. Zira Almanya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı Mutius, Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 8 Ocak 1914 tarihli yazıda Liman von Sanders'in Enver Paşa ile sürtüşme yaşamaktan çekindiğini bildirmekteydi.³⁵⁴

Nitekim Liman von Sanders'in sezgilerinde pek de haksız olmadığı görülmektedir. İkili arasında daha sonra giderek şiddetlenecek anlaşmazlık süreci Enver Paşa'nın 1100 kadar subayı Liman von Sanders'e haber vermeksizin tasfiye etmesi ve yine aynı şekilde Şûra-yı Askerî'nin de bu yapıya üye olan Sanders'e bilgi

³⁵² Tunç, **a.g.m.**, s. 621-622.

³⁵³ Wolf, **a.g.e.**, s. 57.

³⁵⁴ Mutius'dan Dışişleri Bakanlığına, 8 Ocak 1914, Nr: 15515, **Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914**, Band: 38, s. 290; Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 51-52.

verilmeden kaldırılması ile oluşmuştu. İmzalanan sözleşme uyarınca ordudaki yüksek tayin ve terfilerde kendisine bilgi verileceği taahhüt edilmişken Enver Paşa'nın böyle önemli konularda herhangi bir tebligat yapmadan hareket etmesi Sanders'te büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuş hoşnutsuzluğunu saklanamaz hale getirmişti.³⁵⁵ Bu durumu yaptığı denetlemelerde Sanders'in kasten yanıltılması süreci izledi.³⁵⁶ Yetki ve otorite anlaşmazlığından kaynaklanan soğukluk o boyuta gelmişti ki, denetlemelerde Liman von Sanders'e ordudaki sıkıntıları açıkça beyan eden üst rütbeli subayların emekli edildikleri dahi görüldü.³⁵⁷

Kendi açısından yaşadığı bütün bu olumsuzluklara rağmen Liman von Sanders ıslahat faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Bu kapsamda 1914 yılı Mart ayında askerî misyonun 42 olan müşavir sayısını 70'e çıkarmıştır.³⁵⁸ Sanders'in askerî misyonu sayıca genişletme düşüncesi Birinci Dünya Harbi içerisinde de devam etmiş, Ocak 1916'da müşavir sayısı 200'ü aşmıştır.³⁵⁹ Ekim 1918'de yani Osmanlı

³⁵⁵ von Sanders, **a.g.e.**, s. 31; Belen, **Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi: 1914 Yılı Hareketleri**, s. 36.

³⁵⁶ von Sanders, **a.g.e.**, s. 32. Öte yandan, Birinci Dünya Harbi yıllarında dahi Liman von Sanders'in yaptığı teftişler esnasında kasten yanıltıldığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte ihtiyat zabiti olarak görev yapan İ. Hakkı Sunata 1916 yılı Ocak ayı itibarıyla 16'ncı Kolordu'da görev yaparken Liman von Sanders'in Galiçya Cephesi'ne gönderilecek birliklerin seçimi için kolordu birliklerini teftiş maksadıyla gelmek üzereyken alay kumandanının bir toplantı yaparak teftişe yalnızca sağlıklı görünen askerlerin çıkarılmasını istediğini yazmaktadır. Sunata'ya göre tabur kumandanı, kendilerine, Doğu Cephesi zor durumdayken Galiçya'ya nitelikli asker gönderilmesinin istenmediğini söylemişti. Dolayısıyla Liman von Sanders bu yüzden kandırılmak istenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İ. Hakkı Sunata, **Gelibolu'dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anıları**, İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 212-217. Bununla beraber, Avusturya-Macaristan ataşemiliteri Pomiankowski hatıratında Liman von Sanders'in Osmanlı birliklerinin Avrupa'daki cephelere kaydırılmasına karşı olduğunu vurgulamaktadır. Bkz.: Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 209.

³⁵⁷ Çorlu'daki 8'inci Fırka birliklerini denetlediği esnada görüşlerine başvurduğu Ali Rıza Paşa (Sedes) birliklerdeki sıkıntıları Liman von Sanders ile paylaşınca Sanders bu durumu bir yazı ile Enver Paşa'ya bildirmişti. Enver Paşa'nın buna tepkisi Ali Rıza Paşa'yı emekliye sevk etmek oldu. Liman von Sanders hatıratında bu duruma çok sinirlendiğini belirterek, gerçekleri söyleyen her subay ordudan atılırsa, Osmanlı Devleti nezdinde görev yapmasına imkân kalmayacağını Enver Paşa'ya anlattığını, ardından da Enver Paşa'nın Ali Rıza Paşa'yı görevine iade ettiğini yazmaktadır. Bkz.: von Sanders, **a.g.e.**, s. 32. Teftiş esnasında orada bulunan Kâzım Karabekir de Ali Rıza Paşa'nın emekliye sevk edilmesi olayından ayrıntılı biçimde bahsetmektedir. Bkz.: Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, s. 320-321.

³⁵⁸ 1914 Ağustos ayı itibarıyla Osmanlı ordusu içerisinde görev yapan 70 kişilik Alman askerî misyonu personelinin isim listesi ve görev yaptığı yerler için bkz.: Hans Kannengiesser, **Çanakkale Cehenneminde 500 Alman**, Çev. Ege Çınar Arcan, Arcan Prodüksiyon, İstanbul, 2010, s. 258-261. (Ek-1)

³⁵⁹ Sanders, askerî misyon üyelerinin sayılarını arttırırken subayları ismen talep edebiliyordu. Örneğin; 1916 yılı başında Batı Cephesi'ndeki siper savaşlarında tecrübe sahibi olan bazı Alman subayların bu tecrübelerini Osmanlı ordusuna da aktarabilmeleri maksadıyla Almanya'dan gönderilmesini istediği subayları tanıdığı-bildiği kişiler arasından istemişti. Bu kapsamda Hans Guhr, Hans Wilhelm Kretschmar ve Ludwig Schraudenbach gibi subaylar İstanbul'a gelerek tümen komutanlığı yapmaya başlamışlardı. Bkz.: Hans Guhr, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuza**, Çev. Eşref Özben, 130

Devleti'nin ateşkes imzaladığı günlerde ise Osmanlı topraklarında 800'den fazla Alman askerî misyonu üyesi bulunuyordu.³⁶⁰

1.4.3. Birinci Dünya Harbi'nin Yeniden Yapılandırma Faaliyetlerine Olumsuz Etkileri

Avusturya-Macaristan veliaht prensi Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından vurulmasının ardından büyük çaplı bir savaşın çıkacağına kesin gözüyle bakılan günlerde Osmanlı ordusunun da böyle bir savaşa hazır olup olmadığı herkes için merak edilen bir durumdu. Her ne kadar bazı yabancı gözlemciler³⁶¹ yeniden yapılandırma faaliyetlerini gayet başarılı bulsalar da, Almanlar büyük bir savaşın arifesinde gelinen noktadan memnun değillerdi. Henüz Nisan ayında, yani Osmanlı subaylarında müspet bir değişimin yaşandığına dair kanaatin hâsıl olduğu günlerde Liman von Sanders “savaş veya benzeri bir karışıklık çıkarsa, Osmanlı ordusu hızlı bir çöküş yaşar” diyordu.³⁶² Bronsart von Schellendorff ise askerî misyon çalışmalarının tam anlamıyla netice verebilmesi ve özellikle silah-teçhizat ve nitelikli personel eksiklerinin tamamlanabilmesi için asgari iki yıllık bir zamana ihtiyaç olduğunu düşünmekteydi.³⁶³ Alman Genelkurmay Başkanı Johannes Ludwig von Moltke ise 18 Mayıs 1914 tarihi itibarıyla Osmanlı ordusunu yakın bir

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11, 32. Bununla beraber Liman von Sanders Almanya'dan istekte bulunurken, yeni gelecek askerî personel arasında şahsen tanımadıklarının sağlam karakterli kişiler arasından seçilmesini ve maceracı insanların gönderilmemesini talep ettiği görülmektedir. Bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 181-182.

³⁶⁰ M. Larcher, **Büyük Harpte Türk Harbi**, C.III, Nakleden: Mehmed Nihat, Haz. Erol Kılınç, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2018, s. 199-201.

³⁶¹ Bu kişilerin başında Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau gelmektedir. Temmuz 1914'te yabancı davetlilerin de katıldığı ve kuvvetle muhtemel İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında kutlanmaya başlayan “İyd-i Millî” kapsamında düzenlenen geçit resminde yer alan Morgenthau hatıratında Alman askerî müşavirlerin altı ayda Osmanlı ordusuna önemli katkı yaptıklarının altını çizmektedir. Morgenthau'ya göre daha önce kimliksiz ve disiplinsiz bir görünüm veren Osmanlı askerleri artık kişilik kazanmış, silahları-teçhizatı ve hatta kaz adımı yürüyüşleriyle tam bir Prusya askerî görünümü vermektelerdi. Bkz.: Henry Morgenthau, **Ambassador Morgenthau's Story**, Doubleday, Page & Company, New York, 1918, pp. 46-47. Avusturya-Macaristan ataşemiliteri Pomiankowski de hatıratında Alman askerî müşavirlerin yedi ay zarfında ulaştıkları başarının hayret verici olduğuna dikkat çekerek Morgenthau ile benzer bir düşünceyi ortaya koymaktadır. Bkz.: Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 41. Askerî askerî misyonu üyesi Kannengiesser de hatıratında her ne kadar yapılan geçit resmine katılmasa da, kendisine Osmanlı askerlerinin yabancı ataşemiliterler üzerinde etkileyici bir izlenim bıraktığının söylendiğini yazmaktadır. Bkz.: Kannengiesser, **a.g.e.**, s. 23.

³⁶² Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 75.

³⁶³ Akbay, **a.g.e.**, s. 177.

gelecekte Alman ordusuna müttefik olabilecek değer ve yeterlilikte görmediğini vurgulamaktaydı.³⁶⁴

Ancak bu olumsuz düşünce Temmuz 1914 itibarıyla değişmeye başlamıştı. Büyük ölçekli bir savaşın çıkacağına kesin gözüyle bakan Almanlar gerek Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumu gerekse Osmanlı ordusunun sağlayacağı personel katkısını göz önünde bulundurarak muhtemel bir ittifak için yeşil ışık yaktilar. 16 Temmuz 1914'te İstanbul Levent Çiftliği'nde bulunan Astsubay Numune Taburu'nu denetleyen 1'inci Kolordu Kurmay Başkanı von Frankenberg, Osmanlı askerinin talim ve terbiyesi hakkında sitayışkâr ifadelerde bulunurken³⁶⁵, aynı günlerde Liman von Sanders Büyükelçi Wangenheim'a Osmanlı ordusuna bağlı dört-beş kolordunun iyi donanımlı ve harekâta hazır hale getirildiklerini bildirmişti.³⁶⁶ Sanders'ten böyle bir bildirim alan Wangenheim ise 23 Temmuz 1914 günü İkinci Meşrutiyet'in sene-i devriyesi münasebetiyle yapılan geçit resminde Osmanlı ordusu hakkında övgü dolu ifadeler kullanmakta beis görmemişti. Wangenheim, yanında bulunan Cemal Paşa'ya Osmanlı ordusunun dünyanın en muazzam ordularından ayrılamayacak bir görünüşe büründüğünü ve bütün Alman subaylarının Osmanlı neferlerindeki manevi kuvveti takdir ettiğini belirterek, böyle bir orduya sahip bir devletle ittifak yapmanın başarı addedilmesi gerektiğini söylemekteydi.³⁶⁷

Osmanlı ordusu hakkında böylesine olumlu bildirimler alan Alman İmparatoru II. Wilhelm ise 24 Temmuz 1914 tarihinde Wangenheim'a Osmanlı Devleti'nin hâlihazırda Almanya ile ittifak yapma yönünde olan eğiliminin Almanya menfaati lehine kullanılmasına dair talimat vermiştir.³⁶⁸ Bununla beraber, aynı günlerde İttifak

³⁶⁴ Carl Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, Koehler & Amelang, Leipzig, 1940, s. 13-14. Moltke'nin genel olarak Osmanlı ordusunun reorganizasyonundan hiç memnun olmadığı anlaşıyor. Zira yukarıdaki ifadesinden yaklaşık iki ay kadar önce, 13 Mart 1914'te, Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorff'a gönderdiği bir mektupta da Osmanlı ordusunun askerî bakımdan "sıfır" olduğunu ve anlatılması olanaksız durumda bulunduğunu yazmıştır. Wallach, **a.g.e.**, s. 135.

³⁶⁵ Kâzım Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik**, C.I, 5. Baskı, Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, s. 57.

³⁶⁶ Carl Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 79. Liman von Sanders Temmuz 1914 itibarıyla Osmanlı Devleti'nin gayet muktedit dört-beş kolordu ile harbe girmeye hazır olduğunu Enver Paşa'ya da bildirmişti. Bkz.: Larcher, **a.g.e.**, s. 194; Wallach, **a.g.e.**, s. 135.

³⁶⁷ Cemal Paşa, **a.g.e.**, s. 130-131.

³⁶⁸ Mühlmann, **İmparatorluğun Sonu 1914**, s. 79-80. Tarihçi Mustafa Aksakal'a göre II. Wilhelm'in bu kararında çok boyutlu bir düşünce yapısının etkisi vardı. Her ne kadar çoğu kişi için Osmanlı Devleti öncelikle Rusya'ya karşı bir müttefik olarak görülse de, Wilhelm'in kafasında Osmanlı ordusu İngiltere'nin Hindistan ve Mısır'daki sömürgelerini tehdit edebilecek konumda olduğundan,

Devletleri ile yaptıkları görüşmelerden ümitlerini yitiren Osmanlı Devlet yöneticileri de Almanya ve Avusturya-Macaristan'a meyyal durumdadır. Dolayısıyla bir askerî ittifakın kurulması an meselesidir. Nihayetinde 25 Temmuz 1914 günü Büyükelçi Wangenheim Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmelerine başlamıştır.³⁶⁹

İttifak görüşmelerin olumlu neticelenmesi ile Osmanlı Devleti genel seferberlik ilan edecek ve savaş için gerekli hazırlıklara başlayacaktır. Seferberlik ilanı ile beraber Alman askerî misyonunun mesaisi de artacaktır. Alman Büyükelçisi Wangenheim 2 Ağustos 1914 tarihinde ittifak antlaşmasının yapılmasının ardından Liman von Sanders'i çağırarak Osmanlı Devleti savaşa girdiği takdirde askerî misyonu nasıl kullanmak istediğini sorar. Sanders ise bu soruya, yapılan sözleşme hükümlerince savaş durumunda Alman askerî misyonu üyelerinin ülkelerine dönmeleri gerekebileceğini hatırlattığında Wangenheim kendisine Osmanlı Devleti hizmetinde çalışmaya devam edecekmiş gibi düşünmesini söyler. Bunun üzerine Sanders Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesi halinde Alman subayların harbin sevk ve idaresine etki edecek mevkileri getirilmesini ister.³⁷⁰ Bu talebin uygulanması kapsamındaki yetki en kısa sürede verilecek ve Alman subaylar müşavir görevlerinden alınarak kritik konumdaki muharip birliklerin üst seviyedeki kıt'a ve karargâh görevlerine atanacaklardır.³⁷¹

En az üst düzey kıt'a ve karargâh görevleri kadar önemli bir diğer husus da Osmanlı Genelkurmayı'nın idaresiydi. Burada da Alman askerî misyonu üyelerinin hâkimiyeti söz konusu olacaktır.³⁷² Bu kapsamda evvela Bronsart von Schellendorff Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine getirilecektir. Ardından Genelkurmay'ın

İngiltere'ye karşı değerli bir müttefik olabilirdi. Henüz 1910 yılında von der Goltz'ün bu hususta vermiş olduğu rapor II. Wilhelm üzerinde etki bırakmış ve Wilhelm'de Osmanlı Devleti'nin hem askerî hem de siyasi bakımdan desteklenmesi yönünde bir kanaat hâsıl olmuştu. Bkz.: Aksakal, **a.g.e.**, s. 79.

³⁶⁹ Almanya ile Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi arifesinde yaptıkları ittifak görüşmelerin ayrıntısı için bkz.: Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, s. 626-647; Necmettin Alkan, **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2020, s. 116-122.

³⁷⁰ von Sanders, **a.g.e.**, s. 43-44.

³⁷¹ Başta ordu komutanlığına atanan Liman von Sanders olmak üzere, Alman kara subayları ordu ve kolordu kurmay başkanlıkları ile tümen komutanlıklarına tayin edilmişlerdi. Yine muhtelif alay komutanlıkları ve ordu karargâhlarında görevlendirilen ast rütbeli Alman subayları da bulunuyordu. Alman subayların ittifak sonrasında görevlendirildikleri yerler ve isim listesi için bkz.: Larcher, **a.g.e.**, s. 203-204.

³⁷² Hatıratında bu etkiye dikkat çeken Amerikan Büyükelçisi Morgenthau, Alman subayların İstanbul'da sanki Alman Genelkurmayı'nın bir alt şubesini teşkil etmiş olduklarını belirtmektedir. Bkz.: Morgenthau, **a.g.e.**, p. 64.

teşkilat yapısında değişikliğe gidilecek ve dört olan şube sayısı 1917 yılı itibarıyla yirmi yediye ulaşacaktır.³⁷³

Osmanlı Genelkurmayı'nın teşkilat yapısında böylesine derin bir dönüşümü başlatan Almanların el attığı ikinci husus seferberlik ve harekât planlarının revize edilmesi idi. Ancak bu konu teşkilat yapısının dönüştürülmesindeki gibi uyumlu bir şekilde halledilemedi.³⁷⁴ Zira Almanya artık askerî konulardaki karar mekanizmasına temsilcilerle katılmak yerine, doğrudan müdahil olmak istiyordu. Bu bağlamda Almanya'dan Osmanlı Genelkurmayı'na direkt olarak raporlama yapılabilecek bir iletişim sistemi kuruldu. Ne var ki olup bitenden habersizce sistemin dışına itilen Osmanlı subayları yeni yapılanmadan rahatsız oldular ve bu rahatsızlıklarını açıkça dile getirmeye başladılar.³⁷⁵ Öyle ki iki ülke subayları arasında sert tartışmalar bile yaşanır oldu.³⁷⁶ Rusya'ya karşı Odesa'ya bir çıkarma teklif eden Liman von Sanders'in bu teklifi başta Genelkurmay İkinci Başkanı Hafız Hakkı (Paşa) olmak üzere Osmanlı kurmay subayları ve hatta bazı Alman subayları tarafından kabul edilmeyince Liman von Sanders Almanya'ya başvurarak Osmanlı hizmetinde bulunan Alman subayların geri çağrılmalarını bile talep etmişti.³⁷⁷

Genel olarak Osmanlı subayları ile Alman subayları, özel olarak da Enver Paşa ile Liman von Sanders arasındaki sürtüşme ve anlaşmazlıklar 1916 yılı ile beraber daha da artmaya başlamıştı. Zira önce Çanakkale, ardından ise Irak Cephesi'nde kazanılan

³⁷³ Osmanlı Genelkurmayı'nın Birinci Dünya Harbi'ne girişin hemen öncesinde ve savaş esnasında yaşadığı yapısal teşkilat dönüşümü için bkz.: Hün, **a.g.e.**, s. 97-101; Karatamu, **a.g.e.**, s. 256-259; Belen, **Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi: 1914 Yılı Hareketleri**, s. 48; Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 146-170; Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, s. 151-206.

³⁷⁴ Bu noktada seferberlik faaliyetlerinde beklenenden daha fazla başarı sağlandığı ancak harekât planlaması konusunda derin anlaşmazlıkların çıktığı söylenebilir. Seferberlik faaliyetlerinin umulandan çabuk ve başarılı şekilde ilerlemesi hakkında bkz.: Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 116-128; Karatamu, **a.g.e.**, s. 287-291.

³⁷⁵ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", s. 50-51.

³⁷⁶ Hatıratında bu hususa da değinen Liman von Sanders, Osmanlı Genelkurmayı'nda görev yapan Alman ve Osmanlı subayları arasında görülen gerginliğin kaynağını Osmanlı kurmay subaylarının önemli pozisyonlarını koruyamamalarına bağlamaktadır. Buna göre, mühim mevkilerden alınan Osmanlı kurmay subayları buna çok içerlemişler ve pasif direnişe başlamışlardı. Bkz.: von Sanders, **a.g.e.**, s. 41.

³⁷⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.III, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 201-204. Osmanlı Genelkurmay karargâhında Osmanlı ve Alman subayları arasında seferberlik ve harekât planları konusunda çıkan tartışmalar için bkz.: Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 170-181; Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, s. 277-347; Akbay, **a.g.e.**, s. 212-219.

zaferler Osmanlı subaylarının özgüvenlerini arttırmış ve Almanların desteği olmaksızın ya da Almanlardan bağımsız biçimde başarı kazanabileceklerine dair inançlarını pekiştirmişti.³⁷⁸ Hâl böyleyken Osmanlılar için Almanlara haddinden fazla etkinlik tanınması doğru gelmiyordu.

Alman askerî misyonu üyelerinden von Kress'e göre Enver Paşa'nın Liman von Sanders ile yıldızı hiç barışmamıştı. Bunun en önemli sebebi, aralarında güven hissinin tam olarak tesis edilememesiydi. Dolayısıyla gayet formel ve gergin bir münasebetleri vardı. Şüphesiz, ikisinin de mağrur ve özgüvenleri yüksek mizaca sahip olmaları bahsi geçen iletişim sıkıntısında doğrudan etkiliydi.³⁷⁹ Keza Liman von Sanders'in her konuyu sadece askerî açıdan değerlendirmesi, işin siyasi tarafını kotaracak melekelerle sahip olmaması ve doğru bildiğinde inat eden yapısı yeniden yapılandırma faaliyetlerini olumsuz etkiliyordu. Ayrıca yaş ve meslekî tecrübe bakımından dezavantajlı olmasına karşın Enver Paşa'nın amir konumunda bulunması da ilişkilerde tansiyonu yükselten etkenlerdendi.³⁸⁰

Diğer taraftan, Alman generallerin işlerin sağlıklı yürümemesinde Enver Paşa'yı birinci derecede sorumlu tuttukları görülmektedir. Liman von Sanders Enver Paşa'nın Alman askerî misyonunun yetkilerini azaltmak için ilk günden itibaren açık açık çalıştığını belirtirken³⁸¹, 1917 yılında Bronsart von Schellendorff'un yerine Osmanlı Genelkurmayı'nın başına geçen Hans von Seeckt ise Enver Paşa'nın Alman askerî ve teknik üstünlüğüne inananmasına rağmen milliyetçi duygularına yenilerek olgun düşünemediğini ve Almanlara her anlamda zorluk çıkardığını

³⁷⁸ Liman von Sanders hatıratında bu duruma Irak Cephesi'ni örnek göstererek, Osmanlı Altıncı Ordusu'nun Kut'ül-Amare'de kazandığı başarı sonrasında Altıncı Ordu Komutanı Halil Paşa ve diğer Osmanlı subaylarının zamanla Alman subaylarınca verilen tavsiyeleri dinlemediklerini vurulamaktadır. Bkz.: von Sanders, **a.g.e.**, s. 41, 145. Behiç Erkin ise hatıratında beraber görev yaptığı Alman subay Kannengiesser'in bu konudaki bir serzenişinden bahsetmektedir. Buna göre Kannengiesser Osmanlı ordusundaki subayların ekseriyetle Alman askerî misyonunu ehven-i şer gördüklerini düşünmekteydi. Kannengiesser, yine, Osmanlı subaylarında Almanlardan öğrendikleriyle kısa zamanda işleri idare edebilecek duruma geleceklerine dair bir kanaatin oluştuğuna dair gözlemlerini de Behiç Bey ile paylaşmıştı. Bkz.: Erkin, **a.g.e.**, s. 128.

³⁷⁹ von Kress, **a.g.e.**, s. 14-15. Carl Mühlmann'a göre Liman von Sanders ile Enver Paşa arasındaki fikir ayrılıkları kısa zamanda kronik hale gelmişti. Bu durumun Alman askerî misyonunun faaliyetlerine menfi tesirleri için bkz.: Carl Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 290-294.

³⁸⁰ Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 40.

³⁸¹ von Sanders, **a.g.e.**, s. 188.

vurgulamaktadır.³⁸² Bir Fransız subayı olan Larcher ise bu noktada Enver Paşa'ya hak verir bir üslupla, Enver Paşa'nın Almanlara zorluk çıkarmasını Alman Başkumandanlığının savaş içerisinde Osmanlı ordusunun işlerine sürekli biçimde müdahale etmesine yormaktadır.³⁸³

Bununla beraber Liman von Sanders'in sadece Enver Paşa ve diğer üst rütbeli Osmanlı subayları ile değil, Almanlarla dahi iyi geçinemediğini belirtmekte fayda vardır. Bu durum hiç şüphe yok ki Alman askerî misyonunun faaliyetlerini akamete uğratan unsurlardan biri olmuştur. Evvela Liman von Sanders, Almanya'nın Osmanlı Devleti nezdindeki en önemli temsilcisi olan Büyükelçi Wangenheim ile iyi geçinememiş ve neredeyse her fırsatta sürtüşme yaşamaktan çekinmemiştir. Bu durum savaşın başında Kanal Harekâtı'na muhalif olan Sanders'in Wangenheim tarafından Almanya'ya şikâyet edilmesine ve hatta geri alınmasının istenmesine kadar gidecektir. Keza Liman von Sanders, Osmanlı Genelkurmayı'nın başına geçirilen (ki Sanders bunu kendisinin pek de arzu etmediğini belirtmektedir) Bronsart von Schellendorff ile de neredeyse ilk günden itibaren gerginlik yaşamıştır. Bronsart'ın Enver Paşa ile yakınlık kurması, çoğu kez Sanders'i atlayarak doğrudan Enver Paşa ile muhatap olması ve Osmanlı Genelkurmayı'nda yer yer başına buyruk hareket etmesi Sanders'in büyük tepkisini çekmiştir. Dolayısıyla Sanders ilk fırsatta -deyim yerindeyse- Schellendorff'un ayağını kaydırmaya çalışmış ve Sarıkamış Harekâtı'ndaki başarısızlıktan ötürü kendisini Almanya'ya şikâyet ederek geri alınmasını istemiştir. Bu noktada Büyükelçi Wangenheim ve Enver Paşa devreye girerek Schellendorff'un geri çağrılmasına engel olmuşlardır.³⁸⁴ Liman'ın sıkıntı yaşadığı bir başka vatandaşı

³⁸² Akdes Nimet Kurat, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966, s. 46-47. Liman von Sanders'in de hatıratında Enver Paşa hakkında benzer düşünceleri paylaştığına şahit oluyoruz. Sanders, Enver Paşa'nın Alman askerî yardımının iyi yönlerini takdir ettiğini fakat din, dil ve iş teşkilatlanmadaki uyumsuzlıklardan ötürü yapması elzem olan radikal değişiklikleri yapmadığını belirtmektedir. von Sanders, **a.g.e.**, s. 42. Bu noktada ilginç olan husus, Almanların aksine, Osmanlı subaylarının Enver Paşa'yı Almanlara fazlaca yetki verdiğini vurgulamalarıdır. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: Hafız Hakkı Paşa, **Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 22; Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik**, s. 69-70; Karabekir, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, s. 157; İnönü, **a.g.e.**, s. 86; Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 87.

³⁸³ Larcher, **a.g.e.**, s. 201-202. Bununla beraber, Liman von Sanders ile Enver Paşa arasındaki gerginliğin genel bir özeti için bkz.: Wallach, **a.g.e.**, s. 158-165. Yine daha genelde Alman subaylar ile Osmanlı subayları arasındaki sürtüşmeler için bkz.: **A.e.**, s. 181-185.

³⁸⁴ Liman von Sanders'in Bronsart von Schellendorff'a olan hıncının savaş sonrasında dahi sürdüğü anlaşılmaktadır. Zira 27 Mart 1919 tarihinde "Türkiye'nin Askerî Çöküntüsünün Sebepleri" başlığı ile

ise Alman askerî misyonunun Osmanlı Devleti nezdinde görevlendirilmesinde çok büyük payı olan ataşemiliter von Strempel'dir. Fakat Liman von Sanders, von Strempel'in Büyükelçi Wangenheim ve Osmanlı subayları ile yakın bir hukuk kurmasını kendince sakıncalı gördüğü için onu İstanbul'dan göndermek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bu durum krize neden olsa da nihayetinde von Strempel Almanya'ya geri çağırılmıştı.³⁸⁵

Görüldüğü üzere Liman von Sanders, gerek Osmanlılar gerekse Almanlar ile sağlıklı iletişim kurma konusunda ciddi sıkıntılar yaşamıştı. Bu durum Alman askerî misyonun çalışmalarını akamete uğrattınca İmparator II. Wilhelm devreye girmek zorunda kalmış ve soruna çözüm üretebilmek adına, her zaman olduğu gibi, von der Goltz kartını kullanmak istemişti. İmparatorun gidişata müdahale etmesinde Wangenheim'in yoğun kulis faaliyetlerinin etkili olduğu da anlaşılmaktadır. Zira Wangenheim 31 Ekim 1914 tarihinde Bethmann Hollwegg'e gönderdiği yazıda işin artık tolere edilemeyecek hale geldiğini belirterek Liman'ın yerine aynı görevi yapabilecek en uygun kişinin von der Goltz olduğunu anlatmıştır. Ancak II. Wilhelm orta bir yol bulmayı tercih edince yetmiş bir yaşına geldiği halde arayı bulması için von der Goltz "Padişah Yaveri" sıfatıyla İstanbul'a göndermiştir.³⁸⁶

Ne var ki bu görevlendirmenin çok da etkili olmadığı görülmektedir. Çünkü Liman von Sanders, Wangenheim ile arasındaki "kan davasını" sürdürmeye devam etmiş ve Goltz'ün İstanbul'a gelişinin üzerinden iki ay bile geçmeden Wangenheim'in en güvendiği isimlerden ataşemiliter von Laffert'i de Batı Cephesi'ne tayin

Alman askerî makamlarına sunduğu raporda "Türk Genelkurmay Başkanı makamını işgal eden Alman subayının" yani Bronsart von Schellendorff'un yolladığı mütalaaların Yüksek Alman Kumandanlığında kendi mütalaalarından üstün tutulduğundan şikâyet etmekte ve von Schellendorff'u Enver Paşa'nın arkasına saklanarak iş çevirmekle itham etmektedir. Bkz.: Kurat, **a.g.e.**, s. 86.

³⁸⁵ Sabis, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, s. 80; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 92-95; von Kress, **a.g.e.**, s. 27; Mustafa Gencer, "Alman Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları", **Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II**, 22-24 Ekim 2003 İstanbul, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, s. 193.

³⁸⁶ Ulrich Trumpener, **Germany and the Ottoman Empire 1914-1918**, Princeton University Press, New Jersey, 1968, pp. 72-74. von der Goltz de günlüğünde bu konu hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. 3 Kasım 1914 tarihinde yazdığı notta Goltz, Askerî Kabine Şefi General Lyncker'in kendisine Liman von Sanders'in İstanbul'da neredeyse herkesle bozuştüğünü belirtirken, Liman'ın yerine görev yapmak isteyip istemediğini sorduğu anlatmaktadır. Goltz'e göre General Lyncker bu konuda İmparator II. Wilhelm'in de aynı paralelde düşündüğünü vurgulamıştır. Bkz.: Colmar von der Goltz, **Goltz Paşa'nın Hatıratı**, s. 1.

ettirmekten geri durmamıştır.³⁸⁷ Liman von Sanders ile Wangenheim arasındaki “kan davası” Ekim 1915’te Wangenheim’in vefat etmesine değin sürecektir.

Taraflar arasında yaşanan bütün bu gerilime karşın, Alman askerî misyonunun faaliyetleri devam etmekteydi. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, savaş içerisinde Osmanlı subaylarının özgüvenleri artmış ve bu durum ise askerî misyonun konumunu sarsmaya başlamıştı. Temmuz 1915’te Osmanlı subayları eğitimlerde artık Alman subaylara ihtiyaç kalmadığını dile getirmeye başlarken³⁸⁸, 1915 yılı Aralık ayı sonunda von der Goltz Alman İmparatoru II. Wilhelm’e Irak’tan yazdığı mektubunda Türklerin işi iyice haysiyet meselesi haline getirmelerinden ötürü kendisinin ve karargâhının mahrem ve inatçı bir mukavemete uğradıklarını anlatmaktaydı.³⁸⁹ Osmanlı subaylarının Alman müşavirlere karşı mukavemeti kısa zamanda hemen hemen bütün cephelerde kendisini göstermişti.

Savaş içerisinde şartlar böyle bir hâl almışken, bir taraftan da Alman askerî misyonu ile imzalanan sözleşmenin de sonuna geliniyordu. Sözleşmenin devamı için Alman Genelkurmay Başkanı Hindenburg adına, ona kurmay başkanlığı yapan General Erich von Ludendorff 5 Ocak 1917’de Enver Paşa’ya bir yazı yazarak askerî misyon görevlerinin savaş şartlarına uymadığını belirtmiş ve “savaş dönemine özel olmak üzere” yeni bir sözleşme yapılmasını talep etmişti.³⁹⁰ Fakat, ironik biçimde, aynı günlerde Enver Paşa da Alman askerî misyonunun yetkilerini feshetmeyi dahi düşünmekteydi.³⁹¹ Buna rağmen iki taraf da itidalli hareket etmiş ve bir orta yolda uzlaşmıştı. Bu her ne kadar geçici bir çözüm de olsa, artık savaştan önce tasavvur edilen faaliyet alanlarından farklı işlerde çalışmak zorunda kalan askerî misyon üyesi subayların hem Liman von Sanders’den hem de Alman Genelkurmayı’ndan³⁹² emir

³⁸⁷ Trumpener, **a.g.e.**, p. 76.

³⁸⁸ Wallach, **a.g.e.**, s. 173.

³⁸⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 152-153.

³⁹⁰ Wallach, **a.g.e.**, s. 182, 216.

³⁹¹ Larcher, **a.g.e.**, s. 201.

³⁹² Bu noktada belirtmek gerekir ki, 1916 yılı sonbahar ayları tarihi itibarıyla Osmanlı Devleti, muharebe alanında yapılan askerî harekâtın daha efektif biçimde idare edilebilmesi için Almanya’nın savaşın sevk ve idaresinin birleştirilmesine yönelik teklifini kabul etmişti. Dolayısıyla İttifak Devletleri’nin bütün unsurlarının Alman İmparatoru’nun ve Alman Genelkurmayı’nın idaresi altına alınmasına ilişkin anlaşma onaylanmıştı. Böylelikle görünüşte İttifak Devletleri’nin başında olan hükümdarların hâkimiyetlerine hâlel gelmeyecekti ancak genel sevk ve idarede planlamaları Almanların yapması ve diğerlerinin pek de fazla tadil hakları bulunmaksızın uygulamaları bakımından bu anlaşma savaşın idaresini başlangıçtan daha büyük mikyasta Alman tahakkümüne sokmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Veli Yılmaz, **Birinci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar**, Cem Ofset,

almaları nedeniyle oluşan çok başlılık bu şekilde çözülmek istenmişti. Zira 1913 yılı Aralık ayında Liman von Sanders Osmanlı topraklarında görev yapan bütün Alman askerî personelin âmiri sayılırken, savaş içerisinde Alman Başkomutanlık karargâhına ve Dışişlerine askerî misyondan bağımsız şekilde rapor gönderen sekiz farklı yapı bulunuyordu.³⁹³

1917 yılı İlkbahar aylarında taslak bir sözleşme kaleme alındı, yaz aylarında ise nihayet geçici bir çözüm bulundu. Buna göre, Aralık 1913 öncesindeki yapı esas alınıyor ve her Alman askerî müşavirin bağımsız çalışması kaide olarak kabul ediliyordu. Liman von Sanders'in dışarıda bırakıldığı bu yeni usulde, önceki yapıdan farklı olarak, sadece en kıdemli Alman subaya diğer Alman subayları üzerinde belirli ölçülerde otorite tanınmaktaydı. Liman von Sanders bu duruma büyük tepki gösterse de sözleşme -savaştan sonra uygulanması koşuluyla- Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Osmanlı Devleti'ni Ekim 1917'deki ziyareti esnasında imzalandı.³⁹⁴ Ne var ki bir ay kadar sonra, Kasım 1917'de Enver Paşa ile Liman von Sanders Alman askerî misyonu personelinin ancak Liman'ın oluruyla başka görevlerde çalıştırılabilecekleri konusunda mutabakata vardılar. Yani atılacak her adımda Liman von Sanders'in veya kurmay başkanının bilgilendirilmesi prensip olarak kabul edilmişti.³⁹⁵

Ne var ki Birinci Dünya Harbi içerisinde Alman askerî misyonunun işleyişini sekteye uğratan ya da daha doğru bir tabirle gücünü iyice zayıflatan asıl olay Temmuz 1917 itibarıyla Yıldırım Ordular Grubu Kumandanlığının kurulmasıydı. Bunda başlıca sebep, Mart 1917'de Bağdat'ın düşmesiyle Irak Cephesi'nde durumun çok nazik bir hale gelmesiydi. Zira bir taraftan Anadolu'nun kapıları İngilizlere açılmış diğer taraftan ise Almanya'nın Şark coğrafyası üzerine yaptığı planlar büyük tehdit altına girmişti.³⁹⁶ Irak Cephesi'nin yanında Filistin-Suriye Cephesi'nde de endişe verici bir durum oluşunca Almanya inisiyatif olarak bölgede bir anlamda kendi görev kuvvetini oluşturmaya karar verdi. Bununla beraber usulen müşterek çalışacak fakat esas bakımından her anlamda Alman subayların yetki ve sorumluluğunda faaliyet

İstanbul, 1993, s. 154-159; Uğur Üçüncü, "Türklere Göre Alman İttifakı ve Müttefik Alman Subayları, **Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, s. 56-57; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 152-159.

³⁹³ Wallach, **a.g.e.**, s. 188-189.

³⁹⁴ Antlaşmanın Türkçe metni için bkz.: Yılmaz, **a.g.e.**, s. 172-179.

³⁹⁵ von Sanders, **a.g.e.**, s. 227-229; Wallach, **a.g.e.**, s. 216-217.

³⁹⁶ Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918", s. 69.

gösterecek bu yapı ilk günden itibaren Alman askerî misyonunun etkinliğini asgariye indirecek bir hâl almıştı.³⁹⁷ Çünkü Yıldırım Ordular Grubu'na çok önem veren Alman Genelkurmayı bu yapının başarıya ulaşabilmesi için her türlü unsurun seferber edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Nitekim kısa zaman zarfında Alman askerî misyonu personeli Yıldırım Ordular Grubu'nun destek kıt'aları gibi kullanılacak ve askerî misyon, tabiri caizse, "menzil teşkilatı" halini alacaktı.³⁹⁸

Mart 1917'de İngilizlerin eline geçen Bağdat'ı geri almak maksadıyla Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı olarak görevlendirilen General Falkenhayn, Bağdat'ı istidrat etmek şöyle dursun, bir yıl geçmeden Kudüs'ü dahi kaybedince bu görevden alınmıştı. Falkenhayn'ın yerine 1 Mart 1918 tarihi itibarıyla göreve getirilen Liman von Sanders ise ilk olarak mevcut çok başlı düzeni elinden geldiğince törpülemeyi düşündü. Dolayısıyla ivedi biçimde Yıldırım Ordular Grubu'na bağlı personelin Alman askerî misyonundan bağımsız statülerini ortadan kaldırmak istedi ve üç ay sonra bu amacına ulaştı. 11 Haziran 1918 tarihi itibarıyla İstanbul'daki Alman ataşemiliteri, Osmanlı Genelkurmayı'nın başında bulunan Alman generali ve direkt olarak Alman Savunma Bakanlığına bağlı çalışan personel dışında Osmanlı topraklarında görev yapan ve yapacak bütün Alman askerî personelin Alman askerî misyonu emrinde çalışması İmparator II. Wilhelm'in dahliyle kabul edildi.³⁹⁹ Ancak Liman von Sanders'in aldığı bu tedbir de işe yaramayacak ve mukadder görülen akıbete engel olamayacaktı. Zira 30 Ekim 1918 günü itibarıyla Osmanlı Devleti yalnızca Filistin-Sina Cephesi'nde değil, bütün cephelerde savaşı kaybettiğini kabul

³⁹⁷ Osmanlıların "Yıldırım" Almanların ise "F(alke)" Ordular Grubu (*Heeres Gruppen Kommando F*) adını verdikleri bu yapılanmanın başında önceleri Alman Genelkurmayı'nın başında yer alan fakat Batı Cephesi'nde yaşanan başarısızlık sonrasında bu görevden alınan General Falkenhayn bulunacaktı. Yıldırım Ordular Grubu'nun kurulmasına dair kararın Alman Askerî Yardım Misyonu Başkanı Liman von Sanders'e danışılmadan uygulamaya sokulması Alman Genelkurmayı tarafından askerî misyonun ne kadar kaale alındığını gösteren önemli bir veridir. Yıldırım Ordular Grubu'nun kuruluşu hakkında bkz.: Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet), **Yıldırım**, Haz., Selim Turhan-Özden Çalhan-Nurcan Fidan-Alev Keskin, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002, s. 1-48; Mirliva Sedat (Doğruer), **Yıldırım Orduları'nın Bozgunu: Filistin'e Veda**, Haz., Kemal Gurulkan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 69-86; Pomiankowski, **a.g.e.**, s. 247-258; Zekeriya Türkmen, "Yıldırım Ordular Grubu'nun Teşkili ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme (1917-1918)", **İlmî Araştırmalar**, Ocak 2014, No:1, 2014, s. 157-161.

³⁹⁸ Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı General Falkenhayn'ın Alman Askerî Yardım Misyonu personeline soğuk davranmasının ve onları pasif geri hizmetlerde kullanarak bir anlamda yok saymasının altında hiç şüphe yok ki bu personele fazlaca "Türkleşmiş" gözüyle bakmasının da etkisi vardı. von Kress, **a.g.e.**, s. 316; Wallach, **a.g.e.**, s. 194-197; von Sanders, **a.g.e.**, s. 214-218.

³⁹⁹ Wallach, **a.g.e.**, s. 205.

ederek ateşkes imzalamak zorunda kalmıştı. Böylelikle Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'ni kendi açısından sonlandırıyordu.

1.4.4. Bir Devrin Muhasebesi

Başta Enver Paşa olmak üzere, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin birkaç gün önce ülkeden ayrılmaları üzerine Harbiye Nazırlığını üstlenen Ahmet İzzet Paşa İstanbul'da görevli olan Alman askerî misyonu personeline sözleşmelerinin sona erdirildiğini bildirmişti. Keza aynı gün Liman von Sanders'e de Yıldırım Ordular Grubu'nun emir ve komutasını Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak beraberindeki Alman askerî personel ile İstanbul'a dönmesi tebliğ edilmiştir.⁴⁰⁰ 29 Ocak 1919'da Alman askerleri Liman von Sanders'in nezaretinde beş Alman gemisine bindiler ve İstanbul'dan ayrıldılar. Böylelikle Osmanlı Devleti'nde Moltke dönemi ile beraber resmî ikili anlaşmalarla görev almaya başlayan Prusya/Alman askerî misyonlarının seksen dört yıllık görev süreci de sona ermiş bulunuyordu.⁴⁰¹

Osmanlı ordusunu yeniden yapılandırmak için görev yapan Alman askerî yardım heyetleri içerisinde sahip olduğu yetkiler ve kendilerine tanınan imkânlar bakımından en müktedir askerî yapı olan Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu'nun başlangıçta hissedilir bir etki yapmasına karşın zamanla etkisiz hale geldiği ve genel anlamda istenen başarıyı sağlayamadığı görülmektedir.

1917 yılında Bronsart von Schellendorff'un görevden alınmasıyla Osmanlı Genelkurmayı'nın başına geçen Hans von Seeckt'e göre askerî misyonu eveliyatta belirli ölçülerde fayda sağlasa da, Birinci Dünya Harbi'nin patlak vermesiyle birlikte ortaya çıkan konjoktürel değişim misyonu meydana getiren sözleşmeyi de hükümsüz bırakmıştı. Dolayısıyla askerî misyonun görev kapsamı zamanla savaş şartlarına uyumsuz hale gelmiş ve Almanya'nın âli menfaatlerini engel teşkil etmeye başlamıştı. Nitekim von Seeckt "Prusya Hariciye Nezareti'nin şımarık çocuğu" olarak tanımladığı askerî misyonun Alman Genelkurmayı tarafından bir süre sonra görmezden geldiğini

⁴⁰⁰ Osmanlılar adına savaşın sona erdiği 30 Ekim 1918 günü itibarıyla Osmanlı topraklarında 25.400 Alman askerî personel bulunmaktaydı. Bunun hâricinde 6600 Alman da halen Kafkasya topraklarındadır. Bkz.: Mühlmann, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, s. 240. Dunkward Rustow ise 25.400 kişinin arasında 646'sı subay olmak üzere, 7332 misyon mensubunun yer aldığına dikkat çekmektedir. Bkz.: Dankwart A. Rustow, "The Military: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, Ed. Robert E. Ward-Dankwart A. Rustow, Princeton University Press, New Jersey, 1964. p. 356.

⁴⁰¹ von Sanders, **a.g.e.**, s. 379-383; Wallach, **a.g.e.**, s. 226-229.

vurgulayarak askerî misyon çalışmalarının akim kalmasında bizzat Almanya'nın da dahli olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰²

Yine von Seeckt'e göre askerî misyonun istenen başarıyı sağlayamamasında böylesine önemli bir organizasyonun tepesine Liman von Sanders gibi yaşı geçmesine rağmen Almanya'da bir kolorduya komuta edecek ehliyetle görülmeyen bir subayın getirilmesini de etken olarak göstermektedir. Seeckt, Sanders'in sert tabiyatı nedeniyle neredeyse elit hiçbir Alman subayın kendisiyle çalışmak istemediğinin de altını çizmektedir.⁴⁰³

Alman askerî misyonunda görev yapan Kress von Kressenstein ise, von Seeckt'in aksine, askerî misyonun istenen başarıya ulaşamamasında müessir olan teknik sebepler üzerinde durmuştur. Kressenstein Berlin'in askerî misyonda görev yapacak subayları seçerken “en iyi subayların yabancı ülkeler için ancak yeterince iyi olmaları” prensibini gözardı ettiğini belirtmektedir. İstanbul'a gönderilecek subayların seçimlerinde öğretme kabiliyetlerinin ve mesleki formasyonlarının esas alınması, buna mukabil yabancı bir kültür için çok önemli bir unsur olan nezaket ve empati yetilerinin es geçilmesi Alman askerî misyonunda çalışan personelin başarılı olamamasında dikkate değer bir unsurdur. Alman subayların kendi ülkelerinde iyi sonuçlar aldıkları eğitim metodlarını Osmanlı ordusunda da aynı biçimde tatbik etmek istemeleri askerî misyonun faaliyetlerini başlangıçta malul bırakmıştı.⁴⁰⁴

Kressenstein hatıratında çuvaldızı kendilerine batırırken iğneyi Osmanlı subaylarına batırmayı da ihmal etmemiştir. Kressenstein'a göre Alman talim ve terbiyesinden geçen genç Osmanlı zabıtları Almanların verdiği eğitimlerden memnunnardı ancak kıt'aya gittiklerinde işler değişmekteydi. Zira kıt'adaki yaşlı kumandanlar taze bilgilerle gelen bu genç zabıtları görmezden geliyor, yardım etmiyor ve hatta uygulamalarına engel çıkarıyorlardı. Yaşananlardan fazlasıyla rahatsız olan genç zabıtlar Alman askerî misyonunca verilen eğitimlerin başarıya ulaşabilmesini ise ancak Osmanlı ordusunun yüksek komuta kademesine Alman okullarından mezun ya da Alman askerî sistemini hakkıyla özümsemiş kişilerin gelmesiyle mümkün

⁴⁰² Kurat, **a.g.e.**, s. 68.

⁴⁰³ **A.e.**, s. 71.

⁴⁰⁴ von Kress, **a.g.e.**, s. 33-34.

olabileceğine inanmaktaydılar.⁴⁰⁵ Aynı durumun 35 yıl kadar sonra, Cumhuriyet döneminde de bu kez Amerikan askerî yardım misyonu faaliyetleri esnasında yaşanması ise dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin zaman ve mekân fark etmeksizin benzer süreçlerden geçtiğinin güzel bir delili niteliğindedir.

Hatıratında Osmanlı Devleti nezdinde geçen beş yıllık hizmet hayatı boyunca Alman askerî misyonunun etkisini devam surette azaltmaya çalışan (Osmanlı vatandaşı ya da Alman) kişilere karşı da mücadele ettiğini⁴⁰⁶ yazan Liman von Sanders'in bu iddiasına hatıratını 1921 yılında Türkçeye tercüme eden Osmanlı Genelkurmayı Askerî Tarih Encümeni Heyeti adına Heyet Başkanı Hüseyin Hüsnü Bey (Erkilet) cevap vermiştir. Hüseyin Hüsnü Bey, Liman von Sanders'in ithamlarının aksine, Sanders'e veya Alman askerî misyonuna Osmanlılar tarafından kasıtlı bir mukavemetin asla gösterilmediğini vurgulamaktadır. Bazı sıkıntıların olabileceğini kabul eden Hüseyin Hüsnü Bey bunların münferit, istem dışı ve doğal bazı sebeplerden kaynaklandığını savunmaktadır. Dahası, askerî misyonun başarılı olamamasında Almanların da yadsınamaz bir payları vardır. Zira Almanlar askerî misyonu maksadın hasıl olmayacağı şekilde kullanmakta ısrar etmişlerdir. Diğer bir deyişle misyon üyeleri öğretmen-müşavir olarak kullanılacakları yerde karargâhlarda kurmay başkanı, şube müdürü kıt'alarda ise kolordu-tümen ve alay komutanı görevlendirilmek istenmişlerdir. Dolayısıyla seferberlik planlarının yapılması, Harbiye Nezareti'nin ve Genelkurmay'ın modern ihtiyaçlara göre yeniden yapılandırılması, atış okullarının, tayyare birliklerinin, silah ve mühimmat imalathanelerinin ıslahı gibi konularda elde edilen başarılar genele teşmil ettirilememiştir. Bu durum ise Almanların Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan durumu iyi niyetle inceleyerek ıslah etmemelerinden kaynaklanmaktaydı.⁴⁰⁷

Sonuç olarak Balkan Harbi hezimetinden sonra Osmanlı ordusunu ıslah etmekle görevlendirilen ve Liman von Sanders'in başında olduğu Alman askerî misyonundan da yukarıda zikredilen muhtelif sebeplerden ötürü istenen verim alınamamıştır. Bununla beraber 1882-1918 yılları arasında yürütülen yeniden yapılandırma faaliyetlerindeki tüm olumsuzluklara rağmen aradan geçen 36 yıl

⁴⁰⁵ A.e., s. 32.

⁴⁰⁶ von Sanders, a.g.e., s. 21.

⁴⁰⁷ A.e., s. 389-392.

boyunca gerek kendi ülkelerinde gerekse Almanya’da talim ve terbiye gören Osmanlı subaylarının Prusya-Alman askerî sistemini hatırı sayılır derecede özümsemiştiği görülmektedir.⁴⁰⁸ Mahmud Şevket Paşa’nın öngörüsü doğru çıkmış ve Osmanlı askerî okullarında fakat Alman talim ve terbiyesinin ruhu ile yetişen subaylar otuz seneyi aşkın bir süredir uyguladıkları Alman harp usullerinden kendilerini kurtaramamışlardır. Öyle ki Cumhuriyet’in kurulmasından sonra dahi bu usülleri devam ettirmeye yönelik bir temayül oluşmuştur. Bunun neticesinde Alman/Prusya etkisi Erken Cumhuriyet döneminde de farklı bir formasyon çerçevesinde devam ettirilecektir.

⁴⁰⁸ Birinci Dünya Harbi sırasında farklı cephelerde Osmanlı askerleri ile muharebeye giren İngilizlerin savaş içerisinde Osmanlı ordusunun teşkilat, teçhizat ve doktrin yapısı hakkında hazırladıkları bir el kitabında ordu içerisinde görev yapan Alman subayların çalışmaları sayesinde Osmanlı ordusunun Alman askerî sistemini tamamiyle benimsediği vurgulanmıştır. Bilhassa talimnamelerin harfiyen tercüme edilerek Alman taktik esaslarına sıkı biçimde sadık kalınmasından ötürü İngilizler savaşın en sıcak günlerinde Osmanlı ordusunun muharebe etkinliğinin hatırı sayılır ölçüde arttığına dikkat çekmektedir. Bkz.: **Handbook of the Turkish Army**, Eight Provisional Edition, (Intelligence Section, Cairo, February 1916), Imperial War Museum, Department of Printed Books, 1996, pp. 127-128.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASI VE SONRASI DÖNEMDE (1919-1945) DIŞ KAYNAKLI YENİDEN YAPILANDIRMA FAALİYETLERİ

2.1. CUMHURİYETİN İLANI SONRASINDA TÜRK KARA KUVVETLERİ'NDE GÖRÜLEN YABANCI ETKİLER

2.1.1. Cumhuriyet Döneminde Almanya ile Askerî İlişkilerin Sürdürülmesi

Osmanlılar açısından Birinci Dünya Harbi'ni bitiren 30 Ekim 1918 tarihli Mondoros Mütarekesi ile evvela yaklaşık dört yıl süren bir Millî Mücadele dönemi yaşanmış, bu dönemin başarıyla tamamlanmasının ardından ise 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Bununla beraber Birinci Dünya Harbi'nde geniş çaplı bir toprak kaybı yaşansa da, yeni dönemde genç Türkiye Cumhuriyeti kendisini Osmanlı Devleti'nden daha stratejik bir konumda bulmuştur. Çünkü Türkiye birden bire doğuda Sovyetler Birliği, batıda İtalya (On İki Ada ve Meis adası üzerinden), güneyde de İngiltere (Irak mandası ve Kıbrıs üzerinden) ve Fransa (Suriye mandası ve Hatay üzerinden) ile sınır komşusu haline gelmişti.⁴⁰⁹ Avrupa'nın büyük ve güçlü ülkeleriyle doğrudan doğruya sınırdaş hale gelmek ise Türkiye açısından tehdit algılarını kuvvetli tutmaktaydı.

Ülke topraklarına yönelebilecek muhtemel bir tehdidi bertaraf edebilmek devlet yöneticilerini her türlü aracı kullanma yoluna sevk etmişti. Bu bağlamda bir taraftan etkin bir diplomasi ile dünyaya Türkiye'nin barışçıl bir siyaset benimsediği hissettirilirken, diğer taraftan da Türk ordusunu imkânlar ölçüsünde zinde tutmanın yolları aranmıştı. Dolayısıyla silah ve teçhizat temini kadar henüz millî bir harp doktrinine sahip olamayan ordunun savaş sonrası askerî değişim ve gelişime uyum sağlaması da önemliydi. Bununla beraber 1882 yılından beri Alman askerî sistemini benimseyen bir ordunun bir anda farklı ekole intisabı kolay değildi. Ancak gerek Mondoros Mütarekesi'nin gerekse Versay Barış Antlaşması'nın sınırlandırıcı

⁴⁰⁹ Mehmet Gönlübol-Cem Sar, "1919-1939 Dönemi", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, Ed., Mehmet Gönlübol, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara, 1986, s. 59.

hükümleri⁴¹⁰ nedeniyle iki ülke arasındaki resmî ilişkiler kesildiği için Almanya ile resmî bağ kurulması da mümkün olmamıştı.

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile Türkiye Birinci Dünya Harbi'ndeki yenilgi sonrasında dikte edilen antlaşmaların beraberinde getirdiği siyasi kısıtlamalardan kurtulunca Almanya ile tekrar diplomatik ilişki kurmanın yollarını aradı.⁴¹¹ Yapılan bir dizi görüşmenin ardından 3 Mart 1924 tarihinde "Mün'akit Muhadenet Muahedenamesi" adıyla Türk-Alman Dostluk Antlaşması imzalandı.⁴¹² Böylelikle Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Almanya arasındaki resmî ilişkiler de başlamış oldu.

İki ülkenin yeniden tesis ettiği hukuku siyasi boyuttan askerî boyuta taşıması ise biraz zaman aldı.⁴¹³ Zira Versay Barış Antlaşması hükümlerince Almanya'nın askerî faaliyetleri kısıtlandığı için Türkiye'nin Almanya ile resmî düzeyde ve kapsamlı bir askerî iş birliğine girmesi mümkün görünmüyordu.⁴¹⁴ Ne var ki Cumhuriyet dönemi başında Türk ordusu için Alman subayları öğretmen olarak istihdam etmek bir

⁴¹⁰ Bu noktada Versay Barış Antlaşması her ne kadar Almanya'nın askerî faaliyetlerini sınırlasa da, Alman askerî kültürünün zarar görmediği ve devamlılığının sağlanması amacıyla çeşitli çareler üretilerek askerî yaptırımların by-pass edildiği anlaşıyor. Zira henüz 1921 yılının Eylül ayında bir grup Alman askerî personelin uçak, tank ve modern top imalatı konusunda Ruslara yardımcı olmak ve bunların kullanılışını öğretmek üzere Rusya'ya gittikleri görülmektedir. Franz von Papen, **Memoirs**, (İngilizceye) Çev. Brian Connel, E.P. Dutton Company, New York, 1953, p. 118; A.J.P. Taylor, **İkinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Basım Yayım Dağıtım., İstanbul, 2015, s. 86.

⁴¹¹ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 6.

⁴¹² Türkiye ile Almanya arasında 3 Mart 1924 tarihinde imzalanan "Mün'akit Muhadenet Muahedenamesi" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ayşe Aydın, "Türkiye-Almanya Dostluk Antlaşması (3 Mart 1924)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IXX, No:1, 2017, s. 107-121.

⁴¹³ Diplomat ve akademisyen olarak Türk diplomasi tarihi alanında çalışan Kâmuran Gürün'e göre, 1930'lu yılların başına kadar Türkiye ve Almanya'nın ileri düzeyde bir siyasi ilişki kurduğu söylenemez. İki ülke arasındaki ilişkiler daha ziyade iktisadi, kültürel ve "bir ölçüde" de askerî temelli olmuştur. Bkz.: Kâmuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 672-673.

⁴¹⁴ Versay Barış Antlaşması'nda alınan kararlar gereği Almanya'nın -kurmay subaylar dâhil-maksimum dört bin subaydan oluşabilecek ve toplamda yüz bin kişiyi aşamayacak bir askerî gücü silahlı tutması kabul edilmişti. Keza Almanya'nın her an savaşa hazır eğitilmiş bir orduya sahip olmaması için kısa süreli rotasyona dayalı bir askerlik sistemi engellenerek gönüllülük esasına ve uzun süreli askerliğe dayalı bir ordu bulundurulmasına müsaade edilmişti. Ayrıca her türlü silah ve savaş malzemesi üretimi, satışı veya ithalatı da yasaklanmıştı. Yine, deniz ve hava gücü bakımından da benzer bir sınırlama söz konusuydu. Dolayısıyla, daha genel bir ifadeyle, Almanya'nın fiiliyatta hudutlarından gelebilecek tehlikeleri görelî biçimde bertaraf edebilecek bir orduya sahip olmasına izin verilmişti. Birinci Dünya Harbi sonrasında Almanya'ya getirilen askerî kısıtlamaların analizi için bkz.: Michael S. Neiberg, **The Treaty of Versailles: A Concise History**, New York, Oxford University Press, 2017, pp. 64-65; Margaret MacMillan, **Paris 1919**, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, 2004, s. 167-180.

tercihten ziyade bir zorunluluk haline gelmişti.⁴¹⁵ Örneğin; Almanya'nın Ankara büyükelçisi Rudolf Nadolny'e artık Almanya'dan eskiden olduğu gibi bir askerî misyon çağrılmasının düşünülmediği fakat sadece askerî bilgi ve birikimlerinden istifade edilmesi maksadıyla Alman askerî uzman, öğretmen ve danışmanların Türkiye'ye davet edilebileceği söylenmişti.⁴¹⁶

14 Şubat 1925 tarihinde kaleme aldığı raporunda ise Büyükelçi Nadolny Türk Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın (Çakmak) Alman askerî ataşesine Türk ordusunun Alman askerî uzmanları işe almak zorunda olduğunu söylediğinden bahsetmekteydi. Nadolny'e göre Fevzi Paşa bilhassa cari topçuluk ve istihkâm hizmet yönetmeliklerinin tamamıyla Alman usulüne dayandığını ve bu nedenle Alman askerî öğretmenlerin en azından belirli bir süre için bu dersleri vermesi gerektiğini düşünüyordu.⁴¹⁷ Nitekim Türk devlet yöneticileri Versay Barış Antlaşması'nın imzalanması sonrasında gözlerini ülkelerinde çalışma imkânları kalmayan emekli

⁴¹⁵ Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun Osmanlı Devleti döneminde yakın mesai yaptıkları Alman askerî personele Cumhuriyet yıllarında mesafeli yaklaştıkları herkesin malûmuydu. Fakat Alman askerî sisteminin kıymeti takdir ediliyor ve uzun yıllardır uygulanan Alman askerî sisteminin terk edilmesinin kısa vadede mümkün olmayacağı da biliniyordu. Bkz.: Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Dokuzuncu Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1984, s. 76. Öte yandan Atatürk'ün Alman sistemine bakışını çok güzel anlatan bir örneği İlber Ortaylı paylaşmaktadır. Ortaylı'nın aktardığı anekdota göre, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği de yapan Tefik Bıyıklıoğlu bir keresinde Mustafa Kemal Atatürk'e kendisini Fransız ordusuna mı yoksa Alman ordusuna mı yakın gördüğünü sormuş ve bunun karşılığında gayet ilginç bir cevap almıştır. Soruya "Fransız ordusu" cevabını veren Atatürk, Alman ordusunda bir ferikin (tümgeneral) bir miralay (albay) kamçısıyla darp ettiğine şahit olduğunu, buna mukabil 1910 yılında Fransa'da yapılan ve kendisinin de katıldığı Picardie Manevraları'nda General Ferdinand Foch'un bir teğmeni "Nasıl dostum?" diyerek selamlamasını unutamadığını vurgulamış ve "Ben bu tip orduyu seviyorum" demiştir. Bkz.: İlber Ortaylı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 401-402'de 106 numaralı dipnot.

⁴¹⁶ Koçak, **a.g.e.**, s. 46. Bu konudaki tartışmaların 1924 yılı sonlarında hararetlendiği görülmektedir. Zira Rize mebusu Mustafa Ekrem Bey (Rize) TBMM'de verdiği bir takrirde kurmay adaylarının daha iyi bir eğitim alabilmeleri için yurt dışından ivedi şekilde yabancı askerî uzman getirilmesini önermiş ve bu önerisi uygun görülmüştü. Bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.201.374.02; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: II, İçtima: 27, C.XI, 27.12.1340 (1924), s. 248.

⁴¹⁷ Gerhard Grüşhaber, **The 'German Spirit' in the Ottoman and Turkish Army (1908-1938)**, De Gruyter Oldenbourg, Berlin, 2018, p. 209. Cumhuriyet'in kurulmasından hemen sonra, 14 Kasım 1923 tarihinde, Amerikalıların Türk Kara Kuvvetleri'nin Alman askerî doktrininden ziyadesiyle etkilendiğini ve Alman askerî sisteminin artık Türk subayların zihnine kazındığını vurgulayan bir istihbarat raporu için bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/2044-124 to 2044-332/724, "Training in Turkish Army", 14 Kasım 1923. Ertesi yıl bir başka raporda da benzer ifadeler kullanılarak, Türk Kara Kuvvetleri'nin tamamıyla Alman askerî sistemine eklemlendiği belirtilmiştir. Raporun devamında ise talimnameler ve hizmet yönergeleri başta olmak üzere, askerî literatürün neredeyse tamamen Alman askerî doktrinine göre yapılandırıldığı belirtilmektedir. Bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/2044-124 to 2044-332/724, "Military Estimate – Turkey", 17 Nisan 1924.

veya müstafî Alman subaylara dikmişler ve onların arasında ehliyet ve liyakatleri ile temayüz eden kişileri Türk ordusunda görevlendirilmeyi düşünmüşlerdi.⁴¹⁸

Gerçekten de, diplomatik ilişkilerin kurulmasından yaklaşık bir yıl kadar sonra ilk Alman subay Türkiye'ye gelecekti. Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa (Gökçen) Alman subayların Türk ordusunda öğretmen olarak görev alabilmeleri maksadıyla temaslarına başlamış ve binbaşı-albay rütbeleri arasındaki bazı Alman subaylarıyla görüşmüştü. Bu bağlamda 1925 yılı Yaz aylarında imzalanan sözleşmeler ile Cumhuriyet döneminde Alman subayların Türk ordusunda görev yapmaları sağlanarak 1925 yılı Eylül ayı itibarıyla Alman subaylar Harp Akademileri'nde göreve başladı.⁴¹⁹ Bu subayların arasında Birinci Dünya Harbi esnasında Batı Cephesi'nde büyük bir tecrübeye sahip olan, defalarca taltif edilmiş von Klewitz ve bir istihbarat uzmanı olmasının yanında İkinci Dünya Savaşı'nda Alman Hava Kuvvetleri'nde üç yıldızlı bir general olarak da görev yapan Wilhelm Shubert gibi seçkin isimler de vardı.⁴²⁰

İmzalanan sözleşme gereğince Türkiye Cumhuriyeti eğer Almanya ile ilişkilerde herhangi bir kriz yaşanırsa bu sözleşmeleri fesih hakkına sahipti. Bununla beraber, Alman subaylar görev yaptıkları müddetçe Türk askerî kanunlarına tabi olmayı, kendilerinden daha üst rütbedeki Türk subaylara saygı göstermeyi ve sivil elbise ile çalışmayı kabul ediyorlardı. Keza Alman subayların kendilerinden daha ast rütbeli askerî personelin ve askerî öğrencilerin üzerlerinde komuta yetkileri de bulunmayacaktı.⁴²¹

⁴¹⁸ Ulrich Trumpener, "Almanya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu", Ed. Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, Alfa Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 151.

⁴¹⁹ Yurdabak, **a.g.e.**, s. 22.

⁴²⁰ Ulrich Trumpener, "Suez, Baku, Gallipoli: The Military Dimensions of the German-Ottoman Coalition (1914-1918)", **Coalition Warfare: An Uneasy Accord**, Ed. Keith Neilson – Roy A. Prete, Wilfrid Laurier University Press, Ontario-Canada, 1984, p. 48. Bununla beraber Alman subaylar sadece Kara Kuvvetleri'nde görev yapmadılar. Aralarında Baron von Gagern gibi 1925 yılında emekli olmadan önce Almanya'nın Baltık Denizi'ndeki üssüne komuta eden seçkin deniz subayının bulunduğu bir grup da 1926 yılından itibaren Türk donanmasında görev yapmaya başladı. Yani Kara Kuvvetleri'nde askerî eğitim kurumunda öğretmen olarak istihdam edilen Alman subaylar Deniz Kuvvetleri'nde doğrudan donanma bünyesinde çalıştırılmışlardı. Bkz.: Ulrich Trumpener, "Suez, Baku, Gallipoli: The Military Dimensions of the German-Ottoman Coalition (1914-1918)", p. 48; Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, C.I., Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 99.

⁴²¹ Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 208.

2.1.2. Alman Subayların Münferiden İstihdam Edilmeleri

1925 yılı itibarıyla ilk gelen grup içerisindeki Alman subaylar tabiye (taktik), erkân-ı harbiye vezaifi (kurmay görevleri), topçuluk, harp tarihi gibi derslere derslere girmişlerdi.⁴²² Daha sonra ise bunlara tayyarecilik, iaşe-levazım gibi dersler de dâhil olacaktı.⁴²³ Bu arada aynı dönemde Fransız askerî uzmanların da Türk Harp Akademileri'nde görev yapmaları dikkat çekicidir. Almanlar, Alman askerî doktrini ile paralel biçimde, subayların taarruz ruhunu okşayacak dersler verirken, Fransızların ise daha ziyade müdafaa muharebeleri ve tahkimat gibi konularda tecrübelerini aktardıkları görülmektedir.⁴²⁴

Bu süreçte Türkiye'nin Almanya ile askerî ilişkileri sadece uzman personel istihdamı çerçevesinde olmamış, teşkilatlanma ve yerli savunma sanayinin kurulmasına katkı bakımından da Almanya'dan yardım alınmıştır. Modern bir istihbarat teşkilatının kurulmasını isteyen sivil ve askerî erkân bu iş için Birinci Dünya Harbi'nde Alman askerî istihbaratının başında bulunan dünyaca ünlü E. Albay Walther Nicolai ile çalışmaya karar vermişti.⁴²⁵ 1925 yılı Sonbaharı'nda temas kurulan Nicolai Türkiye'ye davet edilmiş ve 1926 yılı başlarında Ankara'da Fevzi Paşa (Çakmak) ve Hariciye Vekili Tefik Rüştü (Aras) Bey ile görüşmüştü. Tertip edilen görüşmelerin sonrasında Genelkurmay Başkanlığının dış istihbarat bölümünün kuruluş çalışmalarına fiilen başlanmıştı. İstihbarat alanında bilgi ve görgü düzeylerini arttırmak üzere Almanya'ya personel gönderilmesi ise yapılan planlamanın ilk adımıydı. Bu kapsamda öncelikle Şubat 1926'da Genelkurmay İstihbarat Dairesi Başkanı Albay Sabit Bey (Noyan) Almanya'ya gönderilmişti.⁴²⁶ Bir ay sonra ise

⁴²² Cemil Koçak ve Kâmuran Gürün Cumhuriyet döneminde görev yapan ilk grup Alman askerî uzmanın sayısını beş kişi olarak vermekteyken, M. Mazlum İskora bu sayıyı dört olarak göstermektedir. Keza zikredilen isimler farklı olsa da, Alman kaynaklar da 1925 itibarıyla Türk ordusunda görev yapmaya başlayan Alman askerî uzmanların sayısını dört olarak paylaşmaktadır. Bkz.: Koçak, **a.g.e.**, s. 46; Gürün, **a.g.e.**, s. 672; İskora, **a.g.e.**, s. 99-101; **Deutsche Offiziere in der Türkei**, s. 45.

⁴²³ **A.e.**, s. 135-136.

⁴²⁴ Koçak, **a.g.e.**, s. 46. Öte yandan Cumhuriyet dönemi Türk İstihkâm sınıfının sembol isimlerinden General İhsan Eriç'e göre, Cumhuriyet'in kurulmasının ardından birkaç Fransız istihkâm subayı Türkiye'ye gelerek sadece İstihkâm ve Demir yolu sınıflarının eğitimi için açılması planlanan Fen Tatbikat Okulu'nun kuruluş sürecine iştirak etmişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **İstihkâm Sınıfının Tarihçesi: Türk Kara Kuvvetleri'nin Kuruluşundan Günümüze Kadar İstihkâmcılar**, İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, İzmir, 2005, s. 488-489.

⁴²⁵ Johannes Glasneck, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, Çev. Arif Gelen, Onur Yayınları, Ankara, 1976, s. 76.

⁴²⁶ **BCA**, 030.18.01.01.18.14.12.

Walter Nicolai'nin planladığı yirmi günlük kurs programı onaylanmış ve Haziran 1926'da aralarında Kurmay Yarbay Şükrü Ali Bey (Ögel), Kurmay Yarbay Rahmi Bey (Apak), Hasan Reşit Bey (Tankut) ve Kemal Bey'in (Güçsav) aralarında bulunduğu bir grup Almanya'ya gönderilmişti.⁴²⁷ Bunu Temmuz ayında Hariciye Vekâleti personelinin Almanya'ya gönderilmesi izledi.⁴²⁸

Aynı yılın sonbaharında da Walter Nicolai tekrar Türkiye'ye gelerek asker ve sivil personele istihbarat konferansları vermişti. Bilhassa Harp Akademisi'nde "İstihbarat ve İstihbaratın Sevk ve İdaresi" adlı konferanslara on iki subay ve sivil personel katılmıştı. Son dörece önem verilen bu konferansların ardından Nicolai hazırladığı teşkilat nizamnamesini yetkililere sunmuştu. Ekim 1926'da ise günümüz Millî İstihbarat Teşkilatı'nın atası olan Millî Emniyet Hizmeti Riyaseti'nin kuruluş çalışmalarına geçilmişti.⁴²⁹

Diğer yandan dışa bağımlılığı ve bunun doğurduğu sakıncaları azaltmak maksadıyla, bağımsız ve millî bir savunma sanayinin kurulmasına yönelik çalışmalarda da Almanya'dan yardım alınmıştır. Bu talebin Almanya'nın da işine geldiği düşünülebilir; zira Versay Barış Antlaşması kapsamında askerî faaliyetlerinin büyük ölçüde yasaklanması ülke dışında yapılabilecek her türlü askerî araştırma ve geliştirme faaliyetlerini Almanlar için önemli bir fırsat haline getirmiştir.⁴³⁰

Öncelikle iktisadi kanaldan harekete geçilerek 1924 yılı itibarıyla bir uçak fabrikası kurulması konusunda Almanya'nın nabzı yoklanmıştır. Bu bağlamda yapılan değerlendirme sonusunda Junkers firmasından alınan teklif uygun görülmüş Kayseri'de bir fabrika kurulması konusunda mutabakata varılmıştır.⁴³¹

⁴²⁷ Erdal İlter, **Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı Basımevi, Ankara, 2002, s. 23-24; **BCA**, 030.18.01.01.19.35.19.

⁴²⁸ **BCA**, 030.18.01.01.19.43.10.

⁴²⁹ İlter, **a.g.e.**, s. 24-26.

⁴³⁰ İlhan Uzgel, "Batı Avrupa'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 299-300.

⁴³¹ Junkers firmasının tecrübelerinden istifade edilerek bir uçak fabrikası ve uçak motor şirketinin kurulmasına dair çalışmalar 1924 yılı sonların Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'ya yetki verilmesiyle başlamış ve yaklaşık bir yıl süren görüşmelerin sonucunda nihayete erdirilmişti. Bahsi geçen süreç hakkında bkz.: **BCA**, 230.0.0.0.08.26.03; **BCA**, 030.18.01.01.13.29.07; **BCA**, 030.18.01.01.14.39.11; **BCA**, 030.18.01.01.14.40.10; **BCA**, 030.18.01.01.15.50.20; **BCA**, 230.0.0.0.08.27.03; **BCA**, 030.18.01.01.12.71.15; **BCA**, 230.0.0.0.08.27.07; **BCA**, 230.0.0.0.08.28.01; **BCA**, 030.18.01.01.26.63.02.

1925 yılı Eylül ayında ise Başbakan İsmet Paşa Alman Büyükelçisi Nadolny'e Türkiye'nin bilhassa Kara Kuvvetleri'ne hizmet edecek savunma sanayi faaliyetlerinde Alman firmaları ile çalışmak istediğinin sinyalini vermişti. Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Tefvîk Bey (Bıyıklıoğlu) bir dizi temasta bulunmak üzere Aralık ayında Almanya'ya gitti. Hemen ardından Almanya Savunma Bakanlığı bu konuda danışmanlık yapmak üzere Grahl ve Klein adlı iki uzmanını Türkiye'ye göndermiştir. Bunun üzerine, başlangıçta savunma sanayi konusunda Türkiye'ye yardım edilmesine ihtiyatlı yaklaşan Alman Dışişleri Bakanlığı da Brown adlı uzmanını Türkiye'ye yollamıştı. Aynı süreçte Alman firmaları arasında özellikle Krupp ve Rheinmetall Türkiye'de silah ve cephane fabrikaları kurulması için fizibilite çalışmalarına başlamıştı. 1927 yılı Ekim ayına gelindiğinde Almanya, Türk savunma sanayisinin geliştirilmesi, bir uçak fabrikası kurulması ve Türkiye'de demir yolu ağının geliştirilmesi gibi stratejik önemi haiz konularda aktif biçimde yer alıyordu.⁴³²

İki ülke arasındaki ilişkiler her ne kadar istenen düzeye getirilemese de 1927 yılından itibaren gözle görülür bir hareketliliğin başladığı söylenebilir. Evvela 1927 yılı Haziran ayında Genelkurmay Eğitim Dairesi Başkanı H. Hüsnü Emir (Erkilet) Paşa başkanlık yaptığı delegasyon ile Berlin'e giderek Almanya'daki askerî eğitim ve askerî yetiştirme usulleri hakkında bilgi almıştır.⁴³³ Ertesi yıl ise muhtelif askerî konularda eğitim alabilmek maksadıyla Türkiye'den Almanya'ya subay gönderimi devam etmiştir.⁴³⁴ 1928 yılı Sonbahar'ında Binbaşı Ömer Kadri, Üsteğmen Ahmet

⁴³² Yavuz Özgüldür, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s. 63-69; Koçak, **a.g.e.**, s. 51-55; Fahri Türk, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945", **Belleten**, C.LXXIX, No:285, Ağustos 2015, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2015, s. 763-765. Bununla beraber 1923-1939 arası süreçte Türk kara harp sanayisinin geliştirilmesi gayesiyle Almanya ve diğer ülkelerden dış destek alınarak kurulan askerî nitelikli fabrikalar için bkz.: Mehmet Evsile, "Atatürk Devrinde Harp Sanayisinin Kuruluşu ve Türk Dış Politikasına Etkileri", **XII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.IV, Kısım:3, 12-16 Eylül 1994, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 1364-1366; Fahri Türk, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945", s. 765.

⁴³³ H. Hüsnü Emir Bey Paşa'nın ziyareti müspet netice vermiş olacak ki, bu ziyaretin ardından, Ağustos 1927'de 16 öğrenci teknik askerî eğitim almak üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/2044-303 to 2044-319, "Foreign Influence in Education. Technical Courses in Germany", 14 Kasım 1923.

⁴³⁴ Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Türkiye ile Almanya arasındaki resmî ilişkiler her ne kadar 1924 yılı ile beraber başlasa da, mesleki eğitim (özellikle mühendislik alanında) için 1923 yılından itibaren Almanya'ya subay gönderildiği anlaşılmaktadır. 1924 yılından itibaren ise gerek doğrudan askerî fabrikalarca gerekse askerî fabrikalar nam ve hesabına Maarif Vekâletince, başta Almanya olmak üzere, Avrupa ülkelerine mesleki tahsil için subay yollanmıştır. Bu dönemde makine, inşaat, elektrik ve kimya mühendisliği gibi alanlarda bilgi ve becerilerini arttırabilmeleri maksadıyla Avrupa'ya

Nuri, Teğmen Hakkı ve Teğmen Vasfi topografya konusundaki bilgilerini arttırmak üzere Almanya'ya gönderilmiştir. Bir yıl sonra, 1929 yılı Yazı'nda piyade, topçu ve süvari sınıfından bazı subaylar eğitim için Almanya'ya gönderilmişlerdi. Türk subaylarının Almanya'da kaldıkları zaman zarfında kendi ordularının üniformalarını giymeleri ⁴³⁵ ise o dönem için ilişkilerin formelleşmeye yüz tutması olarak düşünülebilir.

İkili ilişkilerin seyri bakımından meydana gelen bir diğer mühim olay ise Emden kruvazörünün Şubat 1929'da Türkiye'ye yaptığı ziyaretidir. 11 Şubat 1929 günü Çanakkale üzerinden İstanbul'a gelen Emden büyük bir samimiyetle karşılanmış ve Emden'in halkı selamlamak için yaptığı top atışına Mecidiye kruvazörü eşlik etmişti. Emden'in süvarisi Yarbay Lothar von Arnould de la Perière bir denizaltı kaptanı olarak Birinci Dünya Harbi'nin en fazla gemi batıran denizcisi olması hasebiyle büyük ilgi görmüştü. Perière, İstanbul'da öncelikle Alman Büyükelçisi Nadolny ve ardından da Vali Muhittin Üstündağ ve Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa ile görüşmüştü. Bu görüşmelerde Perière'nin Türk-Alman silah arkadaşlığına vurgu yapması dikkat çekiciydi. Ziyaret programı kapsamında Emden personeli Deniz Harp Okulu'nu ziyaret ederken, Osmanlı Bahriye zabitleri de Emden'i gezme fırsatı bulmuşlardı. Ziyaretin son gününde Alman Büyükelçisi Nadolny Emden personeli şerefine çok büyük bir balo düzenlemiş ve bu baloya Türk mülkî ve askerî erkânı da katılmıştı. Baloda Alman millî marşı "*Deutschland Über Alles*"ın (Almanya Her Şeyin Üzerinde) hep beraber söylenmesi yine bu ziyaretin hafızada yer eden vakalarından olmuştu. İstanbul'da beş gün kalan Emden 16 Şubat 1929 günü şehirden ayrılmıştı. ⁴³⁶

1929 yılı Türk-Alman siyasi ve iktisadi ilişkilerini bir adım daha öteye taşımıştır. Nisan 1929'da evvela Dışişleri Bakanı Tevzik Rüştü Aras Almanya'yı ziyaret ederek bir dizi temasta bulunmuş, bu ziyaretin de etkisiyle, ertesi yıl ise iki

gönderilen asker ve sivil personelin isim listesi için bkz.: Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü, **Askerî Fabrikalar Tarihçesi**, Ask. Fab. Basımevi, Ankara, 1940, s. 200-210.

⁴³⁵ Koçak, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁴³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Emden bu sabah geldi", **Cumhuriyet**, 12.02.1929, s. 1; "Dün Emden'de bir resmi kabul yapıldı", **Cumhuriyet**, 13.02.1929, s. 1; "Emden Kruvazörü: Dün Bahriye zabitlerimiz Emden'i gezdiler", **Cumhuriyet**, 14.02.1929, s. 1; "Emden'in mürettebatı bugün Cumhuriyet abidesine gidip merasimle çiçek koyacaklardır", **Cumhuriyet**, 15.02.1929, s. 1; "Alman Bahriyelileri dün Taksim abidesine çelenk koydular", **Cumhuriyet**, 16.02.1929, s. 1; "Emden dün akşam gitti", **Cumhuriyet**, 17.02.1929, s. 2.

devlet arasında imzalanan anlaşma gereği Almanya'ya “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” olma hakkı veriliyordu.⁴³⁷

Bu durum kaçınılmaz olarak askerî ilişkilere de yansdı ve 1929 yılından itibaren Türkiye’de görev yapan Alman askerî uzmanlarının sayısı artış gösterdi. 1925-1928 yılları arasında Türkiye’de beş Alman askerî uzman görev yaparken, 1928’de üç, 1929’da dört ve nihayet 1930’da ise üç Alman subay daha Türk ordusunda uzman olarak hizmet etmeye başlamıştı. Nitekim aynı ivme daha sonra da devam edecek ve 1930’lı yılların sonunda Türkiye’de görev yapan Alman askerî uzmanların sayısı otuz altıyı bulacaktır.⁴³⁸

Bahsi geçen Alman subayların arasında ilk grupta von Klewitz’in, ikinci grupta ise Bührmann’ın öne çıktığı görülmektedir. Almanya’da dahi büyük bir saygı gören von Klewitz 1928’de aniden vefat edene değin bilhassa taktik ve kurmay görevleri üzerine çok ayda önemli askerî yayını kaleme almıştı. Bununla birlikte von Klewitz de, tıpkı Osmanlı Devleti döneminde gelen Alman askerî uzmanlar gibi, Türkiye’de topladığı bilgileri düzenli olarak Almanya’ya raporladı ve Alman silah sanayisinin menfaatleri için Türk muhataplarıyla görüşmeler yaptı.⁴³⁹

Klewitz’in vefatından sonra göreve başlayan ve 1940 yılında general rütbesindeyken hayatını kaybeden Bührmann Almanya ile Türk ordusunda çalışan Alman askerî uzmanlar arasında ana irtibat noktası haline gelmişti. Bührmann Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin sağlıklı biçimde işleyebilmesi adına titiz biçimde çalıştı. Maceracı olarak tanımlanabilecek ve bu yönleriyle Türk-Alman ilişkilerini zedeleyebilecek karakterdeki Alman subayların Türk ordusuna alınmalarını önledi. Yine aynı süreçte Harp Akademisi’nde Müller, Mantey ve Füchtbauer, Piyade

⁴³⁷ Uzgel, **a.g.m.**, s. 300.

⁴³⁸ Alman kaynaklarına göre 1925-1939 yılları arasında Türk ordusunda öğretmen ve müşavir olarak görev yapan Alman subaylarının yirmi dördü Kara Kuvvetleri’nde, on ikisi ise Donanma’da görev yapmıştır. Bahsi geçen subaylar arasında Kara Kuvvetleri’nde çalışanlar şu kişilerdir: von Klewitz, von Massov, Reichenbach, von Massenbach, Kohts, Rohrbeck, Steuer, Ruscheweigh, Bührmann, von Füchtbauer, Höfl, Schubert, Müller, Hoffmann, Ritter, von Mantey, von Mittelberger, Braun, von Schickfus, Bauer, Treitschke, Schindler, von Rekowski, Schumacher. Donanmada çalışanlar ise şu subaylardır: von Gagern, Wehner, Roedenbeck, Doflein, Fürbringer, von Lossow, von Arnauld de la Perière, Weisbach, von Ditten, Venzlaff, Lützow, Loyke. İsim listesi için bkz.: **Deutsche Offiziere in der Türkei**, s. 45-48.

⁴³⁹ Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 210.

Atış Okulu'nda Reichenbach ve Höfl, Topçu Okulu'nda ise Ruscheweig yaptıkları çalışmalarla isimleri ön plana çıkan kişiler olmuşlardı.⁴⁴⁰

Öte yandan sadece askerî okullarda değil, askerî fabrikaların çalışmalarının düzenlenmesi başta olmak üzere, millî müdafaayı ilgilendiren diğer konularda da Almanya'dan uzman getirilmesi veya eğitim için Almanya'ya personel gönderilmesine devam edilmişti.⁴⁴¹ Ne var ki, 1932 yılına değin iki ülke arasındaki askerî ilişkiler “vasat” sayılabilecek düzeyi geçememişti. Fakat bu durum 1933 yılı ile birlikte değişecekti.⁴⁴²

2.1.3. Nasyonal Sosyalist İktidar ve Türk-Alman Askerî İlişkileri

1933 yılının erken Cumhuriyet dönemi Türk-Alman askerî ilişkilerinde bir kilometre taşı olması büyük ölçüde iki ana nedene bağlıdır: Bunların ilki, Adolf Hitler'in liderliğini yaptığı Nasyonal Sosyalistlerin (Nazi) iktidara gelmesidir. Revizyoncu bir dış politika izleyen Nasyonal Sosyalistler Versay Antlaşması'nın kısıtlayıcı hükümlerini sona erdirmeyi ve Almanya'nın tekrar büyük bir güç olmasını şiar edinmişlerdi. Keza bu düşüncelerini açık bir şekilde zikretmekten de çekinmemişlerdir.

Adolf Hitler'in iktisadi ve siyasi atılım yapma planlamalarında Türkiye önemli sayılabilecek bir yere sahipti. Zira Batı Avrupa ülkeleriyle iktisadi ve siyasi sorunları devam eden Almanya için ihtiyaç duyulan stratejik önemi haiz hammaddelerin Doğu Avrupa ülkeleri ve Türkiye üzerinden temin edilmesi ciddi bir alternatif haline geliyordu.⁴⁴³ Diğer taraftan Almanya'nın siyaseten revizyonist bir tavır takınması

⁴⁴⁰ Bu dönemde Alman subaylar sadece ast rütbeli subaylara ders vermiyorlardı. 1928 yılında albay rütbesinde bulunan Ahmet Nuri Diriker general olmadan hemen önce iştirak ettiği ve albay-general rütbesindeki üst subayların katıldığı Büyük Kumanda Kursu'nda da Alman subaylar görev yaptıklarına dikkat çekmektedir. Bkz.: Ahmet Nuri Diriker, **Cephelerde Bir Ömür**, Haz. Ahmet Diriker, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 94. Keza aynı süreçte askerî okullarda isimleri öne çıkan Alman subaylar için yine bkz.: Kenan Kocatürk, **Bir Subayın Anıları (1909-1999)**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999; Bayar, **a.g.e.**, s. 100; Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 212, 215; **BCA**, 030.18.01.02.14.66.12; **BCA**, 030.18.01.02.38.59.05; **BCA**, 030.18.01.02.38.56.19; **BCA**, 030.18.01.02.33.03.07; **BCA**, 030.18.01.02.19.30.0; **BCA**, 030.18.01.02.25.07.09.

⁴⁴¹ **BCA**, 030.18.01.02.09.17.09; **BCA**, 030.18.01.02.14.62.08; **BCA**, 030.18.01.02.12.47.05; **BCA**, 030.18.01.02.26.19.01.

⁴⁴² Gönübol-Sar, **a.g.m.**, s. 115.

⁴⁴³ Nazilerin siyasi ve iktisadi açısından Doğu Avrupa ile Yakın ve Orta Doğu'ya yönelik ilgileri için bkz.: Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar**, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, s. 42-43; Glasneck, **a.g.e.**, s. 9-12; Özgüldür, **a.g.e.**, s. 71-72.

Türkiye için tedirgin edici bir husus olsa da,⁴⁴⁴ yapılan yatırımlar ve ağır sanayi hamlesi nedeniyle dış finansmana ve krediye duyulan ihtiyaç Türkiye’yi Almanya ile olan ilişkilerini geliştirmeye sevk etmişti.⁴⁴⁵

Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesinden birkaç ay sonra, Temmuz 1933’te Adolf Hitler’i ziyaret eden dönemin Berlin Büyükelçisi Kemalettin Sami (Gökçen) Paşa görüşme esnasında Türkiye’nin bazı konularda duyduğu endişeleri dile getirmekten çekinmemişti. Almanya’nın bilhassa Komünist Rusya, Avusturya ve İtalya ile ilişkilerinin tedirgin edici niteliğinden bahseden Kemalettin Sami Paşa’ya Hitler endişeye mahal olmadığı cevabını vermişti. Ardından söz alan Hitler evvela Türk-Alman silah arkadaşlığına vurgu yaparak Almanya’nın Türkiye ile iktisadi ilişkilerini geliştirmek istediğini vurgulamış, konuşmasının sonunda Mustafa Kemal Atatürk’ten ve Türk inkılâbından da övgüyle bahsetmişti.⁴⁴⁶ Hitler, aynı süreçte Almanya’ya davet ettiği Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Dışişleri Komisyonu Başkanı Mahmut Esat Bozkurt’a da daha sonra gazetelerde yayımlanan mülakatında benzer ifadelerde bulunmuş ve Mustafa Kemal Atatürk’ten yirminci yüzyılın en önemli kişilerinden biri olarak bahsetmiştir.⁴⁴⁷ Böylelikle Hitler iki ülkenin yaklaşmasına yönelik niyetini bir parça daha belli ediyordu.

Karşılıklı çıkar algıları gereği iki ülke arasındaki ilişkiler bu şekilde ivme kazanmışken, Türk-Alman askerî ilişkilerinin gelişimine yön veren ikinci önemli

⁴⁴⁴ Arşiv belgeleri Türkiye’nin Almanya’nın iç siyaseti ile çok yakından ilgilendiğini ve henüz Nasyonal Sosyalistler iktidara gelmeden evvel onların faaliyetlerini yakinen takip ettiklerini ortaya koymaktadır. Gerek Nasyonal Sosyalistlerin iktidara geliş süreçlerinde gerekse iktidarı ele geçirmelerinden hemen sonra Berlin Büyükelçiliğinin Ankara’ya gönderdiği yazı ve raporlarda Adolf Hiler liderliğindeki Nasyonal Sosyalistlerin hareketlerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu konuda bazı örnekler için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.231.554.04; **BCA**, 030.10.00.00.231.554.06; **BCA**, 030.10.00.00.220.486.04; **BCA**, 490.01.00.00.205.814.02.

⁴⁴⁵ Koçak, **a.g.e.**, s. 199-200; Gönübol-Sar, **a.g.m.**, s. 115; Uzel, **a.g.m.**, s. 304. Hitler için Almanya’nın hedef ülke üzerinde iktisadi bir tahakküm kurması önemli bir ilkeydi. Bunun için ise ticaret hacminin karşılıklı olarak artırılması ve hedef ülkenin ihraç mallarına talep gösterilmesi gerekiyordu. İki ülke arasındaki iktisadi veriler bu düşünce ile örtüşmektedir. Zira 1932 yılı itibarıyla Türkiye’nin Almanya’ya yıllık ihracatı 13 milyon Türk lirası iken, bu rakam Hitler iktidarından sonra 1933’te 19 milyon lira, 1934’te 29 milyon lira, 1935’te 35,5 milyon lira, 1936’da ise 41,7 milyon liraya yükselmiştir. Bkz.: Fahir Armaoğlu-İsmail Soysal, “Türkiye’nin Hitler Almanyası ile İlişkileri (1933-1941), **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Haz.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 297.

⁴⁴⁶ **BCA**, 030.10.00.00.231.556.02.

⁴⁴⁷ “Alman Başvekili diyor ki: Türkiye’de doğan ve parlayan yıldız bize takip edilecek yolu gösterdi”, **Milliyet**, 16.07.1933, s. 1; “Gazi asrımızın en büyük adamıdır: Alman Başvekili’nin mühim beyanati”, **Cumhuriyet**, 17.07.1933, s. 3.

gelişme emekli general von Mittelberger'in⁴⁴⁸ 1933 yılı başında Türkiye'ye gelerek Harp Akademisi'nde göreve başlamasıydı. Gerçekten de von Mittelberger karizmatik kişiliği, mesleki formasyonu ve çalışkanlığı sayesinde kısa zamanda Türk askerî sistemine nüfuz etmiş ve Türk ordusunun Alman sistemine ünsiyetini pekiştirmişti.

General von Mittelberger Nasyonal Sosyalistlerin bir bakıma Almanya'nın Türkiye üzerindeki askerî etkilerini siyasi etkiye dönüştürme gayretlerinin temsilcisi olarak İstanbul'a gelmişti. Zira Türkiye, Ağustos 1932'de Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda dört ay sonra sözleşmesi bitecek olan Bührmann'ın (ki daha önce belirtildiği üzere, Almanya ile Türk ordusunda çalışan Alman askerî personel arasındaki iletişim Bührmann üzerinden kuruluyordu) yerine 1925-1928 yılları arasında Harp Akademisi'ndeki hizmetlerinden memnun kalan von Klewitz karatında bir askerî uzman talep ettiğinde Almanya hiç tereddüt etmeden bu iş için emekli general von Mittelberger'i görevlendirmişti.⁴⁴⁹

Mittelberger adının Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlar Kurulu tarafından da uygun görülmesi üzerine Kasım 1932'de gerekli onay çıkarak kendisi iki yıllık bir süreç için Türkiye'ye davet edildi.⁴⁵⁰ Böyle olmakla beraber, Mittelberger İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağı 1939 yılına kadar Türkiye'de kalacak ve bilhassa Türk kurmay subayları üzerinde büyük bir etkiye sahip olacaktı.

1933 yılı Şubat ayı sonunda Türkiye'ye geldiğinde Mittelberger'den her iki tarafın da beklentisi büyüktü. Tabiye (Tatktik) dersi hocalığının yanında, ordu içerisinde kullanılan talimname ve talimatnameleri gözden geçirmesi ve kurmay görevlerinin yeniden düzenlenmesi gibi konularda çalışmıştı. İlk günlerde yabancı dil

⁴⁴⁸ General Hilmar Ritter von Mittelberger 1878'de Münih'te doğdu. 1909'da Alman Harp Akademisi'nden mezuniyetinin akabinde Bavyera Genelkurmayı'nda görev yaptı. Birinci Dünya Harbi'nde Alman ordusunun muhtelif kıt'a ve karargâhlarında çalıştı. Savaşın sonuna Münih'teki Piyade Okulu'nda Taktik derslerine hoca olarak girdi. 1923-1927 yılları arasında yine muhtelif kıt'a ve karargâh görevlerini ifa etmesini müteakiben 1927-1933 yılları arasında Atış Okulu'nda müfettiş sıfatıyla bulundu. Bu esnada 1930'da tümgeneral, 1932'de ise korgeneral rütbelerine yükselmişti. 1933 yılı başında Türkiye'ye gelerek Harp Akademisi'nde Tabiye (Taktik) Başöğretmeni olarak çalışmaya başladı ve bu görevi Ekim 1939'a kadar devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nda ise ülkesine dönerek Alman ordularının Güneydoğu Avrupa Harekât Alanı İkmal Komutanlığını yapmıştı. 1953 yılında hayata gözlerini kapadı. Subaylık safahatı için bkz.: Institut für Zeitgeschichte Archiv München, 1933/56; Johannes Hürter, **Wilhelm Groener: Reichswehrminister am Ende der Weimarer Republik (1928-1932)**, De Gruyter, Oldenbourg, 1993, s. 396; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 181.

⁴⁴⁹ Koçak, **a.g.e.**, s. 184, s. 47'de 2 numaralı dipnot.

⁴⁵⁰ **BCA**, 030.18.01.02.32.72.01. General von Mittelberger Türk muhatapları üzerinde ilk andan itibaren olumlu bir etki bırakmış olacak ki, göreve başlamasından çok kısa bir zaman sonra aylık maaşı 1020 liradan 1180 liraya çıkarılacaktır. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.34.13.15.

zorluğu ve kültürel adaptasyon süreci nedeniyle biraz zorlansa da, kısa zaman zarfında bu iki engeli de aştı. Bu konuda en büyük yardımcısı yine bir kurmay subay olan tercümanı Salih Erkuş'tu. Zira, tıpkı Osmanlı Devleti dönemindeki gibi, dersler Almanca anlatıldığı ve yoğun bir Almanca askerî terminoloji içerdiği için Erkuş'un Almanca hâkimiyeti ve entelektüel birikimi sayesinde kurmay namzetlerine nüfuz etmeyi başarabilmişti. Görevde bulunduğu sürece elli civarında kitap, talimname, muhtıra ve taktik mesele broşürü kaleme aldı. Bunların bir bölümü Mittelberger ülkesine döndükten sonra dahi yeniden basılmıştı. Yine Genelkurmay Başkanlığının teşkilat yapısındaki revizyonlarda da etkisi vardı. Türklerin geçici önlemler alma konusunda ehil olduğunu düşünen Mittelberger, bir ülkenin kullandığı askerî talimnamelerin ve yönergelerin o ülkenin millî karakterine uygun olması gerektiğine inanıyordu. Bu sebeple Alman eğitmenlerin de yer aldığı bir komisyonun kurulması ve ortak mesai ile her iki kültürden unsurları içerecek kapsamlı bir askerî mevzuat-literatür oluşturulması önerisinde bulundu; fakat bu teklifi kabul görmedi. Ancak yine de 1930'lu yıllarda Türk ordusu nezdinde Alman askerî sistemine altın çağını yaşatmıştı. Kendi ifadesiyle, bu süreçte Alman ekolü Türk askerî eğitim sistemini domine etmekteydi.⁴⁵¹

General Mittelberger birkaç yıl içerisinde o denli itibar görmüştü ki, stratejik önemi haiz konularda dahi görüşlerine başvurulabiliyordu. Alman arşivlerinde yer

⁴⁵¹ Grüşhaber, **a.g.e.**, p. 212-213; Glasneck, **a.g.e.**, s. 76; Gencer Özcan, **a.g.m.**, s. 200. Mittelberger'in bu kesin kanaati yabancılar tarafından da paylaşılmaktaydı. 17-20 Ağustos 1937 tarihleri arasında çok geniş bir yerli ve yabancı gözlemcinin önünde yapılan Trakya Manevraları'nı izleyen Amerikalı ataşemiliter Binbaşı Royden Williamson manevra ile ilgili olarak ülkesine gönderdiği raporunda Türk ordusunun tamamıyla Alman askerî sistemine dayandığını belirtmekteydi. Bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/2044-333 to 2044-354/725, "Maneuvers, Field Exercises, etc. Grand Maneuvers of the Turkish Army in Thrace, August 16-23, 1937", 9 Eylül 1937. Aynı yılın Eylül ayı sonunda Türkiye'ye gelerek Hava Harp Akademisi'nin kuruluş çalışmalarına iştirak eden İngiliz müşavir subay Arthur Gould Lee (daha sonra Hava Mareşali) İstanbul'a geldiğinde Türk ordusu üzerinde Alman askerî doktrininin açık etkilerinin görüldüğünü, Alman subaylara yakınlık gösterilirken İngiliz subaylara karşı bir antipati ve ön yargı olduğunu yazmaktadır. Lee, Harp Akademisi'nde kendilerinin sivil Alman subayların ise askerî kıyafetle çalıştıklarından bahsederek, başlangıçta sivil kıyafetle çalışmaktan rahatsız olduklarını fakat zamanla bunun avantajlarını keşfettiklerini, zira böylelikle Türk ve Alman üst subayları selamlamak zorunda kalmadıklarını anlatmaktadır. Bkz.: Arthur S. Gould Lee, **Special Duties: Reminiscences of a Royal Air Force Staff Officer in the Balkans, Turkey and the Middle East**, S. Low, Marston & Co., Ltd., London, 1946, p. 8. Arthur Gold Lee ile benzer ifadeleri aynı dönemde Türkiye'de ataşemiliter olarak görev yapan vatandaşı Yarbay A. Ross da dile getirmiştir. 1938 yılı sonunda yazdığı raporunda Ross, Türk Genelkurmayı'nın Kara ve Deniz kuvvetleri için Alman askerî doktrinini en uygun doktrin olarak gördüğünü, böyle bir durumun oluşmasında hiç şüphesiz ki Kara ve Deniz Harp Akademileri'nde görev yapan altı Alman askerî uzmanın büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Bkz.: **PRO WO** 106/1594D.

alan hatıratındaki ifadelerine göre, Türkiye ve Suriye arasındaki gerginliğin üst seviyeye çıktığı 1937 yılında Başbakan İsmet İnönü gizli bir toplantı yaparak kendisini de davet etmiş ve Suriye'ye taarruz planı üzerinde konuşarak muhtemel senaryolar hakkında fikrini almıştı. Keza 1937 yılına kadar Harp Akademisi'nde Karacı subaylarla beraber görev yapan Havacı subaylar için müstakil bir Hava Harp Akademisi'nin açılması da yine General von Mittelberger'in girişimleriyle mümkün olmuştu. Ne var ki o dönem hava gücüne büyük önem veren Almanya bu alandaki bilgi ve tecrübelerini Türkiye ile paylaşmak istemediğinden, Alman Hava subaylarının Türk Hava Harp Akademisi'nde çalışmasına müsaade etmemiş ve bu nedenle Türkiye yeni kurulan bu akademide İngiliz Havacı subayları istihdam etme yoluna gitmişti.⁴⁵²

1930'lu yılların ikinci yarısı ile beraber Alman askerî sisteminin Türk Kara Kuvvetleri üzerinde mutlak bir etki sağlamasında payı olan diğer bir kişi ise Maximilian Braun'du. 1883 yılında doğan Maximilian Braun Birinci Dünya Harbi'nde Batı Cephesi'nde savaşmış, birkaç kez yaralanmış ve taltif edilmiş parlak bir subaydı. Savaştan sonra Nasyonal Sosyalistlerin bir ayaklanma girişimi esnasında emrindeki birliği ile beraber onlara müdahale ederek onları durdurduğu için Nasyonal Sosyalistler tarafından açılan bir nefret kampanyasına maruz kalmış ve bunun etkisiyle daha sonra kurmay yarbay rütbesindeyken emekli edilmişti. Emekliliğinin ardından 1934 yılında Türkiye'ye gelen Braun beş yıl boyunca Harp Akademisi'nde Zırhlı ve Motorlu Birlikler Tabiyesi ile Hava İndirme Tabiyesi derslerini vermişti. Nisan 1935'te ülkesine gönderdiği bir mektupta Türkiye'deki mesaisinin yoğunluğundan bahseden Braun, zaman zaman günde 16 saate varan bir tempoda çalıştığını, bir saatlik sunum için ortalama dört saat emek harcadığını, bunda en büyük amacının Türk ordusunun modernizasyonuna katkıda bulunmak olduğunu belirtiyordu. Mektubun sonunda ise Türk ordusunun Almanya'ya yakınlaşmasına katkıda bulunursa, kendisini sürgünde saydığı bir dönemde bundan bahtiyarlık duyacağını vurgulamaktaydı. Akademi'de öğrencisi olan Kenan Kocatürk'e göre, Türkler tarafından çok sevilen Braun'un 1930'ların ortalarında bilhassa Hava İndirme harekâtı konusunda öne sürdüğü fikirler İkinci Dünya Savaşı döneminde büyük ölçüde gerçekleşmişti.⁴⁵³

⁴⁵² Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 216.

⁴⁵³ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 161-186; Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 198-209.

Maximilian Braun'un Türkiye'de görev yaptığı dönemde Deniz Harp Akademisi müdavimi olan Amiral Afif Büyüktuğrul da hatıratında Kenan Kocatürk'ün yazdıklarını tasdik eden bilgiler vermektedir. Büyüktuğrul, Harp Akademisi'nde Karacı müdavimlerle beraber girdikleri Kara Tabiyesi dersinde alay ölçeğindeki taktik konuları işlerken Braun'un Tank Tabiyesi dersinde kendilerine 1000 uçak-1000 tanklık taktik konuları anlatmasına çok şaşırdıklarını yazmaktadır. Büyüktuğrul'a göre Braun'un ne yapmak istediği İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber anlaşılabilmişti. Zira bu derslerde Braun'un kendilerine Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda muharebe alanlarını kasıp kavurdıkları *Blitzkrieg* (Yıldırım Harbi) adı verilen harp doktrininden örnekler verdiği sonradan anlaşılabilmiştir.⁴⁵⁴

Aynı dönemde Almanlar sadece Türk askerî okullarına uzman subay göndermekle de kalmadılar. Türkiye'ye askerî misyonlar göndererek Alman askerî etkisinin sıcak kalmasını amaçladılar. Bu kapsamda Kasım 1934'te Yarbay Hans Rohde ve Yarbay Alfred Jodl Türkiye'ye gelmişlerdi. Ziyaret için gelen subaylar arasında Rohde'nin bulunması tesadüf değildi. Zira Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle Türk-Alman silah arkadaşlığına vurgu yapmaya başlayan Alman devlet yöneticileri Balkan Harbi döneminde Osmanlı ordusunda görev yapan ve Türkçeyi çok iyi konuşabilen Rohde'yi Türkiye'ye göndererek bir kez daha silah arkadaşlığına verdikleri önemi sembolize ettiler.

4-21 Kasım 1934 tarihleri arasında gerçekleşen bu ziyarette Alman subaylar öncelikle Ankara'ya gitmişler bir dizi temasta bulunmuşlardı. Görüştükleri kişiler arasında Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa da bulunuyordu. Ankara'da kaldıkları süreçte kendilerine büyük yakınlık gösterilen Alman subaylar bir askerî tatbikata ve Boğazların müdafaasına ilişkin olarak düzenlenen bir de harp oyununa katıldılar. Alman Büyükelçiliğinin onurlarına verdiği davete iştirak etmelerini müteakiben Ankara'dan ayrılmışlar ve İstanbul yolu üzerinde Polatlı'daki Topçu birliği ile Eskişehir'deki hava alanını ziyaret etmişlerdi. 13 Kasım itibarıyla İstanbul'a varan Rohde ve Jodl bu şehirde Harp Akademisi'ni, Harbiye Mektebi'ni, İhtiyat Zabit Mektebi'ni, Piyade ve Topçu Atış mekteplerini, Deniz Lisesi'ni ve diğer bazı askerî kurumları gezerek 21 Kasım 1934

⁴⁵⁴ Büyüktuğrul, **a.g.e.**, s. 379.

günü Türkiye’den ayrılmışlardı. Ayrılmadan önce verdikleri demeçlerde ise o günlerde artık mutad haline gelmeye başlayan Türk-Alman silah arkadaşlığı olgusuna sıkça atıf yapmışlardı.⁴⁵⁵

İktidarlarının ilk yılında Rohde ve Jodl’dan oluşan askerî heyeti Türkiye’ye göndererek Türk ordusu üzerindeki Alman askerî etkisinin sıcak kalmasını isteyen Almanya, üç yıl sonra benzer bir heyet daha görevlendirip bu kez Alman askerî etkisini pekiştirmeyi amaçlamıştı. Aradan geçen üç yıl içerisinde Alman ordusunun taraflı tarafsız bütün otoriteler tarafından kabul edilen gelişimi Türkiye’yi yakın askerî ilişki içerisinde bulunduğu bu ülkeden bir askerî heyet isteyerek ordusunun modernizasyonu için fikir teatisinde bulunmaya itmiştir.

10 Kasım 1937 günü İstanbul’a gelen heyet Albay Maximilian Fretter-Pico ve Binbaşı Richard Lepper’den oluşan heyet muhtelif birliklerde ve askerî okullarda incelemelerde bulunmalarının ardından 20 Kasım 1937 tarihinde ülkelerine geri dönmüşlerdi. Yaptıkları incelemeler esnasında Türk ve Alman orduları arasında askerî talim ve terbiye açısından çok sıkı bir bağ olduğuna dikkat çeken Alman subaylar, bir kez daha Türk-Alman silah arkadaşlığının Almanlar açısından arz ettiği önemi dile getirmişlerdi.⁴⁵⁶

Hiç şüphesiz ki, ikili askerî ilişkilerin ivme kazanmasında Türk subaylarının Alman askerî sistemine her geçen gün artan hayranlıklarının da tesiri bulunuyordu. Piyade Atış Okulu’nda, Topçu Atış Okulu’nda ve nihayet Harp Akademisi’nde Alman subaylarının tedrisinden geçen genç subaylar Alman hocalarından yoğun biçimde etkileneceklerdi. Keza eğitim, kurs, staj, ziyaret ve benzeri nedenlerle Almanya’ya gönderilen subayların yurda dönüşlerinde yazdıkları ve söyledikleriyle farkında olmadan Alman propagandası yapmalarının da yine bunda büyük payı vardı.

⁴⁵⁵ Yarbay Hans Rohde ve Yarbay Alfred Jodl’ın Kasım 1934’te Türkiye’yi ziyaretleri hakkında bkz.: “Alman Heyeti Şehrimizde”, **Son Posta**, 13.11.1934, s. 1; “Alman ceneralleri Ankara’dan geldiler”, **Milliyet**, 13.11.1934, s. 1; “Eski silah arkadaşları: Misafir Alman zabıtları ‘Türk ordusunun çalışmalarını takdirle takip ediyoruz’ diyorlar”, **Cumhuriyet**, 29.04.1942, s. 1 ve 6; “Almanlar Taksim Abidesi’ne bir çelenk koydular”, **Milliyet**, 17.11.1934, s. 1; “Alman kolonelleri gidiyorlar”, **Cumhuriyet**, 21.11.1934, s. 2; Koçak, **a.g.e.**, s. 186.

⁴⁵⁶ “Alman askerî heyeti dün geldi ve abideye çelenk koydu”, **Cumhuriyet**, 11.11.1934, s. 1; “Alman askerî heyeti dün Ankara’ya gitti”, **Son Posta**, 11.11.1934, s. 1; “Alman askerî heyeti Ankara’da”, **Haber Akşam Postası**, 11.11.1934, s. 7; “İki Alman erkân-ı harbî şehrimizde”, **Kurun**, 11.11.1934, s. 1; “Alman askerî heyeti şerefine ziyafet”, **Cumhuriyet**, 18.11.1934, s. 6; “Alman askerî heyeti gitti”, **Cumhuriyet**, 21.11.1934, s. 7.

Bu anlamda belki de en fazla dikkat çeken kişi Asım Eren'dir.⁴⁵⁷ Subaylık safahatı 1920 yılında başlayan Asım Eren Türkiye'de Harp Akademisi'ni bitirdikten sonra Alman Harp Akademisi'nde de eğitim almış ve çeşitli staj ve görevler mucibince uzun süre bu ülkede kalmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Harp Akademisi'nde ders vermeye başlayan Asım Eren, Harp Akademisi'ndeki Alman hocalardan General Mittelberger ve Yarbay Maximilian Braun'un yazdıklarını da tercüme etmişti. Gerek Almanya'da askerî eğitim alması gerekse Alman askerî sistemine olan yakınlığı nedeniyle çevresinde "Rommel Asım" olarak tanınmaktaydı. Alman sistemi ile ilgili olarak yazılar da kaleme alan Eren'in bilhassa Askerî Mecmua'da yer alan iki makalesi dikkat çekmektedir. Bunların ilki, 1936 yılında Askerî Mecmua'nın yayımlanan "Alman ordusu Hakkında Neler Gördüm" adlı yazısıdır. Bu yazısında Eren'in ana fikri, Türk ordusunun esasları ile Alman ordusunun esasları arasında neredeyse hiçbir farkın olmadığıdır. Eren, Alman ordusunu, Alman halkının disiplinini ve kendi ordusuna verdiği değeri methederken bazı yapısal sorunların halledilmesi durumunda Türk ordusunun aynı düzeyi yakalayabileceğini savunmaktadır.⁴⁵⁸

Üç yıl sonra kaleme aldığı başka bir yazısında ise Eren, amacının Alman askerî sistemini tamamıyla taklit etmeyi önermek olmadığını ancak askerlik sanatında özenilmeye değer güzellikleri bulunan Alman ordusunun iyi taraflarını herkese göstermeyi amaçladığını belirtmektedir. Yazının devamında Eren'in talimnameler esas alındığında Avrupa'da sadece Türk ordusunun Alman esaslarına paralel bir doktrini benimsediğini vurgulaması ise ziyadesiyle dikkat çekicidir. Bununla beraber Alman ordusunun bir değişim sürecine girdiğini anlatan Asım Eren bu orduyu takip eden Türk ordusunun teyakkuz halinde bulunma zorunluluğunun da altını çizmektedir.⁴⁵⁹ Asım Eren'in yazısını bitirirken yabancıların sevk ve idare

⁴⁵⁷ 1950 yılında kurmay albay rütbesindeyken Asım Eren'in başlangıçta Kore Savaşı'na katılacak ilk birliğe komuta etmesi planlanmış ancak sonradan sert mizacının ve katı disiplin anlayışının savaş koşullarında sıkıntı doğurabileceği düşünülerek bu göreve Tuğgeneral Tahsin Yazıcı getirilmişti. Bahsi geçen dönemde gazetelerde yer alan kısa biyografisi için bkz.: "Kore'ye gönderilecek kıt'a", **Yeni Sabah**, 10.08.1950, s. 5.

⁴⁵⁸ Asım Eren, "Alman Ordusunda Neler Gördüm", **Askerî Mecmua**, C. LIV, No:100, Mart 1936, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 149-158.

⁴⁵⁹ Asım Eren, "Alman Ordusunda Talim ve Terbiye Usulleri ve Kendi Usullerimizle Mukayesesi", **Askerî Mecmua**, C. LVII, No:115, Kanun-ı evvel 1939, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 1039-1066. Aynı süreçte Türk subaylarının Alman ordusunu ve askerî sistemini ele alan övücü nitelikteki yazı ve tercümelerine farklı örnekler için bkz.: Nureddin Alpkartal, "Alman Alman Askerî Doktrini Üzerine Bir Etüt", **Askerî Mecmua**, C. LVI, No:110, Mart 1938, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 607-617; Fikri

esaslarından ve onların uzmanlarından kurtulmuş olmayı olgun ve egemen bir ordunun ayırıcı özelliği olarak tanımlaması ise erken Cumhuriyet dönemi ordusunda görev yapan genç bir kurmay subayın güçlü ve bağımsız bir ordu tasavvurunu göstermesi açısından çok değerli bir örnektir.

Türk askerî çevrelerinin Alman ordusuna, Alman askerî sistemine duyduğu ilgi ve hayranlık doğal olarak Almanların da dikkatini çekmekteydi. Büyükelçi Friedrich von Keller Mayıs 1938’de ülkesine gönderdiği raporda Türkiye’de Alman ordusuna karşı güçlü bir sempati duyulduğuna vurgu yapıyordu. Ayrıca Keller Türk ordusunda Alman askerî başarılarının da büyük itibar gördüğünden bahsederek bunun Türk askerî çevrelerinin politik desteğini de beraberinde getirdiğini yazıyordu.⁴⁶⁰ Tam bir yıl sonra halefi von Papen de, Keller’inkine benzer bir rapor yazarak, Türk Kara Kuvvetleri’nde ve Türk Donanması’nda Alman askerî usul ve yöntemlerinin etkinliğinden bahsetmekteydi.⁴⁶¹

Doktrin ve teşkilatlanma bağlamındaki yakınlık ister istemez teçhizat alanına da yansımaktaydı. Özellikle 1930’lu yılların ikinci yarısında Türkiye’nin Almanya’dan silah ve askerî teçhizat temininde artık görüldü. 1 Mayıs 1939 tarihi itibarıyla Türkiye’nin Almanya’ya verdiği silah ve askerî malzeme siparişi 125 milyon Alman markına ulaşmıştı. Bu meblanın önemli kısmıyla top, obüs, topçu malzemesi, römork ve denizaltı siparişleri oluşturmaktaydı.⁴⁶²

Kozanoğlu, “Yeni Alman Ordusu”, **Askerî Mecmua**, C. LVII, No:112, Mart 1939, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 208-212; S. Öge, “Motörleşmiş ve Makinalaşmış Alman Ordusunun Kıymeti Nedir”, **Askerî Mecmua**, C. LV, No:105, Haziran 1937, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 329-337.

⁴⁶⁰ Sezen Kılıç, **Hitler’in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 176. Keller’in bu tespiti ile örtüşen bir veriyi raporun yazılmasından beş ay kadar sonra Harp Okulu öğrencisi olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün cenaze törenine katılan Adnan Çelikoğlu’nun hatıratında paylaştığını görmekteyiz. Çelikoğlu cenazeye katılan Alman merasim kıt’asının Prusya askerî geleneklerini tam anlamıyla yansıtarak gerek disiplinleri gerekse hâl ve hareketleriyle diğer ülke temsilcilerinden çok farklı göründüklerini ve Harp Okulu öğrencilerini âdeta büyülediklerini belirtmektedir. Hatıratının başka bir yerinde ise Çelikoğlu, 1930’lu yıllar boyunca Alman askerî sistemine duyulan hayranlık ve öykünmeyi anlatırken, ilginç bir örnek daha vererek, o dönem Türk ordusunda kullanılan askerî üniformaların bile Alman ordusunun giydiği üniformalar örnek alınarak hazırlandığını yazmaktadır. Bkz.: Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 26, 38.

⁴⁶¹ Koçak, **a.g.e.**, s. 185.

⁴⁶² Almanya’ya verilen silah siparişleri hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Koçak, **a.g.e.**, s. 188-199; Fahri Türk-Emirhan Kaya, “Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman İlişkilerinde Sıradışı Bir Aktör: Krupp Firması 1923-1990”, **Gazi Akademik Bakış**, C. X, No:20, 2017, s. 121-143; Ahmet Özgiray, “Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1939)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XIII, No:I, 1998, s. 5-23.

Böyle olmakla beraber, 1930'lu yılların gergin uluslararası atmosferinde Türk-Alman askerî ilişkilerinin inişli çıkışlı bir yol izmememesi beklenemezdi. Karşılıklı çıkar algıları ve bir ölçüde de zorunluluklar üzerine inşa edilmiş bu ilişkinin Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikaları nedeniyle kırılğan bir yapıda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çıkarların çatıştığı her olayda tarafların tavırları da farklılaşmıştır.

İki savaş arası dönemde Almanya'nın Türkiye politikasının temelinde Ankara'yı kontrol altında tutmak ya da en azından İngiltere ve Fransa'ya yakınlaştırmama düşüncesi yatıyordu. Bunu sağlamak için ise Almanya iktisadi açıdan Türkiye'yi kendisine bağımlı kılmayı, farklı propaganda araçlarıyla Türk kamuoyunu etkilemeyi ve askerî ilişkiler ile de Türk ordusunu Alman silah ve teçhizatına bağımlı hale getirerek Türk ordusu içerisinde Alman yanlısı kadrolar oluşturmayı amaçlamıştı.⁴⁶³ Ancak en başından beri Almanya'nın politikalarına ihtiyatlı yaklaşan Türk devlet yöneticileri bu ülkenin iktisadi ve siyasi konulardaki suiniyetleri açığa çıktıkça buna uygun tedbirler almaya çalışmışlardı. Türkiye'yi böyle bir yola sevk eden en önemli hususlar hiç kuşkusuz ki Almanya'nın iktisadi ilişkileri bir hegomonya aracı olarak kullanmaya başlaması ve İtalya'ya verdiği destekti. Zira Almanya gibi revizyonist bir siyaset izleyen İtalya'nın Akdeniz ve Balkanlarda etkinlik kurma düşüncesi Türkiye'yi ziyadesiyle rahatsız etmekteydi.⁴⁶⁴ Bununla beraber, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yakınlaşması ve aldığı diğer tedbirler Almanya'yı da harekete geçirecektir. Nitekim Almanlar özellikle savaşın neredeyse mukadder görülmeye başladığı 1939 yılı ortalarından itibaren Türkiye'ye yaptıkları silah satışına sınırlama getirme kararı almışlardır.

2.1.4. İki Dünya Savaşı Arasında Askerî Reorganizasyona Katkı Sağlayan Diğer Ülkeler

1930'lu yıllar askerî açıdan Almanlarla ilişkilerin kesafet kazandığı bir süreç olsa da, Türkiye siyasi ve iktisadi konularda olduğu gibi askerî alanda da inisiyatif

⁴⁶³ Uzgel, **a.g.m.**, s. 306.

⁴⁶⁴ Türkiye'nin Almanya'ya karşı aldığı en büyük tedbir, doğal olarak, İngiltere ve Fransa ile yakınlık kurmasıydı. Bunun dışında Almanya'nın önem verdiği ve yatırım yapmayı düşündüğü bazı alanlarda ihaleler İngiltere'ye verilmişti. Karabük'teki demir çelik işletmelerinin son dakikaya kadar Alman Krupp firmasına verilmesi konuşulurken İngiliz Brassert firmasına verilmesi, yine Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması aşamasında Almanların Türkiye lehine hareket etmemesi nedeniyle Krupp firmasının makul teklifine karşın Boğazların silahlandırılması işinin kendilerine verilmemesi bu duruma örneklerdir. Glasneck, **a.g.e.**, s. 74; Gönlübol-Sar, **a.g.m.**, s. 115-119.

tamamen Almanlara bırakmış değildi. Farklı alanlarda farklı ülkelerle ya da farklı milliyetten askerî uzmanlarla iş birliğine gidilebilmişti. Örneğin; erken Cumhuriyet döneminde süvari sınıfını iyileştirme çalışmaları büyük ölçüde Fransız askerî uzmanlara devredilmiş ve süvari eğitimi almaları maksadıyla Fransa'ya subay gönderilmişti.

Türkiye'ye gelen Fransız askerî uzmanlar arasında bilhassa Albert Taton yaptığı işlerle ön plana çıkmaktadır. Süvari sınıfını iyileştirme çalışmaları kapsamında evvela Fransız Süvari Binbaşı Faveur görevlendirilmiş ancak yaşlı olmasından ötürü kendisinden istenen verim alınamayınca bu görev 1930'lu yıllara damgasını vuracak olan Üsteğmen Albert Taton'a tevdi edilmiştir. 1928 yılında göreve başlayan ve 1941 yılına değin kesintisiz hizmet veren Taton sayesinde Türk süvari sınıfı ve Türk süvari subayları kazandıkları uluslararası başarılarla dünya çapında şöhret kazanmışlardır.⁴⁶⁵ Yine aynı dönemde Topçu ve Nakliye Mektebi'nde de Fransız askerî uzmanların görev yaptıkları görülmektedir.⁴⁶⁶

Eğitim için Fransa'ya gönderilen subaylar arasında ise hiç şüphesiz ki Tahsin Yazıcı ayrı bir yere sahiptir. Zira 1925 yılında Yüzbaşı Avni Bağna ile dünyaca ünlü Saumur Süvari Okulu'na gönderilen Tahsin Yazıcı burada sadece süvari sınıfı eğitimi almamış, o dönem zırhlı birlikler alanında dünyanın en ileri düzeydeki askerî gücü olan Fransız zırhlı birlikleri hakkında da malumat edinmişti.⁴⁶⁷ Orada aldığı teorik ve pratik bilgileri zırhlı birliklere olan ilgisiyle meczeden Yazıcı 1934 yılında ilk muharip tank taburunu kurmakla vazifelendirilmişti. O dönemde Türk ordusunda zırhlı birlikler ile ilgili hiçbir eğitim kitabı ya da talimnamenin bulunmayışı Süvari Binbaşı Tahsin Yazıcı'yı Fransız tabiye esaslarını uygulamaya sevk etmişti. Fransız talimnamelerinin tercüme edilmesiyle birlikte, Türk ordusunun imkân ve kabiliyetleri de gözetilerek

⁴⁶⁵ Albert Taton ve Türkiye'deki faaliyetleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: Seyfettin Çalbatur, **Süvari Binicilik ve Tatbikat Okulu Broşürü: XX. Yıl Hatırası 1923-1943**, Karaman, 1943, s. 21; Kudret Emiroğlu-Ahmet Yüksel, **Yoldaşımız At**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 235-237; **BCA**, 030.18.01.02.33.03.12; **BCA**, 030.18.01.02.88.101.01; **BCA**, 030.18.01.02.29.48.14.

⁴⁶⁶ İhsan Gürkan, **Bir Generalin Askerî ve Akademik Anıları**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 23-24; **BCA**, 030.18.01.02.38.59.05; **BCA**, 030.18.01.02.39.62.06.

⁴⁶⁷ Erken Cumhuriyet dönemi Türk ordusunun diğer sınıflarında Alman askerî doktrini hâkimken, yeni oluşturulacak Tank sınıfı için Fransız askerî doktrininin örnek alınmasında hiç şüphe yok ki Almanya'nın Versay Antlaşması'nın sınırlamaları nedeniyle 1930'ların ortalarına kadar zırhlı birlik kuramamalarının da etkisi bulunmaktaydı. Bkz.: Gröbhaber, **a.g.e.**, p. 228.

belirli talim ve terbiye esasları belirlenmişti.⁴⁶⁸ Dolayısıyla Türk zırhlı birliklerinin kuruluş yıllarında Fransız askerî ekolünün öncelikli bir etki sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, Fransız zırhlı birlik doktrini tamamıyla hâkim değildir; büyük ölçüde esin kaynağı olmuştur. Zira bu dönemde Türk zırhlı birliklerinin silah ve araç-gereç bakımından Sovyetler Birliği, Almanya, Fransa gibi farklı ülkelerden temin edilen materyal ile teşkil edilmesi karma ve nispeten bağımsız bir anlayışı beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁹

Bununla beraber Türk zırhlı birliklerinin kuruluş sürecine tesir eden başka bir ülke ise Sovyetler Birliği'dir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi ilişkilerde yaşanan yakınlık askerî ilişkilere de sirayet etmiştir. Bu durumun bir tezahürü olarak, Sovyetler Birliği'nden 1932 yılı itibarıyla hibe olarak temin edilen dört adet T-26, altı adet T-27 ve bir adet de T-37 yüzücü tankı ile bir tank bölüğü kurulmuştu. Bu bölük Piyade Atış Okulu teşkilatlanması içerisinde yer almıştı; zira bölüğün kuruluş nedeni, eğitim-tatbikat ve gösteri amaçlıydı. Bilahare, Sovyetler Birliği'nden alınan altmış dört adet T-26 tankı, kırk üç adet de BA-6 zırhlı otomobil ve bir kamyon ile 1934 yılında ilk muharip tank taburu kurulmuş oldu. Bu süreçte Sovyetler Birliği silah ve araç-gereç yardımı yaptığı gibi uzman personel göndererek de Türk ordusunda zırhlı birliklerin kuruluşuna katkı sağlamıştı. Kuruluş aşamasında Sovyetler Birliği tarafından gönderilen üç uzman subay gerek Sovyet tank ve zırhlı araçlarının kullanımını öğretmede gerekse teşkilatlanma konusunda Türk muhataplarına yardımcı olmuşlardır. Bunların içerisinde özellikle müşavir Yüzbaşı Viladimir ilk muharip tank taburunun kuruluş sürecinde yadsınamaz ölçüde katkı sağlamıştı.⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Daha sonra Kore Savaşı'na katılacak ilk Türk tugayının komutanlığını da yapan Tahsin Yazıcı'nın Fransa'da aldığı eğitim, ilk muharip tank taburunu kurması ve bu dönemde Türk zırhlı birlikleri üzerindeki Fransız etkisi hakkında bkz.: Erhan Çifci, **Şark Cephesi'nden Kore'ye Bir Türk Generali: Tahsin Yazıcı'nın Askerlik Serüveni (1912-1952)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015, s. 85-92, 95-115. Bununla beraber 1940 yılında ilk tank alayı kurulurken dahi Fransızlardan yardım alındığı görülmektedir. Zira bu alayın 1'inci ve 2'nci taburları Fransız Renault tankları ile teşkil edildiği için bir Fransız yüzbaşısı Türkiye'ye gelerek alay nezdinde müşavir olarak çalışmıştı. Bkz.: Bali Yazıcı, **Türk Zırhlı Birlikler Tarihi**, Zırhlı Birlikler Okulu Matbaası, Ankara, 1961, s. 9.

⁴⁶⁹ Grüßhaber, **a.g.e.**, p. 232.

⁴⁷⁰ Türk ordusunun teşkilat yapısı içerisinde yer alan ilk muharip tank taburunun kuruluşunda Sovyet etkisi için bkz.: Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı, **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Matbaası, 2006, s. 1-6; Behçet Özdemir, **Tek Tanktan Zırhlı Orduya**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 26-27; Abdullah Zuvin, **1964-1965 Kış Konferansları**, Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı - Teksir Metin, 11 Mart 1965, Ankara, s. 18-27; Yazıcı, **a.g.e.**, s. 6; **BCA**, 030.18.01.02.30.53.06. Türk zırhlı birliklerinin kuruluşunu Sovyet kaynakları üzerinden inceleyen bir

1923-1939 yılları arasında Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasında çok önemli bir Alman etkisi olmakla beraber, bahsi geçen zaman diliminde Türk karar vericilerin farklı sınıflarda farklı etkilerin görülmesine izin verdiği anlaşılmaktadır. Almanlar askerî sistemi ve Alman askerî müşavirlerin yanında hatırı sayılır düzeyde Fransız askerî uzmana da görev verilmiş ve yine bu ülkelere eğitim maksatlı personel gönderilmişti. Bununla beraber, angajmana girilen ülkeler Almanya ve Fransa ile de sınırlı olmamıştı. İhtiyacın karşılanması bağlamında farklı ülkeler ile de iş birliği yapılmış ve farklı ülkelerden uzmanlar istihdam edilmişti.⁴⁷¹

1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'ya taarruz etmesiyle birlikte aslında uzun süredir beklenen savaş patlak verdi. Kısa zamanda bütün dünyaya yayılacak ve milyonlarca insanın ölümüne neden olacak bu savaşa taraf olan ülkeler Türk ordusunda müşavir olarak görev yapan yabancı askerî personeli ülkelerine çağırmaya başladılar. Genç Türkiye Cumhuriyeti ise 1912-1922 yılları arasında cereyan eden “On Yıllık Harp” sürecindeki yaralarını saramadan kendisini bir cendere içerisinde buldu. Bir taraftan uzun çok yakın siyasi, iktisadi ve askerî iş birliği yaptığı Almanya, diğer taraftan ise savaştan kısa süre evvel ittifak anlaşması imzalayacağı İngiltere ve Fransa Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokabilmek adına her türlü yöntemi deneyeceklerdi. Askerî açıdan kendisini büyük çaplı bir savaşa girecek yeterlilikte

çalışma için ise bkz.: Kiril Romasov, “*Mehanizatsia Turetskoi Armii Do 1952 Gada* (1952 Yılına Kadar Türk Ordusundaki Mekanizasyon Süreci)”, **ROMB**, No:2, Şubat 2015, s. 17-77.

⁴⁷¹ 1930 yılında Amerikan ataşemiliteri Yarbay J. D. Elliot'ın ülkesine gönderdiği rapora göre o dönemde Alman askerî uzmanların hâricinde Türkiye'de on üç Fransız askerî uzman ile iki Avusturyalı askerî uzman görev yapmaktaydı. Fransızlar ağırlıklı istihkâm, süvari ve topçuluk dersleri vermekten, Avusturyalılar Isparta Eğirdir'de bulunan Dağ Talimgâhı'nda askerî personele dağcılık ve kayak eğitimi veriyorlardı. Nitekim 1930'lu yıllarda da bu ülkeden dağcılık uzmanları getirilmeye devam edilmiştir. Bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/2044-124 to 2044-332/724, “Foreign Specialists on Duty with Turkish Army”, 17 Mart 1930; **BCA**, 030.18.01.02.37.41.15; Z. İhsan, “Hatıralara Hürmet”, **Piyade Mecmuası**, Sene: 10, No:92, Mart 1935, s. 145-146. Yine 1930'lu yıllarda kıyı sahra topçuluğu, kıyı topçuluğu ve paraşütçülük alanlarında eğitim almaları maksadıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne de subay ve astsubay gönderildiği görülmektedir. Amerikan Genelkurmayı'nda görevli Dış İlişkiler Şubesi'nde görevli Albay Charles Burnett'ın T.C. Washington Büyükelçiliğinde görevli İbrahim Seyfullah (Esin) Bey'e Fort Monroe'da eğitim alan Türk Kara Kuvvetleri'nden Teğmen Nedim Muharrem ile Türk Donanması'nda görevli Yüzbaşı Mehmet İzzet ile hakkındaki yazıları için Bkz.: **NARA**, NND 770076, RG165/421/534, 14 Ocak 1935. Yine 18'inci Sahra Topçu Alayı Komutanı Albay E. H. Dearmond'un Oklohoma Sahra Topçu Okulu Fort Sill'de eğitim alan Yüzbaşı H. G. Aran ve Teğmen M. H. Suman hakkındaki yazısı için bkz.: **NARA**, NND 740058, RG165/421/1544, “Student Officers, Turkish Army”, 8 Nisan 1936. Ayrıca paraşüt eğitimi alan Başçavuş Hasan Rıdvan ile Üstçavuş Ramiz Necati'nin eğitim programları hakkında bkz.: **NARA**, NND 770076, RG165/421/534, “Final Report on Foreign Students”, 8 Temmuz 1935.

görmeyen Türkiye ise, deyim yerindeyse, çareyi tam bir denge oyunu oynamakta buldu. Bu denge oyununda Türk karar vericilerinin önceliği savaşa girmemektir; fakat aynı esnada da Türk ordusunu güçlendirmenin elzem olduğunu biliyorlardı. Ne var ki dış desteğe şiddetle ihtiyaç duyan bir ülke için bunu gerçekleştirmek hiç de kolay olmayacaktı.

2.2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRK KARA KUVVETLERİ'Nİ GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI

2.2.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Kara Kuvvetleri'nin Yapısı

Önceki bölümde bahsedildiği gibi, her ne kadar Cumhuriyet'in kurulması ile bir barış dönemine girilse de, Türkiye imkânları ölçüsünde askerî gelişmeleri takip etmeye çalışmış ve ordusunu olduğundan daha iyi bir seviyeye getirmeyi amaçlamıştı. 1925 yılında kabul edilen Birinci İkmal Planı bu gayenin bir göstergesiydi. Mezkûr planlama gereğince Türk ordusunun nicelik bakımından düşük ancak nitelik ve vuruş kapasitesi bakımından dönemin standartlarını yakalayacak bir hale getirilmesi düşünüldü. Dahası, uzun vadeye yayılmakla beraber, 150 milyon lira gibi o dönem Türkiye için hatırı sayılır değerdeki bir ödenek de savunma bütçesine eklendi.⁴⁷²

Öte yandan, gerek ilk on yılda “muasır medeniyetler” seviyesine yükselmeyi disiplinli bir kalkınma hamlesine bağlayan derin inanç gerekse 1929 yılı itibarıyla ABD’de ortaya çıkarak kısa zamanda bütün dünyayı etkisi altına alan büyük iktisadi bunalım askerî harcamaların minimize edilmesini kaçınılmaz kıldı. Dolayısıyla bu dönemde askerî gelişim büyük ölçüde personelin eğitim seviyesinin yükseltilmesine yönelik faaliyetlerle sınırlı kaldı. Yerli savunma sanayinin güçlendirmesine ilişkin çabalar ise istenen düzeye getirilemedi.

1934 yılına gelindiğinde Almanya ve İtalya gibi revizyonist ülkelerin agresif tavırları bütün Avrupa’da olduğu gibi Türkiye’de de yakından izlenmekteydi. Karar alıcılar bilhassa İtalya’nın Doğu Akdeniz’deki yayılmacı siyasetlerini endişe ile takip ediyorlardı. Nazi Almanyası’nın da kısa zamanda benzer bir tavır göstermesi Türkiye’yi ister istemez önlem almaya sevk etti. Ordunun seferî kuruluşu için gerekli

⁴⁷² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 76-77.

ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tedbirler alındı. Bu kapsamda evvela 1934'te İkinci İkmal Planı, 1936'da Ünc İkmal Planı ve 1938'de ise Dördüncü İkmal Planları uygulamaya sokuldu.⁴⁷³ Ancak tüm bu tedbirler büyük çaplı bir savaşta Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek seviyeye getirilemedi. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle modern silah ve teçhizata sahip olma açısından karşılaşılan sıkıntılar, kaçınılmaz biçimde, Türk subayının sahra eğitimi bakımından da Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya gibi lkelerdeki subayların gerisinde kalmalarına yol açmıştı.⁴⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türk ordusu ile Avrupa'nın büyük devletlerinin sahip olduğu ordular arasında açılan makasın düzeyini hem Türk kaynakları hem de yabancı kaynaklar sarıh biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle, anılan dönemde askerİ ğrenci ya da subay olarak bulunan kişilerin yazdığı anı-hatırat türünden eserler Türk ordusunun büyük çaplı bir savaş için ne kadar hazırlıksız ve yetersiz olduğunu tüm çıplaklığıyla göstermektedir.

Yapılan değerlendirmelerde ana fikir, Türk ordusunun neredeyse tamamen demode silah ve teçhizat ile donatıldığı ve motorizasyon-mekanizasyon bakımından diğer lkelere göre bir hayli geride olduğudur.

İkinci Dünya Savaşı'nda çiçeği burnunda bir general olan Fahri Belen (P.1912 - C - 41), seferberlik hazırlıkları esnasında Türk ordusunun zayıflığının bariz biçimde ortaya çıktığını belirtmektedir. Ordunun modern silahlardan yoksunluğuna işaret eden Belen, envanterdeki uçak, tank, uçaksavar ve tanksavar sayısının çok az olduğunu, bu durumun muvazzaf personelin moralini kırdığını anlatmaktadır. Öyle ki, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi akmak personeldeki bu moral düşüklüğünün önüne geçebilmek ve motivasyonlarını yüksek tutabilmek için tatbikatlarda uçaklara karşı eski mantelli topların kullandırmış, tanka karşı da tüfekle karşı konmasını tavsiye etmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Mete Tunçay, "İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu", **Tarih ve Toplum**, C.VI, No:35, Kasım 1986, s. 34. İlk üç ikmal planına nazaran büyük lde dış kaynaktan sübvanse edilen Dördüncü İkmal Planı ve safhaları için bkz.: **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 285-286.

⁴⁷⁴ mit zdağ, **Ordu-Siyaset İlişkileri: Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Bilgez Yayınları, İstanbul, 2006, s. 128.

⁴⁷⁵ Fahri Belen, **Ordu ve Politika**, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971, s. 28.

Savaştan hemen önce Trakya'daki 10'uncu Kolordu'da görev yapan ve savaşın başladığı günlerde kurmay stajını yapabilmesi maksadıyla Genelkurmay karargâhında görevlendirilen Zeki İlter'in (P.1930 – 12) ifadeleri bu dönemde hem taarruz beklenen bir bölgede kıt'a subaylığı yapması hem de her türlü verinin işlendiği Genelkurmay karargâhında çalışması bakımından önemlidir. İlter, hatıratında, savaşın eşiğinde Türk ordusunun personel sayısı bakımından yeterli ancak silah ve araç-gereç bakımından yetersiz bir durumda olduğunun üzerinde durmaktadır. Zırhlı güç bakımından demode bir tank taburuna sahip olan Türk Kara Kuvvetleri'nde motorlu araç sayısı da çok azdır. Envanterdeki toplar hayvan gücüyle çekilmekte, ikmal teşkilatı da yine hayvan gücüne dayanmaktadır. Öyle ki, deve kollarından dahi istifade edilmektedir.⁴⁷⁶

Zeki İlter gibi Kara Harp Okulu'ndan 1930 yılında mezun olan Haydar Sükan (Top.1930 – 9) ise İkinci Dünya Savaşı başlangıcındaki Türk ordusunu tanımlarken çarpıcı bir tasvirde bulunarak "... *Aslında bir deri, bir kemikten oluşan canlı varlıklar görünümündeki bu ordu, hareket ve manevra niteliğinden yoksun bulunuyordu*" ifadesini kullanmaktadır. Ordunun bütünüyle bir silah müzesini andırdığına dikkat çeken Sükan, eldeki silah ve teçhizatın kalite bakımından çok zayıf ve modern savaşın çok gerisinde olduğuna dair tespitini de paylaşmaktadır.⁴⁷⁷

Öte yandan Nurettin Türsan'ın (P.1937 – 18) bu konudaki yazdıkları biraz daha detaylıdır. Türsan, Osmanlı döneminden kalan 7,9 milimetre çapındaki Mauser tüfekleri askerlerin başlıca silahı olarak göstermektedir. Kara Kuvvetleri'nde çok az sayıda tank, uçaksavar, tanksavar, kamyon ve otomobilin bulunduğunu belirten Türsan, yine topçu sınıfı envanterinde yer alan sahra topları, obüsler ve dağ toplarının da büyük ölçüde Osmanlı döneminden kalan silahlar olduklarına işaret etmektedir. Türsan'a göre bu dönemde neredeyse karasabana koşulacak at kalmamış, hatırı sayılır miktarda öküz de ordunun kullanımına alınmıştır. Dolayısıyla tümenlerin nakliye taburları ekseriyetle hayvan gücüne dayandırılmıştır. Hatta bu durumun bir gereği olarak, bir emir yayımlanmış ve nakliye kollarında kullanılan hayvanların hava taarruzlarına önceden alışkanlık kazanmaları, uçak seslerinden ürkmemeleri için üzerlerinden zaman zaman uçak geçirileceği belirtilmiştir. Başka bir emirde ise,

⁴⁷⁶ Zeki İlter, **Bir Ömür Boyu Askerlik (1919-1972)**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 28-30.

⁴⁷⁷ "Emekli Orgeneral Haydar Sükan'ın Mektubu", **Milliyet**, 31.05.1979, s. 7.

motorizasyonun zayıflığından dolayı kara ordusunun hareketliliği yaya yürüyüşlerine bağlı kaldığı için, piyadelerin yirmi dört saat içerisinde üç saat uyuyarak günde 80 kilometre yol kat edilmesi istenmiş ve buna yönelik eğitimler yapılmıştır.⁴⁷⁸

Harp Okulu'nu Nurettin Türsan'dan bir yıl sonra bitiren Kenan Evren (Top.1938 – 50) de hatıratında Türsan ile paralel ifadeler kullanmaktadır. Bahsi geçen yıllarda Türk ordusunun motorizasyon ve mekanizasyon sıkıntısına atıf yapan Evren, savaşın başlarında Edirne'de görev yaptığı tümende motorlu araç olarak sadece tümen komutanının makam aracı ile erzak taşımak için tahsis edilen bir kamyonun bulunduğunu yazmaktadır. Bundan ötürü Trakya sınırlarından taarruz etmesi beklenen motorize-mekanize düşman kuvvetlerinin karşısına yaya, atlı ve hatta öküz kollarından oluşan birliklerle çıkmanın bir intihar olacağına inanıldığını vurgulayan Evren, savunma hatlarının daha geriye, İstanbul önlerine kadar çekilmesinin uygun görüldüğünü belirtmektedir.⁴⁷⁹

Kenan Evren'in devre arkadaşı Alparaslan Türkeş (P.1938 – 348) gerek Türsan gerekse Evren ile benzer ifadeleri kullanmakta ve bu süreçte Türk ordusunun bütün modern vasıtalardan mahsum kaldığına ve bu durumun subayları endişeye sevk ettiğine dikkat çekmektedir. Bunda etkili olan hususların belki de en önemlisi yurt dışında görev yapan ya da muhtelif vazifelerle yurt dışına giden subayların yabancı orduların terakki seviyesi hakkında yazdıkları raporlardır. Seferberliğin ilan edilmesi ile beraber ortaya çıkan tablo ile diğer orduların hakkında verilen bilgiler karşılaştırıldığında Türk ordusunun hazin durumu daha iyi anlaşılmaktadır. Alaylarda tek motorlu aracın olmaması, tümen topçularının koşulu halde bulunmaları, nakliye ve ikmal işlerinin manda ve öküz arabaları ile yapılabilmesi, erata kadrolarına uygun en temel ihtiyaç malzemelerinin bile verilememesi Türkeş'e göre ordunun ilkelliğini tasvir eden genel bir manzara niteliğindeydi.⁴⁸⁰

Savaşın başladığı 1939 yılında Harp Okulu'nu tamamlayan Dünder Seyhan (Top.1939 – 11) ise silah, teçhizat ve diğer araç-gereç konusunda yaşanan sıkıntıların sadece niceliğe yoğrulmaması gerektiğini düşünmektedir. Seyhan, asırlarca hayvanla haşır neşir olan bir ordunun motorizasyonu sadece motorlu araç temini ile

⁴⁷⁸ Nurettin Türsan, **Anılar**, Arma Yayınları, İstanbul, 2009, s. 86-87, 172-177.

⁴⁷⁹ Kenan Evren, **Kenan Evren'in Anıları**, C.I, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 69-71.

⁴⁸⁰ Alparaslan Türkeş, **1944 Milliyetçilik Olayı**, 11. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975, s. 15-18.

çözülebilecek bir sorun değildi. Bunun için her şeyden önce kafaların motorize edilmesi, yani personelin bilgi ve eğitim düzeylerinin artırılması gerekliydi. Ki bu durum da öyle birkaç sene içerisinde hallolunamazdı. Topçu sınıfına mensup bir kurmay subay olan Seyhan'ın İkinci Dünya Savaşı başlangıcında görev yaptığı birliğin envanterinde Almanların 1916 yılında, Verdun Muharebesi'nde kullanmış olduğu topların yer aldığını vurgulaması ise bu noktada ilgi çekici diğer bir veridir.⁴⁸¹

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce mesleğe başlayan subaylar gibi savaş esnasında subay nasbedilen kişiler de hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak Türk ordusunun zayıflığına dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda Adnan Çelikoğlu (Top.1940 – 26), Muzaffer Erendil (Top.1941 – 153) ve Talat Turhan (Top.1944 – 8) gibi kurmay subayların değindikleri ortak nokta, elde bulunan piyade ve topçu silahlarının teknolojik anlamda çok eski olmaları, tank ve uçak gibi modern savaşın asli unsuru haline gelen araçların kifayetsizliği, personelin modern silah ve teçhizatı kullanabilecek bilgi-birikimden yoksunluğu ve maddi sıkıntılar nedeniyle türlü yollarla envantere sokulan silah ve teçhizatın çeşitliliğinden kaynaklı kullanım zorluğudur.⁴⁸²

Öte yandan yabancı gözlemciler de Türk ordusu ile ilgili olarak, Türk subayların yazdıklarına benzer ifadeleri kullanmaktadır. Dönemin İngiliz Ataşemiliteri Yarbey Ross 22 Aralık 1937 yılında yazdığı yıllık raporunda Türk ordusunun modernizasyon ve standartizasyon sıkıntısı yaşadığını, mekanize-motorize birliklerin çok zayıf olduğunu, hatta bu nedenle Trakya'dan Anadolu'ya gönderilen

⁴⁸¹ Dündar Seyhan hatıratında yer verdiği “kafaların motorize edilmesi”ne ilişkin yorumu ile bir taraftan askerin eğitim ve bilgi düzeylerinin artırılması gerektiğine dikkat çekerken, diğer taraftan da başta Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, yüksek komuta kademesinin dünyadaki askerî değişim ve dönüşüm karşısında muhafazakâr bir tavır takındıklarına da işaret etmektedir. Bkz.: Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966, s. 9-10. Seyhan'ın yorumu ile örtüşecek bir bilgiyi savaşın ilk yıllarında Berlin'de büyükelçi olarak görev yapan Hüsrev Gerede de paylaşmaktadır. Gerede, hatıratında, savaş içerisinde Yıldırım Harbi konsepti ile ortaya bambaşka bir doktrin koyan Alman ordusunun taktik, teşkilat ve teçhizat yapısını anlatan bazı filmleri Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile paylaştığını fakat Gündüz'ün Türk subaylarının moralleri bozulmaması için bunları izlettirmedeğini yazmaktadır. Gerede'nin verdiği bilgiye göre, Orgeneral Asım Gündüz Alman ataşemiliteri Hans Rohde'nin de kendisine benzer görüntüleri getirdiğini ve yine aynı nedenle o görüntüleri de subaylara izlettirmeyerek dolaplara kilitlediği söylemiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hüsrev Gerede, **Harp İçinde Almanya**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 142.

⁴⁸² Bu hususta bkz.: Çelikoğlu, **a.g.e.**, s. 54; Muzaffer Erendil, “Hatıralar”, **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 23-110; Talat Turhan, **27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001, s. 338-339.

zırhlı araçların işleri bitince tekrar Trakya'ya dönmek zorunda kaldıklarını yazmaktaydı.⁴⁸³ Savaşın ilk yıllarında Türkiye'de görev yapmış bir başka İngiliz yarbayı olan E. L. Bell de yaklaşık on hafta boyunca Türkiye'de bulunduğunu, bu süreçte deyim yerindeyse Türklerle yiyip Türklerle içtiğini belirtirken, Türk ordusunun 1923 koşullarından farklı bir durumda olmadığına işaret etmektedir. Bell'e göre Türk subayları modern savaşın koşulları hakkında çok az bilgiye sahiptir.⁴⁸⁴

Alman Büyükelçisi von Papen ise, İngiliz subaylara paralel bir gözlemde bulunarak, Türk ordusunun mükemmel bir askere sahip olduğunu ancak modern silahlar, tanklar ve savaşıma elverişli bir hava gücü açısından aynı şeyin söylenemeyeceğini vurgulamaktaydı.⁴⁸⁵

Savaş yıllarında Türk ordusunun durumu hakkında bilgi veren bir başka yabancı kişi ünlü ekonomist Barbara Ward'du. Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sorunları üzerine araştırmalar yapan Ward, 1942 yılında basılan kitabında Türkiye'nin savunma önlemlerindeki yetersizliğe daikkat çekmiştir. Ward, İkinci Dünya Savaşı esnasında Türk ordusunun zayıf noktasını yetersiz silah ve teçhizat olarak göstermekteydi. Ward'a göre birkaç küçük askerî fabrikaya sahip Türkiye, kendi savunma ihtiyaçlarını karşılayamadığından için müttefiklerine güvenmek zorunda kalmıştı.⁴⁸⁶

1940 yılı Mayıs ayında İngiltere Başbakanı olarak seçilen Winston Churchill de hatıratının farklı yerlerinde Türk ordusunun savaşın başında nasıl bir yapıda olduğuna değinmiştir. Churchill, Türk ordusunu “cesur ama modern değil” ifadesiyle tanımlamıştır. Bu bağlamda cesur bir piyadeye ve yetenekli bir sahra topçusuna sahip olmasına rağmen çok az sayıda modern uçağa, uçaksavara ve tanka sahip Türk ordusunun durumu savaşın başında İngiltere'yi fazlasıyla endişelendiriyordu.⁴⁸⁷

⁴⁸³ **PRO WO** 106/1594D. İngiliz askerî belgeleri 1939 yılı itibarıyla da benzer ifadeleri barındırmaktadır. İngilizler her ne kadar mekanizasyon ve motorizasyon konusunda gelişim sağlamak istense de Türk ordusunun halen piyade gücüne dayandığını belirtmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Brock Millman, “The Turkish Armed Forces on the Eve of the Second World War”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Vol.XX, No:1, Spring 1996, p. 46.

⁴⁸⁴ **PRO WO** 201/1044.

⁴⁸⁵ von Papen, **a.g.e.**, s. 461.

⁴⁸⁶ Barbara Ward, **Turkey**, Oxford University Press, London, 1942, s. 89-90.

⁴⁸⁷ Winston S. Churchill, **The Hinge of Fate**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1950, p. 707; Winston S. Churchill, **Closing the Ring**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1951, p. 392.

2.2.2. Türk-İngiliz-Fransız Askerî İttifakının Reorganizasyon Çalışmalarına Yansımaları

Hiç şüphe yok ki, İkinci Dünya Savaşı başlarken, Türk ordusunun üst komuta kademesi de, tıpkı yerli ve yabancı gözlemciler gibi, Türk Kara Kuvvetleri'nin artık fazlaca göze çarpan sıkıntılarının farkındaydı. Bununla beraber Mart 1939'da Almanya'nın Çekoslovakya, Nisan 1939'da da İtalya'nın Arnavutluk işgalleri Türk karar alıcılarını ordunun modernize edilmesi ve en kısa sürede savaşa hazır hale getirilmesi konusunda motive etmiştir. Bu amaca ulaşmak ise bir taraftan personel sayısını arttırmak ve teşkilat yapısını değiştirmek, diğer taraftan ise değişen teşkilat yapısı ile uyumlu biçimde modern savaş şartlarının gerektirdiği silah ve teçhizatı envantere sokmakla mümkün olacaktı. Ancak ülkenin iktisadi açıdan istenen güce kavuşturulamaması⁴⁸⁸ ordunun yeniden yapılandırılmasına yönelik çabaları bir kez daha dış kaynağa muhtaç bırakmıştır.

Nitekim Türkiye konjonktürel çıkarlarının örtüştüğü İngiltere ve Fransa ile zaman geçirmeden iş birliği yapma yoluna gidecektir. Yapılan bir dizi görüşmenin ardından 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere, 23 Haziran 1939 tarihinde de Fransa ile ortak bir bildiri imzalanarak bir savaş çıkması halinde karşılıklı yükümlülükleri gerektirecek bir ittifak kurulacağının sinyalleri verilmiştir. Bu teşebbüsün nihai noktası ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra, 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması olacaktır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Bu dönemde Türkiye'nin kendi iç şartlarını zorlayarak millî savunma bütçesini arttırmaya çalıştığını da ifade etmek gerekir. Zira henüz İngiltere ve Fransa ile askerî ittifaka yönelik bildiriler imzalanmadan önce, Mart 1939'da, "...siyasi durum dolayısıyla ordunun kuvvetli bulunması" için 14,572,313 lira ilave edilmiştir. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.86.24.17. Bununla beraber, yine 1939 yılı itibarıyla millî savunmaya ayrılan bütçe önceki yıllara nispetle neredeyse %40 oranında arttırılmıştır. 1930-1938 yılları arasında genel bütçeden savunma harcamalarına ayrılan bütçenin ortalama oranı %30,5 iken, 1939 yılında bu oran bir anda %50,4'e çıkarılmak zorunda kalınmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında bu oran daha da arttırılacak, 1940'ta %60,4, 1941'de %64,3, 1942'de %60,8, 1943'te %64,4, 1944'te %58,9 ve nihayet savaşın hitama erdiği 1945 yılında ise %47,4 seviyesinde olacaktır. Dolayısıyla genel bütçeden millî savunma bütçesine böylesine yüksek oranda pay ayrılması bir bakıma Türkiye'yi ordusunun yeniden yapılandırılması için dış kaynaktan destek aramaya mecbur bıraktığı söylenebilir. Türkiye'nin 1930-1945 dönemindeki savunma harcamalarının yıllar içerisinde seyrettiği değişim ve buna ilişkin veriler için bkz.: Hikmet Özdemir, **Rejim ve Asker**, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 231.

⁴⁸⁹ Aslında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yapma gayretleri daha öncelere, 1934-1935 yıllarına dayanmaktaydı. Almanya ile İtalya'nın revizyonist politikalarının gelecekte büyük bir savaşa yol açabileceğini öngören Türk karar alıcılarının İngiltere ve Fransa ile ittifak kurma çabaları, tarafların algıları ve yapılan görüşmelerin sonuçları için bkz.: İsmail Soysal, "Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)", **Belleten**, C.XLV, No:177, Ocak 1981, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 95-155; İsmail Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", **Belleten**, C.XLVI, No:182, Nisan 1982, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 367-414.

İngiltere ve Fransa ile imzalanan ortak bildiride en fazla göze çarpan husus, 3'üncü madde ile Akdeniz bölgesinde savaşa neden olabilecek bir sürtüşme yaşandığı takdirde tarafların birbirlerine her türlü yardım ve kolaylığı yapacaklarını taahhüt etmeleri idi.⁴⁹⁰ Her ne kadar sonraki maddede ittifakın “hiçbir ülkeye karşı yöneltilmiş olmadığı ve gerekli görüldüğü takdirde işlerlik kazanacağı” belirtilse de, taraflar henüz Haziran ayı başlarında Almanya ve İtalya'nın muhtemel taarruzlarında ne yapabileceklerini konuşmaya başlamışlardı. Dolayısıyla gerektiğinde bu iki ülkeye sağlam bir destek verebilmesi için Türk ordusunun ivedi biçimde güçlendirilmesine karar verilmişti. Bu karar mucibince, ilk etapta İngiltere'den alınacak harp silah ve teçhizatının belirlenmesi düşünülmüş ve Mayıs ayı sonunda Orgeneral Kâzım Orbay riyasetindeki bir heyete İngiltere'ye gitme görevi verilmişti.⁴⁹¹

Orbay ve beraberindekiler 2 Haziran 1939 akşamı İngiltere'ye hareket etmişlerdi. Hareket öncesinde gazetecilere “Bizi alâkadar eden her konuda görüşeceğiz” şeklinde beyanat veren Orbay'ın bilhassa Kara Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu silahlar ile savaş uçağı temini için İngiltere'ye gittiği gazetelere yansıyan detaylar arasındaydı.⁴⁹² Heyet Londra'ya ulaştığında Fransız Genelkurmay Başkanı General Gamelin'in de orada bulunması üç ülkenin gelecekte yapılması icap eden ortak askerî faaliyetler üzerinde durduklarının bir işareti olarak görülmüştür.⁴⁹³

İngiliz askerî kaynakları Kâzım Orbay heyetini “Türkiye'nin ihtiyacı olan silahları almaya odaklanmış” şeklinde tanımlamaktadır. Ancak Orbay'ın talepleri “fantastik ve aptalca” olarak nitelendirilmiştir. Artık çıkması kesin görülen bir savaşın arifesinde kendi eksiklerini tamamlamaya gayret eden İngilizler Türkiye'ye 10 milyon sterlinlik bir yardım yapmayı düşünürken, Orbay 60 milyon sterlin gibi o süreçte

⁴⁹⁰ Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında imzalanan ortak bildirinin tam metni için bkz.: İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Üçüncü Baskı, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s. 600-601.

⁴⁹¹ **BCA**, 030.18.01.02.87.67.20.

⁴⁹² “Türk-İngiliz askerî müzakereleri: Heyetimiz dün akşam Londra'ya hareket etti”, **Cumhuriyet**, 03.06.1939, s. 1, 9; “İngiliz askerî erkânı ile temaslar yapacak olan heyetimiz hareket etti”, **Son Posta**, 03.06.1939, s. 1, 10; “Dün hareket eden askerî heyetimiz İngiltere'de silah fabrikalarını gezecek”, **Haber Akşam Postası**, 03.06.1939, s. 1; “Türk Askerî Heyeti Londra'ya Gitti”, **Yeni Sabah**, 03.06.1939, s. 1, 3.

⁴⁹³ “Askerî heyetimiz Londra'da: Gr. Gamelin'in de iştirakiyle mühim müzakere yapılacak”, **Cumhuriyet**, 07.06.1939, s. 1; “Lord Halifaks gelecek ay Ankara'ya gelecek: Askerî heyetimiz yarından itibaren Londra'da temaslarına başlıyor”, **Son Posta**, 07.06.1939, s. 1, 11; “Askerî heyetler Londra'da toplandı”, **Haber Akşam Postası**, 07.06.1939, s. 1; “Türk ve Fransız Askerî Heyetleri Londra'da”, **Yeni Sabah**, 07.06.1939, s. 1, 3.

İngilizler açısından karşılması çok zor görünen bir yardımın, hem de en kısa zamanda yapılmasını istemiştir.⁴⁹⁴

Kâzım Orbay İngilizlerden Türk ordusunun reorganize edilmesi çalışmaları kapsamında öncelikle kurulması tasavvur edilen yirmi yeni tümenin donatılmasında da kullanılacak 100,000 piyade tüfeği ve 500 tank talep etmiştir; fakat askerî kuvvetlerini elli beş tümene çıkarmayı planlayan İngilizlerin depolarında sadece 500,000 civarında piyade tüfeği bulunmaktadır. Keza, Orbay'ın acil olarak 500 tank istediği günlerde İngilizler beş ayda 100 tank üretebilecek kapasiteye sahiptirler. İçinde bulundukları şartlar altında İngiltere'nin Türkiye'nin taleplerini karşılması olanaksızdır. Esasen İngilizlere göre sorun talep edilen silah ve teçhizatın miktarından ziyade kendilerinin bu yardımı yapabilecek imkân ve kabiliyetten yoksun olmalarıdır.⁴⁹⁵ Dolayısıyla Kâzım Orbay ilk temaslarından istediği sonucu alamadan Türkiye'ye dönecektir.⁴⁹⁶

Kâzım Orbay'ın Londra'da askerî yardıma dair görüşmeler yaptığı günlerde Tuğgeneral Lund'un başkanlığındaki bir İngiliz askerî heyeti Türkiye'ye gelerek⁴⁹⁷ Türk Genelkurmayı ile karşılıklı askerî iş birliğine dair detayları konuşmaktadır. İngiliz askerî heyeti, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Trakya'daki

⁴⁹⁴ Henry Pownall, **Chieff of Staff: The Diaries of Lieutenant-General Sir Henry Pownall**, Ed. Briand Bond, Vol.I, (1933-1940), Leo Cooper, London, 1972, p. 207, 213.

⁴⁹⁵ Brock Millman, **The Ill-Made Alliance: Anglo-Turkish Relations 1939-1940**, McGill-Queen's University Press, 1998, p. 237; Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 290-291. Tekeli ve İlkin ise Orgeneral Kâzım Orbay'ın 1939 yılı Haziran ayındaki temaslarında İngilizlerden 1350 adet tanksavar, 1260 adet uçaksavar, 300 adet hafif tank, 536 adet top, 10,000 adet hafif mitralyöz, 5000 adet ağır mitralyöz, 150,000 adet piyade tüfeği, 1500 adet kamyon, 120 adet benzin tankeri, 200,000 adet obüs mermisi, 400,000 adet insan ve hayvan gaz maskesi ve muhtelif haberleşme araçlarının temin edilmesini istediğini vurgulamaktadırlar. Orbay, teçhizat yardımı dışında İngilizlerden Türk askerî personele eğitim desteği verilmesini de istemişti. Tabii bu noktada yine belirtmek gerekir ki, İngilizlerin vadettikleri yardımı yapamayacak durumda olmaları kadar Türkiye'nin talep ettiği yardımı alabilecek alt yapıya da sahip olmaması da bu dönem için gözden kaçırılmaması gereken önemli bir sorundur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 409-410, 423.

⁴⁹⁶ Kâzım Orbay'ın beklenenden çok daha az yardım sözü alması Türkiye'de büyük bir hayalkırıklığı oluşturacaktı. Mareşal Fevzi Çakmak ve yardımcısı Orgeneral Asım Gündüz hoşnutsuzluklarını muhataplarına açık biçimde dile getirdiler. Özellikle Asım Gündüz İngiltere'nin Türkiye nezdinde görevlendirdiği ataşemiliteri Arnold'a ihtiyaç duyulan ve Türkiye'ye vad edilen yardımın verilmemesi halinde Türk ordusunun büyük bir sıkıntı yaşayacağını vurgulamıştır. Gündüz, bir adım daha ileri giderek, Kâzım Orbay'ın tekrar İngiltere'ye gönderileceğini ve bu defa daha yapıcı sonuçlar almasının beklendiğini İngiliz muhatabına net bir şekilde ifade etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Brock Millman, "Credit and Supply in Turkish Foreign Policy and the Tripartite Alliance of October 1939: A Note", **The International History Review**, Vol.XVI, No:1, February 1994, p. 76.

⁴⁹⁷ "İngiliz askerî heyeti geldi", **Tan**, 15.06.1939, s. 2; "İngiliz heyeti geldi", **Vakit**, 15.06.1939, s. 3; "Bir İngiliz askerî heyeti şehrimizde", **Ulus**, 16.06.1939, 1.

birlikleri denetlediği bir dönemde Ankara'ya geldiği için Türk Genelkurmayı adına görüşmeleri Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz sürdürmüştür. Yapılan toplantı hakkında Fevzi Çakmak'a bilgi veren Gündüz, İngilizlerin öncelikle Türkiye'de öğretmen olarak görev yapan Alman askerî personelin durumu hakkında bilgi almaya çalıştıklarını belirterek bundan isitihbarat açısından kaygı duyulduğunu eklemiştir. Alman subaylarla yapılan sözleşmelerin yenilenmediğini öğrenmeleri üzerine İngilizler bir adım daha ileri giderek, Alman subayların yerine görev yapabilecek İngiliz ya da Fransız subayların istenip istenmediğini sormuşlardır. Asım Gündüz'ün bu suale cevabı ise gerek görüldüğü takdirde kendilerine bu konuda istek yapılacağı fakat öğretmen subaya ihtiyaç duyulmadığı olmuştur.⁴⁹⁸

İngiliz askerî heyeti ile askerî iş birliğine yönelik görüşmeler ertesi gün de devam etmiştir. Ne var ki İngilizlerin toplantılarda Türk ordusunu reorganize etme bağlamından çıkarak askerî sır kapsamına giren konularda bilgi elde etmeye çalışmaları Orgeneral Asım Gündüzü rahatsız etmiş ve Gündüz 20 Haziran 1939 tarihli yazısında İngilizlerin soruları ile beraber bu rahatsızlığını da Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a ileterek ne yapılması gerektiğini sormuştur.⁴⁹⁹

Fevzi Çakmak ise gönderdiği cevabi yazısında Türkiye topraklarında yapılan hazırlıklardan bahsetmesini müteakiben, bu hazırlıkların kemale erdirilmesi için İngilizlerin yardımlarını beklediklerini vurgulamıştır. Çakmak'a göre Türkiye kırk iki tümen gibi hatırı sayılır bir kara gücünü dolduracak insan kadrosuna sahiptir. Fakat bu kadro modern silahlarla donatılmadıkça ve bahsi geçen modern silahların etkin biçimde kullanımı öğrenilmedikçe Türk ordusunun muharebe etkinliği istenen düzeye getirilemeyecektir. Dolayısıyla Türk Genelkurmayı'nın İngiltere'ye verdiği ihtiyaç listesi en kısa zamanda karşılanmalıdır. Verilecek modern silah ve araç-gereç ile beraber bunları kullanacak personelin eğitimi de aynı derecede önem taşımaktadır. Bilhassa son teknoloji tank ve uçakları kullanacak personelin ivedi biçimde yetiştirilmesi elzemdir. Dahası, savunma sanayine yönelik faaliyet gösteren fabrika ve

⁴⁹⁸ Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ile İngiliz Askerî Heyeti Başkanı Tuğgeneral Lund arasında 15 Haziran 1939 günü yapılan toplantı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 037, Belge No: 1-3.

⁴⁹⁹ **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 028, Belge No: 1; **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 030, Belge No: 1.

atölyelerin işletilmesi için de İngiltere’den yine mühendis ve teknikerlerin Türkiye’ye gelmesi, aynı şekilde Türkiye’den de öğrenci/kursiyer gönderilmesi gerekmektedir.⁵⁰⁰

İngiliz askerî heyetinin 29 Haziran 1939 tarihli toplantıdaki sorularına da benzer cevapları veren Mareşal Fevzi Çakmak’ın kendisinden üstü kapalı olarak Ankara’ya dönmesini ve görüşmelere katılmasını isteyen İngilizlere seyahat programını kesemeyeceğini belirtmesi de dikkat çekici bir durumdur.⁵⁰¹ Zira aynı dönemde Fransızların silah ve malzeme yardımı konusunda İngilizlerden daha istekli görünerek en kısa zamanda top, hafif tank, makineli tüfek, el bombası gibi silahları vereceklerini taahhüt etmeleri⁵⁰² karşısında Mareşal Fevzi Çakmak’ın görüşmelerde bu hususu bir koz olarak kullanmaya çalıştığı söylenebilir.

1939 Yazı’nı Türkiye bir taraftan İngiltere’den alınması düşünülen askerî ve mali yardımı kesinliğe kavuşturacak görüşmeleri yapmakla, diğer taraftan ise doğu komşusu Sovyetler Birliği ile de iş birliğine yönelik bir zemin aramakla geçirmiştir. Zira İngiltere ve Fransa ile ittifak sürecine girilmesi Almanları ziyadesiyle rahatsız ediyordu. Bu nedenle Almanya, Mayıs ayının ilk yarısında, ani bir karar almış ve Türkiye’nin daha önceden ısmarlamış olduğu savaş malzemesinin sevkiyatını “bu malzemeye ihtiyaç duyduğu” bahanesiyle durdurmuştu.⁵⁰³ Bundan ötürü, yaklaşan savaş öncesinde Türkiye’nin önceliği İngiltere ve Fransa’nın taahhüt ettiği askerî ve mali yardımı bir an önce temin etmek olmuştu. Bu konuda istediğini almadan kendisini resmî olarak bağlayacak bir antlaşmaya imza atmayı ise kesinlikle düşünmüyordu.⁵⁰⁴ Ancak yapılan görüşmelerde gerek İngiltere’nin gerekse Fransa’nın askerî yardım konusunda daha somut adımlar atmaları iş birliğinin resmî bir ittifaka dönüşmesine

⁵⁰⁰ ATASE, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 038, Belge No: 1-5.

⁵⁰¹ ATASE, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 019, Belge No: 1.

⁵⁰² Millman, **a.g.e.**, pp. 196-197.

⁵⁰³ Değeri 120 milyon markı bulan savaş malzemesinin içerisinde toplar, obüsler ve savaş uçakları yer almaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, s. 192-195; Glasneck, **a.g.e.**, s. 103.

⁵⁰⁴ Figen Atabey, **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 81. Bu konuda Türkiye’nin çok titiz davrandığı anlaşılmaktadır. Zira Türkiye, istediği ölçüde savaş malzemesi gönderilmesi hususunda resmî bir taahhüt almadan antlaşma imzalamayacağını muhataplarına hissettirmiştir. Ayrıca Türkiye’nin bir oldubittiye gelmemek için antlaşmada savaşa girme konusunu askıda bırakacak ifadelerin bulunmasına da özen gösterdiği görülmektedir. Bu konudaki İngiliz yazışmaları için bkz.: Erdoğan Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri (1938-1939)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 198-199, Ek: E-138-139.

zemin hazırlamıştı.⁵⁰⁵ Bunu 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği'nin bir antlaşması imzalaması ve Sovyetlerin Türkiye'ye karşı uzlaşmaz tavır takınması izleyince, Türkiye açısından da İngiltere ve Fransa ile bağlayıcı bir anlaşma imzalamak kaçınılmaz hale geldi.⁵⁰⁶

Antlaşmanın imzalanmasından önce askerî ve mali konularda son rötuşları görüşmek üzere Orgeneral Kâzım Orbay Eylül ayı sonlarında bir kez daha İngiltere'ye gönderildi.⁵⁰⁷ 3 Ekim 1939 günü Londra'ya varan Orbay Aralık ayı başına değin sürecek temaslarına vakit geçirmeden başlamıştı.⁵⁰⁸ Orbay'ın İngiltere'de görüşmelere başlamasından iki hafta sonra ise İngiltere'nin Şark Ordusu Kumandanı General Wavel ile Fransa'nın Şark Ordusu Kumandanı General Weygand yapılacak resmî antlaşmanın askerî noktalarını belirlemek üzere Türkiye'ye geldiler.⁵⁰⁹

Taraflar arasında uzun süredir devam eden siyasi, mali ve askerî görüşmelerin tamamlanmasıyla beraber 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye'yi resmî olarak İngiltere ve Fransa ile müttefik yapan Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Dokuz maddeden oluşan antlaşmanın özü, tarafların fiilî bir tecavüze uğraması durumunda birbirlerinin yardımına koşmalarıydı. Dahası, tarafların her aşamada fikir teatisinde bulunmaları ve uyum içerisinde çalışarak ortak tavır almaları da bu antlaşmanın önemle üzerinde durduğu prensiplerdendir. Ayrıca üç ülkede müstakil bir madde ile antlaşmanın hiçbir

⁵⁰⁵ Soysal, "1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı", s. 399; Glasneck, **a.g.e.**, s. 106-108.

⁵⁰⁶ Rıfki Salim Burçak, "İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.IV, No:1, 1949, s. 363. Bu dönemde diplomatik görüşmelerin içerisinde yer alan Cevat Açıkalın'a göre, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile bağlayıcı bir ittifak yaparak ordusunu yeniden yapılandırmak istemesinde bu ülkelerin de Sovyetler Birliği ile anlaşamamalarının önemli bir payı vardı. Bkz.: Cevat Açıkalın, "Turkey's International Relations", **International Affairs**, Vol.XXIII, No:4, October 1947, p. 480. Öte yandan, Sovyetler Birliğinin güvenilmez tutumu nedeniyle İngilizlerle yapılan müzakerelerde en az Almanya'nın durumu kadar Sovyetler Birliği'nin askerî ve siyasi konumunun da masaya yatırıldığı anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 001, Belge No: 1-16;

⁵⁰⁷ **BCA**, 030.18.01.02.88.96.19.

⁵⁰⁸ "Askerî heyetimiz bugün Londra'da", **Vakit**, 03.10.1939, s. 1; "Türk askerî heyeti Londra'da samimi bir surette karşılandı", **Son Posta**, 04.10.1939, s. 1; "Londra'ya varan askerî heyetimize büyük hüsnükabul gösterildi", **Yeni Sabah**, 04.10.1939, s. 1. Bununla beraber Orgeneral Kâzım Orbay'ın Eylül-Ekim 1939'da İngiltere'de yaptığı temasların ayrıntısı için bkz.: **PRO CAB** 65/1/47; **PRO CAB** 66/1/31.

⁵⁰⁹ "Ankara'da askerî müzakereler: İngiliz ve Fransız şark ordusu başkumandanları dün Ankara'ya geldi", **Cumhuriyet**, 19.10.1939, s. 1; "İngiliz ve Fransız şark orduları kumandanları Ankara'ya geldiler", **Akşam**, 19.10.1939, s. 1; "Türk-İngiliz ve Fransız kurmay temaslarına Ankara'da başlandı", **Son Posta**, 19.10.1939, s. 1. General Wavel ve General Weygand'ın Türkiye'de bulundukları süreçte takip ettikleri program için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 4, Gömlek No: 101, Belge No: 1-3; **BCA**, 030.10.00.00.200.370.17.

devlet aleyhine yapılmadığının, başka bir deyişle, ofansif bir ruhu olmadığının altını çizmişlerdir.⁵¹⁰

Antlaşmanın gizlilik içeren on maddelik “Askerî Sözleşme” kısmını imzalamak için ise Başbakan Refik Saydam ile beraber Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’a da özel bir yetki verilmiştir.⁵¹¹ İmzalanan gizli askerî sözleşmede muhtemel bir savaşın öncesinde, esnasında ve sonrasında tarafların askerî konularda tam bir uyum içerisinde çalışmasının altı çizilmiştir. Bu kapsamda istihbarat paylaşımından harekât planlarının yapılandırılmasına kadar geniş bir yelpaze mevzu bahistir. Ayrıca İngiltere ve Fransa, Türkiye’ye yapabilecekleri bütün maddi askerî yardımları yapmayı antlaşmanın uygulanması için beraber hareket etmenin bir gereği olarak kabul etmişlerdir.⁵¹²

Yine aynı antlaşmanın gizli olmayan “Özel Sözleşme”sine göre de Türkiye’ye yapılması taahhüt edilen yardımın bir göstergesi olarak, silah ve teçhizat temininde kullanabilmesi maksadıyla 25 milyon sterlinlik bir kredi verilmiştir. Bahsi geçen kredi %4 faizli ve yirmi yıl vadeli. Ayrıca ittifak yaptığı ülkelerle beraber savaşa girdiği takdirde Türkiye’ye yeni anlaşmalarla yeni savaş gereçlerinin verilebileceği de belirtilmiştir. Bunun yanı sıra mali bir destek olabilmesi açısından %3 faiz ve yirmi yıl vade ile 15 milyon sterlin değerinde altın ve yine İngiltere ile Fransa’ya ödenecek borçlarda kullanılmak üzere %3 faizli geri ödeme şartıyla 3,5 milyon sterlinlik bir kredi daha açılmıştır.⁵¹³

Yapılacak askerî yardımın ayrıntıları netleştirildikten sonra izlenecek programın belirlenmesi için askerî irtibat heyetleri arasındaki görüşmelerin başlatılmasına öncelik verilmiştir. Türk Genelkurmayı gerekli alt yapının oluşturulabilmesi amacıyla henüz 24 Ekim 1939’da Başbakanlık ve Dışişleri

⁵¹⁰ Antlaşmanın tam metni için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 004, Belge No: 1-6a.

⁵¹¹ **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 004, Belge No: 4.

⁵¹² Türkiye adına Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz, Kurmay Albay Şefik Çakmak, Deniz Kurmay Binbaşı Aziz Ulusan, Yüzbaşı Münir Aral; İngiltere adına General Wavel, Albay Arnold, Binbaşı Cole, Yüzbaşı O’Donnell; Fransa adına ise General Weygand, Tuğgeneral Voirin ve Yüzbaşı Gasser’in katıldıkları toplantılarda tartışılan konuların İngiliz askerî arşivlerinde yer alan tutanakları için bkz.: **PRO WO** 201/1044. Yine söz konusu askerî sözleşmenin tam metni ve toplantı hakkındaki bazı yorumlar için bkz.; Soysal, **a.g.e.**, s. 612-615; Cevat Açıkalın, “Cevat Açıkalın’ın Anıları: 2. Dünya Savaşı’nın İlk Yılları (1939-1941)”, **Belleten**, C.LVI, No:217, Aralık 1992, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 1033.

⁵¹³ Soysal, “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, s.408-409.

Bakanlığına birer yazı göndererek bu işe verilen önemin üzerinde durulmuş ve irtibat heyetlerinin Türk ordusunun yeniden yapılandırılması için elzem görülen silah ve malzemenin takibini yapmada önemli bir rol oynayacağı anlatılmıştır. Fevzi Çakmak'a göre bu şekilde ordunun muharebe etkinliği arttırılacak ve inisiyatif düşmana kaptırılmayacaktır.⁵¹⁴

Kasım ayı ortasında ise Fransa'nın ve İngiltere'nin Türkiye nezdinde görevlendirdiği irtibat heyetlerinin başında bulunan generaller Voirin ve Butler'a bir ay kadar önce imzalanan Ankara Antlaşması kapsamında mutabık kalınan askerî sözleşmedeki maddeler hatırlatılarak, verilmesi taahhüt edilen silah ve teçhizatın en kısa zamanda gönderilmesi istenmiştir. Yapılan toplantıda Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak öncelikle tank, tanksavar, uçak ve uçaksavarların kısa zaman içerisinde gönderilmesi gerektiğinin altını nazik biçimde çizmiştir.⁵¹⁵ Ayrıca ihtiyaçların temini kapsamında Türk ordusunun mevcut teşkilat yapısı, personel sayısı ve seferberlikte arttırılması düşünülen kuvvetin miktarı gibi değerli bilgiler de paylaşılmıştır.⁵¹⁶

İkinci Dünya Savaşı'nın ivme kazanmasıyla birlikte Türk ordusunun takviye ve reorganize edilmesinin de bahis konusu olduğu görüşmeler artmıştır. 12 Ocak 1940'ta Fevzi Çakmak muhataplarına Türk ordusunun müttefiklerine verdiği taahhütleri yerine getirebilmesi için ilkbahara kadar yüksek bir harp kudreti kazanması gerektiğini, bunun da ihtiyaçlarının karşılanmasıyla mümkün olabileceğini hatırlatır.⁵¹⁷ Bunu Şubat, Nisan ve Mayıs aylarında yapılan görüşme ve yazışmalar

⁵¹⁴ **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 151, Belge No: 1-2.

⁵¹⁵ **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 003, Belge No: 1-4. İngilizlerin ifadelerinden Fevzi Çakmak'ın bunu talep ederken bilhassa Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tehditleri öne sürdüğü taahhüt edilen yardımın en kısa zamanda gönderilmesini istemekle beraber, yapılacak yardımın arttırılmasını da istediği anlaşılmaktadır. Bkz.: **PRO CAB** 65/2/46; Karakuş, **a.g.e.**, s. 181.

⁵¹⁶ **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 002, Belge No: 1.

⁵¹⁷ **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 001, Belge No: 1-2. Fevzi Çakmak'ın bu hatırlatması alelade yapılmış bir eylem değildir. Zira bu dönemde Türk kamuoyunun üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biri ordunun muharebe etkinliğinin ne olduğu ya da ne olacağıdır. Her ne kadar ülkeyi yönetenler yaptıkları konuşmalarda teskin edici bir üslup kullansalar da, özellikle asker kökenli kişiler durumun hiç de iç açıcı olmadığını farkındadırlar. Müttefik ülkelerden alınacak silah ve teçhizat kadar personel kalitesinin yükseltilmesi de aynı şekilde bu kişilerin üzerinde kafa yordukları bir başka konudur. Örneğin; Kâzım Karabekir müttefik ülkelerden İngiltere ile Türkiye'yi kıyaslayarak İngiltere'de anavatanı korumakla görevli topçu ve uçaksavar bataryalarında üniversite mezunu nitelikli gençlerin görev yaptıklarını, buna karşılık Türkiye'de hesap-kitapla alâkası olmayan ve hatta okuma-yazma dahi bilmeyen eratin yeni teknoloji hassas savaş malzemesini kullanmaktan doğacak sıkıntılara dikkat çekmektedir. Karabekir nitelikli personel konusunda benzer bir örneğin Birinci Dünya Harbi'nde yaşandığını belirterek, aynı silahları nitelikli Alman askerleri kullandığında farklı eğitim seviyesi düşük

izler. Bu görüşmelerden 20 Mayıs 1940'ta Hayfa'da, 27 Mayıs 1940'ta ise Beyrut'ta yapılanlarına bizzat Orgeneral Asım Gündüz ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın katılması uygun görülür.⁵¹⁸ Ancak özellikle Fransa'nın 1940 yılı Mayıs-Haziran aylarında Almanya tarafından işgal edilmesi ve İtalya'nın da savaşa girmesi dengeleri fazlasıyla değiştirerek yapılan bütün planları suya düşürmüştür. Zira İngiltere tek başına kalmıştır ve doğal olarak önceliği muhtemel bir Alman istilasına karşı kendisini korumaktır. Dolayısıyla İngiltere'nin kısa vadede Türk ordusunu donatabilecek malzemeyi ya da uzman personel göndermesi artık fazlasıyla zorlaşmıştır.⁵¹⁹

Bu süreç 1942 yılına kadar devam edecektir. İngiltere bir taraftan Türkiye'ye vadettiği yardımı yapamazken⁵²⁰, diğer taraftan da içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtulabilmek için Türkiye'den savaşa girmesini talep etmiştir. Ancak Türk ordusunun yeniden yapılandırılması açısından ihtiyaç duyduğu askerî yardımın sağlanamaması ordunun muharebe etkinliğini daha da geriye götürmekteydi. Öyle ki, İngiliz Büyükelçi Knatchbul-Hugessen 1940 yılı sonbaharında yazdığı raporunda, vadedilen silah ve malzemenin verilmemesi nedeniyle Türk ordusunun çok kötü bir durumda kaldığını, an itibarıyla bu silah ve malzeme verilse dahi teknik açıdan yaşanan sıkıntılardan ötürü en erken 1941 yılı ilkbahar aylarında dişe dokunur bir gelişme beklenebileceğini anlatmıştır.⁵²¹

Osmanlı askerleri kullandığında ise farklı neticeler alındığına dikkat çekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kâzım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı - CHP Grup Tartışmaları**, Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1994, s. 125, 131-132. Nitekim Karabekir'in bu çekincesi karşılık bulacak ve kısa bir zaman sonra eğitim-öğretim amaçlı olarak İngiltere'den askerî ve sivil uzmanlar getirilecektir.

⁵¹⁸ **ATASE**, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 021, Belge No: 1-3; **ATASE**, İDH, Kutu No: 3, Gömlek No: 001, Belge No: 1-2; **BCA**, 030.18.01.02.91.49.19; **BCA**, 030.18.01.02.91.49.17.

⁵¹⁹ J.C. Hurewitz, **Middle East Dilemmas: The Background of United States Policy**, Harper&Brothers, New York, 1953, p. 188. Glasneck'e göre İngiltere ve Fransa taahhütlerini zaten bu dönemden önce de yerine getirememişlerdi. 1940 yılı Nisan ayı itibarıyla Türkiye'ye acilen verilmesi planlanan silahların yarısı dahi gönderilememişti. Örneğin; 800 makineli tüfekten sadece 200'ü, 350 tanksavarın 100'ü ve 200 obüsün de yine sadece 100 adedi teslim edilebilmişti. Glasneck, **a.g.e.**, s. 117.

⁵²⁰ İngiliz arşiv belgelerine bakıldığında İngiltere'nin Kasım 1942'de dahi taahhüt ettikleri yardımı yapmadıkları ve mevcut şartlar devam ettikçe taahhütlerini yerine getiremeyeceklerini belirttikleri görülüyor. Bununla beraber, Kâzım Orbay tarafından kendilerine verilen listede önem kesbeten silah ve malzemeyi de ellerinden geldiğince göndereye devam edeceklerini vurgulamışlardır. İngiltere Dışişleri Bakanlığının 6 Kasım 1942 tarihinde Ankara'ya gönderdiği yazı için bkz.: **PRO WO 201/1129**.

⁵²¹ Elisabeth Barker, **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Palgrave Macmillan, 1976, p. 100. Büyükelçi Knatchbull-Hugessen hatıratında da bu konuya değinmiştir. Hugessen, İngiliz kurmayların Türk ordusunun gerçekten ne kadar zayıf bir durumda olduğunu ancak 1940 yılı sonunda hakkıyla idrak edebildiklerini yazmaktadır. Hugessen, iyi savaşılabilecek potansiyele sahip olmasıyla beraber mekanizasyon tecrübesi bulunmayan ve modern silahlarla teçhiz edilememiş Türk ordusunun kısa vadede reorganize edilmesini ve başarılı biçimde savaşmasını beklemenin ise o

Knatchbull-Hugessen 1941 yılı Şubat ayına gelindiğinde konunun hassasiyetine bir kez daha dikkat çekerek, Türkiye'ye verilmesi vadedilen malzemenin geciktirilmemesini, hatta mümkünse arttırılarak verilmesini, zira Türkiye'nin ancak bu şekilde savaşa girmeye ikna edilebileceğini yazmaktaydı.⁵²² Hugessen'in bu çağrısı İngiliz askerî çevrelerinde yankı bulsa da, savaşın müttefikler açısından çok hassas bir düzeyde cereyan etmesi Türkiye'ye verilmesi planlanan silah ve araç-gerecin sevkiyatını mümkün kılmamıştır. Öyle ki, İngilizler ihtiyacı bir nebze olsun giderebilmek adına Kuzey Afrika'daki muharebelerde İtalyan kuvvetlerinden ganimet olarak ele geçirdikleri harp malzemesinin bir bölümünü Türkiye'ye göndereceklerini söylemelerine⁵²³ rağmen bu konudaki aksaklık devam etmiştir.⁵²⁴

2.2.3. Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın Askerî Reorganizasyona Katkısı

İngiltere, 1941 yılının ikinci yarısı itibarıyla, Türkiye ile yaptığı ittifak üzerinden askerî ve siyasi kazanımlar elde edebilme noktasında derin bir açmazla karşı karşıya kalmıştır.⁵²⁵ İngiltere'yi bu açmazdan kurtaracak olan eylem kısa zaman sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden gelecektir. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın Mihver ülkelerin lehine seyretmesi Amerika Birleşik Devletleri'ni fazlasıyla kaygılandırmış ve duruma müdahale etmek zorunda bırakmıştır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri Kongresi 7 Mart 1941 tarihinde “Ödünç Verme ve Kiralama Yasası”nı (*The Lend-Lease Act*) kabul ederek Mihver ülkelerin saldırısına uğrayan veya Mihver ülkeleri tehdidi altında olduğuna inanılan ülkelere yardım yapmaya karar vermiştir.

dönem için çok absürd bir durum olduğunu vurgulamıştır. Bkz.: Hughe Knatchbull-Hugessen, **Diplomat: In Peace and War**, John Murray, London, 1949, pp. 166-167.

⁵²² Robin Denniston, **Churchill'in Gizli Savaşı**, Çev. Sinan Gürtunca, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 74.

⁵²³ Cemalettin Taşkıran, “1941 Yılı Başında Türk-İngiliz Siyasi ve Askerî Görüşmeleri”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, C.I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s. 290.

⁵²⁴ Bu dönemde bahsi geçen aksaklığın belirli ölçülerde bilinçli olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zira İngilizlere göre tarafsız bir Türkiye “küçük çaplı silah ve ekipman teslimatlarının temsil ettiği mütevazı bir bedel ile” oyunda tutulmalıydı. Bunun için de silah ve malzeme sevkiyatı asgari biçimde devam ettirilmeliydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **PRO CAB 66/17/14**; **PRO CAB 65/18/23**.

⁵²⁵ İngilizler Alman ilerlemesi karşısında artık çok bunaldıkları 1941 yılı İlkbaharı'nda bir acil eylem planı yapmışlar ve kurdıkları ittifaktan yararlanabilmek adına her şeyden önce Türkiye'nin tarafsızlığına rıza gösterilmesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte Türk ordusunun silah ve teçhizat açısından desteklenmesi ve askerî personelinin eğitilmesi noktasında sürdürülen çalışmalara hız verilmesi kararlaştırılmıştır. Son olarak ise Trakya'da azami düzeyde askerî birliğin tutulması için gerekenlerin yapılması düşünülmüştür. Bkz.: **PRO CAB 66/15/50**.

Yapılacak bu yardımın kapsamı geniş olmakla beraber temelde silah, teçhizat ve bu ülkeleri ayakta tutabilecek sair malzemelerin satışına, devrine, takasına, kiralanmasına, ödünç verilmesine ya da hibe edilmesine dair izin çıkarılmıştır.⁵²⁶

Savaşa girmemekle beraber, kendisini tehdit altında hisseden ülkelerden biri de Türkiye'ydi. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt, henüz bu yasa çıkmadan evvel, 14 Şubat 1941 tarihinde Ankara'daki Büyükelçi MacMurray'e haber göndererek dönemin Başbakanı Refik Saydam'a böyle bir programın başlatılacağını bildirmişti.⁵²⁷ Dört gün sonra Refik Saydam Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile aynı amaca gönülden bağlı olduğunu, bununla beraber ancak muhtemel bir taarruza bütün gücüyle hazır olarak bu ortak amaca en iyi şekilde hizmet edebileceğini ifade etmiştir. Bu noktada Türk ordusunun yeterli askerî malzemeye sahip olmayışını önemli bir sıkıntı olarak tanımlayan Saydam, Amerika Birleşik Devletleri'nden bahsi geçen yasa çerçevelerinde yardım alıp alamayacağını sormuştur.⁵²⁸ Aynı günlerde İngilizler Amerikan Dışişleri Bakanlığına bir telgraf çekerek İngiltere'nin Fransa'yı da yanına alarak Türkiye ile imzalamış olduğu Karşılıklı Yardım Antlaşması'ndan (19 Ekim 1939 tarihli Ankara Antlaşması) doğan yükümlülüklerini yerine getiremediğini belirtmiş ve bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımını istemiştir.⁵²⁹ Bunun üzerine ise Amerikalılar İngilizlere

⁵²⁶ Ayşegül Kars Kaynar-İhsan Seddar Kaynar, "ABD-Türkiye İlişkilerinin Gelişiminde 'Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması'", Ed. Övgü Kalkan Küçüksolak-Abdullah Muhsin Yıldız, **Current Debates in International Relations & Law: Current Debates in Social Sciences Series**, Vol.24, 2018, s. 110. Keza Ödünç Verme Kiralama Yasası'nın İngilizce metni için bkz.: Edward R. Stettinius Jr., **Lend-Lease: Weapon for Victory**, Macmillan Company, New York, 1944, pp. 335-339. Öte yandan Amerikan resmî belgelerine göre, 1941 yılı sonunda Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan yararlanan ülke sayısı, Türkiye dâhil 32'ye ulaşmıştı. Bkz.: U.S. Congress, **Operations Under Lend-Lease Act**, 77th Congress, 1st Session, House Document No: 149, December 15, 1941, U.S. Government Printing Office, Washington, 1941, p. 16.

⁵²⁷ (Amerikan) Dışişleri Bakanlığından Büyükelçi MacMurray'e, 14 Şubat 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 815-816. Başkan Roosevelt resmî diplomatik kanaldan kurduğu diyalogun yanında kendisine çok yakın bir kişi olan, Birinci Dünya Harbi'nde savaşmış saygın bir askerken aldığı hukuk eğitimi ile yine önemli bir avukat olarak da faaliyet göstermiş Albay William J. Donovan'ı Türkiye'ye yollamıştı. Donovan bu dönemde İngiltere ve Amerika arasında istihbari görevlerde de bulunuyordu. 31 Ocak 1941 tarihinde Türkiye'ye gelen Donovan Türk devlet erkânı ile görüşmüş ve Türkiye'nin askerî ihtiyaçları konusunda gerek Amerikalıları gerekse de İngilizleri bilgilendirerek Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında silah ve malzeme almasında etkili olmuştu. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: William L. Langer-S. Everett Gleason, **The Undeclared War 1940-1941**, Harper & Brothers Publishers, New York, 1953, pp. 397-400.

⁵²⁸ Büyükelçi MacMurray'dan (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 18 Şubat 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, p. 818-819.

⁵²⁹ Britanya Büyükelçiliğinden (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına - Londra'dan Gelen 23 Şubat 1941 Tarihli Telgraf, 23 Şubat 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 830-831.

Türklerin Müttefiklere olan sadakatlerini sorarlar ve bu işin sadece silah ve teçhizat vermekle bitmeyeceğini, işin eğitim kısmının da aynı şekilde önemli olduğunu vurgularlar. Zira Amerikalılar, Almanların bir zırhlı tümeni oluşturma ve efektif biçimde kullanmaları için dört yıllık bir zamana ihtiyaç duyduklarını ancak Türklerin bu nüansı pek de algılayamadıklarına dikkat çekmekteydiler.⁵³⁰

Ne var ki İngilizler Amerikalıları Türkiye'ye yardım yapmaları konusunda ikna etmişlerdir. 11 Mart 1941 tarihi itibarıyla Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamındaki yardımlardan istifade edebileceği açıklanmıştır.⁵³¹ Açıklamanın hemen ardından 21 Mart 1941 günü İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'ye 50 adet 155 milimetrelilik obüs ile beraber 18,500 adet de obüs mermisi göndermesini istemiştir.⁵³²

Amerika Birleşik Devletleri prensipte Türkiye'ye yardım yapmayı kabul etse de, 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile Almanya ile Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalaması bu kararı çıkmaza sokmuştur.⁵³³ Ancak bu kriz bir süreliğine rafa kaldırılmış ve Türkiye 28 Haziran 1941 günü ihtiyacı olan malzemenin listesini Amerikalılara göndermiştir.⁵³⁴

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere savaşın en kritik günlerinde Türkiye'yi kaybetmek istememektedir. Desteklenmediği takdirde Türkiye'nin Mihver devletlere kayabileceğinden ya da en azından Mihver devletlerin taleplerine direnemeyeceğinden korkulmaktadır. Bu nedenle Müttefik devletlere göre Türkiye savaşa girme konusunda

⁵³⁰ Büyükelçi MacMurray'dan (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 27 Şubat 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, p. 826-827.

⁵³¹ Bu konuda bkz.: Gül İnanc Barkay, **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943**, Buke Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53; Haluk Ülman, **Türk - Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s. 126-127. Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında alacağı yardım üç gruba ayrılmıştı: Askerî malzemeler, Endüstriyel malzemeler ve Tüketim malları. Bkz.: **NARA**, NND 943011, RG218/205, "Annex: Supply Policy Towards Turkey", 21 Ocak 1944.

⁵³² (Amerikan) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Welles) Yakın Doğu İşleri Masası Şefi'ne (Murray), 21 Mart 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, p. 833.

⁵³³ Amerikalılar bu durumu antlaşmanın imzalanmasından üç gün önce İngilizlerden öğrenmişlerdi. Bkz.: (Amerikan) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Welles) Görüşme Muhtırası, 15 Haziran 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, p. 853.

⁵³⁴ Türkiye'nin talep ettiği silah ve malzemenin listesi için bkz.: (Amerikan) Dışişleri Bakan Vekili'nden Türkiye'deki Büyükelçiye (MacMurray), 28 Haziran 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 873-875.

ikna edilemese dahi hâlihazırdakinden daha güçlü bir orduya sahip olmalıdır. Böylelikle Mihver devletlere karşı direnç göstermesi sağlanabilecektir.⁵³⁵

Görüldüğü üzere Müttefik ülkelerin ana gayesi Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokmaktı. Ancak hiç olmazsa Türk ordusunu güçlendirerek Türkiye'nin tarafsız kalmasını da ehven-i şer olarak değerlendirmekteydiler. 7 Temmuz 1941 günü yapılan bir yazışmada bunun izleri açık şekilde görülmektedir. Büyükelçi MacMurray ile Amerikan Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmada yapılacak yardımların Türk ordusunun standartlarını yükseltmekten ziyade özgüvenini arttırmak olduğunun üzerinde durulmuştur.⁵³⁶ Dolayısıyla Türkiye küstürülmemeli, ordusunun reorganizasyonu için az da olsa yardımlar devam etmelidir.

Buna karşın ortaya yeni bir sorun çıkmıştır: İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri menşeli yardımların Türkiye'ye kendi aracılığı ile verilmesini talep etmekte ve bu şekilde Türkiye üzerinde tahakküm kurmayı amaçlamaktadır. Hatta İngiltere'nin askerî yardımlar üzerinden tahakküm kurma çabaları o dereceye gelmiştir ki görünürde Amerikalılara Türkiye'ye yardım yapılması konusunda telkinde bulunurlarken, el altından ise bu yardımların ertelenmesini istemektedirler.⁵³⁷ Bunun üzerine bir de İngilizlerin Amerikalılar tarafından Türkiye'ye verilen silah ve malzemeyi kullandıklarının anlaşılması durumu büsbütün çetrefilli hale getirmiştir.⁵³⁸ Böyle bir

⁵³⁵ Bilhassa İngilizler Türkiye'nin pasif kalsa dahi Müttefikler için faydalı olabileceğine, tarafsızlığı sayesinde Müttefik ülkelerin kanatlarının güvence altında kalacağına inanmaktaydı. Bunu sağlamanın yolu ise Türk ordusunun her türlü tehdide karşı mukavemet gösterebilecek özgüvene sahip hale getirilmesinden geçiyordu. Kaldı ki İngilizlere göre Türk ordusu Balkanlar ve Orta Doğu'da ilk anda yardım almaksızın büyük bir devletin taarruzuna direnebilecek tek orduydı. Dolayısıyla Türkiye tarafsız kalsa dahi baskı yapılmamalı ve askerî ve iktisadi açıdan desteklenmeliydi. Bkz.: **PRO CAB** 65/18/23; **PRO CAB** 66/2/20; **PRO CAB** 66/19/38.

⁵³⁶ Türkiye'deki Büyükelçi MacMurray'den (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 7 Temmuz 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 878-881, 888-890.

⁵³⁷ Yakın Doğu İşleri Masası Şef Vekili'nden (Alling) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'na (Welles), 29 Eylül 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 902-903.

⁵³⁸ Yapılan tespitlere göre, bu dönemde İngiltere'den Türk zırhlı birliklerinde kullanılmak üzere gönderilen silah ve araç-gerecin %80'i daha önce kullanılmış ve yıpranmış olanlardı. Motorları büyük ölçüde çöl kumu ile dolmuş bu tankları hareket ettirmek mümkün olmuyordu. Bu nedenle envantere giren silah ve araç-gerecin çoğunlukla bakım ve tamirden geçirilerek kullanılması gerekiyordu. Öyle ki, Türk Genelkurmayı yayımladığı bir emir ile gelen tankların bakımdan geçirildikten sonra kıt'alara gönderilmesi ve arızalı arazilerde tanklarla zor hareketler yapılmaması konusunda birliklere uyarılarda bulunmak zorunda kalmıştı. Aynı şekilde, İngiltere'den alınan toplarda da sıkıntı vardı. Gelen topların çoğunda dürbün, nişangâh, barut hakkı tamburası ve hatta tarifnameleri bulunmadığı için gönderilen silah ve araç-gereçten vaktinde istifade edilememekteydi. Bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 5 Gömlek No: 121 Belge No: 1; **ATASE**, İDH, Kutu No: 2 Gömlek No: 038 Belge No: 3-4; **ATASE**, İDH, Kutu No: 2 Gömlek No: 045 Belge No: 5; **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 15; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 342-343.

tablo karşısında ne yapacaklarını şaşırان Amerikalılar bir yandan konuyu Türkiye'ye aksettirmeyi diğer yandan ise İngilizlerin aracı rolünü kaldırmayı düşünmüşlerdi.⁵³⁹ Fakat iki ülke arasındaki görüşmelerin ardından Amerikalılar Türkiye'ye yapılacak yardımların bir süre daha İngilizler üzerinden devam ettirilmesine razı olmuşlardır.⁵⁴⁰

Varılan mutabakatın ardından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt Ödünç Verme ve Kiralama Programı'nın başındaki Edward Stettinius'a bir yazı göndererek Türkiye'nin savunmasını Amerika Birleşik Devletleri'nin savunması açısından hayati bir önemde gördüğünü vurgulamış ve yardımların en kısa sürede, sağlıklı biçimde gönderilmesini istemiştir.⁵⁴¹

Roosevelt'in bu talimatı etkisini çabuk göstermiş olacak ki, 16 Aralık 1941 günü Washington'daki Türk Büyükelçi Münir Ertegün Amerikalı muhataplarına "acele" olduğunu belirttiği bir listeyi daha vermiştir.⁵⁴² Öte yandan bu süreçte Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri'ne Ödünç Verme ve Kiralama Yasası dâhilinde verilecek silah ve malzemenin durumunu görüşmek üzere ilk kez resmî olarak subay da göndermişti.⁵⁴³ Bu yolla İngiltere'nin tahakkümünden kurtulmak isteniyorsa da, İngilizler Orta Doğu'daki etkilerini sırtlarını Amerikalılara dayayarak sürdürebildikleri için diplomasinin her türlü enstrümanını kullanarak malzeme sevkiyatını istedikleri gibi yönlendirebildiler.⁵⁴⁴

⁵³⁹ Yakın Doğu İşleri Masası Şefi'nden (Murray) Görüşme Muhtırası, 3 Ekim 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 906-907.

⁵⁴⁰ Bu konuda İngilizlerin Amerikalılarla yaptığı tartışmalar ve tarafların ortaya koyduğu argümanlar için bkz.: Barkay, **a.g.e.**, s. 61-62.

⁵⁴¹ Başkan Roosevelt'ten Ödünç Verme ve Kiralama Programı Yöneticisine (Stettinius), 7 Kasım 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 922-923; Hurewitz, **a.g.e.**, p. 189.

⁵⁴² Bu liste ile Amerikalılardan 72 adet 77 milimetrelik sahra topu (108,000 mermisi ile beraber), 36 adet 75 milimetrelik dağ obüsü (54,000 mermisi ile beraber), 22 adet 105 milimetrelik dağ obüsü (54,000 mermisi ile beraber), 155 milimetrelik obüslere uygun 15,000 adet mermi, 910 adet 20 milimetrelik tanksavar ve uçaksavar topu (21 milyon 300 bin adet mermisi ile beraber), 225 adet M/3 hafif tank (36 milyon makineli tüfek tüfek ve 341,000 top mermisi ile beraber), 9200 adet 30 kalibrelik ağır makineli tüfek (250 milyon adet mermisi ile beraber), 9000 adet Thompson hafif makineli tüfek (90 milyon mermisi ile beraber), 540 adet 37 milimetrelik tanksavar (540,000 mühimmatı ile beraber), 700 adet kamyon (2,5 ton ağırlığında), 432 adet kamyonet (yarım ton ağırlığında), 300 adet kamyon (yarım ton ağırlığında), 500 adet ambulans, 50 adet su tankeri, 75 adet benzin tankeri, 50 adet tamir kamyonu (2,5 ton ağırlığında) talep edilmiştir Bkz.: (Amerikan) Dışişleri Bakanlığından Türkiye'deki Büyükelçilik Maslahatgüzarına (Kelley), 26 Aralık 1941, **FRUS**, 1941, Vol.III, pp. 934-935.

⁵⁴³ Cüneyt Arcayürek, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 145.

⁵⁴⁴ Nuri Karakaş, "Amerikan 'Ödünç Verme ve Kiralama' Yardımlarında Türkiye", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXIV, No:1, Temmuz 2009, s. 34.

25 Haziran 1942 gecesi Numan Menemencioğlu Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisi Steinhardt ile yaptığı görüşmede bu durumdan şikâyet etmişti. Menemencioğlu, İngilizlerin iki yıldan uzun süredir sınırlı sayıda teslimat yaptıklarını, verilen malzeme arasında çok ihtiyaç duyulduğu halde tek bir tankın dahi olmadığını, sadece önemsiz sayıda uçak verilerek Türkiye'nin taleplerini geçiştirme yoluna gittikleri belirtmişti.⁵⁴⁵ Birkaç gün sonra bu kez Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu hemen hemen aynı ifadeleri kullanarak Bulgarların bile iki ya da üç motorize tûmene sahip olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁴⁶

Türkiye'nin bu şikâyetleri karşısında Büyükelçi Steinhardt Amerikan Dışişleri'ne yazdığı yazıda son görüşmesinden hemen sonra Refik Saydam'ın ani vefatı nedeniyle Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu ve kabinesinin hem Amerikan hem de İngiliz yanlısı olduğunu belirterek kendisine destek verilmesi yönünde mütalaada bulunmuştu.⁵⁴⁷

Steinhardt'ın Türkiye'yi destekleyici ifadeleri sonrasında Amerikan yönetimi İngilizlere konunun çözümü için adım atmalarını telkin etmiş ve akabinde Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri üzerinden de yardım alabilmesine yönelik bir alternatif planlamaya başlanmıştı.⁵⁴⁸ Fakat 1943 yılının Ocak ayında düzenlenen Kazablanka Konferansı bu konuda inisiyatifi tekrar İngilizlere geçirdi. Zira İngiltere Başbakanı Churchill, Türkiye'nin her ne pahasına olursa olsun savaşa sokulması gerektiği yönünde ısrarlı bir tavır izleyerek bu konuda sorumluluğun kendilerine verilmesini istedi. Bunun karşılığında ise Uzak Doğu'da inisiyatifi Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakacaktı. Böylelikle İngiltere Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri de Çin hakkındaki konularda inisiyatif sahibi olacaktı. Başka bir deyişle Kazablanka'da İngiltere, Türkiye üzerinden Orta Doğu'daki nüfuzunu Amerikalılara onaylatmıştı.

⁵⁴⁵ Türkiye'deki Büyükelçi'den (Steinhardt) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 26 Haziran 1942, **FRUS**, 1942, Vol.IV, pp. 700-701. İngilizlerin söz verdikleri silah ve araç-gereci önceden belirlenen zaman içerisinde göndermemeleri hakkında Türk askerî arşivlerinden bir örnek için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 1 Gömlek No: 083 Belge No: 1.

⁵⁴⁶ Türkiye'deki Büyükelçi'den (Steinhardt) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 3 Temmuz 1942, **FRUS**, 1942, Vol.IV, pp. 702-703.

⁵⁴⁷ Türkiye'deki Büyükelçi'den (Steinhardt) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 3 Temmuz 1942, **FRUS**, 1942, Vol.IV, pp. 727-728.

⁵⁴⁸ Karakaş, **a.g.m.**, s. 38.

Ayrıca Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamındaki silah ve malzemenin dağıtılması konusunda da aracı rolünü yine büyük ölçüde kabul ettirmişti.⁵⁴⁹

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılabilir gibi İngiltere, Türk ordusunun reorganizasyonu kapsamında yapılacak askerî yardımları ustaca manipüle etmeyi becermiştir. Bu bağlamda askerî yardımların siyasi hedeflere ulaşmada vasıta olarak nasıl kullanılabildiği bir kez daha görülmüştür. Zira 1942 yılının ikinci yarısından itibaren İngiltere Balkanlar ve Orta Doğu’da daha az kayıpla başarı sağlanabilmesi için Türkiye’nin Müttefik devletlerin yanında savaşa girmesini elzem görmektedir: Dolayısıyla bir yandan Türk ordusunu en kısa zamanda savaşıacak kapasiteye getirebilmeyi diğer yandan ise bunu yaparken askerî yardım üzerinden siyasi bir tahakküm kurmayı amaçlamıştır. Ancak Türkiye de bu durumdan rahatsızlığını gerek söylem gerekse eylemde dile getirmekten çekinmemiştir.

Türkiye’nin, Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında verilecek silah ve malzemeyi İngiltere’nin tahakküm aracı olarak kullandığına inanması 1943 yılı boyunca ilişkilerin dengesiz ve gergin biçimde seyretmesine yol açacaktı. Bunun sonucunda her ne kadar Türkiye Ocak 1944 itibarıyla istediği savaş malzemesi verildiği takdirde savaşa girebileceğini bildirirse de, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ertesi ay “uzlaşmaz” tavrından ötürü Türkiye ile ilişkilerini dondurma kararı almışlardı.⁵⁵⁰ Dahası, İngilizler Türkiye nezdinde görevlendirdikleri askerî heyetlerini de Türk muhataplarına haber vermeden geri çekmişlerdi.⁵⁵¹ Bunun

⁵⁴⁹ NARA, NND 770076, RG165/421/253, “Memorandum for the Secretaries, Combined Munitions Assignments Board”, 21 Ocak 1943; “Harp Malzemesi Tahsis Komisyonu Müşterek Sekreterliği Muhtırası, 22 Ocak 1943, FRUS, 1943, Vol.IV, pp. 1090-1091. Bu arada belirtmek gerekir ki Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile ilgili olarak sadece askerî konularda İngiltere’ye tam inisiyatif tanımıştı. Siyasi ve iktisadi konularda Türkiye ile hukukunu serbestçe sürdürebileceğinin altını önemle çizmişti. Bu konuda dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull detaylı biçimde bilgi vermektedir. Bkz.: Cordell Hull, **The Memories of Cordell Hull**, Vol. II, Hodder & Stoughton, London, 1948, pp. 1365-1376.

⁵⁵⁰ NARA, NND 770076, RG165/421/467, “Severence of Diplomatic Relations with Germany by Turkey”, 17 Temmuz 1943. Türkiye’nin savaşa girme konusunda yumuşama göstermesinde hiç şüphesiz ki İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nin Kasım 1943’ten itibaren bu yöndeki baskının dozajını fazlaca arttırması mühim bir rol oynamıştı. Bkz.: William Hardy McNeill, **America, Britain and Russia: Their Co-operation and Conflict 1941-1946**, Johnson Reprint Corporation, New York and London, 1970, pp. 342-343; “Turks Suspend War Talks with British Mission”, **New York Herald Tribune**, 13.02.1944, p. 3.

⁵⁵¹ Türkiye’deki Büyükelçi’den (Steinhardt) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 18 Ocak 1944, FRUS, 1944, Vol.V, pp. 816-817; Türkiye’deki Büyükelçi’den (Steinhardt) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 4 Şubat 1944, FRUS, 1944, Vol.V, pp. 817-818; W.N. Medlicott, “Economic Warfare”, **Survey of International Affairs 1939-1946: The War and the Neutrals**, Oxford University Press, London,

ardından Mart ayı başında İngilizler, Nisan ayı başında ise Amerikalılar Türkiye'ye yaptıkları yardımları durdurduklarını açıkladılar.⁵⁵² Ne var ki Amerikalılar artık sonu görünen savaşın ardından Türkiye'nin çok önemli bir jeopolitik konuma sahip olacağını idrak ettikleri için 1945 yılı Şubat ayında Türkiye ile müstakil bir yardım anlaşması yapma yoluna gideceklerdi.⁵⁵³ Bu anlaşma bir bakıma Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş döneminin başından itibaren Türk ordusunun reorganizasyonunu üstleneceği sürecin de temelini oluşturacaktı.

2.2.4. Türkiye'nin Tek Tarafa Bağlı Kalmama Çabaları

Türkiye, benimsediği savaş dışı kalma⁵⁵⁴ politikası gereği, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ile yakın bir hukuk kurarken, Almanya ile olan bağlarını da kesmemiştir. Örneğin; Kasım 1939'da aracılar üzerinden de olsa Almanya ile temas kurarak krom karşılığında silah ve askerî malzeme alma çabasına girilmişti. Bu çerçevede Almanya'da yatırımları bulunan iş adamı Habip Edip (Törehan) vasıtasıyla Almanlara uçaksavar ve piyade tüfeği ağırlıklı bir liste sunulmuştu. Almanlar ise Türkiye'nin birkaç hafta önce İngiltere ve Fransa ile ittifak antlaşması imzalamasının kızgınlığının da etkisiyle soğuk davranmışlardı. Verilen cevapta, Mayıs ayında uygulamaya sokulan kararın devam edeceği ve silah ve malzeme sevkiyatı konusunda aynı hükümlerin cari kalacağı vurgulanmıştı. Böyle olmakla beraber, Almanya lehine bazı düzenlemelerin yapılması karşılığında bu kararlarını esnetebileceklerini

1956, p. 85; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 518; Arcayürek, **a.g.e.**, s. 236-237. Öte yandan İngilizlere göre Türkiye ile ilişkilerin soğutulmasında, askerî heyetin geri çekilmesinde ve askerî yardımın kesilmesindeki başlıca amaç Türkiye üzerinde endişe ve şaşkınlık duygusu oluşturmaktır. Bu yolla Müttefik ülkelerin iradelerini Türkiye'ye daha kolay kabul ettirebilecekleri düşünülmüştü. Bkz.: **PRO CAB** 66/48/36.

⁵⁵² Fahir Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbi'nde Türkiye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.XIII, No:2, Şubat 1958, s. 171-172; Kaynar-Kaynar, **a.g.m.**, s. 111. Türkiye İkinci Dünya Savaşı boyunca Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında toplam 95 milyon dolarlık savaş malzemesi almıştır. Savaş bitimine kadar yürürlükte kalan bu yasa çerçevesinde kırk ülkeye 49 milyar dolar tutarında yardım edildi. Bu yardımın 31 milyar doları doğrudan İngiltere'ye verilmekle beraber, 11 milyar doları Sovyetler Birliği'ne, 3 milyar doları Fransa'ya, 1,5 milyar doları ise Çin'e yapılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Aydın, "Ödünç Verme ve Kiralama (Lend And Lease) Yasası", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, (içerisinde) s. 411.

⁵⁵³ Karakaş, **a.g.m.**, s. 46-47.

⁵⁵⁴ Türkiye 19 Ekim 1939 tarihinde imzaladığı Ankara Antlaşması ile resmî olarak İngiltere ve Fransa'nın müttefiki haline gelmişti. Dolayısıyla "tarafsız" (*neutral*) değildi. Bununla beraber kendisine verilen taahhütler yerine getirilmedikçe "savaş dışı" (*non-belligerent*) kalma yolunu seçti ve Almanya ile de bağlarını tamamen kopartmadı; yalnızca mesafeli bir tavır takındı. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda benimsediği "savaş dışı" kalma politikası hakkında bkz.: Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, (içerisinde) s. 393-394.

belirtmekten de çekinmediler.⁵⁵⁵ Yani bu yolla Türk ordusunun reorganizasyonunda kullanılması düşünülen askerî yardımları siyasi taleplerin yerine getirilmesi için kullanmakta kararlı olduklarını bir kez daha hissettirdiler.

Almanya'nın başlangıçtaki soğuk tavrı gerek savaş şartlarındaki değişiklikler gerekse Almanya'nın Türkiye nezdinde görevlendirdiği Büyükelçi Franz von Papen ve elçilikte görevli ataşemiliter Hans Rohde'nin bireysel çabaları ile kısa zamanda yumuşama eğilimi göstermişti. Bilhassa von Papen, Hitler'den aldığı "Türkiye'yi her ne pahasına olursa olsun savaşın dışında tutma"⁵⁵⁶ direktifinin de tesiriyle, silah sevkiyatını yeniden başlatma çabasına girmişti. Keza von Papen'e göre Türkiye zorunluluktan ötürü Almanya karşısındaki bir yapıya dâhil olmuştu. Almanya'nın Sovyetler Birliği ile bir pakt imzalaması ve İtalya'nın savaşta tarafsızlığını açıklaması Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı ittifakı boşa çıkarsa da, Türkiye sözünün arkasında durmak ve prestij kaybına uğramamak için bu ittifakı sürdürmek zorundaydı. Ayrıca Türk halkı ve Türk entelektüelleri barıştan yanaydı. Almanya'ya karşı hasmane bir düşüncesi bulunmayan, önceliği iktisadi kalkınma olan bağımsız, güçlü ve tarafsız bir Türkiye'nin Almanya'nın lehine hareket edeceği şüphesizdi. Bu nedenle Türkiye'ye güvence verilir ve yakınlık gösterilirse İngiltere ve Fransa ile yaptığı ittifak da zayıflatılabilecekti.⁵⁵⁷

Aynı paraleldeki bir başka raporunda von Papen Türkiye ile varılacak her türlü mutabakatın Almanya açısından önem kesbettiğini yazmaktaydı. Böyle bir durumun uluslararası arenada Türkiye ile Almanya'nın yakınlaştığına yorulacağını anlatan von Papen bunun bile İngiltere ve Fransa'ya karşı yapılan savaşın seyri açısından çok değerli olduğunun altını çizmekteydi.⁵⁵⁸ Yazısının devamında von Papen Türkiye'yi biraz daha nötralize etmeye yarayacak bir adım olarak uzun süredir gönderilmeyen

⁵⁵⁵ Ekonomi Politikası Dairesi'nden Türkiye'deki Büyükelçiliğe, 7 Kasım 1939, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.VIII, No:330, pp. 380-382.

⁵⁵⁶ Joachim von Ribbentrop, **The Ribbentrop Memoirs**, Weidenfeld and Nicolson, London, 1954, p. 164.

⁵⁵⁷ Büyükelçi (von) Papen'den Dışişleri Bakanı Ribbentrop'a, 14 Eylül 1939, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.VIII, No:69, pp. 380-382.

⁵⁵⁸ Gerçekten de von Papen'in Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 19 Ekim 1939 tarihli Ankara Antlaşması'ndan sonra yoğun bir mesai harcayarak bu ittifakı baltalayacak ve Alman askerî sisteminin üstünlüğünü kabul ettirecek her türlü eyleme gittiği görülmektedir. Buna Alman ordusunun muharebe etkinliğini ve savaş içerisindeki başarılarını gösteren propaganda videolarını Türk asker ve siyasetçilerine izlettirmek de dâhildir. Bkz.: von Papen, **a.g.e.**, s. 461; Glasneck, **a.g.e.**, s. 126.

ağır topların göndermeyi teklif ediyordu. Bunu teklif ederken Almanya'nın krom sıkıntısına da işaret ederek bu sıkıntının çözülmesi için gerekirse daha fazla taviz vermeleri gerektiğini ima etmekteydi.⁵⁵⁹

Büyükelçi Franz von Papen gibi ataşemiliter Hans Rohde de Almanya'nın Türkiye ile aktif iş birliği yapması gerektiğine inanıyordu. Türk ordusu her ne kadar modern silah ve teçhizat açısından zayıf olsa da, Türkiye gerek jeopolitik konumu gerekse Anadolu coğrafyasının askerî değeri hasebiyle Almanya açısından Türkiye ile iş birliği yapmak zorunluluk haline gelmekteydi. Zira Türkiye hem Hindistan yolu üzerinde stratejik bir öneme sahipti hem de Irak ve Suriye gibi Orta Doğu coğrafyasına hâkimiyet için gayet değerli iki ülkeyi kontrol etme noktasında büyük fayda sağlayabilirdi.⁵⁶⁰ Dolayısıyla Hans Rohde'ye göre Türkiye gözden çıkarılamayacak bir ülkediydi. Almanya ile müttefik olmasa dahi, sadece İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmemesi için bile kendisine yakınlık gösterilmeliydi.

Savaşın başında Türkiye'de görev yapan Almanlar böyle düşünürken, konjonktürel etkiler Almanya'da görev yapan bürokratları da aynı hissiyata yöneltmişti. Bir örnek vermek gerekirse, Ekonomi Politikası Dairesi'nin hazırladığı bir muhtıradan Türkiye'yi geri çevirmenin onu İngiltere'nin kucağına atmakla eş anlama geldiği vurgulanmaktaydı.⁵⁶¹ Hitler de bu bildirimlere duyarsız kalmayarak Türkiye ile ilişkilerin belirli sınırlar dâhilinde de olsa ilerletilmesini istemişti. Almanlar nezdinde öncelik kendileri açısından hayati önemi haiz kromun teminiydi. Türk ordusunun savaş içerisindeki yeniden yapılandırılması çalışmalarına katkı ancak Türkiye'nin krom konusunda kolaylık sağlaması ile mümkündü.⁵⁶²

Almanya'nın belirli şartlarla da olsa Türkiye'ye yakınlık göstermeye başlaması Ankara'yı sevindiren bir gelişme oldu. Zira Türkiye Batı sınırlarını Almanlardan korumak için Müttefik ülkelerden, Doğu sınırını ise Sovyetlerden korumak için Almanya'dan silah alma temelindeki bir siyaseti izlemekteydi.⁵⁶³ Dolayısıyla iki

⁵⁵⁹ Türkiye'deki Büyükelçiden (von Papen) (Alman) Dışişleri Bakanlığına, 21 Şubat 1940, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.VIII, No:625, pp. 790-791.

⁵⁶⁰ Frank G. Weber, **Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War**, University of Missouri Press, Columbia & London, 1979, pp. 25-26.

⁵⁶¹ Ekonomi Politikası Dairesi'nin İmzasız Muhtırası, Kasım 1939, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.VIII, No:391, pp. 452-456.

⁵⁶² Ekonomi Politikası Dairesi Direktörü'nden Türkiye'deki Büyükelçiliğe, 9 Ocak 1940, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.VIII, No:516, pp. 634-635.

⁵⁶³ Glasneck, **a.g.e.**, s. 166.

ülkenin karşılıklı olarak attıkları adımlar etkisini gösterdi ve Haziran 1940'da bir mutabakat sağlandı. Bu aşamada taraflar krom ve askerî malzemelerin kapsam dışı tutulduğu 42 milyon marklık bir değiş-tokuş anlaşması yapmışlardı. Anlaşmanın Türkiye için anlamı, yakın gelecekte Almanya'dan silah ve askerî malzeme temin edilmesine giden kapıyı aralamakken, Almanya zaviyesinden ise Türkiye'nin Mihver devletlerle ilişkilerini devam ettirme istencini göstermekteydi.⁵⁶⁴

Almanya'nın Türkiye'yi ve Türk ordusunu kendisine yakınlaştırmaya yönelik tavrı 1941 yılı içerisinde de sürdü. Mart ayında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye mektup gönderen Hitler, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir iş birliğine yönelik uğraşların gelecekte de devam edeceğine kesin olarak inandığını belirtmiştir. İnönü ise verdiği cevapta Birinci Dünya Harbi'nden tevarüs eden silah arkadaşlığına vurgu yapmış ve Türkiye'nin barışçı bir siyaset izleyerek bağımsızlığını koruma düşüncesinde olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶⁵ Karşılıklı atılan bu adımları 18 Haziran 1941 tarihinde bir dostluk anlaşmasının imzalanması takip etmiştir.⁵⁶⁶

Böylece, Büyükelçi von Papen'nin de yoğun çabalarıyla, Türkiye ve Almanya arasında askerî ilişkiler tekrar başlatılmıştı. Eylül ayında yapılacak görüşmeler öncesinde kendileri için en önemli konu Türkiye'den ivedi biçimde krom ve bakır temin etmektir. Alman Genelkurmayı, bunu sağlayabilmek maksadıyla, Türkiye'ye 20 milyon marklık bir askerî malzeme sevkiyatı yapılması konusunda olumlu görüş bildirmiştir. Bununla beraber, Türkiye'nin çabuk bir şekilde güçlenmesi istenmemektedir. Dolayısıyla sevkiyatın önemli kısmının geç bir tarihte yapılması yönünde kanaat oluşmuştur.⁵⁶⁷

⁵⁶⁴ Kılıç, **a.g.e.**, s. 298-301; Glasneck, **a.g.e.**, s. 124-125.

⁵⁶⁵ Mektubun içeriği hakkında bkz.: Mustafa Aydın, "Hitler'den İnönü'ye (1 Mart 1941)", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde) s. 439; Ahmet Şükrü Esmer-Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, (içerisinde) s. 154; Mektupla ilgili gazete haberleri için bkz.: "Hitler'in Millî Şefimize bir mesajı", **Cumhuriyet**, 05.03.1941, s. 1; "Adolf Hitler Cumhurreisimize tayyare ile şahsi bir mesaj gönderdi", **Yeni Sabah**, 05.03.1941, s. 1; "Cumhurreisimize Alman devlet reisi bir mesaj gönderdi", **Ulus**, 05.03.1941, s. 1.

⁵⁶⁶ Lothar Kreckler, **Deutschland und Die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1964, s. 153; **BCA**, 030.18.01.02.95.54.16. Türk-Alman Dostluk Anlaşması'nın metni için bkz.: J. C. Hurewitz, **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record (1914-1956)**, Vol.II, Octagon Books, New York, 1972, p. 231; Kılıç, **a.g.e.**, s. 446-447.

⁵⁶⁷ Müsteşar Weizsacker'dan Alman Dışişleri Bakanlığına, 29 Ağustos 1941, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.XIII, No:258, pp. 413-414.

1941 yılı Sonbahar ayları ise ilişkilerin yeniden ivme kazandığı dönem olmuştur. Talep ettikleri kromu henüz tedarik edememelerine karşın Almanlar Türkiye'yi gücendirmeyecek bir siyaset izlemeye önem vermişler ve Türk ordusunun yeniden yapılandırılmasında kullanılacak silah ve teçhizatı üç grup altında gönderebileceklerini söylemişlerdir. Fransız ordusundan iğtinam edilen silah ve teçhizatın da yer aldığı ilk grupta hafif silahlar ve mayınlar; ikinci grupta muhtelif çaplardaki sahra ve dağ topları; üçüncü grupta ise büyük çaplı top ve obüslerle ateş idare malzemeleri bulunmaktaydı. İlk grubun verilmesi için kromdan vazgeçilebileceğini düşünen Almanlar, ikinci ve üçüncü gruptaki silah ve teçhizatın gönderilmesi için ise karşılığında muhakkak krom ve bakır alınması gerektiğine karar vermişlerdi.⁵⁶⁸ Türkiye ise, yapılan anlaşma gereği, 1943 yılı Ocak ayına kadar üretilcek kromun büyük ölçüde İngiltere'ye gönderileceğini, bu tarih sonrasında Almanya'ya istediği miktardaki kromun verilebileceğini belirtmiş ve taraflar arasında mutabakat sağlanmıştı.⁵⁶⁹

Bu esnada von Papen askerî ilişkileri daha yakın hale getirebilmek açısından farklı bir yolu da benimsemişti. Ona göre Almanya Türkiye'yi silah ve teçhizat ile kendisine bağımlı kılabılmenin yanında Türk askerî elitlerini de Alman savaş makinesinin mutlak üstünlüğüne inandırmalıydı. Bunun yolu da Türk generallerin Alman ordusunun başarısını bizzat cephede görmelerinden geçiyordu. Nitekim von Papen bir cephe gezisi düzenleyerek kafasındaki projeyi uygulamaya soktu.⁵⁷⁰ 15 Ekim 1941-5 Kasım 1941 tarihleri arasında Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden ile Almanlara yakınlığı ile tanınan emekli generallerden H. Hüsnü Emir Erkilet Almanya'nın davetlisi olarak Doğu Cephesi'ni gezmek üzere bu bölgeye gittiler.⁵⁷¹ Gezi boyunca hem Alman ordusunu bizzat muharebe meydanında görme

⁵⁶⁸ Büyükelçi Ritter'den Türkiye'deki (Alman) Büyükelçiliğe, 2 Ekim 1941, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.XIII, No:374, pp. 602-604.

⁵⁶⁹ Alman ve Türk İktisadi Heyet Başkanlarının Karşılıklı Yazı Teatileri, 9 Ekim 1941, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.XIII, No:390, pp. 626-627.

⁵⁷⁰ Siyasi Daire Başkanı Woermann Dışişleri Bakanı Ribbentropp'a yazdığı bir muhtıradan von Papen'in organize ettiği bu cephe gezisinden bahsetmektedir. Bkz.: Siyasi Daire Başkanı'nın Muhtırası, 28 Ekim 1941, **Documents on German Foreign Policy 1918-1945**, Series D (1937-1945), Vol.XIII, No:431, pp. 707-708.

⁵⁷¹ "Cumhuriyet askerî muharriri emekli general H. Emir Erkilet Şark cephesinde", **Cumhuriyet**, 16.10.1941, s. 1; "Generallerimiz Şark cephesinde", **Cumhuriyet**, 20.10.1941, s. 1; "Alman Führeri Gnl. Ali Fuad ve H. Emir Erkilet'i kabul etti", **Cumhuriyet**, 30.10.1941, s. 1; "Cepheden dönüş:

hem de Hitler ile konuşma fırsatını yakalayan Türk heyeti Almanların taktik ve teknik üstünlüğünden etkilenerek yurda döndüler.⁵⁷²

Kısa süre sonra Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede *Zeitschrift für Politik* adlı dergiye yazdığı bir makale ile Alman askerî sisteminin Türk askerinin doğasına en uygun sistem olduğunu ve Türk insanının asker karakterinin tam potansiyeline ulaşmasına yardımcı olduğunu belirterek Almanya ile var olan etkileşimi bir adım daha öteye taşımıştı.⁵⁷³

Türkiye'nin göstermeye başladığı yakınlığı kaybetmek istemeyen Almanlar, Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'na da bir karşılık olarak⁵⁷⁴, Türk ordusunun reorganizasyonunda kullanılacak silah ve malzemenin verilmesine yönelik hazırlıkları başlattılar. 1942 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Türkiye'ye 100 milyon marklık kredi verilmesi üzerinde anlaşıldı.⁵⁷⁵ Türk karar vericiler bahsi geçen meblanın en az %80'inin silah ve askerî malzeme için kullanılmasını istediler. Ayrıca Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu modern silah ve askerî malzemenin Almanya

Korgeneral A. Fuad Erden ve General H. Emir Erkilet dün Almanya'dan geldiler", **Cumhuriyet**, 06.11.1941, s. 1.

⁵⁷² Heyet üyesi emekli general H. Hüsnü Emir Erkilet gerek gezi boyunca Cumhuriyet gazetesine gönderdiği yazılarla gerekse bu yazıları kitaplaştırarak gezi hakkında detaylı bilgiler paylaşmıştır. Erkilet'in bir bakıma şiddetli Alman propagandası içeren kitabı ve Hitler ile yapılan mülakat için bkz.: H. E. Erkilet, **Şark Cephesi'nde Gördüklerim**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 206-247. Erkilet'in aksine, muvazzaf bir general olarak resmî bir sıfatla Almanya'ya giden Korgeneral Ali Fuat Erden'in düşüncelerinin izlerini ise von Papen'in Alman Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 10 Kasım 1941 tarihli raporda bulabiliyoruz. Ülkesine gönderdiği raporda von Papen, yurda dönen Ali Fuat Erden'in kendisine iki saatlik bir ziyarette bulunduğunu, konuşmada Türk-Alman silah arkadaşlığına vurgu yapıldığını belirtmiştir. Büyükelçi von Papen'e göre Erden ziyaret boyunca Alman askerî yapısından ve hazırlıklarından ziyadesiyle etkilenmiş ve bunu kendisine sıkça vurgulamıştır. Alman ordusunun kendisinden sayı ve silah bakımından üstün olan Sovyet askerî birliklerine karşı muazzam bir üstünlük sağlaması Alman askerî sisteminin üstünlüğü ile ilişkiliydi. Keza Ali Fuat Erden, ilginç bir şekilde, Almanların Sovyet ordusu bünyesinde yer alan ve esir alınan Türklere de iyi davranılmasını rica etmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muammer Sencer-Mehmet Ali Yalçın, **Gizli Belgeler: 2. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri ve Hitler'in Türk Dostları**, May Yayınları, 1968, s. 43-46.

⁵⁷³ Hüsrev Gerede, "Die Deutsch-Türkischen Beziehungen", **Zeitschrift für Politik**, Band: 32, Nr:1, Januar 1942, s. 1-3.

⁵⁷⁴ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 251.

⁵⁷⁵ İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e göre, Almanya bu hamlesiyle Türkiye'nin en önemli silah ve savaş malzemesi kaynağı haline gelecekti. Savaş şartlarında çok önemli bir rakam olan 100 milyon mark değerindeki bir yardımı o an için ne İngiltere ne de Amerika Birleşik Devletleri yapabiliirdi. Hele ki Almanlar vadettikleri gibi bu yardımı altı aylık bir süreçte yapabilirlerse, bu durum Müttefikler açısından ciddi problemler doğurabilir, atı alan Üsküdar'ı geçebilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 171; **PRO CAB** 66/26/34.

tarafından sağlanmaması durumunda Müttefik ülkelere yapılan krom sevkiyatının durdurulamayacağı bildirildi.⁵⁷⁶

Almanya'nın bu talebi prensipte kabul etmesi⁵⁷⁷ üzerine alınacak silah ve malzemenin teknik vasıflarını yerinde görmekle vazifelendirilecek bir askerî heyetin Almanya'ya gitmesi hakkında mutabık kalındı. Ardından da 23 Nisan 1942'de Kurmay Albay İsmail Hakkı Tunaboğlu riyasetindeki altı kişilik bir heyet Almanya'ya gitti.⁵⁷⁸ Almanya'daki temasları esnasında Hitler ile de görüşen Türk heyetine Alman askerî üretim sistemi, üretilen modern silah ve araç-gerecin yapısı ve bunun askerî teşkilatlanmaya olan etkileri örneklerle gösterildi.⁵⁷⁹ Bu temaslar esnasında Türk askerî heyeti detaylı listesini Mareşal Keitel'e sundu ve Almanların tahminlerine göre 400 milyon marklık bir yekûna ulaşan listede adı geçen materyalin olabilecek en kısa sürede sevk edilmesini istedi. Nihayetinde Hitler'in kabul ve desteğiyle kendilerine olumlu yanıt verildi.⁵⁸⁰

İkili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik faaliyetler 1943 yılında da devam etti. Öncelikle 31 Mart 1943 tarihinde Türkiye'ye krom karşılığında 18 milyon marklık bir askerî malzeme verilmesi hususunda mutabık kalındı.⁵⁸¹ Ardından ise Alman cephelerini ziyaret etmek ve Almanların yeni silah ve teçhizatını görebilmek için 25 Haziran 1943 günü Orgeneral Cemil Cahit Toydemir başkanlığındaki bir heyet 7 Temmuz 1943 tarihine kadar devam edecek bir ziyaret kapsamında günümüzde Ukrayna topraklarında bulunan Kharkov'a gittiler. Ziyaretin dünya tarihinin en büyük zırhlı birlikler muharebesi olan Kursk Muharebesi'nin hemen öncesine denk gelmesi ilginçtir. Burada Toydemir ve beraberindekiler Alman ordusunun en önemli mareşallerinden biri olan Mannstein ile görüşerek bilhassa Türk ordusunun şiddetle

⁵⁷⁶ Ankara'daki Büyükelçi von Papen'den (Alman) Dışişleri Bakanlığına, 15 Mayıs 1942, Nr:217, **Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945**, Serie E: 1941-1945, Band II, s. 361-362.

⁵⁷⁷ Almanya'nın taahhüt ettiği 100 milyon marklık kredi çerçevesinde Türkiye'ye verilmesi düşünülen silah ve askerî malzeme arasında zırhlı araçlar, uçaklar, tanksavarlar, uçaksavarlar, top ve obüsler, piyadelerin kullanacakları muhtelif ağır silahlar ile bunların mühimmatları öne çıkmaktaydı. Bkz.: Ankara'daki Büyükelçi von Papen'den (Alman) Dışişleri Bakanlığına, 17 Mayıs 1942, Nr:217, **Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945**, Serie E: 1941-1945, Band II, s. 372-373..

⁵⁷⁸ **BCA**, 030.18.01.02.98.48.05; Glasneck, **a.g.e.**, s. 189-191.

⁵⁷⁹ Diplomatik Temsilci Schmidt'in Muhtırası, 30 Mayıs 1942, Nr:256, **Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945**, Serie E: 1941-1945, Band II, s. 442-444.

⁵⁸⁰ Ekonomi Politikası Dairesi Direktörü Wiehl'in Muhtırası, 10 Haziran 1942, Nr:282, **Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945**, Serie E: 1941-1945, Band II, s. 480-481.

⁵⁸¹ Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 493.

ihtiyaç duyduğu tanklar hakkında bilgi aldılar. Üç gün kadar Doğu Cephesi'nde kalan Türk askerî heyeti 28 Ağustos 1943 akşamı Berlin'e geçti. Bazı temasların ardından Batı Cephesi'ndeki durumu görmek üzere Fransa'ya gidilerek oradaki Alman kuvvetlerinin yapısı ve silahları incelendi. Akabinde ise tekrar Almanya'ya dönüldü ve Hitler ile genel durum hakkında bir görüşme yapıldı. Hitler görüşme esnasında Almanya'nın Türkiye'ye açmış olduğu 100 milyon marklık krediden bahsederek bu kredinin iyi kullanılması gerektiği üzerinde durmuş ve bilhassa tank alınmasını tavsiye etmişti.⁵⁸²

Gerçekten de, Almanların telkinleri ile Türkiye'nin gereksinimlerinin kesiştiği noktada silah ve araç-gereç yardımının fazla akamete uğramadan devam ettiği anlaşılmaktadır. Zira 1943 yılı içerisinde Türkiye'nin şiddetle ihtiyaç duyduğu ve tankların önemli bir bölümünü Almanya'dan tedarik edildiği görülmektedir.⁵⁸³ Bu süreçte gelen 70 adet T-3 ve T-4 tankı sayesinde evvela Ankara Kuyucak'ta 6'ncı Tank Alayı kurulmuş ve bu alay da İstanbul Davutpaşa'da kurulan ve 3'üncü Zırhlı Tümen adı verilen ilk zırhlı tümenin nüvesini oluşturmuştur.⁵⁸⁴

Türk ordusunun reorganizasyonu kapsamında kullanılan 100 milyon marklık askerî kredinin ana kalemini tanklar oluşturmakla beraber, modern zırhlı birlik konseptinin çok gerisinde kalan Türk zırhlı birliklerinin geliştirilmesi adına farklı kalemlerdeki silah ve malzeme de envantere sokulmuştur. 4 Mayıs 1944 itibarıyla bahsi geçen 100 milyon marklık kredinin 99 milyon 994 bin 544 marklık kısmı temin edilmiştir. Kredinin kullanımı aşamasında yaklaşık 52 milyon marklık bölüm zırhlı

⁵⁸² Orgeneral Cemil Cahit Toydemir başkanlığındaki heyette Tümgeneral Salih Erkuş, Kurmay Albay Hilmi Oray, Binbaşı Tahsin Berkman ve Kurmay Yüzbaşı Faik Yönköl (Yüngül) bulunuyordu. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.102.59.10. Orgeneral Toydemir yurda dönüşünde bu gezi hakkında bir rapor hazırlayarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay'a sunmuştu. Bahsi geçen rapor ve gezi hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Cemil Cahit Toydemir, **Alman Harp Cepheleri'nde Tetkik Raporu**, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1944; Rifat N. Bali, "Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi: Hitler ile Görüşme", **Toplumsal Tarih**, No:165, Eylül 2007, s. 38-42; İlter, **a.g.e.**, s. 46-48.

⁵⁸³ İkinci Dünya Savaşı dönemi baz alındığında, Türk dış politikasının en önemli başarılarından biri ordusunun zayıflığını savaşa girmek için ustaca kullanması ve savaşan her iki gruptan da silah ve askerî malzeme alabilmesidir. Bu konudaki yorumlar için bkz.: Deringil, **a.g.e.**, s. 179-182; Oran, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, (içerisinde) s. 394-395. Bununla beraber 1943 yılında Ödünç Verme ve Kiralama Yasası kapsamında Amerikan ve İngiliz menşeli olarak Türk ordusunun envanterine giren tanklar için bkz.: **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 12-13.

⁵⁸⁴ Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 477-478; **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 16-17; Glasneck, **a.g.e.**, s. 193-194.

birliklerin reorganizasyonuna, yaklaşık 48 milyon marklık kısım ise Hava Kuvvetleri'nin gelişimine harcanmıştı.⁵⁸⁵

Ne var ki savaş ilerledikçe Almanya'nın gerilemesi ve güçten düşmesi Türk-Alman askerî ilişkilerini de etkiledi. Gerek Alman üretim kapasitesinin düşüşü ve sevkıyat konusunda zorluklar yaşanmaya başlaması gerekse 1944 yılı başından itibaren cephelerde inisiyatifi tamamıyla ele alan Müttefik ülkelerin baskıları⁵⁸⁶ nedeniyle Türkiye, Almanya ile ilişkilerinin gözden geçirmek zorunda kaldı. Evvela krom sevkıyatı durduruldu, ardından ise bütün direnmelere rağmen Müttefiklerin sert ultimatoları nedeniyle siyasi-iktisadi ve askerî ilişkilerin tamamen kesilmesine karar verildi. 2 Ağustos 1944 tarihi itibarıyla bu karar uygulamaya sokulmuştu.⁵⁸⁷

Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Türkiye'de çalışan Alman askerî uzmanlar ülkelere dönmüş ve bunun sonucunda Türk ordusunun reorganizasyonuna eğitim-öğretim safhasında yaptıkları katkı da nihayete ermişti. Ardından İkinci Dünya Savaşı'nda askerî ilişkiler devam etse de, Türk ordusunun yeniden yapılandırılması aşamasında Almanların katkıları sadece silah ve teçhizat teminiyle sınırlı kaldı. Hâlbuki Alman/Prusya askerî sisteminin etkisi savaş döneminde devam etmiş, 1940'lı yılların sonlarına kadar Alman talimnameleri ve Alman askerî yayınları temel rehber olarak kullanılmıştır. Türk askerî sistemine derin bir şekilde nüfuz eden "Prusya ruhu"nın izleri ise daha uzun yıllar boyunca ortadan kaybolmayacaktır.

2.3. TÜRK-İNGİLİZ ASKERÎ İŞ BİRLİĞİ

2.3.1. Cumhuriyet Döneminde Türk-İngiliz Yakınlaşması

29 Ekim 1923'te cumhuriyet rejiminin kuruluşunun ardından uzun süre boyunca mesafeli olarak devam eden Türk-İngiliz ilişkilerinde 1933 yılı ile beraber

⁵⁸⁵ Krecke, **a.g.e.**, s. 187-189. Almanya'dan alınan 100 milyon marklık askerî kredi kapsamında envantere giren silah ve araç-gerecin tam listesi ve birim maliyetleri için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.052.344.09.

⁵⁸⁶ İngiltere ve Almanya'nın başta krom olmak üzere, Almanya için hayati önemi haiz maddelerin gönderilmemesi konusunda 14 Nisan 1944 tarihli ultimatoları ve ambargo tehditleri için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.163.140.14. Ayrıca yine bkz.: A. C. Edwards, "The Impact of the War on Turkey", **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol.22, No:3, July 1946, pp. 391-392.

⁵⁸⁷ Esmer-Sander, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, (içerisinde) s. 181-183; ; Özgüldür, **a.g.e.**, s. 162-163.

hissedilir bir yakınlaşmanın başladığı söylenebilir. Bu bağlamda İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Ramsay'in 14 Ekim 1933 tarihinde ülkesine gönderdiği bir rapor gayet dikkat çekicidir. Raporunda Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerini geliştirme niyetinden bahseden Ramsay, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un bir yakınını kaynak göstererek, Venizelos'un Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk ile kısa süre önce yaptığı görüşmeye atıf yapmaktadır. Burada Atatürk'ün Venizelos'a muhtemel bir savaş durumunda Türkiye'yi savaşa sokmamak için elinden geleni yapacağını ancak yine de bir savaş çıkar ve Türkiye bu savaşa girmek zorunda kalırsa, Türkiye'nin denizlere hâkim ülkenin (İngiltere'nin) yanında yer alacağını söylediğinden bahsedilmektedir.⁵⁸⁸

Ne var ki Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkilerin bir süre daha stabil seyrettiği bilinmektedir. Ludmila Jivkova'ya göre, bahsi geçen süreçte siyasi ilişkilerdeki kıpırdama askerî ilişkilere yansımamıştı. Bunun en büyük nedeni ise Türk Genelkurmayı'nın empyalist temelli İngiliz siyasetine olan güvensizliğiydi. Ancak İtalya'nın Akdeniz'de, Almanya'nın ise Doğu Avrupa'daki revizyonist eğilimleri Türk Genelkurmayı'nın direncini kırmış, siyasi yakınlaşmanın askerî alana da yansımaları sağlamıştı. 1936 yılı itibarıyla Türkiye İngiltere ile askerî iş birliğini arttırmaya yönelik adımları atmaya başladı. Bilhassa 24 Temmuz 1936'da imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde İngiltere'nin verdiği önemli destek bunda ziyadesiyle etkili oldu. Bahsi geçen destek sonucunda Türkiye karşı bir jestle İngiltere'ye limanlarından yararlanma ve havaalanlarının yapımını üstlenme izni vermişti. Başka bir deyişle Türkiye, İngiltere'ye olan güvensizliğinin sona erdiğini hissettiriyor ve ülke savunmasında iş birliği yapma niyetini ortaya koyuyordu.⁵⁸⁹ Kasım 1936'da Türk donanmasının Malta'ya yaptığı ziyaret ise hem Türkiye'nin İngiltere ile olan

⁵⁸⁸ Ömer Kürçüoğlu, "Türk-İngiliz İlişkileri (1920'lerden 1950'lere)", **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s. 83.

⁵⁸⁹ Ludmila Jivkova, **İngiliz-Türk İlişkileri 1933-1939**, Çev. F. Muharrem-F. Erdinç, Habora Kitabevi, İstanbul, 1978, s. 122-123. Keza 1930'lu yılların ortalarından itibaren bu iki ülkenin yakınlaşma nedenlerini ele alan derli-toplu bir analiz için bkz.: Yücel Güçlü, "Turco-British Rapprochement on the Eve of the Second World War", **Belleten**, C.LXV, No:242, Nisan 2001, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 261-280.

gelenseksel dostluğunun yeniden tesis edildiğini hem de Türkiye'nin İngiltere ile beraber askerî bir iş birliğine başladığını göstermesi açısından çok önemliydi.⁵⁹⁰

İngiltere ile başlatılan askerî iş birliği hava gücünün reorganizasyonunda ve donanmada etkisini daha çabuk göstermekle beraber, kara ordusunun yapısal sıkıntılarının giderilmesinde de somut adımlar atılmıştı. Bu kapsamda İngiltere'ye heyetler gönderilerek gerek askerî fabrikaların geliştirilmesinde gerekse sipariş verilecek silahların tespitinde ve kontrolünde koordinasyon sağlanmaya çalışıldı.⁵⁹¹ Ayrıca mesleki bilgi ve görgülerini arttırabilmek üzere İngiltere'ye stajyer subaylar da gönderildi.⁵⁹²

Bunlarla beraber, askerî alanda asıl iş birliği 1939 yılı Mayıs ayında başlamıştır.⁵⁹³ Daha önce de belirtildiği üzere, 12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz müşterek deklerasyonunda iki ülkenin kolektif bir savunma anlayışına geçildiği tüm dünyaya ilan edilmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından ise öncelikle modern silah ve teknik eğitim açısından zayıf durumda olan Türk ordusunun güçlendirilmesi, ardından da Müttefik devletlerin yanında savaşa sokulması çabalarını hızlandırdı.

Türk ordusunun özellikle Balkanlarda vuku bulacak bir Alman saldırısına karşı iyi bir mukavemet unsuru olmasını ve hatta karşı taarruz yapabilecek kudrete eriştirilebilmesini hedefleyen⁵⁹⁴ İngiltere buna yönelik çalışmaları önce Fransa, Fransa'nın Alman işgaline uğramasından sonra ise Amerika Birleşik Devletleri ile beraber uygulamaya sokmuştu.

⁵⁹⁰ **BCA**, 030.10.00.00.200.363.05. Bu dönemde Türk-İngiliz askerî iş birliğinin mahiyetine ve Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Türkiye ile İngiltere arasında yapılması düşünülen bir askerî ittifak antlaşmasını görüşmek üzere İngiltere'ye gidebileceğine dair dış basında çıkan haberlere bir örnek için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.266.798.25.

⁵⁹¹ **BCA**, 030.18.01.02.84.68.10; Karakuş, **a.g.e.**, s. D-49; Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 458-459.

⁵⁹² **BCA**, 030.18.01.02.86.22.11.

⁵⁹³ İngilizlerin böyle bir iş birliğine fazlasıyla istekli olmasında kuşkusuz İngiltere'nin politik ve stratejik algıları müessir konumdaydı. Türkiye'nin muazzam bir stratejik değere sahip olduğuna inanan İngilizler askerî ve iktisadi açıdan güçlendirilecek bir Türkiye'nin Balkanlar ve Orta Doğu'daki İngiliz çıkarlarına hizmet edeceğini düşünmekteydiler. Bkz.: **PRO CAB** 23/100; **PRO CAB** 65/1/15; **PRO CAB** 66/3/14.

⁵⁹⁴ McNeill, **a.g.e.**, p. 265. Türk karar vericilerinin de meseleye İngilizlerin düşüncelerine paralel bir bakış açısıyla baktıkları söylenebilir. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın başında Türk ordusunun zayıflığını çok iyi bilen Türk karar vericiler defansif bir rolü kendi iradeleriyle kabul etmişler ve Müttefik ülkelerden öncelikle savunma stratejilerine uygun silahları talep etmişlerdi. Bkz.: **PRO WO** 201/1176.

2.3.2. Türk Kara Kuvvetleri'nin Reorganizasyonunda İngiliz Etkisi

Türk ordusunun yeniden yapılandırılması bağlamında İngiltere için öncelikli sorun, kullanılması zor olan teknik silahların verilmesinden ziyade, Türk askerî personelinin bu silahları efektif biçimde kullanabilecek bilgi ve birikime sahip olmamasıydı. Dolayısıyla 1941 yılının sonbahar aylarından itibaren İngilizler bir taraftan silah ve askerî malzeme sevk etmeyi, diğer taraftan ise bunların efektif kullanılması için gerekli olan teknik eğitimi vermeyi esas alan bir reorganizasyon planlaması yapmışlardır.⁵⁹⁵

Türk askerî personeline uygulanması tasarlanan teknik eğitim programı kapsamında öncelik zırhlı birliklere verilmiştir. Yapılan görüşmeler esnasında başlıca dört ana konu üzerinde bir eylem planı uygulanmasına karar verilmiştir. Bunlar:

- * İngilizlerin vereceği tankları kullanacak personelin süratle yetiştirilmesi,
- * Türk ordusunun envanterine yeni tankların girmesiyle teşkil edilecek kıt'aların oluşturulması,
- * Tankların verimli biçimde kullanılması için gerekli olan yedek parçanın sağlanması ve bakım merkezlerinin kurulması,
- * Ordunun mekanize ve motorize hale getirilmeye başlanmasıyla ortaya çıkan akaryakıt ihtiyacının giderilmesi.⁵⁹⁶

Savaş başladığında sadece bir zırhlı tugaya⁵⁹⁷ sahip olan Türk ordusunun mekanizasyon ve motorizasyon açısından ivedi biçimde kuvvetlendirilmesi gerektiğine inanan İngilizler 1942 yılının başlarında tank kullanımı ve bakımı için Mısır'da eğitim vermeyi önermişlerdir.⁵⁹⁸ Britanya ataşemiliteri Tümgeneral A. C.

⁵⁹⁵ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 470.

⁵⁹⁶ **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 052, Belge No: 1-2.

⁵⁹⁷ 1937'de Kurmay Albay Zekai Okan'ın emir ve komutasında kurulan ilk zırhlı tugay merkezi Kırklareli'nde bulunan 2'nci Süvari Tümeni'na bağlı olarak faaliyet göstermiş ve 1940 yılı itibarıyla müstakil hale getirilmiştir. Bahsi geçen zırhlı tugay Amerikan, İngiliz ve Alman yardımları sayesinde başka zırhlı tugayların kurulması yoluna gidilince, 1943 yılında "3'üncü Zırhlı Tugay" adını almış ve daha sonra da "3'üncü Zırhlı Tümen" olarak numaralandırılmıştır. Bununla birlikte, Türk Kara Kuvvetleri'nin ilk zırhlı tugay teşkilatlanmasına bakıldığında tank bakımından zırhlı tugayın zayıf olduğu görülmektedir. İlk zırhlı tugayın teşkilat yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 6-7.

⁵⁹⁸ İngilizlere göre Türk ordusundaki eğitimli personel ve teknisyen sıkıntısı en az modern silah ve araç-gerecin yokluğu kadar önemliydi. Örneğin; 1943 yılı ortalarında Türkiye'ye gelen ve temaslarda bulunan General Wilson'a göre Türkiye'nin çektiği teknisyen sıkıntısı bir tank mürettebatına motorun nasıl çalıştığını kitabın birinci sayfasından başlayarak öğretmeyi gerekli kılacak düzeydeydi. Bkz.: Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 185.

Arnold imzasıyla 12 Mart 1942 tarihinde Türk Genelkurmayı'na gönderilen yazıda Türk askerî personelinin modern tip tankların kullanılması ve bakımı⁵⁹⁹ işlerinde yetiştirilmesine hakkında Britanya'nın Orta Şark Başkumandanı Mareşal Claude Auchinleck'in teklifi iletilmiştir. Teklif edilen kurs programında en son modeller de olmak üzere, farklı tiplerdeki tankların sevki ve bakımı, tank topçuluğu, telsizcilik ve diğer muhtelif konularda bakım eğitimlerinin verilmesi öngörülmüştür. Bahsi geçen kurslara ilk etapta toplam dört subay ve sekiz astsubayın katılması uygun görülmüştür. Açılacak kursa iştirak edecek bu ilk grup personelin talim ve terbiyesine haziran ayından itibaren başlanabileceği ve kursun tahminen en az 10-12 hafta süreceği de yine Türk Genelkurmayı'na bildirilmiştir. İngilizler, bahsi geçen kurslara katılacak personelin önceden hazırlanması maksadıyla aslen bir tank subayı olan Yarbay Dewhurst'ün nezaretinde bir oryantasyon programı verilmesini de teklif etmişlerdir.⁶⁰⁰

Türk Genelkurmayı ise İngilizlerin bu teklifini büyük bir memnuniyetle kabul etmiş ve Nisan ayı sonrasında yayımladığı bir yazı ile Harp Akademileri içerisinde bir hazırlık programı açılacağını bildirmiştir. Yapılan açıklamada programın başında İngiliz tank uzmanı Yarbay Dewhurst'ün bulunacağı belirtilerek, iki hafta sürecektir bu programın öncelikli amacının Mısır'a gidecek kabiliyetteki personeli belirlemek olduğu vurgulanmıştır. 5 Mayıs 1942'de başlayıp 18 Mayıs 1942'de bitecek olan bu program sonunda Mısır'a gönderilecek yeterlilikte bulunan personelin isimlerinin en geç 21 Mayıs 1942 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına bildirilmesi istenmiştir. Zira belirlenen takvime göre bahsi geçen personelin 1 Haziran 1942 tarihinde Kahire'de olması uygun görülmüştür.⁶⁰¹

Açılan ilk kurstan verim alınması üzerine İngilizler 16 Ekim 1942 tarihinde Türk Genelkurmayı'na bir mektup göndererek kısa zaman içerisinde Türkiye'ye 210

⁵⁹⁹ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Orta Şark Kumandanlığında açılan bu kurslara iştirak eden subaylardan biri olan İhsan Gürkan'a göre, Türk subaylarının bahsi geçen bakım kurslarına katılma sebeplerinin başında o zamana kadar Fransız askerî sistemine göre yapılandırılan zırhlı ve motorlu araç koruyucu bakım ve onarım sisteminin İngiliz askerî sistemine göre reorganize edilmesi gelmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Gürkan, **a.g.e.**, s. 35.

⁶⁰⁰ **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 154, Belge No: 1-2. Bununla beraber, Britanya Orta Şark Kumandanlığının harp tecrübesinden istifade edilmek üzere bazı askerî personelin henüz 1940 yılı itibarıyla staj yapmaları için Mısır'a gönderildikleri anlaşılmaktadır. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.93.112.13.

⁶⁰¹ **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 150, Belge No: 1; **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 148, Belge No: 1.

adet General Stuart hafif tankı ile 200 adet Valentine orta tankının verilmesinin düşünüldüğünü bildirmişlerdi. Bunun yanı sıra İngilizler verecekleri tankların kullanımını öğrenmek üzere -tercümanları ile beraber- Türk Genelkurmayı'ndan toplam 54 subay ve teknisyenin Mısır'a gönderilmesini istemişlerdir. Yine aynı mektup içerisinde başka bir teklif daha yapılmış ve Ankara'da da bir kurs açılabileceğini belirtmişlerdi. Eğer kabul edilirse, Türk askerî personelin yetiştirilmesi için başlarında bir binbaşının bulunacağı beş kişilik bir uzman kadrosunun Türkiye'ye gönderilebileceği de vurgulanmıştır.⁶⁰²

İngilizlerin bu teklifini münasip bulan Türk Genelkurmayı da verilmesi düşünülen tankları kullanacak personelin süratle yetiştirilmesi ve bu tanklarla teçhiz ve teşkil edilecek kıt'aların meydana getirilmesi için gereken çalışmaların en kısa zamanda başlatılması konusunda fikir birliği sağlandığını muhataplarına bildirmiştir. Türk Genelkurmayı bilhassa Türkiye'de bir tank talimgâhının açılmasını çok önemli görmüş ve İngiliz ordusu içerisinden beş kişilik uzman heyetinin Türkiye'ye gelerek işe başlaması konusunda İngilizlerle görüş birliğine varılmıştır.⁶⁰³

Nitekim yer konusunda bir süre tereddütte kalırsa da, 15 Aralık 1942 tarihi itibarıyla Tank Talimgâhı Süvari Binbaşı Hüsnü Tanker'in komutası altında, Ankara'da kurulmuştur. İngiliz uzmanların yanı sıra, kıt'alarda görev yapan tecrübeli ve ehliyetli subaylar da bu talimgâhta görev almışlardır. Bununla beraber, Talimgâh'ın kurulması Türk ordusunda müstakil bir Tank sınıfının teşkiline de zemin hazırlayacaktır. Talimgâhın kurulmasına karar verilen süreçte Kara Harp Okulu'nun birinci sınıf öğrencileri arasından elli kişi Tank sınıfına ayrılmış ve böylece Tank sınıfı da yeni bir muharip sınıf olarak Harp Okulu'na girmiştir.⁶⁰⁴

İngilizlerin teklif ve yardımlarıyla Ankara'da bir tank talimgâhının açılması Türk zırhlı birliklerinin genel teşkilat yapılanmasına da önemli şekilde tesir etmişti. Zira gerek Mısır'a gönderilen kursiyerlerin dönmeleri gerekse talimgâhta yetiştirilecek personelin katılımıyla Tank sınıfı şiddetle ihtiyaç duyduğu eğitimli personele

⁶⁰² ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 052, Belge No: 1-2.

⁶⁰³ ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 053, Belge No: 1-4.

⁶⁰⁴ Bu arada İngilizlerin önayak olmasıyla kurulan Tank Talimgâhı Eylül 1943'te Tank Okulu, 1944'te de Zırhlı Birlikler Okulu adını alacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan Gürkan, **Tank ve Tankçılık 50 Yaşında: Yarım Yüzyıllık Gelişimin Tarihsel, Teknik ve Taktik Açılardan İncelenmesi (1916-1966)**, K.K.K. Askerî Basımevi, İstanbul, 1967, s. 87; **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 31; Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 475.

kavuşacak ve bu sayede tasavvur edilen yeni bir teşkilat yapısına geçilecektir. Diğer bir deyişle, Türk ordusunda ilk zırhlı tümenin kuruluşu bu şekilde mümkün olacaktır.⁶⁰⁵

İlk zırhlı tümenin kurulması aşamasında İngilizlerle yakın bir iş birliği yapılmış, Britanya Orta Şark Kumandanlığının hazırladığı teşkilat şeması ve mütalaaları zırhlı tümenin kuruluşunda esas alınmıştır.⁶⁰⁶ Yapılan uzun ve ayrıntılı yazışmaların ardından Türk ordusunun ilk zırhlı tümeni 1944 yılında, Tuğgeneral Fehmi Türesel'in komutası altında kurulmuştur. İstanbul Davutpaşa'da konuşlandırılan zırhlı tümene "3'üncü Zırhlı Tümen" adı verilmişti. İngilizlerin tavsiyeleri ve İngiliz teşkilat yapısı örnek alınarak kurulan zırhlı tümenin envanterinde ise İngiliz tanklarıyla birlikte Amerikan ve Alman tankları da bulunacaktı. Zırhlı tümenin bağlı birlikleri ile geri kademesi için lazım olan malzeme konusunda ise yine İngilizlerden yardım alınmıştı.⁶⁰⁷

Türk zırhlı birliklerinin teşkilatlanmasında İngiliz etkisi bu şekilde kendisini belli ederken, Orta Şark Kumandanlığının sorumluluk bölgesi içerisinde kursların düzenlenmesine de ara verilmeden devam edilmiştir. Bu bağlamda ikinci tank kursu 16 Kasım 1942 tarihinde başlamış ve toplam 28 askerî personel bu kursa iştirak etmiştir. Kursu zırhlı tugayda ve İstanbul'da bulunan hafif zırhlı alayda görev yapan personel gönderilmiştir.⁶⁰⁸ Bunu Ocak 1943'te 34 kişilik üçüncü kursiyer grubunun gönderilmesine yönelik karar takip etmiştir.⁶⁰⁹ Akabinde bu kez zırhlı birliklerde teknisyen olarak görev verilmesi düşünülen 157 kişilik bir erat kadrosunun da 1943

⁶⁰⁵ ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 057, Belge No: 1-3. Bununla beraber belirtmek gerekir ki, Türkiye'ye yapılan İngiliz ve Amerikan askerî yardımları sayesinde evvela biri Niğde, diğeri ise İstanbul Selimiye'de olmak üzere iki zırhlı tugay kurulmuştu. Ayrıca her tank bölümünde sadece dört tankta (bir bölük ve üç takım komutanı tankında) telsiz bulunurken İngilizlerin BR-19 telsizlerini vermeleri ile her tankta telsiz kullanımı da sağlanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yazıcı, **a.g.e.**, s. 12-16.

⁶⁰⁶ Türk ordusu teşkilat yapısına ilk zırhlı tümenin girmesi sürecinde İngilizlerle beraber yapılan ön çalışmalar ve taslak planlamalar için bkz.: ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 032, Belge No: 1; ATASE, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 015, Belge No: 1.

⁶⁰⁷ ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 150, Belge No: 1-18; ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 015, Belge No: 1-2; ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 032, Belge No: 1; **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 16-18; Özdemir, **a.g.e.**, s. 27.

⁶⁰⁸ ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 060, Belge No: 1-9; ATASE, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 062, Belge No: 1-2.

⁶⁰⁹ ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 094, Belge No: 1; ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 137, Belge No: 1; ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 138, Belge No: 1; **BCA**, 030.10.00.00.47.304.01-02.

yılı Nisan ayı itibarıyla kursiyer sıfatıyla Mısır'a gönderilmesine karar verilmiştir.⁶¹⁰ Yine aynı süreçte tankların kullanımının yanında bakımında da uzmanlaştırılmaları düşünülen personel için farklı kurslar düzenlenerek programın geri hizmet ayağı da kuvvetlendirilmiştir. Başlangıçta Türk Genelkurmayı bakım kurslarının Türkiye'de açılmasını talep etse de, İngilizlerin menfi bakış açılarından ötürü bu mümkün olmamış, fakat yine Mısır'da tertip edilen kurslar sayesinde Türk ordusunun bu zaafiyeti de giderilmeye çalışılmıştır.⁶¹¹

Türk askerî personelinin Orta Şark Kumandanlığındaki teknik eğitimleri tanklarla sınıflı değildir. Topçuluk, tanksavar, uçaksavar, motorlu nakliye, muhaberecilik, ikmal, tabiye ve gizleme gibi alanlarda da Türk askerî personeline Mısır, Hayfa ve Beyrut gibi şehirlerde teknik eğitim verilmiştir.⁶¹² Karacı askerî personelin yanı sıra, Havacı askerî personel de anılan bu kurslardan istifade etmişlerdir.

İngilizlerin yardımıyla bir tank talimgâhının açılması bahsinde değinildiği gibi, teknik eğitim üzerine yapılan askerî iş birliği kapsamında Türk askerî personeli Britanya Orta Şark Kumandanlığına bağlı yerlerde kurs görürken, İngiliz askerî uzmanlar da Türkiye'ye gelerek muhtelif alanlarda kurs vermeyi sürdürmüşlerdi. 1940 yılından itibaren Türkiye'ye gelen İngiliz uzmanlar başta Harp Akademileri olmak üzere, askerî eğitim kurumları ile beraber kıt'alarda da görev yaparak Türk askerinin modern savaş koşullarının gerektirdiği bilgi ve birikime ulaştırılması için çalıştılar. Bu şekilde bilhassa Türk zırhlı birlikleri İngiliz zırhlı birlikler doktrinine göre yeniden yapılandırılmıştı.⁶¹³ Hatta bu etkileşim o düzeye gelmişti ki, savaşın hemen ardından

⁶¹⁰ **BCA**, 030.10.00.00.50.325.07. Yine bu dönemde 28 erin daha tanklar üzerine kurs almaları maksadıyla Mısır'a gittikleri görülmektedir. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.101.15.05.

⁶¹¹ Tank bakım kurslarında toplamda 500 personelin yetiştirilmesi düşünülürken, ilk aşamada 35 askerî personelin Mısır'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 006, Belge No: 1; **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 013, Belge No: 1-2; **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 024, Belge No: 1-3.

⁶¹² Muhtelif örnekler için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.47.304.10; **BCA**, 030.18.01.02.102.41.01; **BCA**, 030.18.01.02.103.70.10; **BCA**, 030.18.01.02.103.76.02; **BCA**, 030.18.01.02.103.76.05; **BCA**, 030.10.00.00.46.297.30; **BCA**, 030.18.01.02.102.57.17; **BCA**, 030.18.01.02.103.70.09; **BCA**, 030.18.01.02.104.01.50; **BCA**, 030.18.01.02.104.09.13; **BCA**, 030.18.01.02.104.15.09; **BCA**, 030.18.01.02.104.15.10; **BCA**, 030.18.01.02.105.33.02; **BCA**, 030.18.01.02.105.42.18; **BCA**, 030.18.01.02.106.55.12; **BCA**, 030.18.01.02.106.61.17; **BCA**, 030.18.01.02.108.25.04.

⁶¹³ Bu hususta bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.93.116.06; **BCA**, 030.18.01.02.93.123.20; **BCA**, 030.18.01.02.96.84.19; **BCA**, 030.18.01.02.99.72.09; **BCA**, 030.18.01.02.102.40.17; **BCA**, 030.18.01.02.103.75.20; **BCA**, 030.18.01.02.108.33.10; **BCA**, 030.18.01.02.108.50.12; **BCA**, 030.18.01.02.109.67.01;

İngiliz Tuğgeneral G.S. Knight'ın Türk Genelkurmayı'nda "Zırhlı Birlikler Müşaviri" sıfatıyla istihdamına karar verilmişti.⁶¹⁴

Böyle olmakle beraber İngiliz askerî uzmanlar teknik eğitim ve öğretim desteği dışında yerli askerî üretim sisteminin (askerî fabrikaların, bakımhanelerin ve tamirhanelerin) reorganizasyonuna da önemli düzeyde katkı sağladılar. Örneğin; bu konulardaki uzmanlığı ile tanınan İngiliz Tümgeneral G. S. Whitham Türk askerî fabrikalarının verimliliğini arttırmaya yönelik tedbirlerin alınması düşüncesi kapsamında Türkiye'ye gelmiştir. Whitham, Türkiye'de bulunduğu süreçte bir taraftan mevcut askerî üretim sistemindeki sıkıntıları tespit ederken diğer taraftan da modern bir üretim yapısı için gerekli alt yapıyı oluşturma çabasına girmiştir. Kendisine yardım etmekle görevlendirilen diğer uzman İngiliz subay ve teknisyenlerinin de katkısıyla yeniden yapılandırma süreci başlatılmış ve kısa sürede askerî fabrikaların verimliliği arttırılmıştır. Bu verimlilik artışı yer yer %100'e varan ölçülere ulaşmıştır.⁶¹⁵

2.3.3. Adana Görüşmeleri ve Yurt Dışına Gönderilen Askerî Heyetler

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile teşkilat, teçhizat ve doktrin bakımından her ne kadar İngilizlerle angajmana girilmiş olursa da, 1943 yılına gelindiğinde gerek Türk ordusunun istenen düzeye getirilmesi gerekse İngiltere'nin söz verdiği silah ve malzemeyi göndermesi hususunda yapılan planlamanın çok gerisinde kaldığı görülmekteydi. 14-24 Ocak 1943 tarihleri arasında düzenlenen Kazablanka Konferansı'nda Türkiye'nin en geç ilkbahar ayları içerisinde savaşa sokulmasına dair bir prensip kararı alınınca, Churchill'in en yüksek önceliği bu konu olmuştu.⁶¹⁶

Türk ordusunu kuvvetlendirerek bir an evvel savaşın içine dâhil etmeye çalışan Churchill, önemli bir hamle yaparak Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın da hazır bulunacağı bir ortamda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü veya o olmazsa Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile birebir görüşerek siyasi ve askerî ilişkilere ivme kazandırmak istemişti.⁶¹⁷ Hatta İngiliz Savaş Kabinesi'nin Türkiye'ye malzeme sevki

⁶¹⁴ BCA, 030.18.01.02.110.11.03.

⁶¹⁵ Tekeli- İlkin, *a.g.e.*, s. 459-461; PRO CAB 66/21/8. Askerî fabrikalar ve tamirhanelerde çalışan İngiliz uzmanlar hakkında bkz.: PRO CAB 66/17/50; BCA, 030.18.01.02.99.54.11; BCA, 030.18.01.02.107.85.10; BCA, 030.18.01.02.108.47.01. Keza bu kapsamda İngilizlerin askerî depo ve tamirhaneleri ziyaret ederek durum tespiti yapmalarına izin verilmesi hakkında da yine bkz.: ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 143, Belge No: 1.

⁶¹⁶ Winston S. Churchill, *The Hinge of Fate*, p. 697.

⁶¹⁷ PRO CAB 65/37/5; PRO CAB 65/37/7.

hazırlıklarının henüz netlik kazanmaması nedeniyle en yüksek seviyedeki bir görüşmeye sıkacak bakmamasına rağmen Churchill bu konuda ısrarcı davranarak muhataplarını ikna etmeyi başarmıştı.⁶¹⁸

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt'e "Türk ordusuna daha iyi ve daha hızlı bir şekilde silah ve teçhizat verilmesi" için böyle bir toplantının elzem olduğunu anlatan ve böylece onun da onayını alan Churchill, 25 Ocak 1943 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşme talebini Türk makamlara ilettirmiştir. Ertesi gün İsmet İnönü tarafından verilen cevapta Churchill'in talebine olumlu bakıldığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Türkiye topraklarında üst düzey bir görüşmenin yapılması karara bağlanmış ve günümüzde Mersin ili sınırları içerisinde bulunan Yenice Tren İstasyonu'nda hazırlanacak bir vagonda görüşülmesi üzerine mutabakata varılmıştır.⁶¹⁹ 30 Ocak-31 Ocak 1943 günü düzenlenen ve tarihe "Adana Görüşmeleri" olarak geçen bu toplantı İngiltere Başbakanı Churchill ile Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hemen her askerî konuyu ele aldıkları çok geniş katılımlı bir organizasyon olmuştur.

Böyle olmakla beraber, sadece birkaç hafta önce yapılan Kazablanka Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa sokulması yönünde alınmış bir prensip kararı varken, Churchill'in "Türkiye'ye bir istekte bulunmak için değil, silah ve malzeme ihtiyaçlarınızı incelemek için geldim"⁶²⁰ ifadeleriyle söze başlaması gayet ilginçtir. Bu noktada Türkiye'nin savaşa girme konusunda ihtiyatlı tavrını çok iyi bile Churchill'in Türk ordusunun modern harbin ihtiyaçlarına göre reorganize edileceğini hissettirerek muhataplarını yumuşatmaya çalıştığı düşünülebilir.

30-31 Ocak 1943 tarihlerinde yapılan askerî görüşmelerde Türk Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak Britanya İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Alan Brooke'a Türk ordusunun ağır ve hafif tanklara, ağır toplara, obüslere, uçaksavar ve

⁶¹⁸ Ali Hikmet Alp-Üstün Dinçmen, **Türk Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 136.

⁶¹⁹ SSCB Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları**, Çev. Levent Konyar, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2000, s. 95; Hüsnü Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri Sonrası İngiltere'den Sağlanan Askerî Yardımların Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, No:50, Güz 2012, s. 466-467; Winston S. Churchill, **The Hinge of Fate**, pp. 701-704; Arcayürek, **a.g.e.**, s. 187-189.

⁶²⁰ Nur Özmel Akın, **Rauf Orbay'ın Londra Büyükelçiliği**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 123; Erkin, **a.g.e.**, 137.

tanksavarlara, ağır ve hafif makineli tüfeklere acil biçimde gereksinim duyduğunu belirtmiştir. Çakmak’a göre, bu silahların hâricinde motorizasyon sıkıntısını gidermeyi arzulayan Türk ordusunun otomobil, kamyon ve traktör gibi araçlara da hayati düzeyde ihtiyacı vardır.⁶²¹ Buna mukabil Alan Brooke ise Türk kara birliklerinin ihtiyacı özelinde İngiltere’nin iki zırhlı tümen, dört ya da beş topçu alayı, dört ya da beş uçaksavar alayını donatabilecek malzeme ile on iki kundağı motorlu topu en kısa sürede gönderebileceğini belirtmiştir. Bunların dışında ise önceliği olan ihtiyaçların sıralama yapılarak listelenmesi ve bu listeye uygun sevkiyatın bir an önce başlatılması konusunda da mutabakata varılmıştır. Toplantıda alınan kararlar uyarınca Türk askerî personelinin İngiliz ordusunun açtığı kurslara aynı şekilde devam etmesi de kararlaştırılmıştır.⁶²²

Adana Görüşmeleri hiç şüphe yok ki iki ülke arasındaki askerî ilişkilere farklı bir boyut kazandırmıştı. Türk askerî birliklerinin durumunu yerinde görme şansını yakalayan Churchill Türk ordusunun durumu karşısında hayal kırıklığı yaşadığını ve modern donatımdan yoksun olan Türk ordusunun savaşa giremeyecek durumda olduğunu belirtmişti. Churchill’e göre Türkiye tam hazır olmadan savaşa sokulmamalı ve ziyan edilmemeliydi. Tam hazır olabilmesi için ise İngiltere elinden gelen desteği vermek zorundaydı. Amerikalılar savaşın başlarında İngilizlere çok daha modern silahların ve araç-gerecin kullanımını öğretmişlerdi; İngilizler de aynı şekilde Türklere bu konuda yardımcı olmalıydı.⁶²³

Görüşmelerde alınan kararlar gereğince hazırlanan ve “Adana Listesi” adı verilen listede belirtilmiş silah ve malzemenin temini ve nakli için de vakit geçirilmeden çalışılmaya başlanmıştı. 2 Şubat 1943 günü Türk Genelkurmayı tarafından yayımlanan bir emir ile bu iş için gerekli düzenlemelerin vakit geçirilmeden yapılması isteniyordu. Bu bağlamda kara, hava ve deniz subaylarından mürekkep bir “Malzeme Tahakkuk ve Takip Bürosu”nun kurulacaktı. Kurmay Yarbay Hüseyin Ataman’ın başında bulunacağı bu büro gelecek silah ve malzemenin nakli ve

⁶²¹ İzzet Öztoprak, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü”, **Belleten**, C.LXIII, No:237, Ağustos 1999, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 601.

⁶²² Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 459-461; Öztoprak, **a.g.m.**, s. 601-602. Bunlarla beraber, Adana Görüşmeleri’nde yapılan askerî oturumların İngiliz arşivlerinde yer alan tutanakları için bkz.: **PRO CAB** 66/34/14.

⁶²³ Weisband, **a.g.e.**, s. 156-157; Erkin, **a.g.e.**, 138.

depolanmasından sorumlu olacaktı. Mezkûr emirde dikkat çeken bir başka husus ise başta Orgeneral Kâzım Orbay'ın verdiği talep listeleri olmak üzere, daha önce İngilizlerle yapılan temaslar esnasında Müttefik devletlere sunulan listelerin tasfiye edileceği vurgulanmasıydı.⁶²⁴

İngilizler Türk ordusunun modern harp şartlarının gerekliliklerine göre süratle reorganize edilmesi düşüncesi kapsamında, taaahüt ettikleri silah ve malzemenin verimli biçimde kullanılmasını sağlayacak zemini hazırlamak istiyorlardı. Bunun maksatla Türkiye'ye bir heyet göndermeyi de ihmal etmemişlerdi. Heyet öncelikle İskenderun ve Mersin limanlarını ziyaret etmiş ve akabinde de "Hardihood"⁶²⁵ adı verilen eylem planının nasıl uygulanacağı hakkında Türk yetkililerle görüşmeye başlamışlardı.⁶²⁶ Ne var ki dört aşamalı bu eylem planının ilk aşaması bile tamamlanamayacaktı.⁶²⁷

Adana Görüşmeleri'nin Türkiye ile İngiltere arasındaki askerî ilişkilere kazandırdığı ivmenin bir diğer sonucu da Türkiye'den çok sayıda üst düzey askerî heyetin gerek Orta Şark Kumandanlığının sorumluluk sahasındaki bölgelere gerekse İngiltere'ye gönderilmesidir. Bahsi geçen heyetler bir taraftan muharebe şartlarını yerinde inceleyerek katılacakları oryantasyon programları ile askerî bilgi ve görgülerini arttıracaklar diğer taraftan ise Müttefik devletlerin yüksek komuta kademesi ile fikir teatisinde bulunacaklardı.

Buna karşın bahsi geçen nitelikteki askerî heyetlerden ilkinin henüz Adana Görüşmeleri yapılmadan önce, Nisan 1942'de Mısır ve Libya'ya gönderildiği görülmektedir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın damadı Hava Tuğgeneral Şefik Çakmak'ın riyasetindeki heyette "Türk tankçılığının babası" olarak tanınan Kurmay Yarbay Tahsin Yazıcı, yine Türk ordusunun ilk tank taburunda görev

⁶²⁴ **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 067, Belge No: 1-2; **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 068, Belge No: 1-2.

⁶²⁵ "Hardihood" adı verilen eylem planının içeriği ve uygulama safhasında karşılaşılan zorluklar hakkında detaylı bilgi için bkz.: General Sir Henry Maitland Wilson, "Operations in the Middle East from 16th February 1943 to 8th January 1944", Supplement to the **London Gazette**, 12 November 1946, pp. 5595-5598.

⁶²⁶ **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 064, Belge No: 1-2; **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 067, Belge No: 1-2. Bu görüşmeler arasında belki de en önemlisi, Nakliye Müfettişi Tümgeneral Zihni Toydemir ile İngiliz Albay Malet arasında yapılanıdır. Zira yeni kurulan Tank Talimgâhı'nda görev yapacak İngiliz uzmanların sayı ve vasıfları ile açılacak kursların mahiyeti karara bağlanmıştır. Bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 123, Belge No: 1-2;

⁶²⁷ Weisband, **a.g.e.**, s. 181-182.

yapmış tek piyade kökenli subay olan Kurmay Binbaşı Celal Alkoç, Hava Kurmay Önyüzbaşı Talat Biringen ve Kurmay Yüzbaşı Emin Dirvana bulunmaktadır. Heyetin amacı, İngiltere’den alınacak tank ve uçaklar hakkında temaslarda bulunmak ve cephe koşullarını yerinde görmektir. Britanya Orta Şark Kuvvetleri Kumandanı General Auchinleck tarafından özel olarak kabul edilen heyet daha sonra ileri piyade mevzileri de dâhil olmak üzere, İngiliz ordusunun Kuzey Afrika’daki muharebe tertip ve anlayışını yerinde incelemiş ve kullanılan son teknoloji silah ve araç-gereçleri etüt etmiştir.⁶²⁸

Türkiye, İngiltere ile askerî iş birliği ve İngiliz askerî teşkilat ve doktrini tanıma düşüncesi çerçevesinde bir yandan Britanya Orta Şark Kumandanlığına muhtelif heyetler gönderirken, diğer taraftan ise İngiltere’de incelemelerde bulunacak ve İngiliz askerî tesislerini yerinde görecektir. Bu noktada Askerî Fabrikalar Umum Müdürü Tümgeneral Sırrı Seyrek başkanlığındaki heyetin Mısır ve İngiltere’ye yaptığı gezi ziyadesiyle önemlidir. Çünkü Seyrek’in bu ziyaretleri yapma amacı İngiliz ikmal ve bakım teşkilatını görmek ve Türk ordusunun ikmal ve bakım sistemini buna göre yeninden yapılandırmaktır. Ayrıca İngiliz harp sanayii kurumlarının çalışma anlayışını incelemek de Tümgeneral Seyrek’in bir başka ziyaret amacıdır. Adana Görüşmeleri’nden birkaç gün önce, 10 Ocak 1943 günü başlayan ve yaklaşık iki ay süren İngiltere temasları sırasında Seyrek çok sayıda askerî üretim merkezini gezerek yetkililerden izahat almıştır. Heyetin temaslarının gayet verimli geçtiği gerek dönemin Londra Büyükelçisi Rauf Orbay gerekse ataşemiliter olarak Londra’da görev yapan Kurmay Albay Rüştü Erdelhun’un Ankara’ya yazdığı raporlardan açık biçimde anlaşılmaktadır. Keza Seyrek de yurda dönüşünde kapsamlı bir rapor yazarak temasları hakkında devlet üst kademesini bilgilendirmiştir.⁶²⁹

Adana Konferansı sonrasında İngiliz ve Amerikalılarla görüşmek üzere Kuzey Afrika’ya giden ilk kapsamlı heyet ise Yüksek Askerî Şûra üyelerinden Orgeneral Salih Omurtak’ın başkanlığında, 5’inci Kolordu Komutanı Tümgeneral Kurtcebe Noyan ve İstihkâm Müfettişi Tümgeneral Feyzi Mengüç’ün de aralarında bulunduğu on sekiz kişilik gruptur. Genelkurmay Başkanlığının 5 Mart 1943 tarihli emriyle

⁶²⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Çifci, **a.g.e.**, s. 123-126; **BCA**, 030.18.01.02.98.29.17.

⁶²⁹ **BCA**, 030.18.01.02.100.102.08. Tümgeneral Sırrı Seyrek’in İngiltere dönüşünde verdiği rapor ve ziyareti esnasında incelemelerde bulunduğu yerlerin listesi için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.200.364.16.

görevlendirilen bu heyet 7 Mart 1943 tarihinde yola çıkmış ve Nisan ayı ortalarına kadar süren kapsamlı bir gezi programını takip etmiştir. Genel olarak bahsedilecek olursa Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir dörtgeninde gerçekleştirilen ziyaretlerde Müttefiklerin teşkilat ve teçhizat yapısı incelenmiş, devasa geri hizmet (ordudonatım ve levazım) kıtaları gezilmiş ve Müttefik kara - hava - deniz unsurları çok detaylı biçimde gözlemlenerek Müttefik ülkelerin Kuzey Afrika'da bulunan en üst düzey komutanları ile fikir teatilerinde bulunulmuştur. Fikir teatisinde bulunulan komutanlar arasında dünya harp tarihine damga vurmuş olan General Eisenhower, General Patton, General Alexander, General Montgomery ve General Giraud gibi önemli şahsiyetler de vardır.⁶³⁰

Salih Omurtak heyeti ile hemen hemen aynı günlerde Britanya Orta Şark Kumandanlığı nezdinde görevlendirilen bir başka heyet ise Tümgeneral Zekai Okan başkanlığındaki gruptur. Bu heyetin diğerlerinden farklı, reorganize edilen Türk zırhlı birliklerinin komuta kademesinde yer alacak üst rütbeli subayların yetiştirilmesidir. Bu bağlamda zırhlı birliklerin muhtelif mevkielelerinde görev yapabilmeleri maksadıyla; biri tümen, biri, tugay, dördü alay ve altısı tabur komutanlıkları için yetiştirilmek üzere toplam on iki subayın 7 Nisan 1943 günü Kahire'de bulunacak şekilde hareket etmelerini istenmiştir. On iki kişilik bu yüksek komuta heyetine ilaveten iki yüzbaşı bir de üsteğmenden oluşan üç kişilik de bir tercüman kadrosu tayin edilerek Mısır'a gidecek subayların sayısı 15'e tamamlanmıştır. Yayımlanan emirde heyet üyelerinin Mısır'daki zırhlı birlik talimgâhında kurs görecekleleri, Mısır-Filistin ve Suriye topraklarında konuşlanan tank birliklerine ait okul, tamirhane ve depo gibi ziyaret ve tetkik edecekleri ve Suriye'deki İngiliz zırhlı tümeninde staj yapmak üzere en az iki ay müddetle Orta Doğu bölgesinde kalacakları belirtilmiştir.⁶³¹

⁶³⁰ Orgeneral Salih Omurtak heyetinin Kuzey Afrika Cephesi'ne yaptıkları ziyaret, heyet üyelerinin isim listesi ve Müttefik ordular nezdindeki temasları için bkz.: "Bir askerî heyetimiz Şimalî Afrika'ya gitti", **Cumhuriyet**, 09.03.1943, s. 1; "Afrika'daki askerî heyetimiz: Orgeneral Salih Omurtak ve arkadaşları Elalameyn'e hareket ettiler", **Cumhuriyet**, 14.03.1943, s. 1; "Afrika'daki askerî heyetimiz: Orgeneral Salih Omurtak ve arkadaşları Elalameyn'e hareket ettiler", **Cumhuriyet**, 14.03.1943, s. 1; "Askerî heyetimiz: Şimalî Afrika'da bulunan Türk komutanları şerefine General Jiro bir ziyafet verdi", **Cumhuriyet**, 23.03.1943, s. 1 ve 3; "Cezayir'de askerî heyetimizin tetkikleri", **Cumhuriyet**, 28.03.1943, s. 1; "Tunus'taki heyetimizin pek yakınında bir Alman mayını patladı", **Cumhuriyet**, 06.04.1943, s. 1; "Askerî heyetimiz Kahire'de", **Cumhuriyet**, 08.04.1943, s. 3; **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 135, Belge No: 1; **BCA**, 030.18.01.02.101.16.05; **PRO WO** 201/2709.

⁶³¹ Tümgeneral Zekai Okan heyetinin görevleri ve heyette yar alan subaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 1, Gömlek No: 146, Belge No: 1; **BCA**, 030.18.01.02.101.22.05.

Tümgeneral Zekai Okan ve beraberindekilerin katıldıkları kurslardan ve yaptıkları tetkik ziyaretlerinden memnun kalınması üzerine, yakalanan ivmenin akamete uğramaması için 28'inci Tümen Komutanı Tuğgeneral Aziz İlter riyasetinde on dört kişilik bir heyet oluşturularak Mısır'a gönderilmişlerdir. Evvela Ankara'da on günlük bir oryantasyona tâbi tutulan Aziz İlter heyeti, tıpkı Tümgeneral Zekai Okan heyetinde olduğu gibi, Orta Şark Kumandanlığının sorumluluk sahasında bulunan zırhlı birliklerde staj görerek yeni teşkil edilen Türk zırhlı birliklerinin kuruluş, ikmal ve bakım yapılanması açısından örnek alınan İngiliz askerî sistemini etüt etmişlerdir.⁶³² İlter heyetinin hemen arkasından ise bu kez İngiliz topçu sistemini muharebe ortamında gözlemlemek ve İngiltere'nin vereceği topları incelemek üzere Topçu Müfettişi Tümgeneral Vehbi Kocagüney 1943 yılı Sonbaharı'nda Mısır'a gönderilmiştir.⁶³³

2.3.4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Reorganizasyonunun Diğer Boyutları

1943 yılı Yaz ayları ile beraber İngilizlerin teçhizat konusu dışında Türk ordusunun teşkilat yapısının reorganize edilmesine de öncelik verdikleri anlaşılmaktadır. İngilizler bilhassa Türk ordusunun ikmal yapılanmasının reorganize edilmesi üzerinde durmuşlardır.⁶³⁴ Bu kapsamda yapılan toplantılarda Türk zırhlı birliklerinin reorganizasyonu ile birlikte Türk ordusunun motorizasyon ve mekanizasyonunun da artacağını, bunun ise beraberinde getireceği ikmal sıkıntılarının hâlihazırdaki ikmal sistemi ile çözülemeyeceğinin altını çizmişlerdir. Dolayısıyla Türk zırhlı birliklerinin yeniden yapılandırılmasına paralel biçimde, her türlü ikmal işlerini nefsinde toplayan bir ikmal sınıfının vücuda getirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

İngilizler bu iş için evvela bir muhtıra göndereceklerini, ardından da yine Orta Şark Kumandanlığı bünyesinde kurslar açarak yeniden yapılandırılacak Türk askerî

⁶³² Tuğgeneral Aziz İlter heyetinin görevlendirilmesi ve heyette bulunan kişilerin listesi için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 054, Belge No: 1-4; **BCA**, 030.18.01.02.102.59.11.

⁶³³ **BCA**, 030.18.01.02.103.66.12.

⁶³⁴ İkinci Dünya Savaşı yıllarında genç bir subay olarak görev yapan Muzaffer Erendil'e göre o dönemde Türk ordusunda düzenli bir ikmal sistemi olmadığından birliklerin ihtiyaç duyduğu zaruri malzemenin tedarikinde çok zorlanılmaktaydı. Bahsi geçen malzeme yurt içi depolarda bulunsada dahi çoğunlukla gönderilememektedir. Zira uzman personel sıkıntısı had safhadadır. Bu nedenle ihtiyaç sahibi personel çoğu kez gereksinim duyduğu malzemenin çizimi yaparak derdini anlatmaya çalışmakta ve talebini bu şekilde yinelemektedir. Ayrıca ordudonatım teşkilatı da bulunmadığı için birlik komutanları bu iş için bir subay seçmekte ve kendisini "ikmal subayı" olarak vazifelendirmektedir. Bu kişi araç ve gerecin hesabını tutarak gerekli kontrolü yapmaktadır. Bkz.: Erendil, "Hatıralar", **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s. 78-79.

ikmal teşkilatında görev yapacak personeli eğiteceklerini belirtmişlerdir. Türk Genelkurmayı ise mevcut ikmal sisteminin Alman askerî sistemi örnek alınarak işlediğini ve gerekli değişikliğin yapılmasına açık olduklarını bildirmiştir. Bu noktada İngilizler Türk ikmal sisteminin savaş şartlarında aniden değiştirilmesinin mahzuriyetini bildiklerini, bundan ötürü evvela Türk ikmal teşkilatlanmasıyla yan yana yürüyecek bir planmala yapılacağından bahsetmişlerdir. Anılan görüşmelerde yine Türk ordusunun motorizasyon faaliyetleri kapsamında bir geri hizmet yapılanmasının teşekkülü üzerinde de durulmuştur. İngilizler Türkiye'ye peyderpey motorlu araç verilmeye devam edildiğini ancak Türk ordusunun kendisine verilen motorlu araçların bakım ve tamirlerini hakkıyla yapabilecek bir geri hizmet teşkilatlanmasının bulunmadığını söylemişlerdir. Bunun üzerine taraflar mutasavver geri hizmet teşkilatlanmasında çalışacak personelin Mısır ve Türkiye'deki eğitilmeleri için de anlaşmaya varmışlardır.⁶³⁵

Ne var ki yapılan hararetli toplantı ve yazışmalara karşın 1943 yılı itibarıyla Türk ordusunun reorganizasyonu halen istenen seviyeye getirilememiş⁶³⁶, İngilizlerin etkisi büyük ölçüde temaşa boyutunda kalmıştır.⁶³⁷ Oysaki muharebe sahalarında inisiyatif ele alan Müttefik devletler 1943 yılı başlarından itibaren ve özellikle de 17-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında yapılan Quebec toplantısında Türk ordusunun

⁶³⁵ Türk ordusunda yeni bir ikmal teşkilatı kurulması ve geri hizmet teşkilatlanmasının reorganizasyonu hakkında Türk Genelkurmayı ile İngiliz Korgeneral Lindsell başkanlığındaki heyetin yaptığı görüşmelerin ayrıntıları için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 102, Belge No: 1-3; **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 142, Belge No: 1-14.

⁶³⁶ Bu konuda gerek İngilizler gerekse Amerikalılar mutabık durumdadır. Örneğin; 1943 yılı ortalarında Türkiye'ye gelen Mareşal Lord Wilson hatıratında Adana Konferansı'nda alınan kararlar gereği reorganizasyon çalışmalarına hareket getirilmesine karşın sürecin çok ağır işlediğine vurgu yapmıştır. Bkz.: Henry Maitland Wilson, **Eight Years Overseas 1939-1947**, Hutchinson & Co., London, 1948, p. 180. Aynı hususa Amerikan arşiv belgelerinde de dikkat çekilmektedir. Bu dönemde Amerikalılar da, tıpkı İngilizler gibi, Türk ordusunun halen modernize edilemediğini, mevcut ilerleyişle bu işin en az iki yılda tamamlanabileceğini, dolayısıyla Türk ordusunun modernizasyon ve reorganizasyon sürecinin bir an evvel tamamlanması gerektiğini belirtmektedirler. Amerikalılar aksi halde Türkiye'nin sonunun Polonya ve Fransa'dan farklı olmayacağına inanmaktadırlar. Bkz.: **NARA**, NND 770076, RG165/421/253, "United States Assistance to Turkey", 4 Mart 1943.

⁶³⁷ 1943 yılı Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri kapsamında yapılan geçit resminde Türk askerleri İngiliz silah, miğfer ve botlarıyla arz-ı endam ettiklerinde bu görüntü Türk halkını fazlasıyla etkilemişti. Zira Türk ordusu şeklen İngiliz etkisine girdiğini göstermekteydi. Fakat bu etki halen teçhizat ile sınırlı kalmıştı. Teşkilat ve doktrin bakımından henüz kayda değer bir ilerlemeden bahsetmek her iki taraf açısından da söz konusu değildi. Türk ordusunun 29 Ekim 1943'te, Ankara'da yaptığı geçit resminde ortaya koyduğu görüntü ve bunun halk üzerindeki tesiri hakkında bkz.: Ernest Jackh, **Yükselen Hilal: Bir Millet'in Yeniden Doğuşu**, Çev. Perihan Kuturman, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 313.

savunma ordusu görünümünden çıkarılıp taarruz ordusu vasıflarını haiz bir ordu haline getirilmesini planlamaya bile başlamışlardı.⁶³⁸

İngilizler Türk ordusunun modernizasyon ve reorganizasyonunun bir türlü istenen seviyeye gelememesinde Türklerin samimiyetsiz ve isteksiz hareket etmelerinin etkili olduğuna inanmaktaydılar. Türkler bir yandan savaşa girmek için işleri yavaşlatmaya meylederken, diğer yandan da yapısal sıkıntılarını çözmekte isteksiz davranmaktaydılar. Bunda ise aşırı merkezîyetçi yapının devam etmesi, yetersizliğin örtülmesi, gizlilik saplantısı gibi nedenlerin etkisi öncelikliydi.⁶³⁹

Türkiye açısından ise durum biraz daha farklıydı. Türk yetkililer, İngilizlerle yapılan görüşmelerde, modernizasyon faaliyetlerinin planlandığı şekilde ilerlememesini vadedilen silah ve askerî malzemenin bir bütün halinde gelmemesine, eksik olarak gönderilmesine, çoğunun kullanılmış olmalarına ve bunun da teknik sorunlara neden olmasına bağlamaktaydılar. Zira Türk ordusunun motorize ve mekanize edilmeye çalışıldığı dönemde hareket kabiliyeti kazanması bahsi geçen silah ve ekipmanın eksiksiz ve arızasız halde gönderilmesiyle doğru orantılıdır. Motorlu cer vasıtaları, yedek parçaları ve hatta tarifnameleri bile eksik olan, muhtelif arazılarından ötürü ciddi bir bakımdan geçirilmek zorunda kalınan silah ve malzemeden verim alınabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla modernizasyon ve reorganizasyon süreci istenen şekilde yürütülemez.⁶⁴⁰

Bundan başka, Türkiye açısından bir diğer önemli sorun ise verileceği belirtilen silah ve araç-gerecin hiçbir zaman vadedilen ölçekte gönderilmemesidir. Örneğin; 5

⁶³⁸ Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 491; Barkay, **a.g.e.**, s. 125. Quebec'te yapılan toplantıdan sonra İngilizler Türkiye'ye karşı politikalarını "kısa vadede Türkiye'yi savaşa sokmak veya Türkiye'den Doğu Akdeniz'de İngilizlerin stratejisine uygun kolaylıklar sağlamak" şeklinde belirlemişlerdi. Bunun yanı sıra, o an için karşılıklı rıza ile vazgeçilen "savaşa girme" yükümlülüğünü Türkiye'nin zamanı gelince yerine getirebilmesi adına silah ve teçhizat akışını da devam ettirmeyi kararlaştırmışlardı. Bkz.: **PRO CAB** 66/41/20.

⁶³⁹ **PRO WO** 208/1979; **PRO WO** 201/1176; **PRO CAB** 66/44/42; **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 044, Belge No: 1-10. Öte yandan, İngilizlerin 1935'te dahi Türk ordusu ve Türk subayları hakkında benzer yorumlarda bulundukları görülüyor. Zira dönemin İngiliz ataşemiliteri ülkesine gönderdiği bir raporda Türk subaylarının görünüşte Batı'yı örnek alan bir yapıda olsalar da, fiiliyatta Batı'nın modern savaş metodlarını kabul etmede gönülsüz ve isteksiz olduklarını yazmaktadır. Bkz.: **PRO WO** 106/1594D.

⁶⁴⁰ **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 045, Belge No: 1-5; Özlü, **a.g.m.**, s. 91-92. Bununla beraber Türk Genelkurmayı'nın İngilizlerin göndermiş olduğu silah ve malzeme içerisinde tespit edilen noksanlara ilişkin hazırladığı örnek bir liste için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 036, Belge No: 1-4. Keza bahsi geçen dönem itibarıyla (1943 yılı yaz ayları) İngilizler tarafından Türkiye'ye gönderilen silah ve malzemenin listesi için bkz.: **PRO CAB** 66/37/36.

Aralık 1943 günü Kahire’de yapılan görüşmelerde gündemin ilk konusu Adana’da Görüşmeleri’nde verilmesi kararlaştırıldığı halde Türkiye’ye teslim edilmeyen malzemenin durumudur. İsmet İnönü, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Roosevelt’e İngilizler tarafından gönderilmesi gereken silah ve malzemenin %10’unun bile gelmediğini söylerken, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu araya girerek bu oranı %4 olarak düzeltmiştir. Menemencioğlu henüz en acil malzemenin dahi verilmediğini sözlerine eklemiştir.⁶⁴¹

İngilizler bunu savaş koşullarına bağlarken, Türkiye’ye göre bunun altında siyasi amaçlar da yatmaktadır. Örneğin gönderilen malzemenin içerisinde çoğu kez tarifnameler, cetveller ve kullanım kılavuzları bulunmamaktadır. Ayrıca zaten vadedilen ölçekte gönderilmeyen silah ve araç-gerecin önemli oranda kullanılamaz halde bulunması ise işin cabasıdır. Böyle olmakla beraber, Türkiye’nin sahip olduğu lojistik ve depolama kapasitesinin de bahsi geçen yardımlarının istenen düzeye ulaşamamasına yadsınamaz bir etkisi vardı. Silah ve malzemenin indirileceği liman ve hava alanlarının kapasitesinden, bunların nakliyesinde kullanılacak demir ve kara yollarının yetersizliğine, lokomotif-katar sayısından motorlu araçların düzeyine ve hatta kömür ile akaryakıt sıkıntısına kadar pek çok husus yardımların istenen düzeyde gönderilmesine menfi tesir edecek nitelikteydi.⁶⁴² İlginçtir, bu durum 1948 yılı itibarıyla Amerikan askerî yardımlarının başlangıcında da aynı şekilde devam edecektir. Amerikalılar Türkiye’nin teknik eleman sıkıntısından, lojistik ve depolama konusundaki imkânsızlıklarına kadar hemen hemen aynı hususlarda yaşanan sıkıntılara dikkat çekecekler ve öncelikli olarak bu sorunu çözmeye gayret göstereceklerdir.

⁶⁴¹ Feridun Cemal Erkin, “Türkiye’nin Savaşa Katılması İçin Kahire’de Yapılan Müzakereler”, **Bellekten**, C.XLIII, No:170, Nisan 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 431-438; Alp-Dinçmen, **a.g.e.**, s. 191. İngiliz arşiv belgeleri ise daha farklı bir manzarayı ortaya koymaktadır. Buna göre 31 Ocak 1944 tarihine değin Adana Listesi’nde yer alan malzeme arasında Türk Kara Kuvvetleri’ne ayrılan küçük silahların %86’sı, piyade silahlarının %69,2’si, topların %58,3’ü, zırhlı araçların % 49,5’i, tekerlekli araçların %22’si, traktörlerin %23,1’i Türkiye gönderilmişti. Bununla beraber İngilizler teslimatlarının dengesiz olduğunu, vadettikleri silah ve araç-gereci bir bütün halinde/eksiksiz gönderemediklerini kabul etmektedirler. Bkz.: Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 522-523.

⁶⁴² Cemil Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 160-161; Özlü, **a.g.m.**, s. 93-94. Weisband, **a.g.e.**, s.185-187. Türk ordusunun modernizasyonu kapsamında Türk ve İngiliz askerî heyetlerinin askerî yardımı olumsuz etkileyen hususlar hakkında yaptıkları görüşmelere örnek bazı tutanaklar için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 138, Belge No: 1-11; **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 140, Belge No: 1-9; **ATASE**, İDH, Kutu No: 6, Gömlek No: 141, Belge No: 1-4.

Daha evvel belirtildiği üzere, 1944 yılı Türkiye ile İngiltere arasındaki siyasi ve askerî ilişkilerin durma noktasına geldiği yıl olmuştu. Müttefik ülkelerin bütün telkinlerine karşın Türkiye'nin savaşa girmeme konusundaki ısrarı nedeniyle İngilizler Şubat 1944'te askerî heyetlerini geri çekmişlerdi. Bir ay sonra ise Türkiye'ye yapılan askerî yardımların durdurulduğu açıklanmıştı. Ne var ki askerî ilişkiler minimal düzeyde de olsa sürdürüldü.⁶⁴³ 1944 yılı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda çalışan 119 askerî uzman görevlerine devam ediyordu.⁶⁴⁴ Bunun yanı sıra, aynı dönemde İngilizler tarafından Orta Şark Kumandanlığı nezdinde kursa tabi tutulan Türk askerî personel sayısı ise zırhlı birliklerde 192, topçu birliklerinde ise 156'ydı. Keza İngilizlerin kurslarına katılan Türk askerî personel de Türkiye'de İngiliz askerî sistemine göre eleman yetiştirmeye devam etmekteydi.⁶⁴⁵ Dahası silah ve teçhizat sevkiyatı da yavaşlatılmış biçimde yapılmıyordu. Örneğin; Ağustos 1944'ten Haziran 1945'e kadar Türkiye'ye 100 Valentine tankı, 350 uçaksavar, 20.000 tüfek ve 250 kadar farklı türde araç gönderilmişti.⁶⁴⁶

Netice itibarıyla Türkiye 1930'lu yılların ortasından itibaren ilişkilerini geliştirdiği, 1939 yılından itibaren ise askerî açıdan angajmana girdiği İngiltere ile bilhassa Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonu konusunda yakın iş birliğine gitmiştir. Fakat askerî yeniden yapılandırma noktasında istenen düzeye ulaşamamıştır. Bunda en önemli neden, tarafların önceliklerinin birbirlerinden farklı olmasıdır. Zira İngiltere açısından Türk ordusunun bir an evvel savaşa girmesi elzem iken, Türkiye nazarında savaşa girmek en son opsiyondur. Bu durum ise Türkiye'nin zaman zaman reorganizasyon sürecini bilerek yavaşlatmasını ve İkinci Dünya Savaşı

⁶⁴³ İngiltere'nin Türkiye ile askerî ilişkilerini asgari seviyede dahi olsa devam ettirmesinde Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracını kesmesi etkili olmuştu. Türkiye'yi tamamen kaybetmek istemeyen İngiltere mesafeli tutumunu devam ettirmekle beraber, iktisadi enstrümanları kullanarak kontrolü elinde tutmaya gayret göstermiştir. Bkz.: **PRO CAB** 65/42/23.

⁶⁴⁴ Özlü, **a.g.m.**, s. 91.

⁶⁴⁵ Bu rakamlar dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay'ın 29 Şubat 1944 tarihinde İngiliz Hava Mareşali Linnel'e yazdığı mektuptan alınmıştır. Orbay mektubunda Türk Kara ve Hava birliklerinde yeniden yapılandırma sürecinin neden yavaş gittiğini somut örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Genel olarak Orbay İngilizlerin aklındaki soru işaretlerini gidermeye çalışarak bilhassa silah ve teçhizat yardımındaki istikrarsızlığı meselenin temeline oturtmuştur. Orgeneral Kâzım Orbay'ın Hava Mareşali Linnel'e gönderdiği mektubun Türkçe metni için bkz.: **ATASE**, İDH, Kutu No: 2, Gömlek No: 038, Belge No: 1-9. Aynı mektubun İngiliz arşivlerinde bulunan İngilizce kopyası için yine bkz.: **PRO WO** 201/1181.

⁶⁴⁶ Tekeli- İlkin, **a.g.e.**, s. 531.

yıllarında yeniden yapılandırma düşüncesinin büyük oranda “silah ve teçhizat iyileştirmesi” ile sınırlı kalmasını beraberinde getirmiştir.

Öyle ki, Türk ordusu hakkındaki istihbarat raporlarında Amerikalılar 1945 yılında dahi Türk askerî personelinin ordu envanterine sokulan modern silah ve araç-gereci birkaç yıl içerisinde efektif biçimde kullanabilecek seviyeye gelmesine ihtimal vermemişlerdir.⁶⁴⁷ Bu gibi nedenlerden ötürü İngiliz askerî sistemi zırhlı birlikler hâricinde Türk ordusunun teşkilat ve doktrin yapısına önemli sayılabilecek derecede nüfuz edememiş, Alman askerî sistemi Türk ordusu üzerindeki hâkim konumunu korumuştur. Fakat Soğuk Savaş döneminde büyük bir kırılma yaşanacak ve Türk ordusu üzerindeki Alman etkisine en büyük meydan okuma okyanus ötesinden gelecektir.

⁶⁴⁷ **NARA**, NND 765081, RG319/2856, “Intelligence Research Project: Information on Turkey”, Project No:1742A, 15 Mart 1945.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN ASKERÎ SİSTEMİNİN TÜRK KARA KUVVETLERİ'NE NÜFUZ ETMESİ

3.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

3.1.1. İki Ülkeyi Birbirine Yaklaştıran Nedenler

Türkiye her ne kadar tarihin en geniş kapsamlı savaşı olan İkinci Dünya Savaşı'na girmeme başarısını gösterse de, hatırı sayılır büyüklükteki bir orduyu silahaltında tutmuş ve ülkesinin bütün kaynaklarını millî savunma için seferber etmek zorunda kalmıştır.⁶⁴⁸ Bununla beraber, savaş sonrasında pek çok ülke askerlerini terhis eder, ordularını küçültürlerken Türkiye böyle bir şansa sahip olamadı. Zira Türkiye için tehdit algısı devam etmekteydi. Savaş süresince batı sınırlarında Almanya'ya, doğu sınırlarında ise Sovyetler Birliğine karşı teyakkuzda olan ülke, Almanya'nın yenilgiyi kabul etmesiyle batıda rahatlarırken, Sovyetler Birliğinin savaştan kuvvetlenerek çıkmasıyla doğuda daha ciddi bir tehlike ile burun buruna gelmişti.

Savaş içerisinde de Türkiye'ye karşı niyetlerini belli eden Sovyetler Birliği evvela 1945 yılı Şubat ayında yapılan Yalta Konferansı'nda Boğazların hukuki statüsünün değiştirilmesi için sesini yükseltmeye başlamış, aynı yılın Mart ayında ise 17 Aralık 1925 tarihinde yirmi yıllık bir süre için imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı -eğer günün koşullarına göre revize edilmezse- uzatmayacağını bildirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den başlıca talepleri, Türkiye'nin doğu sınırlarında değişiklik yapılması, Boğazlarda Sovyetler Birliği'ne üs

⁶⁴⁸ İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki muharebeleri 8 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın mağlubiyeti kabul etmesiyle fiilen kapansa da, Sovyet tehlikesini gören Türk karar vericiler iktisadi ve mali sıkıntılara rağmen orduyu istenen ölçüde küçültememişler ve askerî modernizasyonu aynı hızla devam ettirmek zorunda kalmışlardı. Ekim 1945'te Sovyetlerin Kafkasya'ya asker yığarak sıkça manevra yapmaları ise bu konudaki endişeleri arttırdı. Dolayısıyla Türkiye bir yandan ordusunu barış dönemi şartlarına uygun şekilde peyderpey küçültmek ve yeninden teşkilatlandırmak isterken, diğer yandan da bütün şartlarını zorlayarak silah satın alma yoluna gidiyordu. Türkiye'nin savaşın hemen sonrasında yaşadığı bu ironik durumun ayrıntıları için bkz.: Tekeli-İlkin, **a.g.e.**, s. 533-538. Keza Türkiye'nin Doğu sınırlarında Sovyet Kızıl Ordusu'nun hasmane hareketlerinden duyduğu rahatsızlık için yine bkz.: Türkiye'deki Büyükelçi'den (Wilson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 2 Kasım 1945, **FRUS**, 1945, Vol.VIII, pp. 1270-1271.

elde etme hakkı tanınması ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin bu iki ülke arasında imzalanacak bir anlaşma ile değiştirilmesiydi.⁶⁴⁹

Hiç şüphesiz ki İngiltere'nin zayıflayarak çıktığı, Amerika Birleşik Devletleri'nin ise henüz Yakın ve Orta Doğu'ya ilgisinin yoğunlaşmadığı bir dönemde yeni uluslararası ortamdan güç alan Sovyetler Birliği'nin bu talepleri Türkiye nezdinde soğuk düş etkisi yapmıştı. Bunun en önemli nedeni de savaş sırasında aktif bir savaş dışı kalma siyaseti güden ve Müttefik devletlerin her türlü telkinine rağmen savaşa girmeyen Türkiye'nin savaş sonrasında kendisini yalnız hissetmesiydi.

Böyle olmakla beraber Türkiye, mevcut imkânlarıyla Sovyetler Birliği'ne karşı tek başına mücadele edemeyeceğinin farkındaydı. Dolayısıyla bu konuda dış desteğin sağlanması elzemdi. Bazı tereddütlere⁶⁵⁰ rağmen evvela İngiltere'nin desteği arandı. Zira ne kadar güç kaybederse kaybetsin, yüzyıllardır Rusların Akdeniz'e inmelerini Hindistan sömürge yolu için ciddi bir tehlike olarak gören ve bu ihtimal her ortaya çıktığında duruma müdahale ederek Türklere destek veren İngilizlerin büyük devlet refleksi göstererek aynı şekilde hareket edeceklerine inanılıyordu.⁶⁵¹ Nitekim öyle de olmuştur. Akdeniz ve Orta Doğu'daki konumlarını kaybettikleri takdirde doğacak olan boşluğun Sovyetler tarafından doldurulacağını iyi bilen İngilizler gerek jeopolitik zorunluluklar gerekse petrol kaynaklarının denetimi açısından her ne pahasına olursa olsun bölgenin Sovyet etkisine girmesine engel olmaya çalışacaklardı.⁶⁵²

⁶⁴⁹ Joseph C. Grew, **Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945**, Ed. Walter Johnson, Vol.II, Houghton Mifflin Company, Boston, 1952, pp. 1468-1469; Türkkaya Ataöv, **Turkish Foreign Policy 1939-1945**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1965, p. 125; Alp-Dinçmen, **a.g.e.**, s. 242-263; Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I (içerisinde) s. 191-193; Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde) s. 472-474.

⁶⁵⁰ Türkiye'nin İngiltere'den destek sağlama hususunda başlıca tereddütü, Ekim 1939'da imzaladığı ve yürürlükte olan Ankara Antlaşması'na rağmen İkinci Dünya Savaşı'na girmemesinin İngilizler üzerindeki menfi etkisiydi. İngiltere'nin bu tavrı öne sürerek Türkiye'ye etkin bir yardım sağlamaktan kaçınılabileceği düşünülmüştü. Tereddüt oluşturan diğer husus ise, İngiltere'nin istese dahi yardım edemeyebileceği gerçeğiydi. Zira savaşta büyük bir yara alan İngiltere savaşın sonunda Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği olmadan ayakta kalabilecek halde değildi. Bu hususta bkz.: Haluk Ülman, "Nato ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.XXII, No:4, Nisan 1967, s. 148.

⁶⁵¹ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 21.

⁶⁵² Bruce Robellet Kuniholm, **The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece**, Princeton University Press, New Jersey, 1980, pp. 70-71; Norasmahani Hussein, "British Foreign Office Perspectives on the Admission of Turkey and Greece to NATO (1947-1952)", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Leeds, 2016, p. 40.

Ne var ki İngiltere reel politiği de görmezden gelemiyordu. Savaş boyunca Amerikalıların pek çok ülkeye yaptığı Ödünç Verme ve Kiralama yardımlarının neredeyse %75'ini almalarına rağmen kaynaklarının büyük bir bölümünü kaybetmelerinden ötürü savaş sonunda iktisadi açıdan ziyadesiyle müşkül duruma düşmüşlerdi. Almanların hava bombardımanları endüstri tesislerine büyük zarar vermiş, ciddi bir barınma sorununu oraya çıkarmış ve üretim sıkıntısının doğurduğu sermaye kaybı kamu hizmetlerini zora sokmuştu. Keza halkın da huzursuzluğu gün geçtikçe artmaktaydı. Bahsi geçen şartlar altında İngilizler öncelikle yaralarını sarma yoluna gitmişlerdi. Bu durumun uluslararası sistemdeki dominant rollerini menfi biçimde etkileyeceği ise, başta kendileri olmak üzere, hemen herkesin malumuydu.⁶⁵³ Dolayısıyla içerisinde bulundukları buhranı kısa vadede aşamayacaklarını görerek Yakın ve Orta Doğu'daki geleneksel Britanya siyasetini terk etmek zorunda kaldılar.

Bu noktada İngilizler açısından yapılacak en doğru iş sorumluluğun Amerikalılarla paylaşılmasıydı.⁶⁵⁴ Buna karşın Sovyetler Birliği ile iş birliğini esas alan bir dış politika izleyen Amerikalılar başlangıçta İngilizlerin telkinlerine itibar etmediler. Ancak 1945 yılı sonlarından itibaren görüşleri değişecekti. Zira Sovyetler evvela söz vermelerine rağmen İran'ın kuzeyindeki askerlerini çekmekte direnmişler, ardından Akdeniz'de bir üs elde edebilmek adına Kuzey Afrika'daki eski İtalyan sömürgelerinde denetim sahibi olmak istemişler ve nihayet Boğazlarda üs dahi talep etmişlerdi.⁶⁵⁵ Özellikle Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerinde denetim kurma çabaları Amerika Birleşik Devletleri adına bardağı taşıran son damla olmuştu.⁶⁵⁶ Her ne kadar BM çatısı altında yapılacak görüşmeler yoluyla Motreux Boğazlar Sözleşmesi'nin dönemin şartlarına uygun şekilde revize edilmesine sıcak baktıklarını

⁶⁵³ Leon Martel, **Lend-Lease, Loans and the Coming of the Cold War: A Study of the Implementation of Foreign Policy**, Westview Press, Colorado, 1979, pp. 86-87.

⁶⁵⁴ Richard A. Best Jr., **Co-Operation with Like-Minded Peoples: British Influences on American Security Policy (1945-1949)**, Greenwood Press, New York, 1986, pp. 127-132. Bu kapsamda İngilizler henüz 1945 yılı Ağustos ayında Sovyetler konusundaki endişelerini Amerikalılara aktarmışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: David J. Alvarez, **Bureaucracy and Cold War Diplomacy: The United States and Turkey (1943-1946)**, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1980, p. 66.

⁶⁵⁵ John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş: Pazarlıklar-Casuslar-Yalanlar-Gerçek**, Çev. Dilek Cenkçiler, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 34.

⁶⁵⁶ Ekavi Athanassopoulou, **Turkey-Anglo-American Security Interests 1945-1952: The First Enlargement of NATO**, Frank Cass, London, 1999, pp. 48-49.

belirtseler de⁶⁵⁷, Sovyetlerin Boğazlar üzerinde mutlak bir denetime kapı aralama çabaları ve Türkiye'nin doğusunda toprak talepleri Amerikalılar nezdinde Sovyetlerin iyi niyet sınırlarını çoktan aştıklarını gösteriyordu.

1946 yılı böyle bir atmosferde başlamış, Türk-Sovyet ilişkilerinde yükselen tansiyon Amerikalıların olaylara bakış açısını değiştirmişti. Ocak ayında Başkan Truman Dışişleri Bakanı James F. Byrnes'a Sovyetlerin Türkiye'ye saldırmalarından korktuğunu çünkü böyle bir durumda yeni bir dünya savaşının fitilinin ateşlenebileceğini belirtiyordu.⁶⁵⁸ Truman'a göre bu gidişe artık dur denmeliydi. Mart ayında ise Amerikalılar düşüncelerini artık daha net ortaya koyuyorlardı. Amerikan basınında yer alan haberlere göre Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve İran'a, Sovyet baskısı karşısında destek çıkıyor ve bir saldırı olması halinde bu duruma sessiz kalınmayarak Birleşmiş Milletler örgütü çatısı altında duruma müdahale edileceği vurgulanıyordu.⁶⁵⁹ Nisan ayında Missouri zırhlısının İstanbul'a gelmesi ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye konusunda dünyaya verdiği mesajı göstermesi açısından çok önemliydi. Zira Türkiye'nin eski Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşını İstanbul'a getiren zırhlı ile beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Hewitt ve Başkan Truman'ın özel temsilcisi Weddell da İstanbul'a gelmişlerdi. Bu durum Amerikalıların Sovyetler

⁶⁵⁷ Bu konu özellikle Potsdam Konferansı esnasında gündemin önemli bir maddesi haline gelmiş ve “Üç Büyükler” olarak adlandırılan Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında yer yer önemli tartışmalara sahne olmuştu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları: Gizli Belgeler**, Çev. Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, 1972, s. 244-338. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri, 2 Kasım 1945 tarihinde revizyon düşüncesini bir nota ile Türkiye'ye iletmisti. Bkz.: Yakın Doğu İşleri Masası Şef Yardımcısı'ndan (Jones) Görüşme Muhtırası, 2 Kasım 1945, **FRUS**, 1945, Vol.VIII, p. 1269; Türkiye'deki Büyükelçi'den (Wilson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 2 Kasım 1945, **FRUS**, 1945, Vol.VIII, pp. 1269-1270.

⁶⁵⁸ Başkan Truman 5 Ocak 1946 tarihinde kaleme aldığı fakat göndermediği mektubunda Dışişleri Bakanı Byrnes'a “demir bir zırh ve sert bir dille” Rusların karşısına çıkılması gerektiğini zira Rusların sadece bir dilden anladıklarını vurgulamaktadır. Truman'a göre o dil “Kaç tümenin var?” sorusundaki üslubun içinde saklıdır. Dolayısıyla Ruslar artık hiçbir şekilde tolere edilmemelidir. Truman'ın Byrnes'a yazdığı 5 Ocak 1946 tarihli mektubun Türkçe tercümesi için bkz.: Nuri Karakaş, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 226.

⁶⁵⁹ Bazı kimselere göre 1946 yılı Mart ayının Amerikan dış politikasındaki değişimde çok önemli bir yeri vardır. Zira 5 Mart 1946'da Winston Churchill'in Fulton/Missouri'de yaptığı meşhur konuşma ile Sovyetler Birliği'ni Batı dünyası için doğrudan bir tehdit olarak göstermesi bir bakıma Truman Doktrini'ne kaynaklık etmişti. Başkan Truman'ın Sovyet tehdidine karşı daha net bir tavır almasına neden olmuştu. Bkz.: Arslan Humbaracı, **Middle East Indictment: From the Truman Doctrine, the Soviet Penetration and Britain's Downfall to the Eisenhower Doctrine**, Robert Halle Limited, London, 1958, p. 46; Louis Joseph Halle, **Soğuk Harp**, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 105.

karşısında Türklerin yanında olduğunu gösteren bir jest şeklinde yorumlanmıştı.⁶⁶⁰ Ardından Mayıs ayı içerisinde Amerikalılar Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan doğan borçlarını silmeye yönelik bir adım atarak tavırlarını daha da pekiştirdiler. Buna göre, Amerikalılar İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Türkiye'ye yaptıkları silah ve malzeme yardımından doğan 100 milyon dolarlık borcu silmişler, sadece sivil malzeme yardımlarından kaynaklanan 4,5 milyon dolarlık bir meblanın ödenmesini kabul etmişlerdi.⁶⁶¹

Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye etkin şekilde yardım yapmasını sağlayacak asıl gelişme Sovyetler Birliği'nin 7 Ağustos 1946 günü Boğazlar konusunda Türkiye'ye verdiği sert notaydı. Sovyetler Birliği birer kopyasını Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye de gönderdiği notasında mevcut Boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliğini sağlayabilecek durumda olmadığı ve Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin aleyhinde kullanılabilecek şartları temin etmediği ifade ediliyordu. Devamında ise Sovyetler Birliği'nin kendi adına hareket ederek yeni bir Boğazlar rejiminin kurulmasını istediği vurgulanıyordu. Bu kapsamda Boğazların güvenliğinin sağlanabilmesi maksadıyla Türkiye ve Sovyet Birliği'nin beraberce hareket etmesi isteniyordu. Hatta psikolojik üstünlüğü ellerinde bulundurmak isteyen Sovyetler, notanın verildiği günlerde Kafkas ve Bulgar hudutlarındaki askerî faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı.⁶⁶²

Sovyetler Birliği'nin bu cüretkâr hareketi Amerika Birleşik Devletleri'ni çok endişelendirmiş ve kızdırmıştı. 15 Ağustos 1946 günü Başkan Truman'ın nezaretinde yapılan ve Amerikan dış politikasına birinci derecede yön veren kişilerin bulunduğu

⁶⁶⁰ İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, The ISIS Press, İstanbul, 1997, s. 21-23.

⁶⁶¹ Bu konuda yapılan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Arasındaki Ödünç Verme ve Kiralama ve Mütalebelere Mütteallik Anlaşma"nın Türkçe metni için bkz.: Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 144-147. Öte yandan, bu anlaşma ile karara bağlanan ve 30 gün içerisinde ödenmesi planlanan 4,5 milyon dolarlık borç belirlenen periyotta Federal Reserve Bank'a yatırılmıştır. Bu konuda Amerikan Dışişleri Bakanlığının Türkiye'nin Washington Büyükelçiliğine gönderdiği teşekkür mektubu için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.137.980.15. Ayrıca yine bkz.: U.S. Congress, **Twenty-Third Report to Congress on Lend-Lease Operations**, 80th Congress, 1st Session, House Document No: 41, January 3, 1947, U.S. Government Printing Office, Washington, 1947, p. 15; "Terms Agreed with Turkey: \$4,500,000 Settlement Set in \$90,000,000 Lend Lease", **The Sun**, 09.05.1946, p. 1.

⁶⁶² Gönlübol-Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I (içerisinde) s. 203-205; Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Beşnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 295-296; Arcayürek, **a.g.e.**, s. 299.

üst düzey toplantıda bu hareketin Sovyetlerin Türkiye'ye ele geçirme planını aşıkâr hale getirdiğine yönelik düşünce kabul görmüştü. Ayrıca yine kabul gören düşünceye göre, Sovyetler Birliği Türkiye'yi kontrol ederse önce Yunanistan, ardından da bütün Yakın ve Orta Doğu'nun Sovyet etkisine girmesi işten bile değildi. Dolayısıyla Türkiye'nin bir Sovyet saldırısına maruz kalması durumunda bütün imkânların seferber edilerek bu saldırıya karşı konulması gerektiği savunulmuştu. Birleşmiş Milletler teşkilatı yetersiz kalırsa Amerika Birleşik Devletleri gerekirse tek başına Sovyetler Birliği'nin karşısına çıkmalı ve saldırganlığı durdurmalıydı.⁶⁶³

Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri çok hızlı bir refleks sergileyerek tepkisini kısa sürede ortaya koydu. Öyle ki Sovyetler Birliği'nin verdiği notayı Türkiye'den önce yanıtladı. 19 Ağustos 1946 tarihinde verilen yanıtta Türkiye'nin egemenlik haklarına vurgu yapılmakta ve Boğazların savunulmasından birinci derecede sorumlu olmaya devam etmesi görüşü yinelenmekteydi. Keza Boğazlar üzerine herhangi bir saldırı yapılırsa bu durumun sadece Türkiye'nin değil, uluslararası sistemin güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılanacağı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin muhtemel yaptırımlarına esas teşkil edeceği belirtilmişti.⁶⁶⁴ Amerika Birleşik Devletleri'nden iki gün sonra da İngiltere benzer bir içeriğe sahip notasını Sovyetler Birliği'ne gönderdi.⁶⁶⁵ Böylelikle gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse İngiltere Sovyet yayılcılığına karşı Türkiye'nin yanında olduklarını sert bir dille ortaya koymuşlardı.

Türkiye ise Sovyetler Birliği'ne cevabî notasını 22 Ağustos 1946 tarihinde vermişti. Nota öncelikle Sovyet iddialarını yanıtlıyor, ardından ise Türkiye'nin egemenlik ve güvenlik haklarından hiçbir şekilde feragat etmeyeceğinin altı çiziliyordu. Bunu 24 Eylül 1946'da ikinci Sovyet notası izlerken yine Amerika

⁶⁶³ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Acheson) Dışişleri Bakanı'na (Byrnes), 15 Ağustos 1946, **FRUS**, 1946, Vol.VII, pp. 840-842; Alvarez, **a.g.e.**, p. 96. Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson da hatıratında bu toplantıya yer vermiştir. Acheson ile beraber Başkan Harry Truman, Donanma Bakanı James Forrestal, Savunma Bakanı Yardımcısı Kenneth Royall ve Genelkurmay Başkanı Dwight Eisenhower'ın da yer aldığı toplantının ayrıntıları için bkz.: Dean Acheson, **Present at the Creation: My Years in the State Department**, W. W. Norton & Company, New York, 1987, pp. 195-196.

⁶⁶⁴ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Acheson) Sovyet Maslahatgüzârına (Orehov), 19 Ağustos 1946, **FRUS**, 1946, Vol.VII, pp. 847-848.

⁶⁶⁵ Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde) s. 505.

Birleşik Devletleri Türkiye’den önce davranarak 9 Ekim 1946 günü Sovyetler Birliğine karşı bir nota daha vermişti. Üstelik bu kez Sovyetler Birliği notanın bir örneğini Amerika Birleşik Devletleri’ne göndermeden böyle bir hareket tarzı benimseniyordu. Türkiye ise ikinci Sovyet notasına cevabını 18 Ekim 1946 tarihinde iletmişti. Sovyetler Birliği’ne verilen cevapta Türkiye’nin bir iyi niyet göstergesi olarak Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin tadili için uluslararası bir toplantıya sıcak baktığı fakat egemenlik haklarına halel getirecek talepleri asla kabul etmeyeceği vurgulanıyordu. Cevabın sonunda da notanın bir örneğinin Montreux Boğazlar Sözleşmesi’ni imzalayan devletlere (Japonya hariç) ve sözleşmeye taraf olmasa da Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderildiği yazılmıştı. Bu yolla Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğine olan güvenini açık şekilde hissettirmekteydi.⁶⁶⁶

Görüldüğü üzere Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Sovyetler Birliği’ne karşı net bir şekilde tavırlarını koymuşlar ve taraflarını belli etmişlerdi. Pek çok kişiye göre Başkan Truman Sovyet tehdidine karşı Türkiye’yi destekleyerek uluslararası siyasette bir kırılma noktası olacak kararı vermişti.⁶⁶⁷ Böylece Amerika Birleşik Devletleri Yakın ve Orta Doğu’da bir aktör olarak oyuna dâhil oluyordu.

3.1.2. Truman Doktrini’ne Giden Süreç

Gelinen noktada Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’nin egemenliğini *de facto* şekilde garanti altına almıştı. Türkiye’yi jeopolitik ve jeostratejik açıdan kaybedilemeyecek bir ülke olarak gören Amerikalılar için artık yapılacak ilk iş Türk ordusunun Sovyet tehdidine karşı direncini arttırmak, en azından dışarıdan bir yardım gelene kadar ayakta durmasını sağlamaktır.⁶⁶⁸ Nitekim İngilizler de aynı şekilde

⁶⁶⁶ Türkiye, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gelişen nota trafiği ve verilen notaların içerikleri için bkz.: Alp-Dinçmen, **a.g.e.**, s. 284-316; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 148-151; Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, s. 27-34; Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı’ndan (Acheson) Türkiye’deki Maslahatgüzarı’na (Bursley), 8 Ekim 1946, **FRUS**, 1946, Vol. VII, p. 875.

⁶⁶⁷ Örneğin, tanınmış Amerikalı akademisyen Bruce Robellet Kuniholm’a göre Amerika’nın Sovyetler Birliği’ne karşı Türkiye’ye açık destek verme politikası, etkileri ve uzun vadeli sonuçları baz alındığında, pek çok kişi tarafından Başkan Truman’ın Japonya’ya atom bombası atılmasına yönelik kararına eş değer düzeyde kritik bir eylem olarak görülmekteydi. Bkz.: Bruce R. Kuniholm, **The Near East Connection Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe (1946-1952)**, Hellenic College Press, Massachusetts, 1984, pp., 1-2.

⁶⁶⁸ Aslına bakılırsa Amerikalıların Türkiye’ye olan ilgisi 1945 yılı sonlarından itibaren artmaya başlamıştı. “Griddle” olarak anılan ve Sovyetler Birliğine karşı yapılandırılan savaş planında bir hava

düşünüyorlardı. Fakat iktisadi ve mali açıdan Türkiye ve Yunanistan'ı tek başlarına destekleyebilecek durumda değillerdi; kaldı ki İngilizler açısından vaziyet her geçen gün kötüye de gidiyordu. Dolayısıyla hem bölgedeki kadim çıkarlarından vazgeçemeyecekleri hem de bu işin yükünü tek başlarına üstlenmeyecekleri için ister istemez Amerikalıları devreye soktular. Bu iş için kısa süre önce İstanbul'a gelerek göreve başlayan İngiliz Büyükelçisi David Kelly kullanıldı. 1946 Sonbaharı'na yaklaşıldığında Kelly, Amerikalı muhataplarına Türk ordusunun silah ve teçhizat bakımından halen ilkel bir durumda olduğunu, mekanizasyonun ve motorizasyonun bir türlü sağlanamadığını, müttefik olmaları hasebiyle Türk ordusunun reorganizasyonunu İngilizlerin yapmak istediklerini ancak o günkü şartlarda kendi ordularına yetebilecek durumda olmadıklarını söyledi.⁶⁶⁹

İngilizlerin bu yöndeki telkinleri karşısında Amerikalılar Türkiye'ye yapılacak yardımların nitelik ve niceliğinin ne olacağı üzerinde çalışmaya başladılar. İkinci Dünya Savaşı öncesinde başka ülkelere askerî yardım yapmak hiçbir zaman Amerika Birleşik Devletleri açısından majör bir dış politika aracı olmamıştı. Amerikan tarihinde 1868'de Mısır'a, 1888'de Kore'ye, 1935'te ise Filipinlere ordularının reorganizasyonunda Amerikalı askerî uzmanların yer aldığı görülmekteydi. Fakat bu işin siyasi bir araç olarak kullanılmaya gayret gösterildiği yer Latin Amerika bölgesi olmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Amerikalılar Komünizm tehlikesine karşı pozisyon alarak çıkar alanı olarak belirledikleri Latin Amerika ve Uzak Doğu'da askerî yardımları siyasi amaçlar için kullanmayı tercih etmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Yakın ve Orta Doğu İngiltere'nin çıkar sahasıydı. Ne var ki Britanya İmparatorluğu artık bu bölgelerdeki Sovyet meydan okumasına karşılık verecek halde değildi. Dolayısıyla Başkan Truman 1946 yılı ilkbaharında Amerikan Kongresi'ne başvurarak Amerikan çıkarları için komünizm tehdidi altındaki ülkelere sivil ve askerî uzman gönderilmesi için yetki talep etmişti. Yani Amerikalılar küresel ölçekli bir

üssü olarak Türk topraklarına büyük bir önem atfedilmişti. Amiral Chester W. Nimitz, General Carl A. Spaatz ve General Thomas T. Handy gibi kişilerin de aralarında yer aldığı askerî ve sivil erkân 15 Ağustos 1946 günü yapılan tarihî toplantıda Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik önemi hakkındaki fikirlerini Başkan Truman ile paylaşmışlardı. Bu konuda bkz.: Michael J. Cohen, **Fighting World War Three From the Middle East: Allied Contingency Plans (1945-1954)**, Frank Cass, London, 1997, p. 53; Melvyn P. Leffler, "Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey and NATO (1945-1952)", **The Journal of American History**, Vol.LXXI, No:4, March 1985, p. 810.

⁶⁶⁹ David Kelly, **The Rulling Few**, Hollis & Carter, London, 1952, pp. 328-329.

hegomonyayı esas alan siyasetlerini uygulamaya sokuyorlardı.⁶⁷⁰ Nitekim dönemin Amerikan Donanma Bakanı James Forrestal'a göre, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel ölçekli iktisadi-siyasi planlarının ilk adımıydı mahiyetindeydi.⁶⁷¹

Türkiye'yi siyasi, askerî ve iktisadi bakımdan destekleme kararı alan Başkan Truman hatıratında bu kararda etkili olan hususların üzerinde de durmuştur. Truman'a göre Amerika Birleşik Devletleri başlangıçta Sovyetler Birliği ile iş birliğine dayalı bir dış politika izlemek istese de, savaştan sonraki iki yılda Sovyetler Birliği'nin müdahil olduğu hemen her konuda işgal ve denetim yoluna gitmesinin verilen kararda çok etkili olduğunu belirtmektedir. Zira Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde hegemonya kurmasına izin verildiği takdirde kısa zaman içerisinde bütün Yakın ve Orta Doğu'nun Sovyet etkisine girmesi kaçınılmazdı. Diğer taraftan, Türk ordusu asker mevcudu açısından dolgun görülse de, modern silah ve araç gereçten yoksun bir orduydı. Uzun yıllardır savaş tecrübesi yaşamaması ise ordunun ivedi olarak modern harbin ihtiyaçlarına uygun şekilde eğitilmesini gerektiriyordu. Ancak Truman'a göre bunlardan daha önemli olan nokta Türkiye'nin zayıf iktisadi yapısıydı. Mevcut iktisadi yapısıyla Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yapılacak bir savaşı finanse etmesi mümkün değildi.⁶⁷²

Amerikalılar Türkiye'ye iktisadi ve askerî yardım yapılmasına karar vermişlerdi fakat bu yardımın nasıl yapılacağı konusunda tereddüt içerisindeydiler. Sovyetler Birliği'ni saldırgan niyetli olmakla suçladıkları bir dönemde Türkiye'ye doğrudan bir yardımın yapılmasını kışkırtıcı bir eylem olabileceğinden korkuluyordu. Bu noktada bir ara formül olarak askerî yardımların İngilizler üzerinden yapılması düşünüldü. Türkiye halen resmî anlamda müttefik konumunda olan İngilizlerin Türk ordusunu teçhiz etmeleri uluslararası arenada tepki çekmeyecekti. Aynı süreçte Amerikalılar ise işin iktisadi yükünü üstleneceklerdi.

⁶⁷⁰ Chester J. Pach Jr., **Arming the Free World: The Origins of the United States Military Assistance Program (1945-1950)**, The University of North Carolina Press, 1991, pp. 7-8.

⁶⁷¹ James Forrestal, **The Forrestal Diaries: The Inner History of the Cold War**, Ed. Walter Millis, Cassel & Company Ltd., London, 1951, p. 209.

⁶⁷² Harry S. Truman, **Years of Trial and Hope**, Vol.II, Doubleday & Company Inc., New York, 1956, pp. 97-98.

Yakın Doğu İşleri Masası'nın 21 Ekim 1946 tarihinde hazırladığı ve “Çok Gizli” ifadesi ile gönderilen muhtırada bu düşüncenin izleri açıkça görölüyordu. Diplomatik, manevi/moral, iktisadi ve askerî yönden Türkiye'ye nasıl bir destek verilmesi gerektiğine dair tavsiyelerin yer aldığı yazıda öncelikle diplomatik yönden Boğazlar sorununun ortaya konan akılcı ve kararlı duruşun devam ettirilmesi önerilmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk Hükûmeti'ne ve halkına Birleşmiş Milletler'in kabul ettiği ilkeler paralelindeki desteğini sürdüreceğinin hissettirmesi büyük bir manevi destek olacağının altı çizilirken, hâlihazırda başlamış olan iktisadi yardımların ek krediler ve diğer iktisadi araçlarla devam ettirilmesi üzerinde durulmaktaydı. Askerî yardım konusunda ise Türk ordusunun kuvvetlendirilmesi için gerekli olan silah ve mühimmatın sağlanmasında İngilizlerin sorumluluk almalarının daha iyi olacağı düşünülmekteydi. Zira gerek Türkiye ve İngiltere arasında resmî bir ittifakın devam etmesi gerekse İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri Türk ordusunun eğitim ve donatımını üstlenmelerinden ötürü İngilizler Türk ordusunu Amerikalılardan daha iyi tanımaktaydılar. Dolayısıyla İngilizlerin bu işi yapmaya devam etmeleri ve Amerikan askerî malzemelerinin İngilizler üzerinden verilmesi Amerikalıların nazarında doğru olan yoldu. Olağanüstü şartlarda ise Amerikalıların Türkiye'ye doğrudan yardım yapması konusunda açık kapı bırakılmaktaydı. Bunlarla beraber, Türkiye'den herhangi bir istek geldiği takdirde teknik konularda askerî danışmanlık yapmak, Türk ordusunun talim ve terbiyesine destek sağlamak gibi hususlara sıcak bakmanın Amerikan siyaseti için bir çelişki oluşturmayacağı vurgulanmaktaydı.⁶⁷³

Nitekim bu kanaat kısa zaman sonra İngilizlere iletilmişti. İngiltere'nin Washington Büyükelçisindeki yetkililere yapılan bildirimde Amerikan düşüncesi aktarılmış ve Türkiye'ye yardım konusunda İngilizlerin sorumluluk alması istenmişti. Böyle olmakla beraber Amerikalılar bu konuda da destek vadederek, İngilizlere Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu askerî malzemeyi sağlayamadıkları durumlarda Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına başvurabileceklerini belirtmişlerdi.⁶⁷⁴

⁶⁷³ Yakın Doğu İşleri Masası'nın Türkiye Üzerine Hazırladığı Muhtıra, 21 Ekim 1946, **FRUS**, 1946, Vol.VII, pp. 894-897.

⁶⁷⁴ Yunanistan'daki Britanya Büyükelçiliğince Yunanistan'daki Amerikan Büyükelçiliğine Verilen Muhtıra, 5 Kasım 1946, **FRUS**, 1946, Vol.VII, pp. 913-915.

Buna karşın hem İngiltere'nin gönülsüzlüğü hem de Türk kamuoyunda Amerika Birleşik Devletleri'nden beklenen ölçüde destek gelmediğine dair seslerin yükselmesi Amerikalıların bu yöndeki düşüncelerini değiştirecekti. Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Wilson 17 Ocak 1947 günü Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda bu konudaki düşüncelerini açık yüreklilikle paylaşıyordu. Wilson'a göre mevcut siyaset biraz daha devam ederse, Türklerin cesaretinin kırılması işten bile değildi. Ayrıca böyle devam ederse Türkiye'nin bağımsızlığına dair Amerikan desteğinin sadece sözden ibaret kaldığı düşünülecekti. Dolayısıyla Türklerin moral-motivasyonlarının düşmesine izin vermemek Amerikan çıkarlarına en uygun hareket tarzıydı. Bunu sağlamanın yolu da askerî yardımın doğrudan Amerika Birleşik Devletleri tarafından sağlanmasıydı.⁶⁷⁵

Büyükelçi Wilson'ın Washington'a böyle bir politika değişikliğini önerdiği günlerde Amerikan karar vericilerine bu kez Yunanistan hakkında benzer bir telkini Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson yapacaktı. Dışişleri Bakanı'na gönderdiği 21 Şubat 1947 tarihli yazısında Acheson, İngiltere'nin Yunanistan için verdiği taahhütleri de yerine getiremediğinden bahsederek, başta Atina'daki Amerikan Büyükelçisi MacVeagh⁶⁷⁶ olmak üzere, bu ülkede bulunan yetkililerin artık Yunanistan'ın bağımsızlığı ile ilgili çok ciddi kaygı duyduklarını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en kısa sürede dizginleri ele almasını istediklerini belirtiyordu. Acheson'a göre, devam eden iç savaşta Komünist gerillalar dışarıdan rahatça yardım alabiliyorken İngiltere'den gerekli desteği sağlayamayan, zayıf teçhiz edilmiş Yunan ordusu moral-motivasyon açısından çökecek hale gelmiş ve çok sayıda bölge Komünistlerin eline geçmişti. Bu nedenle Acheson da, tıpkı Wilson gibi, Dışişleri Bakanlığından mevcut politikasını değiştirmesini istiyordu.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Türkiye'deki Büyükelçi'den (Wilson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 17 Ocak 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 7-8.

⁶⁷⁶ Atina Büyükelçisi MacVeagh 11 Şubat 1947 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazısında Yunanistan'ın Sovyet denetimine girmesi durumunda bütün Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'nın da tehlikeye düşeceğini belirtmiş ve Yunanistan'a yardım yapılmasını istemişti. Bu bağlamda Yunanistan'a yapılacak yardım, Amerika Birleşik Devletleri için "ucuz bir sigorta" olacaktı. Bkz.: Yunanistan'daki Büyükelçi'den (Mac Veagh) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 11 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 16-17.

⁶⁷⁷ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Acheson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 21 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 29-31.

Washington'da yoğun bir diplomasi trafiği başlarken, Amerika Birleşik Devletleri'ni Türkiye ve Yunanistan'a doğrudan yardım yapmaya zorlayacak gelişmeler 21 Şubat ve 24 Şubat 1947 günlerinde yaşanacaktı. Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği Başkâtibi Herbert M. Sichel, Amerikan Yakın Doğu İşleri Masası Şefi Henderson'a verdiği gayriresmî muhtıradaki İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ın durumları ile yakından ilgilendiği, Türkiye hakkında askerî ve iktisadi çalışmalarını devam ettirdiği belirtilmekteydi.⁶⁷⁸ Hâlihazırda Türkiye'nin askerî durumu hakkında hazırlanan raporun ayrıntıları Washington'da bulunan İngiliz Genelkurmay Başkanlığı heyetinden temin edilebilirdi. Fakat genel hatlarıyla ve dört madde halinde yapılan bilgilendirmede Türkiye'nin bağımsızlığının korunmasına çok önem verildiği, Türk ordusunun birinci sınıf bir askerî gücün taaruzuna mukavemet gösteremeyeceği ve bu mukavemetin sadece silah yardımı ile arttırılamayacağı vurgulanıyordu. Buna göre öncelikli olarak ihtiyaç duyulan şey, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin organizasyon kalitesinin yükseltilmesiydi. Kara, deniz, hava sınıflarının teşkilat yapısı ve eğitim seviyesi yükseldikten sonra başta silah ve teçhizat olmak üzere, ihtiyaçlarının nasıl ve hangi ölçülerde giderilebileceği daha sağlıklı olarak anlaşılabilirdi. Yapılan incelemelerde Türk ordusunun geniş kapsamlı bir silah ve malzeme yardımına ihtiyaç duyduğu görülmekteydi. Ne var ki İngiltere mevcut koşullarda bunu yüklenebilecek bir halde değildi. Sonuç olarak bu işi Amerika Birleşik Devletleri üstlenmeliydi.⁶⁷⁹

24 Şubat 1947 günü ise İngiltere bir bakıma malumu ilam etmişti. Britanya Büyükelçisi Lord Inverchapel pazartesi sabahının erken saatlerinde, Dean Acheson'ın deyimiyle, hayati önemi haiz iki nota vererek artık İngiltere'nin artık Türkiye ve Yunanistan'a karşı olan iktisadi ve askerî yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini Amerikan Dışişlerine ilettili.⁶⁸⁰ Inverchapel 1947 yılı içerisinde 250 milyon dolar

⁶⁷⁸ O dönem Amerikan Dışişleri Bakanlığında görevli olan müstakbel Ankara Büyükelçisi George McGhee İngilizlerin resmî notalarından üç gün önce (21 Şubat 1947 Cuma günü) Türkiye ve Yunanistan'a dair tasarruflarını gayriresmî biçimde iletmelerinin sebebini Amerikalıların haftasonundan yararlanarak durumu düşünmelerine yardımcı olmak şeklinde açıklamaktadır. Bkz.: George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu**, Çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, s. 52.

⁶⁷⁹ Britanya Büyükelçiliğinden (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına Muhtıra, 21 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 35-37.

⁶⁸⁰ Dean Acheson hatıratında İngilizlerin kendisine Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımın altı hafta içerisinde bitireceklerini ve Amerikalıların bir an önce sorumluluğu almaları gerektiğini söylediklerini yazmaktadır. Bkz.: Acheson, **a.g.e.**, p. 217.

civarında bir yardıma ihtiyaç duyduğunu, Türkiye'ye de bu miktara yakın bir ölçekte yardım yapılması gerektiğini söylerken, İngiltere'nin an itibarıyla bu düzeydeki bir yardımı yerine getiremeyeceğinin altını çizmişti. Inverchapel, bu yardımlar yapılmazsa Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlıklarını korumalarının da mümkün olmadığını eklemişti. Acheson ise yeni Dışışleri Bakanı Marshall'a İngilizlerin samimiyetine inandığını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra verilecek en kritik kararın eşğine geldiğini vurguluyordu.⁶⁸¹

Bunun üzerine 26 Şubat 1947 tarihinde durum değerlendirmesi yapan⁶⁸² Amerikalılar, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak iktisadi ve askerî yardımı üstlenmeye karar verdiler.⁶⁸³ Ertesi gün Dışışleri Bakanı Marshall, Kongre'den Türkiye ve Yunanistan'a yapılması düşünülen yardım için destek istedi ve akabinde Ankara'daki Büyükelçi Wilson'a bir telgraf çekerek konu hakkında düşüncesini paylaşmasını istedi ve Türkiye'nin mevcut ihtiyaçlarının belirlenmesi için çalışmalara başlaması talimatını verdi.⁶⁸⁴

Büyükelçi Wilson Amerikan Dışışleri Bakanlığına konu ile ilgili cevabını 4 Mart 1947 günü gönderdi. Verilen cevapta Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara'da görevli ataşemiliteri Albay Roberts'ın altı ay önce Türk ordusunun ihtiyaçlarının ne olduğu konusunda bir ön çalışma hazırladığı ve daha güncel bir çalışmanın hazırlanması noktasında Türk makamlarıyla iletişim kurulduğu belirtilmişti. Buna göre, Türk yetkililer mevcut envanterlerinin neredeyse %80 oranında Alman menşeli olduğunu ve Amerikalıların ilk etapta İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlardan iğtinam ettikleri silahları vermelerinin bile makbule geçeceği söylemişlerdi.⁶⁸⁵ Ayrıca Türk

⁶⁸¹ Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı'ndan (Acheson) (Amerikan) Dışışleri Bakanlığına, 24 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 44-45.

⁶⁸² Dışışleri Bakanı Marshall, Savunma Bakanı Patterson ve Donanma Bakanı Forrestal başta olmak üzere çok sayıda üst düzey sivil ve askerî katılımıyla yapılan toplantıda Türkiye ve Yunanistan'ın askerî ve ekonomik pozisyonları üzerinde durulmuş ve Batı açısından büyük öneme sahip bu iki ülkenin desteklenmesi yönünde karar çıkmıştı. Bkz.: Dışışleri Savaş ve Donanma Bakanları Arasında Yapılan Toplantı Tutanağı, 26 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 56-57.

⁶⁸³ Soğuk Savaş dönemi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan ünlü tarihçi John Lewis Gaddis'e göre Başkan Truman aslında bu durumu bir külfet değil, fırsat olarak görmekteydi. Ve Amerikalılar konuyla ilgili hazırlıklarını önceden yapmışlardı. Bkz.: Gaddis, **a.g.e.**, s. 36.

⁶⁸⁴ (Amerikan) Dışışleri Bakanlığından Türkiye'deki Büyükelçiliğe, 28 Şubat 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, p. 69; McGhee, **a.g.e.**, s. 55.

⁶⁸⁵ Ne var ki Amerikalı yetkililerin bu duruma şiddetle karşı çıktığı görülmektedir. Savaş Bakanı Robert P. Patterson'ın Dış İlişkiler Komitesi'nde yaptığı ve gazetelere de yansıyan ifadelerine göre, Türkiye'ye Alman menşeli silahlar verildiği takdirde Türk ordusunun Alman yedek parçasına bağımlı kalması devam edecekti. Oysaki Amerika Birleşik Devletleri'nin temel siyaseti, Türkiye'nin kısa bir zaman

makamları yeni bir uluslararası krizin eli kulağında olduğuna dair bilgilerin dolaştığını, böyle bir ortamda Türk ordusunun derhal harekete geçebilmesi için Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımına başvurabileceklerini yinelemişlerdi.⁶⁸⁶

Wilson Türkiye'de yapılan çalışmaların haricinde kendi yorum ve önerilerini de ayrı bir yazı ile Amerikan Dışişleri Bakanlığına göndermişti. Türkiye'nin an itibarıyla yakın bir Sovyet tehlikesine maruz kalmasını zayıf bir ihtimal olarak gören Wilson'a göre Sovyetler Birliği doğrudan taarruz etmek yerine Türkiye'yi mütemadiyen baskı altına alarak büyük bir orduyu silahaltında tutmasını sağlamak istiyordu. Böylece Türk ekonomisi zayıflayacak ve Türkiye'nin bölgede kuvvetlenmesinin önüne geçilecekti. Bu nedenle Türkiye'ye yardım yapılırken Sovyetlerin ekmeğine yağ sürecektir bir yöntemin izlenmemesini, yani Türkiye'yi ağır bir yükün altına sokarak ekonomisini zayıflatmamayı öneriyordu. Öte yandan Wilson, Türkiye'ye yapılacak yardımın çeşit ve düzeyini belirlerken bir konunun netleştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı: Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye askerî ve iktisadi yardımı hangi amaçla yapacaktı? Muhtemel bir Kızıl Ordu taarruzunda Türkiye'den Sovyet kuvvetlerini Amerikan yardımı gelinceye kadar oyalaması mı bekleniyordu yoksa Türkiye'ye doğrudan bir Amerikan desteği verileceğinin kabul edilmesi durumunda Türk ordusundan ülke içlerine çekilerek gayrinizami harp yoluyla Sovyet kuvvetlerine azami kaybı verdirmesi mi istenmekteydi? Wilson hangi yöntemin seçileceği konusunda henüz işe yarayacak, sağlıklı bir veriye akışına sahip olunmamakla beraber, Türkiye'ye Amerikan ordusu tarafından doğrudan/etkin bir destek verilmesi seçeneğini daha makul bir tercih olarak değerlendirmekteydi. Buna ek olarak Wilson ataşemiliter olarak görev yapan Albay Roberts'ın tahminlerine de yer vermişti. Roberts, Türkiye ile birinci sınıf bir güç arasında kısa vadede savaş beklemediğini fakat buna rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin reorganize edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Reorganizasyonda öncelik verilmesi gereken husus Türk ordusunun motorizasyon ve mekanizasyon

zarfında kendi yerli silah ve teçhizatını üretebilecek kapasiteye getirilmesiydi. "Plan to Give Turks German Arms Opposed: Patterson Assails Proposal in House Committee Discussion", **The Sun**, 28.03.1947, p. 2.

⁶⁸⁶ Türkiye'deki Büyükelçi'den (Wilson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 4 Mart 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 88-89.

bakımından modern hale getirilmesiydi. Zira ancak bu şekilde muharebe etkinliği arttırılabilecekti. Reorganizasyon sürecinin uzun bir vadeye yayılacağına inanan Roberts bununla paralel olarak çok zayıf kara yolu ağı ve yetersiz demir yolu ulaşım hatlarının iyileştirilmesi çalışmalarının da başlatılması gerektiğini vurguluyordu. Roberts değerlendirmelerine personel kalitesinin arttırılmasına yönelik eğitimlerin de en az silah ve teçhizat yardımı kadar mühim bir durum olduğunun altını çizerek son vermektedir.⁶⁸⁷

Türkiye’den bu yönde bilgiler alan Dışişleri, Savaş ve Donanma Bakanlıkları Başkan Truman’ı durumun vahameti hakkında bir kez daha uyarmışlardı. Örneğin; Donanma Bakanı Forrestal 7 Mart 1947 tarihli notunda kabine toplantısında Türkiye’nin Yunanistan’dan biraz daha iyi durumda olmasına karşın Sovyet baskısı sebebiyle 600,000 kişik bir orduyu silahaltında tuttuğunu ancak mevcut iktisadi ve mali imkânları ile bu durumu devam ettiremeyeceğinin konuşulduğunu yazmıştı.⁶⁸⁸ Aynı dönemde Savunma Bakanı Robert P. Patterson da Amerikan Senatosu Dış İlişkiler Komitesi’nde yaptığı konuşmada Türk ordusunun çağ dışı kalmış haline vurgu yaparak onu “1910 Model Ordu” olarak tanımlamaktaydı.⁶⁸⁹

Öte yandan Genelkurmay Başkanı Dwight Eisenhower da 9 Mart 1947 tarihli muhtırası ile karar vericilere görüşlerini iletmıştır. Savunma Bakanı Patterson ve Donanma Bakanı Forrestal’a gönderdiği “Türkiye’ye Askerî Yardım” başlıklı bilgilendirme yazısında Eisenhower, İngiliz askerî erkânı ile konunun askerî tarafını uzun süredir müzakere ettiklerini belirterek Amerikan Genelkurmayı’nın bu konudaki düşüncelerinin İngiliz Genelkurmayı ile uyumlu olduğunu anlatmıştır. İngilizlerin askerî ve iktisadi zayıflamaları nedeniyle Mısır’dan çekildiklerini, Filistin’deki haklarından da büyük ihtimalle feragat edeceklerini vurgulayan General Eisenhower,

⁶⁸⁷ Türkiye’deki Büyükelçi’den (Wilson) (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 4 Mart 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 90-92.

⁶⁸⁸ Forrestal, **a.g.e.**, pp. 247-248. Soğuk Savaş döneminin en önemli isimlerinden biri olarak gösterilen ve bu dönemde Amerikan dış politikasının mimarlarından olan diplomat ve tarihçi George F. Kennan hatıratında Truman Doktrini öncesinde nasıl bir durum analizinin yapıldığına dair işaretler vermektedir. Kenan başlangıçta Yunanistan’ın durumunun daha tehlikeli görüldüğünü ancak daha sonra büyük resme bakıldığında Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik konumdan ötürü en az Yunanistan kadar önemli bir yere sahip olduğunun anlaşıldığını yazmaktadır. Bkz.: George F. Kennan, **Memoirs (1925-1950)**, An Atlantic Monthly Press Book, Little, Brown and Company, Boston, 1967, pp. 316-317.

⁶⁸⁹ Barry Rubin, **The Great Powers in the Middle East 1941-1947: The Road to the Cold War**, Frank Cass, London, 1980, p. 223; Hurewitz, **a.g.e.**, p. 189.

bu tasarruftan ötürü doğacak otorite boşluğunun Batı dünyası için büyük bir tehlike arz ettiğinin altını çizmiştir. Keza Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap dünyası için kilit bir konumda olduğuna da dikkat çeken Eisenhower, Türkiye'nin bölgedeki Sovyet ilerlemesi için de doğal bir engel teşkil ettiğinin üzerinde durmaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'ye yapılacak yardım büyük bir önem taşıyordu. Eisenhower'a göre yardımı iki ana hedefi olmalıydı: Öncelikle, yapılacak yardımlar Türkiye'nin Sovyet baskısına karşı millî bir mukavemet gösterme istencini ve sonuna kadar direnme yeteneğini tahkim etmeliydi. İkinci olarak ise o dönem için muhtemel görünmeyen bir Sovyet taarruzu gerçekleşirse, Türk ordusu bu taarruza direnecek ve tehdidi bertaraf edebilecek kapasiteye getirilmeliydi.

İçeriği göz önünde bulundurulduğunda bir nevi rapor haline getirdiği yazısında General Eisenhower yakın tarihten önemli direnişleri (Finlerin Sovyetlere, Yunanların İtalyanlara karşı) ve önemli mağlubiyetleri (Polonya'nın ve Fransa'nın Alman istilasına uğramaları) örnek göstererek yapılacak yardımların bu örnekler hesaba katılarak şekillendirilmesi gerektiğini anlatmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin mevcut haliyle 600 bin askeri silahaltında bulundurduğuna dikkat çeken Eisenhower, ordunun 41 tümen, 7 müstahkem mevki kumandanlığı, yaklaşık 300 uçaklık bir hava gücü ile önemsiz bir donanmadan müteşekkil bir yapıya sahip olduğunu yazmıştır. Dolayısıyla bu teşkilatlanmanın ayrıntılı şekilde analiz edilerek harekete geçilmesinin uygun düşeceğini savunan Eisenhower'a göre mevcut bilgiler ışığında Türkiye'ye askerî yardım yapılırken öncelikle ana hatlarıyla şu hususların dikkate alınması gerekmektedir:

- a) Yardımda en büyük önem Türk kara ordusuna ve hava taarruzuna karşı korunmaya verilmelidir.
- b) Ordunun teşkilat ve teçhizat yapısı Türk topraklarında etkin bir savunma yapmaya uygun şekilde reorganize edilmelidir. Teçhizat yapısı Türk askerinin kolayca kullanabileceği teçhizattan oluşturulmalı ve büyük ölçüde Türkiye'de üretilebilecek hale getirilmelidir.
- c) Türklerin ellerindeki silah ve teçhizatı kolayca kullanıp geliştirebilmelerine yardımcı olacak bir askerî üretim programının şekillendirilmesine hayati ehemmiyet gösterilmelidir. Zira Türk ordusunun envanterindeki silah ve teçhizat %80 oranında Alman menşelidir.

ç) Türkiye'ye yapılacak iktisadi yardım askerî yardım programı ile entegre haline getirilmeli ve birbirlerini destekleyecek şekilde kullanılmalıdır. Yani lojistik ve iletişim hatlarının geliştirilmesi sivil amaçlara da hizmet edebileceği gibi ordunun mobilizasyonuna da yardım edecek ve ülke genelinde bir bölgeden diğerine birlik kaydırılması kolaylaşacaktır. Bu durum ise Türkiye'nin ülke genelinde silahaltında tuttuğu asker sayısını azaltmasına ve dolayısıyla da hissettiği mali yükün azaltılmasına yardımcı olacaktır.

d) Türkiye'nin bazı konularda (ordusu için uçak üretebilmek gibi) kendi kendine yeterli hale gelebilmesi için zamana ihtiyacı olduğu anlaşıyor. Bu türden eksiklerini giderebilecekler tek kaynak ise Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi görünmektedir.⁶⁹⁰

Durumun vahametine kani olan Başkan Truman nihayetinde Türkiye ve Yunanistan'a doğrudan ve kapsamlı⁶⁹¹ bir yardım programı uygulanmasına karar vermiş ve 12 Mart 1947 günü tarihe "Truman Doktrini" olarak geçecek olan konuşması ile yardım sürecini başlatmıştı. Konuşmasında evvela Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı bunalım ve içinde bulunduğu zor şartlardan bahseden Truman, Yunanistan'ın komşusu olan Türkiye'nin de en az Yunanistan kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgi ve desteğini hak ettiğini vurgulamıştı. Truman'a göre her ne kadar Türkiye ile Yunanistan'ın mevcut koşulları birbirinden farklı olsa da, Tür-kiye'nin de bağımsızlığını koruyabilmek adına desteğe ihtiyaç duymaktaydı.⁶⁹² Tür-kiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerikan ve İngiliz

⁶⁹⁰ **NARA**, NND 770076, RG165/421/534, "Memorandum for the Secretary of War and the Secretary of the Navy", 9 Mart 1947. Bununla beraber, bazı kaynaklarda bu yazının 13 Mart 1947 tarihli olduğu da belirtilmektedir. Bkz.: Türkiye'ye Yapılacak Askerî Yardım Konusunda Savunma Bakanlığı ve Donanma Bakanlığına Muhtıra, 13 Mart 1947; **NARA**, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 2, File 867.00/3-1347, pp. 1-5; Dışişleri, Savaş ve Donanma Bakanları Arasında Yapılan Toplantının Tutanakları, 12 Mart 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 109-110.

⁶⁹¹ Amerikalılar en başından itibaren Türk ordusunun küçük, ülke maliyesine daha az yük olacak ama daha etkili bir hale getirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdi. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi için uzun vadeli bir planlamaya ihtiyaç duyulduğunun da farkındaydılar. Bu nedenle evvela Türkiye'nin ihtiyaçlarının net biçimde belirlenmesi, bu iş için de Türkiye'ye bir inceleme heyeti gönderilmesi üzerinde durulmuştur. Bilhassa Donanma Bakanı Forrestal'ın önem verdiği bu husus diğer yetkililerce de kabul görecektir ve yakın zamanda uygulamaya geçirilecektir. Bkz.: Genelkurmay Başkanı'ndan Savaş ve Donanma Bakanlarına Muhtıra, 13 Mart 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 110-114.

⁶⁹² Başkan Truman tarihe geçen bu konuşmasında her ne kadar "özgür ve demokratik" ülkelerin dolaylı ve dolaysız saldırılara karşı korunması gerektiğini öne çıkarmaya çalışsa da, aslında Amerika Birleşik Devletleri'nin coğrafi bakımdan sınırlı ve somut çıkarlarını bütün dünya geneline teşmil edecek ahlaki

desteğiyle başlattığı modernizasyon çabalarını devam ettirmeye mecburdu⁶⁹³ ve İngiltere yaşadığı iktisadi ve mali sıkıntılardan ötürü artık yardım edebilecek durumda olmadığı için bu işi Amerika Birleşik Devletleri tek başına yapmak zorundaydı. Orta Doğu’da statükoyu koruyabilmek adına Türkiye’ye yardım yapılması gerektiğinin altını çizen Truman, bu iş için Kongre’den Yunanistan ve Türkiye için 400 milyon dolarlık bir yardımın yapılmasına yönelik izin talep etmişti. Bahsi geçen mebla 30 Haziran 1948 tarihinde sona erecek bir periyotta kullanılacaktı ve Yunanistan’a yapılacak yardımın miktarı en fazla 350 milyon dolar olacaktı. Ayrıca Truman bu ülkelerin yeniden yapılandırılmasında çalışacak asker-sivil uzmanların görevlendirilebilmeleri ve yardımın en efektif şekilde ulaştırılabilmesi için gerekli düzenlemelere izin verecek bir yetkiyi de yine Kongre’den talep etmişti. Truman, Amerika Birleşik Devletleri’nin İkinci Dünya Savaşı’nda dünya barışını koruyabilmek maksadıyla 341 milyar dolar para harcadığını, aynı amaca hizmet edecek bir düşünce için Yunanistan ve Türkiye’ye yapılacak yardımın bu paranın yüzde birinin onda birinden biraz daha fazla olacağını belirtiyordu.⁶⁹⁴

3.1.3. Truman Doktrini’nin Uygulanmasında İlk Safha: Tümgeneral Lunsford Oliver İnceleme Heyeti’nin Teşekkülü

Truman Doktrini kapsamında Yunanistan ve Türkiye’ye yapılacak yardım kanunu 22 Nisan 1947’de Senato’da, 8 Mayıs 1947’de ise Temsilciler Meclisi’nde kabul edilmesini müteakiben 22 Mayıs 1947 tarihinde Başkan Truman’ın imzasıyla

bir prensip haline soktuğu aşikârdı. Bkz.: Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1979, s. 12.

⁶⁹³ İkinci Dünya Savaşı yıllarında genç bir subay olarak görev yapan Orhan Erkanlı’ya göre Türkiye harp dışında kalmasına rağmen harbin bütün ağırlığını taşımıştı. Bu nedenle kendisini koruyabilmek için yardıma ihtiyacı vardı. Bu yardım bilgi, silah, malzeme ve hatta postal ile çoraba kadar uzanan bir yelpazedeydi. Dolayısıyla silahlı kuvvetlerin kontrolü eğitim - organizasyon ve lojistik destek bakımından ister ietemez Amerikalıların eline bırakılmıştı. Fakat Amerikalılar geleceğe yönelik planlı bir çalışma içerisinde bulunduklarından silah ve teçhizat ile beraber kendi usüllerini Türkiye’ye benimsetecek, bütün ikmal kaynaklarını elinde toplayacak ve kısa sürede tek satıcı - tek verici haline gelecekti. Bkz.: Orhan Erkanlı, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s. 391.

⁶⁹⁴ Başkan Truman’ın tarihe geçen konuşma metni için bkz.: The Turkish Aid Program, “The President Message to Congress on Aid to Greece and Turkey, March 12, 1947”, United States Government Printing Office, Washington, 1948, pp. 12-17; E. Taylor Parks vd., **A Decade Of American Foreign Policy Basic Documents 1941-1949**, Revised Edition, Department of State, Washington, 1985, pp. 530-534; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 152-157. Konuşmanın Türkçe tercümesi için yine bkz.: **Amerikan Türk Yardım Programı**, Çev. Cenan Sahir Silan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1948, s. 14-21.

uygulamaya sokulmuştu.⁶⁹⁵ Ancak doktrinin ilanı ile yardım kararının yürürlüğe girmesi arasında geçen iki ayı aşkın süreçte bazı tartışmalar da yaşanmıştı. Zira Türkiye’de bazı kesimler yapılacak yardımın egemenlik haklarını zedeleyecek hususlar içermesinden ürkemekteydiler. Hatta Amerikan basınına göre, Türkiye’de bir grup insan kısa süre sonra başlayacak Amerikan askerî yardımını Birinci Dünya Harbi’nin hemen öncesinde Almanların Türkiye’ye yaptığı askerî yardıma (Liman von Sanders Askerî Yardım Misyonu’nun Türkiye’ye gelişine) benzetmekteydiler. Dolayısıyla Amerikalıların yardımın amacına uygun biçimde kullanılması bağlamında denetim ve kontrol sağlayacaklarına ilişkin intiba Türk kamuoyunda rahatsızlığa neden olmuş ve bu durum Amerikan makamlarına iletilmişti. Amerikalılar ise böyle bir durumun söz konusu olamayacağına dair güvence vererek bu rahatsızlığı giderme yoluna gitmişlerdi.⁶⁹⁶

Diğer taraftan Amerikan kamuoyu da Türkiye’ye yardım konusunda bazı tereddütler yaşamıyor değildi. Bir kısım insan Truman Doktrini’nin yeni kurulan Birleşmiş Milletler örgütünü zayıflatacağını düşünürken, başka bir grup Türkiye’nin demokrasi ile yönetilmediğini bahane göstererek yardımın yapılmasına karşı çıkmaktaydı. Yine Türkiye’nin bütün telkinlere karşın İkinci Dünya Savaşı’nda Müttefik devletlerin yanında savaşa girmediği ve bu sayede diğer devletler büyük bir yıkım yaşarken Türkiye’nin savaştan fazla yara almadan çıktığı gibi söylemler de Türkiye’ye yardım yapılmasına destek vermeyenlerin argümanları arasındaydı.⁶⁹⁷ Ancak bütün bu tartışmalara rağmen Türkiye ve Yunanistan’a yapılacak yardım onaylanmıştı.

Doktrinin ilanından sonra böyle bir tartışma ortamı yaşanırken, bir yandan da boş durulmuyor ve yardımın ne şekilde yapılacağına dair çalışmalara devam ediliyordu. Daha önce de belirtildiği gibi, Amerikalılar Türkiye’ye yapacakları askerî

⁶⁹⁵ “Public Law 75” olarak da bilinen “Yunanistan ve Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun”un orijinal metni için bkz.: **A Decade Of American Foreign Policy Basic Documents 1941-1949**, pp. 534-537; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 158-161. Konuşmanın Türkçe tercümesi için ise bkz.: **Amerikan Türk Yardım Programı**, s. 22-27.

⁶⁹⁶ Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı’ndan (Acheson) Türkiye’deki Büyükelçiliğe, 24 Mart 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 130-131; Büyükelçi’den (Wilson) Amerikan Büyükelçiliği’ne (Maslahat Güzarı Bursley’e), 4 Nisan 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 138-139; “Turkey Awaits U.S. Envoy for Loan Discussion”, **The Chicago Daily Tribune**, 27.04.1947, p. 8.

⁶⁹⁷ Karakaş, **a.g.e.**, s. 295-297; “Truman Betraying U.S., Wallace Says”, **The New York Times**, 14.03.1947, p. 7.

ve iktisadi yardımın maksada uygun biçimde kullanılması adına Türkiye'nin iktisadi ve askerî yapısını daha iyi etüt etmek, mümkünse sıkıntıları yerinde görmek ve daha doğru bir ifadeyle, Türkiye'nin kılcal damarlarına nüfuz etmek istiyorlardı. Bunun için de bir inceleme heyetinin oluşturulmasına ve Türkiye'ye gönderilmesine karar verilmişti.⁶⁹⁸ İnceleme heyeti Türkiye'deki Amerikan Büyükelçiliğine yardımcı olmak üzere ülke geneline yayılarak araştırmalarda bulunacak ve tavsiyeler verecekti.

Evvela bu heyetin başında olacak kişi seçilecekti. Türkiye'ye gönderilecek heyetin başında tümgeneral rütbesindeki bir askerın yer alması uygun görüldü. Bu kişinin planlama yetisinin kuvvetli olması gerekiyordu. Keza geçmişte benzer yapıdaki inceleme organizasyonlarında bulunması da tercih sebebiydi. Dahası, müktesebatı ile üst makamlara askerî, teknik ve hatta iktisadi konularda önerilerde bulunabilecek birikime sahip olmalıydı. Sonuç olarak yedi kişilik bir liste içerisinde Tümgeneral Lunsford E. Oliver'ın bahsi geçen inceleme heyetine başkanlık etmesine karar verildi.⁶⁹⁹

İnceleme heyetine başkanlık edecek kişinin belirlenmesinden sonra sıra heyet yapısının ve hangi alanlarda çalışma yapılacağına açıklığa kavuşturulmasına gelmişti. Yakın ve Orta Doğu için oluşturulan Amerikan Dışışleri, Savunma ve Donanma Bakanlıkları koordinasyon grubu alt komitesinin yaptığı toplantıda inceleme heyetinde yer alacak kişi sayısının yirmi üçten fazla olmaması, bunlardan dört kişinin Dışışleri Bakanlığından, on iki kişinin Savunma Bakanlığından (Karacı ve Kara Havacı), yedisinin ise Donanma Bakanlığından seçilmesine karar verildi. Yine planlama yapacak personelin üç sınıftan (Kara, Hava, Deniz) da temin edilmesi, stratejik-operatif ve lojistik konularda planlama yapabilmesi münasip görüldü. Keza muhabere, nakliye ve harp levazımı üzerine uzmanlığı olanlar da yer almalıydı. Ayrıca sivil uzmanlardan da etkin biçimde istifade edilmeliydi. Heyete Türkiye'ye gitmeden önce oryantasyon eğitimi verilecekti. Savunma harcamaları içerisinde bütçesinin % 60'ını Kara, % 30'unu Hava, % 10'unu ise Deniz yapılanmasına tahsis eden Türkiye'nin

⁶⁹⁸ Dışışleri Bakanından Savaş Bakanı'na (Patterson), 29 Nisan 1947, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 157-158.

⁶⁹⁹ Türkiye'ye gönderilecek inceleme heyetinin başkanlığı için adı geçen isimler şunlardı: Tümgeneral E. N. Harmon, Tümgeneral J. T. Lewis, Tümgeneral W. R. Schmidt, Tümgeneral L. E. Oliver, Tümgeneral W. C. Livesay, Tümgeneral H. L. McBride, Tümgeneral W. M. Robertson. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 770076, RG165/421/534, "Memorandum for General Norstad: Survey Group for Aid to Turkey", 24 Nisan 1947.

öncelikle acil ihtiyaçları tespit edilecek, Türk ordusunun reorganizasyonu için uzun vadede yapılması gerekenler de belirlenecekti. Bu kapsamda heyet üyeleri teçhizat yardımının yanında teknik eğitim konusuna da eğilmelilerdi. Dolayısıyla halen Türkiye’de bulunan İngiliz askerî uzmanlarının bu yardımlar içerisindeki rolünün ne olacağı üzerine kafa yorulmalı ve İngilizler Türkiye’de kalırlarsa Amerikan ve İngiliz personelin ortak çalışma koşulları tespit edilmeliydi.⁷⁰⁰ Bütün bu hususların yanında heyetin altı hafta içerisinde detaylı bir veri havuzu oluşturması ve sağlanan verilerin ışığında Ankara Büyükelçisi Wilson’ın bir rapor hazırlayarak bunu Amerikan Dışişleri Bakanlığına göndermesi istenmekteydi. Amerika Birleşik Devletleri hükûmeti Türkiye’ye yapılacak yardımın nasıl şekilleneceğine bu rapora bakarak karar verecekti.⁷⁰¹

Aynı günlerde Türk yetkililerle de görüşmeler sıklaştırılmıştı. Yapılacak yardımın teferruatı hakkında konuşulmaya başlanmış, altyapı çalışmalarının hızlandırılmasıyla birlikte Türk ordusunun savunma planlamalarının değişeceği de anlaşılmıştı. Başbakan Recep Peker’in yakın çevresine aktardığı bilgilere göre

⁷⁰⁰ İngilizler Türk ordusunun reorganizasyona katkı sağlamayı prensipte kabul etseler de, bu dönemde düşüncelerinin çok da net olmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde İngilizler bir taraftan basına demeç vererek talep geldiği takdirde, Türkiye’deki askerî uzmanlarının sayısını arttırabileceklerini söylerlerken fiiliyatta buna gönülsüz olduklarını da göstermekteydiler. Ne var ki İngilizler Türkiye üzerindeki askerî etkilerini tamamen kaybetmek de istemiyorlardı. Bunun için Amerikalılarla müzakerelerini devam ettirdiler. Hatta Amerikalıların her hareketlerini takip etmek adına sık sık istişare toplantıları yapmayı önermekteydiler. İngilizlerin niyetini anlayan Amerikalılar ise Türklerin haberi olmadan kendileriyle doğrudan görüşemeyeceklerini belirtmekle beraber Türk ordusunun reorganizasyonu hakkında bilgilendirme yapmayı da taahhüt ettiler. Ne var ki bu taahhütte dahi Türklerin gizli tutulmasını istedikleri bilgileri paylaşmayacaklarının altını çizmişlerdi. Türkiye ise İngilizlerin bu tutumuna 1947 yılı sonlarında tavır koyacak ve Türkiye’de bulunan İngiliz askerî uzman sayısının yarı yarıya azaltılacağını bildirecekti. Bununla beraber 1949 yılı itibarıyla Türkiye’de görev yapan İngiliz askerî uzmanlarının sayısı 27’si subay ve 80 kadar da diğer eğitimciler olmak üzere toplamda 100 civarındaydı. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Yakın Doğu ve Afrika İşleri Masası Şefi’nden (Henderson) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarına (Acheson) Muhtıra, **FRUS**, 1947, Vol.V, 3 Haziran 1947, pp. 188-190; Yakın ve Orta Doğu için Dışişleri-Savunma-Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Grubu Alt Komitesi Raporu: Türkiye’ye Yardım İçin Amerikan Misyonu Başkanına Talimat Mektubu, (23 Temmuz 1947), **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 255-258; **PRO WO** 371/87983; Julian Lewis, **Changing Direction: British Military Planning for Post-war Strategic Defense (1942-1947)**, Frank Cass, London, 2003, p. 83; Athanassopoulou, **a.g.e.**, pp. 66-67; “Britain Offers to Double Its Turkish Mission: Assumption by U.S. of Full Burden of Other Aid to Turks Tied to Proposal”, **New York Herald Tribune**, 13.03.1947, p. 8; “Britain Plans for Mission to Stay in Greece”, **New York Herald Tribune**, 19.03.1947, p. 14.

⁷⁰¹ **NARA**, NND 770076, RG165/421/534, “Survey of US Assistance to Turkey: Report by the State-War-Navy Coordinating Subcommittee for the Near and Middle East”, Tarihsiz. Bu raporun Amerikan Dışişleri Bakanlığınca yayımlanan nüshasında “28 Nisan 1947” tarihinde dolaşıma girdiği belirtilmiştir. Bkz.: Yakın ve Orta Doğu için Dışişleri-Savunma-Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Grubu Alt Komitesi Raporu, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 153-156.

Amerikalılar İskenderun-Mersin arasında liman faaliyetlerini arttırmak ve buradan Doğu sınırına kadar uzanan yollar yapmak istiyorlardı.⁷⁰² Recep Peker'in Amerikalılarla artık yardımın ayrıntılarını konuşmaya başladıklarını belirtmesinden birkaç gün sonra bu durum gazetelere de yansımıştı. Evvela 12 Mayıs 1947 günü çıkan haberlerde Amerika Birleşik Devletleri'nden gelecek yardımın askerî alana ve stratejik önemi haiz demir yolu ağının genişletilmesine harcanacağı belirtilirken⁷⁰³, akabinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü verdiği beyanat ile bu yardımın sadece askerî alanlara kullanılacağını vurgulamıştır.⁷⁰⁴ 14 Mayıs 1947 tarihinde ise yapılacak yardım kapsamında kara ordusunun reorganizasyonu ile beraber donanmanın da aynı şekilde ıslah edileceğine yer verilmiştir. Yine bu tarihte Amerika Birleşik Devletleri'nden gelecek inceleme heyeti ile alakalı bilgiler de paylaşılmış, 20 Mayıs 1947 tarihinden sonra gelecek heyetin rahat çalışabilmesi maksadıyla Dışişleri Bakanlığının Ankara'da özel bir bina tahsis ettiği anlatılmıştır.⁷⁰⁵

Türk basınında böyle haberler çıkarken Dışişleri Bakanı Marshall da 15 Mayıs 1947 tarihinde Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliğine gönderdiği yazıda Türkiye'ye gelmek üzere olan inceleme heyetinin çalışma prensipleri hakkında daha detaylı bilgiler paylaşmıştı. Marshall, Türkiye'deki tetkiklerin Amerikan Büyükelçisi nezaretinde yürütüleceğinin altını çizmiştir. Buna göre heyet;

- * Türk kara, deniz ve hava güçlerinin öncelikli ihtiyaçlarının tespit edilmesi,
- * Türk askerî sisteminin etkinliğini ve kendi kendine yeterliliğini arttıracak projeler de dâhil olmak üzere, sistemi geliştirecek iktisadi ve endüstriyel yardımların ortaya konması,
- * Türk ordusunun mevcut hantal yapısının beraberinde getirdiği bakım giderlerini azaltırken aynı paralelde ordunun muharebe etkinliği geliştirecek şekilde reorganize etmenin yollarının aranması,
- * Türk ordusunun Amerikan ya da İngiliz uzmanlarca eğitilmesinin sağlanması,

⁷⁰² Bu bilgiyi Nihat Erim 9 Mayıs 1947 tarihinde, günlüğüne not olarak düşmüştür. Bkz.: Nihat Erim, **Günlükler (1925-1979)**, Haz. Ahmet Demirel, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 122.

⁷⁰³ “Amerikan yardımları: Türkiye'ye verilecek olan 100 milyon doların bir kısmı demir yollarına sarf edilecek”, **Cumhuriyet**, 12.05.1947, s. 1, 3.

⁷⁰⁴ “Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyanâtı: Amerikan yardımı askerî sahalarda kullanılacak”, **Cumhuriyet**, 13.05.1947, s. 1, 3.

⁷⁰⁵ “Amerikan yardımı hakkında anlaşma”, **Cumhuriyet**, 14.05.1947, s. 1, 3; “U.S. Mission Off for Turkey to Aid Defense”, **New York Herald Tribune**, 20.05.1947, p. 11; “U.S. Mission to Turkey”, **The Times of India**, 13.05.1947, p. 6.

- * Türkiye’de uzun vadede bir Amerikan misyonunun çalışması iktiza ederse böyle bir heyetin türünün, yapısının, amaçlarının ve boyutunun belirlenmesi,
- * İngilizlerin Türkiye’ye yönelik askerî yardımların sağlanmasındaki katılımının devam ettirilmesi ve Türkiye’nin de kabul etmesi halinde, böyle bir durum vuku bulursa, Amerikalılar ve İngilizler arasındaki ilişkilerin saptanması,
- * İhtiyaç duyulan malzemeye ait tedarik süreçlerinin planlanması,
- * Türkiye’ye verilecek yardımın kullanımı hususunda Amerikalıların yapacağı denetimin metod ve boyutunun ortaya konması gibi konular üzerinde çalışacaktı.

3.1.4. Tümgeneral Lunsford Oliver İnceleme Heyeti’nin Raporu

Öte yandan beklenen heyet 22 Mayıs 1947’de, yani Başkan Truman’ın “Public Law 75” ya da “Yunanistan ve Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun”u yürürlüğe soktuğu gün Türkiye’ye varmış ve Ankara’dan ailelerine sağ-salim Türkiye’ye ulaştıkları haberi gönderilmişti.⁷⁰⁶ Heyet başkanı Tümgeneral Oliver ise havaalanında ayağının tozuyla yaptığı açıklamada geçici bir görevle geldiklerine dikkat çekerek bu süreçte Türk yetkililer ile iş birliği içerisinde çalışacaklarından emin olduğunu söylemiştir. Haberde yaklaşık üç ay kadar Türkiye’de kalacağı tahmin edilen heyetin çalışmaları için Ankara’daki Hava Savunma Komutanlığı binasının tahsis edildiği yazılmıştır.⁷⁰⁷

Amerikan arşiv belgelerine yansıyan ceride niteliğindeki faaliyet programına göre İnceleme Heyeti Başkanı Tümgeneral Oliver 23 Mayıs 1947 Cuma günü evvela Büyükelçi Wilson, Millî Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir ve Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Muzaffer Tuğsavul’un yer aldığı bir tanışma toplantısına katılmıştı. Aynı günün akşamı ise saat 19.00’da heyet üyeleri ve üst düzey komutanlar Büyükelçi Wilson’ın verdiği kokteyle iştirak etmişlerdi. Ertesi gün Amerikan İnceleme Heyeti ile Türk muhatapları arasında bir toplantı yapılmıştı. Genelkurmay Başkanlığı binasında yapılan geniş katılımlı toplantıda Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Muzaffer Tuğsavul Türk askerî birliklerinin 1939 yılından itibaren “ülkesini savunmak” için teyakkuz halinde olduğuna, Türkiye’nin her ne pahasına olursa olsun bağımsızlığını ve topraklarını savunacağına ve son insan kalıncaya kadar

⁷⁰⁶ NARA, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 1, File 867.00/5-2347, p. 1.

⁷⁰⁷ “Amerikan heyeti dün Ankara’ya geldi”, *Cumhuriyet*, 23.05.1947, s. 1, 3.

pes etmeyeceğine vurgu yapmıştır. Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin aynı zamanda dünya barışının da korunması adına yapılan bir mücadele olduğunun altını çizen Tuğsavul, Amerikalılarla giriştikleri bu ortak mücadelenin amacına ulaşacağından da şüphe duymadığını anlatmıştır.⁷⁰⁸ Haftasonunu muhtelif sosyal aktivitelerle geçiren heyet, aynı zamanda Türkiye'de yer alan İngiliz askerî uzmanlarla da ilk teması kurma fırsatını yakalamıştır.

Bununla beraber heyetin ancak 26 Mayıs 1947 tarihinden itibaren tam olarak faaliyete geçtiği söylenebilir. Birkaç gün Ankara'da kalan heyet sınıf ve uzmanlık alanlarına göre Türkiye'nin muhtelif bölgelerine dağılmıştır. Temasları esnasında pek çok resmî kurum ve kuruluşu yakından tanıma imkânı bulan⁷⁰⁹ heyet üyeleri çalışmalarını 12 Temmuz 1947 gününe kadar yoğun biçimde icra etmişlerdir.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ NARA, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 1, File 867.00/6-447, pp. 1-2; "Amerikan askerî heyeti ile ilk toplantı yapıldı", **Cumhuriyet**, 25.05.1947, s. 1, 3.

⁷⁰⁹ Bu noktada 5 Temmuz 1947 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Amerikan İnceleme Heyeti'ni kabulünde yaptığı konuşma dikkat çekicidir. İnönü, Türk ordusunun üst komuta kademesinin de hazır bulunduğu bir ortamda heyet üyelerine o döneme değin Türk ordusu hakkında hiç kimseye verilmeyen mahrem bilgilerin Amerikalılara verildiğinin altını çizmiştir. Bkz.: NARA, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 1, File 867.00/7-747, pp. 1-2.

⁷¹⁰ Amerikan İnceleme Heyeti'nin çalışmaları hakkında basına yansıyan haberlerden bazı örnekler için bkz.: "Amerikan heyeti tetkik seyahatlerine başlıyor", **Cumhuriyet**, 30.05.1947, s. 1, 3; "Ankara'daki Amerikan heyetinin tetkikleri: Heyet azasından Adana'ya giden iktisadçının verdiği demeç", **Cumhuriyet**, 01.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan heyeti yarın tetkik gezisine çıkıyor: Boğazların askerî ihtiyaçları da yerinde tetkik edilecek", **Cumhuriyet**, 02.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan askerî heyeti: Heyet üyeleri tetkikler yapmak üzere dün Ankara'dan memleketin muhtelif yerlerine hareket ettiler", **Cumhuriyet**, 04.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan heyeti Mersin'e vardı", **Cumhuriyet**, 05.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan havacıları Sivas'ta: Heyet Sivas'ta incelemeler yapacak", **Cumhuriyet**, 06.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan hava heyeti dün Eskişehir'e gitti: İktisad heyeti de İzmit'e giderek fabrikalarda tetkikler yaptı", **Cumhuriyet**, 11.06.1947, s. 1; "Amerikan heyetleri İzmir ve Bursa'da", **Cumhuriyet**, 12.06.1947, s. 2; "Amerikalı iktisadçılar bizi nasıl buldular: Heyet, yollarımızı fevkalade kötü ve geçilmez diye tarif ediyor", **Cumhuriyet**, 15.06.1947, s. 1,3; "Amerikan heyeti başkanı basına izahat verdi: İnsan unsuru bakımından çok üstün olan Türk ordusunun her sahada her türlü malzemeye ihtiyacı var", **Cumhuriyet**, 18.06.1947, s. 1, 4; "Amerikan heyeti Adana'dan ayrıldı", **Cumhuriyet**, 20.06.1947, s. 1, 3; "Amerikan askerî heyeti Diyarbakır'da", **Cumhuriyet**, 21.06.1947, s. 1; "Amerikan heyetlerinin tetkikleri", **Cumhuriyet**, 22.06.1947, s. 2; "Amerikan heyeti Van'da: General Oliver'ın tetkiklere dair yeni beyanatı", **Cumhuriyet**, 23.06.1947, s. 1; "Amerikan askerî heyeti 15 Temmuz'da gidiyor", **Cumhuriyet**, 25.06.1947, s. 3; "General Oliver ile askerî heyetin diğer grupları dün Ankara'ya döndüler", **Cumhuriyet**, 29.06.1947, s. 1, 4; "Amerikan deniz heyetinin tetkikleri", **Cumhuriyet**, 02.07.1947, s. 3; "Yardım anlaşması Salı günü imza edilecek: İnönü, Amerikan generallerini bu akşam yemeğe çağırdı", **Cumhuriyet**, 05.07.1947, s. 1, 4; "İsmet İnönü dün Amerikan generallerini kabul ettiler", **Cumhuriyet**, 06.07.1947, s. 1; "Amerikan yardımı: Anlaşma Ankara'da bugün imzalanıyor", **Cumhuriyet**, 12.07.1947, s. 1, 3; "Amerikan yardımı anlaşması imzalandı: Bizim dün imzaladığımız anlaşma Yunanların imzaladıklarından bariz şekilde farklı bulunuyor", **Cumhuriyet**, 13.07.1947, s. 1, 4; "Amerikan askerî heyetinin hazırladığı nihai rapor", **Cumhuriyet**, 15.07.1947, s. 1, 3; "Amerikan heyeti dün yurdumuzdan ayrıldı: General Oliver, 'Temeli atılmış olan Türk-Amerikan dostluğu gün geçtikçe gelişecek ve ebediyen devam edecektir' dedi", **Cumhuriyet**, 19.07.1947, s. 1, 3.

Ardından da Türk ordusunun mevcut durumu ve Türkiye'ye yapılacak yardım hakkındaki görüş ve önerilerini paylaştıkları, ekleriyle beraber yüzlerce sayfayı bulan raporlarını Büyükelçi Wilson'a teslim etmişlerdir. Raporda Türk ordusunun büyük bir reorganizasyon sürecine girmek zorunda olduğuna yönelik bir genel kanaat hâkimdir. Fakat Amerikalı asker ve sivil uzmanlara göre bu yeniden yapılandırmanın uygun silah ve teçhizat sağlanmasına kadar gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Zira modern silah ve teçhizattan yoksunluk hemen her şeyin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Bu nedenle Türk Genelkurmayı da yeni bir yapılanma için öncelikle modern silah ve teçhizata gerek duyulduğunu özellikle vurgulamıştır. Halen Alman askerî sisteminin egemen olduğu Türk ordusu ancak bu şekilde reorganize edilebilecektir.⁷¹¹

İnceleme Heyeti'nin Büyükelçi Wilson'a verdiği kapsamlı rapor 15 Temmuz 1947 tarihinde Wilson tarafından Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Rapor hakkında genel bir bilgi verirken dört ayrı çalışma grubunun başındaki Tümgeneral Lunsford E. Oliver, Amiral Ernest E. Herrman, Tümgeneral William E. Hall ve Paul McGuire'a ismen teşekkür eden Wilson, İnceleme Heyeti'nin muhteşem bir iş çıkardığına dikkat çekmiştir. Bu kişilerin Türkiye'deki sivil ve askerî erkânın büyük güven ve saygısını kazandığından bahseden Wilson, İnceleme Heyeti üyelerinin Amerikan çıkarları için çok değerli işler yaptıklarının altını çizmiştir.

“Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi'nin Türkiye'ye Yardıma İlişkin Raporu” başlığı ile gönderilen raporun “Sonuç” kısmında askerî açıdan genel olarak şu hususlar öne çıkmaktaydı:

- * Türk Silahlı Kuvvetleri'nin öncelikli görevi, potansiyel bir saldırıya karşı gereken caydırıcılığı sağlamaktır.
- * Savaş söz konusu olduğunda Türkiye bir ay içerisinde ihtiyatlar ile beraber yaklaşık 1,5 milyon eğitilmiş askeri muharebe sahasına sokabilir.
- * Bir savaş durumunda Türk hava ve deniz gücünün büyüklüğü ve etkinliği Türk Genelkurmayı'nın kendilerine vereceği vazifeleri yerine getirmekten uzaktır.

⁷¹¹ Amerikan İnceleme Heyeti'nin görüş ve önerilerini içeren kapsamlı raporu için bkz.: **NARA**, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 3, File 867.00/7-1547.

- * Genel anlamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanığı silah ve teçhizat yetersiz ve modası geçmiş haldedir.
- * Sadece bu iki ülkenin yer alacağı bir savaş Rusya'nın Türkiye'yi yenmesiyle sonuçlanacaktır.
- * Bir Rus saldırısı durumunda Amerika Birleşik Devletleri ya da Büyük Britanya tarafından modern silah ve teçhizat ile donatılmış olan Türk ordusunun yardım gelene kadar dayanabilmesi muhtemeldir.
- * Müttefik devletlerin yardımı gelene kadar etkili bir mukavemet göstermeleri isteniyorsa, Türk kara ve hava güçleri arasındaki yapı dengeli hale getirilmelidir.
- * Deniz ve hava güçleri ile kara güçleri arasında teşkilatlanma bakımından bir denge sağlanabilmesi için Türk millî savunma yapılanmasının en üst seviyeden itibaren reorganize edilmesi arzu edilmektedir.
- * Türk kara, deniz ve hava güçlerinin alt kademelerinde yapılacak reorganizasyonel değişiklikler bu unsurların etkinlik seviyelerinin yükselmesine neden olacaktır.
- * Genel anlamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün unsurlarının daha modern silah ve teçhizatla eğitilmesi iktiza etmektedir.
- * Türklere verilecek her türlü silah ve malzemenin kullanımının öğretilmesi maksadıyla Türkiye'ye bir Amerikan Askerî Yardım Misyonu gönderilmelidir.
- * Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hem silah hem de teçhizat yardımı yapmaları konusunda İngilizler teşvik edilmelidir.
- * Amerikan ve İngiliz askerî misyonları Türkiye'de birbirleriyle yakın çalışmalı fakat tek bir çatı altında yer almamalıdır.⁷¹²
- * Amerikan yardım programı altında Türkiye'ye yapılacak yardımlar mümkün olan en kısa zaman içerisinde sağlanmalıdır.
- * Mevcut program kapsamında Türkiye'ye yapılacak yardımlar muhtemel bir Rus taarruzunda Türkiye'nin dış yardım gelmeden kendisini koruyabilmesi için tamamıyla yetersiz olacaktır.

⁷¹² İleride görüleceği üzere, Türkiye'de Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun göreve başlamasından sonra bu hususa özellikle riayet edilmişti. Böylece Amerikan ve İngiliz askerî uzmanlar birbirlerinin çalışma alanlarına saygı göstermişler ve Zırhlı Birlikler Okulu, İstihkâm Okulu, Ordudonatım Okulu ve Uçaksavar Okulu gibi yerlerde birbirlerini etkilemeden, beraberce çalışmışlardır. 1948 yılı Ocak ayında İngiliz askerî ateşesi C. S. Clark'ın bu duruma vurgu yapan raporu için bkz.: **PRO FO** 371/72537.

Bahsi geçen raporun “Öneriler” kısmında ise öncelikle Türkiye’ye verilecek 100 milyon dolar tutarındaki askerî yardımın 48,5 milyon dolarının Kara, 14,75 milyon dolarının Deniz, 26,75 milyon dolarının ise Hava kuvvetlerine ayrılması tavsiye ediliyordu. Bu paradan arta kalan 10 milyon dolarlık yekûnun yarısı yol inşasına diğer yarısının ise askerî üretim tesislerinin iyileştirilmesine harcanması önerilmişti. Yine Türkiye’ye gönderilecek askerî malzemenin teknik kullanımı ve bakımı için Amerika Birleşik Devletleri’nden Türkiye’ye sivil ve askerî uzman gönderilmesi yapılan öneriler arasındaydı. Aynı şekilde, Türk personelin Amerika Birleşik Devletleri’nde açılacak kurslara katılması da isteniyordu.⁷¹³

Büyükelçi Wilson, bu raporunun hemen arkasından Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, kendi düşüncelerini de içeren ek raporunda Türkiye’ye yapılacak yardımın düşünülenenden daha uzun bir süreye yayılacağına ve çok daha maliyetli olacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri hazinesinden beş yıl süreyle yıllık 100 milyon dolar ödenek ayrılmasını son derece arzu edilir bir durum olarak betimlemiştir. Zira Türk ordusunun Batı standartlarında etkili bir güç haline getirilmesi için yapılan fizibilite çalışmalarından mevcut ordunun üçte ikisinin modernizasyonu için bile 500 milyon dolardan fazla para gerekeceği anlaşılmıştır. Wilson’a göre bu para Amerika Birleşik Devletleri adına bir külfet olarak görülmemeli, bilakis bir sigorta olarak addedilmeliydi. Kaldı ki Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye vereceği paraya denk bir meblayı silahlanmaya harcasa, bunun kadar etkili bir fayda sağlamayacaktı.

Öte yandan Wilson Türkiye’nin stratejik pozisyonuna da atıf yaparak Sovyetler Birliği’nin Batı’ya karşı muhtemel bir saldırgan siyasetinde ilk savunma hattı konumunda olduğuna dikkat çekmiştir. Keza Türklerin cesur, vatansever ve mükemmel askerler olmalarından ötürü vatanları uğruna gerektiğinde ölebileceklerini, yani diğer bir deyişle Sovyetlere karşı savaşacak paha biçilmez değerdeki askerler olduklarını belirtmektedir.⁷¹⁴ Nitekim ona göre Türklerde Ruslara ve komünizme karşı

⁷¹³ Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi’nin Türkiye’ye Yardıma İlişkin Raporu, **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 233-236; Lewis W. Thomas-Richard N. Frye, **The United States and Turkey and Iran**, Harvard University Press, Massachusetts, 1951, p. 146.

⁷¹⁴ İlginç bir şekilde, Büyükelçi Wilson’dan yaklaşık otuz yıl önce Amerika Birleşik Devletleri’nin Osmanlı Devleti nezdinde görevlendirdiği Büyükelçi Morgenthau da benzer ifadeleri kullanarak Türklerin düşmana karşı motive edilmelerinin hiç zor olmadığını, zira aldıkları eğitimden ziyade bu

olan derin nefret dünyada çok az toplumda mevcuttu. Dolayısıyla Türklere yapılacak her yardım onların komünizme direncini fazlasıyla arttıracaktı. Bu sayede Sovyetlere karşı gösterecekleri mukavemet Batı ülkeleri yardıma gelinceye kadar zaman kazandıracak, diğer bir deyişle ABD'nin korunmasını kuvvetlendirecekti. Nihayet Wilson beş yıllık program sayesinde Türklerin ordularını küçültmeleri ve bu yolla mecburi askerlikten ayıracakları genç erkekleri sivil iş gücüne katmaları ile ülke ekonomisinin de daha iyi hale geleceğine inanılıyordu.⁷¹⁵ Yaşam standartı yükselen halkın ise Türk ordusunu daha derinden desteklemesi tabiiydi.⁷¹⁶

Türkiye'ye neden bir yardım yapılması gerektiğini ve bu yardımın nasıl yapılabileceğini anlatan raporlardan kısa bir süre sonra Amerikan Savaş Bakanlığı bünyesinde Türk Kara Kuvvetleri reorganizasyonunda kullanılması düşünülen 48,5 milyon doların Türkiye'ye faydalarının ne olacağına dair detaylı bir analiz de yapılmıştır. Savaş Bakanı Kenneth C. Royall'ın imzasıyla Dışişleri Bakanlığına gönderilen 30 Eylül 1947 tarihli bu analizde bahis konusu paranın Türkiye'ye “genel olarak” şu faydaları sağlayacağı belirtilmiştir:

- * Türk ordusunun muharebe etkinliğini arttırmak,
- * Muharip birliklerde silahların modernizasyonunu ve standartizasyonunu sağlamak,
- * Askerî okul sisteminde eğitim standartlarının iyileştirilmesi ve modernleştirilmesi,
- * Ordunun muharebe etkinliğini düşürmeden insan ve hayvan sayısını ciddi ölçüde arttırmak,
- * Geniş kapsamlı bir yol yapım programı için böyle bir programın temellerini atmak,
- * Askerî fabrikaların cephane üretimini büyük ölçüde arttırmak.

Bu paranın Türkiye'ye ayrıntıdaki faydalarının ne olacağı ise şu şekilde açıklanmıştır:

konuda doğal bir motivasyonlarının bulunduğunu belirtmekteydi. Bkz.: Morgenthau, **a.g.e.**, pp. 221-222.

⁷¹⁵ Bu konuda Türk yetkililer de Amerikalılarla tamamen hemfikirdiler. Örneğin; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak, 9 Ağustos 1947 tarihinde *The New York Times* gazetesine verdiği demeçte silahlıdaki asker sayısının kısmi de olsa azaltılarak genç erkek nüfusun iş gücüne katılabilmesinin Türk ordusunun modernize edilme süreciyle doğru orantılı bir durum olduğuna işaret etmiştir. Bkz: “Turks’ Army Chief Grateful For Aid”, **The New York Times**, 10.08.1947, p. 36. Demecin Türk basınındaki yansımaları için ise yine bkz.: “Amerikan yardımına dair Salih Omurtağın demeci”, **Cumhuriyet**, 10.08.1947, s. 1, 3.

⁷¹⁶ Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi'nin Türkiye'ye Yardımın Sürdürülmesini Tavsiye Eden Ek Raporu, (15 Temmuz 1947), **FRUS**, 1947, Vol.V, pp. 259-260.

- a) Yardım programı kapsamında verilen malzemenin kullanımı ve muhafazası için müşavir ve teknik eleman sağlamak,
- b) Altı piyade tümeninde, dört süvari tümeninde veya dağ tümeninde ve altı zırhlı muharebe grubunda (tugayda) artık kullanılmayan ya da eski teknoloji hafif topları standart Amerikan silahları ile değiştirmek,
- c) Altı zırhlı muharebe grubuna mevzii karşı taarruz ve hava indirme harekâtına karşı kara operasyonlarında kullanılacak zırhlı muharebe araçları sağlamak,
- ç) 90 milimetrelik tanksavar kullanan on beş tabura denk bir tanksavar koruması temin etmek,
- d) Bu program dâhilinde hafif toplarla teçhiz edilen bütün topçu birliklerini ve altı zırhlı muharebe grubunun piyade unsurlarını motorize hale getirmek, ordunun stratejik hareket kabiliyetini ve ikmal imkânlarını arttırmak için bir nakliye havuzu oluşturmak ve bu amaçlar için yeterli nakliye vasıtası sağlamak,
- e) Bu program kapsamında verilen her (yeni) silahın tanıma atışında kullanılmak üzere yeterli miktarda mühimmat ve bununla beraber de az miktarda yedek mühimmat temin etmek,
- f) Kara güçlerinin hava savunmasını geliştirmek ve genel anlamda hava savunmasını az da daha iyi hale getirebilmek için mevcut birliklere 50 kalibrelik uçaksavar toplarının dâhil edilmesini sağlamak,
- g) Hizmet personelinin eğitimi ve hizmet birliklerine acil olarak ihtiyaç duyulan araç ve teçhizatın mütevazı miktarda sağlanması için muharebe, sıhhiye ve istihkâm araç-gereci temin etmek,
- ğ) Türk operatörlerin eğitimi için yol yapım araç ve gereci sağlamak, stratejik yolların inşası ve gelecekte otoban ağının inşa edilmesi için bir temel oluşturmak,
- h) Türk askerî fabrikalarında cephane üretimini arttırmak maksadıyla öncelikli olarak 7,92 milimetre çapındaki mermilerin üretimini hızlandırmak. Bu program kapsamında ve tahsis edilen bütçe dâhilinde diğer mermilerin de aynı şekilde üretimini arttırmak.⁷¹⁷

Amerikalılar Türkiye'ye yapılacak askerî yardımın ayrıntıları üzerinde çalışmaya devam ederlerken, bir taraftan da hukuki zemindeki işlemleri tamamlayarak yardıma ilişkin anlaşmayı hazırlamışlardı. 22 Mayıs 1947 tarihli “Yunanistan ve

⁷¹⁷ NARA, NND 964266, RG334/256/83, “Requirements for Turkey Aid Program”, 30 Eylül 1947.

Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun'un Amerika Birleşik Devletleri başkanına verdiği yetki kapsamında her iki ülke mercileri tarafından müzakere edilen hususlar bir anlaşma haline getirilerek "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"⁷¹⁸ adı altında imzaya açılmıştır. 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan sekiz maddelik bu metin iki ülke arasında imzalanan ilk anlaşma olması bakımından önemlidir. Fakat daha da önemlisi, uzun yıllar sonra bile Türkiye'yi bağlayıcı hükümler içermesidir.

Öncelikle anlaşmanın 2. maddesinde yer alan "... *Türkiye Hükûmeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğruna kullanacaktır.*" ifadesi ile yardım kapsamında paylaşılacak silah, araç-gereç ve hatta bilginin/istihbaratın dahi Komünizm tehlikesi dışındaki bir durumda kullanılamayacağı vurgulanmıştır. Ki aynı paragrafın devamında Türk Hükûmeti'nin Amerikalı yetkililere istedikleri takdirde yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, bilgi ve müşahade talep etme hakkını, yani bir bakıma denetleme yetkisini vereceğinin altı çizilmiştir. Anlaşmanın 4. maddesinin ikinci paragrafında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin izni olmadan bu anlaşma kapsamında verilen hiçbir madde veya bilginin mülkiyet ya da zilyetliğinin devredilemeyeceği ve yine verildikleri gaye hâricinde kullanılmalarına müsaade edilmeyeceği bir kez daha belirtilmiştir.

Bu iki maddede işaret edilen hususlar tam on yedi yıl sonra, Kıbrıs'ta tansiyonun yükselmesi üzerine Türkiye tarafından bir harekât yapılması gündeme geldiğinde Amerikalılar tarafından dayanak olarak kullanılacaktır. 1964 yılında Amerikan Başkanı Lyndon Johnson gönderdiği bir mektup ile Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalede bulunduğu takdirde Amerikan askerî yardımları kapsamında verilen hiçbir silah ve malzemeyi kullanamayacağını çok sert bir şekilde vurgulamış ve bu olay Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuş ve büyük tartışmaları beraberinde getirmiştir.⁷¹⁹ Zira aradan geçen on yedi yılda neredeyse tamamen

⁷¹⁸ Anlaşmanın İngilizce ve Türkçe metinleri için bkz.: **NARA**, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1945-1949, M 1292, Roll: 1, File 867.00/7-1547; **A Decade Of American Foreign Policy Basic Documents 1941-1949**, pp. 544-546; Türkiye Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti Arasında 12 Temmuz 1947 Tarihinde Ankara'da İmzalanan "Türkiye'ye yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"nın Onanmasına Dair Kanun (1 Eylül 1947), **Resmî Gazete**, 6699/5123; **Amerikan Türk Yardım Programı**, s. 28-31; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 162-164.

⁷¹⁹ 12 Temmuz 1947 tarihli "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"nın içeriği, sebep olduğu sıkıntılar ve anlaşmaya olan tepkiler hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Haydar Tunçkanat, **İkili**

Amerikan silah ve malzemesi ile teçhiz edilen Türk ordusunun bir anlamda eli-kolu bağlanıyordu. Dolayısıyla etkin bir millî savunma sanayinin kurulması yönündeki ilk düşünceler bu olayın sonrasında filizlenecekti.

Öte yandan, 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan anlaşmanın ardından Türk-Amerikan askerî ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştı. Zira artık Amerikalılar Türk ordusunun reorganizasyona resmen başlıyorlardı. Anlaşmanın imzalanmasından bir hafta önce, 5 Temmuz 1947’de dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak’ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından resmen davet edilmesi⁷²⁰ de iki ülke arasındaki askerî ilişkilerin seyrini gösteren bir başka önemli gelişmeydi.

Ancak 1947 Yazı’nın asıl önemli gelişmesi 6 Ağustos 1947 tarihi itibarıyla Amerikan askerî yardım faaliyetleri yürütecek olan askerî misyonun oluşturularak heyette görev yapacak sivil ve askerî personelin celbine başlanmasıdır.⁷²¹ Böylelikle 1947 yılının Mayıs ve Temmuz ayları arasında, Tümgeneral Lunsford Oliver’ın başkanlığında incelemeler yapan Amerikan heyetinin hazırladığı ve Büyükelçi Wilson’ın Amerikan Dışişleri Bakanlığına sunduğu raporda en fazla göze çarpan tavsiyelerden biri olan Türkiye’de görev yapacak misyonun kuruluş sürecine girilmiştir. Önceleri dar bir kapsamda ve kısa süreliğine çalışması öngörülen bu misyon kısa sürede beklenmedik şekilde büyüyecek ve Türk ordusunda günümüze kadar süregelen Amerikan etkisinin temellerini atacaktır.

3.2. AMERİKAN ASKERÎ YARDIM MİSYONU’NUN GÖREVE BAŞLAMASI VE FAALİYETLERİ

Anlaşmaların İçyüzü, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 136-141; Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s. 97-98; Türkkaya Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, 2. Baskı, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, 186-187.

⁷²⁰ Tümgeneral Lunsford E. Oliver’ın imzasıyla Genelkurmay Başkanlığına gönderilen davette Amiral Nimitz, Genera Eisenhower ve General Spaatz adına Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak’ın beraberinde bir grup subayı da bulundurarak 1947 yılı Sonbahar aylarında Amerika Birleşik Devletleri’ni ziyaret etmesinden büyük bir şeref duyulacağı belirtiliyordu. Davetin sonunda böyle bir ziyaretin iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini daha fazla kuvvetlendireceğine vurgu yapılmaktaydı. Davetin İngilizce metni için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/83, 5 Temmuz 1947.

⁷²¹ **NARA**, NND 964266, RG334/256/84, “Memorandum for the Chief, United States Military Advisory Group for Aid to Turkey: Military Personnel Administration”, 3 Aralık 1947; Horace L. McBride, “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu”, Çev. Rüştü Erdelhun, **Ordu Dergisi**, No:148, Aralık 1948, s. 5.

Türkiye’de bir askerî misyonun görev yapmasına karar verilmesinin ardından Amerikalılar evvela bu misyonun görev tanımını yapmışlar ve nasıl koordine edileceğine dair taslak bir program oluşturmuşlardı. Oluşturulan programa göre, “Türkiye’ye Yardım İçin Amerikan Misyonu” (American Mission for Aid to Turkey / AMAT) adı verilen yapılanmanın başında Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Büyükelçisi bulunacaktı. Büyükelçinin altında ise Türk Kara (Turkey United States Army Group / TUSAG), Deniz (Turkey United States Navy Group / TUSNG) ve Hava (Turkey United States Air Force Group / TUSAFG) güçlerinin yeniden yapılandırılması ile ilgilenecek birer çalışma grubu kurulacak ve her bir grubun başında bir general yer alacaktı. Amerikalılar lojistik ve ikmal yetisini askerî gücün çok önemli bir parçası saydıkları için, bahsi geçen çalışma gruplarının yanında bir de Yol Grubu (Public Road Administration Group – PRAG) teşkil etmişler ve böylelikle Amerikan Askerî Yardım Misyonunu dört ana unsur halinde teşkil etmişlerdi.⁷²²

Başlangıçta misyon üyelerinin ana görevleri Türkiye’ye yapılacak silah ve askerî malzeme yardımının kullanımı, bakımı ve korunması hakkında Türk personele eğitim vermekken, zamanla misyonun görev tanımı değişecekti. Bu kapsamda Amerikan Askerî Yardım Misyonu Türk ordusuna taktik, teknik, lojistik, yönetim ve organizasyon konularında Amerikan usul ve doktrinlerine göre yardımcı olan ve tavsiye veren bir yapı haline gelecektir. Keza misyonun sorumluluğu ise uygun planı belirleme, açık bir şekilde anlatma, tatbikine nezaret etme ve yönetim sürecini denetleme şeklinde tanımlanmıştır.⁷²³

Amerikan Askerî Yardım Misyonu her ne kadar Türk ordusunun bütün muharip unsurlarını, yani Kara, Deniz ve Hava güçlerini reorganize etmek için görevlendirilse de, mutlak bir şekilde Kara gücünün reorganizasyonuna ağırlık

⁷²² 7 Kasım 1949 tarihi itibarıyla JAMMAT (*Joint Military Mission for Aid to Turkey* / Türkiye’ye Yardım İçin Müşterek Amerikan Askerî Kurulu) olarak adlandırılmaya başlanan Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun isminde bir değişiklik olsa da, görev tanımı değişmemiş, Amerika Birleşik Devletleri’nin Ankara Büyükelçisi’ne karşı olan sorumlulukları aynı şekilde devam etmiştir. Bununla beraber, misyonun başında bulunan tümgeneral rütbesindeki kişinin unvanı “koordinatör”den “başkan”a çevrilmiştir. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/17, “Monthly Progress Report Aid to Turkey Program – November 1949”, 20 Aralık 1949. Öte yandan, 1958 yılı itibarıyla ise misyon bir kez daha isim değiştirmiş ve JUSMMAT (*Joint United States Military Mission for Aid to Turkey* / Türkiye’ye Yardım İçin Müşterek Birleşik Devletler Askerî Kurulu) olarak anılmıştır.

⁷²³ **NARA**, NND 964266, RG334/256/83, “Memorandum of Understanding between the Department of State and Department of War Regarding the Turkish Aid Program”, 19 Ağustos 1947; **JUSMMAT TURKEY** (Oryantasyon Broşürü), 1962, p. 7.

verildiği görülmektedir. Amerikalılara göre bunun farklı sebepleri vardır. Öncelikle Türkiye'nin herhangi saldırıya uğraması halinde ortaya çıkacak çatışmanın çok büyük ölçüde kara savunma harekâtı şeklinde cereyan edeceği düşünülmektedir. İkinci olarak, Türk ordusu yoğunluklu olarak bir kara gücüdür. Bu nedenle herhangi bir askerî harekâta Deniz ve Hava güçleri tâli rol oynayacaklardır. Üçüncüsü ise gerek coğrafyanın diktesi gerekse Türk ordusunun üst komuta kademesinin öncelikleri nedeniyle Kara gücü ananevî olarak her zaman en fazla önem verilen unsur olmuştur.⁷²⁴

Bunlarla beraber hiç şüphe yok ki Sovyetler Birliğine karşı yapılacak bir savaşta Batı harp planları açısından Türkiye'yi doğu sınırından itibaren Komünizme karşı bir bariyer olarak görmeleri de Amerikalıların bu kanaatlerine tesir etmiştir. Zira müşterek harbe ve müşterek harbin içerisinde de nükleer ve stratejik hava taarruzlarına ağırlık veren harp konseptleri gereği Amerikalılar Türkiye'nin büyük Kara ordusu ile Sovyetleri oyalamalarına çok önem veriyorlardı. Bu sayede Türkiye Kara birliklerinin yardımı ile Sovyet kuvvetlerini oyalarken, Batı ittifakı ülkeleri de nükleer hava ve deniz güçleri ile Sovyetler Birliğine darbe indireceklerdi.⁷²⁵

Türk Kara gücünün yeniden yapılandırılmasına büyük ihtimam gösteren Amerikalılar, kendi askerî kültürlerinin de etkisiyle⁷²⁶, evvela büyük ölçüde sınıf

⁷²⁴ NARA, NND 964322, RG334/250/04, "Organization", 9 Şubat 1951. Amerikalıların Türk ordusunun yeniden yapılandırılmasına yönelik faaliyetlerde konsantrasyonlarını Türk Kara Kuvvetleri'ne vermelerine ilişkin İngiliz görüşleri için bkz.: PRO FO 371/117733.

⁷²⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş döneminin başlamasıyla "Önleme Doktrini" adı altında formülize ettikleri harp planlarına göre Amerikalılar nükleer çatışmayı esas alan bir "topyekûn harp" anlayışını kabul etmişlerdir. Bahse konu anlayış gereği müşterek harbin esas alındığı planlamalara yer verilirken, Türkiye'nin Kara birliklerine ve coğrafyasının hava harekâtında üs olarak kullanılmasına büyük önem atfedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Fahri, **Amerikan Harp Doktrinleri**, Yön Yayınları, İstanbul, 1966, s. 30.

⁷²⁶ Amerikan ordusu ve sivil-asker ilişkileri üzerinde yaptığı çalışmalarla da tanınan ünlü siyaset bilimci Samuel P. Huntington'a göre Amerikan askerî sisteminin üç temel geleneği teknikçilik, halkçılık ve profesyonelliktir. Amerikan askerî sisteminde iyi bir subay herhangi bir teknik beceri gerektiren konuda uzmanlığa sahip olması elzemdir. Detaylı bilgi için bkz.: Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, Çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 276. Bu durumu Türk ordusunun Amerikan askerî sistemine geçtiği dönemde muvazzaf subay olarak görev yapan kişiler de tasdik etmektedir. Örneğin; Sabri Yirmibeşoğlu'na göre Amerikalılar Türk ordusunda özellikle teknik uzmanlık anlayışını getirmeleri açısından faydalı olmuşlardır. Amerikan ordusunda her bir subay ayrı ayrı basit konularda (havan uzmanı, tanksavar uzmanı, makineli tüfek uzmanı vb.) uzmanken, Türk ordusundaki personele de bu alışkanlığı aşılamışlardır. Yine aynı dönemde muvazzaf subay olan Cemal Madanoğlu da bu hususu bir adım daha ileri taşıyarak hatıratında o dönem için Türk askerî açısından ilginç bir örneği paylaşmaktadır. Buna göre Madanoğlu'nun görev yaptığı zırhlı birliğe verilen Amerikan tankları hakkında bilgi verecek Amerikan askerî personelinin her biri tankın sadece bir bölümü üzerine uzmanlaşmışlar ve uzmanı

okullarında verilecek teknik eğitimi⁷²⁷ esas alan bir reorganizasyon sürecini uygun görmüşlerdi. Kaldı ki, gönderilecek silah ve malzemenin doğru kullanılması için de bu gerekiyordu.⁷²⁸ Dolayısıyla üç ana aşamaya ayrılan reorganizasyon sürecinde ilk aşamayı her sınıfın uzmanlığına uygun, müstakil bir teknik eğitim verilmesi esas alınmıştı. Bu kapsamda Amerikalılar muharip ve yardımcı sınıfların sınıf okullarında açacakları kurslarla işe başlayacaklardı. İlk etapta öğretmen adayı olarak seçilen subay ve gedikli (astsubay) kursiyerlerin eğitimleri tamamlanacak, ardından da kendi sınıflarında uzmanlaşan Türk öğretmenlerin yine öğretmen adayı olarak seçilen ikinci grup Türk personeli Amerikan askerî usûllerine göre eğitmelerine nezaret edilecekti. Yani Amerikalıların temel düşüncesi, alanlarında uzmanlaşacak yeterli sayıda Türk öğretmenin oluşturacağı bir havuzu meydana getirmektir. Böyle bir havuzun meydana getirilmesi tamamlandıktan sonra kursiyer olarak seçilen Türk askerî personelin belirli zaman dilimlerinde kurslara katılmaları ve kursları başarı ile tamamlayanların kıt'alara gönderilmeleri sistemin temelini teşkil ediyordu. Zira Amerikan askerî sisteminde kurs görmüş personel bu kurslarda öğrendiklerini kıt'alarda uygulayacaklar veya uygulanmasını tavsiye edeceklerdi. Son tahlilde de Amerikalılar ülke genelinde yapacakları denetlemelerle gördükleri hataları yerinde düzeltecekler ve Amerikan askerî sisteminin teknik anlamda pekiştirilmesine çalışacaklardı.

Başlangıç safhasında teknik eğitimi ön planda tutan Amerikalıların Türk Kara gücünün reorganizasyonunda uygulayacakları diğer iki aşamayı ise taktik (doktrin) eğitim ve birliklerin tatbikî (uygulamalı) eğitimi oluşturmaktaydı. Bu kapsamda Birinci, İkinci ve Üçüncü ordularda TUSAG birimleri Amerikan askerî sistemine göre yapılacak tatbikî eğitimleri yerinde görecekler ve eğitimlerin başarıya ulaşabilmesi adına düşüncelerini Türk Genelkurmayı ile paylaşacaklardı. Türk Genelkurmayı da sürecin aksaklığına uğramaması adına gerekli denetim mekanizmasını kuracaktı.

oldukları alanda eğitim vermişlerdir. Bkz.: Sabri Yirmibeşoğlu, **Askerî ve Siyasi Anılarım**, C.I, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 66; Cemal Madanoğlu, **Anılar (1911-1953)**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 331.

⁷²⁷ Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinin başında, Mart 1948'de Ordu Dergisi'nde modern askerî eğitim usulleri hakkında bir yazı kaleme alan dönemin Genelkurmay Başkanlığı Eğitim Yarbaskanı Tuğgeneral Rüşti Erdelhun yeni eğitim direktiflerine göre "Teknik Eğitim"i ilk ve en önemli merhalesini "*silah ve araç-gereçlerin tanınması, kullanılması ve bakımı*" olarak göstermektedir. Bkz.: Rüşti Erdelhun, "Subay ve Kıt'a Yetiştirmede Modern Eğitim", **Ordu Dergisi**, No:145, Mart 1948, s. 88.

⁷²⁸ McBride, **a.g.m.**, s. 6.

Bununla beraber üçüncü aşamaya ancak iki yıllık bir gelişme sürecinin ardından geçilebilecekti.⁷²⁹

Askerî reorganizasyonun ilk ayağını teknik safha olarak gören Amerikalılar vakit geçirmeksizin Türkiye'ye gönderilecek personeli belirlemeye çalıştılar. Bu anlamda askerî misyona başkanlık edecek generalin adı henüz açıklanmamışken altında görev yapacak personel belli olmaya başladı. Piyade Albay E. B. Whisner ilk günlerde yetkili personel olarak işlere nezaret edecekti. Alınan karara göre Albay Littell ivedi olarak Türkiye'ye gidecek ve Amerika Birleşik Devletleri'nden gönderilecek silah ve malzemenin sağlıklı biçimde teslim alınabilmesi için gerekli ön çalışmaları yapacaktı. Bunlarla beraber Türkiye'de çalışacak personelde aranan uzmanlık alanları ve görev tanımları da belirlenmişti. Her askerî sınıfa ve bölüme müşavir olarak atanacak kişiler ve başlangıçta onlara yardım edecek sınırlı sayıdaki personelin uzmanlık alanları ve görev tanımları çok açık bir şekilde ortaya konmuştu. Bu kişilerden bazıları aynı zamanda Türk Genelkurmayı'na uzman oldukları sahalarda danışmanlık da yapacaklardı.⁷³⁰

Eylül ayında çalışmalar biraz daha hızlanmıştı. 3 Eylül 1947'de Tümgeneral Horace L. McBride'in Kara Grubu'nun başına geçmesi konusunda karar alınmış ve 16 Ocak 1948 tarihi itibarıyla diğer misyon üyelerinden kıdemli olması nedeniyle Amerikan Askerî Yardım Misyonunun başına genel koordinatör olarak atanmıştır.⁷³¹ 8 Eylül 1947'de ise liman işleri uzmanı Albay Littell Türkiye'ye gelerek Amerika Birleşik Devletleri'nden yola çıkacak malzemenin tesellümü ve yerleştirileceği depoların belirlenmesi çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'nin çeşitli sınıf subaylardan mürekkep bir heyet kurarak daha önce belirlemiş olduğu İstanbul, Derince, Gelibolu, İzmir, Mersin ve İskenderun'da incelemelerde bulunan Littell gelecek olan

⁷²⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/16, "Progress Report of the United States Army Group", 1 Temmuz 1949.

⁷³⁰ Amerikalıların Türkiye'de görevlendirecekleri personele ait uzmanlık, görev tanımları ve görev yapacakları birimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/88, "Military AND Civilian Personnel for Army Group", 14 Ağustos 1947.

⁷³¹ Barış Celep, **Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020, s. 47; Kenneth W. Condit, **The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1947-1949**, Vol.II, Office of Joint History Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 1996, p. 36.

malzemenin boşaltılacağı yerlerin durumu ve yapılması gerekenler hakkında bir rapor hazırlayarak Türk makamlarına iletti.⁷³²

Albay Littell'in raporundaki hususları kendi düşünceleri ile paralel gören Türk yetkililer gerekli hazırlıkları tamamlayarak 1 Ekim 1947 günü itibarıyla beş limanda (İstanbul, Derince, İzmir, Mersin, İskenderun) görev yapacak askerî komisyonları tespit etti. Bu komisyonlar malzemenin teslimi, kayıtların kontrolü ve zapta geçirilmesi işlerini halledecekti. Nihayetinde Amerikan yardım malzemesi taşıyan SS *Netherlands Victory* adlı ilk gemi 22 Ekim 1947 günü İskenderun limanına ulaştı. İlk gemide askerî nitelikli araç-gereçten ziyade yol yapım malzemesi bulunuyordu.⁷³³

Ne var ki kağıt üzerindeki bütün çabalara rağmen Amerikalılar yapılan hazırlıklardan hiç memnun değildir. 12 Kasım 1947 tarihinde Albay R. P. Shugg imzasıyla o günlerde halen Washington'da bulunan Tümgeneral McBride'a gönderilen mektupta Türkiye'nin yüklü bir malzeme sevkiyatı için henüz hiçbir açıdan hazır görünmediği vurgulanmıştır. Shugg, Türklerin detaylı bir malzeme listesine sahip olmadıklarını belirterek, albayların nezaret ettiği liman ekiplerinin sevkiyat hakkında hiçbir tecrübelerinin bulunmadığını yazmıştır. Daha da kötüsü, Türkler hangi limanları kullanacaklarını bile net olarak belirlemiş değillerdi. Yine Albay Shugg'a göre depolama açısından da ciddi sıkıntılar vardı. Kullanılan stok kayıt sistemi ilkeldi. Depolar zayıftı ve depoculuğu bilen personel yoktu. Türk personel eldeki malzemenin ne işe yaradığından ve hatta çalışıp çalışmadığından dahi habersizdi. Depo komutanı vazifesini yerine getirmekten acizdi. Gelen malzemeyi ne yapacağını soran Shugg'a "Malzemeyi müsait gördüğünüz yerlere yığınlar halinde koyun ve bahara kadar bekleyin" cevabını vermişti. Bütün bunlar ek olarak Shugg, Türkiye'de görevli İngiliz ordudonatım subayları ile de konuştuğunu ve bazıları dört yılı aşkın süredir Türkiye'de çalışan İngiliz subaylarının dört aydır neredeyse önemli hiçbir işin yapılmadığından şikâyet ettiklerini anlatmaktadır. Mektubunun sonunda ise Tümgeneral McBride ile şahsi kanaatini paylaşarak Türklerin kendilerine gönderilen malzemeyi sağlıklı biçimde alabilecek, kategorize edebilecek ve depolayabilecek durumda olmadıklarının altını çizmiştir. Bu nedenle sevkiyatın yavaşlatılmasını öneren Shugg, her şeyden önce

⁷³² BCA, 030.10.00.00.52.345.28.

⁷³³ NARA, NND 964322, RG334/250/4, "Brief Historical Report of TUSAG Port Section".

iş bilen, tecrübeli personelin istihdam edilmesini, ardından ise sevkiyatın tekrar hızlandırılmasını istemiştir.⁷³⁴

Öte yandan Amerikalıların bu tepkilerinde haksız olmadıkları anlaşılmaktadır. Türk Ordudonatım sınıfının kurucularından olan General Fahri Ateşalp “Ordudonatım Tarihçesi” adlı çalışmasında bu hususta yaşanan sıkıntılardan bahsetmiştir. Ateşalp'e göre Amerikan askerî yardımlarının geldiği ilk dönemde bu yardımların nerelere depolanacağı konusunda büyük sorunlar yaşanmıştı. Amerika Birleşik Devletleri'nden askerî ve iktisadi yardım geleceğinin belli olması ile beraber “Hele bir gelsin, çaresine bakarız” mantığı ile hareket eden Türk yetkililerin basiretsizlikleri yüzünden gelen malzeme günlerce ve hatta haftalarca indirme alanlarında bekletilmişti. Koordinasyonun olmaması yüzünden nerelere hangi malzemenin indirileceği kararlaştırılamamış, bu nedenle de malzeme zaman zaman gelişigüzel şekilde yığılmıştı. Aciliyet nedeniyle bazı meydan ve boş sahalara indirilen malzemenin meydana getirdiği sıkışıklığı giderebilmek maksadıyla personel zaafiyeti yaşayan Levazım Dairesi onlarca hamal tutarak gece gündüz çalıştırmak zorunda kalmıştı.⁷³⁵ İşte henüz başlangıçta böylesine bir sorun yaşayan Amerikalılar açısından o dönemde henüz kurulmamış olan Ordudonatım sınıfının kurulması öncelik arz eder hale gelmiştir.

Gönderilen askerî malzemenin nerelere indirileceği ve hangi şekilde depolanacağı sorunu ile uğraşan Amerikalılar bir taraftan da Türk ordusunun mevcut durumunu daha iyi anlayabilmek için sınıf okullarına ve askerî birliklere ziyaretlerde bulunmuşlardı. Kasım ayında Çankırı'da Piyade Atış Okulu'na ve İskenderun'da 48'inci Piyade Alayı'na yapılan ziyaretler hakkında Piyade Yüzbaşı Charles H. Reidenbaugh'un hazırladığı raporlar daha ziyade teknik konuları içerirken, envanterdeki silahların çok çeşitliliğine ve bunun oluşturduğu standartizasyon (mühimmat ve yedek parça) sıkıntısına raporlarda öncelikle dikkat çekilmiştir. Ayrıca

⁷³⁴ NARA, NND 964266, RG334/256/85, “Albay R.P. Shugg’dan Tümgeneral H.L. McBride’a”, 12 Kasım 1947.

⁷³⁵ Fahri Ateşalp, **Ordudonatım Tarihçesi**, Ord. Ok. Teksir Yayın Ks., Ankara, 1958, s. 23-24; Atilla Oral, **Nuri Killigil: Enver Paşa’nın Kardeşi**, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 640-643.

acil biçimde ihtiyaç duyulduğu düşünölen Amerikan talimnamelerinin en kısa sürede Türkiye'ye gönderilmeleri de istenmiştir.⁷³⁶

Amerikalı Yüzbaşı Reidenbaugh birkaç gün sonra gönderdiği başka bir raporda ise uygulanması gereken talim ve terbiye tarzı hakkında bilgi vermiştir. Reidenbaugh evvela yardımcı eğitimden konumunda çalışacak Türk personelin ve subayların Amerikalı uzmanlar tarafından çok iyi eğitilmesini istemiştir. Reidenbaugh'a göre Amerikalı uzmanlar bu iki grubun eğitimlerinden emin olduktan sonra sınıf okullarındaki öğrencilerin eğitimlerine geçilmeli ve bu döngüye bakılarak Türklerin daha sonra eğitimleri tek başlarına vermelerinin mümkün olup olmadığına karar verilmeliydi. Bunun yanı sıra eğitimlerin gezici şekilde, alaydan alaya – tümenden tümene verilmesi de gerekliydi. Aynı şekilde eğitimlerde kullanılacak silah ve malzeme de taşınacaktı. Zira subayları tek bir merkeze getirerek eğitmek hem hudutlarda görevli personeli görev yerlerinden çekerek personel kaybı yaşanmasına hem de birliklerine dönen subayların orada Amerikan askerî sisteminde eğitim görmemiş kıdemli ve yaşlı personel tarafından dinlenmemelerine sebep olabilirdi. Dolayısıyla özellikle kıt'alarda Amerikan sistemini bilmeyen personelin muhafazakâr davranmamaları ve yenilikleri uygulamakta direnç göstermemeleri için eğitimler ayaklarına götürölmeliydi.

Eğitimlerin hangi şartlar altında yapılması gerektiğine de Piyade Atış Okulu özelinde değinen Reidenbaugh sınıfların en fazla 100 kişi olmasını ve seçilen subay ve astsubaylardan bazılarının eğitimden ve eğitimden yardımcı olarak okullarda kalmalarını istemekteydi. Yine ilk grubun dışındaki her kursiyerin birliklerine geri gönderilmeleri ve Amerikalılar tarafından eğitilen bir eğitmenin olmadığı bir birime o eğitmenin uzmanlaştığı silahın verilmemesi de Reidenbaugh'un önerileri arasındaydı. Bunların yanında Reidenbaugh, eğitimlerin başlamasını da bazı kriterlere bağlamıştı:

⁷³⁶ **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Inspection of Turkish Infantry School at Çankırı, 6-7 November 1947, 8 Kasım 1947; **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Inspection of 48th Infantry Regiment İskenderun, Turkey, 13-15 November 1947", 19 Kasım 1947. Yüzbaşı Reidenbaugh'un böyle bir talepte bulunması üzerine Albay Shugg'ın birkaç gün içerisinde Türk Genelkurmayı'nın "Eğitim Direktörü" olarak görevlendirdiği Tuğgeneral Rüştü Erdelhun'a bir yazı yazarak yazıda belirtilen eğitim materyalinin ivedi biçimde Türkçeye tercüme ettirilmesini ve çoğaltılarak ilgili sınıf okullarına dağıtılmasını istediği görölmektedir. Bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Translation and Reproduction of US Training Literature", 4 Aralık 1947.

Gerekli tesis alt yapısı sağlanmadan, yeterli sayıda Amerikan silahı ve mühimmatı gelmeden ve talimnameler tedarik edilmeden eğitime başlanmamalıydı.⁷³⁷

Misyon üyelerinin Türkiye'ye gelmesinden itibaren geçen ve "Hazırlık Dönemi" olarak da tanımlanabilecek ilk altı ayda önemli bir gelişmenin olmadığı söylenebilir. Bu süreçte genel olarak personelin görevlendirilmesi, oryantasyonu, malzeme tedariki, Türk askerî kurumlarının incelenmesi, baharda başlanması düşünülen eğitim programının planlanması gibi hususlar ağırlık verilmiştir. Eğitim konusunda sadece taslak planlamalar yapılırken, Amerikan ders materyalinin Nisan 1948'de nihayete erdirilecek şekilde tercüme edilmesine gayret gösterilmiştir. Yine, yaşanan ciddi sıkıntılar nedeniyle Türk depo sisteminin süratle ıslah edilmesi uygun görülmüş ve Amerikan Kara Kuvvetleri'nin depo sistemine intibak çalışmaları hızlandırılmıştır. Reorganizasyonun ilk aşamasında önemli yere sahip olan sınıf okullarında ise denetlemeler rutine bağlanmıştır. Bunda maksat, hâlihazırda verilen eğitimin ne olduğunu görmek, değerlendirmek ve hangi noktalarda iyileştirmeye ihtiyaç duyulduğunu belirlemektir.

Amerikalılar eğitimlerin 1948 yılı bahar aylarında aksamayacak şekilde başlamasına çok önem vermektedir; zira Türk Kara birliklerinde tüm atış faaliyetleri yaz aylarında yapılmaktaydı. Dolayısıyla eğitim faaliyetleri 1 Nisan 1948 günü başlamazsa Türk kara birliklerinde Amerikan sistemine göre yapılacak endoktrinasyonun 1948 yılı içerisinde tamamlanması imkânsız hale gelecekti. Bunun içindir ki Ocak ayında Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan bildirimde eğitimlerde kullanılacak bütün materyalin en geç 45 gün içerisinde Türkiye'de olması istenmişti.⁷³⁸

Depolarda yaşanan sorunlardan ve hazırlanması planlanan çok sayıda deponun bir türlü hazır edilememesinden dolayı yeni yardım malzemesinin gelememesi çözülmesi gereken büyük bir problem olarak dursa da, daha fazla zaman kaybı yaşamak istemeyen Amerikalılar 1948 yılı Şubat ayı itibarıyla üçüncü seviye iş birliğine geçmeye karar vermişlerdi. Bu bağlamda iş birliği sürecinin birinci seviyesi

⁷³⁷ NARA, NND 964266, RG334/256/115, "Infantry Weapons Training Courses for Turkish Infantry, 9 Aralık 1947; NARA, NND 964266, RG334/256/115, "Preparation for Infantry Training", 21 Aralık 1947.

⁷³⁸ NARA, NND 964323, RG334/250A/13, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948", 12 Şubat 1948.

General Lunsford Oliver'ın 1947 yılı Mayıs ve Temmuz ayları arasında yaptığı incelemeler, ikinci seviyesi ise mevcut ekipmanın bakım ve kullanımına dair teorik teknik eğitimler oluşturmaktaydı. Ancak Türk Genelkurmayı teorik eğitimden ziyade pratik eğitime önem verdiği için üçüncü aşamaya, yani pratik eğitimi içeren kurslara başlanması uygun görüldü. Öyle ki Türk yetkililer, Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun birinci amiri konumundaki Amerikan Büyükelçisi'ne "Gerekirse bize yardım ekipmanı göndermeyin ama pratik eğitim verin, üçüncü aşamayı geniş tutun" şeklinde bir beyanda dahi bulunmuşlardı. Bunun üzerine Amerikan Büyükelçisi üçüncü aşamanın daha geniş tutulması maksadıyla Amerikan Kara Kuvvetleri'nden on beş uzman subayın daha gönderilmesini istemişti.⁷³⁹

Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda üçüncü seviye iş birliği dönemine 1948 yılının ilkbahar aylarında geçilmişti. Diğer bir deyişle, yeniden yapılandırma sürecinin başlangıç safhasında teknik eğitimi ön planda tutan Amerikalılar eğitim materyalinin istenen ölçüde temini ile teorik eğitimden uygulamalı teknik eğitime yani gönderilen ekipmanın taktik bakımdan kullanımını gösterme safhasına geçiyorlardı.⁷⁴⁰ Bu işe de temelden, yani sınıf okullarından başlanacaktı.

3.2.1. Eğitim ve Teçhizatla Reorganizasyon

3.2.1.1. Teknik Eğitim

3.2.1.1.1. Piyade Sınıfı

Amerikalılar Türkiye'ye askerî yardım yapmaya karar verdiklerinde başlangıçta büyük çaplı bir piyade reorganizasyonu düşünülmüyordu. Fakat Piyade Yüzbaşı Reidenbaugh'un Türkiye'ye gönderilmesi ve yaptığı incelemeler sonrasında Türk Piyade sınıfının kapsamlı şekilde yeniden yapılandırılması uygun görüldü.

⁷³⁹ NARA, NND 964323, RG334/250A/13, "Monthly Report American Mission for Aid to Turkey: For Month of February 1948", 17 Mart 1948.

⁷⁴⁰ Tümgeneral McBride'a göre reorganizasyon sürecinin başında sadece teknik eğitim vermeyi amaçlayan Amerikalılar kısa zaman sonra bunun yeterli olmadığını görmüşlerdi. Zira İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türk subayları teorik bilgilerini muharebe sahasında uygulama fırsatı bulamadıklarından ötürü modern orduların subaylarının gerisinde kalmışlardı. Dolayısıyla modern teknik malzemeden hakkıyla yararlanabilmeleri için teorik bilgilerini pratiğe dökmeleri gerekiyordu. Bu da ancak Amerikan öğretmenlerin nezaretinde açılacak kurslarda alacakları eğitimler ve katılacakları uygulamalarla mümkün olabilirdi. Bkz.: McBride, **a.g.m.**, s. 6.

Alınan karara göre Çankırı'daki Piyade Atış Okulu'nda teknik ve taktik eğitimlerden müteşekkil kurslar açılacaktı. Evvela Piyade Müfettişi Tümgeneral Aziz İlter ile görüşülerek Türk askerî personeline verilmesi gereken kurslar belirlenmişti. Buna göre ilk aşamada 60 milimetrelik havan, 81 milimetrelik havan, 90 milimetrelik ve 3 inçlik tanksavar kursları ile 2,36 inçlik roketatar kursları verilecekti. Daha fazla zaman kaybı yaşanmaması adına Amerikalı uzmanlar en kısa sürede kursların verileceği Çankırı Piyade Atış Okulu'na giderek Okul Komutanı ve kursiyerlerle bir araya gelip kursların başlayacağı günü belirleyeceklerdi. Yine bu kurslarda kullanılacak talimnamelerin ve diğer ilgili materyalin tercümesinin de en kısa sürede bitirilmesi konusunda mutabık kalınmıştı.⁷⁴¹

Haziran 1948'de tamamlanan ilk kurstan Amerikalıların memnun kaldıkları anlaşılmaktadır. Amerikalılar bu ilk kursta Türk kursiyerlerin Amerikan askerî sistemini anlama, değerlendirme ve diğerlerine aktarma kapasitesini yüksek bulmuşlardır. Türk kursiyerlerin derslere gayet konsantre şekilde geldikleri ve dil engeline rağmen tatmin edici düzeyde öğrenme yetisi gösterdikleri belirtilmiştir. Bununla beraber Türk kursiyerlerin mekanik konulardaki eksiklikleri hemen göze çarpmıştır.⁷⁴²

1949 yılından itibaren ise Çankırı'daki Piyade Atış Okulu'nda çok sayıda kursun verildiği görülmektedir. Bunlar arasında öne çıkanlar Piyade Temel Kursu, Piyade Tekâmül Kursu, Kıt'a Subaylığı Kursu, Silah Kursu, Gerilla Kursu, Subay Tanksavar Kursu, Muhabere Kursu, İstihkâm Kursu ve Astsubay Temel Piyade Kursu'dur. Bu kurslara Türk askerî personel için Amerika Birleşik Devletleri'nde verilen Astsubay Hafif Silahlar Kursu, Astsubay Ağır Silahlar Kursu, Keşif Kursu ve Dil Kursu gibi kurslar da bunlara eklenebilir.⁷⁴³ Ancak bahsi geçen kurslar arasında

⁷⁴¹ NARA, NND 964323, RG334/250A/13, "Technical Information of Progress Report for United States Army Group (TUSAG) for the period 1 to 30 April 1948", 1 Mayıs 1948; NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Organization and Activities of the Infantry Section", 20 Mart 1950.

⁷⁴² NARA, NND 964323, RG334/250A/13, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for June 1948", 12 Temmuz 1948.

⁷⁴³ NARA, NND 964323, RG334/251A/16, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of March 1949", 1 Nisan 1949; NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Organization and Activities of the Infantry Section", 20 Mart 1950; Bayar, *a.g.e.*, s. 97-103. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Piyade Atış Okulu'nda toplam altı farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/120, "Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953", 24 Eylül 1952.

ise belki de en önemlisi Gerilla Kursu'dur. Zira bilhassa İkinci Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkan yeni gayrinizami harp tekniklerinden uzak kalan Türk ordusu bu kurs sayesinde modern gayrinizami harp tekniklerini öğrenmesi amaçlanmıştır.

Gerilla Kursu o dönemin dünyaca ünlü gayrinizami harp uzmanı Yarbay Francois d'Eliscu tarafından verilecektir. Yarbay d'Eliscu özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda Pasifik Cephesi'nde görev yapan Amerikan askerlerine verdiği zorlu eğitimlerle tanınıyordu. Sert mizacı ve eğitimlerdeki mühamahasız tavrı ile kursiyerleri fazlasıyla zorlarken⁷⁴⁴, yaşına rağmen hemen her eğitime kendisinin de iştirak etmesi nedeniyle kursiyerlerin büyük saygısını kazanmaktaydı. 1949 yılı Ocak ayında varılan mutabakata göre d'Eliscu Türkiye'de iki yıl kalacaktı. Kaldığı zaman zarfında yılda beşer ay sürecek iki kursun açılmasını, kurslarda 50 şer subayın eğitim almasını ve ilk kursun Haziran ayı itibarıyla başlamasını istemişti. Kursların her bir bölümü için bir yardımcı eğitmenin yetiştirilmesi ve yardımcı eğitmenlerin kursların çekirdeğini oluşturması planlanmıştır. Teğmen-yüzbaşı rütbeleri arasında on iki subay ve bir astsubaydan oluşacak yardımcı eğitmen grubunun yetiştirilecekleri kurs ise 15 Şubat 1949 tarihinde açılacaktı. Kurs dokuz ayrı branşta verilecek bir eğitim paketini içermekteydi. Kurslarda çeviklik ve dayanıklılık esas olduğu için gerek yardımcı eğitmenlerin gerekse kursiyerlerin atletik yapılı kişiler arasında seçilmesi istenmişti. Kurslara en fazla 50 subayın alınmasında sebep çok sayıdaki kursiyerin bu zorlu eğitimleri tamamlayamayacaklarının öngörülmesiydi. Böylelikle olabildiğince elit personelin yetiştirilmesi mümkün hale gelecekti.⁷⁴⁵

Gerçekten de d'Eliscu'nun öngörüsü doğrulanmış ve ilk Gerilla Kursu'na katılan kursiyerlerin neredeyse üçte ikisi kursu başarıyla tamamlayamamıştı. 29 Ekim 1949 günü yapılan törende kursa katılan 52 askerî personelden sadece 18'i sertifika alabilmişti. Diğerlerinin ise fiziksel ve duygusal yetersizlikleri yüzünden kursta başarısızlığa uğradıkları açıklanmıştı. Kursu başarıyla tamamlayan personelin

⁷⁴⁴ Yarbay d'Eliscu'nun sert ve haşın mizacının askerî personel üzerindeki etkisine örnek olarak Kore Savaşı'na katılacak Birinci Türk Tugayı'na verdiği eğitimler gösterilebilir. Gönüllü katılan subayların aksine zorunlu vatani hizmetlerini yapan erata da aynı şekilde davranan d'Eliscu askerlerin büyük tepkisi ile karşılaşmış ve erlerin yoğun şikâyetlerinden ötürü verdiği eğitimler kısa sürede sonlandırılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bahtiyar Yalta, **Kunu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler**, TTK Basımevi, Ankara, 2005, s.48-49.

⁷⁴⁵ **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Guerilla Course to be Opened in the Infantry School", 11 Ocak 1949; **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Guerilla Course", 25 Ocak 1949.

herhangi bir savaş durumunda öncelikle cephe gerisinde düşmanı taciz eden unsurlar olarak kullanılmaları düşünülüyordu.⁷⁴⁶

Amerikalı Yarbay d'Eliscu kısa zamanda Türk ordusu genelinde büyük bir prestij kazanmıştı.⁷⁴⁷ Öyle ki, Türk ordusunun ilk gerilla (komando) brövesi kendisine verildi. Başka bir ifadeyle, Türk ordusunun ilk gerilla brövesi bir Amerikalı subaya kismet olmuştu.⁷⁴⁸

Özellikle Kore Savaşı'nın bütün dünyaya gerilla harbinin önemini bir kez daha göstermesi üzerine eğitimlerin daha kapsamlı ve daha sağlıklı yapılabilmesi için Ankara dışında bir yer aranmış ve nihayetinde 1951 yılı Mart ayında coğrafyası gerilla harbi (dağ, su, paraşüt) eğitimine oldukça uygun olan İzmir'deki Aliğa Çiftliği'ne geçilmiştir.⁷⁴⁹ Ne var ki birtakım yapısal sıkıntılar nedeniyle eğitimler her türlü iyi niyete karşın istenen düzeye ulaşmamıştır. Öncelikle kursa atanması gereken personelin ataması 1951 yılı Nisan atında dahi yapılamamıştır. Bu da her türlü aksaklığı beraberinde getirmiştir.

Örneğin; Amerikalılar tayin edilmesi gereken ayniyat subayı halen tayin edilmediği ve birkaç ay daha gelemeyeceğini belirttiğinden ötürü kurslarda kullanılacak malzeme orijinal ambalajlarından çıkarılamamıştır. Zira malzemeyi açıp teslim alma yetkisi ayniyat subayında olduğu için kimse bu işe yanaşmamaktadır. Ayrıca daha önce yapılan anlaşmada 65'inci Tümen'de bir komando taburu kurulması

⁷⁴⁶ NARA, NND 964323, RG334/251A/17, "Monthly Progress Report Aid to Turkey Program – November 1949", 22 Aralık 1949. Ankara'da Türk Hava Kurumu'na ait Planör Okulu meydanında gerçekleştirilen diploma törenine mülki ve askerî erkân üst düzeyde katılım göstermişlerdi. Kursu başarıyla tamamlayan kursiyerlerin C-47 Dakota uçaklarından paraşütle atlamalarıyla başlamış ve bizzat Yarbay d'Eliscu da bu atlayışa iştirak etmişti. Tören sonunda gazetecilere açıklamalarda bulunan d'Eliscu beş aylık zorlu kurs dönemini başarıyla bitiren Türk subayları ile gurur duyduğunu belirtmişti. Sözlerinin devamında d'Eliscu ilk grup kursiyerin her birinin gelecekte birer gerilla kahramanı olacağını söylemişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Gerilla kursunu bitirenlere diploma tevzii merasimi: Amerikan öğretmen Albay Eliscu Türk subaylarından takdirle bahsediyor", **Akşam**, 29.10.1949, s. 4. Sonraki Gerilla Kursu da yine aynı zorlukta geçmiş ve bu kez de 116 kursiyerden sadece 45 bu önemli kursu başarıyla tamamlayabilmişti. Mezuniyet töreni Etimesgut'ta gerçekleştirilmiş ve törende yapılan gösteri büyük bir ilgiyle izlenmiştir. Tören sonunda d'Eliscu kursu başarı ile tamamlayan Türk askerî personelinin gerilla harbi konusunda dünyaki önde gelen askerlerin içerisine girdiklerine dikkat çekmiş ve dünyanın her bölgesinde operasyon icra edecek hale geldiklerini vurgulamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: "Gerilla kursunu bitiren subaylar diploma aldılar: Subaylarımız dün Ankara'da başarılı bir gösteri yaptılar, Genelkurmay Başkanı bir hitabette bulundu, **Cumhuriyet**, 29.10.1949, s. 1, 3.

⁷⁴⁷ Celil Gürkan, **12 Mart'a Beş Kala**, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 616.

⁷⁴⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Progress Report for May 1950", 10 Haziran 1950; "Türk ordusunun gerilla brövesi", **Yeni İstanbul**, 16.06.1950, s. 3.

⁷⁴⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1951", 9 Mayıs 1951.

planlanmış ve bunun için de Eğirdir’de Kış Eğitim Kursu’ndan mezun olan 100 er ile Etimesgut’taki Paraşütçü Kursu’ndan mezun olan 51 erin çekirdek kadroyu teşkil etmek üzere Abdullağa Çiftliği’ne gelmesi hususunda mutabık kalınmışken Genelkurmay Başkanlığının söz verdiği tesisleri bitirememesinden ötürü bu erler geri gönderilmişlerdir. Amerikalılar istihdam edilen işçi sayısından sadece 14 kişi olduğunu (7’si sıvacı, 7’si marangoz) ve bu kadar kişi ile başta barınma yerleri olmak üzere, Komando Okulu’nun ihtiyaçları için gerekli olan tesislerin kısa zaman zarfında tamamlanamayacağını belirtmektedirler. Keza elektrik tesisi henüz döşenmemiş ve telefon tesisatı için gerekli olan malzemeye ödenek tahsis edilmemiştir. Kağıt, kalem gibi temel büro malzemeleri bile tedarik edilememiştir. Dolayısıyla Amerikalılar Komando Okulu’ndaki kursların tehir edilmesini istemişlerdir.⁷⁵⁰

Ne var ki Amerikalıların Komando Okulu’ndaki şartların iyileştirilmesine yönelik taleplerinin tam olarak karşılanamadığı görülmektedir. Aralık 1951’de artık adı JAMMAT olarak değişmiş olan Amerikan Askerî Yardım Misyonunun başına geçen Tümgeneral William H. Arnold, Genelkurmay Başkanlığı karargâhında görevli Korgeneral Yusuf Adil Egeli’ye bir yazı göndererek Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’un durumdan haber edilmesini, sorunların düzeltilmesi için adım atılmasını, aksi takdirde doğrudan Genelkurmay Başkanı ile muhatap olarak durumu kendisine aktaracağı yönünde tehditvâri bir bildirimde bulunmuştur. Zira Tümgeneral Arnold’a göre Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapılan görüşmelerde neredeyse hiçbir müspet sonuca ulaşamamıştır.⁷⁵¹

Yaklaşık altı ay boyunca Komando Okulu’nda fazla bir şey değişmemesi Amerikalıları bu okuldaki birimlerini geri çekme kararını aldırıştır. 13 Mayıs 1952 tarihinde dönemin TUSAG Başkanı Tuğgeneral Robert N. Cannon Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği yazıda Abdullağa Çiftliği’ndeki Komando Okulu’nun artık dağıtılabileceğini belirtmiştir. Bu ifadesinin altında yatan sebepleri de anlatan Cannon, Genelkurmay Başkanlığının taahhütlerini bir türlü yerine getirmediğinden yakınmıştır. Cannon’a göre tesislerin inşaatı daha önce belirlenen takvimin halen gerisindedir.

⁷⁵⁰ NARA, NND 964266, RG334/256/116, “Komando Eğitim Merkezinin Kurulması Hakkında”, 18 Nisan 1951.

⁷⁵¹ NARA, NND 964266, RG334/256/116, “Tümgeneral W. H. Arnold’dan Korgeneral Yusuf Adil Egeli’ye”, 6 Aralık 1951.

Yine, atış sahası ağaçlardan temizlenmemiş, hafif makineli tüfek eğitimi Genelkurmay'ın bu silahları göndermemesi nedeniyle halen icra edilememiştir. Toplamda 200 kişi olarak belirlenen kursiyer kadrosu ise Genelkurmay'ın kurslara personel görevlendirmemesi nedeniyle olması gerekenin çok altındadır. 29 Ağustos 1952 tarihinde bitecek olan kursta yalnızca 50 kadar müdavim bulunmaktadır. Kaldı ki bu müdavimlerin önemli kısmı Komando Okulu'nda eğitim almak için gerekli kriterleri karşılamamaktadır. Ancak bunlardan daha büyük bir sorun, Türklerin Komando Okulu'nun amaçlarını aradan geçen üç yıla rağmen net bir şekilde tanımlayamamalarıdır. Türk ordusunun hiçbir birimi komando taktik ve tekniklerinin efektif biçimde kullanılabileceği bir organizasyona sahip olmadığı, bu şekilde organize edilmediği ve eğitilmediği için mezun edilen kursiyerler aldıkları eğitime ve edindikleri tecrübelerle uygun bir pozisyonda görevlendirilememişlerdir. Dolayısıyla Yarbay d'Eliscu da artık bu işten umudunu kesmiş ve ülkesine dönmeye karar vermiştir. Amerikalılar d'Eliscu'nun ülkesine dönmesiyle zaten kursun sürdürülemeyeceğine, çünkü onun yaptığı işi yapabilecek nitelikte bir Türk subayın bulunmadığına işaret etmişlerdir.⁷⁵² Nitekim Amerikalılar sözlerinin arkasında durmuşlar ve Komando Okulu'nda Amerikalıların nezaret ettikleri son kursun bitiş tarihi olan Ağustos 1952'de personellerini geri çekilmişlerdir.⁷⁵³ Böylece çok daha fazla verim alınabilecekken bu kadar önemli bir kursta istenen düzeye gelinebilmiştir.

Diğer taraftan Kasım 1949'da TUSAG, Çankırı Piyade Atış Okulu'nun Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Fort Benning Piyade Okulu örnek alınarak reorganize edilmesini tavsiye etmiştir. Tavsiyenin kabul görmesiyle beraber Türk yetkililer Çankırı Piyade Atış Okulu'nun yönetim ve eğitim faaliyetlerini birbirinden ayırdılar. Ardından da bir eğitim destek birimi ile silah ikmal bakım merkezi ve tetkik heyeti kurulmuştur. Eğitimlerde gösteri-tatbikat amaçlı bir piyade taburu, bir tanksavar taburu, bir sahra topçu bataryası bir nakliye bölüğü ve bir tank takımı gerektiği takdirde kullanılmaları için görevlendirilmişlerdi. Keza piyade birliklerinde silah takımlarının kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılmış ve bu takımlara 60 milimetrelik havanların verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu yeni teşilatlanma ile Piyade

⁷⁵² NARA, NND 964266, RG334/256/119, "Commando Training School", 13 Mayıs 1952.

⁷⁵³ NARA, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August 1952", 27 Eylül 1952.

Atış Okulu'nun Amerikan askerî sistemine geçiş sürecindeki halinden çok farklı bir çehreye bürünmüştür. Amerikalılar bu durumu Türklerin Amerikan metodlarına samimi güvenlerini göstermeleri olarak algılıyorlardı.⁷⁵⁴

Çankırı Piyade ve Atış Okulu'ndaki bir başka değişim ise “Yaparak Öğrenme” metodunun kursiyerlere benimsetilmesi idi. Kursiyerlerin aktif katılımını isteyen ve İkinci Dünya Savaşı'nda faydası kanıtlanan bu öğretim tekniğinde Amerikalılar öğretmenlerin bilgi sahibi olmalarının tek başına yeterli hale gelemeyeceğini, edinilen bilgilerin nasıl başarılı şekilde aktarılacağına da önemli olduğunu vurgulamaktaydılar. Ayrıca kursiyerlerin derslerde eleştirilere açık olmaları da üzerinde önemle durulan hususlar arasındaydı.⁷⁵⁵

1950 yılı sonunda piyade sınıfı için o ana kadar yapılan faaliyetleri ve geline noktaıı değerlendiren Amerikalılar ortaya çıkan kanaatlerini bir rapor haline getirdiler. Albay Francis A. Woolfley imzasıyla yayımlanan 24 Kasım 1950 tarihli rapora göre Türk piyadesinin verimliliğinin arttırılması için şu hususların kabul ettirilmesi elzemdi:

- * Seçilmiş Amerikalı ve Türk subaylardan oluşan eğitim takımlarının eğitim konularında komutanlara destek ve tavsiye vermeleri ve eğitimlerin bu ekiplerin kontrolünde yapılması,
- * Piyade birlikleri için uygulanabilir ve standart bir eğitim programının geliştirilmesi, bu eğitimin her iki yılda bir verilmesi ve muharebe alanı ile uyumlu-gerçekçi bir eğitim anlayışının oluşturulması ile piyade-topçu-tankı sınıfların müşterek tatbikat düzenlemeleri,
- * Acemi askerlerin henüz usta birliklerine gitmeden önce gönderilecekleri ve temel askerlik eğitimlerini alacakları eğitim tümenlerinin kurulması,

⁷⁵⁴ NARA, NND 964323, RG334/251A/16, “Progress Report for November 1949”, 10 Aralık 1949; **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 286.

⁷⁵⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/19, “Progress Report for January 1950”, 20 şubat 1950. Bununla beraber, Kara Harp Okulu'ndan 1948 yılında mezun olan Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu Amerikalıların yerleştirmeye çalıştıkları bu yeni metodun aslında Türk askerî kültüründe yeri olduğuna dikkat çekmektedir. Amerikan eğitim metodlarının kulağa değil, göze hitap ettiğine değinen Yirmibeşoğlu, eski yıllarda bazı komutanların “*Konuşma, anlatma oğlum; yaparak, yaptırarak öğren*” şeklinde telkinde bulunduklarını ifade etmektedir. Yirmibeşoğlu'na göre Amerikalılar bu düsturu yazılı hale getirmiş, şekillendirmiş ve süsleyerek dünyanın en eski askerî kültürlerinden biri olan Türk ordusuna satmışlardır. Bkz.: Yirmibeşoğlu, **a.g.e.**, s. 66.

- * Piyade Okulu'nda subay ve astsubaylar için ilerleyici fiziksel testler sistemi içeren bir fiziksel eğitim programının hazırlanması,
- * Piyade Okulu'nda hafif silahların kullanımı ile ilgili yetenek kurslarının tertiplenmesi ve bu silahların bahsi geçen eğitim süresince bütün piyade birlikleri tarafından kullanılmalari,
- * Türk piyadesinin soğuk iklimde harekât yapabilecek şekilde donatılması,
- * Modern ordularda çok önemli bir yeri olan astsubay sınıfının piyade sınıfı içerisinde de nitelik ve nicelik bakımından daha iyi hale getirilmesi,
- * Sahra talimnamelerinin eksiksiz ve doğru tercüme edilmeleri⁷⁵⁶,
- * Yardım Programı kapsamında Türkiye'ye verilmesi düşünülen Browning M 1919 A4 tipi makineli tüfeklerin Türkiye'de üretilerek piyade alaylarının ağır bölüklerine yeterli sayıda dağıtılmaları,
- * İkmalin daha kolay hale getirilebilmesi açısından uzun vadede küçük çaplı silahların kalibrelerinin standartizasyonunun sağlanması.⁷⁵⁷

Rapordan da anlaşıldığı gibi, Türk ordusunun yeniden yapılandırılmasında teorik eğitim ile uygulamalı teknik eğitime mezcedecek bir yöntemi tercih eden Amerikalılar modern silah ve teçhizatın taktik bakımdan efektif kullanımını ziyadesiyle önemsiyorlardı. Amerikan askerî yardımları başlamadan evvel envanterinde çok çeşitli silah ve ekipmanı barındıran Türk ordusunda temel askerî sınıf olan piyade sınıfının silah standartizasyonu bu bakımdan çok önemliydi. Hatta sadece bu konu üzerinde dahi en üst düzeyde ikili görüşmeler yapılabiliyordu. Örneğin; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut, JAMMAT Başkanı Tümgeneral Arnold

⁷⁵⁶ Türk Kara Kuvvetleri personelinin Alman sisteminde Amerikan sistemine geçişi sürecinde endoktrinizasyon açısından çok önemli bir yeri olan talimnamelerin hatalı şekilde tercüme edilmeleri yalnızca Piyade sınıfı için değil, diğer bütün sınıflar açısından çok önemli bir sorun oluştuyordu. İlk zamanlarda İngilizce bilen muvazzaf subay sayısının az olmasından ötürü talimnamelerin (ve diğer İngilizce yazılı kaynakların) tercümesi işinde yedek subaylar da kullanılmış fakat kendilerinin askerî terminoloji bakımından yeterli donanıma sahip olmamaları nedeniyle pek çok askerî terim yanlış çevrilmişti. Örneğin; Türkçeye “Sahra Topçusu” olarak tercüme edilmesi gereken “Field Artillery” kavramındaki “Field” ifadesinin Türkçeye “Tarla” şeklinde tercüme edilmesi bu konuda verilebilecek en çarpıcı örneklerden biriydi. Talimnamelerin yanlış tercümesinden ya da İngilizce askerî terimlere Türkçe karşılık bulunmasında yaşanan sorunlar hakkında bkz.: Nurettin Türsan, “Birlikte Sevk ve Muharebe Talimnamesi Komisyonuna Bazı Notlar”, **Ordu Dergisi**, No:150, Haziran 1949, s. 123-129; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 73. Keza Amerikalıların, Türkçenin Amerikan (İngilizce) askerî terimlerini karşılamakta yetersiz bir dil olduğuna dair görüşleri ve yedek subayların yaptığı tercümelerdeki sıkıntılar hakkındaki şikâyetleri için bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/20, “Armored Briefing”, 29 Aralık 1950.

⁷⁵⁷ **NARA**, NND 964266, RG334/256/117, “Memorandum for Chief, JAMMAT”, 24 Kasım 1950.

arasındaki 29 Haziran 1951 tarihli görüşmede Orgeneral Yamut piyade birliklerindeki hafif silahların standartizasyonunu özel olarak gündeme getirmiş ve Türk Kara Kuvvetleri'nin tamamıyla Amerikan hafif silahlarına geçiş yapmak arzusundan bahsetmişti. Tümgeneral Arnold ise M-1 piyade tüfeklerinin ve bunlara uygun mühimmatın Türkiye'de üretimi için gerekli planlamanın yapılabileceği sinyalini vermişti. Fakat iki general de bütün silahların aynı anda değiştirilmesinin o an için uygun olmadığı görüşünde birleşmişlerdi.⁷⁵⁸

Öte yandan Amerikalılar nazarında bütün bu teorik ve uygulamalı taktik eğitimlerden daha mühimi, muharip sınıfların temeli sayılan piyade sınıfının Türk Kara Kuvvetleri içerisindeki itibarını yükseltmek olmuştur. Zira İkinci Dünya Savaşı'nın tecrübeleri Amerikalılara piyade sınıfının kara kuvvetleri içerisinde en önemli sınıf olduğunu bir kez daha göstermişti. Dolayısıyla kağıt üzerinde seçkin öğrencilerle doldurulması gereken bu sınıfa hakettiği değer verilmeliyken, Türk askerî yetkililer tam tersi bir şekilde hareket ederek Harp Okulu'nda düşük performans gösteren Harbiyelileri bu sınıfa göndermişlerdi. Öyle ki, piyade sınıfına tefrik edilen Harbiyeliler durumlarından büyük üzüntü duymakta ve hatta yer yer tepki koymaktaydılar.⁷⁵⁹ Daha da ötesi, gelinen noktada Harp Okulu'ndaki öğretmenler bile piyade sınıfına ayrılan öğrencileri için üzüntü duymakta ve onları teselli etmeye çalışmaktaydılar. Şüphesiz ki bunda öncelikli etken, piyade sınıfına ayrılan subay adaylarının mesleki safahatlarında daha yoğun bir mesai yapmaları, angarya sayılabilecek işlerle boğuşmaları ve bundan ötürü mesleki ilerlemelerinin kısıtlı olmasıydı. Kara Kuvvetleri bünyesinde o dönem için %40'tan fazla bir mevcudiyeti

⁷⁵⁸ NARA, NND 964322, RG334/250/6, "Memorandum for the Record", 30 Haziran 1951.

⁷⁵⁹ Kara Harp Okulu'nu 1948 yılında birinci olarak bitiren Orgeneral Sabri Yirmibeşoğlu da hatıratında Amerikalıların tespitlerine paralel bir değerlendirme yapmaktadır. Yirmibeşoğlu Kara Harp Okulu'nda sınıflara ayrılacakları dönemde derslerdeki başarısından ötürü istediği sınıfı tercih etme hakkı bulunduğunu, piyade sınıfını tercih ettiğinde ise bu durumun okul genelinde yankı yaptığını, hatta dönemin Kara Harp Okulu Komutanı Tümgeneral Fazıl Bilge'nin konuyu öğrendikten sonra okul koridorunda yüksek sesle "Böyle adam da mı kalmış günümüzde?" diye söylendiğini anlatmaktadır. Yirmibeşoğlu o dönemde piyade sınıfının gönüllü tercih edilmesinin büyük bir özveri olarak algılandığını eklemektedir. Bkz.: Yirmibeşoğlu, **a.g.e.**, s. 64. Öte yandan Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinden önce piyade sınıfının prestiji düşük bir sınıf olmasına başka subaylar tarafından da atıf yapılmıştır. Örneğin; Harp Okulu'nu 1930 yılında bitiren Kenan Kocatürk o dönemde askerî lisedeki notlara göre Harp Okulu'na geçişten önce sınıflara ayrılan öğrencilerin en son tercihlerinin piyade sınıfına geçmek olduğuna vurgu yaparken, Harp Okulu'ndan 1940 yılında mezun olan Adnan Çelikoğlu ve 1947 yılında mezun olan Bahtiyar Yalta ise ise çok yorucu ve meşakkatli bir sınıf olan piyade sınıfına talebin diğer sınıflara nazaran az olduğuna işaret etmektedir. Bkz.: Kocatürk, **a.g.e.**, s. 51; Çelikoğlu, **a.g.e.**, s. 31; Yalta, **a.g.e.**, s. 50.

oluşturan piyade sınıfından o dönemin şartlarında diğer sınıflara nazaran daha düşük oranda kurmay çıkması da bu durumda diğer önemli bir etkendi. Böyle bir durumun ise piyade sınıfındaki subayların çalışma motivasyonlarına olumsuz yönde tesir ettiği aşikârdı. Söz konusu olumsuzluğu ortadan kaldırmak isteyen Amerikalılar Türk Genelkurmayı ile yaptıkları toplantılarda piyade sınıfının prestijinin yükseltilmesi için gereken adımların atılmasını talep etmişlerdi. Bu da piyade sınıfının gerek çalışma şartları gerekse mesleki ilerleme açısından cezbedici hale getirilmesiyle mümkündü. Amerikalı askerî uzmanlar ilk etapta piyade sınıfının prestijini yükseltecek bir propagandanın yapılmasını ardından da tayin ve terfilerde bu sınıfa öncelik verilmesini tavsiye etmişlerdir. Piyade subaylarının daha erken kıdem almaları, generallik de dâhil olmak üzere bir üst rütbeye daha kolay terfi etmeleri, Harp Akademisi'ne girişte kendilerine öncelik tanınması (kurmaylığa geçişte piyadeler için kota konması) ve diğer sınıflardan piyade sınıfına geçişin özendirilmesi gibi hususlar piyade sınıfının prestijini yükseltme yolunda başlıca adımlar olarak gösterilmiştir.⁷⁶⁰

3.2.1.1.2. Topçu Sınıfı

TUSAG'a bağlı Topçu Grubu'nun ilk kademesi 1947 yılı Kasım ayında Türkiye'ye gelmekle beraber, grubun teşkilatlanarak faaliyete geçmesi Ocak 1948'de mümkün olmuştu. Başlangıçta 3 subay, 1 astsubay ve 2 sivil personelden oluşan Topçu Grubu iki yılda 11 subay, 4 astsubay ve 4 sivil personelden müteşekkil bir yapı haline gelmişti.

“Topçu Başuzmanı” sıfatıyla Türkiye'ye gelen Albay Thomas E. deShazo'ya göre Topçu Grubu'nun ilk vazifesi, henüz Amerika Birleşik Devletleri'ndeyken Türk topçusu için öncelikli görülen silah ve malzemenin tespitiydi. İkinci aşamada ise görev, bu materyali Türkiye'de teslim alacak, kullanacak ve bakımını yapacak Türk askerî personelin eğitimini sağlamaktı. Bu görevi hakkıyla ifa için uygulanacak program, takvim ve eğitim materyali tamamıyla Amerikan Topçu Okulu Fort Sill'in işleyiş yapısı örnek alınarak tespit edilmişti. Yine Polatlı'daki Türk Topçu Okulu'nda görev yapacak personelin görevlendirilmeleri de Amerikan Fort Sill Sahra ve Fort Bliss Uçaksavar Okulu'ndan yapılmıştı. Türk askerî personele verilecek kurslar ile

⁷⁶⁰ NARA, NND 964266, RG334/256/116, “Infantry Duty for Turkish Officers”, 23 Temmuz 1951.

Türk topçusunun Amerikan silahlarını, Amerikan topçu tekniklerini ve taktik metodlarını kullanabilmeleri amaçlanmıştı. Türk Genelkurmayı ve Topçu Müfettişliği ile yapılan toplantılarda iki ana esas üzerinden gidilmesi uygun görülmüş ve bu kapsamda evvela Polatlı'daki Topçu Okulu'nda teorik-taktik eğitimin verilmesi, ardından da ülke genelindeki kıt'a birliklerine Amerikan usullerine göre topların taktik kullanımı hususunda danışmanlık yapılması kararlaştırılmıştı.⁷⁶¹

Türk Genelkurmayı'nın Amerikan askerî doktrininin kabulüne ilişkin beyanı sonrasında yeni teşkilat, malzeme ve kadro (TMK) cetvellerinin hazırlanması, açılacak kurslar için ders planlaması yapılması, kurslarda kullanılacak Amerikan talimname ve tarifnamelerinin Türkçeye tercüme edilmesi ve tercümeler tamamlanana değin eğitimlerin aksamaması adına ders notlarının yazılması gibi hususlara ivedi biçimde öncelik verildi. Kursların açılmasıyla beraber Türk kursiyerlere Amerikan askerî sistemine uygun şekilde malzeme kullanımı ve Amerikan malzemeninin bakımı konularında bilgi yüklenmeye başlandı. Temel kursların dışında kalan diğer kurslarda ise Amerikan Fort Bliss ve Fort Sill sınıf okullarında İkinci Dünya Savaşı yıllarında açılan kısa uzmanlık kurslarında izlenen yol izlendi. Yani Türk ordusunun teşkilat kadrolarının en kısa zamanda Amerikan askerî sisteminde kurs gören personelle doldurulması şiar edinen bir anlayış benimsenmişti. Bu bağlamda topçu subay ve astsubayları için "Topçu Temel", Alman sisteminde yetişmiş olan tecrübeli subaylar için ise "Topçu Tekâmül" kursları açılmıştı. Aynı şekilde, alt kademedeki birimlerin subay ihtiyacını karşılamak üzere, topçu sınıfında yedek subay olarak vatani görevini yapacak eğitimli personel için de "Topçu Yedek Subay Temel Kursu" düzenlenmişti. Bu ana kursların yanında ihtisas kurslarına da yer verilerek Endoktrinasyon Kursu, Subay Tekamül Kursu, Top Bakım Kursu, Uçak Mekanik Kursu, Topçu Hava Keşif Pilotları Kursu gibi kurslar da açılmıştı.⁷⁶²

⁷⁶¹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "The Artillery Section", 20 Mart 1950; Thomas E. deShazo, "Aid to Turkey", **The Field Artillery Journal**, Vol. XXXIX, No:2, March-April 1949, p. 64.

⁷⁶² NARA, NND 964323, RG334/251A/17, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of March 1949", 1 Nisan 1949; Bayar, **a.g.e.**, s. 111-112; deShazo, **a.g.m.**, p. 65. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Topçu Okulu'nda toplam on altı farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/120, "Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953", 24 Eylül 1952.

Tıpkı Çankırı Piyade Atış Okulu'ndaki kursiyerler gibi, Polatlı Topçu Okulu'ndaki kursiyerler de kursları büyük bir dikkatle takip ettiler. Ve yine tıpkı piyade subayları gibi topçu subaylarının da mekanik konulardaki zayıflıkları hemen göze çarpmıştı. Bununla beraber Amerikalılar Topçu Okulu'ndaki kurslara katılan kursiyerlerin daha elit subaylar arasından seçildikleri kanaatine varmışlardı.⁷⁶³

Talimnameler ve derste kullanılacak diğer İngilizce materyalin henüz tercüme edilmediği ilk günlerde müfredatı büyük ölçüde Amerikalı uzmanların yazdıkları ve Türk mütercimlerin de Türkçeye çevirdikleri ders notları oluşturunuyordu. Bu durum başlangıçta birtakım sıkıntılara neden olmuştu. Zira Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinde sadece Harp Okulu'ndan yeni mezun olan subaylar değil, kıdemli subaylar da endoktrine edilmek zorundaydı. Bu yüzden teğmen-yüzbaşı rütbeleri arasındaki personele “Topçu Temel”, binbaşı ve üstü rütbelerdeki subaylar ise “Topçu Tekamül” kursuna iştirak ediyordu. Bu noktada sıkıntı, kıt’alarda henüz yeteri kadar üst rütbeli subayın Amerikan askerî sistem ve doktrinine uygun bir eğitimden geçmemesiydi. Dolayısıyla “Topçu Temel” kursundan mezun olup kıt’alara giden genç subaylar Alman sisteminde yetişmiş muhafazakâr düşüncedeki subayların gadrine uğrayabiliyorlar ve Amerikan askerî sistemine göre yetiştikleri için eski sistemde büyük sıkıntı çekebiliyorlardı. “Topçu Tekâmül” kursunu bitiren üst subaylar ise Alman sisteminde de tecrübe sahibi oldukları için daha şanslıydılar. Muhafazakâr zihniyetteki üstleri Amerikan sistemine uygun bir işleyişe müsaade etmediğinde Alman sistemine uygun eğitim anlayışlarını kıt’alarda devam ettirebiliyorlardı.⁷⁶⁴ Ciddi bir kafa karışıklığı yaşatan ve Amerikan sistemine intibak sürecini fazlasıyla gerileten bu anlayış ancak birkaç yıl sonra ortadan kaldırılabilirdi.⁷⁶⁵

Amerikalı uzmanların ders notlarını ve kurslarda yaptıkları konuşmaları Türkçeye tercüme eden Türk subaylar aynı zamanda ilk öğretmen grubunun da nüvesini teşkil etmişlerdi. Her kursun sonunda başarılı öğrenciler arasından seçilen

⁷⁶³ NARA, NND 964323, RG334/251A/14, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of June 1948”, 1 Temmuz 1948.

⁷⁶⁴ Kemal Yamak, **Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006, s. 95-96.

⁷⁶⁵ Tıpkı Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Alman talimnamelerini uygulamaktan rahatsız olan ve artık millî bir talimname isteyen subaylar gibi, Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinde de millî bir talimnamenin elzemliğine vurgu yapan ve de bunu Genelkurmay Başkanlığının resmî yayınlarında dile getiren subaylar bulunuyordu. Bu konuda örnek bir yazı için bkz.: Cavit Çevik, “Sevk Talimnamemizde Yapılacak Değişiklikler”, **Ordu Dergisi**, No:149, Mart 1949, s. 1-8.

subaylar ise Türk öğretmen grubunun diğer bölümünü oluşturdular. Yine İngilizcileri iyi olan Türk subaylar ise öğretmen olarak görev yetiştirilmek üzere Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurslara gönderilmişlerdi. 1950 yılı ortalarından itibaren dersler Türk subaylar tarafından verilmeye başlamıştı.⁷⁶⁶

Topçu birliklerinde ise envanterdeki farklı menşeli silahlar Amerikan silahları ile değiştirilerek standart hale getirildi.⁷⁶⁷ Alman sisteminden gelen görerek atmaya dayalı usul değiştirildi. Bu sistemde batarya komutanları ateşi kendileri yönetir ve bataryalara atış tanzimlerini kendileri yaptırırlardı. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın tecrübeleri ışığında ileri gözetleyici kullanımının daha etkili ve başarılı bir yol olduğunu idrak eden Amerikalılar doktrinize ettikleri bu usulü Türk Topçusu'na da uygulattılar. Böylelikle çok basit ve bir bakıma da demode hale gelen Alman ateş idare ve komuta sistemi daha modern ve daha güvenli bir şekle sokulmuştu. Artık topçu taburlarının ateş idaresi ön hatta konuşlanmış piyade birlikleri içerisinde yer alan topçu ileri gözetleyicilerin verdikleri bilgilere ve o bilgilerin tabur ateş idare merkezlerinde kıymetlendirilmesine göre yapılacak şekilde revize edildi. Bütün bunlara ilaveten, topçu teşkilat yapısı içerisinde ölçme ve meteoroloji malzemeleri de girmişti. Bunun sonucunda ise hava keşif ve gözetlemeleri topçu sınıfının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmişti.⁷⁶⁸

Topçuluk faaliyetleri içerisinde hava keşif ve gözetlemelerinin büyük değer kazanması başlangıçta “Topçu Havacılığı”, ardından da “Kara Havacılığı” denen yapıyı Kara Kuvvetleri'nin bünyesine soktu. İlk zamanlarda kaynağını daha önce havacılık eğitimi almış subay ve astsubayların oluşturduğu bu yapı 5 Eylül 1948 tarihi

⁷⁶⁶ Polatlı Topçu Okulu'nda tamamen Türk öğretmenlerin ders vermeye başladığı 1950 yılı ortalarına kadar kurs görmek üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne toplamda 36 subay ve 1 de astsubay gönderilmişti. Aynı dönemde Türkiye'deki kurslardan ise 619 subay, 229 astsubay mezun olmuşlardı. Bkz.: NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “The Artillery Section”, 20 Mart 1950; deShazo, **a.g.m.**, pp. 65-66.

⁷⁶⁷ Amerikan askerî yardımları kapsamında Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı Şubat ayına kadar Türk ordusu envanterine 4 adet 6 inçlik kıyı savunma, 85 adet 3 inçlik M-5, 104 adet 90 milimetrelilik T8 topları ile 160 adet 75 milimetrelilik, 348 adet 105 milimetrelilik ve 81 adet de 155 milimetrelilik obüsler girmişti. Bkz.: NARA, NND 964323, RG334/251A/22, “Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952”, 23 Mart 1952.

⁷⁶⁸ Muzaffer Erendil, **Topçuluk Tarihi**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1988, s. 141; **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 286-287.

itibarıyla Amerikalıların verdiği 15 adet L-4J tipi uçakla eğitimlere başlamıştı. Bir ay sonra ise Birinci Dönem Pilot Tekâmül Kursu açılmıştı.⁷⁶⁹

“Topçu Havacılığı”nın önemi Kore Savaşı esnasında bir kez daha ortaya çıkınca Türkiye’de bu yapıyı geliştirme yönündeki çalışmalar hız verildi. 1951 yılı sonuna kadar Topçu Havacılığı özelinde münhal pilot ve teknisyen kadrolarının doldurulması planı⁷⁷⁰ çerçevesinde TUSAG yetkilileri muharip sınıflardan ve muhabere sınıfından neşet eden seçkin Türk askerî personelin Waco-Texas’taki pilot okuluna gönderilmesini sağladılar. Gündüz ve gece olmak üzere, toplam 100 saatlik bir uçuş eğitiminden geçecek Türk pilotları ileri uçuş teknikleri ve navigasyon konularında uzmanlaşacaklardı. Daha sonra buradan Oklahoma’daki Fort Sill Eğitim Merkezi’ndeki Topçu Okulu’na gidecek olan pilotlar burada da taktik uçuş kursu göreceklerdi. Bu kursta top atışı tanzimi, zor koşullar altındaki muharebelerde hareket gibi “Kara Havacı” (Army Aviator) rolünü pekiştirecek bir eğitim alacak pilotlara kursun sonunda aşağıdaki görevleri hakkında yerine getirebilecekleri bir formasyon verilecekti:

- * Dost ve düşman kuvvetler hakkında bilgi edinme,
- * Uygun hedefleri tespit etme,
- * Atış tanzimi,
- * Düşmanın ileri bölgelerinde sürekli hava gözetlemesi yapma,
- * Uçuş güzergâhının keşfi,
- * Yürüyüş kollarının denetimi,
- * Telsiz haberleşmesinde bir “ara istasyon” gibi çalışma,
- * Hava fotoğrafçılığı,

⁷⁶⁹ Erendil, **a.g.e.**, s. 141. Bununla beraber, Amerikan askerî yardımları içerisinde Türkiye’nin NATO’ya üye olduğu 1952 yılı Şubat ayına kadar verilen topçu irtibat/keşif uçağı sayısı 209’a ulaşmıştır. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/22, “Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952”, 23 Mart 1952.

⁷⁷⁰ Amerikalılar Topçu Havacılığı kapsamında yetiştirilecek pilotların sadece Polatlı Topçu Okulu’nda görev yapmalarını değil, özellikle irtibat uçağı pilotu sıfatıyla kıt’a birliklerine gönderilmelerini istemekteydiler. Dolayısıyla ülke genelinde görevlendirilecek belirli sayıdaki pilotun en kısa zamanda kadrolara alınması elzemdi. Ayrıca pilotların kıt’a birliklerinde görevlendirilmesine dair oluşan düşünce uyarınca ilk aşamada 23’üncü Tümen Topçu Alayı’na bağlı Arifiye, 3’üncü Kolordu Topçu Alayı’na bağlı Çorlu, 15’inci Kolordu Topçu Alayı’na bağlı Tuzla hava pistleri ile 65’inci Tümen Topçu Alayı bölgesinde bulunan hava pistinde istihdam edilmek üzere 20 uçak tahsis edilecekti. Polatlı’da görev yapan 23 pilottan 20’si de aynı şekilde bu bölgelerde görevlendirileceklerdi. Bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/117, “Army Aviator Program, U.S. Army”, 29 Mart 1951.

- * Acil durumlarda havadan ikmal yapma,
- * Acil durumlarda havadan tahliye yapma,
- * Kamuflej kontrol uçuşları,
- * Haberci olarak görev yapma,
- * Kurye servisi.⁷⁷¹

Topçu Havacılığı veya Kara Havacılık faaliyetleri kısa zamanda büyük bir ivme kazanmıştı. Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasından sonra revize edilen TMK yapısının da etkisiyle, 1958 yılından itibaren ordu, kolordu ve tümenlere doğrudan Kara Kuvvetleri Havacılık Birlikleri verilmiştir.⁷⁷²

Kara Havacılığı açısından böyle dinamik bir süreç işlerken, İkinci Dünya Savaşı'nın hava unsurlarının etkisini tartışmasız bir şekilde arttırması, modern ordular nazarında hava savunmasını çok önemli bir konu haline getirmişti. Bu sayede uçaksavarlara büyük önem verilmiş ve uçaksavar kullanımı modern orduların bünyesinde ayrı bir ihtisas alanı olarak kabul edilmişti.

Var olan uçaksavar gücünün büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngilizlerin katkılarıyla oluşturulmuş ancak yetersiz birlikler olduğunu gören Amerikalılar kökten bir yeniden yapılandırma süreci planladılar. Bu kapsamda öncelikle bir uçaksavar okulunun kurulması düşünüldü. Yapılan bir dizi görüşmenin ardından 31 Aralık 1947 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı Eğitim Dairesi Yarbaşkanı Tuğgeneral Rüştü Erdelhun imzasıyla Amerikan Yardım Kurulu Başkanlığına gönderilen yazıda İstanbul'da, Tuzla bölgesi civarında bir uçaksavar okulunun kurulması düşüncesinin Genelkurmay Başkanlığınca da uygun görüldüğü ve gerekli incelemelerin yapılması için ilgililere emir verildiği bildirildi. Uçaksavar okulunun ilk başta Ankara Polatlı'da kurulması düşünülürken Amerikalıların müdahalesiyle İstanbul Tuzla'da kurulmasının nedenleri ise Polatlı'da ateş sahasının dar olması ve Tuzla'nın stratejik değerinin fazlalığıydı.⁷⁷³

Binbaşı Preston B. Cannady'nin hazırladığı bilgilendirme yazısından anlaşıldığı kadarıyla Uçaksavar Okulu'nun kuruluşunda gayet titiz bir inceleme süreci

⁷⁷¹ NARA, NND 964266, RG334/256/117, "Assignment of Light Aviation Sections", 23 Haziran 1950.

⁷⁷² Ersin Yılmaz, "Kara Kuvvetleri Havacılığı ve Tarihsel Gelişimi", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No:271, Eylül 1979, s. 49-54.

⁷⁷³ NARA, NND 964266, RG334/256/117, "Anti-Aircraft School and Training", 18 Aralık 1947 ve 31 Aralık 47.

izlenmiş ve dört ayrı bölge belirlenmişti. Bunlar arasında topçu talimlerinin de yapıldığı Metris Çiftliği ile Maltepe'deki eski Piyade Atış Okulu bölgesi de vardı. Ancak diğer askerî birliklere yakınlıkları nedeniyle bundan vazgeçilmişti. Tuzla ise hem açık bir atış sahasına sahip olması hem de denize olan yakınlığından ötürü uçaksavar talimleri için biçilmiş kaptan hüviyetindeydi. Zira denize muhtelif hedeflerin konardak denizden gelecek tehlikelere karşı da atış tatbikatı yapılabilecekti. Ayrıca gerek İstanbul ve Çanakkale Boğazı'na yakınlığı gerekse İstanbul-Ankara tren yolu güzergâhı üzerinde bulunması da lojistik kolaylıklar açısından bu tercihte etkili olmuştu.⁷⁷⁴

Uçaksavar Okulu'nun Tuzla'da kurulup faaliyete geçmesinden sonra çözülmesi gereken ikinci sorun, bu okulun hangi kurumun yetki sahasına gireceğidir. Burada sorunun kaynağı, Uçaksavar Okulu'nda geçmişin bakiyesi Havacı personelin görev yapmasıdır. Bahsi geçen personelin Türk Hava sınıfına mensup olması Havacıların konuya müdahil olmalarını beraberinde getirmişti. Ancak TUSAG Şefi Tümgeneral McBride 2 Eylül 1948 tarihli yazısında Uçaksavar birimlerinin teşkilat, teçhizat ve doktrin açısından Karacıların sorumluluğunda olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Hava sınıfı personelin kendi sınıflarına gönderilmeleriyle bu iş çözülecek ve işleri aksatan yetki karmaşası ortadan kaldırılacaktır.⁷⁷⁵

Eğitim ve öğretim yoğun bir tempoda devam ettirilirken bir taraftan da eksiklerin giderilmesi ile uğraşılıyordu. Evvela Uçaksavar Okulu için Amerikalılarca teklif edilen personel kadrosu halen tasdik edilememiş ve personelin iş yükü fazlasıyla artmıştır. Öğretmenler aynı zamanda batarya komutanı olarak da görevlendirilmiş, bu ise onları her iki görevlerini de layığı ile yapamaz hale getirmiştir. Dolayısıyla Uçaksavar Okulu'na öğretmen olarak atanan personelin sadece öğretmenlik yapmaları ve bu durumdan zarar görmemeleri açısından öğretmen olarak vazife aldıkları sürecin kıt'a görevlerine eklenmesi Genelkurmay Başkanlığı'ndan istenmiştir. Bunun yanı sıra, okul içerisinde bir Uçaksavar Harekât Müfrezesi ile bir Meteoroloji Müfrezesi teşkil edilmesi ve bazıları halen son model uçaksavarlar ile teçhiz edilmemiş bataryalara son uçaksavar toplarının gönderilmesi acil biçimde talep edilmiştir. Aynı

⁷⁷⁴ NARA, NND 964266, RG334/256/117, "Possible Sites for the Turkish Anti-aircraft Artillery School at İstanbul", 17 Aralık 1947.

⁷⁷⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/15, "Anti-Aircraft School", 2 Eylül 1948.

şekilde, 1949 yılında Amerikan uçaksavarları hizmete girmeye başlayana kadar elde bulunan 3,7 inçlik İngiliz menşeli uçaksavarların atış kontrolü bakımından lazım olan teçhizatın istenen ölçülerde sağlanamaması ve bunun için ödenek de ayrılamaması ciddi bir sıkıntı olarak göze çarpmaktadır. Amerikalılar bu konuya da çözüm üretilmesini talep etmişlerdir. Keza Uçaksavar Okulu'nun tesisleşme bakımından 31 Aralık 1949 tarihi itibarıyla halen istenen ölçüde yapılandırılmaması da Amerikalıların giderilmesini istedikleri eksikler arasında olmuştur.⁷⁷⁶

Öte yandan bu süreçte Tuzla Uçaksavar Okulu'nda Uçaksavar Temel Kursu, Uçaksavar Tekâmül Kursu, Ağır Uçaksavar Kursu, Muhabere Subayları Kursu, Atış Kontrol Teknisyenleri gibi kurslarda ülkenin dört bir yanından gelen subaylara uçaksavar eğitimi verilerek bu konudaki bilgi ve görgülerin artırılmasına gidilmiştir.⁷⁷⁷ 1949'da Amerikan uçaksavarlarının envantere girmesiyle beraber uçaksavar birliklerinde görev yapan Topçu subaylarından uygun görülenler de eğitim maksadıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmişlerdir.⁷⁷⁸

3.2.1.1.3. Tank Sınıfı ve Zırhlı Birlikler

Henüz Türkiye'ye askerî yardım faaliyetlerinin ne şekilde yürütüleceğine dair planların yapıldığı günlerde Amerikalıların öncelik verdiği birimlerden biri de zırhlı birlikler müşavirliğinin ihdasıydı. Amerikan Askerî Yardım Misyonu kurulduğunda ise gerekli adımlar zaman geçirilmeden atıldı ve Türkiye'de görev yapacak Zırhlı Birlik Müşavirliği yapılandırıldı. Zira henüz İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk ordusu üzerine yapılan değerlendirmelerde en fazla üzerinde durulan konu, Türk

⁷⁷⁶ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Unfulfilled AAA School Requirements", 5 Ocak 1950; NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Briefing Summary", 27 Mart 1950. Bilhassa tesisleşme konusundaki sıkıntıların giderilebilmesi için gerekli adımların kısa zaman zarfında atıldığı ve Uçaksavar Okulu çevresindeki arazinin okulun ihtiyaçları adına kamulaştırıldığı görülmektedir. Bkz.: BCA, 030.18.01.02.124.90.09.

⁷⁷⁷ NARA, NND 964323, RG334/251A/17, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of March 1949", 1 Nisan 1949. Öte yandan Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Uçaksavar Okulu'nda toplam on altı farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/120, "Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953", 24 Eylül 1952. Bununla birlikte, 1950 yılında Tuzla Uçaksavar Okulu'nda açılan kurslara katılan Dündar Seyhan'a göre bu dönemde öğretim ve yönetim tamamen denecek düzeyde Amerikalıların elindedir. Amerikalılar her haliyle muntazam, programlı, metodlu ve hummalı bir çalışma düzeni kurmuşlardır. Seyhan, a.g.e., s. 34-35.

⁷⁷⁸ Bayar, a.g.e., s. 115.

ordusunun mekanizasyon ve motorizasyon sıkıntısıydı. Aradan geçen yaklaşık sekiz yılda Türk zırhlı birliklerinin istenen düzeye getirilemeyerek çağdaşlarının çok gerisinde kalması hiç şüphesiz ki Amerikalıların zırhlı birlikler konusuna verdiği önemde öncelikli biçimde etkiliydi.

Bununla birlikte, Türk Zırhlı Birlikleri'nin reorganizasyonu hakkında hazırlanan 29 Aralık 1950 tarihli bilgilendirme raporunda dört yıllık aradan geçen dört yıllık sürecin geniş bir özetleme yapılmıştır. Raporda dikkat çeken hususlar şunlardır:

“Türk zırhlı birlikleri ile ilgilencek müşavirliğin Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılmadan önceki ilk görevi, Türk Kara Kuvvetleri'nin askerî gücü için gereken zırhlı ekipmanın ne olduğunu belirlemektir. İkinci görevi ise Türk askerî personelin Amerikan silah ve teçhizatının bakım ve kullanımı konusunda eğitilmesi için lazım gelen hazırlıkları yapmaktır. Tümgeneral Lunsford Oliver'in hazırladığı rapor doğrultusunda Türk zırhlı birlikleri hakkında ilk bilgileri alan Amerikalılar endotrinasyon ve teknik eğitimin Türk Zırhlı Birlikler Okulu bünyesinde yapılmasına karar vermişlerdir.

Amerikan Zırhlı Birlikler Müşavirliğine mensup eğitimcilerin başkan hariç tamamı Fort Knox Zırhlı Birlikler Okulu'nun farklı birimlerinden gelmişlerdir. Bununla beraber Türkiye'deki çalışmalar başladığında üç İngiliz uzman da aynı yapı içerisinde çalışmaktaydı.

Türk zırhlı birliklerinin yeniden yapılandırılması kapsamında şekillendirilen programa göre öncelikle Zırhlı Birlikler Okulu'nda öğretmen olarak görev yapan personele askerî eğitim metodları konusunda oryantasyon kursları açılmıştı. Bu kurslara çok ilkel tesislerde başlanmıştı; ancak zamanla şartlar peyder pey iyileştirildi. Bu kurslarda Türk kursiyerler Amerikan askerî sistemi konusunda eğitildiler ve bilhassa Amerikan askerî malzemesinin mekanik kullanımı ve bakımı hakkında bilgilendirildiler. Diğer sınıflarda olduğu gibi, zırhlı birliklerdeki kurslardan mezun olan askerî personel de kıt'alarına dönecekler ve Amerikalı müşavirlerden öğrendiklerini oralarda tatbik edeceklerdi. Nihayetinde zırhlı birlikler üzerine verilen kurslar da, tıpkı Topçu Okulu'nda verilen kurslar gibi, Amerikalıların İkinci Dünya Savaşı yıllarında açtıkları kısa uzmanlık kurslarına benzer kurslar şeklinde düzenlendi. Diğer bir ifadeyle, yeterli sayıda yetkin personel mezun ederek onların kıt'alarda anahtar bir rol oynamaları istenmiştir.

Öte yandan Nisan 1948-Kasım 1948 arasında verilen eğitim teknik konularla kısıtlyken, bu tarihten itibaren Amerikalılar nezaretinde taktik eğitimin de verilmesi uygun görülmüştü. Her iki türdeki kurslar için gerekli eğitim programları, ders planları, öğretmen notları ve diğer eğitim materyali doğrudan Fort Knox'tan geldi. Bunlara ek olarak sahra talimnameleri ve teknik talimnameler de Amerikan ordusuna aitti. 1951 yılına gelindiğinde tercümeler büyük ölçüde tamamlanmış, eğitim materyali Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmıştı. Ayrıca on farklı kursta toplam 11725 saatlik bir ders programı yürütülmüştü.

Ne var ki geçen zaman diliminde pek çok aksaklık da yaşanmıştı. Başlangıçta tesis alt yapısı zayıftı. Kurslarda kullanılacak ekipmanın gelmesi zaman aldı. Diğer sınıf okullarında açılan kurslar gibi, Zırhlı Birlikler bünyesinde açılan kurslarda Amerikan askerî sisteminin, özellikle de bakıma yönelik faaliyetlerin ilk zamanlarda direnişle karşılanması ve Amerikalı uzmanlar ile Türk askerî personelin sıkı bir akademik program için gerekli olan iş birliğini hakıyla yapamamaları önemli sorunlar olarak tebarüz etmişti. Yine eğitimlerde kullanılan araçlar için yakıt ve yağ bulunamaması neredeyse kronikleşen bir hâl almıştı.

Hiç şüphe yok ki, ortaya çıkan sorunlarda Türk askerî personel ile Amerikalı uzmanlar arasındaki mentalite farkı da ziyadesiyle etkiliydi. Örneğin; Türk askerî personel uygulamalı eğitimlerde fazlasıyla edilgen bir anlayışı benimsemişti. Öyle ki, duran bir aracın etrafında öğreciler gruplar halinde toplanmakta ve bu aracın gerçekte kullanılır olduğunu hayal ederek

eğitim yapmaktaydılar. Keza Amerikalıların amortisman (yıpranma payı) olarak tanımladıkları husus anlam verilmiyor ve kabul edilmiyordu. Birlik komutanları herhangi bir ekipmanın normal kullanım sonucunda yıpranabileceğini kabul etmekten korkuyorlardı. Zira bir aracın çalışmaz halde olması komutanın kişisel sorumluluğu olarak algılanmaktaydı. Yedek parça istenmesi ise isteyen kişinin profesyonel kapasitesinin zayıflığı olduğuna yorumlanmaktaydı. Böyle olunca birlikler yedek parça isteyememekte ve araçlarını çalışır halde tutamamaktaydılar. Amerikalılar Türklere hemen kullanmaları için yedek parça gönderseler bile Türk askerî ikmal mevzuatı gereği gönderilen ekipman ülkeye ulaştıktan sonra çoğu kez depolara kaldırılıyor ve maksat hasıl olmuyordu.

Türk yetkililer başlangıçta taktik eğitimlere hemen başlamak istemişlerdi. Zırhlı araç ve gerecin kullanımındaki teknikleri teoride bildiklerini varsaydıklarından, öncelikle saha eğitimlerine ihtiyaçları olduğunu düşünmekteydiler. Ancak bilgilerinin tahmin ettikleri düzeyde olmadığını kısa zamanda görmüşlerdi. Amerikalılara göre Türklerin kullandıkları eğitim metodları çok ilkel ve Amerikalılarınkinden çok farklıydı. Türk subayları mesleklerine inanan insanlar olmakla beraber onlardan çok azı modern savaşın gerçeklerini idrak edebilmiş durumdaydı. Türk subaylar Alman askerî doktrininden ve eğitiminden gelen alışkanlıkla düşmanın niyetinin ne olduğuna odaklanıp düşmanın imkân ve kabiliyetleri ile hiç ilgilenmiyorlardı. Örneğin; bir komutanın harekâtı izleyeceği yer belirlenirken komutanın ve onun kurmaylarının harekâtı en iyi nereden izleyebileceği düşünüülerek, yani komutanın harekâtı hangi noktadan en iyi şekilde kontrol edebileceğine bakılmaksızın kadar veriliyordu.

Zırhlı Birlikler reorganizasyonu özelinde yaşanan sıkıntıların önemli bir kısmı kurslardaki işleyiş ile alakalıydı. Bu noktada Zırhlı Birlikler Okulu'nda görevlendirilen Türk eğitimcilerin doğrudan doğruya Genelkurmay Başkanlığından emir alması başlı başına bir sorundu. Zira kursların aksamadan, başarı biçimde devam ettirilebilmesi için Okul Komutanı'nın tam yetkili ve inisiyatif sahibi olması gerekirken Zırhlı Birlikler Okulu'nda görevli personel Okul Komutanı'na sorulmadan başka bir yere tayin edilebiliyordu. Eldeki personelin niteliğine bakılarak bir dersin açılması karar verilmişken o dersi verecek personelin Zırhlı Birlikler Okulu Komutanı'na sorulmadan gönderilmesi doğal olarak henüz kurslar açılmadan akamete uğramalarına neden oluyordu. Böyle durumlarda ise Amerikan Askerî Yardım Misyonu çok sert tepkiler verebilmekteydi.

Bunların yanı sıra Türk öğretmenlerin ısrarla teorik eğitimlere önem vermeleri, ders müfredatına uymayan ilgisiz detayları anlatmaları ve üstelik bunu bir marifetmiş gibi görmeleri kurslarda maksadın hasıl olmasını engelleyen bir husustu.”⁷⁷⁹

Bu dönemde Zırhlı Birlikler Okulu'nda açılan kurslar arasında öne çıkanlar Subay Temel Kursu, Subay Tekâmül Kursu, Tank Topçuluğu Mekanik Kursu, Tank Mekaniği Kursu, Telsiz Tamir Kursu'dur.⁷⁸⁰ Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Fort Knox Okulu'nda ise Tank Bölük Subaylığı ve Tank Telsiz Bakımı gibi kurslarla

⁷⁷⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “Armored Briefing”, 29 Aralık 1950.

⁷⁸⁰ NARA, NND 964323, RG334/251A/18, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of March 1949”, 1 Nisan 1949. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Zırhlı Birlikler Okulu'nda toplam on iki farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/120, “Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953”, 24 Eylül 1952.

Türk askerî personelinin zırhlı birlikler konusundaki bilgi ve görgülerini arttırmaları sağlanmıştır.⁷⁸¹

Amerikan Askerî Yardım Misyonu, modern orduların çok gerisinde kalmış olan Türk Zırhlı Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması sürecinde kısıtlı sayıdaki muvazzaf askerî personel ile başarıya olamayacağına inanıyordu. Modern ordular bile yeterli sayıda ve iyi yetiştirilmiş muvazzaf paletli araç makinistlerine sahip olmakta zorlanırlarken Türk ordusunda böyle bir zaaf doğal görülmekteydi. Dolayısıyla büyük ölçüde zorunlu askerlik hizmeti yapan personelin oluşturduğu Türk ordusunda ihtiyaç nispetinde teknik personel yetiştirmenin yolları aranmalıydı. Bu da muayyen sayıdaki celp eratının eğitim görmesiyle mümkün olabilirdi. TUSAG Zırhlı Birlikler Birimi bahsi geçen eksikliği giderebilmek adına yalnız celp eratı için seri ve yoğun kurslar açmaya karar vermişti. Böylelikle yetişmiş teknik eleman zaafiyeti hiç değilse bir nebze olsun giderilebilecekti. Yapılan planlamaya göre yılda 720 eratın yetiştirileceği bir takvim izlenecekti. Mezun edilen erat elde bulunan altı zırhlı tugaya 120'şer kişi halinde dağıtılacaktı. Bunun için ise 1950 yılının ilk yarısında iki deneme kursunun açılması teklif edilmişti.⁷⁸² Ne var ki Amerikalıların kafasında yer eden bu düşünce ancak 1956 yılında Etimesgut'ta Zırhlı Eğitim Tümeni'nin kurulmasıyla tam olarak hayata geçirilecekti.⁷⁸³

Reorganizasyon çalışmaları Türk Zırhlı Birlikleri teşkilat yapısına sirayet edecek şekilde genişletilmiştir. Diğer bir deyişle, Amerikan yardımı kapsamında verilen silah ve malzeme ile Türk Zırhlı Birlikleri'nin yeniden teşkilatlandırılması ve standart bir hale getirilmesi düşünülmüştü.

Amerikan askerî yardımları başladığında Doğu Anadolu'da Üçüncü Ordu sorumluluk bölgesinde, yalnızca bir zırhlı otomobil ve bir Sovyet T-26 tank bölüğünden mürekkep tank taburu bulunmaktayken, 1930'lu yılların başlarında envantere girmiş olan Sovyet T-26 tankları artık ilkel bir hale geldiğinden, bu birlik lağvedilmişti. Bu dönemde harp planlarını "Tutma-Önleme" doktrinine göre şekillendiren Amerikalılar Doğu Anadolu üzerinden gelecek bir Sovyet taarruzuna

⁷⁸¹ NARA, NND 964266, RG334/256/114, "Request for Turkish Students to Attend US Service Schools", 31 Mayıs 1950.

⁷⁸² NARA, NND 964266, RG334/256/117, "Additional Courses of Instruction at the Armored School", 19 Aralık 1950.

⁷⁸³ Bayar, **a.g.e.**, s. 107.

daha sağlam bir mukavemet gösterilebilmesi adına, 1947 Sonbaharı'nda Gelibolu'daki 2'nci Zırhlı Tümen'in bir tank alayı ile Maltepe'deki 1'inci Zırhlı Tugayın bir tank alayını Aşkale ve Kandilli bölgesine gönderilmesini tavsiye ettiler. Böylelikle Doğu Anadolu'da kurulması planlanan iki zırhlı tugay için ilk adım atılmış oldu. Ertesi yıl kuruluş çalışmaları nihayete erdirilerek Erzurum-Aşkale'de 4'üncü Zırhlı Tugay'ın ve yine Erzurum-Kandilli'de 6'ncı Zırhlı Tugay'ın konuşları da tamamlanmıştı.⁷⁸⁴

Amerikan askerî yardımları sadece Doğu Anadolu'da yeni zırhlı tugayların kurulmasına vesile olmamış, ülke genelinde de zırhlı birlikler açısından önemli bir hareketlenme görülmüştü. İlk etapta gönderilen 114 adet M-24 hafif tankı ile 222 M-36 tank destroyeri ve 12 adet M-32 tank kurtarıcısı gönderilmiştir. M-36 tank destroyerleri normalde hücum topu olsalar da, Türk Zırhlı Birlikleri içerisinde tank gibi kullanılarak zırhlı tugaylara dağıtılmışlardır. Böylelikle 1948 yılı içerisinde Türkiye genelinde standart bir teşkilatlanmaya sahip altı adet zırhlı tugay görev yapmıştır. Bu tugayların kuruluş yerleri aşağıdaki gibidir:

1'inci Zırhlı Tugay – İstanbul/Maltepe

2'nci Zırhlı Tugay – Ankara/Etimesgut

3'üncü Zırhlı Tugay – İstanbul/Davutpaşa

4'üncü Zırhlı Tugay – Erzurum/Aşkale

5'inci Zırhlı Tugay – Ankara/Mamak

6'ncı Zırhlı Tugay – Erzurum/Kandilli⁷⁸⁵

Bu ana değişimin yanı sıra, 1952'de NATO'ya üye olunduktan sonraki değişikliklere kadar tank alayı, motorlu piyade taburu ve motorlu topçu taburu kuruluşlarında ye alan bağımsız takımlar, sıhhiye takımları hariç olmak üzere, karargâh bölükleri bünyesinde birleştirilmişlerdir. Ayrıca motorlu park teşkilatlarının yerine de sahra hizmet taburları kurulmuştur. Motorlu piyade taburları ise “Zırhlı Piyade Taburu” adını almışlardır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁴ **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 19.

⁷⁸⁵ Yazıcı, **a.g.e.**, s. 18; Zuvın, **a.g.e.**, s. 52-53; Özdemir, **a.g.e.**, s. 27. Bununla beraber, Amerikan askerî yardımları kapsamında Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı Şubat ayına kadar toplamda 125 adet M-24 hafif tankı, 250 adet M-36 tank destroyeri, 3 adet hafif tankı M-4 ve 4 adet de M-5 AI hafif tankı ve gönderilmişti. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/22, “Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952”, 23 Mart 1952.

⁷⁸⁶ **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 23.

Amerikan Askerî Yardım Misyonu, Türk Zırhlı Birlikler Müfettişliğini de yeniden yapılandırmak istemiş ve adı “Zırhlı Birlikler Müfettişi” olsa da görev ve yetki bakımından sadece “Tank Birlikleri Müfettişi” gibi çalışan bu yapıyı daha fazla kuvvetlendirmek istemişlerdir. Zira bu kişilerin zırhlı tugaylara bağlı diğer birliklerin teşkilat ve eğitimleri üzerinde denetimlerinin bulunmaması etkilerini fazlasıyla azaltmaktaydı. Amerikalılara göre Zırhlı Birlikler Müfettişi olacak kişinin zırhlı birliklerle alakalı bütün faaliyetleri koordine etmekten sorumlu olması gerekiyordu. Dolayısıyla Amerikan sistemine uygun bir reorganizasyona gidilerek daha önce Eğitim Şubesi, Teşkilat Şubesi, Personel Şubesi ve Neşriyat Şubesi olarak dört ayrı şubeye ayrılan bu yapı Personel Şubesi, İstihbarat Şubesi, Teşkilat ve Eğitim Şubesi ve İkmal Şubesi şeklinde yeniden yapılandırılacaktı. Yine, idaresinde bir askerî memur bulunan Zırhlı Birlikler Müfettişi’nin idaresine, bu askerî memurun yerine bir kurmay subay verilecekti. Yeni yapılandırmada Zırhlı Birlikler Müfettişliği teknik ve taktik konularda Kara Kuvvetleri Komutanı’na tekliflerde bulunmak, zırhlı birlikleri ilgilendiren plan ve emirleri hazırlamak, zırhlı birliklerden gelen rutin raporları incelemek ve zırhlı birlikleri teknik bakımdan teftiş etmek gibi görevleri ifa edecekti.⁷⁸⁷ Fakat birkaç ay sonra Türkiye’nin NATO’ya üyeliği gerçekleşince bu yapılanma NATO standartlarına uygun hale getirilecekti.

Diğer taraftan taktik, teknik ve teknolojik gelişmeler nedeniyle süvari sınıfının dünyanın bütün modern ordularda sembolik hale getirilerek Tank sınıfı içerisine alınması Amerikalıları da reorganizasyon bu yönde bir uygulamaya sevk etmişti. Her ne kadar Türk Genelkurmayı tarihî bağlamda Türk askerî kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak görülen süvari birliklerini ıslah ederek kuruluş içerisinde tutma yönünde bir temayül gösterse de, Amerikan Askerî Yardım Misyonu, 1950’li yıllara gelindiğinde, artık süvari sınıfının yavaş yavaş ortadan kalktığını belirterek bu düşüncenin imkânsızlığına vurgu yapmıştır. Amerikalılar, Türk ordusu için süvari sınıfının önemini kabul ettiklerini fakat mevcut ve gelecekteki planlamalarının süvari sınıfı reorganizasyonuna yönelik bir düşünce olmadığını belirtmişlerdir.⁷⁸⁸

⁷⁸⁷ NARA, NND 964266, RG334/256/118, “Zırhlı Birlikler Müfettişliğinin Yeniden Teşkilatlandırılması Teklifi Hakkında”, 31 Ağustos 1951.

⁷⁸⁸ NARA, NND 964266, RG334/256/118, “American Military Aid for the Turkish Cavalry School”, 30 Kasım 1951; NARA, NND 964266, RG334/256/118, “Cavalry Training Center”, 12 Aralık 1951.

Bu düşünce NATO'ya üyelik sonrasında da devam edecekti. Süvari adı her ne kadar kullanımda kalsa da, süvari sınıfı artık büyük ölçüde sembolik bir unsur olacak ve nihayetinde de 30 Ağustos 1965 tarihinden itibaren süvari sınıfı tank sınıfı içerisine dâhil edilecekti.⁷⁸⁹

3.2.1.1.4. İstihkâm Sınıfı

TUSAG'ın İstihkâm birimi faaliyetlerine 1 Eylül 1948 tarihinde başlamıştı. Başlangıçta istihkâm faaliyetleri yol yapım faaliyetleri ile bütün olarak düşünülmüş ancak Amerikan Dışişleri Bakanlığının yol yapım faaliyetlerini TUSAG'tan alarak Amerika Birleşik Devletleri Yollar İdaresi'ne (*Public Roads Administrations*) vermesiyle başlangıçta düşünülen istihkâm programı revize edilmişti. Bununla beraber, evveliyatta istihkâm ile ilgili işlere diğer alanlarda yapılan faaliyetler kadar önem atfedilmese de, 1948 yılı sonlarında Türk ordusunun geniş kapsamlı bir istihkâm programı olmadan muharebe etkinliğini yükseltmeyeceği anlaşılmış ve istihkâm sınıfındaki çalışmalara daha fazla önem verilmiştir. Hiç şüphe yok ki bundan en önemli sebep, İkinci Dünya Savaşı ile beraber teknik ihtisaslaşmanın fazlasıyla önem kazanması ve Türk ordusunda istihkâm sınıfının gerektirdiği yetkinliğe sahip personelin çok az olmasıydı. İşleri ağırlaşan ve daha geniş sahalarda faaliyet göstermesi zorunlu hale gelen istihkâm personelinin yüksek bir eğitimden geçirilmesi artık kaçınılmaz hale gelmişti.⁷⁹⁰

Amerikan Askerî Yardım Misyonu'na bağlı İstihkâm biriminin ilk görevi, hâlihazırdaki Türk mentalitesini modern istihkâm görevlerinin ve fonksiyonlarının gerektirdiği ölçüde değiştirmek ve geniş ölçekli bir eğitim programı hazırlamaktı. Zira Amerikan askerî yardımları başlamadan önce Türk ordusunda Amerikan sistemine benzer bir istihkâm sınıfı yoktu. Türk istihkâm sınıfı neredeyse sadece daime tahkimatı yapan bir sınıf hüviyetine bürünmüştü ve sadece bu işi yapan istihkâm birlikleri vardı. Dahası, bu birliklerde görev yapan personelin sadece %1 kadarı inşaat mühendisliği eğitimi veren kurumlardan mezundu. Üstelik büyük kapsamlı inşaat projelerini

⁷⁸⁹ Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi, s. 38.

⁷⁹⁰ Nesimi Tanyeli, *İstihkâm Sınıfının Tarihi (1329-1964)*, İstihkâm Okulu Basımevi, İstanbul, 1964, s. 38.

yürütebilecek yetkinliğe de sahip değillerdi.⁷⁹¹ Bu şartlar hakkında bilgilendirilen Türk Genelkurmayı ise TUSAG'ın sunduğu istihkâm reorganizasyonunu tereddüt göstermemişti.

Türk Genelkurmayı'ndan olumlu yanıt alan Amerikalılar ilk adımı atmakta vakit geçirmemişlerdi. 22 Eylül 1948'de TUSAG Koodinatörü Tümgeneral McBride Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere tek bir istihkâm sınıfının kurulmasını önermişti. İnşaat ve sahra istihkâmı gibi eğitim gerektiren işlerde bu sınıftaki subay-astsubay-erat ve sivil personel görev alacaktı. Tümen seviyesine kadar bütün birliklerde komutanların emrinde istihkâm personeli bulunması uygun görülmüştü. Ayrıca teşkil edilecek yeni İstihkâm Okulu'ndan Deniz ve Hava kuvvetlerine de personel yetiştirilmesi düşünülmüştü. 30 Eylül 1948 tarihi itibarıyla ise Türk Genelkurmayı Tümgeneral McBride'in önerisini kabul ettiğini bildirmişti.⁷⁹²

TUSAG'ın İstihkâm biriminde görev yapan İstihkâm Yarbay T. H. Lipscomb'un tavsiyeleri ile Tümgeneral McBride ikinci adımı 24 Aralık 1948 tarihinde attı. Türk ordusunun bünyesinde barındırdığı istihkâm sınıfının istenen düzeye getirilebilmesi için birtakım radikal değişiklikler yapılması gerektiğine inanan McBride eski sistemin çürük bir temel üzerine oturtulduğunu düşünmekteydi. Ona göre modern temeller üzerine inşa edilecek, yeni bir istihkâm sınıfının kurulması elzemdi. Çünkü Türk ordusundaki mevcut istihkâm sınıfı subaylarına bu sınıfın gerektirdiği asli eğitimler verilmemişti. Makine mühendisliği eğitimi alan subayların subayları inşaat mühendisliği eğitimi alanlardan fazlaydı. Keza istihkâm sınıfının öncelikli ihtiyacı varken zırhlı birliklere, topçu birliklerine ve diğer bazı sınıflara inşaat mühendisliği eğitimi alan subayların gönderildikleri görülmüyordu. Ve bu subaylar zamanla görev yaptıkları sınıfların kimliklerini özümser hale gelmişlerdi. Ayrıca İstihkâm Okulu'nda görev yapan hocalardan da sadece biri inşaat mühendisiydi. Bu nedenlerden ötürü ne istihkâm sınavının öncelikli ihtiyaçları giderilebilmiş ne de yeterli sayıda inşaat mühendisi subay İstihkâm Okulu'ndan mezun edilebilmişti. İnşaat

⁷⁹¹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Organization and Activities of Engineers Section, TUSAG", 20 Mart 1950.

⁷⁹² NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Organization of the Corps of Engineers of the Turkish Armed Forces", 22 Eylül 1948; NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Organization of Engineering Branch", 30 Eylül 1948.

mühendisi olan subaylara ihtiyaç duyulduğunda ise geçici çözümlere başvurularak inşaat mühendisi yedek subayların görevlendirilmesi yoluna gidilmişti.⁷⁹³

Ancak bu aşamada Türk Genelkurmayı ile fikir ayrılığına düştü. Zira Türk Genelkurmayı'nda istihkâm sınıfının farklı temeller üzerine inşa edilmesinden ziyade ıslah edilerek daha iyi duruma getirilebileceğine yönelik bir kanaat vardı. Ne var ki Amerikalıların ısrarları neticesinde bu konuda kendilerine geniş bir serbesti tanındı. Bu sayede Tümgeneral McBride Türk Kara birliklerinde görev yapan muvazzaf subaylar arasında inşaat mühendisliği diploması olan subayları istihkâm sınıfına dâhil edilmesine ilişkin çalışmaları başlattı. Yapılan planlamaya uyarınca on beş yıl ve üzerinde görev yapan subaylar dışında inşaat mühendisliği diploması olan bütün subaylar görev yaptıkları sınıflardan alınarak istihkâm sınıfına geçirileceklerdi. Bunun yanı sıra, 50 istihkâm subayının İstanbul Teknik Üniversitesi'nde dokuz aylık yoğun ve özel bir inşaat mühendisliği eğitimi almasına karar verilmişti. Kara birliklerinde görevli muvazzaf istihkâm subaylarının üçte ikisi bu eğitimi tamamlayana kadar inşaat mühendisliği özel eğitimine devam edilecekti. Bunun da ötesinde, istihkâm sınıfı subaylarının akademik nosyanlarının yükseltilmesi için her on istihkâm subayından en az biri inşaat mühendisliği alanında lisansüstü seviyede diploma sahibi olana kadar lisansüstü eğitimlere devam edilecekti.⁷⁹⁴

Genelkurmay Başkanlığının istihkâm sınıfının tamamıyla reorganize edilmesi fikrine gönülsüzce yaklaşması pek tabidir ki beraberinde bazı aksaklıkları da getirmişti. Öncelikle kurslar bütün hızıyla devam ederken Türk Genelkurmayı daha önce yapmayı taahhüt ettiği sınıf ve atölyeleri tamamlayamamıştı. Bu durum ise önemli ölçüde uygulamalı teknik eğitimin verildiği istihkâm kurslarında aksaklıklar yaşanmasına neden oluyordu. Örneğin; çizim odası tamamlanamadığından ötürü öğrenciler uygulamalı taslak çizim eğitimi alamıyorlardı. Dolayısıyla istenen seviyeye ve yetkinliğe ulaşmaları zorlaşıyordu. Diğer benzer örnekleri de hesaba katan Amerikalılar ihtiyaç duyulan tesisler tamamlanmadığı sürece istenen seviyenin ancak

⁷⁹³ NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Professional Training for Engineer Officers", 7 Aralık 1948.

⁷⁹⁴ NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Engineer Service Turkish Armed Forces", 24 Aralık 1948.

%50'sini yakalayabileceklerini düşünüyorlardı.⁷⁹⁵ Buna ek olarak, zaten az sayıda mezun veren istihkâm kurslarından çıkan subayların tayinleri öncelikli ihtiyaç duyulan yerlere değil de ordu geneline yapıldığından ötürü kıt'a birliklerinde yeni istihkâm metotlarına geçilmesi yavaş bir seyir izlemekteydi. Kıt'a denetlemelerinde İstihkâm Okulu'ndaki kurslardan mezun olan personelin çalışmalarından çok memnun olan Amerikan Askerî Yardım Misyonu Türk Genelkurmayı'ndan bu sorunlara bir an evvel çözüm üretmesini istememişti.⁷⁹⁶

Daha önce Muhabere Okulu'nda diğer teknik sınıflarla beraber eğitim gören İstihkâm sınıfından yılda ortalama 25 subay mezun oluyordu. İstihkâm Okulu'nun 8 Kasım 1948 tarihi itibarıyla Demir yolu sınıfının da eğitim alacağı müstakil bir askerî eğitim kurumu olarak İstanbul Halıcıoğlu'nda faaliyete geçmesi yeni bir safhayı da başlatmıştı. Takip eden yıl 47 subay öğrenci bu okulda eğitim alır hale gelmişti. 1951 yılı itibarıyla ise İstihkâm Okulu 140 subay, 280 astsubay ve 250 erbaş-erin eğitim gördüğü bir yerleşke olmuştu. Amerikan askerî yardımlarının başlamasından itibaren ise 273'ü subay, 293'ü de astsubay olmak üzere toplamda 1351 kişi İstihkâm Okulu'ndan mezun olmuştu. Bu sayı 1960 yılında 17542'ye yükselecekti. Yine 1951 yılı itibarıyla 50 Türk, 14 Amerikalı ve 2 de İngiliz uzman öğretmen bu okulda görev yapmaktaydı.⁷⁹⁷

İstihkâm ve Demir yolu Okulu'nun yeni yerleşkesinde faaliyete geçmesinin ardından Amerikalı uzmanlar nezaretinde açılan kurslar ise şunlardı: Subay Temel Kursu, Subay Tekâmül Kursu, Doktrin Kursu, Kıt'a İstihkâm Takım Komutanı ve Yardımcıları (Astsubay) Kursu ve Er İhtisas Kursları. 1949 yılı ile beraber erlere verilmeye başlanan ihtisas kursları arasında Tahrip ve Mayın, Elektrik, Sıhhi Tesisat,

⁷⁹⁵ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/20, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February 1950", 10 Şubat 1950; **NARA**, NND 964266, RG334/256/117, "İstihkâm Okulu'nun İstikbaldeki İnkişafına Ait Plan Hakkında", 7 Haziran 1950.

⁷⁹⁶ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/17, "Monthly Progress Report Aid to Turkey Program – November 1949", 10 Aralık 1949.

⁷⁹⁷ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/20, "Organization and Activities of Engineers Section, TUSAG", 20 Mart 1950; Tanyeli, **a.g.e.**, s. 50. Öte yandan Amerikalıların İstihkâm Okulu'nda görev yapan personelin sayıca yetersiz olduklarından şikâyet ettikleri de anlaşılmaktadır. Amerikalılar 1950 yılı Haziran ayında Genelkurmay Başkanlığına gönderdikleri bir yazıda bütün çabalarına rağmen personel kadrosunun sadece %73'ünün dolu olduğunu ve münhal kadrolara süratle personel tayin edilmesini istemişlerdi. Bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/117, "Personnel Status of Engineer Center and Engineer School", 25 Mayıs 1950.

Duvar-Beton, Teknik Resim, Marangoz, Su İkmal ve Sondajı, Kompresör Operatörlüğü, Traktör ve Greyder Operatörlüğü ve Şoför kursları bulunmaktaydı.⁷⁹⁸

1950 yılından itibaren Demir yolu sınıfının kaldırılması ile İstihkâm ve Demir yolu Okulu'nda yeniden teşkilatlanmaya gidilmişti. Türk İstihkâm sınıfının yeniden yapılandırılmasında büyük emekleri bulunan Yarbay Lipscomb Amerikan İstihkâm Merkezi'nin teşkilatlanmasını örnek alarak İstihkâm Okulu'nda bir "İstihkâm Merkezi" merkezi meydana getirmişti. Üç kısım halinde teşkilatlandırılan İstihkâm Merkezi'nin ilk kısmını subay-astsubay ve eratın eğitim aldığı okul bölümü oluşturmaktaydı. Kurmay başkanının sorumluluğundaki ikinci kısımda idari şubelerle tatbikat kıt'aları bulunmaktaydı. Üçüncü kısım ise Araştırma ve Tekâmül Ettirme Kurulu'ndan mürekkepti. Bu kısmın görevleri istihkâm malzemeleri üzerinde deneme-arastırma yapmak ve İngilizce talimnameler ile askerî eğitim yayınlarını tercüme etmektir.⁷⁹⁹

İstihkâm sınıfı da, tıpkı diğer sınıflar gibi, Amerikan askerî malzemesinden istifade etmişti. Muharip sınıfların yanında yardımcı sınıfların da hareket kabiliyetini arttırmayı düstur edinen Amerikalılar, motorize istihkâm birliklerinin kurulması için ciddi bir gayret göstermişlerdi. Bu kapsamda yol makineleri, silindirler, paletli traktörler, yol greyderleri, vinçler, römorklar, köprü yapımında kullanılan ekipmanlar, kazıyıcılar ve hava komprasörleri Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu dönemde Türk ordusu envanterine girmiş Amerikan menşeli temel istihkâm araç-gereçleri olmuşlardır.⁸⁰⁰

3.2.1.1.5. Muhabere Sınıfı

TUSAG Muhabere birimi 20 Aralık 1947 tarihinde faaliyete geçmişti. Başlangıçtaki görevi, Türk yetkililerle irtibat kurmak ve gönderilen muhabere ekipmanını teslim almaktı. Ancak sonradan yardım programının kapsamı

⁷⁹⁸ Tanyeli, **a.g.e.**, s. 41. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla İstihkâm Okulu'nda toplam on altı farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/120, "Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953", 24 Eylül 1952.

⁷⁹⁹ **İstihkâm Sınıfının Tarihçesi: Türk Kara Kuvvetleri'nin Kuruluşundan Günümüze Kadar İstihkâmcılar**, s. 490-491; Tanyeli, **a.g.e.**, s. 42-44.

⁸⁰⁰ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/22, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952", 23 Mart 1952.

genişletilince yeni sorunların ortaya çıkması TUSAG Muhabere biriminin çalışma alanlarını da genişletti. Bilhassa eğitim alanındaki sıkıntılar bunda birinci derecede etkiliydi. Dolayısıyla öncelikli olarak yılda bir sınıf subaya eğitim veren Muhabere Okulu'nun yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Yapılan bir dizi görüşmenin ardından Haziran 1948'de evvela yeni bir grup Amerikalı muhabere uzmanı Türkiye'ye getirildi. İki subay, bir astsubay ve iki sivil uzmandan oluşan Amerikalı muhabere uzmanları ayaklarının tozuyla ders programını revize ettiler.⁸⁰¹

Ders programı revizyonunun ardından Amerikalılar Muhabere Okulu'nun yeniden yapılandırılması için Türk Genelkurmayı ile görüştüler. Nihayetinde bazı küçük detayların hâricinde Amerikalıların teşkilat değişiklik önerileri kabul edildi ve 1 Ekim 1948 tarihi itibarıyla Ankara Mamak Muhabere Okulu Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Fort Monmouth Muhabere Okulu örnek alınarak şekillendirilmiş yeni yapısıyla eğitim vermeye başladı. İstihkâm ve Demir yolu sınıflarından ayrı, müstakil bir oluşum haline gelen bu yeni okula sonradan Muhabere sınıfına büyük hizmetleri dokunacak olan Tuğgeneral Canip İskilipgil komutan olarak atanmıştı.⁸⁰²

1 Temmuz 1949'dan itibaren Muhabere Okulu'nda verilen kurslar arasında öne çıkanlar Muhabere Subay Temel, Muhabere Subay Tekâmül, Piyade Subayları Muhabere, Telsiz Operatör, Telsiz Tamir, Muhabere Telli Kısım (astsubay ve erat) gibi kurslarıdır.⁸⁰³ 1950 yılı itibarıyla bu kurslardan yılda 1175 personel mezun edilecek hale getirilmiştir.⁸⁰⁴ Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'ya da muhtelif konularda kurs görmeleri maksadıyla muhabere sınıfı personel gönderilmiştir.

⁸⁰¹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "TUSAG Signal Section", 20 Mart 1950.

⁸⁰² NARA, NND 964323, RG334/251A/14, "Organization Chart of the Signal School", 3 Kasım 1948; NARA, NND 964323, RG334/251A/14, "Signal School", 11 Kasım 1948; Bayar, **a.g.e.**, s. 123.

⁸⁰³ Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Muhabere Okulu'nda toplamda yirmi farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/120, "Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953", 24 Eylül 1952. Öte yandan Amerikan askerî yardımlarının başlamasından sonra Kara Harp Okulu'nda modern muhabere eğitim ve tekniklerine paralel olarak yaya haberciler, haber güvercinleri, haber köpekleri ve 1930'lu yıllara ait Türk tipi sahra telefonları gibi muhabere vasıtaları hakkında bilgilerin verilmesine de devam edilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tuğrul Baykent, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfında Gelişmeler (1945-1952)", **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, C.II, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s. 223.

⁸⁰⁴ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "TUSAG Signal Section", 20 Mart 1950.

Bahsi geçen kurslarda Amerikalılar Türk kursiyerlere Amerikan ekipmanının bakım ve kullanımı hakkında bilgi verirken, modern muhabere tekniklerini de öğretmişlerdi. Bununla beraber ordu muhabere alayları, dinleme ve kestirme birlikleri lağvedilerek ordu ve kolordularda muhabere taburları, tümenlerde ise muhabere bölükleri kurulmuştu. Ayrıca bu birlikler modern muhabere ekipmanı ile donatılmıştı. Türkiye'nin NATO'ya üye olduğu 1952 yılı Şubat ayı itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri tarafından 8 adet radar, 11826 adet telsiz, 1507 telefon santrali, 8972 telefon, 28000 metreden fazla telefon kablosu, 11 adet de özel amaçlı römork Türkiye'ye teslim edilmişti.⁸⁰⁵

Amerikan askerî yardımları kapsamında Muhabere sınıfı böylesine önemli bir dönüşüm geçirirken, belki de en çok göze çarpan yenilik, daha sonra kurulacak olan er eğitim merkezlerinin öncüsü sayılabilecek bir er eğitim taburunun kurulmasıdır. Başlangıçta 500 acemi eri farklı muhabere alanlarında yetiştirmeyi hedefleyen bu eğitim merkezinde erata yedi hafta temel eğitim, bir hafta genel muhabere eğitimi ve de on dört hafta da teknik muhabere eğitimi verilmesi planlanmıştı.⁸⁰⁶ Temel eğitime tâbi tutulan erat test sistemi kullanılarak yeteneklerine, bilgi ve tahsil düzeylerine göre Muhabere sınıfının çeşitli uzmanlık alanlarında yetiştirilmek üzere sınıflandırılırlardı. Telsiz, Kuramportör, Antrak, Santral, Hat Çekme, Radar, Foto Film ve Ölçü Aletleri gibi branşlarda yetiştirilmelerini müteakiben de kıt'lara dağıtılırlardı.⁸⁰⁷ Türk Kara Kuvvetleri'nde müstakil bir acemi er eğitim merkezinin 1951 yılında ilk kez Muhabere sınıfı içerisinde kurulması, bu sınıfın diğer sınıflara öncülük etmesi bakımından önemli bir gelişmeydi.

3.2.1.1.6. Nakliye/Ulaştırma Sınıfı

Türk ordusunun yeniden yapılandırılması sürecinde Amerikalıların belki de üzerinde en çok durdukları yardımcı sınıf Nakliye/Ulaştırma sınıfıydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında modern ordular motorizasyon ve mekanizasyon çalışmalarını büyük

⁸⁰⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/22, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952", 23 Mart 1952.

⁸⁰⁶ "NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – January 1951", 26 Şubat 1951; Lütfü Sel, "Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfının Tarihçesi", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No:270, Haziran 1979, s. 5.

⁸⁰⁷ Hicret Hürkan (Canbazoglu), **Asker Gözü İle: 27 Mayıs'a Doğru DP Devrinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ed. Serhat Hürkan, Ankara, 2005, s. 229.

ölçüde tamamlarken, Türk ordusunun bu konuda çok geride kaldığı görülüyordu. Dolayısıyla Amerikalılara göre bu dezavantajın mutlak surette giderilmesi gerekiyordu.

Böyle bir atmosferde, Ekim 1947’de kurulan ve Aralık 1947’de üç subay on bir sivil uzmanla çalışmalara başlayan TUSAG Nakliye birimi ilk olarak Türk ordusunun şoför açığını gidermeyi amaçlıyordu. Ardından da geri kademe faaliyetleri desteklenecek, Türk askerî personele modern bakım ve onarım teknikleri hakkında eğitim verilecekti. Ancak daha da önemlisi, Türklerin kafasındaki “motorsuz”, yani hayvan gücüne dayalı nakliye anlayışını ortadan kaldırmaktı. Bu nedenle Amerikalılar fiilen devam eden motorsuz nakliye eğitimlerini sonlandırdılar Nakliye Okulu’nun sadece “Motorlu Nakliye Okulu” olarak faaliyetlerine devam edeceğini bildirdiler. Bu düşünceyle şoför adayları Kayseri’de, tamirciler ise Konya’da kursa alınmışlardı. 12 Nisan 1948 tarihi itibarıyla başlayan şoför kursunda 370 öğrenci, 35 de Türk eğitmen görev almıştı. Uygulanan eğitim programınca her ayın başında kurslara başlanacak ve her kurs döneminde 350 kursiyer bulunacaktı.⁸⁰⁸ Takip edilen program sayesinde yılsonunda 1805 kursiyer eğitimlerini tamamlayarak Amerikalıların verdikleri motorlu araçları kullanmak üzere birliklerine dönmüşlerdi.⁸⁰⁹

Konya’daki tamirci kursu ise Kayseri’deki kadar verimli olmamıştı. Bunda Türk Genelkurmayı’nın kursun ihtiyaçlarını karşılamada ağır hareket etmesi birinci derecede etkiliydi. Ne var ki zaten kışların sert geçtiği İç Anadolu’da 1948-1949 Kışı’nın çok daha çetin geçmesi, ulaşım hatlarının yetersiz oluşu ve tesislerin ilkelliği gibi unsurlar Amerikalıları bazı zorunlu değişiklikler yapmaya sevk etti. Mevcut olumsuz şartların neredeyse yılın dört-beş ayında şoför ve mekanik eğitimlerini menfi etkileyeceğine kanaat getiren Amerikalılar Konya’da bulunan Nakliye Okulu’nun yılın on iki ayında da saha eğitimi yapılabilecek iklime sahip bir yere taşınmasını tavsiye ettiler. Nihayetinde İzmir ilinin Gaziemir bölgesinde karar kılındı. Böylelikle gerek şoförlük gerekse motor mekaniği eğitimleri yıl genelinde aksamadan

⁸⁰⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/13, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of April 1948”, 1 Mayıs 1948.

⁸⁰⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/14, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program - November 1948”, 14 Aralık 1948.

sürdürülebilecekti.⁸¹⁰ 19 Ağustos 1949 tarihi itibarıyla ise taşınma Gaziemir’e taşınma faaliyetleri tamamlanmıştı.⁸¹¹

Bu taşınma Nakliye sınıfı içerisinde bazı önemli değişiklikleri de beraberinde getirmişti. Öncelikle Nakliye sınıfı ve Demir yolu sınıfı “Ulaştırma Sınıfı”⁸¹² adı altında birleştirilecekti. Amerikan askerî sisteminde Ulaştırma sınıfı kara, deniz ve hava ulaştırması işlevlerinin planlama ve koordinasyonunu ile terminal hizmetlerini üstlenecekti. Kara yolu ulaştırmasını Kara Kuvvetleri Ulaştırma sınıfı üzerine alırken, hava ulaştırması işletme hizmetleri Hava Kuvvetleri tarafından sağlanacaktı. Yeni çehresiyle Kara Kuvvetleri Ulaştırma sınıfı oto kullanma ve bakım eğitimi de dâhil olmak üzere, bir Ulaştırma Okulu ve Eğitim Merkezi olarak reorganize edilmişti.⁸¹³

Ulaştırma sınıfının yeniden yapılandırılmasında faaliyet planlamasını Albay C. C. Duel yaparken, kursların koordinasyonunu ise Yarbay R. E. Goode yürütüyordu. Subaylara olduğu gibi astsubaylara ve erat grubuna da verilen kurslar arasında göze çarpanlar ise Subay Temel, Subay Tekâmül, Şoför Eğitimi, Şoför Öğretmenliği, Mekanik ve Kara yolu Trafik Kontrolü, Araç Bakım gibi kurslardı.⁸¹⁴ Türkiye’ye verdikleri araç-gerecin kullanımı kadar bakımı konusunda da titiz davranan Amerikalılar bu bağlamda Ulaştırma ve Ordudonatım sınıflarının eş güdüm içerisinde

⁸¹⁰ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/20, “History and Accomplishments of Transportation Section”, 18 Mart 1950; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/17, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of March 1949”, 1 Nisan 1949.

⁸¹¹ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/18, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program - August 1949”, 13 Eylül 1949.

⁸¹² Amerikan Askerî Yardım Misyonu Türkiye’deki kara, demir ve hava yolları ulaşımını tek bir çatı altında koordine edilebilmesi için bir Ulaştırma Başkanlığı kurulmasını önermişti. Zira Van Gölü’ndeki feribot seferlerinin dışında ülkede düzenli bir su yolu ulaştırma şebekesinin olmadığını düşünen Amerikalı uzmanlar ülke genelindeki ulaştırma tesis ve vasıtalarından en verimli şekilde istifade edilebilmesini bu koordinasyonun yapılması ile sağlanabileceğine inanmaktaydı. Ulaştırma Başkanı sıfatıyla görev yapacak kişi bir yandan bu işlerin denetim ve koordinasyonunu üstlenirken, diğer yandan da Genelkurmay Başkanı’na ulaştırma alanında teknik ve idari danışmanlık yapacaktı. Bu yapının teşekkülü için ise evvela değişen şartlara cevap verebilecek “Ulaştırma Sınıfı”nın kurulması gerekiyordu. Nihayetinde karşılıklı görüşme ve yazışmaların ardından 1950 yılı Mayıs ayında Genelkurmay Başkanlığı Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun istediği yapıdaki bir Ulaştırma sınıfının kuruluşuna müzaheret edeceğini belirtti. Ulaştırma reorganizasyonu ve mezkûr isim değişikliği meselesi için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, “Ulaştırma Başkanlığının Teşkilatı Hakkında”, 15 Mayıs 1950; **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, “Ulaştırma Sınıfı Kurulması Üz.”, 14 Mayıs 1950. Bununla beraber, Nakliye sınıfının resmen “Ulaştırma Sınıfı” olarak anılmaya başlanması ise 16 Temmuz 1951 tarihi itibarıyla mümkün olacaktı. Bkz.: Bayar, **a.g.e.**, s. 125.

⁸¹³ Gürkan, **Bir Generalin Askerî ve Akademik Anıları**, s. 41-42.

⁸¹⁴ Türkiye’nin NATO’ya üye olduğu 1952 yılı itibarıyla Ulaştırma Okulu’nda toplamda dokuz farklı kurs verilmekteydi. Bu kursların içeriği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/120, “Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During Academic Year 1952-1953”, 24 Eylül 1952.

hareket etmesini tavsiye ediyorlardı. Anılan düşünce kapsamında “Araç İşletme ve Bakım Kursu” bu duruma güzel bir örnektir. 27 Kasım 1951 tarihinde “Ulaştırma Okulu’ndaKİ Kurslarda Yapılacak Değişiklik” adı ile yayımlanan emirde bakım kurslarına ait teferruatlı bir program ortaya konmuş ve bu vesileyle bilhassa araç bakımı konusunda Amerikan askerî sistemine uygunluk denetlenmeye çalışılmıştır.⁸¹⁵

Daha önce de belirtildiği üzere, Ulaştırma sınıfına ve bununla paralel olarak Ulaştırma Okulu’na Türk ordusunun reorganizasyonunda en az bir muharip sınıf kadar önem Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun bu sınıfın eğitimlerinde ortaya çıkan aksaklıklara en ufak bir tahammülü yoktu. Örneğin; teşkilat, malzeme ve kadro yapısının Amerikan ordusu örnek alınarak revize edilmesi çalışmalarında ilk uygulama yeri Nakliye Okulu olmuştu. Ancak 1950 yılı ortalarına gelindiğinde bu okul kadrosunda görev yapması gereken 55 subay, 69 astsubay ve 4 sivilin halen tam olarak atanamaması Amerikalıları fazlasıyla rahatsız etmişti. Öyle ki, kadrolar doldurulmaz ve bu durum da eğitim programını aksatmaya devam ederse Amerikan Yardım Programı dâhilinde Ulaştırma sınıfına herhangi bir ek yardım yapılmayacağı vurgulanmıştı.⁸¹⁶

Amerikalıların üzerinde hassasiyetle durdukları diğer bir önemli husus ise Türk ordusundaki şoför sayısının bir an önce arttırılmasıydı. Bunu sağlamak için bir yandan eğitimlerin hızlandırılmasını talep ederlerken diğer yandan da verilen kursların ülke geneline yayılmasını öneriyorlardı. Bu istekleri de Türk Genelkurmayı tarafından 1950 yılının Ağustos ayı itibarıyla kabul edilerek şoför eğitim merkezlerinin üç orduya da yayılacak şekilde faaliyet göstermeleri kabul edildi. Toplamda on altı adet şoför eğitim merkezinin kurulması planlanırken, eğer şartlar el verirse bu sayının yirmi ikiye çıkarılabilmesi için gereken hazırlıkların yapılmasında mutabık kalındı. Her halükârda sekiz şoför eğitim merkezi 1950 yılı sonunda faaliyete geçirilmiş olacaktı.⁸¹⁷

⁸¹⁵ NARA, NND 964322, RG334/250/7, “Araç İşletme ve Bakım Kursları Hakkında”, 1 Aralık 1951.

⁸¹⁶ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April 1950”, 17 Mayıs 1950.

⁸¹⁷ NARA, NND 964266, RG334/256/115, “Şoför Eğitiminin Ademimerkezleştirilmesi Hakkında”, 5 Mayıs 1950; NARA, NND 964266, RG334/256/115, “Şoför Eğitim Merkezleri Üz.”, 16 Mayıs 1950; NARA, NND 964266, RG334/256/115, “Şoför Eğitim Merkezleri ve Şoför Öğretmen Kursları Üze.”, 29 Mayıs 1950; NARA, NND 964323, RG334/251A/19, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1950”, 17 Ocak 1951.

Bütün bu teknik ve uygulamalı eğitimlerin yanında Amerika Birleşik Devletleri, planlanan yardım programı çerçevesinde hatırı sayılır düzeyde motorlu aracı da Türk Kara Kuvvetleri'ne vermişti. Türkiye'nin NATO'ya üyeliği öncesinde Amerika Birleşik Devletleri'nden 27 otobüs, muhtelif ebatlarda 5977 römork, 16 tank kurtarıcı ve yine muhtelif boyutlarda 15772 kamyon alınarak Türk ordusu envanterine sokulmuştu.⁸¹⁸

3.2.1.1.7. Ordudonatım Sınıfı

Genel bir ifadeyle harp silah ve vasıtalarının, ikmal maddelerinin, yedek parçaların ve mühimmatın tasnifi, bakımı, onarılması, kurtarılması, yenileştirilmesi ve taşınması işlerinden sorumlu olan⁸¹⁹ Ordudonatım sınıfının Amerikan askerî sistemine geçiş sürecine kadar Türk ordusu içerisinde bulunmaması Ordudonatım sınıfının sorumluluk ve hizmet alanına giren faaliyetlerin yürütülmesi bağlamında TUSAG'ın en fazla zorlandığı konulardan biri olmuştur. Her ne kadar Türk ordusu teşkilatlanması içerisinde bir Harp Sanayii sınıfı yer alsa da, bu sınıfın yapı ve işleyiş bakımından çağın gereklerini karşılayamaması nedeniyle Amerikalılar öncelikle bu konuya el atmak durumunda kalmışlardı. Zira henüz askerî yardımların gönderilmediği dönemde bu yardımların teslim alınması ve depolanması konularında yaşanan ciddi yapısal problemler Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nu süratle çözüm üretmeye yöneltmişti.

İlk Amerikan malzemesinin İskenderun Limanı'na geldiği 22 Ekim 1947 tarihi ile beraber su üstüne çıkan yapısal sıkıntılara çözüm üretebilmenin ilk yolu bu alanda uzman bir subayın Türkiye'ye gönderilmesi olarak görülmüştü. Aralık 1947'de Yüzbaşı James McEntee'nin gelişi ile faaliyete geçen TUSAG Ordudonatım birimi başlangıçta neredeyse bütün mesaisini yapısal sorunları çözmeye harcayacaktı. Evvela malzemenin belirlenen takvimde gönderilebilmesi adına depolama sorununu ortadan kaldırmaya kanalize olan TUSAG Ordudonatım birimi ardından Türk ordusunda müstakil bir Ordudonatım sınıfının kurulması ile ilgili görüşmeleri başlatmıştı.⁸²⁰

⁸¹⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/22, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – February 1952", 23 Mart 1952.

⁸¹⁹ Hilmi Soyaslan, *Askerî Terimler Sözlüğü*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971, s. 578.

⁸²⁰ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Ordnance Section, TUSAG", 20 Mart 1950.

Ordudonatım sınıfının teşekkülü ve Ordudonatım subaylarının nasıl eğitilecekleri konusundaki ilk görüşmeler 1948 yılı başlarında Orgeneral Mahmut Berköz, Tuğgeneral⁸²¹ İsmail Hakkı Güvendik ve Albay Meals yapılmıştır. Ancak kesin bir sonuca varılamamıştır. ⁸²² Toplantılardan kesin bir netice alamayan Amerikalılar Türk ordusundan üst düzey bir heyeti Amerika Birleşik Devletleri'ne davet ederek Amerikan askerî sisteminde Ordudonatım sınıfının nasıl çalıştığını ve nasıl bir yeri olduğunu göstermek istemişlerdir. Bu kapsamda ikisi general olmak üzere, yedi Türk subayı Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek temaslarda bulunmuşlar ve Ordudonatım sınıfının çalışma prensiplerini yerinde müşahade etmişlerdir. ⁸²³ Yapılan temaslardan tatmin edici bir sonuç alınmış olsa gerek, Haziran 1948'de Türk Genelkurmayı'nın aklındaki bazı soru işaretleri giderilmiş ve bir Ordudonatım sınıfının kurulması üzerinde prensip anlaşmasına varılmıştır. Varılan mutabakata göre 1 Haziran 1948 tarihi itibarıyla Türk ordusunda Ordudonatım sınıfının kurulmasına dair çalışmalar başlayacak ve Tümgeneral Neşet Akmanlar Ordudonatım Dairesi'nin başkanı, Tümgeneral Fahri Ateşalp ise başkan yardımcısı sıfatıyla çalışmalara nezaret edeceklerdi. Tuğgeneral Nurettin Aknoz da Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde ikmal ve bakım işlerinden sorumlu olacaktı. Bununla beraber görüşmeler esnasında üzerinde durulan harp sanayii işleri ile ilgilenecek bir şubenin açılması düşüncesi ise askerî fabrikaların sorumlulukları hakkında verilen yasa teklifi sonuçlanana kadar rafa kaldırılacaktı. Düzenlenen toplantılarda askerî fabrikaların Millî Savunma Bakanlığı çatısı altındaki bir heyet tarafından yönetilmesi ve Türk ordusunun bütün silah ve teçhizat ihtiyacını karşılamaktan sorumlu olması düşünülmüştü. Böylelikle Ordudonatım sınıfının hiçbir üretim sorumluluğu bulunmayacak ve harp sanayii işleri için müstakil bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmayacaktı. ⁸²⁴

⁸²¹ Konu ile ilgili Amerikan arşiv belgesinde İsmail Hakkı Güvendik'in rütbesi hatalı biçimde tuğgeneral (brigadier general) olarak gösterilmiştir. Oysaki askerlik safahatına bakıldığında kendisinin 1946 yılı itibarıyla tümgeneral rütbesine nasbedildiği görülmektedir. Bkz.: **Türk Silahlı Kuvvetleri General ve Amiraller Albümü 1923-1996**, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 174.

⁸²² NARA, NND 964322, RG334/250/3, "Resume of G-4 Activities Since 3 February 1948", 24 Mart 1948.

⁸²³ NARA, NND 964323, RG334/251A/13, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of April 1948", 1 Mayıs 1948.

⁸²⁴ NARA, NND 964323, RG334/251A/13, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of June 1948", 1 Temmuz 1948.

Ordudonatım sınıfının kuruluşuna ilişkin çalışmalar 1949 yılı başında nihayetlenirilmiş ve 3 Ocak 1949 tarihi itibarıyla Harp Sanayii sınıfı lağvedilerek Amerikan askerî sisteminin emsal alındığı bir Ordudonatım sınıfına sahip olunmuştu. Yeni Ordudonatım sınıfı aktif olarak 1 Temmuz 1949 tarihinde faaliyete geçecekti. Nisan 1949’da ise Ankara ili Dışkapı mevkiinde bir Ordudonatım Okulu kurularak bu sınıfın eğitim çalışmalarına ivme kazandırılacaktı.⁸²⁵

Ordudonatım sınıfının kurulması ve faaliyete geçmesi hiç şüphesiz ki bu alandaki çalışmalara müspet tesir etmişti fakat her yeni teşekkülde olabileceği gibi Ordudonatım sınıfının kuruluş sürecinde de birtakım sorunları aşmakta zorlanmıştı. Evvela, her türlü iyi niyete rağmen depoculuk ve stok kontrolü konusunda istenen düzeye bir türlü gelinmiyordu. Amerikan yardımlarının Türkiye’ye ulaşmasının üzerinden bir yıl geçmesine rağmen depolarda ne olduğu tam olarak bilinmemekteydi. Hâl böyleyken gelen malzeme efektif biçimde dağıtılamıyordu. Ayrıca atılması gereken malzemeler atılmamakta, boş yere stoklarda tutulmaktaydı. Ülke genelinde bir depo sayımı yapılamadığından, malzemeler ihtiyaç duyulan yerlere gönderilemiyorlar veya ihtiyaç duymayan yerlere fazlaca gönderilebiliyorlardı. Bu yanlışlığın önüne geçilmesi adına beş subayın kurstan geçirilerek Türkiye genelindeki depolarda bulunan malzemeyi sayacak ve denetleyecek bilgi düzeyine getirilmeleri planlanmıştı. Bu subaylar işleri bittikten sonra bir komisyon oluşturarak ülke genelinde bir stok kontrolü sistemini oluşturacaklardı.⁸²⁶

⁸²⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “Ordnance Section, TUSAG”, 20 Mart 1950; **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 287; Bayar, **a.g.e.**, s. 130. Öte yandan Ordudonatım sınıfının kuruluş sürecinde bu sınıfa ne ad verileceği küçük çaplı bir krize neden olmuştur. Başlangıçta Amerikan ordusundaki kullanıma uygun şekilde “Ordonans” (*Ordnance*) şeklinde telaffuz edilmesi uygun görülmüşken, Millî Savunma Komisyonu sözcüsü emekli General Eyüp Durukan’ın bu teklifine Erzincan Milletvekili şair Behçet Kemal Çağlar karşı çıkmıştır. Çağlar, tasarının ruhuna itiraz edecek durumda olmadığını vurgulamakla beraber, ihdas edilecek bu yeni sınıfın Türkçeye uygun bir adla anılmasını istemiştir. İngilizce bildiği halde kelimeyi telaffuz etmekte zorlandığını belirten Çağlar, Türkçenin ahengine uymayan “Ordonans” kelimesinde ısrar edilmesini bir aşağılık duygusu olarak tanımlayarak Türkçeye uygun bir ifadenin bulunmasına kadar tasarının komisyona iade edilmesini teklif etmiştir. Çağlar’ın bu tepkisi destek görmüş ve kurulacak olan bu yeni sınıfa Türkçe isim aranmıştır. Başlangıçta “Malzeme-i Harbiye”, “Cebeci”, “İkmal” gibi adlar ortaya atılsa da, nihayetinde Orgeneral Muzaffer Tuğsavul’un telkinleriyle “Zirai Donatım” ifadesine kıyasen “Ordudonatım” kelimesi türetilmiş ve benimsenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ateşalp, **a.g.e.**, s. 29; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.XIV Toplantı:3, On Sekizinci Birleşim (13.XII.1948, Pazartesi), s. 108-109; **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.XIV, Toplantı:3, Yirmi Beşinci Birleşim (13.XII.1948, Çarşamba), S. Sayısı. 14 (EK); Celep, **a.g.e.**, s. 195.

⁸²⁶ NARA, NND 964322, RG334/250/6, “National Stock Control – Turkish Army”, 10 Haziran 1948.

Ne var ki 1950 yılı başlarında bile bu soruna kesin bir çözüm üretilemediği anlaşılmaktadır. Zira Amerikalılar Şubat 1950’de yazdıkları bir notta Türk Kara Kuvvetleri’nde Ordudonatım sınıfının henüz emekleme döneminde olmasından ötürü bu alandaki faaliyetleri gözlemleyebilecek ve denetleyebilecek yetkinlikteki bir subayın bulunmadığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla mevcut sıkıntıyı kısa vadede aşabilmek adına bir oryantasyon programının başlatılmasına karar verilmiştir.⁸²⁷

Depoculuk sisteminin yanı sıra ikmal, bakım ve tesis sorunları ile de uğraşıldı. Bu dönemde Türk ordusunun neredeyse işlemez hâldeki bir ikmal sistemine sahip olması Amerikalıların işini fazlaca zorlaştırdığı için Amerikalılar çözümü ikmal sisteminin değiştirilmesi için baskı yapmakta buldular.⁸²⁸ Zamanla akaryakıt ve hatta yağ kullanım talimatnameleri dahi değiştirilmişti. Nitelikli tamircilerin, tamirhanelerin ve en önemlisi yeterli bütçenin olmaması aynı şekilde bakım sisteminin işlerliğine ket vuruyordu. Bu noktada tesis sorunları geçici prefabrik yerleşkelerin yapılması, tamirci ekibi sivillerden istifade edilmesi ve bütçe açığı da bir miktar para temini ile çözülmeye çalışıldı. Böylelikle 1949 yılı sonunda altı tane tümen ordonat bakım bölüğü ve altı tane de ordonat tank bakım bölüğü kurulmuştu.⁸²⁹

Teşkilatlanma konusundaki pürüzler de aynı şekilde Türk Genelkurmayı’na yapılan baskının arttırılmasıyla giderilerek Personel, Merkez, İkmal ve Bakım şubeleri faaliyete geçirildi. Ordudonatım sınıfının ihtiyaç duyduğu personelin temini noktasında ise bir yandan açılan kurslardan istifade edilirken diğer yandan da diğer sınıflarda Ordudonatım faaliyetleri ile meşgul olan her personelin Ordudonatım sınıfına alınması yoluna gidilmişti.⁸³⁰ Fakat daha da önemlisi, sonradan büyük tartışmalara neden olacak sahra eğitim ekiplerinin (*Field Training Teams*) taslak ya da

⁸²⁷ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February 1950”, 10 Mart 1950.

⁸²⁸ Aynı dönemde İngiliz ataşemiliterine göre de Türk Kara Kuvvetleri’nin belki de en önemli zaafiyeti modern ve iyi işleyen bir ikmal sistemine sahip olmamasıydı. Bilhassa depolama ve dağıtım konularında büyük sıkıntılar yaşıyordu. Amerikalıların ileride modern ve müstakil bir Ordudonatım sınıfını kurma düşüncelerinin altında bu durum yatmaktaydı. Bkz.: PRO WO 371/87983.

⁸²⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, “Ordnance Section, TUSAG”, 20 Mart 1950.

⁸³⁰ NARA, NND 964322, RG334/250/3, “Organization of the Ordnance Department”, 19 Haziran 1950. Ayrıca detay görülen fakat işleyişe menfi etki eden hususlarda da çözüm odaklı hareket edilmiştir. Bu bağlamda hizmete elverişli olmayan malzemenin elden çıkarılmasına, hafif silahların ve topların özenle bakılmasına ve eksik olan yedek parçaların tedarik edilmesine dair emirler yayımlanmıştır. Bkz.: NARA, NND 964322, RG334/250/7, “Ordudonatım İkmal ve Bakım Usullerindeki Aksaklıklar Hakkında”, 17 Mart 1952.

öncü bir uygulama ile Ordudonatım faaliyetlerinin denetimleri için kullanılmasıydı. Amerikalıların Türk ordusunun reorganizasyonunda en önemli unsur olarak kıymetlendirdikleri sahra eğitim ekiplerinin kuruluşları henüz düşünce aşamasındayken bir pilot uygulama organize edilmiş ve iki-üç aylık süreçler için Ordodudonatım ekipleri görevlendirilmişti. Bu ekipler bilhassa kıt'alardaki ordudonatım faaliyetlerini yerinde denetlemiş ve aksaklıklara doğrudan müdahale etmişlerdi. Her ne kadar yer yer rahatsızlık uyandırsalar da bu uygulama sayesinde birliklerdeki aksaklıkları kolayca ortaya çıkarmaları ve hızlı bir şekilde çözüm üretilebilmesi bakımından faydalı oldukları aşikârdı.⁸³¹

Diğer yandan NATO'ya üyelik süreci öncesinde Ordudonatım Okulu'nda Subay Temel, Subay Üçüncü Kademe Bakım Kursu, Paletli Araç Mekanîği Kursu, Tekerlekli Araç Mekanîği Kursu, Topçu Mekanîği Kursu, İkmal Kursu, Mühimmat Kursu, Demircilik ve Kaynak Kursu, Yangın Kontrol Aletleri Kursu, Marangozluk Kursu gibi kurslar verilerek Türk ordusunda yeni bir sınıf olan Ordudonatım sınıfının gelişimi amaçlanmıştır.⁸³²

3.2.1.1.8. Personel Sınıfı

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce dünyanın neredeyse hiçbir ordusunda müstakil bir personel sınıfı bulunmuyorken, bu dönemde elde edilen tecrübeler ordularda personel işlerinde ihtisaslaşmış müstakil bir sınıfın gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bilimsel çalışmalar sonrasında insan kaynağının doğru ve efektif kullanımının askerî güce müspet etki yaptığı görülmüş ve müstakil bir personel sınıfının kuruluşuna yönelik çalışmalar başlatılmıştı.

Türk ordusunda Personel sınıfının kuruluşu ise belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk yetkililerin talepleri sonucunda mümkün olmuştu. Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinde Amerikan ordusunun teşkilat yapısına uyum çalışmaları altında Personel sınıfının faaliyetleri de tetkik edilerek böyle bir sınıfın Türk ordusu

⁸³¹ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁸³² NARA, NND 964323, RG334/251A/17, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of March 1949", 1 Nisan 1949; NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951. Keza Ordudonatım sınıfının kurulmasından sonra verilen kurslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ateşalp, a.g.e., s. 30-33.

teşkilat yapısı içine alınmasına karar verilmişti. Genelkurmay Başkanlığının 4 Temmuz 1951 tarih ve 65720/62211 sayılı yazısı ile JAMMAT’a Türk Kara Kuvvetleri içerisinde yeni bir Personel sınıfının ihdası için çalışmaların başlatıldığı ve bu kapsamda bir “Sınıflandırma ve Vasıflandırma Okulu”nun açılmasının istendiği belirtilmiştir. Ayrıca JAMMAT personeli arasında bu konudaki uzmanlığı ile tanınan Amerikalı Yarbay Leon D. Marsh’ın da Türk ordusunda müstakil bir Personel sınıfının kurulması çalışmalarına müşavir sıfatıyla nezaret etmesi istenmiştir.⁸³³

Genelkurmay Başkanlığının bu talebi sonrasında görüşmeler başlamakla beraber, işin ciddiye bindirilememesi üzerine JAMMAT Başkanı Tümgeneral Arnold 10 Ekim 1951 tarihinde Türk Genelkurmayı’na bir yazı göndererek işin sürüncemede kaldığını belirterek Türk Genelkurmayı’nın son düşüncesini öğrenmek istemiştir. Mezkûr yazısında Tümgeneral Arnold, Yarbay Marsh’ın Türk subaylara daha önce Sınıflandırma ve Vasıflandırma kursu verdiğiine işaret ederek, onun nezaretinde bir Personel sınıfının kuruluşuna yardım edebileceklerini vurgulamıştır. Bununla beraber Tümgeneral McBride, Amerikalıların ellerini kolaylaştırabilmek adına, Türk Genelkurmayı’ndan bazı konulara açıklık getirmesini istemiştir. Bunlar arasında, kurulacak olan Personel sınıfının subay kadrosunun nerelerden sağlanacağı, kendilerinde hangi vasıfların arandığı, bu sınıfa ayrılacak personelin önceden bir kursa ya da kurslara tâbi tutulup tutulmayacakları, Personel sınıfına ilk aşamada ne kadar subayın verileceği, yeni Personel sınıfının Genelkurmay’ın hangi dairesinin kontrol ve nezareti altında olacağı gibi hususlar vardır.⁸³⁴

Türk Genelkurmayı’nın bu konuda Amerikalılarla örtüşen bir tavır sergilemesi ile görüşmeler hızlandırılarak Türk ordusunda müstakil bir Personel sınıfının kuruluşu mümkün olmuştur. Başlangıçta zaten nitelikli personel ihtiyacı henüz karşılanamamış olan muharip sınıflar yerine sağlık sorunlarından ötürü muharip bir sınıfta çalışamayacak durumda olan teğmen-albay rütbeleri arasındaki subaylar ile daha önce subay oldukları halde çeşitli nedenlerle muamele memuru statüsüne geçen askerî memurlar bu sınıfın personel kaynağını oluşturmuşlardır. Bununla beraber, Personel sınıfına geçmek isteyen kişilerden daha önce en az altı ay boyunca karargâhlarda veya

⁸³³ NARA, NND 964322, RG334/250/4, “New Turkish Personnel Corps”, 10 Ekim 1951.

⁸³⁴ NARA, NND 964322, RG334/250/4, “New Turkish Personnel Corps”, 10 Ekim 1951.

idari işlerde çalışma şartı aranmıştır. Açılan kurslara iştirak edecek olanlar bu kursları başarıyla bitirmelerini müteakiben Personel sınıfına nakledilerek ilgili hizmetlere atanacaklardı.⁸³⁵

15 Mart 1952 tarihi itibarıyla faaliyete geçen Personel Okulu'ndaki ilk kurs 25 Temmuz 1952'de tamamlanacak ve ertesi gün Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Şükrü Kanadlı'nın da hazır bulunduğu yüksek rütbeli subayların katılımıyla bir mezuniyet töreni düzenlenecekti.⁸³⁶

Personel sınıfı subaylarının yetiştirildiği Personel Okulu'nda ilk dönem kurs programında yer alan önemli konular şunlardı:

- * İnsan Gücü: İnsan gücünün potansiyelini belirleyerek azami istifade sağlamak.
- * Personel İdaresi: Askerî personel idaresinin tarihçesi, amaçları, gerekliliği, personel idaresinde kullanılacak araçlar.
- * Askerî Psikoloji: İnsanları tanımanın faydaları, karakter çeşitleri, ferdî sorumluluk, fertlerin intibak kabiliyetleri ile ilgili uygulamalı psikoloji, tahrik unsurları.
- * Öğretmenlik Tekniği: Subayın öğretmenlik sorumluluğu, hitabetin ana ilkeleri, topluluğa konuşma usulleri.
- * Sınıflandırma: Sınıflandırmanın tarihçesi, sınıflandırma yaparken önemli olan hususları kıymetlendirme araçları.
- * Askerî İhtisaslar: Askerî uzmanlığın yararları, uzmanlığın nasıl hazırlandığı ve uzmanlık çeşitleri.
- * Sicil Raporları: Sicil raporlarının hazırlanması, akademik sicil raporlarının izahı ve faydaları.
- * Terfi Sistemi: Terfi Kanunu, genel piramit, sınıf piramitleri, seçim kurullarına ait genel hükümler, küçük tetkik kurulları ve görevleri.
- * Meslek Programları: Liderlik ve komutanlık, meslek idaresinin esasları, subayların mesleki gelişimini sağlayacak atamalar, mükerrer atamalar, bölge içerisinde farklı görevlerde istihdam, sivil teşkilatla ilgili yerlere atama, ordu okul sistemi.

⁸³⁵ Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 222-223.

⁸³⁶ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program – July 1952", 27 Ağustos 1952.

* Eğitim Merkezleri: Eğitim merkezlerinin ana vazifeleri ve sorumlulukları, erat sınıflandırılması, erlerin okullara seçilmeleri ve buna ait işlemler.⁸³⁷

Yardımcı bir sınıf olmasına karşın Türk Kara Kuvvetleri bünyesinde görev yapan personelin efektif kullanımında ve dolayısıyla da Türk Kara Kuvvetleri'nin verimliliğinin artmasında çok değerli bir rol oynayan Personel sınıfının önemi kısa zamanda anlaşılmıştı. Bu nedenle başlangıçta kursiyer yetiştirmekle vazifeli olan Personel Okulu bir süre sonra Harp Okulu'ndan mezun olan Personel sınıfı subayları bünyesinde toplayıp tam olarak sınıf okulu kimliğini kazanmıştır. Mart 1952'de Yedek Subay Okulu bünyesinde faaliyete geçen Personel Okulu daha sonra Harp Okulu yerleşkesine taşınmış ve burada da dört yıl kadar kaldıktan sonra 1962 yılına değin faaliyet göstereceği Abidinpaşa Kışlası'na taşınmıştı.⁸³⁸

3.2.1.1.9. Levazım - İkmal⁸³⁹ Sınıfı

Gücünü büyük ölçüde sahip olduğu devasa ve çok iyi işleyen lojistik-ikmal sistemine bağlayan Amerikan ordusu bu konuda da diğer ordulara çok iyi bir örnek teşkil etmiştir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın kazanılmasında geri hizmet sınıflarının yaptığı etkiyi gören⁸⁴⁰ Amerikalılar Türk ordusunun reorganizasyonunda da buna uygun hareket ettiler. Türk ordusunun bozuk bir ikmal organizasyonuna sahip olması Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nu ziyadesiyle rahatsız etmişti.⁸⁴¹ Zira

⁸³⁷ Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 223.

⁸³⁸ Bayar, **a.g.e.**, s. 131.

⁸³⁹ Türk Silahlı Kuvvetleri Subay ve Astsubay Sınıflandırma yönetmeliklerinde yapılan ve 17 Kasım 2015 tarihli Resmî Gazete'de (Sayı No:29535) yayımlanan değişikliklerle "Levazım" sınıfı kaldırılarak bu sınıfa ait işler görev alanları genişletilmiş bir "İkmal" sınıfı ile yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu alt başlıkta konu bu kapsam dâhilinde incelenecektir.

⁸⁴⁰ Asker kökenli bir yazar olan Hicret Hürkan (Canbazoglu) 1955 yılında kalame aldığı bir yazısında "... zamanımızın savaşlarında bir erin dövüşebilmesi için yedi kişinin ona hizmet etmesi esası caridir. Yani, bir memleketin silahlı kuvvetlerinin yedide biri fiilen savaşır, mütebâkisi ise geri hizmet faaliyetlerini düzenler. Bugünkü deyimle "lojistik hizmetleri ifa eden sınıfların en mühimi Levazım sınıfıdır." diyerek Türk ordusunun Amerikan Askerî Yardım Misyonu tarafından yeniden yapılandırıldığı süreçte genelde geri hizmet sınıflarının, özelde ise "Levazım-İkmal" sınıfının etkisine vurgu yapmaktadır. Bkz.: Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 223. İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikalıların geri hizmet sınıflarının önemini görmeleri, lojistik hizmetlerin yeniden yapılandırılması, birbiriyle uyumlu hale getirilmesi, Amerikalıların ikmal teşkilatlanmalarını ihtisas ve âdem-i merkeziyet üzerine kurlmaları ile İkmal sınıfının ordular için değeri hakkında henüz 1951 yılında yapılmış güzel bir analiz için bkz.: İhsan Bingöl, "Niçin Lojistik", **Ordu Dergisi**, No:160, Ağustos 1951, s. 138-147.

⁸⁴¹ İngilizler, Amerikan askerî yardımlarının başladığı yıllarda Levazım – İkmal sınıfını "Türk Kara Kuvvetleri'nin 'Külkedisi' (Cinderella)" olarak tanımlıyorlardı. Yani bu şekilde Türk Kara Kuvvetleri'nde Levazım – İkmal sınıfının gereken ilgiyi görmediğini ve daha fazlasını hak ettiğini düşünmekteydiler. Bkz.: **PRO WO** 371/107574.

askerî birliklerin ihtiyaç duyduğu malzeme zamanında tedarik ve temin edilemediğinde diğer bütün konularda ne kadar çalışılırsa çalışılsa istenen etki sağlanamayacaktı. Bunun yanı sıra, Türk Genelkurmayı'nda müstakil bir ikmal biriminin bulunmayışı ve bu alanda çalışacak personelin sayıca çok az tutulması da Türk ordusunun etkisini zayıflatan hususlardı.

Amerikalı uzmanlar ilk iş olarak Türk askerî ikmal sistemini Amerikan askerî ikmal sistemi ile uyumlu hale getirmeye çalışmışlardı. Yaklaşık bir yıllık bir çalışmanın nihayetinde önemli sayılabilecek bir ilerleme de kaydedilmişti. Bu süreçte hantal ve eski bir sistem olan kayıt defteri sisteminden stok kayıt sistemine geçildi.⁸⁴²

Bununla beraber, TBMM'nin 30 Mayıs 1949'da çıkardığı 5398 sayılı "Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun"un Genelkurmay Başkanlığı teşkilat yapısının reorganizasyonuna giden yolu açmasının ardından 1 Temmuz 1949 tarihinde Türk Genelkurmayı'nda müstakil bir Lojistik Dairesi (G-4) kurulmuş oldu. Daha öncesinde böyle bir ihtisas dairesi yoktu ve bu işi Genelkurmay Başkanlığı Eğitim ve Harekât Dairesi (G-3) yürütüyordu.⁸⁴³ Türk ordusunun lojistik ve ikmal faaliyetlerinin reorganizasyonuna büyük önem atfeden Amerikalılar Türk harp tarihinden örnekler vererek işin ciddiyetini anlatmaya çalışmışlardı. Bu örnekler arasında en ilginç, Amerikalıların Osmanlı ordusu tarafından 1914 yılı Aralık ayında düzenlenen Sarıkamış Harekâtı'na dikkat çekmeleriydi. Amerikalılar Sarıkamış Harekâtı'nın büyük bir felakete dönüşmesinde harekâtın lojistik ve ikmal bakımından desteklenememesini birinci derecede etkili göstermekteydi. Nihayetinde, Amerikalıların bütün bu gayretleri semeresini vermiş ve Eylül 1949'da Korgeneral Zekai Okan Türk ordusunun ikmal planlarını hazırlamakla görevlendirilmişti.⁸⁴⁴

Ne var ki Amerikan Askerî Müşyonu'nun başında bulunan Tümgeneral McBride'a göre Genelkurmay'da ikmal işlerini idare edecek nitelikli bir yapının halen kurulamaması, yani organizasyonel sıkıntıların devam etmesi ikmal işlerini sekteye uğratmaya devam ediyordu. Yine, ikmal işlerini yapacak yeterli sayıda personelin

⁸⁴² NARA, NND 964323, RG334/251A/16, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of March 1949", 1 Nisan 1949.

⁸⁴³ Her sınıfta olduğu gibi kıl sınıfta da uzmanlaşmaya büyük ehemmiyet veren Amerikalılar, o dönemde kurmay subaylarını dahi "Harekât kurmayı" ve "İkmal kurmayı" olarak ikiye ayırmışlar ve harp akademilerinde buna uygun bir ihtisas eğitimi vermişlerdi.

⁸⁴⁴ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Monthly Progress Report Aid to Turkey Program – September 1950", 27 Ekim 1950.

olmaması ise mevcut sorunların çözülmesini ertelemektedir.⁸⁴⁵ McBride'in bu serzenişinden birkaç ay sonra Yarbay James L. Craig imzasıyla yayımlanan raporda hâlihazırda yapılan denetlemeler sonucunda Türk ordusunda görülen aksaklıkların temel sebebi yeni ikmal sisteminin uygulanmaması olarak gösterilmektedir. Amerikalılar Türk Genelkurmay'ının Amerikan ikmal sistemini kabul ettiğini belirtmesine rağmen buna uygun hareket edilmediğini, ilgili kanuni düzenlemeler yapılmadığı müddetçe de edilmeyeceğine dikkat çekmekteydiler.⁸⁴⁶

Tümgeneral McBride'in halefi olarak Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun başına geçen Tümgeneral W. H. Arnold da bu konu üzerinde önemle durmuştu. Arnold, 27 Nisan 1951 tarihinde Türk Genelkurmay Başkanlığına gönderdiği "Türk ordusu İçin İkmal Usulleri" başlıklı yazısında modern harp sanatının taktik ve tekniğin yakinen koordinasyonu ile Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerine mensup bütün sınıfların kabiliyetleri arasındaki dirayetli bir iş birliğine ihtiyaç duyduğunu vurgulamış ve lojistik prensiplerin bu iş birliğindeki önemine işaret etmiştir. Ardından ise Amerikan Askerî Yardım Misyonunca hazırlanan yeni ikmal talimnamesinden bahsederek, yürürlükte bulunan Türk kanunları göz önünde bulundurularak hazırlanan bu talimnamenin bir an evvel Türk ordusu tarafından kabul edilerek uygulanmasını istemiştir. Arnold'a göre Genelkurmay İkmal Başkanlığı Plan kısmı ile beraber tetkik ve kontrol edilen bu yeni talimname ile Amerikan askerî yardım malzemelerinin ikmali, dağıtılması, bakımı ve hurdaya çıkarılacak ekipmandan istifade edilmesi çok daha hızlanacaktı.⁸⁴⁷

Tümgeneral Arnold'un bu isteği ancak Türkiye'nin NATO'ya üyeliği kabul edildikten sonra mümkün olacak ve TBMM'nin Türkiye'nin NATO'ya katılmasını onayladığı gün, yani 18 Şubat 1952 tarihinde Tümgeneral Arnold ve Genelkurmay Başkanlığı Lojistik Dairesi Başkanı Korgeneral Nurettin Aknoz tarafından imzalanan bir anlaşma ile Türk ordusunun lojistik ve ikmal teşkilatlanması NATO usüllerine uygun şekilde reorganize edilmeye başlanacaktı.

⁸⁴⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Tümgeneral H. L. McBride'den Orgeneral Nuri Yamut'a", 30 Haziran 1950.

⁸⁴⁶ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁸⁴⁷ NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Supply Procedures for Turkish Army", 27 Nisan 1951.

Levazım konusunda ise Amerikalılar Türk Levazım sınıfının organizasyon, sorumluluk ve işleyiş bakımından Amerikan ordusundaki muadilinden çok farklı bir yapıda olduğunu belirterek, Amerikan levazım subaylarının Türk ordusunda müşavir sıfatıyla görev yapmalarının bir fayda sağlamayacağını belirtmişlerdir. Bununla birlikte eğer Türk Genelkurmayı gelecekte illa ki Amerikan Levazım sınıfını örnek alacak bir köklü yeniden yapılandırma sürecine girmek istiyorsa, seçilecek bir Türk Levazım subayının Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilebileceği ve Amerikan Levazım sistemi hakkında eğitim alabileceği de anlatılmıştır. Öte yandan Amerikalılar melbusat ve akaryakıt kullanımı gibi konularda görüş ve tavsiye istenirse TUSAG Lojistik (G-4) biriminin Türk muhataplarına yardımcı olabileceğini de ifade etmişlerdir.⁸⁴⁸

3.2.1.2. Taktik Eğitim ve Doktrin

Amerikan Askerî Yardım Misyonu Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması programı kapsamında ihtiyaç duyulan teknik eğitimi sınıf okulları aracılığıyla gerek yurt içindeki gerekse yurt dışındaki (Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya'da) kurslar üzerinden vermişti. Fakat taktik eğitim ya da başka bir ifadeyle doktrin temelindeki reorganizasyonu sağlıklı bir şekilde yürütebilmek çok daha zor olacaktı. Zira uzun yıllara dayanan, kemikleşmiş bir düşünce yapısını değiştirmek için kapsamlı bir zihniyet dönüşümünü sağlamak gerekiyordu.

1882 yılı itibarıyla kabul edilen Alman (Prusya) askerî doktrinini altmış beş yıl sonra bir çırpıda terk ederek Amerikan askerî doktrinini benimsemek bu iki düşünce sistematığının birbirlerinden farklı hususlara önem vermeleri nedeniyle hiç de kolay olmayacaktı. Kaldı ki İkinci Dünya Savaşı yıllarında kısa bir süre angajmana girilen İngiliz askerî sisteminden de (bilhassa zırhlı birlikler alanında) etkilenilmişti.

Doktrin reorganizasyonunun teknik dönüşümden neden daha zor ve zaman alıcı bir husus olduğunu hakkıyla algılayabilmek için öncelikle Alman ve Amerikan askerî sistemlerinin birbirlerinden farklı taraflarını ortaya koymak yerinde olacaktır.

⁸⁴⁸ Amerikalıların kendi levazım sistemlerine göre çok daha kapsamlı ve ayrıntılı bir yapıya sahip olan Türk Levazım sisteminin Amerikan sistemine dönüştürülmesinin önemli bir avantaj sağlamayacağını düşünmekteydiler. Onlara göre Türklerin bu teşebbüsleri, büyük ölçüde, Amerika Birleşik Devletleri'nden daha fazla malzeme alabilecekleri kanaatine dayanıyordu. Bkz.: NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Quartermaster Training for the Turkish Army", 19 Ocak 1951.

Örneğin; Prusya askerî kültürü denince akla ilk olarak şu hususlar gelmektedir:

- * Katı disiplin anlayışı ve itaat kültürü,
- * Ordu-Millet (Millet-i Müsellaha) düşüncesi,
- * Topyekûn harp fikri,
- * Güçlü ve merkezî bir Genelkurmay yapısı,
- * Kara Kuvvetleri harekâtına öncelik veren harp anlayışı,
- * Savaşın taktik, operatif ve stratejik evrelerini ince bir sanat olarak kullanıp az kuvvetle üstün düşman kuvvetlerini yenmeyi düstur edinen fikir yapısı,
- * Kısa zamanda netice alabilmek adına operatif seviyedeki hıza dayalı manevra uygulamaları,
- * Muharebelerde ast birlik komutanlarına inisiyatif tanınması,
- * Subaylardan sadece askerî konularda değil, diğer alanlarda da bilgi sahibi olmalarını isteyen ve entelektüel birikime önem veren bir askerî kültür.⁸⁴⁹

Buna mukabil Amerikan askerî kültürü ise başlıca şu noktalara önem vermektedir:

- * Harbi siyasetin bir devamı saymak,
- * Sadece Kara Kuvvetleri'ni değil, bütün kuvvetlerin (Deniz ve Hava) bir arada kullanıldığı müşterek harbi esas almak,
- * Harbin operatif seviyesini büyük ölçüde gözardı ederek taktik ve stratejik seviyeleri üzerine yoğunlaşmak,
- * Harekâtı üstün silah teknolojisi, teçhizat ve malzeme gücü ile devamlı surette destekleyen bir yıpratma savaşını ön planda tutmak,
- * Muharebelerde işi inisiyatife bırakmaktansa (yani subayların riske girmelerini teşvik etmektense) her türlü olasılığa karşı nasıl hareket edileceğini önceden belirleyen talimnameleri rehber almak,
- * Sonuç alıcı taarruzu en iyi şekilde yapabilmek için iyi bir seferberlik hazırlığına girişmek ve dolayısıyla nihai taarruza tam olarak hazır oluncaya dek kısa süreli taktik geri çekilmeleri kabullenmek,

⁸⁴⁹ Serhat Güvenç, “ABD Askerî Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 256-257; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 421; Yalta, **a.g.e.**, s. 365.

* Subaylardan her alanda genel bir bilgiye sahip olmalarını değil tek bir konuda uzmanlaşmalarını beklemek.⁸⁵⁰

Görüldüğü gibi, çok farklı anlayışları benimseyen bu iki askerî kültürün birinden diğerine kısa vadede sorunsuz bir geçiş yapmak hiç de kolay değildi. Doktrin reorganizasyonun fikri altyapısı askerî eğitim kurumlarında hazırlanabileceğinden Kara Harp Okulu, Kara Harp Akademisi ve Yedek Subay Okulu gibi askerî yapıların bünyesinde taktik-akademik eğitimler üzerinde titizlikle durulmuştu. Ancak başarının sağlanabilmesi için ise evvela köklü bir revizyon gerekiyordu.

3.2.1.2.1 Kara Harp Okulu

Kara Harp Okulu'nda Amerikan askerî sistemi esas alınarak yapılan ilk değişiklikler Türk ordusunun Amerikan askerî sistemine geçmesine yönelik resmî kararın verilmesinden önce başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda gösterdiği başarılı performans nedeniyle muharebe sahasının mutlak hâkimi olarak görülen Amerikan ordusu savaş sonrasında dünya sahinde paradigma ordu haline gelmişti. Her an savaşa gireceği kaygısıyla beş yıl boyunca bu savaşı yakından takip eden Türkiye'nin de Amerikan ordusunun gösterdiği performanstan etkilenmemesi düşünülemezdi.

Savaşın hemen ardından Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay ve dönemin Kara Harp Okulu Komutanı Tümgeneral Vedat Garan'ın nezaretinde yeni bir Harp Okulu talimatı çıkarılması çalışmaları başlatılmıştı. Bu kapsamda askerî öğrencilerin askerî liseleri bitirmelerini müteakiben Harp Okulu'na gelmeden evvel yaptıkları altı aylık kıt'a stajları kaldırılmış ve sınıflara ayrılmaları da Harp Okulu eğitimleri sonrasına bırakılmıştır.⁸⁵¹ Ayrıca askerî derslerle beraber teknik ve genel

⁸⁵⁰ Güvenç, **a.g.m.**, s. 257; Kocatürk, **a.g.e.**, s. 421; Yalta, **a.g.e.**, s. 259, 365.

⁸⁵¹ Daha önce de belirtildiği üzere, Amerikan askerî sistemine geçilmeden önce Kara Harp Okulu'na gelen öğrenciler henüz Harp Okulu tahsillerine başlamadan önce sınıflara ayrılırlardı. Askerî liselerdeki ders notları bunda birinci derecede etkili olmakta, sayısal derslerden notları yüksek olanlar daha ziyade teknik sınıflara geçirilmekteydi. Dolayısıyla sınıflara ayrılmalarında öğrencilerin şahsi özelliklerine ve istidatlarına bakıldığı pek söylenemezdi. Amerikalılar ise öğrencileri harp okulu eğitimlerinin belli bir aşamasında muhtelif bilimsel testlere tâbi tutarak şahsi özelliklerine uygun şekilde tefrik etmeyi esas almaktaydılar. Bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/116, "Infantry Duty for Turkish Officers", 23 Temmuz 1951; Çelikoğlu, **a.g.e.**, s. 32. Bununla beraber, öğrencilerin akademik yeterliliklerini ölçmeye çalışan ve sözlü bitirme imtihanlarına girilmeden önce yapılan yazılı testte öğrencilere bu testin sınıflara ayrılmada önemli bir veri olduğu söylenmektedir. Ardından ise testteki soruların farklı konularda olanlarını birbirlerine eşit veya yakın miktarda çözenlerin Piyade; metamatik sorularını daha fazla çözenlerin Topçu, fizik sorularını daha fazla çözenlerin Muhabere, matematik ve fizik sorularını birbirlerine yakın miktarda çözenlerin ise büyük ihtimalle İstihkâm sınıfına ayrılacaklarına işaret

kültür derslerinin de okutulacağı belirtilmiş ve sınıf okullarının tamamında talim ve terbiyenin iki yıl olmasına karar verilmiştir.⁸⁵²

Bu noktada en önemli husus, Harp Okulu müfredatının Amerikan askerî okullarında okutulan dersler örnek alınarak yeniden düzenlenmesidir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kâzım Orbay'ın 28 Eylül 1945 tarih ve 34263 sayılı emri ile bilimsel seviyenin yükseltilmesi adına, tıpkı Amerikan West Point Harp Okulu'ndaki gibi, akademik derslerin sayısı arttırılmıştır. Başka bir ifadeyle, genel teknik ve kültür ile ilgili dersler de Kara Harp Okulu müfredatına girmiş ve alanlarında uzman sivil hocaların sayıları artmıştır. Buna düşünce uyarınca Kara Harp Okulu'nda askerî derslerin yanında İdare Hukuku, Devletler Hukuku, Anayasa, Siyasi Tarih, İnkılâp Tarihi, İktisat, İnsan ve Hayvan Sağlığı, Matematik, Fizik, Kimya ve muhtelif yabancı dil dersleri de müfredatta yer almıştı⁸⁵³

Orgeneral Salih Omurtak'ın 1 Ağustos 1946 tarihinden itibaren Genelkurmay Başkanlığına atanmasıyla bu dönüşüm ivme kazanmış ve Nisan 1947'de Kara Harp Okulu alay teşkilatlanmasından tümen teşkilatlanmasına geçmişti. Amerikan askerî sisteminin kabulü ise dönüşümü yeniden yapılandırma düzeyine taşımıştır.

Temmuz 1948'de, TUSAG'tan bir heyet ile Türk ordu müfettişlerinin de katıldığı geniş ölçekli bir toplantıda 1949 yılı ile beraber Türk askerî okul sisteminde önemli değişikliklere gidilmesine karar verilmişti. Ancak hemen öncesinde, yani 1948 yılı Eylül ayı itibarıyla Türk Genelkurmay Başkanlığı Amerikalıların tavsiyelerine uygun olarak, Kara Harp Okulu'nda eğitimin iki yıldan üç yıla çıkarılması fikrini onaylamıştı. Bununla beraber sınıf okullarında iki yıl olan eğitim süreci de bir yıla indirilecekti. Yine kıt'a subayları için sınıf okullarında da taktik eğitim verilmesi uygun görülmüştü. Bu değişiklikler TUSAG'ın uygulamalı mekanik, elektrik vb. derslerin veya konuların sınıf okullarında değil Kara Harp Okulu'nda verilmesi yönündeki tavsiyeleri üzerine yapılmıştı. Sınıf okullarındaki derslerin azaltılması

edilmektedir. Ayrıca test öncesinde öğrencilerden mensup olmak istedikleri üç sınıfı yazmaları da istenmekte fakat bu üç tercihin dışındaki bir sınıfa gidebilecekleri de anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Hikmet Bayar, **Yarım Asırlık Asker: Askerî Liseden Kuvvet Komutanlığına Anılarım**, C.I, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98-99.

⁸⁵² Kurtcephe- Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 83.

⁸⁵³ Ünal, **a.g.e.**, s. 123-124; Yirmibeşoğlu, **a.g.e.**, s. 40-42.

farklı sınıflardaki kıt'a subayları için Kara Harp Okulu bünyesinde taktik derslerin verilmesine de imkân tanıyacaktı.⁸⁵⁴

Amerikalılarla yapılan bu toplantıdan hemen sonra, 2 Ekim 1948 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak'ın 35122 sayılı emriyle Kara Harp Okulu'nda eğitim ve öğretim süresi resmen üç yıla çıkarılmıştı. Emirde "Harp Okulu'nun tahsil süresi biri meslek hazırlama sınıfı olmak üzere, üç yıla çıkarılmış, öğretim ve eğitim programlarında gerekli değişiklikler yapılmıştır. Meslek hazırlama sınıfı subay olarak ders yapacaklardır." İfadesi yer almıştır. 11 Aralık 1948 tarihinde ise bu emre ek bir emir daha yayımlanarak "... okutulmakta olan kültür derslerine yenileri ilave edilmiştir" ifadesi kullanılmıştır.⁸⁵⁵ Böylelikle doktrin birliğinin sağlanmasında önemli bir adım daha atılmıştır.

Bunun yanı sıra, 1949 yılında yeni Harp Okulu Talimatı D-25 yayımlanarak Kara Harp Okulu'nun Amerika Birleşik Devletleri'ndeki muadili olan West Point Harp Okulu örnek alınarak yeniden yapılandırılması çalışmalarına başlandı. Burada öncelik okulun bir "askerî fakülte" haline getirilmesiydi.⁸⁵⁶

Ne var ki Amerikalılar mevcut müfredat değişikliklerinin istenen sonuca ulaşılmasında yetersiz olduğunu düşünmekteydiler. İki yıllık gözlemlerinin ardından yazdıkları bir raporda Kara Harp Okulu müfredatının tekrar rezive edilmesini istemişlerdi. Onlara göre Kara Harp Okulu'nun hâlihazırdaki müfredatı akademik bakımdan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki liselerin müfredatı ile dahi karşılaştırılamayacak ölçüde kifayetsizdi. Müfredatta akademik derslerin oranı halen düşüktü ve ders programı büyük ölçüde askerî bilimlere ve taktiklere ayrılmıştı.⁸⁵⁷ Ayrıca Amerikalı askerî uzmanlara göre gelecekte komutanlık makamlarını işgal edecek olan Kara Harp Okulu öğrencilerinin bu makamları hakkıyla doldurabilecek

⁸⁵⁴ NARA, NND 964323, RG334/251A/13, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of July 1948", 1 Ağustos 1948.

⁸⁵⁵ Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinde Kara Harp Okulu'nda öğretmen olarak görev yapan Tahsin Ünal'a göre üçüncü sınıfın meslek hazırlama sınıfı olarak tanımlanması ve öğrencilerin subay nasbedilerek eğitim tahsil görmeye devam etmeleri verimli olmayan bir fikirdi. Zira meslek hazırlama sınıflarında sınıfta kalma gibi bir yaptırımın bulunmaması üçüncü sınıf öğrencilerini rehavete sürüklemiş, ders çalışmalarının önüne geçmiştir. İkmale kalsalar dahi okuldan mezun olacaklarını düşünen öğrenciler haklı çıkmış ve subay olmalarına bakılarak farklı nedenler olmadığı takdirde akademik yetersizliklerinden ötürü sınıfta bırakılmamışlardır. Bkz.: Ünal, a.g.e., s. 128'de 173 numaralı dipnot.

⁸⁵⁶ Kurtcephe-Balcıoğlu, a.g.e., s. 84.

⁸⁵⁷ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

bir formasyona sahip olabilmeleri için liderlik eğitimlerinden geçirilmeleri de gerekliydi. Bu eksikliğin de Türk Genelkurmayı tarafından en kısa zamanda giderilmesi istenmişti.⁸⁵⁸

Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun telkinlerine rağmen Kara Harp Okulu eğitim müfredatının bazı küçük değişikliklerin hâricinde 1960'lı yılların başlarına kadar aynı şekilde uygulandığı görülmektedir. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ardından Amerikan askerî doktrinine entegrasyonun hızlandırılması çabaları kapsamında Kara Harp Okulu'nun West Point Harp Okulu'na benzetilmesi için daha fazla mesai harcanmış, hatta 1953 yılında Kara Harp Okulu Komutanı Tuğgeneral Kemal Yükep riyasetindeki bir heyet incelemelerde bulunmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiştir. Yaklaşık bir ay süren tetkiklerin sonucunda Tuğgeneral Yükep West Point'in tarihçesinden başlayarak öğrencilerin kabul şartları, eğitim müfredatı, askerî ve akademik faaliyetleri ile okuldaki yaşam şartlarına kadar pek çok hususta bilgiler içeren 130 sayfalık detaylı bir raporu Genelkurmay Başkanlığına sunmuştur.⁸⁵⁹

Ne var ki Kara Harp Okulu'nun askerî bir fakülte haline getirilmesini için yapılan çalışmalar âkim kalmıştır. Başta Kemal Yükep olmak üzere, West Point'e giden heyet üyeleri yurda dönüşlerinden sonra kafalarında tasarladıkları yenilikleri uygulama imkânı bulamadan farklı yerlere tayin edildiklerinden ötürü tecrübelerinden istifade edilememiştir.⁸⁶⁰ Daha sonra Okul Komutanı olan Muhittin Okyayüz selefi

⁸⁵⁸ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Report of Ad Hoc Committee on Turkish Infantry", 2 Ocak 1951.

⁸⁵⁹ Kara Harp Okulu Komutanı Tuğgeneral Kemal Yükep'in West Point Harp Okulu'nda yaptığı incelemelere dair ayrıntılı raporunda ilk göze çarpan husus, Kara Harp Okulu'ndaki tahsil süresinin, tıpkı West Point'te olduğu gibi, dört yıla yükseltilmesi önerisidir. Yükep, Kara Harp Okulu'nun yüksekokul statüsünden çıkarılarak üniversite statüsüne sokulmasını tavsiye etmiştir. Yükep'in verdiği rapora göre, Kara Harp Okulu'nda görev yapacak subaylar sınıf okullarını derece ile bitirmiş kişiler arasında seçilmeli, Şark hizmeti gibi hususlardan muaf tutulmalı, kendilerine sivil üniversite doçent ve profesörleri gibi akademik kabiliyetlerini arttırabilecekleri bir özel tahsisat sağlanmalıydı. Bu bağlamda Amerikan yardımlarından Kara Harp Okulu için özel bir ayırım yapılması gerekiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal Yükep, **Amerika Birleşik Devletleri Askerî Akademisi (West Point) Hakkında Rapor**, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1954. Ayrıca bu dönemde Kara Harp Okulu'nda öğrenci olan E. Tuğgeneral Yılmaz Tezkan'ın Kara Harp Okulu'nun West Point Harp Okulu ders müfredatı ve teşkilatlanması örnek alınarak yeniden yapılandırılmasına dair düşünceleri için bkz.: Yılmaz Tezkan, **Hayatımdan İzler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 111-112. Yine bu konuda Amerikan basınında çıkan bir haber için bkz.: "Turks Will Train New Officer Type", **The New York Times**, 13.12.1954, p. 6.

⁸⁶⁰ Ünal, **a.g.e.**, s. 126'da 171 numaralı dipnot.

Kemal Yükep'in önerilerini uygulamaya çalışsa da, Kara Harp Okulu'nun askerî fakülte haline getirilmesi ancak kanun tasarısı haline getirilebilmiştir.⁸⁶¹

Bu dönemde West Point Harp Okulu'ndaki sistemden esinlenerek Kara Harp Okulu'nda kabul edilen iki önemli faaliyet ise, derslerde aktif metotun uygulanması ve yaz aylarında tatbikî askerî eğitim için kamplara gidilmesidir. Akademik eğitim çerçevesinde uygulanmaya başlanan aktif metot sistemi öğrencinin derse önceden hazırlanarak gelmesi ve ders konusunun öğretmen nezaretinde tartışılmasına dayanmaktadır. Fakat bazı yapısal sorunlar nedeniyle bu sistemden ilk yıllarda verim alınamadığı söylenebilir.⁸⁶² Askerî eğitim bakımından uygulamaya sokulan bir yenilik ise öğrencilerin yaz kamplarına gönderilmesidir. West Point'in yaptığı Buckner Kampı örnek alınarak başlatılan bu faaliyet öğrencilerin subay nasbedilmeden evvel gerekli saha eğitimine sahip olması için düzenlenmiştir. Bu kapsamda önce Isparta-Eğirdir, ardından da İzmir-Menteş bölgeleri kullanılmıştır.⁸⁶³

1960 öncesi dönemin bir diğer önemli uygulaması ise Kara Harp Okulu'na ilk kadın öğrencilerin alınmasıdır. İlk kadın askerî öğrenci İnci Arsan 1955 yılı Ağustos ayı itibarıyla Kara Harp Okulu'na kabul edilmiştir.⁸⁶⁴ Bu noktada da Amerikan WAC (Women Army Corps) ve WASP (Women Airforce Service Pilots) uygulamalarından etkilenilmesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak önemle vurgulamak gerekir ki, Türkiye henüz 1955 yılında muvazzaf subay olarak yetiştirilmek üzere harp okullarına öğrenci almışken, Amerika Birleşik Devletleri'nde muvazzaf subay yetiştirilmek üzere West Point Harp Okulu'na kadın subay kabul edilmesi ancak 1976 yılında mümkün olacaktır.

⁸⁶¹ Cemalettin Taşkiran, **Yüzyıllardır Harbiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s. 112.

⁸⁶² Tahsin Ünal'a göre gerekli şartlar hazırlanamadığı için aktif metot uygulamasından istenen ölçüde yararlanılamamıştır. Zira bu uygulama öğrencinin derse önceden hazırlanmasına dayandığı halde, o dönemde Kara Harp Okulu'nda zengin bir ders materyalinin bulunmaması aktif metodu sekteye uğratmıştır. Örneğin; muhtelif branşlarda o branşı tatmin edecek sayı ve içerikteki kitapların temin edilememesi bile bu başarısızlığa yol açan sebeplerden biri olmuştur. Bkz.: Ünal, **a.g.e.**, s. 127'de 172 numaralı dipnot.

⁸⁶³ Yükep, **a.g.e.**, s. 40; Kurtcephe-Balcıoğlu, **a.g.e.**, s. 84.

⁸⁶⁴ "Harb Okulu'nda ilk kız talebe", **Akşam**, 10.08.1955, s. 2. Bununla beraber, Türkiye'nin ilk kadın subayı olan İnci Arsan'ın (Arcan) ile Kara Harp Okulu'na katılım sürecinde yaşadıkları hakkında kendisiyle yapılan mülakata dayalı bilgilerin de yer aldığı bir çalışma için bkz.: Serhat Hürkan, **Türkiye'nin İlk Kadın Subayları**, Sinemis Yayınları, İstanbul, 2016. Yine Kara Harp Okulu'na kabul edilen ilk kadın subaylar hakkında bilgi için bkz.: Tezkan, **a.g.e.**, s. 106-108.

3.2.1.2.2 Kara Harp Akademisi

Doktrin reorganizasyonu konusunda büyük önemi haiz bir diğer askerî eğitim kurumu Harp Akademileri idi. Türk ordusunun gelecekteki üst komuta kademesini, başka bir ifadeyle karar alıcılarını yetiştiren bu kurumun endoktrinizasyona Amerikalılar çok büyük önem verirken, belki de en büyük mukavemeti de bu konuda görmüşlerdi.⁸⁶⁵

Kara Harp Akademisi'nin Amerikan askerî doktrinine göre yeniden yapılandırılmasına da, tıpkı Kara Harp Okulu'nun reorganizasyonunda olduğu gibi, 1948 yılı Temmuz ayında yapılan geniş katılımlı toplantıda verilmişti. İki yıllık Kara Harp Okulu eğitimini az bularak üç yıla çıkarılmasını isteyen TUSAG yetkilileri Türk ordusundaki kurmay eğitimini ise gereksiz ölçüde uzun bulmuşlar ve üç yıllık eğitimin iki yıla indirilmesini istemişlerdi. Bu değişiklikle tümen, kolordu ve ordu seviyesinde Amerikan askerî doktrinini özümseyecek yeni bir kurmay sınıfı oluşturulması düşünülmüştü.⁸⁶⁶

Bu kapsamda TUSAG Harp Akademileri birimi 20 Aralık 1948 tarihinde beş subay ve iki astsubay ile faaliyete geçmişti. Kısa zaman sonra bu sayı on dörde çıkacaktı. Ve yine ilk etapta Amerikan kurmay sistemi hakkında tahsil görmüş dört Türk subayın da Harp Akademileri'nde ders vermesi uygun bulundu. Bununla beraber personel Amerikan askerî sistemine uygun şekilde Müşterek Sınıflar Şubesi, İkmal Şubesi ve İdari Şube olarak üç ana bölüm altında görevlendirildi. Yine ihtisas odaklı Amerikan kurmay sistemi paralelinde müdavimlerin "Harekât Kurmayı" ve "İkmal Kurmayı" olarak farklı uzmanlık alanları altında gruplanarak yetiştirilmelerine başlandı. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Command and General Staff College örnek alınarak tatbiki kararlaştırılan yeni kurmay sisteminde üç yıllık tahsil süresi iki yıla inerken, muharip ve gayrimuharip müdavimlerin yer alabileceği kurmay sınıflarında birinci sınıfları başarı ile bitirenler bir yıl kıdem alıp "kurmay yardımcısı"

⁸⁶⁵ İngilizlere göre, Amerikalıların düşüncelerini tamamıyla uygulamaya geçiremedikleri tek yer Harp Akademileri idi. Bkz.: **PRO WO** 371/87983.

⁸⁶⁶ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/13, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of July 1948", 1 Ağustos 1948. Amerikalıların bu isteği kabul görmüş ve çok geçmeden ilgili emir çıkarılmıştı. Genelkurmay Başkanlığı 2 Eylül 1948 tarihli ve 34678 sayılı emri ile kurmay eğitimi üç yıldan iki yıla indirilmişti. Bkz.: **Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)**, s. 51.

olarak kıt'a ve karargâhlara gönderileceklerdi. Bir nevi staj dönemi olarak da nitelendirilebilecek bu süreçte en az iki yıl geçmesini müteakiben bu kişilere yeni bir sınav yapılacak ve başarılı olanlar ikinci sınıf tahsillerine devam edeceklerdi. İkinci sınıf derslerinde de muvaffak olan müdavimler Genelkurmay Başkanlığına giderek bir yıl staja tâbi tutulacaklar ve kurmay subay olmaları uygun görüldükleri takdirde ikişer yıl kıdem alarak kurmaylıkları onanacaktı. Yeni sistem uygulanmaya başladığında (1949-1950 Öğretim Yılı) Kara Harp Akademisi'nin ikinci sınıfında bulunan müdavimlerin mağdur olmamaları için ise ders programlarına üçüncü sınıftan bazı dersler eklenmiş ve ikinci sınıfı başarı ile tamamlayanlar "Kurmay Adayı" sıfatıyla iki yıl kıdem verilerek mezun edilmişlerdi.⁸⁶⁷

Amerikalılar yeniden yapılandırılan kurmaylık sisteminin işlev ve sorumlulukları bakımından Türk subaylara tamamıyla yeni olduğunu bilmekteydiler. Dolayısıyla kısa vadede karargâhlarda fazlaca kafa karışıklığının ve belirsizliğin hâkim olacağını düşünüyorlardı. Ancak sancılı geçecek bu süreçte kurmay subayların aynı zamanda görevlerini öğreneceklerine de kanaat getirmişlerdi.⁸⁶⁸

Ne var ki Türk Genelkurmayı'nın yarım yüzyılı aşkın süredir alışık olduğu ve askerî yapı içerisinde çok etkili bir yeri bulunan Alman kurmay sistemini terk etmesi hiç kolay olmadı. Yapı içerisinde Amerikan kurmay sistemine geçişe büyük bir direnç gösterildi. Hatta bazı zamanlarda büyük krizler ortaya çıktı. Örneğin; 10 Nisan 1950 tarihinde Türk Genelkurmayı'nın Harp Akademileri kullanılmak üzere hazırladığı bir eğitim programını kendilerine haber etmeksizin TBMM'ye sunması Amerikalıları küplere bindirmişti. TUSAG bu durumun kendileri ile yapılan anlaşmayı ihlal etmek olduğunu öne sürerek şiddetle protesto etti. Aslında Amerikalıların çizdikleri şablona göre yapılandırılmış bir planlamaydı bu. Yani öncelikle bir yıllık eğitimin alınması üzerine şekillendirilmişti. Ancak kendilerinden habersiz yapılan değişikliklere müsaade etmeyeceklerini ortaya koyan Amerikalılar gerek Millî Savunma Bakanı gerekse Genelkurmay Başkanı nezdinde yaptıkları görüşmelerde muhataplarını sert

⁸⁶⁷ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Staff College Section", 17 Mart 1950; Yurdabak, **a.g.e.**, s. 30-31. Öte yandan, Harp Akademileri'nin işleyişinde yapılan bu değişiklik nedeniyle 1951-1952-1953 yıllarında Kara Harp Akademisi mezun vermemiştir. Bkz.: Muharrem Mazlum İskora, **Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)**, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968, s. 59.

⁸⁶⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/16, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of July 1949", 1 Ağustos 1949.

şekilde uyarılmışlar ve TBMM'ye sunulan bu kanun tasarısının uygulanması halinde bütün Amerikalı öğretmenleri Harp Akademileri'nden çekecekleri tehdidinde bulunmuşlardı.⁸⁶⁹

Harp Akademileri konusunda gizli ve açıktan yapılan mukavemete müsaade etmeyeceğini gösteren Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun bu olaydan sonra işi daha sağlama almayı gayret ettiği anlaşıyor. Zira 10 Ağustos 1950 tarihinde Genelkurmay Başkanlığına gönderilen bir yazıda iki gün önce yapılan toplantıda alınmış kararlar tek tek hatırlatılarak Genelkurmay Başkanı'ndan teyit bildirimi yapılması isteniyordu. Yazıda iki tarafın mutabık kaldığı hususlar şöyle belirtilmişti:

- * Kanun tasarısının 1950 yılı Mart ayında kabul edilen üç yıllık bir kurmay kursu ile bundan bir süre sonra bir yıllık daha yüksek bir kursu içeren kanunu ilga etmek üzere, TBMM'nin müteakip devresinde müzakereye sunulması,
- * 1950 yılı Ekim ayında takriben dokuz ay sürecek bir komuta-kurmay kursunun açılması,
- * Bu gün için Türk Silahlı Kuvvetleri'nde daha yüksek ilave kurmay kursları sağlanması ile ilgili hiçbir kararın alınmaması ve devam eden iki-üç yıllık bir süre içinde ilave kurmay eğitimi ihtiyacının bulunup bulunmadığı hakkında bir karara varılması,
- * 1950-1951 ders yılında kurmay kursuna devam etmek üzere takriben 140 öğrencinin seçilmesi,
- * Bu öğrencilerin her birinin 70'er kişilik iki gruba ayrılması ve yine her biri 70-75 öğrencinin oturabileceği kadar sıra ihtiva eden iki dershanenin temin edilmesi.⁸⁷⁰

Fakat, çok ilginç bir şekilde, Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun tehdide varan uyarıları bile Türk Genelkurmayı'nın kurmay sistemi hakkındaki mukavemetini kırmakta yetersiz kalmıştır. Neredeyse her konuda Amerikalıların teklif ve önerilerini kabul eden Türk Genelkurmayı iş kurmay sisteminin köklü biçimde yeniden yapılandırılmasına geldiğinde ayak sürümektedir. Amerikalılar ise doktrin birliğinin sağlanması açısından en azından olmazsa olmaz gördükleri konularda taviz vermeye

⁸⁶⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April 1950", 17 Mayıs 1950.

⁸⁷⁰ NARA, NND 964266, RG334/256/117, "General Staff College", 10 Ağustos 1950.

yanışmamıştır. Zira onlara göre Türklerin Almanlardan aldıkları kurmay sistemi yeknesak bir yapının kurulmasını güçleştirmekteydi.

Amerikalı askerî uzmanlar Türk kurmay sisteminde tespit ettikleri sıkıntıları da kendi bünyelerinde raporlamışlardır. Onların nazarında kurmay olacak subayların tekâmül kurslarını tamamlamadan kariyerlerinin çok erken evrelerinde bu önemli eğitimi almaları doğru değildi. Türk subaylara henüz üsteğmenliklerinde kurmaylık için sınav hakkı verilmesi Amerikalılara göre çok yanlış bir uygulamaydı. Çünkü böyle bir sistemde albay rütbesinde olup generalliğe terfi bekleyen bir kurmay subay yirmi altı yıllık mesleki safahatının on yedi yılını kurmay çalışmalarıyla veya Genelkurmay Başkanlığındaki karargâh faaliyetlerinde görevlendirilerek harcamaktaydı. Bundan ötürü de kurmaylar zamanla kıt'a subaylığını unutmakta ve sorunlara yaklaşımları çok akademik hale gelmektedir. Hiç şüphesiz ki bunda Türklerin kurmaylığa haddinden fazla önem vermesi etkilidir. Yapılan ilk görüşmeden itibaren TUSAG yetkilileri kurmay eğitiminin azaltılmasına çalışırken Türk Genelkurmayı ise üç yıllık kurmay eğitiminin devamı hususunda tavır sergilemekteydi. Ayrıca herhangi bir subay eğer kurmay değilse sistem içerisindeki yükselmesi çok yavaş oluyordu. Sınıf subayları vasıflarına bakılmaksızın sadece kendi sınıfları içerisinde görevlendirilirken, kurmay olmayan bir subayın generalliğe yükseltilmesi ise nadir görülen bir durumdu.⁸⁷¹

Kara Harp Akademisi ve kurmay eğitimi hakkında kendi zaviyelerinden tespit edebildikleri sorunları çözebilme gayretindeki Amerikalılar 1951 yılı başında JAMMAT Başkanı Tümgeneral Arnold'un riyasetinde toplanarak bazı kararlar aldılar. Buna göre; 1951 yılı Ocak ayından itibaren Harp Akademileri'ne alınacak müdavimlerin %25 düşük rütbeli kıt'a subaylarından, %75'i ise bölük komutanı seviyesindeki subaylar arasından alınacaktı. Derslere 12 Amerikalı, 2 İngiliz, 9 da Türk subay girecekti. Müdavimler Amerikan askerî sistemine göre Harekât Kurmayı ve İkmal Kurmayı⁸⁷² olarak iki ayrı gruba ayrılacak, bunların %75 Harekât, %25 ise İkmal konularında uzmanlaşacaklardı. Derslerde aktif metot izlenecek, tercümanlar yardımı ile Amerikalı öğretmenler evvela teknik bir sunum yaparken, Türk subaylar da kendilerine düşen konular üzerine sunum yapacaklar ve sunum konuları derste

⁸⁷¹ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁸⁷² "İkmal Kurmayı" uygulaması iki yıl devam etmiş ve ardından bu uygulamaya son verilmişti. Bkz.: Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991), s. 51.

tartışılacaktı. Amerikalılar bu yolla Türk kurmay namzetlerini uygulamalı ve çözüm odaklı, çözümleri büyük ölçüde kendilerinin bulacağı bir anlayışa yönlendirmek istiyorlardı. Fakat Türk subayların pasif kaldıkları görülüyordu. Yine Amerikalılar Türk subayların sınıf okullarında açılan ve Amerikan askerî sistemine uyumu kolaylaştırmayı amaçlayan Tekâmül kurslarından mezun olmadan Kara Harp Akademisi'ne alınmalarını istemiyorlardı. Bunların yanı sıra müdavimlerin Akademi'ye gelmeden önce en az iki yıl kıt'a görevi yapmış subaylar arasından Türk yetkililerce seçilmeleri de Amerikalıların istekleri arasındaydı.⁸⁷³

Bu toplantıdan on gün kadar sonra Türk Genelkurmayı ile yapılan görüşmede ise öncelikle Tekâmül kursu görmeyen Türk subaylarının Kara Harp Akademisi'ne kabul edilmeyeceği konusunda mutabakata varılmıştır. İkinci olarak, Ağustos 1950'de yapılan anlaşmaya uygun şekilde, Kara Harp Akademisi'ne toplamda 140 müdavimin alınması talebi kabul edilmiştir. Yeni sistemde müdavimlere daha önce verilen 100 saatlik yabancı dil eğitiminden feragat ediliyordu. Zira, Harp Akademisi müfredatının 214 saat arttırılarak toplamda 1214 saate çıkarılmasına karar verilmişti. Bu suretle askerî dersler için ihtiyaç duyulan zaman önemli ölçüde yabancı dil derslerinden karşılanıyordu. Üçüncü olarak ise iki yıllık Kara Harp Akademisi eğitimi sonrasında Kara-Deniz-Hava kuvvetleri mensubu kurmay subayların muharebelerde başarılı şekilde iş birliği yapabilmelerini kolaylaştıracak bir Müşterek Harp Akademisi eğitiminin verilmesi onaylanmıştır. Müşterek Harp Akademisi programının Türkiye'nin ihtiyaçları esas alınarak yapılandırılması uygun görülmüştür. Bu bağlamda Harp Akademileri Komutanı ile Amerikalı Albay Forse'nin ortak bir taslak program hazırlamaları ve bu taslak programın ileride uygulanacak ana programa esas teşkil etmesi konusunda fikir birliği sağlanmıştı. Keza Müşterek Harp Akademisi'nde Amerikalı ve Amerika Birleşik Devletleri'nde bu hususta eğitim alacak Türk subayların öğretmen olarak görev yapmaları da yine kabul edilen hususlardı.⁸⁷⁴

Ne var ki Müşterek Harp Akademisi'nin açılması 14 Ekim 1954 tarihinde mümkün olmuştur. Kuvvet Harp Akademileri'ndeki iki yıllık eğitimlerini başarıyla

⁸⁷³ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Briefing on Staff College", 15 Ocak 1951.

⁸⁷⁴ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Harp Akademisi Öğrenimi Üzerine", 31 Ocak 1951; NARA, NND 964323, RG334/251A/21, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January 1951", 23 Şubat 1951.

bitirerek kurmay spoleti takmaya hak kazanan subaylar binbaşı-albay rütbeleri arasındayken bir sınava tabi tutulmaksızın uygun görülen kontenjan dâhilinde ve sırayla Müşterek Harp Akademisi eğitimine tâbi tutulmuşlardır. Toplamda on ay süren eğitim-öğretim süreci boyunca müdaviimlere stratejik düzeydeki birlik ve karargâhlar ile millî ve NATO müşterek askerî karargâh ve organizasyonlar seviyesinde verimli görev yapmalarını sağlayacak bir müfredat izlenmiştir. Bunun içindir ki müdaviimlere müşterek ve birleşik karargâh ve birlikler seviyesinde, planlama, yönlendirme ve kontrol teknikleri ile bu karargâh ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek bilgi ve becerilerin kazandırılması; müdaviimlerde koordinasyon ve iş birliği ruhunun pekiştirilmesi Müşterek Harp Akademisi'nin öncelikli hedefi olmuştur. Bu akademinin adı 1956 yılında Yüksek Komuta Akademisi olarak değiştirilecek ve ardından da günümüzde tanındığı şekliyle Silahlı Kuvvetler Akademisi haline getirilecektir.⁸⁷⁵

Harp Akademileri'nin teşkilatlanması böyle bir çizgi izlerken, Akademiler'de verilecek eğitim ve öğretimin yapısı da yine üzerinde kafa yorulan bir husus olmuştur. Zira, Harp Akademileri'nde uzun yıllardır Alman sisteminde eğitim-öğretim yapılmakla beraber, İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ile kurulan yakın askerî iş birliği nedeniyle kısa bir dönem de İngiliz öğretim metotları ve savaş doktrinleri de Türk kurmay subaylarına öğretilmiştir. Bilhassa zırhlı birlikler, tanksavar ve uçaksavar kullanımına ilişkin taktik doktrinleri o dönemde Harp Akademileri'nde görevli İngiliz askerî uzmanlar öğretmişlerdir. Bu nedenle Amerikan askerî sistemine geçilen dönemde Alman, İngiliz ve Amerikan savaş doktrinlerini içeren karma bir eğitim-öğretim sürecinin cari olduğu söylenebilir.⁸⁷⁶

Doktrin bazında uzun süre Türk kurmay subay subaylarını etkileyen Alman askerî öğretiminin başlıca amacı, en güç iklim, hava ve harp koşullarına yakın bir ortam oluşturularak müdaviimlerin o şartlarda müstakilen karar verebilecek hale getirmek ve bu nitelikteki komutanları yetiştirmektir. Alman askerî doktrinine göre komutan zihninde devamlı durum değerlendirmesi yapmakta ve lüzum görürse astı

⁸⁷⁵ Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991), s. 51, 237.

⁸⁷⁶ Bu noktada genel bir malumat sahibi olunabilmesi açısından Amerikan ve İngiliz askerî eğitim usullerinin temel özellikleri ile aralarındaki farklılıklar hakkında bkz.: “İngiliz ve Amerikan Eğitim Usulleri” (*The Army Quarterly*'den özet), Çev. Sadri Sarptır, **Ordu Dergisi**, No:154, Haziran 1950, s. 75-83.

kurmaylardan fikir ve tekliflerini isterdi. Son kertede kararı kendisi verir ve bütün sorumluluğu üzerine alırdı. Dolayısıyla Alman askerî doktrinde kurmaylar bir bakıma yürütme ve kovuşturma elemanı gibi hareket ederlerdi. Keza bu sistemde daha az kuvvetle daha üstün düşman kuvvetlerine karşı mücadele etmek, inisiyatifi daima elde tutmak, seferberliği en kısa zamanda tamamlayarak nihai sonucu süratle almak esastır. Buna mukabil İkinci Dünya Savaşı döneminde öğretilmeye başlanan İngiliz askerî doktrinde ise öncelikli husus, emniyeti ön planda tutarak iyi bir hazırlık yapmak ve ardından harekete geçmektir. Bu yöntemin Alman harp doktrininden çok farklı olduğu görülmektedir. Zaten bu nedenle de Türk kurmaylar tarafından yadırganmıştır.⁸⁷⁷

Amerikan askerî doktrinde ise komutan üst makamlardan aldığı görevin tanımını karargâh ile paylaşır. Ardından karargâh subayları kurmay başkanı nezaretinde kendilerini ilgilendiren konu ya da uzmanlık alanlarında fikirlerini belirtirler. Kurmay başkanının da düşüncesini ortaya koyması ile müşterek bir karara varılır ve bu karar komutana anlatılır. Komutan ise bu kararı olduğu gibi veya bazı değişikliklerin yapılmasını isteyerek kabul edebilir. Öte yandan Amerikan savaş doktrinde her bakımdan üstünlük sağlanmadan taarruz edilmez. Planlama faaliyetleri ise diğer askerî doktrinlere göre çok daha teferruatlıdır.⁸⁷⁸

Bu keskin doktrin farklılıklarıyla beraber Türk subayları Kara Harp Akademisi'nde o ana kadar uygulanan öğretim metotlarından farklı metotları gördüklerinde de epey şaşmışlardı. Çünkü Amerikan öğretim metotları bambaşka özelliklere ve önceliklere sahiptir. Örneğin; Alman askerî metotlarının uygulandığı dönemde Amerikan askerî sistemindeki gibi ön notlar, boş krokiler, taktik meseleler

⁸⁷⁷ Yurdabak, **a.g.e.**, s. 26-27.

⁸⁷⁸ **A.e.**, s. 27-28. Bununla beraber, 1955 yılında dönemin Kara Harp Akademisi Komutanı Tuğgeneral Mithat Akçakoca Amerikan sevk ve idare yöntemleri ile Amerikan askerî öğretim metotlarını genel olarak şu şekilde tanımlamıştır: “Amerikan sevk ve idare sistem ve metodu hiç şüphesiz mütekamil bir sistem ve metottur. İhtisasa ve iş bölümüne dayanan analitik ve sentetik metotları özünde çok iyi toplamıştır. Öğretimde ve eğitimde hem nazari hem de amelî çalışmaları ahenkli bir şekilde tevhit etmiştir. Bilhassa ikmal ve lojistik faaliyetlerinde gayet ilmî ve realist görüşlüdür. Prensiplerde, normlarda ve metotlarda eski sisteme nazaran daha çok vüzu ve sarahata maliktir. Bu da hiç şüphesiz teknik tekâmülâtın ve teknik vasıtaların silahlı kuvvetlerin bünyesine intibak etmesinin tabii ve zaruri bir neticesidir. Öğretimde öğretmenlere çok esaslı ve ciddi bir hazırlık tahmil etmekte ve teknik vasıtalarından da istifade edilerek öğretimin daha amelî ve tatbikî bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Bu öğretim metodunda zamandan çok tasarruf sağlanmakta ve dolayısıyla öğretim randımanı alınmaktadır”. Bkz.: Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 256-257.

ve diğerk görevler önceden basılı halde verilmediklerinden ötürü öğrencilerin düşünmeleri için pek fazla zaman kalmamaktadır. Fakat Amerikalı öğretmenler ev ödevi bile vermemektedir. Aktif metodu esas alan bir temelde ertesi gün hangi konu işlenecekse o konuların talimname maddeleri verilmekte ve derslerde öğrenciler tartışmaya zorlanmaktadır. Hâlbuki Alman sisteminde ağır ev ödevleri altında ezilen, geceleri geç saatlere kadar ödev yapmak zorunda kalan müdavimler yorgunluk ve uykusuzluktan ötürü ertesi gün derslerde verimli olamamaktadır. Bununla beraber Türk öğretmenlerin geçmişten gelen alışkanlıklarla eski sistemi devam ettirmeye yönelik temayülleri ilk dönemde müdavimlerin fazlasıyla arada kalacağı bir karma yapıyı beraberinde getirmiştir. Zira derse Amerikalı bir öğretmen girdiğinde fikir alışverişi çok daha özgür ve hatta korkusuzca yapılabilirken Alman sisteminde yetişmiş Türk öğretmenler eski sert kültürü uygulayan bir tavır sergilemektedir. Böyle bir düalist yapının verimli olmayacağı kısa zamanda fark edilerek merikan askerî sistemi lehine gerekli müdahale yapılmıştır.⁸⁷⁹

Amerikan askerî öğretim sisteminin ılıman ve fikir teatisini esas alan yapısı Türk müdavim subaylar tarafından kolayca benimsenecektir. Zira Amerikalı öğretmenler askerî bilginin yanında askerî kültür de aşılamakta ve bu yeni kültür kurmay subaylardan fikirlerini üstlerine uygun bir dil kullanarak özgürce söylemelerini istemektedir. Dolayısıyla daha önce kurmay subayın görevini büyük ölçüde “komutanın kararlarına gerekçe hazırlamak” şeklinde tanımlayan Alman askerî sisteminde yetişen genç Türk subaylar Kara Harp Akademisi’ndeki yeni öğretimden ziyadesiyle hoşnut olacaklardır.⁸⁸⁰

Bu dönemde Amerikan askerî sistemine uyum çalışmaları kapsamında Harp Akademileri bünyesinde yapılan diğerk bir önemli organizasyon ise Millî Savunma

⁸⁷⁹ Muzaffer Erciş, **Yaşadım (1923-1975)**, Kendi Yayını, İstanbul, 1999, s. 156-157; İsmail Hakkı Oğuz, **Ağla Yüreğim**, Gita Yayınları, İstanbul, 2007, s. 256. Bu noktada aynı temayülün Kara Harp Okulu’nda da devam ettiği anlaşılmaktadır. 1994-1996 yılları arasında Kara Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan Orgeneral M. Hikmet Bayar hatıratında, Kara Harp Okulu’ndan 1953 yılında mezun olurken her ne kadar Amerikan askerî sisteminde bir eğitim yapıldığı söylene de, derse giren öğretmenlerin yetişmiş oldukları Alman taktik ve tekniklerini anlatma eğiliminde olduklarını belirtmektedir. Bayar, Alman askerî sisteminde yetişen öğretmenlerin uzmanlaştıkları eski silah ve sistemler üzerinde sıkça durduklarına da dikkat çekmektedir. Bkz.: Bayar, **Yarım Asırlık Asker: Askerî Liseden Kuvvet Komutanlığına Anılarım**, s. 97.

⁸⁸⁰ Necip Torumtay, **Orgeneral Torumtay’ın Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36; Sami Küçük, **Rumeli’den 27 Mayıs’a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008, s. 48.

Akademisi'nin kurulmasıdır. Henüz NATO'ya üyelik süreci tamamlanmadan başlatılan çalışmaların bir meyvesi olarak 1951 yılı Temmuz ayında ortaya çıkan bu düşüncenin özünde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki National War College benzeri bir yapının oluşturulması bulunmaktadır.⁸⁸¹ Gelecekte devletin tepe noktalarında görev yapmaları beklenen komutan ve idarecileri yetiştirmek, onlara topyekûn harbin esaslarına göre ülkenin imkânlarını bir araya toplamak, sivil-asker iş birliğini sağlamak ve millî güvenlikle ilgili koordinasyon oluşturmak gibi konularda bilgi edindirmek amacıyla 1 Eylül 1952 tarihinde kurulan Millî Savunma Akademisi, 2 Aralık 1952'de öğretime başlamıştır.⁸⁸² Kuruluş prensiplerinden de anlaşılacağı gibi, kurmay subayların eğitimlerine siyaset ve uluslararası ilişkiler boyutlarının kazandırılması Amerikalıların önem verdiği bir husus olmuştur. Harbi siyasetin devamı olarak gören Amerikan askerî doktrini bu yolla kurmay eğitimini siyaset ve strateji ilişkisini de işleyecek daha yüksek bir düzeye taşıma gayesi gütmüştür.⁸⁸³

3.2.1.2.3 Yedek Subay Okulu

Amerikan Askerî Yardım Misyonu Türk ordusunun kısa vadedeki nitelikli personel ihtiyacının karşılanmasında Yedek Subay Okulu'na büyük ehemmiyet vermişti. Bununla beraber, bazı olumsuzluklardan ötürü Türk yedek subay sisteminin verimli çalışmadığına ve revize edilmesi gerektiğine inanıyorlardı.

Öncelikle Amerikalılar Türk yedek subay sisteminin üst sınıf ailelerin çocuklarını sıradan askerî görevlerden muaf tutulması için yapılandırılmış bir sistem haline getirildiğini düşünmekteydiler. Ayrıca pek çok görüşme yapıldığı halde Türk Genelkurmayı'nın bazı konularda kendilerine danışmadan hareket etmelerinden hoşnut değillerdi. Buna en güzel örnek, Türk Genelkurmayı'nın yedek subay eğitimini sınıf okullarına yüklemeye yönelik uygulamalarıydı. Bunlara ilaveten Yedek Subay Okulu'nun da, diğer eğitim kurumlarındaki gibi, teşkilat, malzeme ve kadro yapısı bakımından Amerikan askerî sistemine entegre edilmediği sürece yine ilerleme kaydedilmesini mümkün görmüyorlardı. Yine Amerikalılar Türk Kara Kuvvetleri'nde

⁸⁸¹ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Establishment of National War College", 16 Temmuz 1951.

⁸⁸² Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991), s. 221; Rüştü Erdelhun, "Modern Eğitim", **Ordu Dergisi**, No:147, Eylül 1948, s. 101; Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 255.

⁸⁸³ Güvenç, **a.g.m.**, s. 270-271.

kaynağını yedek subaylardan alan bir sistemin verimli olabilmesini ancak yedek subayların sürekli eğitime tabi tutulduğu ve muvazzaf subaylarla orantılı bir terfi sistemine sahip olduğu yeni bir yapının kurulmasına bağlamışlardı. Bu yapı Türk Kara Kuvvetleri teşkilat yapısına entegre edilmeli ve böylelikle nitelikli yedek subaylar da Türk ordusunun önemli bir personel kaynağını oluşturmalıydı.⁸⁸⁴

Subay sıfatıyla görev yapacak personelin gerekli donanımı edinmiş ve nitelikli kişiler olmaları Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun titizlikle yaklaştığı bir konuydu. Öyle ki, Yedek Subay Okulu'nda eğitim alan yedek subay adayları arasında eğitimlerde gerekli başarıyı sağlayamayanların kıt'alara çavuş olarak gönderilmesine bile izin verilmemesi konusunda ısrarcı davranmışlardır. Amerikalılara göre Yedek Subay Okulu'nda başarısız olan kişiler kıt'alara er statüsünde gönderilmeliydiler. Zira bu durum yetenekli kıt'a çavuşları açısından moral bozucu ve cesaret kırıcı bir hâl alabilirdi.⁸⁸⁵

Öte yandan, askerî sistem içerisindeki her yapının ayrı ayrı ihtisas sahibi olması düşüncesini benimseyen Amerikalılar Yedek Subay Okulu reorganizasyonunda da benzer bir uygulamaya gittiler ve Yarbay Terrell'in önemli gayretlerinin de bir ürünü olarak 1951 yılı Kasım ayına değin bütün sınıfları bir arada toplayan Yedek Subay Okulu yapısını değiştirdiler.⁸⁸⁶ Bu tarihten sonra sadece Piyade ve Sıhhiye (tabip, eczacı, diş hekimi, veteriner) sınıfı yedek subay adayları Ankara'daki Yedek Subay Okulu'nda kalacak, diğerleri ise sınıflandırılma sistemine tâbi tutulmalarını müteakiben sınıf okullarına gönderileceklerdir.⁸⁸⁷ Ankara'da piyade sınıfı yedek subay adaylarının bulunduğu okul ise 1961 yılında karargâhı lağvedilerek bir tabur halinde yeniden düzenlenmiş ve İstanbul Tuzla'da bulunan Piyade Okul Komutanlığı

⁸⁸⁴ **NARA**, NND 964266, RG334/256/118, "Report of Ad Hoc Committe on Turkish Infantry", 2 Ocak 1951.

⁸⁸⁵ **NARA**, NND 964266, RG334/256/119, "Elimination of Unfit Students from Reserve Officer School", 7 Ocak 1952.

⁸⁸⁶ 1951 yılı Ekim ayı itibarıyla Yedek Subay Okulu'nda da Amerikalı askerî uzmanlar görev yapmaya başlamıştır. Amerikalıların nezaretinde yapılan eğitim-öğretim çalışmalarında ilk mezunlar Nisan 1952 verilmişti. 21 Nisan 1952 günü yapılan törende 1545 öğrenci mezun edilmişti. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April 1952", 27 Mayıs 1952.

⁸⁸⁷ Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 207-208.

kuruluşuna girerek 2 Ekim 1961 tarihinden itibaren eğitim-öğretime bu yerleşkede devam etmiştir.⁸⁸⁸

3.2.1.2.4 Yurt İçi ve Yurt Dışı Kurslar

Amerikan askerî sistemine geçişte doktrin birliğini sağlama amacıyla yapılan faaliyetlerden bir başkası da Alman askerî sisteminde yetişmiş olan subayların yurt içi ve yurt dışı kurslara gönderilmesiydi. Kara Harp Okulu ve Kara Harp Akademisi'nde verilen eğitim-öğretimden daha uzun süreli ve daha temel öğeleri içerirken kurslar kısa zamanda subayların yeni sistemine entegrasyonunu amaçlıyordu.

Bahsi geçen kurslar arasında en önemlisi, Alman sistemini özümsemiş ve yeniden yapılandırma sürecine muhafazakâr bakan üst rütbeli subayların Amerikan sistemini anlaması, sistemi algılaması ve sisteme ön yargılarının dağıtılması için açılan Yüksek Komuta Kursu'ydu.⁸⁸⁹ Bu kursun başarılı olması bir anlamda Alman askerî sisteminde yetişen yaşlı subayların Amerikan askerî sisteminde yetiştirilen genç subayların telkin ve tavsiyelerine olumlu bakmaları, onların işlerini kolaylaştırmaları ve bu yolla Amerikan askerî sisteminin kısa zaman zarfında Türk ordusuna nüfuz etmesi anlamına da gelmekteydi.

Yüksek Komuta Kursu'nun açılması da yine 1948 yılı Temmuz ayında yapılan geniş katılımlı toplantıda alınan kararların bir sonucuydu. Albay ve general seviyesindeki üst rütbeli subayların endoktrine edilmesi düşüncesi kapsamında açılacak olan bu kursta üst rütbeli subaylara öncelikle Amerikan askerî sisteminin komuta ve karargâh yapısı, modern silahların güçleri ve sınırları, müşterek harbin temel öğeleri ile modern savunma ve karşı taarruz konularında bilgi verilmesi planlanmıştı. Ayrıca müdavimlere İkinci Dünya Savaşı'nda kazanılan tecrübeler ışığında şekillendirilmiş bir program uygulanarak, modern savaş taktik ve

⁸⁸⁸ Bayar, **Askerî Okulların Tarihçeleri**, s. 156.

⁸⁸⁹ Muzaffer Erendil'e göre, Amerikan askerî yardımlarının başlangıcından itibaren Amerikalılar yüksek rütbeli, yaşlı subayların yeni sisteme intibak etmede yaşadıkları zorlukları ve bunun beraberinde getirdiği mukavemeti görmüşlerdi. Erendil hatıratında bu düşüncesini aktarırken bir örnek de vererek, Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nda görevli Topçu Albay Thomas S. Gunby'nin bir gün kendisine "Sizi aşağıdan yukarıya değil, yukarıdan aşağıya kursa tâbi tutmak gerekir" dediğini belirtmektedir. Bkz.: Erendil, "Hatıralar", **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s. 128.

tekniklerinin gerektirdiği hızlı ve vuruş kapasitesi yüksek bir ordunun teşekkülü konusunda izahat yapılacaktır.⁸⁹⁰

Genelkurmay Başkanlığının 28 Ekim 1948 tarih ve 35348 sayılı yazısında Yüksek Komuta Kursu'nda verilecek konferanslar ise sıralanmıştır:

- * Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin muharebe sistemleri,
- * Atom bombası ve gelecek harplerdeki etkileri,
- * Modern hava savunma prensipleri,
- * Silahlı kuvvetler teşkilatının rolü ve görevleri,
- * İstihbarat ve propaganda,
- * Millî seferberlik
- * Psikolojik harp,
- * Komşu devletlerin silahlı kuvvetleri,
- * Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerine ait savunma tesislerinin tetkiki,
- * Stratejik ve taktik alanda modern savunma sistemleri.⁸⁹¹

1 Mart 1949-30 Mayıs 1949 tarihleri arasında düzenlenen ilk kurs basının da büyük ilgisini görmüştü. Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinden albay-general rütbelerinde 33 üst subayın katıldığı kursta 8 Amerikalı, 2 İngiliz subay ile Amerikan askerî sisteminde gerekli eğitimleri almış 2 de Türk general öğretmen olarak görev yapmıştı. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nde tahsil görmüş 4 Türk subayı kurs programı dâhilindeki konferansları vereceklerdi. Kurs açılışında konuşma yapan Tümgeneral McBride, Amerikan ordusunun İkinci Dünya Savaşı'nda başarılı olmasında iyi yetiştirilmiş subaylarının büyük payı olduğunu söyleyerek, Amerikan ordusundaki ihtisas kurslarının önemine dikkat çekmiştir. Konuşmasının devamında McBride, Yüksek Komuta Kursu'nu yeni askerî sistemin en kritik merhalesi olarak tavsif ederek üst rütbeli subayların Amerikan askerî sistemine intibaklarının önemine dikkat çekmiştir.⁸⁹²

⁸⁹⁰ NARA, NND 964323, RG334/251A/14, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of August 1948", 7 Eylül 1948; NARA, NND 964323, RG334/251A/18, "Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of June 1949", 1 Temmuz 1949.

⁸⁹¹ NARA, NND 964266, RG334/256/116, "Program of High Command Course", 28 Ekim 1948.

⁸⁹² NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Staff College Section", 17 Mart 1950. Yüksek Komuta Kursu hakkında basında çıkan bazı haberler için bkz.: "Generaller ve albaylar için kurs", **Cumhuriyet**, 01.03.1949, s. 1; "Harb Akademisi'nde generaller ve albaylar için kurs", **Akşam**, 01.03.1949, s. 1;

Yüksek Komuta Kursu dışında, Tekâmül ve Doktrin kursları da yine bu süreçte Türk Kara Kuvvetleri'nin yeninden yapılandırılması faaliyetleri kapsamında önemle takip edilen programlar olmuştu. Amerikan askerî sistemine intibakın kolaylaştırılması adına düzenlenen Tekâmül Kursu Amerikalıların çok önem verdiği bir faaliyetti. Amerikalılar Tekâmül kursları açmalarındaki gayelerini bu kurslardan mezun olacak "... subayların yüksek komutanlıklara, ana ve özel görev gruplarına tayinlerinden önce onları liyakat kazanabilecek bir seviyeye çıkarmak ve bu subaylara Harp Akademileri'ndeki munzam eğitimleri için yeterli bir temel hazırlamak" şeklinde tanımlamışlardı. Subayların sadece kendi sınıfları hakkında bilgi sahibi olmaları ile bahsi geçen liyakate ulaşamayacaklarını düşünen Amerikalılar bu eğitimlere gece harekâtı, sızmalara mani olma eğitimi, müşterek harekât eğitimi, manevrada düşmandan istifade eğitimi gibi faaliyetleri de eklemişlerdi.⁸⁹³

Ayrıca normal şartlarda teğmen-yüzbaşı rütbeleri arasındaki subaylar sınıflarının Subay Temel Kursu'na, binbaşı-albay rütbesi arasındaki subaylar ise sınıflarının Subay Tekâmül Kursu'na gönderilirlerken, Harp Akademileri'ni kazanan subayların Tekâmül Kursu'nu gördükten sonra kurmay eğitime başlamaları uygun görülmüştü. Hatta yeni kurmay sistemine geçiş sürecinde Kara Harp Akademisi'nin üç yıl mezun vermemesi nedeniyle kurmay subay ihtiyacı hâsıl olunca, Tekâmül Kursu bitiren subaylar arasından seçilen bazıları da doğrudan kurmay eğitimlerine katılmışlardı.⁸⁹⁴ Bununla beraber, Alman askerî sisteminde yetişmiş subayların ne kadar o sistemde ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar Tekâmül Kursu'nda zorlanabildikleri görülmekteydi.⁸⁹⁵ Bunun içindir ki Amerikan askerî sistemine geçiş sürecinin en parlak subaylar için bile mesleki safahatlarının sancılı bir aşaması olduğu söylenebilir.

Doktrin Kursu Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra, 1952-1953 Öğretim Yılı itibarıyla açılmış olup, sonradan Amerikan askerî sistemine uygun

"Harb Akademisi'nde yüksek komuta kursu", **Yeni Sabah**, 02.03.1949, s. 1, 3; "Yüksek komuta kursu açıldı", **Cumhuriyet**, 02.03.1949, s. 1, 3.

⁸⁹³ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "TUSAG Başkanı Tuğgeneral Robert M. Cannon'dan Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı Korgeneral İsmail Hakkı Tunaboyluya", 1 Haziran 1951.

⁸⁹⁴ Yamak, **a.g.e.**, s. 95-100; Oğuz, **a.g.e.**, s. 258.

⁸⁹⁵ Örneğin; Tuğgeneral Muzaffer Erciş Tekâmül Kursu'nun zorluk derecesini anlatabilmek açısından 1928 yılında Harp Okulu'nu, 1938'de ise Harp Akademisi'ni birincilikle bitiren ve Türk ordusu içerisinde bilgi-birikimi ile ün yapmış olan eski Genelkurmay Başkanlarından Orgeneral Memduh Tağmaç'ın bu kursta yaşadığı sıkıntıları örnek göstermektedir. Bkz.: Erciş, **a.g.e.**, s. 191.

şekilde ders vermesi planlanan çoğunlukla binbaşı-yarbay rütbesindeki subaylar için açılan genişletilmiş intibak kurslarıydı. Amerikan Askerî Yardım Misyonu ders verecek olan subayların bu yolla bir taraftan Amerikan askerî sistemine tamamen vâkıf olmalarını, diğer taraftan ise NATO çatısı altındaki karargâh hizmetleri ile harekât çalışmalarına efektif katkı yapabilecek düzeye gelmelerini istiyordu. Dolayısıyla kurslarda bu düşünceye uygun bir işleyiş benimsenmiş ve daha ziyade karargâh hizmetleri ve harekât esasına dayanan talimnameler tektik edilmişti. Öte yandan doktrin kurslarına Amerika Birleşik Devletleri'nde ilgili kursları alan Türk subaylar öğretmen olarak girmekteydi. Amerikalı subaylar ise ders programlarını hazırlamak, ders notlarını bastırıp dağıtmak gibi görevleri üstlenmişlerdi.⁸⁹⁶

Yurt dışı kurslar ise aynı maksatla düzenlenen fakat kursiyerlerin Amerika Birleşik Devletleri ve Federal Almanya'da (EUCOM) devam ettikleri kurslardı. Federal Almanya'daki kurslar kısa süreli teknik eğitimlerden mürekkep olup, kursiyerlerin İngilizce ya da başka bir yabancı dili bilmelerine gerek yoktu. Tercümanlar vasıtasıyla dil bariyeri ortadan kaldırılmaktaydı. Bu yüzden Almanya'daki kurslar Türk subaylar tarafından daha fazla tercih edilmekteydi.⁸⁹⁷

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kursların ise biraz daha uzun ve teferruatlı oldukları görülmektedir. Dersleri anlayabilecek ve terminolojik verilere yabancı kalmayacak düzeyde İngilizce bilmeleri ön koşulu ile lisan sınavından geçirilen subaylar Amerika Birleşik Devletleri'nin muhtelif bölgelerinde açılan ihtisas kurslarına alınarak eğitim ve öğretime tâbi tutulmuşlardır.⁸⁹⁸ Amerikan askerî

⁸⁹⁶ Kocatürk, **a.g.e.**, s. 421. Katıldıkları eğitim-öğrenim faaliyetlerinde başarılı görülerek Amerikalılarca yurt içi kurslarda öğretmenlik yapmaları önerilen ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından bu kurslara öğretmen olarak atanan subayların en önemli sıkıntıları, kendilerinden üst rütbedeki öğrencilerinin tavırları idi. Çoğunluğu üsteğmen ve yüzbaşı rütbelerinde olan bu subaylar yeri geldiğinde generallere dahi öğretmenlik yapabiliyorlardı. Bu durum ise üst rütbeli subayların dersleri inkıtaya uğratacak eylemlerini beraberinde getirebiliyordu. Öyle ki, hocalık yapan öğretmenler küçümsenmelerinin yanında, ders anlattıkları kürsülerden bile indirilebiliyorlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Yıldız, **İhtilalin İçinden**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 23-24; Madanoğlu, **a.g.e.**, s. 339-340, Oğuz, **a.g.e.**, s. 250-254, 259-262.

⁸⁹⁷ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁸⁹⁸ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Birleşik Devletler Sınıf Okullarındaki Kurslara Seçilecek Subaylar Hk.", 9 Temmuz 1951; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Amerika'ya Giden Subaylar Hakkında", 11 Temmuz 1951; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "1951-1952 Yıllarında Amerika'daki Kurslara Gönderilecek Türk Askerî Personeli Hakkında", 12 Temmuz 1951; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Amerikan Harp Akademisi'ne Seçilecek Subaylar Hakkında", 23 Temmuz 1951. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ndeki kurslara katılmış bazı subayların bu kurslardaki eğitimler hakkındaki düşünceleri için bkz.: Oğuz, **a.g.e.**, s. 239-249; Ahmet Yıldız, **a.g.e.**, s. 22-32; Seyhan, **a.g.e.**, s. 37-38; Torumtay, **a.g.e.**, s. 32-34; Gürkan, **a.g.e.**,

yardımlarının başladığı günden Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin gerçekleştiği 1952 yılı başına kadar toplam 649 askerî personel (369'u Amerika Birleşik Devletleri'ne, 280'i Federal Almanya'ya) yurt dışındaki kurslara gönderilmişlerdi. Aynı zaman diliminde Türkiye'de ise toplam 30525 askerî personel Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun açtığı kurslara iştirak etmişti.⁸⁹⁹

3.2.1.3. Tatbikî Eğitim

3.2.1.3.1. Kıt'a Eğitimleri ve Sahra Eğitim Ekipleri

Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılması faaliyetleri kapsamında çok önemli bir yeri olan Sahra Eğitim Ekipleri'nin (*Field Training Teams*) kurulması fikri ilk kez Aralık 1948'de ortaya atılmıştı. Ardından Temmuz 1950'de tekrar gündeme gelmiş ve deneme mahiyetinde bir uygulama yapılmasına karar verilmişti. Kısa süre önce kurulan Ordudonatım sınıfının çalışmalarının daha efektif hale getirilmesi maksadıyla iki-üç ay gibi bir süreçte yapılan faaliyetlerden verim alındığına inanılınca Amerikalılar Sahra Eğitim Ekipleri'nin devamlı surette çalışmasını istemişler ve konuyu Türk Genelkurmayı'na iletmışlerdi. Türk Genelkurmayı ise Sahra Eğitim Ekipleri'nin görev ve yetki kapsamlarının keskin sınırlarla çizilmesi karşılığında bu talebe olumlu yanıt vermişti.⁹⁰⁰

Bu bağlamda Sahra Eğitim Ekipleri'nin “görev ve yetki kapsamlarının keskin sınırlarla çizilmesi” konusunun ayrıntıları üzerinde durmakta fayda vardır. Zira Sahra Eğitim Ekipleri'nin asli görevi her ne kadar modern silahların ve teçhizatın kullanımı ve bakımı gibi hususlarda Türk askerlerine tavsiye vermek ve eğitim metotlarını uygulamalı biçimde göstererek Türk birliklerinin daha iyi konuma taşımak gibi görülse de, Türk Genelkurmayı zamanla bu ekiplerin denetleme mekanizması hale getirilmesinden kaygı duymuştur. Bu nedenle hiçbir Amerikalı personelin komuta pozisyonunda yetki sahibi olamayacağını altı çizilmiştir. Alınan karar göre,

s. 36-40. Aynı dönemde İngiliz Harp Akademisi'ne kabul edilen ilk Türk subayı olan Sami Küçük'ün İngiltere'deki askerî eğitim-öğretim yapısı hakkında yaptığı yorumlar için bkz.: Küçük, **a.g.e.**, s. 45-48.

⁸⁹⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – January 1952”, 4 Mart 1952.

⁹⁰⁰ NARA, NND 964323, RG334/251A/21, “Report on Activities of G-3 Section”, 17 Ocak 1951.

Amerikalılar sadece müşavir pozisyonunda görev yapabilecektir.⁹⁰¹ Ancak kısa zaman sonra Türk Genelkurmayı'nın çekincelerinde ne kadar haklı olduğu görülmüştür.

Türk Genelkurmayı'ndan olumlu ışık alan Amerikalılar ertesi ay Sahra Eğitim Ekipleri'nin çalışma prensipleri ve ne zaman faaliyet göstereceklerine dair ilk bilgileri paylaşmışlardır. Başlangıçta, çoğunluğunu muharip kökenli askerlerin oluşturduğu 395 kişilik bir personel kadrosunun görev yapması planlanırken, mezkûr personelin 63'ünün JAMMAT karargâhında, 332'sinin (147 subay + 185 astsubay) ise sahada çalıştırılması düşünülmüştür. Toplam on sekiz aylık periyotlar halinde görevlendirilecek otuz ayrı Sahra Eğitim Ekibi'nin ülke genelinde tümen seviyesine kadar bütün birliklere gönderilmeleri öngörülmüştü.⁹⁰² Nisan ayından başlayarak on beşer günde bir 80'er kişilik gruplar halinde Türkiye'ye getirilmeleri karara bağlanan Sahra Eğitim Ekipleri'nin oryantasyonuna 1951 yılı Yaz aylarından itibaren başlanacağı ve ardından da kıt'alara gönderilecekleri üzerinde mutabakata varılmıştı.⁹⁰³

Varılan mutabakat gereğince Birinci, İkinci ve Üçüncü ordularda ordu, kolordu ve tümen karargâhları ile bu ordularda bulunan zırhlı tugaylarda toplam otuz beş Sahra Eğitim Ekibi'nin görev yapması planlanmıştı. Her ordu karargâhına atanacak birer Amerikalı piyade albayı kendi sorumluluk ordusunda görevli Sahra Eğitim Ekipleri ile irtibattan sorumlu olacaktı.⁹⁰⁴ Ancak Sahra Eğitim Ekipleri'nin gruplar halinde gelmeleri işi yavaşlatmış ve bütün ekiplerin belirlenen tarihte toplanmaları için önceden öngörülen tarihte gecikmeye sebep olmuştu. Buna rağmen, daha fazla zaman kaybına mahal vermemek adına, gelen ilk ekipler 8 Haziran 1951 tarihinden itibaren kıt'alara sevk edilmişlerdi.⁹⁰⁵

Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı ilk grup Sahra Eğitim Ekipleri'nin kıt'alara sevkinden iki gün evvel JAMMAT Başkanlığına bir yazı göndererek, ekiplerin rutin

⁹⁰¹ Robert T. Hartmann, **Uncle Sam in Turkey**, Turkish Information Office, Newyork, 1951, p. 13; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁹⁰² **NARA**, NND 964266, RG334/256/118, "Memorandum for Chief, TUSAG", 11 Ocak 1951.

⁹⁰³ **NARA**, NND 964266, RG334/256/118, "TUSAG Şefi Tuğgeneral Robert M. Cannon'dan TUSAG Eğitim (G-3) ve Lojistik (G-4) Şubelerine", 19 Şubat 1951.

⁹⁰⁴ Sahra Eğitim Ekipleri'nin görev yapacakları ordu, kolordu, tümen ve zırhlı tugaylar hakkında ayrıntılı bilgi ve görev yapılacak yerlerin listesi için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/117, "Administrative Support of TUSAG Field Training Teams", 12 Mart 1951.

⁹⁰⁵ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – April 1951", 7 Haziran 1951.

çalışma alanlarına ilave bazı konularda da müşavirlik yapmalarını istemişti. Buna göre; Tümen teşkilatlanması çerçevesinde, kara-hava iş birliği ve ateş idare merkezlerinin koordineli olarak çalışmaları konularına eğilmeleri Türk Genelkurmayı'nın öncelikli talebiydi. Alay ve tabur komutanlarıyla, kıt'a stajlarında bulunan kurmay subaylara tümen merkezlerinde yeni esaslara göre hazırlanmış doktrin konferansları vermek ve tabur-alay seviyelerindeki tatbikâtı hazırlamak yine Amerikalılardan istenmişti. Yine tatbikî eğitim kapsamında, şoförlere tümen merkezlerinde uygulamalı bakım kurslarının açılması da arzu ediliyordu. Bunların dışında, Kore Savaşı'nda alınan tecrübelerle göre astsubaylara da Topçu ileri gözetleyici eğitimlerinin verilmesi ve modern savaşlarda önemi hızla artan gece eğitimlerinin üzerinde durulması Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri'nden istenen önemli hususlardı. Bütün bunların yanında, Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri'nin çalışma programlarının ordu komutanlıklarınca düzenlenmesi de üzerinde önemle durulan bir noktaydı.⁹⁰⁶ Zira Türk Genelkurmayı Amerikalıların yapacağı müşavirlik hizmetinin denetleme haline getirilmemesi üzerindeki hassasiyetini açıkça hissettirme çabasındaydı.

Ancak bütün bu çabalara rağmen henüz on günlük bir çalışma sürecinin ardından Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri'nden ilk şikâyetler gelmeye başlamıştı. Ekiplerde görevli Amerikalı personel, kıt'alardaki Türk subayların kendilerine zorluk çıkardıklarından yakınıyorlardı. Bunun üzerine JAMMAT Başkanı Tümgeneral Arnold Türk Genelkurmayı ile yaptığı toplantıda durumu bizzat Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut'a aktarmıştı. 17 Temmuz 1951 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığında yapılan toplantıda Tümgeneral Arnold, Birinci Ordu sorumluluk bölgesinde görev yapan Sahra Eğitim Ekipleri'ne Türk subaylar tarafından zorluk çıkarıldığı, Amerikan askerî yardımları dışında kalan silah ve ekipmanın gösterilmediğini belirtmiştir. İfadelerinin devamında ise Arnold'un sadece tümen merkezlerine kadar görev yapmalarına izin verildiğini, alay ve taburları göremediklerini belirtmesi ise dikkat çekicidir. Buna karşılık olarak Orgeneral Nuri Yamut ise Tümgeneral Arnold'u teskin ettiği, serzenişini haklı bulduğu görülmektedir. Yamut'a göre Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri alay ve tabur seviyesindeki birliklerde

⁹⁰⁶ NARA, NND 964266, RG334/256/118, "Amerikan Eğitim Ekipleri Ü.", 6 Haziran 1951.

de neler yapıldığını görmeliydi. Ayrıca yine Yamut'a göre, bu birliklerin envanterlerinde bulunan ve kullanılır durumda olan bütün ekipman hakkında Amerikalılar bilgi sahibi olabilmeliydi. Dolayısıyla Genelkurmay karargâhında çalışan bir Türk subay ile TUSAG'ta görevli bir Amerikalı subayın katılımıyla oluşturulacak bir inceleme heyetinin kurulması, bu heyetin bahsi geçen engelleme vakalarını incelemesi ve Tümgeneral Arnold'a rapor vermeleri üzerinde fikir birliğine varıldı.

Orgeneral Nuri Yamut Sahra Eğitim Ekipleri'nin işlerini yapmalarına hiçbir şekilde engel çıkarılmayacağını garanti ederken, işlerin daha sağlıklı yapılabilmesi adına, Amerikalı subayların tümen seviyesindeki birliklerde görev yapan Türk subaylara modern Amerikan metot ve prosedürleri hakkında eğitim vermelerini, ardından da yine Amerikan subayların nezaretinde aynı eğitimlerin Türk subaylarca verilmesini istemişti. Böylelikle kıt'alardaki subaylar Amerikan Sahra Eğitim Ekipleri'nin yapmak istedikleri faaliyetlerin düşünsel arka planını anlayabilecek ve engel çıkarmayacaklardı. Toplantı Bu noktada sohbete müdahil olan Tümgeneral Arnold ise işlerin henüz planlama aşamasındayken ağırdan alınmasının reorganizasyon çalışmalarına olan menfi etkisine işaret etmiştir. Arnold, Türk askerî bürokrasindeki hantallık ile katı hiyerarşik yapının işleri fazlasıyla yavaşlattığını söyleyerek, her şeyden önce bu sorunun giderilmesini istemiştir. Orgeneral Yamut da Arnold'a bu konuda da haklı olduğunu fakat kendisinin personeline yetki verdiği halde personelinin yetkisini kullanmaya tereddüt ettiğini vurgulamıştır. Ardından da toplantıya katılan Korgeneral Yusuf Adil Egeli'ye dönerek personelin bu konuda kendilerine verilen yetkileri ivedi biçimde kullanmalarını emretmiştir. Toplantı Tümgeneral Arnold'un Orgeneral Yamut'a alakası için teşekkür etmesi ile sona ermiş ve Arnold Genelkurmay Başkanlığından ayrılmıştır.⁹⁰⁷

Ne var ki Arnold ve Yamut arasındaki mutabakat da Sahra Eğitim Ekipleri ile Türk subayları arasındaki anlaşmazlıkların devamını önleyememiştir. Bunda en önemli etken, Türk subaylarının özellikle bakım konularındaki ataletlerinden şikâyet eden Sahra Eğitim Ekipleri'nin kıt'aların işleyişine müdahale etme yönündeki

⁹⁰⁷ NARA, NND 964322, RG334/250/6, "Training, Organization and Equipment Matters", 1 Temmuz 1951.

temayülleridir.⁹⁰⁸ 1951 yılı sonu itibarıyla bütün piyade tümenlerinde, zırhlı tugaylarda ve biri hâriç kolordu topçu alaylarında⁹⁰⁹ görev yapan Sahra Eğitim Ekipleri taktik seviyedeki birliklere de nüfuz etmeye başlayınca Türk subayları bu durumdan fazlasıyla rahatsız olmuşlardır.⁹¹⁰ Bu bağlamda problemlerin başladığı nokta, istişare amaçlı yapıldığı belirtilen faaliyetlerin zamanla denetleme mekanizması haline getirilmesidir. Hele ki Amerikalıların bu denetleme mekanizmasını yaptırım unsuru olarak da kullanmaları, Türk subayları fazlasıyla irrite etmiştir.⁹¹¹

Aslında Türk subayların beyanlarına bakıldığında, genel olarak Sahra Eğitim Ekipleri'ne karşı ön yargıya sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Zira çoğu Türk subayı silah ve malzeme veren ülke konumundaki Amerikalıların bu materyalin doğru kullanılıp kullanılmadığına yönelik bir takip faaliyeti icra etmesini haklı görmüşlerdir. Bunun yanında Türk subayları Sahra Eğitim Ekipleri sayesinde modern silah ve teçhizat hakkında değerli bilgiler öğrenildiğinin de bilincindedir. Ayrıca bu sayede

⁹⁰⁸ Amerikalıların bu husustaki ilk kez 1951 yılı Temmuz ayında nabız yokladıkları görülmektedir. Ordu-kolordu ve tümen seviyesindeki faaliyet gösteren Sahra Eğitim Ekipleri'nden gelen ilk raporlarda tümen seviyesinin altındaki birliklere de ekip gönderilmesinin önerildiğini belirten Amerikalılara dönemin Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Korgeneral İsmail Hakkı Tunaboğlu sert tepki gösterdiği görülmektedir. Korgeneral Tunaboğlu Amerikalılara henüz ordu-kolordu ve tümen seviyesinde tatmin edici bir icraat sergileyemeden daha alt seviyedeki birliklerde çalışmalarının anlamsız olacağını vurgulamıştır. İfadelerinin devamında ise Sahra Eğitim Ekipleri'nin kuruluş sürecinde yapılan görüşmelerin ve planlamaların da bu şekilde olmadığının altını çizmiştir. Bkz.: **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Activities of Field Training Teams", 23 Temmuz 1951. Öte yandan Amerikalılar sadece Türk ordusunda değil, müşavirlik yaptıkları diğer ordularda da benzer şekilde hareket etmişlerdir. Aynı dönemde müşavir gönderdikleri Yunanistan ve Güney Kore'de de benzer konulardan benzer sıkıntılar yaşanmıştır. Hatta Yunanistan ile yaptıkları anlaşmada tümen seviyesinin altında müşavir çalıştırmayacaklarını taahhüt etmelerine rağmen iç savaş ortamında taburlara ve bölüklere dahi müdahale edilmiş ve taktik tavsiyeler verilmiştir. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: William Adams Brown Jr.-Redvers Opie, **American Foreign Assistance**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1954, p. 443; Bryan R. Gibby, **The Will to Win: American Military Advisors in Korea, 1946-1953**, University of Alabama Press, 2012, pp. 105-117.

⁹⁰⁹ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Progress Report for November 1951", 10 Aralık 1951.

⁹¹⁰ Bu rahatsızlık bazen ciddi tartışmalara da neden olmuştur. Örneğin; Amerikalı subayların Gaziantep'te konuşlu bir topçu taburun eğitim programına karışmaları sonucunda kendilerine Kara Kuvvetleri Komutanlığının yayımladığı bir emre istinaden müdahale izni verilmemiş ve görevlerinin sadece Amerikan yardım malzemesi ile ilgili tavsiyelerde bulunmak olduğu hatırlatılmıştır. Bkz.: Ali Armağan, **Galiba Haddimi Aştım**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 32-33. Daha büyük çaplı bir kriz ise Sivas'taki tümende yaşanmıştır. Bu olayda Amerikalı subayların tümen işlerine müdahil olmasına izin vermeyen Tümen Komutan Vekili Cemal Tural'ın Amerikan Sahra Eğitim Ekibi'ni tümenden kovması Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde büyük yankı uyandırmıştır. Bkz.: Erciş, **a.g.e.**, s. 170.

⁹¹¹ Bazı iddialara göre Amerikalılar bu faaliyetleri denetleme mekanizması haline getirerek Türk subayların mukavemetlerini kırmaya çalışmışlardır. Öyle ki kendilerine mukavemet gösteren bir subayı doğrudan Genelkurmay Başkanlığına şikâyet etmekte ve siyasi iradenin de desteğiyle istediklerini yaptırabilmektedirler. Bu durum ise Türk subayların gözlerini korkutmakta ve zamanla Amerikalı subayların istediklerini yapmalarına sebebiyet vermektedir. Bkz.: Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, C.I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 556; Çelikoğlu, **a.g.e.**, s. 57.

Türk ordusunun dünyadaki yerinin daha iyi anlaşıldığı da düşünülmüştür. Fakat gerek üslup gerekse tavır açısından Amerikalı subayların çoğu kez üst perdeden hareket ederek Türk subayların işlerine karışmaları gurur kırıcı bir anlayış olarak algılanmış ve hiçbir şekilde samimi kabul görmemiştir.⁹¹² Bu durum Amerikan müşavir gruplarının 1963 yılında Türkiye’den ayrılmalarına kadar devam edecektir.⁹¹³

3.2.1.3.2. Astsubay Sınıfının Reorganizasyonu

Teknik eğitimde olduğu gibi, tatbikî eğitimin de çok önemli bir parçası olan astsubay sınıfının durumu Türk ordusunun reorganizasyonu sürecinde Amerikalıların belki de üzerinde en çok durdukları konu olmuştur. Astsubay sınıfını bir ordunun omurgası (*backbone of any armed forces*) olarak gören Amerikalılar Türkiye’de çalışmaya başladıktan kısa süre sonra astsubay sayısının azlığını Türk ordusunun ciddi ve hatta hayati bir handikapı olarak belirlemişlerdi.

Öte yandan Amerikalılar nezdinde astsubay sınıfı, yeniden yapılandırma sürecinin sağlıklı bir biçimde devam edebilmesi açısından da büyük bir önem arz ediyordu. Zira Amerikalılar, verdikleri askerî yardım malzemesini hakkıyla kullanabilecek bir personel sisteminin oluşturulabilmesi için bu malzemeyi kullanabilecek, kullanımını öğretecek, takım ve bölük komutanlarına yardım edebilecek düzeydeki bir astsubay sınıfının oluşturulması yönündeki taleplerini Türk muhataplarına iletmişlerdi. Dolayısıyla da buna ilişkin yasal zeminin ivedi biçimde hazırlanmasını istemişlerdi.⁹¹⁴

⁹¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Evren, **a.g.e.**, s. 87; Tezkan, **a.g.e.**, s. 124; Çelikoğlu, **a.g.e.**, s. 56; Erciş, **a.g.e.**, s. 173; Hartmann, **a.g.e.**, p. 14.

⁹¹³ Bu noktada belirtmek gerekir ki, Sahra Eğitim Ekipleri’nin faaliyetleri Türkiye’nin Şubat 1952’de NATO’ya üye olmasından sonra peyderpey azaltılacaktır. Bunda Türk ordusunun Sahra Eğitim Ekipleri’nden duyduğu rahatsızlık kadar reorganizasyon sürecinin NATO plan ve programları çerçevesinde dönüşüm geçirmesi de etkili olmuştur. Dolayısıyla 1953 yılı Eylül ayından itibaren Sahra Eğitim Ekipleri sadece Ordu karargâhları seviyesinde faaliyet göstermeleri kararlaştırılmış ve ertesi yıl bu düşünce hayata geçirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, “Monthly Activities Report – April 1953”, 10 Mayıs 1953; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, “Retention of Field Training Teams for Major Elements of the Turkish Army”, 1 Temmuz 1953; **Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1991)**, s. 50.

⁹¹⁴ **NARA**, NND 964325, RG334/250A/9, “(Proposed) Law for Assistant Officers”, 22 Eylül 1950. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Amerikalılar harp silah ve malzemesinin kullanılması, bakımı ve onarımı gibi teknik işlerde yararlanılması gereken ara personel eksikliğinin giderilebilmesi adına erat arasında personel teminine gidilmesini de önermişlerdi. Anılan düşünce kapsamında, sanat sahibi veya sanat sahibi olabilecek yetenekteki erattan istifade edilmesi düşünülmüş ve bu kişiler arasında istekli olanların “Uzman Çavuş” adı altında istihdam edilmesine karar verilmişti. 6 Haziran 1949 tarihinde çıkarılıp 11

Amerikalıların bu girişimleri sayesinde 23 Mart 1950 tarih ve 5619 sayılı “Gedikli Erbaş Kanunu” çıkarılmıştır. Astsubayların tanımını yapan ve statülerini belirleyen “Gedikli Erbaş Kanunu” ile astsubay sınıfı memur statüsüne geçirilip, özlük haklarının tayin ve tespiti kolordu komutanlarının yetkisinden alınarak Millî Müdafaa Vekâleti’ne verilmiştir.⁹¹⁵

Ne var ki çıkarılan kanunun ihtiyacı karşılamadığı kısa zamanda anlaşılmıştır. Astsubaylığın sadece maaş ve özlük hakkı iyileştirilmesi ile cezbedici hale getirilemeyeceğini düşünen Amerikalılar askerî sistem içerisinde liyakata bağlı yükselmenin astsubay sınıfını da cezbedici hale getireceğini vurgulamışlardır. Bu nedenle astsubay sınıfı içerisinde hizmet verecek personelin ehliyet ve liyakatlarını kanıtladıkları takdirde subay olabilmelerinin önünü açmak istemişlerdir. Bu sayede Anadolu’nun küçük kasabalarında sadece ortaokul seviyesinde eğitim alabilen ve liseye devam etme imkânı bulamayan yetenekli gençler ordu bünyesine alınabileceklerdi. Subaylığa geçiş hakkı ise onları motive edecek önemli bir unsur olacaktı. Böylelikle teğmen-yüzbaşı rütbesindeki personelin artmasına da katkı yapılarak sağlıklı bir subay personel piramidi oluşturulabilecekti.

1950 yılı Ekim ayına gelindiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde astsubay sınıfının nicelik ve nitelik olarak halen istenen düzeye getirilememesi Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun neredeyse bütün konsantrasyonunu bu konuya hasretmesine yol açmıştı. Türk ordusunun çok ciddi bir astsubay sıkıntısı yaşadığını düşünen Amerikalılar birliklerin çoğunda ihtiyaç duyulan astsubay kadrolarının

Haziran 1949 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun” ile konuya ilişkin ilk adım atılmıştı. İlkokul, ortaokul, orta sanat okulu ve sanat enstitüsü mezunu erat arasında kıt’a komutanları tarafından uygun görülen kişilerin kurslara gönderilerek yetiştirilmesi amaçlanmıştı. Fakat istenen sanatı askere gelmeden öğrenmiş bulunanlara liyakat sınavı yapılması ve sınavı başarı ile geçtikleri takdirde bu kurslara katılmadan göreve başlamaları da kararlaştırılmıştı. Kursları başarı ile tamamlayanlar ile liyakat sınavından geçenlerin onbaşı ve çavuş olarak nasbedilmeleri, askerliklerini çavuş olarak tamamlamaları, ardından ise uzman çavuşluğa nasbedilmeleri uygun görülmüştü. Kanunda göze çarpan diğer hususlar ise uzman çavuşların yetiştirilmelerinden ve görevlendirilmelerinden Millî Savunma Bakanlığının sorumlu olmasıydı. Ayrıca uzman çavuşlar arasında sanat enstitüsünden mezun olanların gerekli kriterleri karşılamaları halinde gedikli erbaş, yani astsubay sınıfına geçebilmelerinin de önü açılmıştı. Bkz.: Uzman Çavuş Yetiştirilmesi Hakkında Kanun (6 Haziran 1949), **Resmî Gazete**, 7230/5430.

⁹¹⁵ Nail Güreli, **Astsubaylar**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1951, s. 243-244, 258. İlgili kanunun ayrıntıları için bkz.: Gedikli Erbaş Kanunu (23 Mart 1950), **Resmî Gazete**, 7467/5619.

%10'unun bile doldurulamadığına işaret etmekteydiler.⁹¹⁶ Bu dönemde Türkiye'yi ziyaret eden Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı General Collins dahi bu konudan muzdarip olduğunu gösteren açıklamalar yapmıştır. Amerikan askerî yardım programının başarıya ulaşabilmesi için Türk astsubay sınıfının sayı ve yetenek bakımından iyi duruma getirilmesi gerektiğini ifade eden Orgeneral Collins, astsubay açığının kapatılmasını Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah ve teçhizat modernizasyonu kadar önemli görmekteydi. Collins için belirli ölçülerde maddi destek sağlanmasına dahi sıcak bakıyordu.⁹¹⁷

Amerikalıların astsubay sınıfının geleceğine dair endişeleri bununla sınırlı kalmamıştı. Sadece bu konuya münhasır biçimde üç kişilik geçici bir kurul oluşturarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin astsubay zafiyetini kapatmasına yardım edecek önlemleri belirlemişler ve tavsiyelerini iletmışlerdi. Buna göre; Türk Silahlı Kuvvetleri'nde astsubay sayısı Kara Kuvvetleri'nde %21,1, Hava Kuvvetleri'nde %32,5, Deniz Kuvvetleri'nde ise genel personelin %25'i düzeyine getirilecek şekilde arttırılmalıydı. İkinci olarak, astsubayların uzmanlık alanları titizlikle tanımlanmalıydı. Üçüncü olarak, insanları astsubaylığa teşvik etmek için astsubaylığın avantajlarını ve neden tercih edilebilir bir meslek olduğunu göstermek için tanıtım yapılması önerilmekteydi. Dördüncü olarak ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nde subaylar, astsubaylar, erbaş-erler arasında takım ruhu olduğunun altı çizilmeli ve mevcut "kast sisteminde" bariyerlerin minimize edildiği gösterilmeliydi.⁹¹⁸

Astsubay sınıfına genel olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin özel anlamda ise Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırılmasında böylesine bir ehemmiyet atfedilmesi Türk ordusunun yüksek komuta kademesini de harekete geçirmişti. 7 Kasım 1950 tarihinde, Genelkurmay Başkanlığında yapılan ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut ile JAMMAT Başkanı Tümgeneral William H. Arnold'un da katıldıkları toplantıda konuşan Tuğgeneral Mithat Akçakoca astsubay istihdamı konusunda yeni bir adım atılacağına sinyallerini vermişti. Buna göre astsubay açığı

⁹¹⁶ NARA, NND 964323, RG334/251A/17, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program - October 1948", 30 Kasım 1950. Bu noktada belirtmek gerekir ki, aynı dönemde Amerikan Kara Kuvvetleri'nde astsubay oranı %35-40 civarında seyretmiştir. Bkz.: Celep, **a.g.e.**, s. 89.

⁹¹⁷ NARA, NND 853005, RG330/18/79, "(Amerikan) Savunma Bakanlığından Ankara'daki JAMMAT Başkanı'na", 6 Ekim 1950.

⁹¹⁸ NARA, NND 964325, RG334/250A/9, "Report of Ad Hoc Committee on NCO Corps in Turkish Armed Forces", 21 Ekim 1950.

mevcut astsubay okullarından ve zorunlu askerlik hizmetlerini yapan kıt'a çavuşları arasından seçilecek kişiler ile kapatılacaktı. Keza 480 milyon lira olarak belirlenen 1951 yılı bütçesinden astsubay temini için 5 milyon TL'lik tahsisat ayrılarak bu paranın 2500 civarındaki astsubayın adayının eğitimine harcanması düşünülmüştü. Tuğgeneral Akçakoca bütçede bir artış sağlanırsa bu rakamın 5000'e çıkarılmasının planlandığını da ifadelerine eklemişti.⁹¹⁹

Ne var ki Türk Genelkurmayı'nın istihdam planı Amerikalıları tatmin etmemiştir. Zira Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Wadsworth ile JAMMAT yetkililerinin 1950 yılı Eylül ayında yaptıkları toplantıda Türk ordusunun üç yıl içerisinde 30,700 astsubayı hizmete sokmasının elzem olduğu görüşü ortaya çıkmıştı.⁹²⁰ Buna göre ilk yıl 11,200, ikinci yıl 11,200 ve üçüncü yıl 8300 olmak üzere, Haziran 1953'e kadar toplamda 30,700 astsubayın göreve başlatılması isteniyordu. Toplamda 54 milyon dolarlık bir bütçe gereken bu işin sağlıklı biçimde sonuçlandırılabilmesi için gerekirse diğer askerî harcamalardan kısılmalı, diğer yatırım programları azaltılmalı ve temin edilmesi planlanan malzemeden feragat edilmeliydi. Türkiye'nin bütçe sıkıntısının farkında olan Amerikalılar uzun vadeli olmasa da, kısa vadeli bir sübvansiyonu da kabul etmişlerdi. Bu desteğin ilk yıl için verilmesi öngörülmüştü.⁹²¹

Amerikalıların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin reorganizasyon programı kapsamında astsubay istihdamına bu denli önem vermesi hiç şüphesiz ki uzun zamana dayalı gözlemlerin sonucunda vücut bulan tespitlerine dayanıyordu. Bilhassa JAMMAT Başkanı Tümgeneral McBride görev süresi sona ermeden önce Türk ordusundaki astsubay açığına dikkat çekmiş ve hatta bu konuda ayrıntılı bir rapor da hazırlamıştı. Tümgeneral McBride Amerika Birleşik Devletleri'nde üstlerine arz ettiği

⁹¹⁹ **NARA**, NND 964322, RG334/250/3, "Turkish 1951 Budget – Conference between General Arnold and General Yamut – held 7 November 1950", 15 Haziran 1950.

⁹²⁰ Amerikalılar Türk yetkililerden astsubayların istihdamı konusunda sayı bakımından olduğu kadar işin hızlandırılması açısından da özverili olmalarını istemiştir. Zira yapılan hesaplamalara göre Türk Kara Kuvvetleri'nde asgari 34,000 kadar astsubayın görev alması gerekirken 1950 yılı sonunda bu sayı 7000 kadardı. Fakat daha da önemlisi, mevcut hizmete alım hızı devam ettiği takdirde yetmiş yıl sonra bile istenen seviyeye gelinemeyecekti. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section", 17 Ocak 1951.

⁹²¹ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, "Noncommissioned Officer Problem in the Turkish Army", 25 Ekim 1950; **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, "Turkish NCO Problem", 10 Kasım 1950; **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, "Non-Commissioned Officer Corps for Turkey", 14 Kasım 1950.

raporunda Türk Silah Kuvvetleri'nde astsubay sayısının arttırılmasına büyük ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştı. Zira Eylül 1950'ye kadar Türkiye'ye 250 milyon dolar civarında teçhizat yardımı yapılmasına karşın yeterli astsubay bulunmadığı için bu teçhizatın efektif kullanımı da mümkün olmuyordu. Öte yandan astsubay sorununun Amerika Birleşik Devletleri'nin müşavir gönderdiği bütün ülkelerde görüldüğünü belirten McBride, Türkiye'nin bir yönüyle bu ülkelerden ayrıldığına da dikkat çekmişti. Ona göre Türkiye, mevzuattan ve hantal bürokratik yapıdan kaynaklanan birtakım engellemeler nedeniyle yeniden yapılandırma sürecinin çok ağır işlediği bir yerdi. Dolayısıyla bu sorun çözülmedikçe astsubay ihtiyacı da plandığı şekilde giderilemeyecekti. Bu nedenle de gerekirse sadece Türkiye'ye özel bazı esneklikler sağlanmalı ve bu zafiyet ne olursa olsun ortadan kaldırılmalıydı.⁹²²

Türk Kara Kuvvetleri'nde astsubay açığının giderilmesine ilişkin çabalar bu yöndeyken, 1951 yılı ortalarına gelindiğinde insanların astsubaylığa olan rağbetinde istenen seviyeye ulaşamaması bu dönemde diğer bir can sıkıcı husus olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı 1930 doğumlu erbaş-er arasından 5000 kişiyi belirleyerek bunlara astsubay formasyonu kazandırmayı amaçlarken, bahsi geçen kişilerden 3000 kadarının bu iş için uygun görülmesi ve bunlardan 981'inin gönüllü olması durumu iyice can sıkıcı hale getirmişti. Bu nedenle Ekim 1950'de sadece 365 kişi eğitime alınabilmişti. Adayların 1 Eylül 1951 tarihi itibarıyla astsubay olarak hizmet vermeleri planlanmıştı. Amerikalılar ise astsubaylar ile ilgili etkin bir yasal düzenleme yapılmamasını bu durumun müsebbibi olarak görmekteydiler. Etkin bir yasal düzenleme yapılmaksızın şartların iyileşeceğine inanmayan Amerikan Askerî Yardım Misyonu bu kez Türk muhataplarını yeni bir kanun çıkarılması yolunda teşvik etmişlerdir.⁹²³

Beklenen hamle 2 Temmuz 1951'de yapılmıştır. Bu tarihte kabul edilen 5802 sayılı "Astsubay Kanunu" ile hem "Gedikli" adı "Astsubay" ifadesi ile değiştirilmiş hem de tanınan bazı yeni haklar sayesinde insanların astsubaylığa temayül etmeleri amaçlanmıştı. Bu noktada en önemli yenilik, astsubay sınıfından subay sınıfına geçiş

⁹²² NARA, NND 853005, RG330/18/79, "Non-Commissioned Officer Problem in the Turkish Army", 29 Eylül 1950.

⁹²³ NARA, NND 964325, RG334/250A/9, "Ground Force Meeting, 28 May 1951: NCO Program", 31 Mayıs 1951.

hakkı verilmesiydi. Kanunun 28'inci maddesi uyarınca kıdemli başçavuş rütbesinde ikinci ve üçüncü senelerini tamamlayan astsubaylardan (Müzika astsubayları hariç) kanunda istenen nitelikleri taşıyanlar ilgili bakanlıkların inhası üzerine yüksek tasdik ile subaylığa nasbedilebilecek ve kıdemli yüzbaşı rütbesine kadar terfi ettirilebileceklerdi.⁹²⁴

Çıkarılan yeni Astsubay Kanunu'nda astsubaylara subaylığa geçiş hakkının verilmesi bilhassa subay sınıfı içerisinde önemli tartışmalara yol açarken, astsubaylığa rağbeti arttırmada katalizör görev görmüştü. Bu durumdan alınan cesaretle Amerikalılar Türk ordusunun 1952-1953 bütçe yılı içerisinde astsubay istihdamı konusundaki gayretlerinin desteklemeye karar vermişler ve ellerinden gelen maddi yardımı yapmayı da taahhüt etmişlerdi.⁹²⁵ Ancak yapılan planlamalarda yine sapmalar görülecek ve astsubay açığının kapatılması Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra dahi önemli bir konu olarak askerî gündemi meşgul edecekti.

3.2.1.3.3. Acemi Er Eğitim Merkezlerinin ve Tümenlerinin Kurulması

Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda pek göze çarpmayan ancak önem verilen başka bir konu da acemi erlerin nasıl bir eğitimden geçirileceğiydi. Ülke genelinde görülen düşük eğitim düzeyinin kaynağını zorunlu askerlik sisteminden alan Türk ordusuna da menfi biçimde yansması kaçınılmazdı. Zira bu durumun teknik ve idari açılardan pek çok ihtiyacı karşılamaya imkân tanımayacağı aşikârdı. JAMMAT verilerine göre⁹²⁶, 1955 yılında piyade birliklerinde görev yapan eratin %70'den fazlasının okuma yazma bilmediği göz önünde bulundurulduğunda o dönem için Türk ordusu açısından durumun ne kadar vahim görüldüğü daha iyi anlaşılabacaktır.

⁹²⁴ Astsubay Kanunu (2 Temmuz 1951), **Resmî Gazete**, 7852/5802; Güreli, **a.g.e.**, s. 244; Hün, **a.g.e.**, s. 122. Bununla beraber, astsubayların subay sınıfına geçmelerine imkân tanımırken Askerî Ceza Kanunu'nda astsubay sınıfının erat sınıfı içerisinde gösterilmeye devam etmesi ilginç bir ironi olarak göze çarpmaktaydı. Bkz.: Oktay Yıldırım, **Astsubay Hakkında Her Şey**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 75.

⁹²⁵ **NARA**, NND 867714, RG469/1401/1, "Economic Cooperation Administration Special Mission to Turkey: General Areas of Agreement on Items of Agenda of the Conference Held in Ankara, August 28-31, 1951".

⁹²⁶ **NARA**, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956. 31 Ekim 1948 tarihli *The New York Times* gazetesinde yer alan bir yazıya göre ise 1948 yılında Türk ordusu genelinde eratin %86'sı okuma yazma bilmemektedir. Bkz.: Celep, **a.g.e.**, s. 85.

Zorunlu askerlik sisteminde nitelikli personelin önemini İkinci Dünya Savaşı'nda çok daha iyi anlayan Amerikalılar Türk ordusundaki erbaş ve erlere uygulamalı eğitimlerle vasıf kazandırılması üzerinde ciddiyle durmuşlardır. Öyle ki Türkiye'de görev yapan bir Amerikalı askerî müşavire göre vatani görevlerini ifa etmeye gelen ekseriyeti köylü eratin askerlikten önce gördüğü en karmaşık makine parçası sabanın tahta koluydu. Hatta çoğu er balyoz ile tornavidayı ayırt edebilecek durumda bile değildi.⁹²⁷ Kırsalda yaşayan Amerikalı gençler traktör ve türevi mekanik araçlarla büyürken Türk gençlerin eşek ve tırpan ile büyümeleri henüz temelde büyük bir farklılık oluşturmaktaydı. Dolayısıyla aradaki farkı gören Amerikalı askerî müşavirler açısından bu durum Türk ordusunun modernleştirilmesi kapsamında bazı yaşlı subayların yeni taktik ve tekniklere muhalefetleri kadar önemli bir engeldi.⁹²⁸

Yeniden yapılandırma sürecinde bu handikapı ortadan kaldırmayı amaçlayan Amerikan Askerî Yardım Misyonu, Türk Kara Kuvvetleri için Amerikan ordusunda cari olan bir sistemi uygulamaya karar vermiştir.⁹²⁹ Kendi ordularında askerlik eğitimini kıt'a görevi öncesi ve kıt'a görevi sonrası şeklinde iki ayrı safhaya ayıran Amerikalılar "Temel Bilgiler Eğitimi" olarak da adlandırdıkları ilk safhada eratin askere alınması ile beraber özel hazırlanmış sınıf eğitim talimgâhlarında eğitmeye başlamaktaydı. Ardından da erat on üç hafta boyunca disiplin, silah kullanımı, silah bakımı, sağlık bilgisi ve nöbet hizmetleri gibi alanlarda bilgilerle donatılıyordu. Bu süreci müteakiben eratin askerlik vazifelerini yerine getirecekleri sınıflarda eğitilmelerine başlanıyordu. Bunun için ise sınıfların eğitim tümenlerine gönderilmekte ve yine on üç hafta boyunca sınıf eğitim tümenlerinde kendi sınıflarının gerektirdiği eğitimi almaktaydılar. Amerikan askerleinin eğitim süreci arazi tatbikatı

⁹²⁷ Richard D. Robinson, *Impact of American Military and Economic Assistance Programs in Turkey*, American Universities Field Staff, New York, Grosse Pointe-Michigan, January 17, 1956, p. 6.

⁹²⁸ Daniel Lerner-Richard D. Robinson, "Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force", *World Politics*, Vol: 13, No:1 (October 1960), p. 29; Hartmann, *a.g.e.*, p. 14. Amerikalılar Türk ordusunda Alman askerî sisteminde yetişmiş yüksek rütbeli subayların Amerikan askerî sisteminde yetiştirilen genç subaylara karşı ortaya koyduğu muhalefeti "Paşa Kompleksi (*Pasha Complex*)" şeklinde tanımlamaktaydılar. Bkz.: "Turks Pick Up. U.S. Methods Speedily: Growing American Staff of Field Trainers Helps Build Up Army", *The Los Angeles Times*, 11.09.1951, p. 2.

⁹²⁹ Amerikalılar acemi er eğitim sisteminde bilhassa Kara Kuvvetleri'ne önem vermişlerdi. Zira 1950'li yılların başlarında Jandarma sınıfı, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri Kara Kuvvetleri'ne göre daha eğitimli personelden oluştuğu için Amerikan Askerî Yardım Misyonu bu handikapı giderecek tedbirleri almaya özen göstermişti. Kara Kuvvetleri'nin ordu içerisindeki dezavantajlı konumu hakkında dönemin Amerikan Büyükelçisi George McGhee'nin ilginç tespitleri için bkz.: McGhee, *a.g.e.*, s. 93.

ve manevralar ile pekiştirilir ve altı ay gibi bir sürecin sonunda savaşı haline getirilirlerdi.⁹³⁰

Diğer taraftan Türk ordusunda acemi askerlerin eğitileceği benzer eğitim merkez ve birliklerinin bulunmayışı ve eratin doğrudan kıt'alara gönderilmesi Amerikalılara göre birtakım sıkıntıları doğurmaktaydı. Çünkü temel askerlik eğitiminin kıt'alarda verilmesi gerek iş yükünü arttırması gerekse eğitimde kalite ve verimi düşürmesi bakımından uygun bir anlayış değildi.⁹³¹ Hem eğitim işlerini hem de taktik çalışmaları aynı anda, hakkını vererek yapmak mümkün olmayacağından eratin acemilik döneminde kıt'alarda 'ulunmalarına son verilmesi Amerikalılar nezdinde en doğru yoldu.

Eğitim tümenlerinin ya da acemi eğitim merkezlerinin kurulması bir başka açıdan da fayda sağlayacaktı. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında her ne kadar büyük bir eğitim seferberliğine başlansa da, birtakım imkân ve kabiliyetlerin yetersizliği dolayısıyla 1950'lere gelindiğinde bu çaba kırsala tam manasıyla nüfuz edememişti. Dolayısıyla askerlik çağına gelen gençlerin önemli bir bölümü en temel eğitim ve öğretim aşamalarından geçmeden vatan savunmasına katılmak durumunda kalıyorlardı. Her eğitimin uygulamalı olarak gösterildiği eğitim tümenlerinin teşkili ile erata sadece savaşmaları öğretilmeyecek, kabiliyetlerine göre ihtisas eğitimleri de verilecekti. Bunun sonucunda özgüveni artan erat aynı zamanda hayatının geri kalanı için ülkesine artı değer üretebilecek donanıma sahip de olacaktı.⁹³²

Amerikan Askerî Yardım Misyonu bu konudaki ilk adımı erat celp sistemini değiştirterek atmaya çalıştı. Bu bağlamda 1950'li yıllara kadar yılda bir kez acemi asker alımı yapan Türk ordusunun yılda dört kez acemi asker alması önerildi. Ancak Türk yetkililer bu öneriye tam olarak uymamışlar ve ilk etapta yılda iki kez asker alımına gitmekle yetinmişlerdi. Ne var ki iki kez asker alımının da yeterli gelmediği kısa zamanda anlaşılınca 1950 yılı sonunda yılda üç kez asker alımına gidilmesinin önünü açacak çalışmalar başlatılmıştı.⁹³³

⁹³⁰ Orhan Gürler, "Orduda Acemi Eğitimi ve Eğitim Merkezlerinin Kurulması", **Ordu Dergisi**, No:155, Eylül 1950, s. 70-71.

⁹³¹ Celep, **a.g.e.**, s. 195.

⁹³² Kâzım Atok, "Taktik ve Eğitim Tümenleri", **Ordu Dergisi**, No:153, Mart 1950, s. 89-90.

⁹³³ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/20, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – December 1950", 17 Ocak 1951.

1951 yılı başında ise eğitim merkezlerinin ve tümenlerinin kurulmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır.⁹³⁴ Bu kapsamda İzmir’de konuşlu 65’inci Piyade Tümeni’nin pilot birlik olarak kullanılarak üç ayda bir toplam 6000 acemi askeri yetiştirmesi planlanmıştır.⁹³⁵ Ancak Türk Genelkurmayı’nın bu konuya da çekimser yaklaştığı görülmektedir. Başlangıçta eğitim tümenlerinin kurulmasına prensip olarak karşı çıkan Genelkurmay Başkanlığı’nın temel argümanı, bu uygulamanın yalnızca muhabere ve istihkâm gibi küçük teknik sınıflarda işe yarayacağıdır. Piyade ve topçu gibi kalabalık sınıflarda ise küçük rütbeli subayların çoğunluğunu yutacağı düşünülmektedir. 1954 yılına kadar özellikle Orgeneral Zekai Okan’ın başını çektiği bir grup asker eğitim tümenlerinin kuruluşuna mukavemet gösterirken 1954 yılı itibarıyla Genelkurmay Başkanlığı makamına oturan Orgeneral Nurettin Baransel eğitim tümenlerinin kurulmasını onaylamıştır.⁹³⁶ Başlangıçta kıt’aların bünyesinde oluşturulan acemi eğitim merkezleri daha sonra Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gibi müstakil talimgâhlar halini alacaklar⁹³⁷ ve 1954 yılından itibaren de yapıları NATO standartlarına göre revize edilecektir.

3.2.2. Askerî Teşkilat Yapısında Değişim

3.2.2.1. Merkeziyetten Adem-i Merkeziyete Geçiş Çabaları

Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun Türk ordusunun reorganizasyonu kapsamında büyük önem verdiği bir başka konu ise askerî teşkilat yapısının tadil edilmesiydi. Henüz 1947 yılı Mayıs ayında Tümgeneral Lunsford E. Oliver’ın yaptığı inceleme gezisi esnasında Türk askerî teşkilat yapısının hantallığı göze çarpmıştı. Bundan ötürü Temmuz 1947’de Büyükelçi Wilson’ın Washington’a gönderdiği ve Türk ordusunun reorganizasyon planlamasında çok mühim bir yeri olan raporda Türk millî savunma yapılanmasının en üst seviyeden itibaren reorganize edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştu.

⁹³⁴ Türk Kara Kuvvetleri Muhabere sınıfının yeniden yapılandırılması faaliyetleri içerisinde anlatıldığı üzere, Türk Kara Kuvvetleri’nde kurulan ilk acemi eğitim merkezi Muhabere Er Eğitim Merkezi’ydi. Önceki bölümlerde bu konu üzerinde durulduğu için burada tafsilata girilmeyecektir.

⁹³⁵ NARA, NND 964266, RG334/256/118, “Report of Ad Hoc Committee on Turkish Infantry”, 2 Ocak 1951.

⁹³⁶ Evren, **a.g.e.**, s. 94.

⁹³⁷ Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 15.

Yaklaşık bir yıllık görev süresinin ardından Amerikan Askerî Yardım Misyonu yeniden yapılandırma çalışmalarının belirlenen program ve takvime göre ilerleyebilmesi için Türk askerî teşkilat yapısının değiştirilmesini elzem olarak görüyordu. Amerikalılara göre askerî teşkilat yapısının hantallığı nedeniyle hemen her konuda zaman kaybı yaşanmaktaydı. Bu durumu merkezî otoritenin fazlaca güçlü olmasına bağlayan Amerikalılar iki noktada çözüm üretilmesi gerektiğine inanmaktaydı: Bunların ilki zihniyet yapısında sağlanacak bir dönüşüm ile merkezî otoritenin bazı yetkilerini aşağıya doğru devretmesi, ikincisi ise Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasındaki yetki karmaşasının giderilmesi idi.⁹³⁸

Bu düşünce paralelinde bir taraftan her kademedeki işleri çabuklaştırabilmek maksadıyla inisiyatif kullanılmasının önü açılmak istenmiş, diğer taraftan da büyük karargâhların buna uygun şekilde yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. 6 Kasım 1948 tarihinde Tümgeneral Rüştü Erdelhun imzasıyla yayımlanan emirde, “Amerikalılarla iş birliğinde ileri bir adım atılmak amacı ile” Türk ordusunun büyük birlik karargâhlarının Amerikan teşkilatlanmasına uygun tarzda yeniden yapılandırılacağı belirtilmiştir.⁹³⁹ Böylelikle bir taraftan teşkilat ve malzeme kadrolarında eş güdüm sağlanırken diğer taraftan da Amerikan askerî yapılanmasına uygun bir zihniyetin oturtulması düşünülmüştür.

Ne var ki hedeflenen ilerlemenin sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Zira Amerikalılar her türlü telkin ve taleplerine rağmen Genelkurmay Başkanlığının en basit konulara bile müdahil olmasından şikâyet etmişlerdir. Basit bir örnek vermek gerekirse; sınıf okullarında görevlendirilen öğretmenler bağlı bulundukları sınıf okullarının komutanlarından değil, bizzat Genelkurmay Başkanlığından emir almaktadırlar. Hatta Genelkurmay Başkanlığı bu konuda tam yetkili olmaları gereken sınıf okulu komutanlarına sormaksızın personel tayin ve görevlendirmesi yapabilmektedir. Bu ise açılması gereken derslerin o dersi verebilecek yetkinlikteki personelin başka yerlere gönderilmesinden ötürü açılmamasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Genelkurmay’ın merkeziyetçi yapısı nedeniyle alt

⁹³⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/14, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of August 1948”, 7 Eylül 1948.

⁹³⁹ NARA, NND 964322, RG334/250/6, “Büyük Birlik Kh. Kadroları H.”, 6 Kasım 1948.

birimlerin sıkıntıları ve ihtiyaçları bilinmeden yapılan müdahaleler ise işleri sekteye uğratmaktadır.⁹⁴⁰

Benzer uygulamalar çok daha üst pozisyonlarda da görülmektedir. Türk ordusunda 1 Temmuz 1949 tarihi itibarıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığının kurulmasının ardından Amerikalılar bilhassa harekât safhasında Kara Kuvvetleri'nin kendi kendisini yönetebilmesini, kendi kararlarını verebilmesini istemişler ve bunun en sağlıklı yol olacağını vurgulamışlardır. Aynı paralelde Genelkurmay Başkanlığının sadece harekât planlarını yapan ve denetleyen bir rol oynaması gerektiğinin de altı çizilmiştir. Fakat geçmişten gelen merkeziyetçi yapıyı kırmak hiçbir şekilde mümkün olmamıştır. Amerikan Askerî Yardım Misyonu Genelkurmay Başkanlığının küçük bir birim olarak faaliyette bulunmasını tavsiye ettiği halde yine en basit konularda dahi kararlar Genelkurmay Başkanlığının dahli ile verilmiştir.⁹⁴¹ Öyle ki Kuvvet Komutanları bile Genelkurmay Başkanı'na sormadan veya Genelkurmay Başkanı'nın onayını almadan iş yapamamıştır.

Türk Genelkurmayı'nın böyle bir tavır sergilemesinin altında geleneklere bağlılığın ve uzun yıllar boyunca örnek alınan Prusya askerî sisteminin etkili olduğu söylenebilir. Geleneklere bağlılığın yüksek olması herhangi bir yeni uygulamanın yapılmasını zorlaştırırken, Prusya askerî sisteminin katı hiyerarşik yapısı yine en basit konularda dahi inisiyatif almayı neredeyse imkânsız hale getiriyordu.⁹⁴² Hâl böyleyken merkeziyetçi muhafazakâr yapıyı değiştirmek de ziyadesiyle güçlenmekteydi. Amerikalılar 1950'li yıllar boyunca bu anlayışı ortadan kaldırmak için büyük gayret gösterecekler de başarı sağladıklarını söylemek günümüz için dahi pek mümkün değildir.⁹⁴³

⁹⁴⁰ NARA, NND 964323, RG334/251A/20, "Armored Briefing", 29 Aralık 1950.

⁹⁴¹ NARA, NND 964322, RG334/250/04, "Organization", 9 Şubat 1951.

⁹⁴² Amerikalılar Türk ordusundaki katı gelenekçiliği tanımlarken kendi ordularından bir örnek vermeyi uygun görmüşlerdir. Buna göre; Amerikan ordusunda astın görüş ayrılığına sahip olduğu konularda görüşlerini saygı çerçevesinde üstlerine bildirmesi bir "görev" olarak addedilirken, Türk askerî gelenekleri içerisinde benzer bir durum üstün şahsına ve otoritesine hakaret olarak algılanabiliyordu. Dolayısıyla bu kemikleşmiş anlayışı değiştirmenin hiç de kolay olmadığı kısa zamanda anlaşılmıştı. Bu hususta bkz.: Hartmann, *a.g.e.*, p. 12; Robinson, *a.g.e.*, p. 6.

⁹⁴³ Türk ordusunda yaşanan 2 Ağustos 1960 tarihli tasfiyelerin altında her ne kadar farklı sebepler baskın olsa da, bu tasfiyeler ile Prusya ekolünde yetişmiş 235 generalin emekli edilmesine rağmen ordunun kılcak damarlarına nüfuz etmiş olan merkeziyetçiliğin kırılmaması ve alt kademelerin inisiyatif alma yönündeki çekincelerinin giderilememesi bu anlamda fazlasıyla dikkate değer bir husustur.

3.2.2.2. Genelkurmay'ın Millî Savunma Bakanlığına Bağlanması

Türkiye Cumhuriyeti'nde kurucu kadronun ekseriyetle asker kökenli olması tabii olarak askerlerin devlet kurumları üzerindeki etkilerini de arttırmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk bu konuya hassas bir yaklaşım göstererek Cumhurbaşkanlığı-Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı arasındaki sınırları keskin biçimde belirlemeye çalışmıştır. Ancak gerek ilk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın şahsi etkisi gerekse Türk ordusunun anayasal rejimin silahlı koruyucusu olarak görülmesi Genelkurmay Başkanlığını belirli ölçülerde özerk ve doğrudan Cumhurbaşkanı ile muhatap olabilecek bir hale getirmiştir.⁹⁴⁴

İkinci Dünya Savaşı'nda edindiği tecrübeler binaen Amerikalılar ise silahlı kuvvetlerinin yüksek idaresini tek elde toplayan fakat sivil idarenin mutlak kontrolü altında bulunan bir Genelkurmay yapısına geçmiştir. Bununla beraber Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri kendi içlerinde müstakil yapılar olarak şekillendirilmişti.⁹⁴⁵ Ancak görece bağımsızlığa sahip bu üç kuvvet arasında zamanla meydana gelen sürtüşmeler ve bağımsız hareket etmeye yönelik temayülleri Amerikalıların bu kuvvetleri tek bir çatı altında toplamaya sevk etmiştir. Dolayısıyla Amerikan Savunma Bakanlığı kuvvetlerin çatısını teşkil etmiş ve eş güdümü sağlayan birim olmuştur.⁹⁴⁶

Yeniden yapılandırma faaliyetleri esnasında benzer sıkıntıların Türkiye'de de yaşandığını gören Amerikan Askerî Yardım Misyonu işlerin daha kolay yürütülebilmesi adına Türk millî savunma teşkilatlanmasının revize edilmesini önermiştir. Amerikalıları böyle bir öneri yapmaya iten temel etken Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasındaki yetki tartışmasıdır.

Amerikalılara göre Genelkurmay Başkanlığının kuvvetli ve hatta imtiyazlı yapısı iki başlılığa neden olmaktaydı.⁹⁴⁷ Zira her ne kadar Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1944 yılı başında emekli edilmesinden birkaç ay sonra Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlanıp, Başbakan'a karşı sorumlu hale getirilse de⁹⁴⁸ pratikte güçlü

⁹⁴⁴ Özdağ, **a.g.e.**, s. 50-52.

⁹⁴⁵ Seyfi Kurtbek, "Amerika Ordusunda Genelkurmay", **Ordu Dergisi**, No:149, Mart 1949, s. 194-198.

⁹⁴⁶ Fahri, **a.g.e.**, s. 59.

⁹⁴⁷ **PRO WO** 371/87983.

⁹⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı 5 Haziran 1944 tarihinde kabul edilen 4580 sayılı "Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun" ile Başbakan'a bağlanmış ona karşı mesul

konumunu devam ettirmiştir. Öyle ki Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığının TBMM'deki dengi konumunda görülmüştür.⁹⁴⁹ Bundan ötürü Amerikan Askerî Yardım Misyonu faaliyete geçtiğinde hem Genelkurmay Başkanlığı hem de Millî Savunma Bakanlığı ile muhatap olmak zorunda kalmıştır. Mevcut iki başlı yapının reorganizasyon çalışmalarını baltalaması sonucu Amerikalılar kendi ülkelerine benzer bir teşkilatlanmaya gidilmesi konusunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye telkinde bulunmuşlardır.⁹⁵⁰ Amerikalılara göre bu yolla hem iki başlılık ortadan kalkacak hem de Genelkurmay Başkanlığının hantal yapısı önemli ölçüde değiştirilebilecekti.

Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun baskıya varan telkinleri kısa zamanda semeresini vermiş ve Genelkurmay Başkanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasındaki ayrımı keskin çizgilerle belirleyecek yasal düzenleme yapılmıştır. 30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398⁹⁵¹, 5399⁹⁵² ve 5400⁹⁵³ sayılı kanunlar ile Genelkurmay teşkilatlanması değiştirilmiştir.⁹⁵⁴ Aynı zamanda 5 Haziran 1944 tarihinde kabul edilen 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun”u yürürlükten kaldıran 5398 sayılı kanunun ilk maddesi uyarınca Millî Savunma Bakanlığı ordunun hazırlanması ve idaresiyle ödevli ve bu işlerden barışta

tutulmuştur. Bkz.: Genelkurmay Başkanlığının Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun (13 Haziran 1944), **Resmî Gazete**, 5729/4580.

⁹⁴⁹ NARA, NND 964323, RG334/251A/14, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for month of August 1948”, 7 Eylül 1948.

⁹⁵⁰ Nihat Erim'e göre dönemin Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır da bu durumdan şikâyetçiydi. Çakır'a göre Genelkurmay Başkanlığı makamı ve yüksek rütbeli generaller kendilerini Millî Savunma Bakanlığının üzerinde görmekteydiler; ki mevzuata göre Genelkurmay Başkanlığının bazı yetkileri Millî Savunma Bakanlığının önündeydi. Hatta Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Muzaffer Tuğsavul kendilerine “Kanunlar bizi Millî Savunma Bakanlığının üzerine koymuştur, ona bağlanamayız” şeklinde bir ifadede dahi bulunmuştu. Bkz.: Erim, **a.g.e.**, s. 321-322.

⁹⁵¹ Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun, (3 Haziran 1949), **Resmî Gazete**, 5398/7223.

⁹⁵² Millî Savunma Yüksek Kurulu Kanunu, (3 Haziran 1949), **Resmî Gazete**, 5399/7223.

⁹⁵³ Yüksek Askerî Şûra'nın Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki 636 Sayılı Kanun'un 2'nci ve 3'üncü Maddelerininin Değiştirilmesine Dair Kanun, (3 Haziran 1949), **Resmî Gazete**, 5400/7223.

⁹⁵⁴ Bu noktada Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır'ın “Millî Savunma Bakanlığı Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun” hakkında TBMM'de yaptığı konuşma içerisinde Türkiye'de çalışmış olan Alman askerî misyonlarının fikir ve mütalaalarından da yararlandığını vurgulaması fazlasıyla dikkate değerdir. Zira Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun göreve başlamasının üzerinden iki yıl geçmesine rağmen teşkilat reorganizasyonunda Alman askerî uzmanlarının düşüncelerinden yararlanılması, Türk siyasi ve askerî elitlerinin Amerikan askerî sistemine geçilmesinden sonra bile Alman askerî sistemine verdikleri değeri göstermektedir. Hüsnü Çakır'ın bu konudaki ifadelerinin tamamı için bkz.: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.XIX, Toplantı:8, Doksan Altıncı Birleşim (30.V.1949, Pazartesi), s. 1069-1071.

ve seferde sorumlu hale getirilmiştir. Keza yeni haliyle Millî Savunma Bakanlığında barışta harp kuvvetlerinin komutası kendisine verilmiş olan Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlık Müsteşarının idaresi altındaki daireleri içerecek bir teşkilat yapısına sahip olmuştur. Mezkûr kanunun ikinci maddesi vesilesiyle Millî Savunma Bakanlığı, Cumhuriyet ordusunun personel, istihbarat, harekât-eğitim, seferberlik ve ikmal işlerini Genelkurmay Başkanlığı marifetiyle yürütürken, bunların dışındaki hizmetler müsteşarlığa bırakılmıştır. Üçüncü maddede Genelkurmay Başkanı'nın Millî Savunma Bakanı teklifi ve Bakanlar Kurulu kararıyla tayin ve tebdili hükme bağlanmıştır ki, bu yolla Genelkurmay Başkanlığının Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren alışlagelen yetkilerinin törpülediği ve daha mutlak bir şekilde sivil idarenin denetimine girdiği açıktır.

5299 sayılı kanun ise Millî Savunma Bakanlığının ve dolayısıyla da sivil otoritenin Genelkurmay Başkanlığı üzerindeki yetkisini pekiştirir mahiyettedir. Bahsi geçen kanun ile “devlet işlerinin en başında gelen topyekûn millî savunma görevlerini yerine getirmek üzere” Millî Savunma Yüksek Kurulu teşkil edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın tabii riyasetinde olduğu vurgulanan Millî Savunma Yüksek Kurulu'nun “millî savunma işlerini telif ve tanzim etmekle mükellef olan Başbakan'ın başkanlığı altında ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek bakanlar ile Millî Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı tarafından oluşturulacağı belirtilmiştir. Hükümetçe takip edilecek millî savunma siyasetinin esaslarını hazırlamakla görevlendirilen bu kurulda Başbakanın direktiflerine göre çalışmaları ihzar etmek ve her türlü yazı işlerini yürütmek üzere bir “Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterliği” mekanizması vücuda getirilmiştir. Bu mekanizmada da sekreteryaya işlerini yürütecek kişinin “Genelkurmay Başkanı'nın mütalaası alınarak” Millî Savunma Bakanı tarafından belirleneceği ve ardından Bakanlar Kurulu'nun onayı ile göreve başlayacağı ifade edilmiştir. Bu yolla Genelkurmay Başkanlığının ülke savunmasını belirleyen kararlarda edilgen hale getirildiği ve sadece mütalaa verebilecek bir kalıba sokulduğu görülmektedir.

Genelkurmay Başkanlığının Millî Savunma Bakanlığının altındaki bir yapılanma olduğuna işaret eden bir diğer kanun da “Yüksek Askerî Şûra'nın Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki 636 Sayılı Kanun'un 2'nci ve 3'üncü Maddelerininin Değiştirilmesine Dair Kanun"dur. Buna göre, Yüksek Askerî Şûra'nın tabii riyaseti

Başbakan olarak tanımlanırken, Başbakan'ın toplantılara katılmadığı zamanlarda Millî Savunma Bakanı'nın, o da yoksa Genelkurmay Başkanı'nın toplantılara başkanlık edeceği belirtilmiştir.

Amerikan Askerî Yardım Misyonu bu köklü revizyonun hemen sonuç getirmeyeceğini tahmin etmekle beraber⁹⁵⁵, zaman geçtikçe diğer konularda olduğu gibi bu konuda da kayda değer bir değişikliğin olmadığından dem vurmışlardır. Buzdağının üstü olarak nitelendirilebilecek Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı genelinde daha kolay sonuç alınırken daha alt kademelerde ilerleme çok ağır seyretmiştir.⁹⁵⁶ Öyle ki Kuvvet Komutanları bile Genelkurmay Başkanı'nın onayı olmadan iş yapmamakta ya da hiçbir önemli konuda inisiyatif kullanmamaktadır. Türkiye'nin NATO'ya üye olması ve NATO karargâh yapısına entegrasyon çalışmaları bu konuda mesafe aldırda da, 1961 Anayasası'nın kabulü sonrasındaki düzenlemelerle Genelkurmay Başkanlığı görev ve yetki bakımından tekrar Başbakan'a karşı sorumlu tutulmuştur. Bu durum ise Türkiye'de Prusya askerî sisteminden tevarüs eden kuvvetli bir Genelkurmay yapısının devamlılığını sağlamıştır.

3.2.2.3. Kara Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması

30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398 sayılı “Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun”un dördüncü maddesi ile Türk ordusunun teşkilat yapısı bağlamında çok önemli bir yenilik getirilerek Amerika Birleşik Devletleri askerî sistemine benzer bir kuvvet komutanlıkları teşkilatlanması ihdas edilmiştir. Bu sayede Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri'nin başlarında birer orgeneralin/oramiralin bulunması, onları altında ise her kuvvetin korgeneral/koramiral rütbesinde birer kurmay başkanına sahip olması uygun görülmüştür. Kuvvet komutanlıklarının kurulmasıyla önden Genelkurmay İkinci Başkanlığı'nın altında yer alan Deniz ve Hava kurmay başkanlıkları kaldırılırken, sınıf müfettişlikleri “Daire” adını almıştır.

⁹⁵⁵ NARA, NND 964323, RG334/251A/18, “Plans for Courses to be Taught or Supervised by TUSAG Personnel at Turkish Army Schools During the Academic Year 1949-1950”, 1 Temmuz 1949.

⁹⁵⁶ NARA, NND 964323, RG334/251A/18, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program - August 1949”, 13 Eylül 1949.

İstihkâm ve Zırhlı daireleri Genelkurmay Başkanlığına bağlı kalırken, diğer daireler Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmıştır.⁹⁵⁷

Kara Kuvvetleri özelinde böyle bir teşkilat yapısının hayata geçirilmesine yönelik çalışmaların 1949 yılı Mart ayı itibarıyla hızlandırıldığı söylenebilir. Zira bu dönemde Amerikan Askerî Yardım Misyonu Amerikan Kara Kuvvetleri'nin teşkilatlanmasını esas alan bir çalışma yaparak, kurulması düşünülen Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığının muharip birlikler bazında Amerikan Kara Kuvvetleri Komutanlığına benzetilmesini istemiştir. Bu kapsamda teşkilat ve teçhizat planları revize edilerek hazarda ve seferde hangi kadroların kullanılacağı belirlenmiştir.⁹⁵⁸

Yeni teşkilatlanmayı sağlayacak kanunun çıktığı 1949 yılı Mayıs ayında 18,000 subay, 4000 astsubay, 273,000'i de erbaş-er olmak üzere 295,000 kişilik askerî personel kadrosuna sahip olan Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı 1 Temmuz 1949 tarihinde resmen kurulmuştur.⁹⁵⁹ Bu tarihe kadar ordu komutanlıkları ile teşkiller eğitim ve harekât açısından Genelkurmay Başkanlığına, personel ve lojistik destek bakımından ise Millî Savunma Bakanlığına bağlı bulunurken, ertesi yıl Kara Kuvvetleri Komutanlığı sınıf okullarını ve eğitim merkezlerini teşkilat yapısı içerisine dâhil etmiştir. Ayrıca yine 1950 yılı içerisinde görevleri daha ziyade lojistik destek hizmetleri vermek olan Yurt içi Bölge Komutanlıkları da kurulmuştur.⁹⁶⁰

Kuruluşu itibarıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığının başında yer alacak kişinin, yani Kara Kuvvetleri Komutanının Genelkurmay Başkanı'nın emri altında olduğu belirtilmiş ve Türk Kara Kuvvetleri'nin emir-komutasını elinde bulunduracağının altı çizilmiştir. Buna göre Kara Kuvvetleri Komutanı;

* Kara Kuvvetleri Komutanlığını ilgilendiren konularda Genelkurmay Başkanı'na bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunmak,

⁹⁵⁷ Millî Savunma Bakanlığının Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun, (3 Haziran 1949), **Resmî Gazete**, 5398/7223; Hün, **a.g.e.**, s. 121.

⁹⁵⁸ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/16, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – February 1949", 12 Mart 1949.

⁹⁵⁹ Türk Kara Kuvvetleri'nin 1949 yılı Mayıs ayı itibarıyla sahip olduğu askerî personel mevcudu ve diğer bazı sayısal veriler için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Memorandum of Conversation", 26 Mayıs 1949.

⁹⁶⁰ **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 286-287.

- * Genelkurmay Başkanı'nın emir ve talimatları uyarınca Kara Kuvvetleri Komutanlığının teşkilatlandırılması, eğitilmesi, ikmal edilmesi, seferber edilmesi ve yönetilmesi,
- * Savaş döneminde Kara Kuvvetleri'nin muhtemel görevleri için planların hazırlanması, barış döneminde ise manevra ve tatbikat planlarının hazırlanarak yürütülmesi,
- * Kara Kuvvetleri'nin moralinin yüksek tutulması,
- * Kara Kuvvetleri'nin ihtimal dâhilinde olan sürpriz bir taarruza karşı her an hazır bulundurulması,
- * Kara Kuvvetleri bütçesinin hazırlanması, dağıtılması, harcanması ve kontrolünün sağlanması,
- * Kara Kuvvetleri'nin Deniz ve Hava Kuvvetleri ile koordinasyonu konusunda Genelkurmay Başkanı'na tavsiyelerde bulunulması,
- * Kara Kuvvetleri içerisinde etkin bir muhabere sisteminin kurulması,
- * Yeni kurulmuş olan Kara Kuvvetleri Komutanlığının etkin biçimde işler hale getirilmesi için gerekli olan sair görevlerin yerine getirilmesi gibi hususlardan sorumlu olduğu vurgulanmıştır.⁹⁶¹

Öte yandan artık “Kuvvet” statüsü verilmiş olan Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın barış dönemi teşkilat yapısı da birkaç ay içerisinde yeninden düzenlenmişti. Yeni haliyle Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığının barış dönemindeki kuruluş yapısı şu şekildeydi:

1) Genel Kuruluş

- * Üç ordu,
- * Sekiz kolordu,
- * On altı piyade tümeni,
- * Üç süvari tümeni,
- * Üç müstahkem mevki komutanlığı (Karadeniz Boğazı, Çanakkale, İzmir),
- * Altı zırhlı tugay
- * Bir müstakil piyade tugayından mürekkep hale getirilmişti.

⁹⁶¹ NARA, NND 964322, RG334/250/2, “Responsibilities of Commanders, Ground, Air and Naval Forces”, 1 Temmuz 1949.

2) Teferruatlı Kuruluş

a) Ordu Bağlı Birlikleri

- * Bir Uçaksavar Alayı,
- * Bir İstihkâm Alayı,
- * Bir Muhabere Alayı,
- * Bir Oto-Nakliye Alayı,
- * Bir Motorlu Topçu Taburu,
- * Bir Tanksavar Taburu.

b) Kolordu Bağlı Birlikleri

- * Bir Ağır Topçu Alayı,
- * Hafif Uçaksavar Taburu,
- * Bir İstihkâm Taburu,
- * Bir Muhabere Taburu,
- * Bir Oto-Nakliye Taburu,
- * Bir Ölçme Taburu,
- * Bir Keşif Kıt'ası.

c) Piyade Tümen Birlikleri

- * Üç Piyade Alayı,
- * Bir Topçu Alayı,
- * Bir Uçaksavar Taburu,
- * Bir Tanksavar Taburu,
- * Bir İstihkâm Taburu,
- * Bir Sıhhiye Taburu,
- * Bir Muhabere Bölüğü,
- * Bir Oto-Nakliye Bölüğü,
- * Bir Üçüncü Kademe Tamirhane,
- * Bir Bando.

d) Süvari Tümen Birlikleri

- * Üç Süvari Alayı,
- * Bir Topçu Alayı,
- * Bir Uçaksavar Taburu,

- * Bir Tanksavar Taburu,
- * Bir Bindirilmiş Piyade Taburu,
- * Bir Ağır Makineli Tüfek Taburu (Süvari),
- * Bir İstihkâm Taburu,
- * Bir Sıhhiye Taburu,
- * Bir Muhabere Bölüğü,
- * Bir Oto-Nakliye Bölüğü,
- * Bir Keşif Kıt'ası,
- * Bir Üçüncü Kademe Tamirhane,
- * Bir Hayvan Hastanesi,
- * Bir Bando,

e) Zırhlı Tugay Birlikleri

- * Bir Tank Alayı,
- * Bir Bindirilmiş Piyade Taburu,
- * Bir Topçu Taburu,
- * Bir Tanksavar Taburu,
- * Bir Sahra Hizmet Taburu,
- * Bir Keşif Bölüğü,
- * Bir İstihkâm Bölüğü,
- * Bir Muhabere Bölüğü,
- * Bir Sıhhiyet Bölüğü,
- * Bir Üçüncü Kademe Tamirhane,
- * Bando.⁹⁶²

1949 yılı sonlarında reorganize edilen Kara Kuvvetleri teşkilatlanmasına intibak ise pek kolay olmamıştı. Diğer bir deyişle, Amerikan askerî sistemine uyum zorluğu yalnızca karargâhlarda değil, kıt'alarda da yaşanıyordu. Genel ve özel karargâhların birbirlerinden ayrılması kıt'alara kısa zamanda sirayet etmemişti. Bunda

⁹⁶² **NARA**, NND 964266, RG334/256/115, "Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İzzet Aksalur'dan Amerikan Askerî Yardım Kurulu Başkanlığına" (19 Eylül 1949 gün ve 322 sayılı yazıya cevap). 1950 yılı sonuna gelindiğinde bu kuruluş yapısında yer alan müstahkem mevki komutanlıklarından biri lağvedilirken, müstakil piyade tugayı sayısı ikiye çıkarılacaktır. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/21, "Report on Activities of G-3 Section / Composition of Turkish Ground Force Units", 17 Ocak 1951.

en önemli etken, Amerikan sisteminde eğitim alan personelin o dönem için arzulanan düzeye getirilemeyeişiydi. Dolayısıyla işleyişteki sıkıntılar kolayca göze çarpabiliyordu.⁹⁶³

Amerikan Askerî Yardım Misyonu bu tür sıkıntıları giderebilmek maksadıyla 1950 yılı Haziran ayında göreve gelen yeni Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut’a durumu aksettirmişler ve TUSAG’ın Türk Kara Kuvvetleri’nin yeniden yapılandırılmasında daha etkin bir rol oynayabilmesi için bazı değişiklikler talep etmişlerdir. TUSAG Başkanı Tuğgeneral Robert M. Cannon’ın Tuğgeneral Salih Coşkun ile 22 Mayıs 1951 tarihinde yaptığı görüşmede bazı konular üzerinde prensip anlaşmasına varılmıştı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut’un da onaylamış olduğu bu mutabakatta şu hususlar yer alıyordu:

* TUSAG, Türk Kara Kuvvetleri’nin teşkilat ve eğitimi hakkındaki bütün konularda doğrudan Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile muhatap olacaktır. Kara Kuvvetleri ise TUSAG ile görüşülen konuları sadece gerek görürse Genelkurmay Başkanlığına aktaracaktır.

* TUSAG’ın teknik ve uzman personeli Kara Kuvvetleri Komutanlığında muadil görevlerde çalışan muhataplarıyla doğrudan görüşebilecektir.

* Kara Kuvvetleri Komutanlığı ile alakalı olarak Genelkurmay’ın birinci ya da ikinci başkanı tarafından onaylanması gereken her konu önce Kara Kuvvetleri Komutanı’na sunulacak, ardından Genelkurmay’da o konu ile ilgilenen uygun kişiye parafe ettirilecek ve nihayetinde o kişi de konuyu Genelkurmay Başkanı’na veya Genelkurmay İkinci Başkanı’na arz edecektir.

* Teşkilat ve eğitim konularında müşterek görüşmelerin planlanması ve gerçekleştirilmesi Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı’nın şahsi sorumluluğunda olacaktır.

* Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı hakkında Genelkurmay Başkanlığını ilgilendiren konuların tamamı Genelkurmay Başkanı’na JAMMAT tarafından sunulacaktır.⁹⁶⁴

⁹⁶³ Erciş, **a.g.e.**, s. 168.

⁹⁶⁴ **NARA**, NND 964266, RG334/256/118, “Duties and Responsibilities of the Ground Forces”, 22 Mayıs 1951.

Amerikalıların bu girişimi Kara Kuvvetleri Komutanlığı nezdinde etkisini göstermekle beraber, bu girişimden kısa bir zaman sonra, 1951 yılı Eylül ayında Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda alınan prensip kararı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin teşkilatlanma çabalarını farklı bir boyuta taşıyacak ve NATO standartlarının emsal alındığı bir yapılanmaya gidilecektir. Daha önce neredeyse tamamıyla savunma temelli bir anlayış çerçevesinde teşkilatlandırılan Türk Kara Kuvvetleri'ne NATO harp planlarının gerektirdiği taarruz ruh ve kabiliyetini kazandıracak bir kimlik kazandırılması yönünde çalışmalara da başlanacaktır.

3.2.3. Askerî Üretim ve Yol Yapım Faaliyetleri

3.2.3.1. Askerî Üretim Tesislerinin Islahı Düşüncesi

Askerî üretim tesisleri konusuna Amerikalıların bakışı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'ye gelen İngiliz askerî uzmanlarının düşüncelerine paralel bir seyir izlemekle beraber, gerek konjonktürel etkiler gerekse devlet politikasındaki farklılıklar nedeniyle bu konudaki katkılarının asgari düzeyde olduğu söylenebilir. Zira İngiliz uzmanlar, Amerikan Askerî Misyonu'na nazaran yerli askerî üretim sisteminin (askerî fabrikaların, bakımhanelerin ve tamirhanelerin) reorganizasyonunu daha fazla önemsemişler ve bu konudaki çalışmaları desteklemişlerdi. Buna mukabil Amerikalıların Türkiye açısından ithal ikâmesini önemli ölçülerde engelleyici bir tavır sergiledikleri görülmektedir. Zira yerli askerî üretim her ne kadar teşvik ediliyor gibi gösterilse de, bu “teşvik” hafif silahların ve mühimmatın üretilmesi ile sınırlı kalmıştır. Ağır silah ve araç-gerecin ise önceleri hibe, ardından da satış yolu ile Amerika Birleşik Devletleri tarafından teminini esas alan bir uygulama benimsenmiştir.

Amerikalı askerî uzmanların bu konudaki temel argümanı, Türk askerî fabrikalarının sermaye ve satış organizasyonuna sahip bulunmamalarından ötürü hafif silah, mühimmat ve basit yedek parça üretimi haricindeki girişimlerinin verimli ve yararlı olmayacağına dair kanaatleridir. Bunun arkasında yatan ana sebep ise Türkiye'de uygulanan vergi politikaları ile yüksek hammadde fiyatlarıdır. Ayrıca nakliye giderleri de buna katılınca Türkiye'de üretilen silah ve araç-gerecin Amerika

Birleşik Devletleri'nde üretilen silah ve araç-gereçten neredeyse üç kat fazla maliyete sebep olduğu belirtilmiştir.⁹⁶⁵

Oysaki Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun göreve başladığı ilk günlerde farklı bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Buna göre Amerikalılar, Türk yetkililerle yaptıkları ilk temaslarda Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım malzemesinin gelmesini beklemeden yerli askerî üretimin daha hızlı arttırılmasına yönelik tedbirlerin alınmasını istemişlerdir.⁹⁶⁶ Ordonat Albay A. Miller Jr.'ın hazırlamış olduğu kapsamlı raporunda bu düşüncenin izlerine tanık olunmaktadır. Albay Miller 15 Ocak 1948 tarihli raporunda Ankara ve Kırıkkale'deki Türk askerî fabrikalarının İkinci Dünya Savaşı'nda bakım ve onarım görmemelerinden bahsederek fazlasıyla yıprandıklarına, bunun da verimliliklerini düşürdüğüne işaret etmiştir. Dolayısıyla Albay Miller'a göre Türkiye'ye ayrılan bütçenin bir kısmıyla bu fabrikaların bakım ve onarımlarının yapılması gerekirken, diğer kısmıyla da üretimin ivedi biçimde arttırılmasına yönelik eylemlerde bulunulmalıydı. Bu kapsamda başlangıçta kurulması planlanan, Amerikan standartlarında üretim yapabilecek yeni ve modern bir askerî fabrikanın kurulmasından vazgeçilmeli, bunun yerine Amerika Birleşik Devletleri'nden getirilecek makinelerle üretim kapasitesi zaman kaybetmeksizin arttırılmalıydı.⁹⁶⁷

Bu noktada öne çıkan bir başka husus ise silah ve diğer askerî malzemenin standartizasyonu meselesiydi. Amerikalılar üretim kapasitesi düşük olan ve yüksek maliyetli üretim yapan Türk askerî fabrikalarının Amerikan standartlarına uygun silah ve malzemeyi seri ve efektif biçimde üretmeyeceklerine dikkat çekmekteydiler. Bunun içindir ki onlara göre Türkiye'nin stratejik değeri nispeten daha az olan askerî materyali üretmesi zaman-maliyet değerleri açısından daha uygun olacaktı. İhtiyaç fazlası askerî üretimin önüne geçilmesi ise bazı fabrikaların piyasanın talep ettiği sivil eşyaları üretmesi yoluyla sağlanabilirdi. Buna karşılık Türk Genelkurmayı ilk dönemde bu tavsiyeye ihtiyatlı yaklaşmış ve okyanus ötesinden gelecek silah ve malzemeye bel bağlanmasını mahzurlu görmüştü. Bu düşünce yardımların başladığı

⁹⁶⁵ Celep, **a.g.e.**, s. 148.

⁹⁶⁶ **NARA**, NND 964323, RG334/250A/13, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948", 12 Şubat 1948.

⁹⁶⁷ **NARA**, NND 964322, RG334/250/3, "Arsenal Facilities of the Republic of Turkey", 15 Ocak 1948.

ilk günlerde Amerikalılara aktararak eldeki askerî üretim tesislerinin Amerikan standartlarına uygun bir hale getirilip, silah ve askerî malzeme üretiminin Türkiye’de üretimesinin yeğlendiği anlatılmıştı.⁹⁶⁸

Ne var ki zamanla Amerikalıların talep ve tavsiyelerine uygun hareket edildiği anlaşılmaktadır.⁹⁶⁹ Zira bu dönemden itibaren askerî üretim yapan özel teşebbüse ait fabrikaların sivil malzeme üretmeye teşvik edildikleri ya da askerî üretim yapma taleplerinin geri çevrildiği görülmektedir.⁹⁷⁰

Öte yandan 3 Mart 1950 tarih ve 5591 sayılı kanunla “*her çeşit silâh, mühimmat ve patlayıcı maddelerle askerî ihtiyaçlara yarayan aletler, vasıtalar, makineler, tesisler ve diğer her türlü eşya ve levazım ve yedek parçalar imal etmek ve seri halinde büyük ve küçük tadil ve ıslah işlerini ve diğer tamirleri yapmak...*”⁹⁷¹ üzere kurulan Makine Kimya Endüstrisi Kurumu da beyhude bir teşebbüs olmuş ve hâkim konumdaki zihniyeti değiştirememiştir. Zira kuruluş kanunun üçüncü maddesinde Millî Savunma Bakanlığının ilgili kanunun ikinci maddesi kapsamına giren bütün ihtiyaçlarını Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu’na sipariş etmeye mecbur olduğu vurgulansa da buna riayet edilmemiştir. Öyle ki kuruluş aşamasında Millî Savunma Bakanlığı siparişlerinin Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu faaliyetleri içerisindeki oranı %79 olarak belirlenmişken, 1959 yılında bu oran %3'lere

⁹⁶⁸ Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral İzzet Aksalur’un konu hakkındaki düşünceleri ve Türk Genelkurmayı ile Amerikan Askerî Yardım Kurulu arasında yaşanan fikir ayrılıkları hakkında bkz.: Küçük, **a.g.e.**, s. 162-163.

⁹⁶⁹ Örneğin 1949 yılı itibarıyla Türk harp sanayinde bu işe istekli özel teşebbüs tarafından üretilmesi öngörülen silah ve araç-gerecin listesi bu duruma bir kanıt hüviyetindedir. Zira yirmi üç maddelik listede sadece ilk iki maddenin bu kapsamın dışında kaldığı gözlemlenmektedir. Uzun süredir sipariş verilmediği için neredeyse atıl kalan uçak üretme planı bir kenara bırakılırsa, daha ziyade hafif silahların ve sair askerî malzemenin üretim planı içerisine sokulduğu görülecektir. Toplamda yirmi üç maddeden oluşan 10 Şubat 1949 tarihli liste için bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.118.100.20. Bununla beraber aradan on yıl geçmesine rağmen işleyişin fazla değişmediği anlaşılmaktadır. On yıl sonra, 28 Ocak 1959 tarihinde yayımlanan listede yer alan tek fark, muharebe tankı ve zırhlı otomobil şasislerinin üretilmesi planıdır. Bkz.: **BCA**, 030.18.01.02.151.72.10.

⁹⁷⁰ Askerî üretim yapan fabrikaların sivil eşya üretmeye teşvik edilmeleri veya askerî üretim yapma taleplerinin geri çevrilmesi ile ilgili en çarpıcı örnek, Türk savunma sanayine büyük hizmetlerine dokunan sanayici Şakir Zümre’nin Genelkurmay Başkanlığına yazdığı mektuptur. 1950 yılı Ağustos ayında Genelkurmay Başkanlığına yazdığı mektubunda Şakir Zümre yirmi beş yıldan beri Türk ordusu için silah ve teçhizat ürettiğini, uzman personele sahip olduğunu, Marshall Planı çerçevesinde elde edilen kaynaktan istifade edebildiği takdirde Türk ordusu için daha iyi kalitede silah ve teçhizat üretebileceğini vurgulamıştır. Ancak teşebbüsünü uygulama fırsatı bulamayan Şakir Zümre silah ve askerî malzeme üretmeyi bir kenara bırakarak soba üretimine yönelmek zorunda kalmıştır. Şakir Zümre’nin Genelkurmay Başkanlığına yazdığı mektubun orijinal metni için bkz.: **NARA**, NND 964322, RG334/250/7, “Şakir Zümre’den Genelkurmay Yüksek Başkanlığına”, 23 Ağustos 1950.

⁹⁷¹ Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu Kanunu, (15 Mart 1950), **Resmî Gazete**, 5591/7457.

kadar gerilemiştir.⁹⁷² Keza aynı sektörde faaliyet gösteren diğer yapıların da akıbeti farklı olmamıştır.

Böyle bir durumun oluşmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî yardım yaptığı ülkelerdeki ikmal kaynaklarını elinde toplayarak, “tek satıcı – tek verici”⁹⁷³ konuma gelme siyasetinin yanında Türk karar rahat davranmalarının da etkisi vardır. Reorganizasyon sürecinin başlaması ile beraber Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı silah ve teçhizat yardımı sayesinde ordunun kısa zamanda modern bir çehreye bürünmesi yerli savunma sanayine yapılan yatırımları sekteye uğratmış ve devletin askerî üretim tesislerine ilgisi geri planda kalmıştır. Bu durum NATO'ya üyelik sürecinden sonra da devam edecektir. Ancak hibe ve krediye dayalı yeniden yapılandırma politikasının zararları bir süre sonra acı şekilde hissedilecektir. Ordunun modernizasyonu kısa vadede pek çok olumsuzluğun üstünü örterken bu konuda tamamıyla dışa bağımlı hale gelinmesi ise uzun vadede hem iktisadi hem de stratejik anlamda zararlı sonuçlar doğurmuştur. 1964 yılında Kıbrıs'a müdahale ihtimali gündeme geldiğinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmaya dayanarak Türkiye'ye envanterinde yer alan Amerikan menşeli silahları kullanılmayacağını söylemesi ilk şoku oluşturmuşken, 1974 yılında yaşanan Afyon Krizi ve Kıbrıs Barış Harekâtı bu anlamda ikinci şoku meydana getirmiştir. Zira Amerika Birleşik Devletleri bu iki olay sonrasında müttefiki ve NATO üyesi olan Türkiye'ye silah ambargosu uygulamaktan çekinmemiştir. Dolayısıyla her iki olay da bağımsız ve iyi çalışan bir yerli savunma sanayinin önemini Türkiye açısından açıkça ortaya koymuştur.

3.2.3.2. Amerikan Askerî Yardım Misyonu ve Yol Yapım Programı

Türk ordusunun Amerikalılar tarafından yeniden yapılandırılmasına karar verildiğinde, Amerikalıların eğitim ve teçhizat yardımı kadar önem verdikleri bir başka husus da Türkiye'deki yol ağının genişletilmesi ve bakımı konusuydu. Daha önce de değildiği üzere, General Eisenhower henüz Truman Doktrini'nin

⁹⁷² Turan Tanyer, “Tophane-i Amire'den, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na”, **MKEK Dergisi**, No:99-100, Ankara, 1995, s. 68'den aktaran Levent Kalyon, “Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 158-159.

⁹⁷³ “Orhan Erkanlı: Türk Ordusu Yeniden Düzenlenmelidir (Düşünenlerin Düşünceleri)”, **Milliyet**, 19.02.1968, s. 2; Erkanlı, **a.g.e.**, s. 391.

açıklanmasından birkaç gün önce üst makamlara sunduğu bilgilendirme notunda bu duruma dikkat çekmiş ve Türkiye'ye yapılacak iktisadi yardım askerî yardım programı ile entegre haline getirilerek, birbirlerini destekleyecek şekilde kullanılmasını tavsiye etmişti. Bu bağlamda Eisenhower'a göre lojistik ve iletişim hatlarının geliştirilmesi sivil amaçlara hizmet edebileceği gibi, ordunun mobilizasyonunu da kolaylaştıracaktı. Dolayısıyla, bu düşüncenin bir sonucu olarak, Truman Doktrini'nin ilanı ile beraber Türkiye'ye tahsis edilen 100 milyon doların 5 milyon dolarlık kısmı yol yapım faaliyetlerine ayrılmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin böyle bir hareket tarzı izlemesinde hiç şüphe yok ki stratejik bazı hesaplamalar müessirdi. Zira Cumhuriyet'in ilanı ile beraber demir yolu ağının gelişimine önem verilen Türkiye'de birinci derecede öncelikli askerî yolların inşa edilmesi Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadi ve askerî çıkarlarının gerçekleştirilmesinde önemli bir merhale olacaktı.⁹⁷⁴

Türkiye tarafında ise zaten yetersiz olan mevcut yol sisteminin İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca bakıma alınamaması, merkez ile periferi arasındaki bağlantıyı iyice sekteye uğrattığından, sağlıklı bir kara yolu ağına sahip olmak artık elzem hale gelmişti. Buna mukabil iktisadi açıdan önemi herkesçe kabul edilen bu zorunluluğun zaman zaman paranoya haline gelen gerekçelerle görmezden gelindiğini iddia edenler de vardır. Bu iddalara göre başta Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere, Türk karar vericileri bilhassa ülkenin merkezinden doğusuna doğru gidecek bir kara yolu hattını muhtelif askerî mülahazalarla kasten yaptırmamış ya da atıl durumda kalmasını sağlamışlardır. Çünkü arızalı bir araziye sahip olan Doğu Anadolu'ya yapılacak kara yolu hattının motorizasyon ve mekanizasyon açısından zayıf durumda bulunan Türk ordusuna değil, düşmanın işine yarayacağı düşünülmüştür.⁹⁷⁵

⁹⁷⁴ Howard Adelbert Munson IV, "The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Washington State University, 2012, p. 93.

⁹⁷⁵ Burhan Oğuz, **Yaşadıklarım, Dinlediklerim**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000, s. 403; Güvenç, **a.g.m.**, s. 278. Amerikalılar da Doğu Anadolu'da inşa edilecek kara yolu ağının ordusu iyi derecede motorize ve mekanize hale gelen Sovyetler Birliği'nin işine yarayabileceğini yadsıymıyorlardı. Zira Sovyetler Birliği bu kara yolu ağını kullanarak Anadolu'nun içlerine daha rahat ilerleyebilecekti. Ne var ki Amerikalılar tasavvur edilen bir yol ağının avantajlarını dezavantajlarından fazla görmüşlerdir. Onlara göre kara yolu ağının inşası ile Doğu Anadolu'daki birliklerin ikmali kolaylaşacak, mahrumiyet yaşayan halk özgürleşecek ve yolun yapımı ile stratejik bir avantaj sağlayan Amerika Birleşik Devletleri gerek Sovyetlere gerekse Türklere istediklerini dikte etme fırsatını yakalayabilecekti. Bkz.: Munson IV, **a.g.t.**, s. 98.

Ne var ki planlanan yeniden yapılandırma programında Türk Kara Kuvvetleri'nin motorizasyon ve mekanizasyonuna büyük ehemmiyet verilmesi envantere sokulacak araçların ilerlemeleri, birliklerin istenen yerlere kolayca kaydırılabilmeleri ya da birliklerin ihtiyaç duydukları materyalin taşınabilmesi için kara yolu ağının geliştirilmesini ve genişletilmesini zorunlu kılıyordu. Bundan ötürü Amerikan Askerî Yardım Misyonu hem iktisadi hem de stratejik ihtiyaçları karşılayacak bir yol yapım programını uygulamak istedi.⁹⁷⁶

Bu kapsamda yapılan hazırlık çalışmaları sonucunda 1947 yılı itibarıyla Türkiye'de 43,000 kilometre civarında kara yolunun bulunduğu, fakat bunun sadece 12,000 kilometre civarlarındaki bir kısmının yaz ve kış aylarında geçiş yapmaya imkân tanıdığı belirlenmişti.⁹⁷⁷ Yine mevcut yol ağının yaklaşık 8000 kilometre civarlarındaki bir bölümün bakıma-onarıma ihtiyaç duyan şoseler olduğu, geri kalan yaklaşık 20,000 kilometre civarındaki kısmın ise ham ve toprak yollardan oluştuğu tespit edilmişti.⁹⁷⁸

Yol ağının yetersizliği karşısında Amerikalılar 1947 yılı Aralık ayı başında Amerikan Federal Yollar İdaresi Müdürü H. E. Hilt's'in riyasetinde bir heyeti Türkiye'ye göndererek yol yapım programının koordinasyon safhasını başlatmıştı. Bahsi geçen heyet Bayındırlık Bakanlığı ile eş güdüm halinde çalışarak dört aylık bir sürecin sonrasında yapılması planlanan yol ağı hakkındaki düşüncelerini rapor haline getirmiştir. Raporda kara yolu ağının demir yolu ağına olan üstünlüklerinden bahsedilerek stratejik önemine vurgu yapılmıştır. Kara yollarının iktisadi faydalarının yanında askerî anlamda da büyük bir stratejik öneme sahip olduğunu anlatan Hilt's Raporu'nda II. Dünya Savaşı'nın askerî malzeme taşımada karayollarının önemini ortaya çıkardığı belirtilmiştir. Rapora göre, askerî lojistik ve ikmal faaliyetlerinin yalnızca demir yolu ile sağlanması önemli tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Zira üstün hava gücüne sahip ülkeler demir yolu hatlarını kolayca tahrip ederek, demir yolu nakliyatını sekteye uğratabileceklerdir. Bununla beraber, karada yapılan muharebeler

⁹⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Amerikalıların gözünden Türkiye'deki kara yollarının durumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Max Weston Thornburg-Graham Spry-George Soule, **Turkey: An Economic Appraisal**, The Twentieth Century Fund, New York, 1949, pp. 81-86.

⁹⁷⁷ Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, **Anılarla Karayolları Tarihi**, Ankara, 2007, s. 18.

⁹⁷⁸ Efdal As, "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 310.

artık hareket kabiliyeti ve vuruş kapasitesi yüksek ancak eskiye kıyasla daha küçük birliklerle yapıldığından, gerek intikal gerekse ikmal açısından her mevsimde geçit veren yollara ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu işe ayrılacak bütçe ile yüksek standartlı fakat az mesafeli yol yapılacağına her mevsimde geçişe izin veren geniş ölçekli bir yol ağının yapılması önerilmiştir.⁹⁷⁹ Raporunun sonunda Hiltz bu amaçların sağlanabilmesi için Türkiye'nin 35,000 kilometrelik kullanışlı bir devlet yolu ağına sahip olması gerektiğini belirtirken bunu sağlamanın ise elli yıllık bir zaman alabileceğini ifade etmiştir. Buna karşılık Türkiye ise dokuz yıl gibi kısa bir zamanda 23,000 kilometrelik bir yol ağını inşa edecek bir planlamayı hayata geçirmeye karar vermiştir.⁹⁸⁰

1948 yılı başlarında yirmi kişilik bir mevcutla çalışan Amerikan Yol Grubu (Public Road Administration Group – PRAG) bir yandan yol ağını genişletme programını uygulamaya sokarken, diğer yandan da neredeyse ilkel halde oldukları değerlendirilen mevcut yolların bakım ve onarımı aşamasında bir acil eylem planı başlatmıştı. Bu kapsamda bakım ve onarım açısından öncelik arz eden yollar tespit edilmiş, bakım için gerekli ekipman sağlanmış ve bu ekipmanı kullanacak Türk personel kurslara alınmıştı. Zira Türkiye'de o dönem itibarıyla Amerikalıların istedikleri düzeydeki yolları yapabilecek operatör ve tamirci olmadığı gibi, gerekli ekipman ve yeterli tamirhane de yoktur. Dolayısıyla geleneksel el metotlarından modern makinelere geçebilmek için bütün bu olumsuzlukların giderilmesi şarttır. Ancak yine de Amerikalılar şartlar elverişli hale getirildiği takdirde Türklerin modern yöntemlere kolayca adapte olabileceklerini ve programın sağlıklı biçimde tamamlanabileceğine inanmaktaydılar.⁹⁸¹

Gerçekten de Amerikalıların bu kanaatlerinde ne kadar haklı oldukları kısa zamanda ortaya çıkmıştır. İhtisas isteyen askerî nitelikli yolların yapımına çok

⁹⁷⁹ Hiltz'in tavsiyeleri hakkında bkz.: **Yol Davamız: 9 Yılda 23000 Kilometre**, Başbakanlık Devlet Matbaası, İstanbul, 1948, s. 15-25. Ayrıca konu hakkında yine bkz.: Nuray Özdemir, "Cumhuriyet Dönemi Kara Yolu Politikası (1923-1960)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 131-138.

⁹⁸⁰ Celep, **a.g.e.**, s. 236; Hurewitz, **a.g.e.**, p. 202. H. E. Hiltz'in kaleme aldığı bu önemli raporun İngilizce orijinal metni için bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/256/122, "Report on the Present Highway Situation in Turkey", 26 Şubat 1948.

⁹⁸¹ **NARA**, NND 964323, RG334/250A/13, "Monthly Progress Report on Aid to Turkey Program for 7 August 1947 to 31 January 1948", 12 Şubat 1948.

geçmeden başlanmış ve tespit edilen dört ana hat üzerinde çalışılmıştır. Buna göre öncelik verilen dört ana güzergâh şunlardır:

- * İskenderun – Erzurum – Toprakkale (870 kilometre)
- * Adana – Karataş (60 kilometre)
- * Tarsus – Toprakkale (112 kilometre)
- * Tarsus – Ulukışla (122 kilometre)⁹⁸²

Görüldüğü üzere ilk etapta yapımına önem verilen yol güzergâhı evvela İngiltere'nin, sonrasında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye için biçtikleri role uygun gördükleri harp planlamaları esas alınarak şekillendirilmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği üzerinden gelebilecek tehdit ve taarruzlara karşı Batı'nın bir ileri karakolu olabileceği düşünülmüştür. Bu düşünce uyarınca evvela İngilizlerin hazırlamış oldukları “Sandown” isimli plana göre Sovyetler Birliği'nden Orta Doğu'ya yönelebilecek bir saldırıda en iyi savunma hattının Toros ve Zağros dağlarına isnat eden bölge olacağı düşünülmüştü.⁹⁸³ İngiliz stratejistler “Dış Halka (Outer Ring)” olarak adlandırdıkları bu alana büyük önem vermişler ve Sovyet ordusunun Türkiye üzerinden geçmeden Orta Doğu'ya nüfuz edemeyeceğine inanmışlardı.⁹⁸⁴

Amerikalılar da, bazı ufak revizyonların haricinde, İngilizlerin düşüncelerini baz alan bir planlama yapmışlardı. Bu bağlamda Türkiye'nin uzun yıllardan beri benimsediği ve Doğu'da Erzurum/Pasinler Batı'da ise Trakya/Çatalca hatlarını odakta tutan harp planları incelenerek elden geçirilmişti. Yapılan ilk değerlendirmelerde Türk ordusunun bu hatlarda çok kısa sürede tutunabileceğine inanan Amerikalı uzmanlar en efektif savunmanın Torosların güneyinde yapılacağına karar vermişlerdi. Bu noktada ise muhtemel bir Sovyet taarruzunda İskenderun Limanı'nın Boğazlardaki, Adalar (Ege) Denizi'ndeki veya Karadeniz'deki limanlardan daha fazla önem kesbedeceği kıymetlendirilmişti. Zira İskenderun Limanı Torosların güneyinde yapılacak bir derinliğine savunmada çok stratejik bir ikmal merkezi konumundaydı. Ne var ki bu

⁹⁸² NARA, NND 964323, RG334/251A/16, “Ground Forces Monthly Progress Report on American Aid to Turkey Program for Month of July 1949”, 1 Ağustos 1949.

⁹⁸³ Serhat Güvenç, **NATO'da 60 Yıl: Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 9.

⁹⁸⁴ Michael J. Cohen, **Fighting World War Three from the Middle East: Allied Contingency Plans (1945-1954)**, Routledge, 1997, pp. 169-170.

limandan kuzeye doğru giden, kuzeydeki birliklerin ikmalinde kritik bir rol oynayacak kara yollarının yetersizliği ciddi bir problem olarak görülmüştür. Dolayısıyla İskenderun'dan Erzurum'a uzanan güzergâha birinci derecede önem verilerek, bu hat üzerindeki kara yolu ağının en kısa zamanda tamamlanması için faaliyete geçilmişti.⁹⁸⁵

Amerikalı sivil ve askerî uzmanların telkin ve teşvikleriyle başlayan ve her iki ülkeden sivil ve askerî personelin katılımıyla sürdürülen yol yapım çalışmaları kısa zamanda meyvelerini vermiştir. 1949 yılından itibaren daha önce Marshall Planı'nın verimli bir şekilde yönetilmesi için kurulmuş olan Ekonomik İş birliği İdaresi'nin (Economic Cooperation Administration / ECA) de desteğiyle hızlandırılan yol yapım programı zamanında bitirilmiş ve 1957 yılı itibarıyla toplam 24,624 kilometrelik bir devlet yolu hizmete sokulmuştur. Böylelikle Türkiye'nin dokuz yılda 23,000 kilometrelik bir yol ağını inşa etmeye yönelik programı da başarıyla neticelendirilmiştir. 1960 yılı itibarıyla ise hizmete sokulan kullanıma elverişli yol ağı toplamda 26,711 kilometreye ulaşacaktır.⁹⁸⁶

3.3. TÜRKİYE'NİN KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ'NE ÜYELİĞİ VE BUNUN YENİDEN YAPILANDIRMA SÜRECİNE ETKİLERİ

3.3.1. NATO'nun Kurulması ve Türkiye'nin NATO'ya Üye Olma Çabaları

Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan siyasi ve askerî ilişkilerinde bir diğer önemli dönüm noktası da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) kurulmasıdır. Zira NATO'nun kurulması Türk ordusunun yeniden yapılandırılma sürecine doğrudan etki yapmıştır. Türk ordusu ve daha özelde Türk Kara Kuvvetleri, Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile beraber bir taraftan Amerikan etkisini daha geniş ölçülerde hissetmeye başlamış, diğer taraftan ise büyük ölçüde Amerika Birleşik

⁹⁸⁵ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 24-25. Amerikalılar bu güzergâha stratejik düzeyde olduğu gibi operatif ve taktik düzeylerde de ehemmiyet atfetmekteydiler. Zira sorumluluk bölgesi olmasından ötürü Üçüncü Ordu'nun ve Doğu Anadolu'da yer alan hava alanlarının ikmali için de bu hat ana ikmal noktası haline gelecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz.: James Madison Garrett III, "Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Columbia University, 1960, p. 198.

⁹⁸⁶ Bkz.: Özdemir, **a.g.t.**, s. 270-271; Garrett III, **a.g.t.**, p. 202.

Devletleri'nin belirlediği NATO askerî standartlarına uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır.

Bununla beraber Türkiye'nin NATO'ya üyeliği Türkiye açısından oldukça meşakkatli ve sancılı bir seyir izlemiştir. Ancak bu süreci irdelemeden evvel NATO'nun kurulmasına yol açan hususları ele almak Türkiye'nin bu örgüte girmekte neden ısrar ettiğini ve neden büyük bir sebat gösterdiğini anlamak açısından yerinde olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Batı Avrupa ülkelerinin askerî güçlerini büyük ölçüde azaltmalarına mukabil Sovyetler Birliği'nin 200 tümen civarındaki önemli bir askerî gücü silahaltında tutmaya devam etmesi ve yayılmacı bir ideoloji izlemesi Avrupa genelinde bir güvenlik korkusu beraberinde getirmişti. Ekim 1944 itibarıyla Romanya, Macaristan ve Bulgaristan gibi Balkan ve Orta Avrupa ülkelerin kendi nüfuz alanı olduğunu İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ne kabul ettiren Sovyetler, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa ülkeleri ile arasında tampon bir bölge kurabilmek amacıyla Polonya ve Çekoslovakya gibi ülkeleri de etkisine almıştı. Özellikle Çekoslovakya gibi demokrasi kültürünü özümsemiş bir ülkenin Sovyet etkisine girmesi Batı Avrupa ülkelerini ziyadesiyle endişelendirmişti. Ancak bu hususta en önemli olay Sovyetler'in Berlin'i ablukaya almaya iten olaylar silsilesiydi. Savaşın üzerinden üç yıl gibi kısa bir süre geçmesine rağmen yaşanan olaylar Batı Avrupa ülkelerini Sovyet yayılmacılığına karşı bir güvenlik paketi oluşturmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda 1948 yılı Mart ayında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Brüksel Antlaşması ile Batı Avrupa Birliği (BAB) kurulmuştur. Yapılan antlaşma uyarınca ülkeler dışarıdan gelebilecek herhangi bir saldırıya bir bütün halinde karşı koyma konusunda mutabakata varmışlardı. Ne var ki savaştan fazlasıyla yıpranmış halde çıkan bu devletlerin Sovyetler Birliği karşısında tutunamayacakları kısa zamanda anlaşılmıştı. Dolayısıyla Batı Avrupa ülkeleri Sovyet tehlikesine karşı büyük bir gücün, yani Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini aradı. Nihayetinde Haziran 1948'de

Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'nın savunulması için gerekli olan katkıyı yapacağını açıkladı.⁹⁸⁷

Yapılan bir dizi diplomatik görüşmenin ardından NATO 4 Nisan 1949 tarihinde ortak amaçları “... *barışı sürdürmek, özgürlüklerini siyasi dayanışma ve kendilerine yönelik her çeşit saldırıyı caydırmak veya geri püskürtmek için uygun askerî savunma yoluyla korumak olan bağımsız devletlerden oluşan bir ittifak kurmak*” olan on iki Batı ülkesinin⁹⁸⁸ iştiraki ile kurulmuştur. Üye ülkeler arasında imzalanan 14 maddelik antlaşma metninde⁹⁸⁹ örgütün ana kuruluş amacı “*Birleşmiş Milletler şartı ilkelerine uygun biçimde, siyasi ve askerî yollarla üye ülkelerin güvenlik ve bağımsızlıklarını korumak*” şeklinde tanımlanmıştır. Keza ittifakın demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ortak değerler esas alınarak inşa edildiğinin de altı çizilmiştir. Yine bu ittifak, egemen devletlerin ortak taahhütlerine ve karşılıklı iş birliği yapmalarına dayandırılmıştır.⁹⁹⁰

Hiç şüphesiz ki Sovyet tehdidini en kesif şekilde hisseden ülkelerden biri olan Türkiye de NATO'nun kuruluş sürecini yakından takip etmekteydi. Türkiye her ne kadar 1947 yılı Mart ayında ilan edilen Truman Doktrini sayesinde Amerika Birleşik Devletleri ile siyasi ve askerî bir yakınlaşmaya girse de, Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'nin etkin biçimde savunulmasına doğrudan yardım konusunda resmî bir garantinin alınamaması Türkiye'yi diken üzerinde tutmaya yetmiştir.

Bunun yanı sıra NATO Antlaşması'na dâhil olunmayacağının öğrenilmesi de Türkiye'nin endişelerini büsbütün arttırmıştır. Zira Türk devlet yöneticileri başlangıçta bu durumu Türkiye'nin Batı ittifakı tarafından gözden çıkarılması olarak

⁹⁸⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden NATO'nun kuruluşuna kadar geçen süreçte Avrupa genelinde yaşanan uluslararası siyasi ve askerî gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: İlder Turan, **NATO İttifakı'nın Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1971, s. 3-10; **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, Kuzey Atlantik Andlaşması Enformasyon Servisi, Paris, 1965, s. 7-11; David S. Painter, **The Cold War: An International History**, Routledge, New York, 1999, pp. 14-24; Halle, **a.g.e.**, s. 137-179; Gaddis, **a.g.e.**, s. 37-40; Gönlübol-Ülman, “İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I (içerisinde) s. 223-224.

⁹⁸⁸ NATO'nun kurucu üyeleri şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz. Bkz.: **NATO El Kitabı**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1970, s. 7.

⁹⁸⁹ NATO Antlaşması'nın Türkçe metni için bkz.: **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, s. 12-19.

⁹⁹⁰ **NATO El Kitabı**, NATO Basın ve Enformasyon Servisi, Brüksel, 1992, s. 9-12.

algılamışlardır.⁹⁹¹ Bu noktada Türkiye iki temel paranoya ile karşı karşıya kalmıştır. Bunların ilki, Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğinin kim tarafından, nasıl sağlanacağı konusudur. İkincisi ise NATO'nun kurulması ile beraber konsantrasyonunu bu örgüt üzerine yoğunlaştıran Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımları azaltıp azaltmayacağıdır.⁹⁹²

Aslına bakılırsa Türkiye benzer kaygıları NATO'nun kurulmasından daha önce, henüz Batı Avrupa Birliği'nin kuruluş sürecinde yaşamaya başlamıştır. Batı Avrupa Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin fiilî desteğini almadan Sovyetler Birliği'ne karşı hemen hemen hiçbir şansının olmadığını gören Türk devlet yöneticileri temel stratejilerini koşullar ne olursa olsun Amerika Birleşik Devletleri'nin fiilî desteğini almak üstüne kurmuşlardır.⁹⁹³ Bu düşünce uyarınca henüz Mayıs 1948'de Washington Büyükelçisi Ragıp Baydur kanalıyla doğrudan Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı'na ve Yakın Doğu İşleri Masası Şefi'ne Türkiye'nin düşünceleri aktarılmıştır. Baydur, Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı Avrupa ülkelerine güvence verirken Sovyet tehdidini en az Batı Avrupa ülkeleri kadar yoğun hisseden Türkiye'nin dışarıda tutulmasından doğacak sakıncaları muhataplarına anlatırken, böyle bir durumda bilhassa ülke içerisinde Sovyet yanlısı küçük bir grubun eline önemli bir koz verileceğinin altını çizmiştir.⁹⁹⁴ Ardından Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak da 30 Haziran 1948 tarihinde yaptığı bir açıklama ile Türk-Amerikan ittifakının resmî bir temele dayandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁹⁵

Ne var ki Amerikalılar Türkiye'nin resmî bir ittifak ya da garanti taleplerine sıcak bakmamışlardır. Yapılan açıklamalarda Amerika Birleşik Devletleri'nin

⁹⁹¹ Ülman, **a.g.m.**, s. 149. Keza Türkiye'nin NATO ittifakı dışında kalması sonrasında yaşadığı endişelerin mahiyeti hakkında bkz.: Aydın Alacakaptan, **Atlantik İttifakı**, Türk Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Tarihsiz, s. 18-19.

⁹⁹² Gönlübol-Ülman, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I (içerisinde) s. 225.

⁹⁹³ Bu düşünceyi teyit eden bir açıklama Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dan gelmiştir. Bayar'a göre bu dönemde Türkiye'nin önceliği, Batı ülkelerinin dâhil olduğu bir örgütlenmeye girmekten ziyade, Amerika Birleşik Devletleri'nin resmî güvencesini alacak bir ittifak yapmaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 101.

⁹⁹⁴ Türk Büyükelçi Baydur, Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall ve Yakın Doğu İşleri Masası Şefi Henderson'ın Dışişleri Bakanlığında Yaptığı Toplantının Tutanağı, 11 Mayıs 1948, **FRUS**, 1948, Vol.IV, pp. 83-85.

⁹⁹⁵ George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective (1945-1971)**, Hoover Institution, Stanford, 1976, p. 36.

hâlihazırda Türkiye ve Yunanistan'a Batı Avrupa Birliği ülkelerine edilen yardımın üzerinde bir destek sağladığı ifade edilmiş ve Türkiye'nin istediği tarzda bir garantinin Amerika Birleşik Devletleri'nin devlet kültüründe yer almadığı, kısa zaman önce Fransa'nın da yaptığı benzer bir talebinin reddi örnek gösterilerek, vurgulanmıştır. Amerikalılara göre Amerika Birleşik Devletleri herhangi bir ülkeye doğrudan askerî güvence vermektense bu ülkelerin askerî güçlerini geliştirmeye yardım etmeyi yeğlemekteydi. Dolayısıyla Türkiye'nin de Amerika Birleşik Devletleri'nden fiilî bir koruma beklemesi gereksizdi.⁹⁹⁶

Türkiye bu yöndeki çabalarını NATO'nun kuruluş sürecinde devam ettirmiştir. Bu noktada Türkiye'yi motive eden faktör, Kuzey Atlantik coğrafyası esas alınarak imzalanan bir ittifak antlaşmasına bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın dâhil edilmesidir. 25 Kasım 1948'de Dışişleri Bakanlığını vekâleten yürüten Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta Amerikan Büyükelçisi Wodsworth ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin Amerikan yardımları karşısındaki takdir ve memnuniyetlerini iletirken, bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın NATO'ya alınıp Türkiye'nin alınmaması gibi bir durum söz konusu olursa bunun Türkiye üzerinde büyük bir hayalkırıklığı doğuracağını söylemiştir. Balta'ya göre Batı ülkelerinin karşılıklı savunma girişimleri Akdeniz'e uzandığı takdirde Türkiye de, İtalya gibi, bu ittifaka üye olmalıdır. Zira Akdeniz'in savunması ikiye bölünemeyecek önemdedir.⁹⁹⁷ Ancak ne Amerika Birleşik Devletleri ne de İngiltere Türkiye'nin bu talebine olumlu yaklaşmamışlardır.⁹⁹⁸

NATO'nun 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmasından sonra da Türkiye Amerika Birleşik Devletleri'nin güvencesini almaktaki ya da onun himayesi altında örgütlenen Batı ittifakına dâhil olma tavrını sürdürmüştür. Örneğin; NATO'nun kuruluşundan birkaç gün önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Amerika Birleşik

⁹⁹⁶ 21 Temmuz 1948 tarihinde Büyükelçi Baydur ile Amerikan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lovett arasında yapılan görüşmeye dair editör notu, **FRUS**, 1948, Vol.IV, pp. 114-115; Fahir Armaoğlu, "Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış: Dün-Bugün-Yarın", **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Bildiriler)**, Hacettepe Üniversitesi AİTT Enstitüsü (Ankara, 8-9 Mart 1990), TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 218; Karakaş, **a.g.e.**, s. 348.

⁹⁹⁷ Türkiye'deki Büyükelçi Wadsworth'tan (Amerikan) Dışişleri Bakanlığına, 26 Kasım 1948, **FRUS**, 1948, Vol.IV, pp. 294-295. Bununla beraber, İtalya'nın NATO'ya kabul edilmesinde etkili olan ana unsur Alp Dağları'nın savunulmasına yapacağı coğrafi katkı olarak gösterilmiştir. Bkz.: Karakaş, **a.g.e.**, s. 365.

⁹⁹⁸ Türkiye aynı dönemde İngiltere'ye de benzer bir çağrıda bulunarak Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini desteklemesini istemişti. Bkz.: Yakın Doğu İşleri Masası Şefi'nden (Amerikan) Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı'na, 14 Aralık 1948, **FRUS**, 1948, Vol.IV, pp. 322-323.

Devletleri Başkanı Harry S. Truman'a gönderdiği mektupta Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki samimi iş birliğinin devam edeceğinden şüphesi olmadığını yazmıştır. İfadelerinin devamında İnönü, dünyanın çok hassas ve kritik bir sürecin içerisinde bulunduğu işaret ederek, böyle bir ortamda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaptığı askerî yardımı şükranla karşıladıklarını anlatmıştır.⁹⁹⁹

İnönü'nün Başkan Truman'a böyle bir mektup yazmasının sebepsiz olmadığı kısa süre sonra anlaşılacaktır. Mektubun yazılışından on iki, NATO'nun kurulmasından ise sekiz gün sonra Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson ile Washington'da yaptığı görüşmede İtalya'nın NATO'ya kabul edilmesinin Türkiye açısından önemli sıkıntılar doğurduğunu belirtmiştir. Sadak, Amerikalı yetkililerin daha önce kendilerine NATO'nun Kuzey Atlantik coğrafyası ile sınırlı bir pakt olacağını ve İtalya'nın NATO'ya kabul edilmeyeceğini söylediklerine dikkat çekmiştir. Bu bildirimden sonra Türk Hükûmeti'nin parlamentoya ve dolayısıyla da kamuoyuna durumu açıkladığını söyleyen Sadak çok geçmeden İtalya'nın NATO'ya üye olarak alınmasının hükûmetini ziyadesiyle zor durumda bıraktığını vurgulamıştır. Necmettin Sadak, ifadelerinin devamında Türkiye'nin İtalya gibi NATO'ya alınması gerektiğini de dile getirmiştir. Buna mukabil Acheson olumlu bir tepki verememiş ve NATO'ya kabul edilmese de Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri açısından çok önemli ve değerli bir ülke olmaya devam ettiğini söylemekle yetinmiştir.¹⁰⁰⁰

Kapalı kapılar ardında yapılan görüşmelerde Türkiye, NATO'ya girme konusunda olumlu bir tavır görememesinden ötürü alternatif planlar geliştirmeye çalışmıştır. Bunların ilki Amerika Birleşik Devletleri'nin de içerisinde yer alacağı bir Akdeniz İttifakı'nın oluşturulması düşüncesi, ikincisi ise Türkiye'nin Amerika

⁹⁹⁹ Türkiye Cumhurbaşkanı'ndan (İnönü) Başkan Truman'a, 31 Mart 1949, **FRUS**, 1949, Vol.VI, p. 1646.

¹⁰⁰⁰ (Amerikan) Dışişleri Bakanı'ndan Toplantı Muhtırası, 12 Nisan 1949, **FRUS**, 1949, Vol.VI, pp. 1647-1653. Sadak ve Acheson'ın bulunduğu toplantıda yer alan dönemin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin de hatıratında bu toplantıya geniş biçimde yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, C.II, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 65-69.

Birleşik Devletleri'nden 1939 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ittifakına katılmasının istemesidir.¹⁰⁰¹

İlk alternatif planda Türkiye'nin çıkış noktası, NATO'nun kurulması ile dikkatlerin başka yöne çekilmesinden ötürü Doğu Akdeniz bölgesinde bir güç boşluğu oluşacağını ve Sovyetler Birliği'nin hedefinin bu boşluğu doldurabilmek maksadıyla bölge üzerindeki etkisini arttıracacağı düşüncesiydi. Dolayısıyla böyle bir duruma mahal vermemek adına Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ın yer alacaktan bir paktın kurulması elzemdi. Yine, kurulacak bir Doğu Akdeniz Savunma Paktı kanalıyla bölgedeki Arap ülkelerinin de Batı ülkeleriyle ilişkileri kuvvetlendirilebilecekti. Bu argümanların ışığında Türkiye düşüncesini bir adım daha öteye taşımak ve diğer ülkelerin ilgisini celbedebilmek için 24 Mart 1950 tarihinde İtalya ile "Dostluk, Barış ve Adli Uzlaşma Antlaşması"nı imzalayacaktır. Ne var ki diğer devletlerin ilgileri tam olarak celbedilmeden sadece İtalya ile angajmana girmenin yeterli olmayacağı kısa zamanda anlaşılmıştır.¹⁰⁰²

Ancak güvenliğini doğrudan ya da dolaylı biçimde Amerika Birleşik Devletleri'ne dayandırma niyetini açıkça göstermeye devam eden Türkiye farklı bir hamle yaparak 1939 yılı Ekim ayında İngiltere ve Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması ittifakına Amerika Birleşik Devletleri'ni de dâhil etmenin yollarını aramıştır. Ancak bu kez de öncelikle İngiltere'nin negatif yaklaşımıyla karşılaşmıştır.¹⁰⁰³ İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapılanma içerisine girmek isteyen İngiltere, 1939 yılı şartlarında yapılmış bir ittifakın tadil edilmesine taraftar olmamıştır. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri de bu ittifakın doğrudan Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmamasını ve Yunanistan'ı kapsamamasını bahane ederek olumsuz bir tavır takınmıştır.¹⁰⁰⁴

Türkiye'nin muhtelif zamanlarda yaptığı bu hamlelerden de müspet sonuç alamamasına rağmen NATO'ya olan ilgisini hep sıcak tutmuştur. Bu nedenle evvela

¹⁰⁰¹ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Turkey's Participation in the Middle East Command and its Admission to NATO, 1950-52", **Middle Eastern Studies**, Vol.XXXV, No:4, October 1999, pp. 71-75; Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, s. 94.

¹⁰⁰² Faruk Sönmezoglu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 55-56.

¹⁰⁰³ Athanassopoulou, **a.g.e.**, pp. 143-146.

¹⁰⁰⁴ Yusuf Sarınoy, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 90.

Cumhuriyet Halk Partisi hükûmeti döneminde (11 Mayıs 1950) ardından da Demokrat Parti iktidarının ilk aylarında (1 Ağustos 1950) NATO'ya üyelik için iki ayrı resmî başvuru yapılmıştır. Bahsi geçen başvurulara verilen olumsuz yanıtların altında ise farklı gerekçelerin yattığı görülmektedir.

Bu gerekçelerin ilki coğrafi nedenler, ikincisi Türkiye'nin üye olması halinde NATO üyelerine yapılacak yardımların bölünebileceği endişesi, üçüncüsü ise Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin arasında var olan askerî yardım faaliyetlerinin Türkiye'nin kendini savunabilmesinde yeterli olacağı düşüncesidir.¹⁰⁰⁵

Gerçekten de NATO'nun kuruluş yıllarına bakıldığında Türkiye ve Yunanistan'ın bu örgüte üyeliğinden en fazla endişe eden ülkelerin Kuzey Avrupa ülkeleri olduğu görülecektir. Zira Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğini sağlama söylemiyle kurulan örgüte her zaman sıcak bir çatışma alanı olan Doğu Akdeniz'den iki ülkenin alınması bu ülkeler yüzünden NATO'nun çatışmaya sürüklenebileceği düşüncesini beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla Kuzey Avrupa ülkelerinin kamuoyu Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliğini ziyadesiyle soğuk bakmaktaydı.¹⁰⁰⁶ Yine İngiltere de Türkiye'yi Orta Doğu'daki çıkarlarının korunmasında kullanmak istiyor ve NATO'ya üye olduğu takdirde Türkiye'nin Orta Doğu'da (İngiltere'nin önderliğinde) kurulacak farklı paktlara ilgi duymayacağını düşünüyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin NATO üyeliğine coğrafi ve siyasi nedenlerle karşı çıkmaktaydı.¹⁰⁰⁷ Ayrıca NATO üyesi ülkeler genel anlamda Türkiye ve Yunanistan'ın komünizm karşıtı rejimlere sahip olmalarına saygı duymakla beraber, demokrasi ve kişisel özgürlükler bakımından Batı ülkelerinden çok geride olduklarını düşünmekteydiler. Bu husus da siyaseten Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkılmasının bir nedeni haline gelmişti.¹⁰⁰⁸

Bütün bunlara dönemin Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Omar Bradley'nin Ekim 1950'de kaleme aldığı bir makalede Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri çıkarları açısından hayati öneme sahip bir ülke olmadığını ima

¹⁰⁰⁵ Aydın Alacakaptan, "Türk Dış Politikasında NATO'nun Yeri", **NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu**, Haz., Cahit Kavcar, AÜ Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 39-40.

¹⁰⁰⁶ Acheson, **a.g.e.**, p. 770.

¹⁰⁰⁷ Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 193.

¹⁰⁰⁸ Kennan, **a.g.e.**, s. 411.

etmesi¹⁰⁰⁹ eklenince bu durum Türkiye nezdinde hayalkırıklığına sebep olmuştu. Zira bu açıklama Türkiye için bir anlamda Amerika Birleşik Devletleri ile doğrudan ittifak yapmanın imkânsız hale geldiğini gösteriyordu. Bu nedenledir ki Türk karar vericiler NATO'ya üyeliğin ne kadar önemli ve gerekli bir şey olduğunu tekrar anlamışlardı. Dolayısıyla NATO'ya üyelik için her türlü fedakârlığın yapılmasına ve girişimlerin aynı şekilde sürdürülmesine yönelik kanaat daha da öne çıkmıştı.

3.3.2. Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye'nin Artan Önemi ve NATO Üyeliğine Kabulü

Sovyetler Birliği ve komünizm tehdidine karşı Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan desteğini elde edemeyen ve bu yüzden NATO'ya üyelik için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır hale gelen Türk karar vericilerin imdadına konjonktürün yetiştirdiği söylenebilir. Zira 1950 yılına gelindiğinde hem iç hem de dış dinamiklerin etkisi Türkiye'yi NATO üyeliğine peydepey yaklaştırmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağlayan iç dinamik 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri Demokrat Parti'nin kazanması ve bunun sonucunda da Adnan Menderes'in başbakan, Celal Bayar'ın ise cumhurbaşkanlığı makamına oturmasıdır. Türkiye her ne kadar Demokrat Parti iktidarından önce de NATO üyeliğini dış politikasının eksenine oturtmuş olsa da, Demokrat Parti selefinin bu konuda yeterince çaba sarf etmediğini ileri sürmekteydi.¹⁰¹⁰ Ayrıca dış politikada NATO üyeliğini Batı ile entegrasyonun çok önemli bir parçası olarak telâkki etmeleri¹⁰¹¹ de Demokrat Parti yöneticilerinin iktidara geldikleri gibi bu alana yüklenmelerine neden olmuştur.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Orgeneral Omar Bradley *Reader's Digest* adlı dergide yayımlanan yazısında Türkiye'nin bulunduğu coğrafyayı potansiyel bir savaş alanı olarak göstermiş ve komünist saldırganlığa direnmek isteyen ülkelere yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Bradley, Sovyetler Birliği'nin doğrudan saldırmadığı bir savaşta Amerika Birleşik Devletleri'nin de Türkiye'ye doğrudan bir destek vermemesi gerektiğini düşünüyordu. Türkiye Bulgaristan gibi diğer komünist ülkelerle muhtemel bir savaş haline gelirse, kendisini tek başına koruyabilirdi. Ayrıntı için bkz.: (Amerikan) Dışişleri Bakanı'ndan (Acheson) Türkiye'deki Büyükelçiliğe, 15 Kasım 1950, **FRUS**, 1950, Vol.V, p. 1332 ve aynı sayfada 1 numaralı dipnot. Keza yine bkz.: Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 548.

¹⁰¹⁰ Sever, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁰¹¹ Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004, s. 33.

¹⁰¹² Örneğin; Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden iki hafta kadar sonra dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köptülü'nün Brüksel'de yaptığı bir açıklamada "Batı'ya müteveccih Türk siyaseti daha faal

Demokrat Parti'nin iktidara gelişi Amerikalılar nezdinde de Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ülkeleri ile ilişkileri konusunda geliştirici etki yapmıştı.¹⁰¹³ Bununla beraber tarafların karşılıklı “iyi niyet adımları” atmaları Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin yolunu açacaktı. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ifadesiyle Türkiye NATO'ya üyelik aşamasında ana prensip olarak “garanti vermek karşılığında garanti almayı” benimsemişti. Ancak Celal Bayar'ın başka bir ifadesinde askerî sırların kimseye açılmaması hakkındaki kanuna rağmen sorumluluğu üzerine alarak Genelkurmay Başkanlığına talimat verip güvenlik konularının detaylı biçimde Amerikalılarla paylařılabildiğini¹⁰¹⁴ vurgulaması verilen “garanti” boyutunu ortaya koymaktadır.

Amerikalılar açısından ise yukarıda bahsi geçen “karşılıklı iyi niyet adımları” noktasında dönüşümün başladığı yer Kore Savaşı'nın başlamasıdır. Zira 25 Haziran 1950 tarihinde patlak veren Kore Savaşı Amerikan dış politikasında köklü bir revizyonun yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁰¹⁵ Bununla beraber Kore Savaşı'nın Türkiye'nin NATO üyeliğindeki rolü iki farklı perspektifte ele alınabilir. Bunların ilki, Türkiye'nin Kore Savaşı'na tugay boyutunda bir birlik göndermesi ve Türk askerinin Kore'de göstermiş olduğu performans, ikincisi ise Kore Savaşı ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin jeopolitik ve jeostratejik algılarının değışmesidir.

Kore Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, 27 Haziran 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler örgütünün yaptığı yardım çağrısına 29 Haziran 1950 tarihi itibarıyla olumlu yanıt veren Türkiye, 25 Temmuz 1950 tarihli Bakanlar Kurulu

olacaktır” diyerek yeni hükümetin bu niyetini açıkça ortaya koyacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: “Fuat Köprülü'nün Brüksel'deki demeci”, **Milliyet**, 01.06.1950, s. 1. Bununla beraber, Demokrat Partililerin Amerika Birleşik Devletleri ile aynı ittifakın içerisinde yer alabilmek için ellerinden gelen gayreti gösterirken Amerikan modelinin örnek alındığını vurgulamak için Türkiye'nin “Küçük Amerika” olacağını dile getirmeleri dikkat çekici bir husustur. Bkz.: Harris, **a.g.e.**, p. 45. Aynı şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde de bazı üst rütbeli subayların da benzer söylemleri kullandıkları görülmektedir. Örneğin; Genelkurmay Eğitim Daire Başkanı Tümgeneral Rüştü Erdelhun'un 1950 yılı başında Amerikalı muhataplarına yaz aylarında Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı'nı Türkiye'ye davet etmek istediğini ve geldiğinde Türkiye'de Amerikan ordusunun küçük bir replikasını (kopyasını) bulacağını belirtmesi bu dönemde askerî anlamda da Amerikan modeline bakışı açık şekilde gözler önüne sermektedir. Bkz.: **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, “MAP - Military Missions”, 18 Şubat 1950.

¹⁰¹³ “5 Years of Aid to Turkey”, **New York Herald Tribune**, 02.11.1952, p. 5.

¹⁰¹⁴ Saray, **a.g.e.**, s. 218-219.

¹⁰¹⁵ Kore Savaşı'nın çok kısa bir zaman içerisinde Amerikan dış politikasında ve dolayısıyla da NATO'nun planlamaları üzerinde yaptığı etki için bkz.: Lawrence S. Kaplan, **A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program (1948-1951)**, Office of the Secretary of Defense Historical Office, Washington D.C., 1980, pp. 101-107.

kararıyla 4500 mevcutlu tugay çapındaki bir kuvveti Birleşmiş Milletler emrine vereceğini bildirmiştir. Üç piyade ve bir topçu taburu ile bağlı birliklerden oluşan bu kuvvet yapılan takviyeyle daha sonra 5090 kişiye çıkarılmıştır. 25 Ağustos 1950-23 Eylül 1950 tarihleri arasında, iki safha halinde yapılan eğitimlerin programları Amerikalı askerî müşavirlerin dahliyle hazırlanmış ve eğitimler bizzat Amerikalı askerî müşavirler tarafından denetlenmiştir.¹⁰¹⁶ Eğitim programının tamamlanamaması nedeniyle Kore yolculuğu esnasında gemilerde dahi talim yapan Türk Tugayı askerleri 18 Ekim 1950 günü Kore topraklarına ayak basmış ve bilhassa 26-30 Kasım 1950 tarihleri arasında yapılan Kunu-ri Muharebeleri'nde göstermiş olduğu performansla adını tüm dünyaya duyurmuştu.¹⁰¹⁷

Türk askerinin Kore'de ortaya koyduğu performans Başbakan Adnan Menderes'in NATO'ya katılma sürecinde elini kuvvetlendiren bir gelişme olmuştu.¹⁰¹⁸ Kaldı ki Adnan Menderes'in Kore'ye asker gönderme kararını vermeden önce bunun hesaplarını yaptığı söylenebilir. Zira Menderes yakın çevresine Kore'ye asker göndermenin Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde köprü rolü oynayabileceğini belirtiyordu.¹⁰¹⁹ Daha önce iki kez reddedilen NATO'ya üyelik başvurusunun Türk

¹⁰¹⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 001, Belge No: 10; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 001, Belge No: 22; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 010, Belge No: 01-09; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 011, Belge No: 01-4a; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 012, Belge No: 01-08; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 022, Belge No: 23; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 022, Belge No: 25; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 034, Belge No: 01; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 124, Belge No: 07-09; **ATASE**, Kore Harbi, Kutu No: 3, Gömlek No: 130, Belge No: 01-08.

¹⁰¹⁷ Kore Savaşı'na katılan Türk Tugayı'nın Kunu-ri Muharebeleri'ne kadar geçen süreçte yaptıkları ve Kunuri Muharebeleri'nde gösterdiği performansın dünya kamuoyundaki yankıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Hüsnü Emir Erkilet vd., **Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953)**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1975, s. 67-136; Genelkurmay Başkanlığı, **Kore'de Türk Muharebeleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012, s. 27-79; Bahtiyar Yalta, **Kunu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler (26.XI.1950 – 24.I.1951)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2005, s. 37-695; Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk Tugayı'nda Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1963, s. 59-233; Celal Dora, **Kore Savaşı'nda Türkler 1950-1951**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1963, s. 9-158, Faik Türein, **Kore Muharebeleri'nde Türk Tugayı'nın Harekâtı ve Alman Dersler**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1969, s. 1-30.

¹⁰¹⁸ Sever, **a.g.e.**, s. 65. İngiliz arşiv belgelerine bakıldığında İngilizlerin de Türk Tugayı'nın Kore Savaşı'nda göstermiş olduğu performansı Türkiye'nin NATO'ya girişinde önemli bir etken olarak gördükleri anlaşılmaktadır. İngilizlere göre Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği iyi performans Amerikalılar nezdinde cezbedici bir etki yapmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **PRO FO 371/101880**.

¹⁰¹⁹ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 72. Diğer yandan, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinde, siyasi parametrelerin yanında, iki askerî parametrenin öne çıktığı söylenebilir. Bunların ilki, İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türk ordusunun modern harp konusunda yaşadığı tecrübe eksikliğini bir nebze olsun gidermek ve Türk askerine modern harp tecrübesi yaşatmaktır. İkincisi ise

askerinin Kore’de muharebelere iştirakinden sonra kabulü Menderes’i, öyle ya da böyle, haklı çıkarmıştı.

Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri’nin 1951 yılı ortalarına kadar Türkiye’nin NATO üyeliğine sıcak bakmamasını Türk askerinin gösterdiği performansın sanıldığı gibi birinci derecede etkili olmadığına ya da diğer bir ifadeyle, Kore’deki askerî performansın Türkiye’nin NATO’ya üyeliğinde düşük bir rol oynadığına yoran kesimler de vardır. Bu düşünceye göre, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya alınmasında bu ülkelerin Kore’deki askerî performanslarından çok daha “derin ve köklü” nedenler etkili olmuştur.¹⁰²⁰

Gerçekten de Kore Savaşı’nın Amerika Birleşik Devletleri dış politikası açısından mühim bir kırılmaya neden olduğu açıktır. Çünkü Kore Savaşı ile beraber nükleer askerî gücün bütün tehditlerine rağmen konvansiyonel savaşların devam edeceği anlaşılmıştır. Aslına bakılırsa Kore Savaşı’ndan bir yıl önce, 1949 yılında, Çin’de komünistlerin iç savaşı kazanarak ülkeye hâkim olmaları ve Sovyetler Birliği’nin ilk atom bombasını üretmesi de Amerika Birleşik Devletleri’ni endişeye sevk eden olaylar olmuştur.¹⁰²¹ Fakat Kore Savaşı’nın başlamasıyla beraber Sovyet

Amerikalılara Türkiye’ye yaptıkları askerî yardımın onlar açısından değerli bir yatırım olduğunu hissettirmek ve netice verdiğini göstermekti. Bkz.: Mesut Uyar-Serhat Güvenç, “A Tale of two military missions: The Germans in the Ottoman Empire and the American in the Republic of Turkey”, **War & Society**, March 2022, p. 19.

¹⁰²⁰ Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, İkinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987, s. 85; Munson IV, **a.g.t.**, s. 167. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Amerikalılar arasında Türklerin Kore’deki askerî yetkinliğinin abartıldığını düşünenler az değildi. Bu kişilerden biri de Türk Tugayı’nın Kore’de bağlı olduğu 25’inci Amerikan Piyade Tümeni Komutanı Tümgeneral Sladen Bradley’di. 1951 yılı Temmuz ayında yazılan bir raporda ifadelerine yer verilen Bradley’e göre savaş muhabirleri ve medya Türk askerinin muharebe etkinliğini fazlaca abartmaktaydı. Bradley bu durumu Türk askerinin yine olması gerekenden fazla abartılan süngü taarruzlarının etkisine bağlıyordu. Türk Tugayı hakkında genel bir değerlendirme yapan Tümgeneral Bradley, eratın çok iyi ve kararlı şekilde savaştığını, ancak onlara komuta eden Türk subaylarının aynı ölçüde iyi olmadıklarını savunmaktaydı. Bradley’e göre Türk subayları genel olarak disiplin ve liderlik açısından zayıflık göstermekteydiler. Bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/116, “Report of Duty Performed in Compliance with Letter Orders 5-16”, 26 Temmuz 1951.

¹⁰²¹ Bu olayların ardından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarına bir talimat vererek Amerika Birleşik Devletleri’nin hâlihazırdaki güvenlik politikalarını revize eden planlar yapmalarını istemiştir. Bunun sonucunda Ulusal Güvenlik Konseyi’nin sunduğu “68 Sayılı Rapor” (NSC 68) 1950 yılı Nisan ayında yayımlanmıştır. Raporda Sovyetler Birliği’nin 1954 yılına kadar Amerika Birleşik Devletleri’ne çok büyük bir tehdit oluşturabilecek düzeyde nükleer güce sahip olacağı, bu nedenle de Amerika Birleşik Devletleri’nin Sovyetler Birliği’ni atom bombası kullanmaktan caydıracak bir siyaset izlemesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Diğer bir deyişle, Amerika Birleşik Devletleri’nin büyük ölçüde nükleer güce dayalı savunma politikası artık geçerliliğini yitiriyordu. Bundan ötürü NSC 68, Kore Savaşı ile beraber Amerika Birleşik Devletleri’nin savunma siyasetinde temel dayanağı olacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Karakaş, **a.g.e.**, s. 378-379; Sever, **a.g.e.**, s. 68-71.

lider Stalin'in savaş Çin'e sıçradığı takdirde olup bitene seyirci kalmayacaklarını açıklaması İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artık dünya geneline yayılabilecek bir savaşın çıkmayacağına dair yapılan tahminleri alt-üst etmişti.¹⁰²² Dolayısıyla jeopolitik/jeostratejik konumu ve Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olması Türkiye'nin konvansiyonel savaştaki önemini Amerika Birleşik Devletleri açısından ziyadesiyle arttırmıştı.

Bu bağlamda Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO için öncelikle Avrupa'ya yönelecek olası bir Sovyet taarruzunu karşılayacak ileri "kalekol" konumundaydı.¹⁰²³ Keza Türkiye'de kurulacak askerî üslerden kalkacak uzun menzilli ağır bombardıman uçakları aracılığıyla Sovyetler Birliği'nin kritik noktalarına (Urallardaki sanayi bölgeleri, Kafkaslardaki petrol tesisleri vb.) konvansiyonel ya da nükleer bir saldırı yapılabilirdi. Ayrıca topraklarının genişliği ve arızalı arazisi sayesinde Sovyet Kızıl Ordusu ülke içlerine çekilerek yıpratılabilir, doğuda önemli sayıda Sovyet askeri tutulabilir ve böylelikle Batı ülkelerine zaman kazandırılabilir ya da Batı ülkelerinin yükü hafifletilebilirdi. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Batı ittifakına dâhil edilmesi Batı için fazlasıyla önem kesbeden Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'nun emniyeti açısından da elzem hale gelmekteydi.¹⁰²⁴ Nihayetinde Türk ordusunun nicelik bakımından NATO adına önemli bir potansiyele sahip olması, ittifaka katkının tümen sayıları ile ölçüldüğü ve Avrupa ülkelerinin sosyo-ekonomik nedenlerle asker sayısını arttırmakta zorlandıkları bir dönemde Türkiye'nin NATO üyeliğini her zamankinden fazla gerekli kılıyordu. Kaldı ki Türkiye'yi NATO'ya almamak, Batı

¹⁰²² Ülman, **a.g.m.**, s. 147. Bu noktada ilginç bir husus, 1950 yılı Mart ayında Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Millî Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman ve Genelkurmay Başkan Yardımcısı Orgeneral İzzet Aksalur ile görüşen Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanı Orgeneral J. Lawton Collins'in muhataplarına Sovyetler Birliği'nden o süreçte endişe edilmemesi gerektiğini söylemesidir. Collins'e göre Sovyetler Birliği'nin henüz atom bombası stoğu yoktur, deniz gücü sınırlıdır, stratejik düzeyde harekât düzenleyebilecek kapasitedeki uçakları ise yeni yeni yapmaya başlamıştır." Ayrıntılı bilgi için bkz.: Birleşik Devletler Genelkurmay Başkanı'ndan (Collins) Toplantı Muhtırası, 26 Mart 1950, **FRUS**, 1950, Vol.V, pp. 1241-1247.

¹⁰²³ İhsan Gürkan, **NATO, Turkey and the Southern Flank: A Mideeastern Perspective**, National Strategy Information Center, New York, 1980, pp. 14-15.

¹⁰²⁴ Öyle ki, Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonra Akdeniz -deyim yerindeyse- bir "Batı Gölü" haline gelmişti. Zira Fransa'nın Cezayir, Tunus ve Fas'ta nüfuzu devam ediyordu. Libya'da Amerikan üsleri, Malta-Kıbrıs ve Süveyş Kanalı'nda İngiliz askerleri vardı. Türkiye'nin de katılımıyla Akdeniz'deki Batı denetimi en üst seviyeye getirilmişti. Bkz.: Hugh Faringdon, **Strategic Geography: NATO, The Warsaw Pact and the Superpowers**, Routledge, New York, 1989, p. 203.

Bloku ile Doğu Bloku arasındaki çıkabilecek bir savaşta Türkiye'nin tarafsız kalması gibi alınamayacak büyük bir riski de beraberinde getiriyordu.¹⁰²⁵

15 Eylül 1950'de NATO'nun New York'ta yaptığı toplantıda üye ülkelerin "İleri Doğru Strateji" adı verilen konsepti benimseme kararı almaları da Türkiye'nin NATO üyeliğine yaklaştıran bir diğer etmen olmuştu. Bu konsepte göre NATO'ya üye Avrupa ülkeleri herhangi bir saldırıya karşı mümkün olduğunca doğuda mukavemet etme prensibini benimsiyorlardı. Bahsi geçen konseptin coğrafi dayanağının yanında mevcut askerî gücün arttırılmasını da gerektirmesi Türkiye'yi NATO için her anlamda ideal bir partner haline getiriyordu. Zira hâlihazırda NATO'nun Avrupa'da muharebeye hazır 14 tümeni varken, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki muharebeye hazır tümen sayısı 200 civarındaydı.¹⁰²⁶

Gelinen noktada Amerika Birleşik Devletleri 1950 yılı Eylül ayı itibarıyla Türkiye ve Yunanistan'a olan ilgisini arttırmak zorunda kalmıştı. Amerikalılar bunun ilk sinyallerini 25 Ağustos 1950 günü Washington'da yapılan bir toplantıda vermişlerdi. Toplantıda Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e askerî mülahazalar nedeniyle Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunun ciddi şekilde ele alındığı ve bunun için İngiltere ve Fransa ile görüşüleceği bildirilmişti.¹⁰²⁷ Ardından Amerika Birleşik Devletleri Genelkurmay Başkanlığı, Savunma Bakanı Louis. A. Johnson'a verdiği bir muhtıradan Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini paktın Akdeniz ve Orta Doğu ile ilgili askerî planlarının selameti açısından uygun görüldüğünü bildirmişti. Bununla beraber, mevcut durumda Türkiye ve Yunanistan'ın pakta tam üye olarak alınmasındansa ortaklık statüsü verilmesinin daha yerinde olacağı belirtilmiştir. Böylece olası bir Sovyet taarruzuna karşı yapılacak planlamalarda Türkiye ve Yunanistan'ın da dâhil olduğu bir koordinasyon kurulabilecekti.¹⁰²⁸

Bu düşünceye paralel olarak 1950 yılı Ekim ayı başlarında Türkiye ve Yunanistan Akdeniz'deki savunma planlarını görüşmek üzere NATO Konseyi'ne

¹⁰²⁵ Güvenç, **a.g.e.**, s. 7-8; Uslu, **a.g.e.**, s. 99; Gevgilili, **a.g.e.**, s. 83-86; Nur Bilge Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", **Uluslararası İlişkiler**, C.IX, No:34 (Yaz 2012), s. 15; Hikmet Akıncılar, "Sovyet Yayılmasının Hedefi ve NATO Müdafaası", **Ordu Dergisi Özel NATO Nüshası**, No:181, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul, 1957, s. 70-73.

¹⁰²⁶ **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, s. 73.

¹⁰²⁷ (Birleşik Devletler) Dışişleri Bakanı'nın Toplantı Muhtırası, 25 Ağustos 1950, **FRUS**, 1950, Vol.V, pp. 1300-1302.

¹⁰²⁸ (Amerikan) Genelkurmay Başkanlığından Savunma Bakanı'na (Johnson) Muhtıra, 9 Eylül 1950, **FRUS**, 1950, Vol.V, pp. 1306-1307.

davet edildiler.¹⁰²⁹ NATO Arşivi'nde yer alan belgelere göre, 7 Ekim'de Türkiye ve Yunanistan'ın Akdeniz'de NATO savunma planlamalarına en uygun hangi şekilde dâhil edilebileceklerine dair bir fizibilite çalışması yapılması istenirken,¹⁰³⁰ 9 Ekim'de bu iki ülkeden olabilecek en kısa zamanda planlamaların başlatıldığına dair bildirimde bulunmaları tebliğ edilmiştir.¹⁰³¹ 20 Ekim'de ise NATO içerisinde bir "Akdeniz Komutanlığı" kurulmasına dair düşünce somutlaşırken, bu yapının coğrafi sınırları ve komuta teşkilatlanması hakkında herhangi bir yorum yapılmamıştır. Ancak Türkiye ve Yunanistan arasında tarihsel süreçten gelen nazik ilişkinin dikkate alınmasının üzerinde durulmuştur.¹⁰³² 1950 yılının Kasım ayı sonunda bu konu biraz daha belirginleşmiş ve kurulması mutasavver Akdeniz Komutanlığının Doğu Akdeniz bölgesini kapsamı gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Böylelikle Sovyetler Birliğinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından Doğu Akdeniz'e inmesi engellenecek, Türkiye ve Yunanistan'ın deniz ve hava üsleri Akdeniz'de meydana gelebilecek krizlerde kullanılabilirdi.¹⁰³³

Aynı günlerde Türkiye'nin NATO ve Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerinde bir dönüm noktası daha yaşanmış ve Dwight D. Eisenhower NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR - *Supreme Allied Commander Europe*) olmuştur.¹⁰³⁴ Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumuna büyük bir önem atfeden General Eisenhower, Türk askerinin muharebe etkinliği konusunda da çok olumlu düşüncelere sahiptir.¹⁰³⁵ Eisenhower'ın Türkiye'ye verdiği

¹⁰²⁹ Ferenc A. Vali, **The Turkish Straits and NATO**, Hoover Institutions Press: Stanford University, California, 1972, p. 83.

¹⁰³⁰ **NATO Archives**, "Note by the Secretaries to the North Atlantic Defense Committee on Association of the Turkish and Greek Governments with the Military Planning of the North Atlantic Treaty Organization", D.C. 22, 7 Ekim 1950.

¹⁰³¹ **NATO Archives**, "Note by the Secretaries to the Standing Group on Association of the Turkish and Greek Governments with the Military Planning of the North Atlantic Treaty Organization", S.G. 80, 9 Ekim 1950.

¹⁰³² **NATO Archives**, "Report by the International Working Team to the Standing Group on Association of the Turkish and Greek Governments with the Military Planning of NATO", S.G. 80/1, 20 Ekim 1950.

¹⁰³³ **NATO Archives**, "Report by the International Working Team to the Standing Group on Association of the Turkey and Greece with NATO Military Planning", S.G. 80/2, 29 Kasım 1950.

¹⁰³⁴ **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, s. 53-54.

¹⁰³⁵ Eisenhower'ın 9 Ekim 1951 tarihinde yakın dostu ve devre arkadaşı Orgeneral Omar Bradley'e yazdığı yazı Türkiye ve Türk askeri hakkındaki düşüncelerine güzel bir örnek olarak verilebilir. Türkiye'nin NATO'ya henüz tam üye olmadığı bir dönemde Eisenhower Türk askerlerinin mükemmel savaşçılar olduklarını, her komutanın bu nitelikteki askerlerle aynı organizasyon içerisinde savaşmaktan hoşnut olacağını vurgulamıştır. İfadelerinin devamında Eisenhower'ın Türklerin komünist saldırganlığa karşı kararlı bir mizaca sahip olduklarını ve NATO'ya değer katacaklarını da belirtmiştir. Yine

önem siyasete atılıp Ocak 1953'te Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olduktan sonra da devam edecektir.

General Eisenhower'ın NATO Avrupa Müttelik Kuvvetleri Yüksek Komutanı olmasının Türkiye'nin NATO'ya üyelik sürecine kazandırdığı ivme, etkilerini 1951 yılı başından itibaren gösterecektir. Bu kapsamda ilk önemli adım Ocak 1951'de atılacaktı. Amerikalı ve İngiliz üst düzey subayların Malta'da yaptıkları toplantıda Amerikalılar muhataplarına Türkiye'nin Avrupa'nın savunulmasında yer almak istediklerini ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu duruma müspet baktıklarını söylemişlerdir. Amerikalılara göre Türkiye'ye silah tedarik eden başlıca ülke Amerika Birleşik Devletleri'ydi ve bu nedenle kendi komutaları altında olması gereken Türk ordusuna bilhassa Akdeniz'in müdafaasında yer verilmesi faydalı olacaktı. Buna mukabil İngilizler ise Türk ordusunun Orta Doğu'da İngiliz çıkarlarını gözetecek bir yapı içerisinde yer almasına gayret gösteriyorlardı. Ki Şubat ayında Türkiye'ye gelerek bu düşüncelerini Türk yetkililere iletmışler ve ittifak yapmayı önermişlerdi.¹⁰³⁶ İngilizler Türk ordusunun NATO bünyesinde kurulacak bir Akdeniz Komutanlığı emrine verilmesi yerine Orta Doğu'nun savunulması maksadıyla kurulacak bir ittifaka dâhil olmasına büyük önem atfediyorlardı.

Ancak Amerikalıların, İngilizlerin bu teşebbüslerine karşı tedbir aldıkları anlaşılmaktadır. Zira İngilizlerin Türk makamlarıyla görüşmelerinden hemen önce Amerikan Büyükelçisi'nin dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Amerikan kamuoyunun Türkiye'ye bakışında önemli değişimler olduğunu ve bundan dolayı Türkiye'ye NATO üyeliği önermek için şartların olgunlaştığını¹⁰³⁷ söylemesi bir anlamda artık NATO'nun kapılarının Türkiye'ye aralandığını da göstermekteydi.¹⁰³⁸

Eisenhower'a göre Türkiye, Norveç'ten İtalya'ya kadar bütün Batı Avrupa'nın savunulmasında önemli katkı sağlayacaktır. Bkz.: Dwight D. Eisenhower, **The Papers of Dwight David Eisenhower: NATO and the Campaign of 1952**, Vol.XII, Ed. Louis Galambos, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989, p. 627.

¹⁰³⁶ Sever, **a.g.e.**, s. 73.

¹⁰³⁷ **A.e.**, s. 75.

¹⁰³⁸ Amerikan diplomatik arşiv belgeleri incelendiğinde de 1951 yılı başlarında Türkiye'nin NATO üyeliğine dair tartışmaların arttığına dair bir intiba uyanmaktadır. Yapılan tartışmalarda genel olarak Türkiye'nin NATO'ya üye alınmasının olumlu ve olumsuz taraflarının üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte "Türkiye'nin pakta alınma zamanının geldiği" yönündeki yorumlar artık üst perdeden dile getirilmeye başlamıştır. Bu noktada tek sorun Türkiye'nin pakta hangi şartlarda ve nasıl bir çerçevede alınacağıdır. Örnek bir tartışma için bkz.: Henry S. Villard'dan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi Şefi (Paul) Nitze'ye Muhtıra, 5 Şubat 1951, **FRUS**, 1951, Vol.V, pp. 1117-1119. Öte yandan George McGhee'ye göre 26 Şubat 1951'de hazırlanan "Millî İstihbarat Tahmini"

1951 yılı Mart ayından itibaren ise Amerikan kamuoyunda bilhassa basın aracılığıyla bu konu artık çok daha net biçimde dile getiriliyordu. Yapılan değerlendirmelerde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyelik konusunda bir adım öne çıktıkları ve bahar mevsimi bitmeden iki ülkeye üyelik davetinin yapılacağı anlatılıyordu. Türkiye özelinde ise üyeliğin askerî ve siyasi zarureti üzerinde duruluyordu. Buna göre Kore Savaşı'nda rüşdünü ispatlamış olan Türk askerinin NATO'ya yapacağı katkı büyüktü. Keza Türkiye'nin NATO'ya üye alınmaması durumunda tarafsız bir ülke konumuna geleceği ancak bu durumun jeopolitik açıdan Batı ittifakı için büyük mahzurlar doğurduğu vurgulanmaktaydı. Bundan ötürü her iki ülkenin üyeliği muhakkak desteklenmeliydi.¹⁰³⁹ Amerikan Genelkurmayı'nın Batı Avrupa ile Doğu Akdeniz'in koordinasyon içerisinde savunulabilmesi için Türkiye'nin NATO üyeliğini elzem gördüğünü bir kez daha belirtmesi üzerine, 30 Nisan 1951 tarihi itibarıyla bu fikri Başkan Truman da onaylayacak¹⁰⁴⁰ ve Türkiye'nin NATO üyeliği üzerindeki engeller bir anlamda tamamen kalkacaktı.

Beklenen hamle ise 15 Mayıs 1951 tarihinde geldi ve Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin NATO'ya üye yapılmasını İngiltere ve Fransa'ya resmen önerdi.¹⁰⁴¹ Şüphesiz ki bu öneri Amerika Birleşik Devletleri'nin kesin kararını yansıtıyordu. Dolayısıyla İngiltere ve Fransa bu "teklife" karşı çıkmadı. Özellikle Türkiye'nin Orta Doğu'da İngiltere'nin menfaatlerini gözetecek bir ittifakın içerisinde yer almasını arzulayan İngilizler, Amerikalıların bu "önerisini" geri çevirememişlerdi.¹⁰⁴² Kısa zaman sonra da Türkiye'nin savunmasını Britanya

(National Intelligence Estimate) raporunun da Türkiye'nin NATO üyeliğine kabulü açısından mühim bir etkisi olmuştu. Zira bu raporda Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve Batı ittifakı açısından önemi detaylıca ele alınmış, güçlü ve sadık bir müttefik olarak tanımlanan Türkiye'nin NATO üyeliğinin desteklenmesinin önü açılmıştır. McGhee, **a.g.e.**, s. 153-156. Ayrıca bahsi geçen raporun tam metni için bkz.: National Intelligence Estimate: Turkey's Position in the East-West Struggle, 26 Şubat 1951, **FRUS**, 1951, Vol.V, pp. 1119-1126.

¹⁰³⁹ "Turkish-Greek Bid for Full Tie Gains", **The New York Times**, 18.03.1951, p. 1; "Turkey in the Pact", **The Washington Post**, 21.03.1951, p. 10; "Greeks and Turks Expect Bid by West", **The New York Times**, 26.03.1951, p. 15; "U.S. Presses Links to Turkey, Greece", **The New York Times**, 16.05.1951, p. 1; "New Members for NATO", **The New York Times**, 17.05.1951, p. 30. Bunlar arasında Türk askerinin yüksek muharebe etkinliğine karşın düşük bir maliyete (Günlük 21 Amerikan centi) sahip olduğuna vurgu yapan yayınların da yer alması dikkat çekicidir. Bkz.: "Greece, Turkey to Bring NATO 500.000 Troops", **The Chicago Daily Tribune**, 18.05.1951, p. 17.

¹⁰⁴⁰ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye – 1: Olaylar, Belgeler (1945-1952)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 285.

¹⁰⁴¹ Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 195.

¹⁰⁴² İngiltere'nin Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına gösterdiği mukavemetin nedenleri ve mukavemeti hangi düşüncelerle kaldırdıkları hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Hüseyin Bağcı,

açısından hayati derecede önemli gördüklerini vurgulayarak koşullu da olsa Amerika Birleşik Devletleri'nin teklifini desteklediklerini duyurmaya başladılar.¹⁰⁴³ Bu koşul Orta Doğu'da İngiltere'nin çıkarlarını koruyacak bir askerî yapılanma içerisinde Türkiye'nin doğrudan yer almasıydı.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan üzerinde böylesine kararlı bir tasarrufta bulunması bu iki ülkenin NATO üyeliğine soğuk bakan diğer ülkelerin de dirençlerini kırınca artık NATO içerisinde Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine yönelik çalışmaları da hızlandırmıştı. Eylül ayında Türkiye'nin kısa bir intibak döneminden sonra tam üyeliğe girmesi yönünde karar alınmasının¹⁰⁴⁴ ardından 15-20 Eylül 1951 tarihleri arasında Ottawa'da yapılan NATO toplantısında Türkiye ve Yunanistan pakta resmen davet edilmişlerdir.¹⁰⁴⁵ Türkiye ise 2 Ekim 1951 tarihinde verdiği cevabi notada bu davete icabet edeceğini bildirmiştir.¹⁰⁴⁶ Bunun üzerine 17 Ekim 1951 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Antlaşması'na İltihakına Mütedair Protokol imzalandı.¹⁰⁴⁷ Bahsi geçen protokol beş gün sonra yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁴⁸ Bütün bu gelişmeler yaşanırken Amerikan Genelkurmay Başkanı General Omar Bradley, İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Walter Slimm ve Fransız General Charles Leclerc Türkiye'ye gelerek NATO'nun yapısı, işleyişi, Türkiye'nin NATO'da oynayacağı rol ve Orta Doğu'da kurulması düşünülen komutanlık için gerekli görüşmeleri yürütmek üzere Türkiye'ye gelmişlerdi.¹⁰⁴⁹

“Demokrat Parti'nin Ortadoğu Politikası”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 106-108; Sever, **a.g.e.**, s. 78-85.

¹⁰⁴³ “Britain No Longer Bars Greeks, Turks from NATO”, **The Washington Post**, 18.05.1951, p. 4; “British Open Pact Door”, **The New York Times**, 31.05.1951, p. 6; “İngiltere Atlantik Pakta alınmamıza razı oldu”, **Cumhuriyet**, 05.10.1951, s. 1.

¹⁰⁴⁴ **NATO Archives**, “2nd Draft Interim Report by the Standing Group to the North Atlantic Council on Military Progress of the North Atlantic Treaty Organization”, S.G. 158 (2nd Draft), 8 Eylül 1951.

¹⁰⁴⁵ **Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı: NATO El Kitabı**, Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı Enformasyon Servisi, Hollanda, Ekim 1958, s. 24-25.

¹⁰⁴⁶ Sarıay, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁰⁴⁷ Protokolün Türkçe tam metni için bkz.: Genelkurmay Başkanlığı, **Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Andlaşmalar**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011, s. 463-464.

¹⁰⁴⁸ Saray, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁰⁴⁹ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 78. Bu hususta Amerikan basınında çıkan haberler ve görüşmeler hakkında detay bilgi için bkz.: “Bradley Going to Turkey for NATO Study”, **The Washington Post**, 23.09.1951, p. 3; “Report Atlantic Military Mission to Visit Turkey”, **The Chicago Daily Tribune**, 04.10.1951, p. 2; “Bradley to Tell Greece, Turkey About NATO”, **New York Herald Tribune**, 06.10.1951, p. 5; “Military Heads in Turkey”, **The New York Times**, 13.10.1951, p. 4; “Bradley Opens Defense Talks With Turkey”, **The Washington Post**, 13.10.1951, p. 2.

Yapılan görüşmelerde üzerinde en fazla durulan konu Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisinde hangi komutanlığa bağlanacakları konusuydu. Zira daha önce de değinildiği üzere, İngiltere Orta Doğu'daki çıkarlarını koruyabilmek adına Türkiye'nin üyeliğine koşullu destek vermişti. Dolayısıyla Türk ve Yunan ordularının bir İngiliz komutanın emri altında kurulması düşünülen müstakil bir komutanlığa bağlanmasını istemekteydi. Türkiye ise NATO emrine vereceği kuvvetlerin tamamıyla NATO bünyesinde, Amerikalı bir generalin komutasında olması gerektiği kanaatindeydi ve kendisine dayatılacak hiçbir koşulu kabul etmeme eğilimini açıkça ortaya koymuştu. Bunun en büyük nedeni, General Eisenhower emrindeki Avrupa kuvvetlerinin NATO'nun yegâne savunma kuvveti olarak algılanmasıydı. Bu yapının dışında kalmak bir bakıma NATO'nun nimetlerinden tam olarak istifade edememek anlamına geliyordu. Netice itibarıyla sorun Fransa'nın araya gilerek bir orta yol önermesi ile çözüldü. Buna göre; Türk ve Yunan Kara ve Hava kuvvetleri NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı'na (SACEUR) bağlı Güney Avrupa Harekât Sahası Komutanı emrine verilecek, Deniz Kuvvetleri ise Akdeniz'deki diğer müttefik ülke filolarıyla sıkı iş birliği yapacak şekilde Türk Genelkurmayı'nın emrinde kalacaktı. Diğer bir ifadeyle, İngiltere yine itirazlarını kaldırmak zorunda kalmıştı. Bunda Mısır'ın da önemli etkisi olmuştu. Çünkü Mısır 15 Ekim 1951 tarihinde yaptığı bir açıklama ile İngilizlerin kurmayı düşündüğü Orta Doğu Komutanlığına katılmayacağını açıklamıştı. Bunun üzerine İngiltere Orta Doğu'da müstakil bir komutanlık kurma projesi suya düşmüştü. Artık İngiltere Orta Doğu'nun savunulması konusunda Türkiye'den iş birliği yapmaya yönelik bir taahhüt almakla yetinecekti.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁵⁰ Bununla beraber belirtmek gerekir ki, varılan ilk mutabakatta Türk Deniz Kuvvetleri'nin o dönem için halen kurulması mutasavver bir Orta Doğu Komutanlığı emri altına verilmesi söz konusu olmuştur. Ancak Türkiye'nin 18 Şubat 1951 tarihinde NATO'ya tam üye olmasından hemen sonra bu karar revize edilmiş ve Türk Deniz Kuvvetleri'nin Türk Genelkurmayı emrinde kalması kesin biçimde kabul görmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NATO Archives**, "Report by the Standing Group to the North Atlantic Military Committee on Command Arrangements Regarding Greece and Turkey", M.C. 38/2 (Final), 21 Şubat 1952; Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 81; Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 35-36; Akalın, **a.g.e.**, s. 291-301. Öte yandan NATO belgeleri incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'yı temsil eden generallerin Türkiye'ye yaptıkları ziyarette Türkiye'nin Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı'na (SHAPE - *Supreme Headquarters Allied Powers Europe*) bağlı çalışma talebine bizzat General Eisenhower'ın soğuk baktığını söylemeleri dikkat çekicidir. Buna rağmen Türkiye ısrarlı tavrını diğer toplantılarda da sergilemiş ve Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilen Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğunu dile getirmiştir. Bilhassa NATO nezdinde askerî temsilci olarak atanan Amiral

İngiltere'nin itirazlarını sona erdirmesi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tam desteği sayesinde Türkiye'nin NATO'ya tam üyeliği önünde hiçbir engel kalmayacaktır. Dolayısıyla 18 Şubat 1952 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi "Kuzey Atlantik Antlaşması'na Türkiye Cumhuriyeti'nin Katılmasına Dair Kanun Tasarısı"nı onaylayacak ve Türkiye Yunanistan ile beraber resmen NATO üyesi olacaktır.¹⁰⁵¹ Bu tarihten itibaren ise artık Türk ordusunun reorganizasyonunda NATO üyeliği ve NATO planlamaları belirleyici unsur haline gelecektir.

3.3.3. Türk Kara Kuvvetleri'nin Reorganizasyonunda NATO Etkisi

3.3.3.1. Üst Düzey NATO Yetkililerinin Türkiye Ziyaretleri

18 Şubat 1952 tarihi itibarıyla resmen NATO'ya katılan Türkiye iki gün sonra Lizbon'da yapılan toplantıda üye ülke sıfatıyla yer almıştır. 10-15 Şubat 1952 günleri arasında yapılan ve NATO tarihinin en önemli toplantılarından biri olarak kabul edilen Lizbon Toplantısı'nda¹⁰⁵² ana konu, müşterek savunma planlarının tahlili ve üye devletlerin pakta nasıl bir katkıda bulunacaklarıdır. Savunma yükünün ülke ekonomilerine ekstra bir yük bindirmeden adil şekilde paylaşılması esas alınmakla beraber, üye devletlerin 1952-1953 ve 1954 yıllarında ulaşmaları gereken askerî seviye de belirlenmiştir. Buna göre üye devletler 1952 yılı sonuna kadar NATO'ya toplamda 50 tümenlik bir kara gücü ile 4000 uçak ve yine hatırı sayılır bir deniz gücü tahsis etmeyi kabul etmişlerdi.¹⁰⁵³ Fakat çok geçmeden böyle bir kuvvete bu kadar kısa zamanda ulaşmanın imkânsız olduğu anlaşılabaktı.

Lizbon Toplantısı'nın diğer bir önemli gündem maddesi ise Türkiye ve Yunanistan'ın hangi komutanlığın emrinde olacakları konusudur. Zira Türkiye ve

Aziz Ulusan Türkiye'nin jeopolitik konumunun Batı Avrupa'nın savunulmasında ne denli etkili olduğunun altını mütemadiyen çizmiştir. Boğazları tutan Türkiye'nin aslında Rusya'nın yumuşak karnı olduğuna işaret eden Ulusan, bu sebeple Türkiye'nin SHAPE içerisinde yer alması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Türkiye'nin Orta Doğu'nun NATO açısından önemini de bildiğini, burada da üzerine düşenleri yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Böylesine kararlı bir tutum sergilemesi Türkiye'nin NATO üyeliğinin en önemli amillerinden biri olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NATO Archives**, "Summary Record of a meeting of the Council Deputies held at 13, Belgrave Square, London, on Monday 15th October, 1951, at 4:30 pm: Progress of Military Talks at Ankara", D-R (51) 70 Revised (Final), 25 Ekim 1951; **NATO Archives**, "Command Structure in the Eastern Mediterranean and Middle East", SGM-2150-51, 26 Aralık 1951.

¹⁰⁵¹ Karakaş, **a.g.e.**, s. 382-383; Sarıay, **a.g.e.**, s. 89; Erhan, **a.g.m.**, s. 550.

¹⁰⁵² Lizbon Toplantısı'nın öncesinde ve toplantıda yaşananlar üzerine genel bir değerlendirme için bkz.: Baron Hastings Lionel Ismay, **The Memoirs of General Lord Ismay**, Viking Press, New York, 1960, pp. 456-464.

¹⁰⁵³ **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, s. 76.

Yunanistan'ın pakta katılmalarından sonra NATO'nun sorumluluk alanı Avrupa'da Norveç'in kuzeyinden Türkiye'nin doğu sınırlarına kadar uzanan yaklaşık 6500 kilometre genişliğindeki bir kavise ulaşmıştı.¹⁰⁵⁴

Aralarında kökeni uzun yıllara dayalı bazı anlaşmazlıklar olan bu iki ülkenin hangi şartlar altında, nasıl değerlendirilecekleri oldukça hassas bir durumdu. Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın karargâhı Paris'te bulunan NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) emrinde olması fakat geçici bir süreliğine karargâhı Napoli'de bulunan Güney Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Carney'in (CINCSOUTH) komutasındaki Güney Avrupa Harekât Sahası bünyesinde görev yapmaları kararlaştırılmıştı. Keza Türk ve Yunan Kara ve Hava kuvvetlerinin NATO emrinde olması, Deniz kuvvetlerinin ise yine kesin bir karar verilene kadar, Akdeniz'deki diğer müttefik deniz kuvvetleriyle koordine hareket etmek ve bir harekât esnasında NATO'ya bağlanmak koşuluyla, kendi Genelkurmaylarının emrinde kalması kabul edilmişti.¹⁰⁵⁵

Bu konuda nihai bir çözümün üretilebilmesi için, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya katılmalarından iki hafta kadar sonra (3 Mart 1952) NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) General Dwight D. Eisenhower Türkiye'ye gelerek siyasi ve askerî yetkililerle görüşmüştür. İki günlük temaslarının ardından aynı maksatla Yunanistan'a da giden Eisenhower'ın öncelikli düşüncesi Türkiye ve Yunanistan arasındaki komuta anlaşmazlığını ortadan kaldıracak müzakerelerin başlatılmasıydı. Bununla birlikte iki ülke askerî kuvvetlerinin ve harp planlarının diğer

¹⁰⁵⁴ **NATO Archives**, "Supreme Headquarters Allied Powers Europe: The New Approach 1953-1956, 3340/11-3/S/11/76, SHAPE, Belgium, 1976, pp. 3, 289-290.

¹⁰⁵⁵ **NATO Archives**, "Report by the Standing Group on Command Arrangements Regarding Greece and Turkey", M.C. 38/2 (Final), 21 Şubat 1952. Öte yandan, 20-25 Şubat 1952 tarihleri arasında yapılan Lizbon Toplantısı'ndan bir ay kadar sonra NATO'nun ilk genel sekreteri olarak seçilen Lord İsmay'a göre Türk ve Yunan askerî kuvvetleri için müstakil bir komutanlık kurulması veya karargâhı İtalya-Verona'da bulunan Güney Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmaları söz konusu olmuştur. Ne var ki gerek coğrafi olarak çok uzakta kalmaları gerekse bir savaş durumunda üç cephede muharebeye tehlikesi göz önünde bulundurularak bu alternatiflerden vazgeçilmişti. Ayrıca yine belirtmek gerekir ki Türkiye, muhtemel bir savaş durumunda NATO kuvvetlerinin Akdeniz civarındaki lojistik ve iletişim hatlarının korunabilmesi amacıyla 1952 yılı sonlarında kurulan Akdeniz Müttefik Kuvvetleri Komutanlığına ve onun komutanına (CINCAFMED) da bağlanmıştı. Malta'da kurulan bu yapı altı farklı sorumluluk alanına ayrılmış ve her sorumluluk bölgesinin başında bir amiral (bir Fransız, bir İtalyan, bir Yunan, bir Türk ve iki İngiliz amirali) yer almıştır. Ayıntılı bilgi için bkz.: Lord İsmay, **NATO: İlk Beş Sene 1949-1954**, Çev. Suat Bilge, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956, s. 73-74; **NATO Archives**, "Supreme Headquarters Allied Powers Europe: The New Approach 1953-1956", 3340/11-3/S/11/76, SHAPE, Belgium, 1976, p. 290.

NATO kuvvetleri ve harp planları ile uyumlu hale getirilmesi de Eisenhower'ın üzerinde önemle durduğu hususlardı. NATO resmî belgelerine göre Eisenhower Türkiye ve Yunanistan'ın bilhassa alt yapı bakımından süratle NATO'ya uyumlu hale getirilmesini istiyordu. Bunun için de öncelikle ulaştırma tesisleri, limanlar, hava meydanları, muhabere sistemleri, hava ikaz ve ihbar sistemlerinin NATO standartlarına erişmeleri ve NATO ile entegre hale getirilmeleri gerekiyordu.¹⁰⁵⁶

General Eisenhower'ın başlattığı müzakereler birkaç ay içerisinde sonuç vermişti. 18 Ağustos 1952 tarihi itibarıyla iki ülkenin karargâhı İzmir'de kurulacak olan Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığına, bu yapının ise yine karargâhı Napoli'de bulunan Güney Avrupa Müttefik Komutanlığına bağlı çalışması kabul edildi. Buna göre;

- * İzmir'de kurulacak karargâhta konuşlu Türk subayların Türkiye, Yunan subayların ise Yunanistan savunma planlarını yapmaları,
- * Planlama ve tatbikatlar bakımından etkin iş birliğine gidilmesi,
- * İzmir'deki karargâha bir Amerikalı generalin komuta etmesi,
- * Karargâhta Türk ve Yunan subayların haricinde Amerikalı, İngiliz ve İtalyan subayların da bulunmaları,
- * Adalar (Ege) Denizi'nde Türk karasuları ötesindeki deniz ve hava kontrol alanlarının ise Yunanistan'ın kontrolüne bırakılması üzerinde mutabık kalınmıştı. Ancak son husus NATO Konseyi'nin onayından geçmemiştir.¹⁰⁵⁷

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içerisinde hangi şartlarda, hangi komutanlığa bağlı çalışacaklarının kat'î surette belirlenmesini müteakiben sıra ordularının NATO standartlarına göre yeniden yapılandırılmasına gelmiştir. Bu noktada öncelikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içerisinde bulunduğu durumun tespit edilmesi gayesiyle 1952 yılı boyunca bazı üst düzey NATO yetkilileri Türkiye'ye ziyaretlerde bulunmuştur.

Bu ziyaretlerin ilki ve belki de en önemlisi NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) General Dwight D. Eisenhower'ın 3-5 Mart 1952 tarihleri arasındaki Türkiye temaslarıdır. Yukarıda da değinildiği üzere, General

¹⁰⁵⁶ **NATO Archives**, "Memorandum for Colonel Donnelly: Study of Existing Documents by the Light of the Accession of Greece and Turkey", SGM 260352, 26 Mart 1952; İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, s. 143.

¹⁰⁵⁷ İsmail Soysal, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, s. 151.

Eisenhower'ın bu ziyareti yapmasındaki temel düşüncesi Türkiye ve Yunanistan arasında komuta anlaşmazlığını ortadan kaldıracak müzakerelerin başlatılmasıydı. Bunun dışında Eisenhower'ın diğer bir amacı ise NATO'ya henüz birkaç hafta önce üye olan Türkiye'nin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin son durumu hakkında yerinde bilgi almaktı.

3 Mart 1952 günü Ankara'ya gelen General Eisenhower Türk yetkililerle temaslarına başlamadan önce JAMMAT Şefi Tümgeneral Arnold ile konuşmuştur. Eisenhower, JAMMAT şefi Tümgeneral Arnold'un kendisine Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun faaliyetleri ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin son durumu hakkında verdiği birifingin¹⁰⁵⁸ ardından Türk yetkililerle buluşmuştur. Düzenlenen toplantılarda Eisenhower'a Türkiye'nin hâlihazırdaki savunma gücü, müdafaa planları, askerî tesislerinin yapısı gibi konularda malumat verilmiştir. Keza NATO planlarına paralel biçimde, Türkiye'nin ordusunu büyütüp büyütmeyeceği ve ne kadar askerî yardım alacağı konularında da görüş alışverişinde bulunulmuştur. Toplantılarda Türk tarafının üzerinde hassasiyetle durduğu nokta ise devlet bütçesinin neredeyse %40'nın savunma harcamalarına gitmesi ve NATO ile ilgili planlamalar yapılırken bu hususun mutlak surette göz önünde bulundurulmasıdır.¹⁰⁵⁹ Temaslarının sonunda açıklama yapan General Eisenhower Türk Silahlı Kuvvetleri'nin zaten cesur askerlerden oluştuğunun altını çizerken, bu noktadan sonra yapılacak işin Türk Silahlı Kuvvetleri'ni teçhizat bakımından da diğer NATO üyesi ülke ordularıyla aynı seviyeye çıkarmak olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁶⁰

Eisenhower'ın ziyareti Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ve NATO ilişkileri ekseninde önemli bir kilometre taşıdır. Zira bu ziyaret sonrasında gerek Eisenhower'ın gerekse Türk yetkililerin müspet izlenimlerle ayrıldıkları görülmektedir. Örneğin; Eisenhower Türkiye'yi ziyaretinden bir hafta kadar sonra

¹⁰⁵⁸ NARA, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – March 1952", 7 Mayıs 1952.

¹⁰⁵⁹ Bkz.: "Ankara'da yapılacak mühim müzakereler: General Eisenhower bugün On beş kişilik bir heyetle Ankara'ya geliyor", **Akşam**, 03.03.1952, s. 1-2; "Eisenhower bu sabah Başbakanla görüştü", **Akşam**, 04.03.1952, s. 1-2.

¹⁰⁶⁰ "Eisenhower bu sabah şehrimize geldi: Ankara'da yapılan askerî görüşmelerde mutabakata varıldı", **Akşam**, 05.03.1952, s. 1-2; "Eisenhower Hails Turks' NATO Role: Calls Them 'Stalwart People,' Says They Are an Important Addition to Atlantic Pact", **The New York Times**, 04.03.1952, p. 1. Aynı dönemde Amerikan basınında Türk askerlerinin cesaretine ve "Birinci Sınıf Savaşçı" olduklarına vurgu yapan bir başka yazı için bkz.: "NATO's Divisions", **The Washington Post**, 29.02.1952, p. 22.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'a gönderdiği yazısında Türkiye'ye verilecek desteğin Amerika Birleşik Devletleri için her açıdan uygun olacağını belirtmektedir. Eisenhower'ın verdiği bilgiye göre, Türk yetkililer modern silah ve teçhizat üretecek kapasitelerinin ya da bunları satın alabilecek paralarının olmadığını söyleyerek yardıma ihtiyaç duyduklarını anlatmışlardı. Bununla beraber, kendilerine yardım edilsin veya edilmesin, taarruza uğradıkları takdirde vazgeçmeden mukavemet göstereceklerini de eklemişlerdi. Türk devlet yetkililerinin bu kararlı tutumunun yanında Türk askerinin maliyeti hesaba katılırsa, Türkiye'ye verilecek destek maliyet-fayda perspektifinde de kârlı bir yatırım olacaktı. Zira bir Yunan askerinin günlük maliyeti 3 Amerikan dolarını bulurken, bir Türk askerinin günlük maliyeti sadece 21 Amerikan centiydi.¹⁰⁶¹ Dolayısıyla Eisenhower nazarında Türkiye askerî ve iktisadi bakımdan muhakkak desteklenmesi gereken bir ülke haline geliyordu.

Hemen hemen aynı günlerde Washington Büyükelçiliği'nden Türk Dışişleri Bakanlığına, oradan da Başbakanlığa gönderilen 17 Mart 1952 tarihli bir rapor ise Türkiye'nin bu dönemde Dwight D. Eisenhower'a bakışını göstermesi açısından önemlidir. Yaklaşan Amerika Birleşik Devletleri başkanlık seçimlerinde yer alacak ya da yer alması muhtemel adaylara odaklanan ve "Amerikan Seçimlerinde Cumhurbaşkanlığı Namzetleri Hakkında" adını taşıyan raporda seçimleri Eisenhower'ın kazanmasının Türkiye adına daha hayırlı olacağına dair bir üslup kullanılmıştır. Raporda Eisenhower'ın, diğer adaylardan farklı olarak, Avrupa'ya yapılan askerî yardımların devam etmesine yönelik bir kanaatte olduğu anlatılırken, Eisenhower'ın Avrupa'ya yönelik yardımların hiçbir şekilde boşa verilmediğini

¹⁰⁶¹ Dwight D. Eisenhower, **The Papers of Dwight David Eisenhower: NATO and the Campaign of 1952**, Vol.XIII, Ed. Louis Galambos, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989, p. 1049. Bu hesap Amerikan askerlerinin birim maliyeti üzerinden yapıldığında daha net bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. Senatör Alexander Wiley'nin Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'a Senato'nun 5 Şubat 1957 tarihli oturumunda sorduğu soru bu konu hakkında açık bir veri sağlamaktadır. Türk, Pakistanlı ve Amerikalı askerlerin yıllık maliyeti konusunda kendisine sorulan soruya Dulles, bir Amerikan askerinin yıllık maliyetini 6000 Amerikan Doları, bir Türk askerinin yıllık maliyetini ise 200 Amerikan Doları olarak göstermiştir. Bu bilgi ise 1957 yılı itibarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk askeri üzerinden 1/30 oranında daha ucuz bir güvenlik elde ettiğini gösteriyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hearings before the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services United States Senate**, First Session, Part I, January-February 1957, United States Government Printing Office, Washington, 1957, p. 456.

savunmasına atıf yapılmıştır.¹⁰⁶² Gerçekten de asker kökenli olması hasebiyle Eisenhower Amerika Birleşik Devletleri Başkanı olduktan sonra, selefi Truman’a göre, askerî ve stratejik faktörleri daha fazla dikkate alacak ve Türkiye’nin jeopolitik-jeostratejik konumuna daha çok önem verecektir.¹⁰⁶³

Türk ordusunun son durumunu yerinde görmek ve NATO’ya uyum sürecinde yapılacak işler için uygun bir yol haritası çizebilmek maksadıyla yapılan ziyaretler 1952 yılı boyunca devam etmiştir. Bu ziyaretlerin bilhassa manevra ve tatbikatların icra edildiği sonbahar aylarında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. General Eisenhower’ın Amerika Birleşik Devletleri başkanlığına adaylığının kesinleşmesiyle NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı (SACEUR) görevinden istifa etmesinden ötürü 1952 yılı Nisan ayı sonların yerine geçen General Matthew Ridgway de 5-11 Eylül 1952 tarihleri arasında Türkiye’yi ziyaret ederek bir dizi temasta bulunmuştur.

NATO ile ilgili bütün konuların masaya yatırıldığı ziyaretinde General Ridgway önce Ankara’daki bazı birlikleri görmüş, ardından da Doğu Anadolu’ya giderek Sovyetler Birliği sınırındaki birlikleri bizzat denetlemiştir. Neredeyse bütün Sovyet sınırını boydan boya dolaşan Ridgway hudut karakolları da dâhil olmak üzere, bölgede muhtemel bir Sovyet taarruzunu karşılamakla görevli birlikleri yerinde görmüştür. Ziyaretinin ardından Türkiye’de gördüklerinden çok etkilendiğini ifade eden Ridgway Türk ordusunun NATO standartlarına getirilebilmesi için gereken her şeyin yapılacağını açıklamıştır.¹⁰⁶⁴

NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı General Ridgway’in Doğu sınırlarındaki birlikleri denetlediği günlerde NATO Güney Avrupa Müttefik

¹⁰⁶² BCA, 030.10.00.00.61.374.07.

¹⁰⁶³ Munson IV, a.g.t., s. 170.

¹⁰⁶⁴ “Ankara’daki müzakereler: NATO Başkomutanı General Ridgway bugün Genelkurmayla temaslara başladı”, **Akşam**, 06.09.1952, s. 1-2; “General Ridgway de Ankaraya geldi”, **Vatan**, 06.09.1952, s. 1-5; “General Ridgway bu sabah Erzuruma gitti”, **Akşam**, 07.09.1952, s. 1-2; “General Ridgway Ankarada temaslara başladı”, **Vatan**, 07.09.1952, s. 1; “Ridgway Şark hududumuzun karlı dağlarında”, **Akşam**, 08.09.1952, s. 1-2; “General Ridgway dün Erzuruma gitti”, **Vatan**, 08.09.1952, s. 1; “Ridgway hudutta: NATO Başkomutanı bugün Ağrı ve Iğdır’ı gezecek”, **Akşam**, 09.09.1952, s. 1-2; “General Ridgway Sarıkamışta”, **Vatan**, 09.09.1952, s. 1; “Ridgway hudut kulesinde: Artık burada yalnız değil, bütün NATO ordularıyla beraber bekliyorsunuz”, **Akşam**, 10.09.1952, s. 1-2; “Gl. Ridgway Ağrı’da”, **Vatan**, 10.09.1952, s. 1; “Ridgway bu sabah gitti”, **Akşam**, 11.09.1952, s. 1-2; “Ridgway Impressed by Turkish Spirit”, **The New York Times**, 12.09.1952, p. 3; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952”, 27 Ekim 1952.

Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Carney (CINCSOUTH) de Batı sınırlarındaki askerî faaliyetleri yerinde görebilmek üzere Türkiye'ye gelmişti. Birinci Ordu'nun 9-12 Eylül 1952 tarihleri arasında düzenleyeceği manevraları izlemek ve bu yolla hem coğrafyayı hem de Türk ordusunun son durumunu görmek üzere Türkiye'ye geldiğini söyleyen Amiral Carney özellikle İstanbul'un ve Boğazların savunulmasına ilişkin konularda fikir teatisinde bulunmuştur. NATO'ya mensup altmış kişilik, geniş bir müşahit grubuyla manevraları izleyen Carney manevraların tamamlanmasından sonra yaptığı açıklamada ise Kara, Deniz ve Hava kuvvetlerinin koordinasyonundan ve müşterek harekât kapasitesinden memnun kaldığını söylemiştir.¹⁰⁶⁵

Öte yandan Amiral Carney yalnızca Birinci Ordu manevralarını izlememiş, Türk Genelkurmayı ile müzakerelerde yapmıştır. Basında NATO askerî yetkilileriyle yapılan toplantıların ikinci safhası olarak tanımlanan bu toplantılara NATO Kuvvetleri Kurmay Başkanı ve İkmal Başkanı Fransız Korgeneral Jean Etienne Valluy ve birkaç gün önce İzmir'deki karargâhında göreve başlamak üzere Türkiye'ye gelen NATO Kara Kuvvetleri Güneydoğu Avrupa Komutanı Amerikalı Korgeneral Willard Wyman da katılmışlardır. Toplantılarda Türk ordusunun NATO bünyesinde oynayacağı rolün üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu tür görüşmelerin devamı üzerinde mutabık kalınarak kısa zaman içerisinde NATO'nun Lojistik, Harekât ve diğer önemli başkanlıklarından gelen temsilcilerin de katıldığı toplantıların düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶⁶

1952 yılı Eylül ayında NATO'nun yüksek rütbeli temsilcileri ile yapılan görüşmelerin üçüncü safhası ise NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutan

¹⁰⁶⁵ “İstanbul'un Müdafaası: Manevraları Amiral Carney ile NATO yüksek subayları da takip ediyorlar”, **Akşam**, 09.09.1952, s. 1-2; “Şile ve Kilyos'a çıkarma yapıldı: Boğaz ve İstanbul'un müdafaasını hedef tutan tatbikatı NATO'ya mensup 60 yüksek rütbeli komutan dikkatle takip ediyor”, **Akşam**, 10.09.1952, s. 1-2; “Askerî tatbikat bugün bitiyor: NATO komutanları ordumuzun başarısından duydukları memnurluğu dile getirdiler”, **Akşam**, 11.09.1952, s. 1-2; “Amiral Carney'in beyanâtı”, **Akşam**, 12.09.1952, s. 2; “Amiral Carney Napoliye gitti”, **Akşam**, 14.09.1952, s. 1-2. Bu noktada ilginç bir hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır: Amiral Carney her ne kadar basın önünde Türk ordusunun müşterek harekât kapasitesinden memnun olduğunu söylese de, Amerikan askerî müşavirlerine göre durum tam tersidir. Türk ordusunda kara-hava iş birliği temelindeki müşterek harekâtın “modern anlamda” ilk kez 1951 yılı Yaz aylarından itibaren görülmeye başladığına dikkat çeken Amerikalı askerî yetkililer 9-12 Eylül 1952 tarihleri arasında yapılan Birinci Ordu, 19-22 Eylül 1952 tarihleri arasında yapılan Üçüncü Ordu ve 25-26 Eylül 1952 tarihleri arasında yapılan İkinci Ordu manevraları hakkındaki yorumlarda Türk ordusunun halen müşterek harekâtı özümseyemediğine vurgu yapmışlardır. Bkz.: **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952”, 27 Ekim 1952.

¹⁰⁶⁶ “Ankarada askerî müzakereler: Dün Genelkurmayda NATO komutanlarıyla uzun bir toplantı yapıldı”, **Akşam**, 13.09.1952, s. 1-2; “Ankarada askerî mevzularda temaslar devam ediyor: Dünkü toplantılara NATO Komutanları da iştirak ettiler”, **Vatan**, 13.09.1952, s. 1-7.

Yardımcısı ünlü İngiliz Mareşal Bernard Montgomery'nin katılımıyla başlamıştı. 16 Eylül 1952 tarihinde Türkiye'ye gelen Mareşal Montgomery evvela Türkiye'nin hem Trakya hem de Doğu sınırlarındaki birlikleri yerinde denetlemiş ve bu bölgelerdeki askerî faaliyetleri izlemiştir. Özellikle Türk ordusunun müşterek harekât kapasitesini görmeye çalışan Montgomery yaptığı açıklamalarda Türkiye ile NATO arasında güçlü bir ortak savunma konseptinin geliştirilmesi üzerinde durmuştur. 25 Eylül 1952'de Ankara'da sivil ve askerî yetkililerle ayrı ayrı toplantılar yapan Montgomery'nin Türkiye'nin savunma planlarının ne şekilde revize edileceğine dair fikir alışverişinde bulunduğu gazetelere yansımıştır.¹⁰⁶⁷

NATO'nun üst düzey temsilcileri ile Türk sivil ve askerî yetkililerin müzakereleri 1952 yılının Ekim ve Kasım aylarında da devam edecektir. Yapılan toplantıların ortak noktası yine Türk ordusunun bir an evvel NATO standartlarına getirilmesi, Türkiye'nin NATO üyeliği öncesinde yaptığı harp planlarının revizyonu ve sivil-askerî konularda eş güdümün sağlanmasıdır.¹⁰⁶⁸ Bu toplantılarda çizilen yol haritası sonucunda 1953 yılının Türk Silahlı Kuvvetleri adına yoğun bir oryantasyon ve entegrasyon süreci olması kararlaştırılmıştır. Daha net bir ifadeyle, 1953 yılı daha önce mutabakata varılan konuların teoriden pratiğe geçirileceği yıl olacaktır.

3.3.3.2. NATO'ya Entegrasyon Sürecinde Türk Kara Kuvvetleri

Türkiye'nin NATO'ya kabulünün ardından Türk Kara Kuvvetleri'nin hangi parametreler esas alınarak reorganize edildiğini ve planlanan yeni reorganizasyon programının “ilk yıllarda” ne kadar başarı sağladığını hakkında anlayabilmek için NATO'ya entegrasyon sürecinin başında Türk ordusunun genel durumunu ana hatlarıyla da olsa bilmek gereklidir. Bu noktada o dönemde Türk Kara Kuvvetleri'ni

¹⁰⁶⁷ “Mareşal Montgomery dün İstanbula geldi”, **Vatan**, 17.09.1952, s. 1-5; “Ml. Montgomery'nin dün yaptığı tetkikler”, **Vatan**, 18.09.1952, s. 1-5; “Mrşl. Montgomery Edirnedən dönüyor”, **Vatan**, 19.09.1952, s. 1; “Üçüncü Ordu manevrası başarı ile bitti”, **Vatan**, 22.09.1952, s. 1-5; “Türk askeriyeye omuz omuza savaşıcağım”, **Vatan**, 24.09.1952, s. 1-5; “Mareşal Montgomery doğu illerinde yaptığı tetkik seyahatinden Ankaraya döndü”, **Vatan**, 24.09.1952, s. 1-5; “Montgomery ile dün iki toplantı yapıldı”, **Vatan**, 26.09.1952, s. 1-5.

¹⁰⁶⁸ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952”, 27 Ekim 1952; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – October 1952”, 22 Kasım 1952; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report for November 1952”, 20 Aralık 1952.

yakinen gözlemleyen Amerikan ve İngiliz askerî personelinin ifadeleri değerli bilgiler ihtiva etmektedir.

Örneğin; 28 Ocak 1952 tarihinde, yani Türkiye'nin NATO'ya kabulünden üç hafta kadar önce JAMMAT'ın hazırladığı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdiği raporda Türk Kara Kuvvetleri'nin 1947-1952 arasında geçirdiği reorganizasyon anlatılmış ve 1952 yılı itibarıyla son durumu hakkında bilgi verilmiştir. Raporda öncelikle, aradan geçen beş yıl boyunca belirli bir gelişim düzeyinin yakalandığına ve Amerikalılarla iş birliği yapmaya gönüllü personelin yavaş yavaş önemli noktalara getirildiğine atıf yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Türk Kara Kuvvetleri'ne bağlı kıt'alarda ve eğitim merkezlerinde Amerikan askerî metotlarının hâkim hale gelmeye başladığı ve birliklerin Amerika Birleşik Devletleri'nden gönderilen materyalin geliş hızına ve Türk askerî personelin eğitim durumuna bağlı olarak donatılmaya devam edildiğinin de altı çiziliyor.

Ayrıca Türk Kara Kuvvetleri'nin şiddetle ihtiyaç duyduğu astsubay açığının giderilmesi maksadıyla yapılan çalışmaların devam ettiği, gerekli hukuki mevzuatın oluşturulduğu, yılda bir kez yapılan askere alımın üç döneme çıkarıldığı, modern orduların verimli bir şekilde çalışabilmesi için büyük önemi haiz Personel sınıfının kurulduğu da yine bahsedilen olumlu gelişmeler arasındadır.

Bununla beraber Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir savunma ordusu olarak teşkil edildiği belirtilerek henüz 1952 yılı itibarıyla modern ve kararlı bir orduya karşı etkin bir taarruzu icra edebilecek durumda olmadığının da altı çizilmiştir. Bunda etkili olan hususlar arasında öne çıkanlar ise şöyle sıralanmıştır:

- Türk ordusunun en zayıf unsuru ikmal teşkilatıdır. Zira ikmal teşkilatı barış zamanında bile yerli bir çaba ile orduyu tutabilecek halde değildir. Bu durum büyük ölçüde Türkiye'nin endüstriyel seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun öncelikli amaçlarından biri de verimli bir ikmal teşkilatının oluşmasına yardım etmektir,
- 1952 yılı itibarıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sadece %15 muvazzaf personelden (24,000 subay – 15,500 astsubay) oluşmaktadır. Bunun dışında Türk Silahlı Kuvvetleri 10,000 kadar yedek subayı da seferber edebilecek güçte.
- Türk Silahlı Kuvvetleri halen yeterli bir astsubay sınıfına sahip değildir,
- Yeterli miktarda yedek harp malzemesi, özellikle de mühimmat yoktur,

- Türk harp sanayii henüz ülke ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir üretim kapasitesine ulaşamamıştır. Bunun da ötesinde Türkiye kendisine biçilen görevi tek başına yapabilecek bir orduyu vücuda getirebilecek ya da idame edecek iktisadi kapasiteye sahip değildir,
- Orduda yeterli sayıda teknisyen yoktur,
- Planlama, özellikle de lojistik konularda planlama bakımından yetersizlik devam etmektedir,
- İdari süreçler çok ağır işlemektedir,
- Hava ve Deniz kuvvetleri tarafından desteklenen Türk Kara Kuvvetleri şu an için (1952 yılı itibarıyla) dışarıdan yardım almadan sadece uydu devletlere (Bulgaristan ve diğerleri) karşı kendisini savunabilecek ve karşı taarruz yapabilecek durumdadır. Uydu devletler Sovyetler Birliği tarafından güçlü bir şekilde desteklenir ya da Sovyetler Birliği Türkiye'ya karşı bir saldırıda bulunursa, doğu ve batı sınırlarında aynı anda devam edecek bir savaşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başarıyla sürdürmesi mümkün görünmemektedir. Böyle bir durumda Trakya'nın kısa zamanda elden çıkması muhtemeldir. Sonrasında ise Türk Silahlı Kuvvetleri organize bir geri çekilişle Torosların güneyine inmek ve mücadelesini burada devam ettirmek zorunda kalacaktır.¹⁰⁶⁹

Türk Silahlı Kuvvetleri hakkında Amerikalılar tarafından yapılan bir başka değerlendirme ise 1952 yılı Eylül ayına aittir. Birinci, İkinci ve Üçüncü ordular tarafından, kendi sorumluluk bölgelerinde ayrı ayrı icra edilen manevralardan sonra Amerikalıların vardığı ortak kanaat Türk Silahlı Kuvvetleri'nin halen istenen ölçüde endoktrinize edilemediğidir. Amerikalılara göre Türk subaylar beş yıllık reorganizasyon sürecine karşın eski alışkanlıklarını sürdürme eğilimindedir. Yapılan büyük çaplı tatbikat ve manevralar bile bu durumun değişmesine imkân tanımamaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok önemli hale gelen müşterek harekât uygulamaları konusunda sıkıntılar da giderilebilmiş değildir. Türk Silahlı

¹⁰⁶⁹ Bahsi geçen raporda Türk Kara Kuvvetleri'nin 1952 yılı itibarıyla sahip olduğu teşkilatlanma yapısı hakkında da bilgi verilmiştir. Buna göre Ocak 1952'de Türk Kara Kuvvetleri 3 ordu, 8 kolordu, 16 piyade tümeni, 3 süvari tümeni, 6 zırhlı tugay, 18 tanksavar taburu, 51 uçaksavar taburu, 32 nakliye bölüğünden müteşekkil bir haldedir. Aynı dönemde Türk Kara Kuvvetleri 330,000 kişilik bir personel gücüne sahipken, savaş esnasında ülke içerisinde asayişi sağlayabilecek güçte 40,000 kişilik de Jandarma kuvvetini elinde bulundurmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 964266, RG334/256/105, "Annual Report, JAMMAT", 28 Ocak 1952.

Kuvvetleri yapılan eğitimlere ve tatbikata rağmen müşterek harekâtı tam olarak sindirememiştir. Keza lojistiğin de modern harpte önemi fazlasıyla artmışken Türk Silahlı Kuvvetleri'nin neredeyse her seviyesinde lojistik sıkıntılar devam etmektedir. Daha alt seviyelerde ise modern askerî taktik ve tekniklerin sahaya yansıtılamaması, gece muharebelerine yönelik uygulamaların yerine getirilememesi ve bireysel eğitimlerde zayıflıklar görülmesi de yine Türk Silahlı Kuvvetleri açısından göze çarpan sıkıntılar arasında gösterilmiştir.¹⁰⁷⁰

Bunların haricinde Amerikan kaynakları yapılan bütün çalışmalara rağmen 1952 yılı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin tam olarak modernize edilemediğini ve bu yönüyle Batı ordularından farklı bir (ilkel – modern karışımı) görünüme sahip olduğunu da ifade etmişlerdir. Örneğin; Türk Kara Kuvvetleri'nde halen geleneksel muharip süvari birlikleri yer almaktadır. Daha da ilginç, Türk askerî yetkilileri Amerikalıların yaptığı her türlü telkine rağmen muharip süvari birliklerini lağvetmemiştir. Hâlihazırda Türk Kara Kuvvetleri'nin sahip olduğu on dokuz tümeninden üçü süvari tümenidir. Bu durum ister istemez ironik bir görüntüyü ortaya çıkarmaktadır. Zira jet uçaklarının gölgesi altında kılıç ve mızrakla taarruza kalkan süvari birlikleri modern savaş doktrinleri ile hiçbir şekilde uyuşmamaktadır. Yine modern tank birliklerinin topları katırlarla taşınan topçu birlikleriyle desteklenmesi de benzer bir görüntü oluşturmaktadır.¹⁰⁷¹

Modern askerî birlikler söz konusu olduğunda ise Türk Kara Kuvvetleri'ndeki birliklerin Amerikan ordusundaki muadilleri ile arasında açık bir kuvvet muvazenesizliği bulunmaktadır. Yine Türk askerî birliklerinin muharebe gücünü değerlendiren bir JAMMAT raporuna göre, 1950'lerin başlarında bir Türk piyade tümeninin zayıf bir Amerikan piyade alayı muharebe grubuna, bir Türk zırhlı tugayının ise takviyeli bir Amerikan tank taburuna eşit olduğu vurgulanmaktadır. Bu da aynı dönemde Türk Kara Kuvvetleri'ndeki askerî birliklerin Amerikan Kara Kuvvetleri'ndeki muadillerine oranla onların 1/3'ü kadar muharebe gücüne sahip olduklarını göstermekteydi.¹⁰⁷²

¹⁰⁷⁰ Bkz.: NARA, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – September 1952", 27 Ekim 1952.

¹⁰⁷¹ Turks Hardy, Confident: But Their Modern Forces Strain Economy – Specialists Badly Needed", **The New York Times**, 16.12.1952, p. 12; "Where Cavalry Holds Its Own: 3 Cavalry Divisions Stay in Turkish Army", **The Daily Boston Globe**, 20.12.1952, p. 12.

¹⁰⁷² Bkz.: Güvenç, **a.g.e.**, s. 11-12'de 15 numaralı dipnot; Garrett III, **a.g.t.**, p. 114.

Öte yandan İngiliz askerî gözlemcilerin de Amerikalılara benzer değerlendirmelerde bulunduğu söylenebilir. İngilizlere göre, 1950 ve 1951 yılları baz alındığında, Türk ordusunun genel durumu pek iç açıcı değildi. Öncelikle temin edilen yeni silah ve teçhizatın kullanımındaki koordinasyonsuzluk hemen göze çarpıyordu. Yine Türk ordusunun modern savaş tecrübesinin bulunmaması, subayların modern savaşa karşı bakış açılarının dar olması, subaydan erata kadar personel eğitim seviyesinin istenen ölçülere getirilememesi, verimsiz kurmay ve askere alım sistemleri, astsubay sayısında görülen ciddi zafiyet ve idari hizmetler açısından görülen eksiklikler İngilizlerin nazarında Türklerin çözmek zorunda olduğu öncelikli problemlerdi.¹⁰⁷³

Şubat 1952’de de bu kez İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Alexander Knox Helm kaleme aldığı bir yazıda Amerikalıların son iki yılda silah ve teçhizat yardımını fazlasıyla arttırdıklarını belirterek, bu sayede Türk Kara Kuvvetleri’nin altı piyade tümenini ve altı zırhlı tugayını modern savaşa uyumlu hale getirdiklerine işaret etmiştir. İngiliz askerî gözlemcilerine göre daha önce yapılan çalışmalarla beraber Türk Kara Kuvvetleri’nin on iki piyade tümeni ve altı zırhlı tugayı modern bir savaşı yürütebilecek durumdaydı.

Ne var ki, yine İngilizlere göre, geline nokta Türk Kara Kuvvetleri genel anlamda halen (Şubat 1952) Batı ordularının standartlarına ulaşabilmiş değildir. Bilhassa topçu sınıfı ve zırhlı birlikler açısından bu durum sarıh biçimde görülmekteydi. Kıtas olması açısından paylaşılan bir veride bir Türk tümeninde toplam otuz altı top bulunuyorken, buna mukabil İngiliz Kara Kuvvetleri’ne bağlı çalışan bir tümende yetmiş iki top mevcuttu. Yine Türk Kara Kuvvetleri’nin sahip olduğu altı zırhlı tugay da İngiliz ordusundaki muadillerine göre kuvvet ve zırh gücü bakımında epey gerideydi. Bunlara ilaveten İngilizler modern orduların belkemiği olarak sayılan astsubay sınıfı bakımından da Türk Kara Kuvvetleri’nin ciddi bir zayıflık yaşadığını düşünmekteydiler. Dolayısıyla İngiliz ataşemiliterine göre mevcut şartlar altında Türk Silahlı Kuvvetleri “iyi bir ikinci sınıf ordu” olarak tanımlanabilirdi. Zira eğitim, hareketlilik ve manevra kabiliyeti bakımından Batı Avrupa orduları Türk

¹⁰⁷³ PRO WO 371/87983; PRO WO 371/101882.

Kara Kuvvetleri'ne göre çok daha öndeydi. Aradaki farkın kapanabilmesi için ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir süre daha reorganize edilmesi gerekiyordu.¹⁰⁷⁴

Bu dönemde Türkiye'de bulunan Amerikan Askerî Yardım Misyonu üyeleriyle de fikir alışverişinde bulunan İngilizlerin gerek kendi gözlemlerinden gerekse Amerikalı askerî yetkililerin söylediklerinden çıkardıkları sonuç Türk ordusunun savunma ordusu olarak tanımlanabileceğidir. Bu durumun önemli ölçüde iktisadi gereklilikler ve sosyo-kültürel özelliklerle ilişkili olduğuna işaret eden İngilizler ülke genelinde eğitim seviyesinin düşük olmasının reorganizasyon sürecini yavaşlattığına vurgu yapmaktadırlar.¹⁰⁷⁵ Bundan ötürü Türk ordusunda eğitim seviyesinin istenen ölçülere gelebilmesi için zamana ihtiyaç vardı. Ancak bu durum sadece erat için de gerekli değildi. Özellikle yeni fikirlere mukavemet eden üst rütbeli subaylar endoktrinasyona direnmekte ve modern askerî yapıya intibak edememekteydiler. Genç subaylar ise genel anlamda vizyonlarını genişletmeye başlamış ve modern harp doktrinlerine çabuk zamanda uyum sağlamışlardı.¹⁰⁷⁶ Bunda hiç şüphesiz ki Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun önemli payı vardı.

3.3.3.3. Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO'ya Entegrasyonunda Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Rolü

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinin ardından açıklık getirilmesi gereken konulardan biri de yaklaşık beş yıldır Türkiye'de görev yapan ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin reorganizasyon programını yöneten Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun (JAMMAT) yeni dönemde nasıl bir rol üstleneceğiydi. Zira arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla JAMMAT yetkilileri NATO üyeliğinin mevcut reorganizasyon programını olumsuz etkileyebileceğini düşünüyorlardı.

JAMMAT Şefi Tümgeneral Arnold'un 14 Ocak 1952 tarihinde ülkesine gönderdiği mektup bu kanaati destekleyen bir veri hüviyetindedir. Tümgeneral Arnold Washington'da bulunan Askerî Yardım Ofisi Direktörü Tümgeneral George R. Olmstedt'e yazdığı mektubunda Türkiye'nin birkaç ay içerisinde NATO'ya kabul edileceğini ve bunun da doğal olarak NATO'da Türkiye'yi tamamıyla kendi yönetim

¹⁰⁷⁴ PRO FO 371/101880.

¹⁰⁷⁵ PRO FO 195/2686.

¹⁰⁷⁶ PRO FO 371/107555; PRO FO 371/107574; PRO FO 371/101880.

yapısına dâhil etme temayülünü oluşturacağını belirtmiştir. Tümgeneral Arnold’a göre böyle bir durumun meydana gelmesine mutlak surette karşı çıkılmalıydı.

Mektubunun devamında bu düşüncesinin nedenlerini açıklayan ve muhatabının desteğini isteyen Arnold’a göre mevcut haliyle Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yeniden yapılandırması için takip edilen program ile ilgili konular doğrudan Amerikan Savunma Bakanlığı ile görüşülmekteydi. Türkiye NATO’ya üye olduğunda bir ara karargâh kurulursa bu durum gereksiz bir kırtasiyeciliğe ve ertelemeye neden olacaktı. Bununla beraber Türkiye ve Yunanistan’da görev yapan Amerikan Askerî Yardım Misyonları diğer NATO üyesi ülkelere gönderilen misyonlardan çok daha kapsamlıydı. Keza Türkiye ve Yunanistan için tespit edilen yardım programları ek alanları da kapsıyordu. Bunlara NATO’nun Avrupalı üyelerinde uygulanan prosedürlerin ekonomik, psikolojik ve eğitim farklılıkları gibi sebeplerden ötürü Türkiye’de uygulanamayacağı gerçeği de ilave edildiğinde işin vahameti daha fazla artacaktı. Dolayısıyla böyle bir duruma mahal verilmemeliydi.¹⁰⁷⁷

Ne var ki Washington’daki yetkililer Türk ordusunun NATO’ya entegrasyonunda JAMMAT’ı bir araç olarak kullanma taraftarıydılar. Zira Amerika Birleşik Devletleri Türkiye’ye yapılacak askerî yardım programını NATO tarafından Türkiye için belirlenen kuvvet hedeflerinin doğurduğu ihtiyaçların karşılanmasına dayandırmayı düşünüyordu.¹⁰⁷⁸ Bu kapsamda tarafların (Türkiye-JAMMAT-NATO) eş güdüm içerisinde çalışabilmesi adına ortak toplantılar düzenlenmeye başladı.

Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar JAMMAT Şefi Tümgeneral Arnold’un 26 Haziran-1 Temmuz 1952 tarihleri arasında Paris’teki Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı’na (SHAPE) ve 19-24 Ağustos 1952 tarihleri arasında Frankfurt ve Londra’daki Amerikan askerî temsilciliklerine yaptığı ziyaretlerdir. NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) General Dwight D. Eisenhower ile de görüşen Tümgeneral Arnold’un temaslarındaki öncelikli amacı Türkiye’ye yapılan

¹⁰⁷⁷ **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, “Tümgeneral W.H. Arnold’dan Tümgeneral George R. Olmsted’e Mektup”, 14 Ocak 1952.

¹⁰⁷⁸ Örneğin, Amerikalılar 3 Kasım 1956 tarihinde yaptıkları “Türkiye’nin NATO ile Münasebetleri Hakkında Bir Muhtıra” başlıklı bildirimde bu durumu devam ettirme niyetinde olduklarını açıkça teyit etmekteydiler. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.62.381.10.

askerî ve iktisadi yardım programı ile NATO'nun planlamaları arasında uyum sağlamaya yönelik tedbirlerin alınmasıydı.¹⁰⁷⁹

1952 yılı Kış aylarıyla beraber ise bir adım daha ileri gidilerek ortak iletişimi sağlayacak bir muhabere ara yüzünün kurulması ve JAMMAT karargâhında Türkiye/Yunanistan-JAMMAT-NATO arasında yapılacak işlerin kayıtlarının tutulacağı bir kozmik alt-kayıt odasının teşekkülü görüşmelerine başlanılmıştı.¹⁰⁸⁰

JAMMAT'ın rolü bu tür edilgen faaliyetlerle de sınırlı kalmamıştır. 1953 yılı başından itibaren JAMMAT bilhassa Türkiye'nin NATO'ya tahsis ettiği tümenlerin NATO standartlarına ulaştırılmasına ve birliklerin en kısa zamanda seferber hale getirilmesine yönelik çalışmaları başlatmıştı. Bu nedenle SHAPE ve CINSCOUTH ile koordine halde çalışan JAMMAT personeli Türk Kara Kuvvetleri için belirlenen 1954 yılı kriterlerinin sağlanabilmesi için destek vermeye başladılar.¹⁰⁸¹

Diğer taraftan Amerikan askerî yardımlarının tahsisi konusunda da yine JAMMAT'ı esas alan bir anlayış içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Hiç şüphe yok ki bunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu sürdürme fikri esastır.¹⁰⁸² Zira Amerikalılar Türkiye'nin NATO üzerinden de ayrıca yardım sağlama çabalarına sert bir mukavemet göstermişlerdir. Türkiye'nin bu yöndeki talepleri reddedilirken, JAMMAT üzerinden yapılan yardımdan fazlasının beklenmemesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰⁸³ Bununla beraber Amerikalıların Türkiye'ye JAMMAT

¹⁰⁷⁹ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – June 1952", 27 Temmuz 1952; **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – August 1952", 27 Eylül 1952.

¹⁰⁸⁰ **NARA**, NND 964323, RG334/251A/1, "Monthly Progress Report of Aid to Turkey Program – November 1952", 20 Aralık 1952; **NATO Archives**, "Establishment of Sub-Registries in JAMMAT and JUSMAG", SGM-104-53, 22 Ocak 1953.

¹⁰⁸¹ Nathaniel R. Weber, "United States Military Advisory Assistance Groups During the Cold War, 1945-1965", Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Texas A&M University, 2016, pp. 107-108; **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, "Monthly Activities Report – January 1953", 27 Şubat 1953; **NATO Archives**, "Second Report on the Annual Review Corrigendum to C-M(53) 35", C-M(53) 35, 21 Nisan 1953.

¹⁰⁸² Bu durum akıllara İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ödünç Verme Kiralama Yasası (Lend & Lease) kapsamında Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği silah ve malzemenin İngilizler üzerinden verilmesini getirmektedir. Hatırlanacağı gibi, o dönemde İngilizler, Amerikalılarla bir anlaşma yaparak Türkiye üzerinde nüfuz sağlayabilmenin devamı için mezkûr yasa kapsamında verilecek olan silah ve malzemeyi kendi tekellerine almışlardır.

¹⁰⁸³ The Embassy in Turkey to the Turkish Ministry of Foreign Affairs: Aide-Mémoire, 19 Mayıs 1953, **FRUS**, 1952-1954, Vol.VIII, pp. 925-926. Arşiv belgelerinde benzer örneklerle rastlanılmaktadır. Örneğin; 9 Aralık 1953 tarihinde yapılan bir toplantıda Türk heyetinin başında bulunan Tuğgeneral Abdurrahman Ertem'in NATO planlarına uyum sürecinde gerekli olan bütün malzemenin JAMMAT tarafından temin edileceğine dair bilgi alındığını ve kaynağının NATO yetkilileri olduğunu söylemesi

ve NATO üzerinden yapılacak askerî yardımları birbirinden ayrı tutma temayülü ister istemez kafa karışıklığına ve yardımların aksamasına neden olmuştur. Amerikalılar bu durumu kabul etmekle beraber, sorunu Türkiye'nin NATO'ya girmesinden sonra işlerin daha kapsamlı hale gelmesine bağlamışlardır. Onlara göre, ortaya çıkan iki başlılık ve işleyişe artık Paris'in (SHAPE) de müdahil olması sıkıntının başlıca müsebbibiydi.¹⁰⁸⁴ Ancak yaşanan bütün sıkıntılara rağmen JAMMAT vasıtasıyla sürdürülen askerî yardım programının Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO standartlarına uyum sağlama sürecini hızlandırdığı da bir hakikattir.

3.3.3.4. NATO Standartları ve Türk Kara Kuvvetleri

NATO'ya üye olmasını müteakiben Türkiye özelinde çözülmesi gereken ilk sorun Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO bünyesinde hangi komutanlığın altında ve hangi şartlarda görev yapacağıyken, en az bunun kadar önemli bir diğer husus da Türkiye'nin hâlihazırdaki savunma planlarını ivedi biçimde NATO'ya göre revize etmesi ve ordusunu NATO standartlarına hazır hale getirmesiydi. Zira Türk Silahlı Kuvvetleri barış döneminde her ne kadar Türk yetkililerin emir ve komutasında kalacaksa da, doktrin, teşkilat ve teçhizat bakımından her an ittifakın diğer ülkeleriyle uyumlu halde bulunmak zorundaydı.¹⁰⁸⁵ Bu nedenle işe ilk olarak Türkiye'nin daha önce jeopolitik-jeostratejik konumu esas alınarak ve kendine has dinamikleri gözetilerek yapılan savunma planlarının değiştirilmesiyle başlandı.

Öte yandan Türkiye'nin üye olarak kabul edildiği dönemde NATO'da Kore Savaşı savaşı kaynaklı bir panik halinin etkili olduğu söylenebilir. Daha önce de belirtildiği gibi Kore Savaşı, nükleer askerî gücün bütün tehditlerine rağmen, konvansiyonel savaşların devam edeceğini tüm dünyaya göstermiştir. Dolayısıyla

üzerine Amerikalı muhatabı Yarbay Ewing bunun yanlış bir kanaat olduğunu ileri sürmüştür. Ewing'e göre JAMMAT'ın sağlamlaştırmakla yükümlü olduğu malzeme belliydi ve bu malzemeden daha farklı ve daha özel olanlarını NATO ve Türkiye kendi bütçelerinden karşılamalıydı. Bkz.: **NARA**, NND 964322, RG334/250/4, "Minutes of Combined Communications Board Meeting", 9 Aralık 1953. Keza hemen hemen aynı dönemde JAMMAT Şefi Tümgeneral Whitfield Shephard'ın verdiği demeçte JAMMAT'ı vergi ödeyen Amerikan vatandaşlarının "bekçi köpeği" olarak tanımlaması ve Amerikan halkının paralarının boşa kullanılmasına müsaade etmeyeceklerini belirtmesi Amerikalıların yardım konusuna bakış açılarını sarıh biçimde göstermektedir. Bkz.: "Equal Development of Army Might & Economy: Aim of American Aid to Turkey", **The Times of India**, 11.08.1954, p. 12.

¹⁰⁸⁴ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, C.II, Kısım:2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 408.

¹⁰⁸⁵ Harris, **a.g.e.**, p. 49-50.

başta Batı Bloku'nun ve NATO'nun lideri konumundaki Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere, NATO üyesi devletler çıkması muhtemel bir topyekûn harbi esas olarak savunma planlarını gözden geçirmişlerdir.

Böylelikle dünyanın yakın zamanda topyekûn bir savaşa girmesinden çekinen Amerika Birleşik Devletleri Batı Bloku'nun diğer ülkeleriyle daha yüksek oranda katkırı ve taahhütlere sıkı bağılılığı esas alan bir siyaset izlemeye başlamıştı. Bu kapsamda Avrupalı müttefiklerine yaptığı yardımı arttırmış, NATO'ya tek bir merkezden komuta etme görevini üstlenmiş ve Avrupa kıtasına asker göndereceğini belirtmişti. Buna karşılık NATO üyesi diğer devletler de silahlanmayı ve NATO kuvvetlerini büyötmeyi kendi iktisadi kalkınmalarının önünde tutacak bir siyaset izleyeceklerini taahhüt etmişlerdi.¹⁰⁸⁶

Kabul edilen yeni planlama ölkelerin ordularını büyötmelerini ve savunma bütçelerini arttırmalarını zorunlu kılmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri Kore Savaşı başladıktan hemen sonra bu düşünceye uygun hareket ederek kara gücündeki asker mevcudunu ve savunma bütçesini arttıracak çalışmaları başlatmıştı.¹⁰⁸⁷ Diğer ölkeler de benzer hazırlıklara giriştiler. Fakat bu noktada Türkiye önemli bir çelişkiyle karşı karşıya kalmıştı. Zira Truman Doktrini sonrasında Amerikan Askerî Yardım Misiyonu tarafından uygulanan reorganizasyon programı Türk ordusunun asker sayısı bakımından küçültölürken vuruş kapasitesi açısından kuvvetlendirilmesi temeline

¹⁰⁸⁶ Turan, **a.g.e.**, s. 11-12.

¹⁰⁸⁷ Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Savunma Seferberliğı İdaresi Başkanı Charles E. Wilson'ın 1 Nisan 1951 tarihinde Başkan Truman'a verdiği "Amerikan Harp Gücünün Arttırılması" başlıklı raporuna göre savunma bütçesi ilk etapta 14 milyar dolardan 52 milyar dolara yükseltilmişti. Yine bahsi geçen raporda Amerika Birleşik Devletleri'nin Kore Savaşı'nın çıkmasıyla beraber ordusundaki asker mevcudunu arttırmaya başladığı ve 1951 yılı Nisan ayı itibarıyla mevcudun iki katına (3 milyon kişiye) çıkarıldığı vurgulanmaktadır. Keza askerî üretim tesislerinin kapasiteleri de hatırı sayılır derecede arttırılmıştır. Öyle ki Amerikan harp sanayisinin yılda 50 bin uçak ve 35 bin tank üretecek kapasiteye ulaşacağı düşünülmektedir. İlder Türkmen ve Fahir Yenice'nin birlikte tercüme ederek 28 Eylül 1951 tarihinde T.C. Başbakanlık Millî Savunma Yüksek Kurulu Genel Sekreterliğine sundukları bu raporun 50 sayfalık Türkçe tam metni için bkz.: Bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.38.230.01. Bununla beraber Amerika Birleşik Devletleri 1952 yılı Temmuz ayına kadar silahaltında iyi eğitimli ve iyi teçhiz edilmiş 3 milyon 600 bin askeri bulundurmayı amaçlıyordu. Bahsi geçen düşünce uyarınca muharebe etkinliğı yüksek 24 kara tümeni, 2,5 tümen + 2 hava tümeninden mürekkep Deniz Piyade kuvveti, 1161 gemiden oluşan bir Deniz kuvveti ve 95 hava grubundan müteşekkil bir Hava kuvvetinin muharip unsurlar olarak silahaltında tutulması hedeflenmişti. Arta kalan kuvvet ise lojistik destek unsurları ve diğer geri hizmet birimleri şeklinde düzenlenecekti. Detaylı bilgi için bkz.: **Birleşik Amerika Müdafaa Vekili ile Ordu, Deniz ve Hava Vekâletlerinin 1 Ocak 1951 – 30 Haziran 1951 Arasındaki Devreye Ait Raporları**, Çev. Kurmay Yb. Ertuğrul Erkmen, E.U. Basımevi, Ankara, 1954, s. 6-7.

istinat ediyordu.¹⁰⁸⁸ Aradan geçen beş yılda buna paralel bir işleyiş söz konusuydu. Dolayısıyla evvela bu çelişkiyi giderecek yeni bir planın hayata geçirilmesi gerekmektedir. Ne var ki gerekli planlama kısa zaman zarfında yapılmıştı: Türkiye ile ordusunu kademeli olarak büyütmesi konusunda anlaşılmiş ve bu konuda ihtiyaç duyacağı desteğin verileceği söylenmişti. Varılan mutabakat paralelinde Türkiye ilk aşamada 70 bin kişilik (yaklaşık %25 oranında) bir asker arttırımı yapacak ve 1952 yılı itibarıyla yaklaşık 300 bin kişiye kadar düşürdüğü ordusunu 1953 yılı sonunda 370 bin kişilik mevcuda çıkaracaktı.¹⁰⁸⁹

Bununla beraber NATO kapsamında Türkiye'ye verilen görevin Truman Doktrini sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere ile beraber Türkiye'ye biçtikleri rolden çok da farkı yoktu. NATO'nun temel harp planlarına göre Yunanistan ve İtalya ile beraber Türkiye'nin de yer aldığı güney kanadı tali bir değere sahipti. Zira asıl önem verilen yer Almanya ve Batı Avrupa'ydı. Ne var ki Batı Avrupa'nın etkin şekilde korunabilmesi bağlamında güney kanadına stratejik bir rol atfedilmişti ve bu noktada en büyük mesuliyet Türkiye'ye düşüyordu. Jeopolitik konumu ve asker sayısının fazlalığı nedeniyle Türkiye hem ofansif hem de defansif açıdan Sovyetler Birliği'nin konsantrasyonunu dağıtıcı bir etki yapacaktı. Böylelikle Batı Avrupa'nın üzerinde baskı azaltılacaktı.¹⁰⁹⁰

Daha açık bir ifadeyle Türk Silahlı Kuvvetleri muhtemel bir Sovyet saldırısını bir süre tutacak, Sovyet planlarını sekteye uğratacak ya da en azından geciktirecek ve bir miktar Sovyet askerini kendi coğrafyasında alıkoyacaktı.¹⁰⁹¹ NATO'nun çizdiği genel stratejiye yine büyük ölçüde Amerika Birleşik Devletleri tarafından Amerikan

¹⁰⁸⁸ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 94-96; Fahri, **a.g.e.**, s. 88-89.

¹⁰⁸⁹ Munson IV, **a.g.t.**, s. 165.

¹⁰⁹⁰ Ali L. Karaosmanoğlu, "NATO'nun Dönüşümü", **Uluslararası İlişkiler**, C.I, No:40, Kış 2014, s. 9-10.

¹⁰⁹¹ Cemal Madanoğlu hatıratında bu konudaki bir anekdotu paylaşmıştır. Madanoğlu, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının hemen ardından Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan bir toplantıdan bahsetmektedir. Bahsi geçen toplantıda o dönem Dışişleri Bakanlığının NATO nezdinde görevlendirdiği bir delege olan Fatin Rüştü Zorlu'nun Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO ihtiyaçları gözetilerek revize edilecek yeni planlaması hakkında askerlere bilgi verdiğini anlatmaktadır. Buna göre Fatin Rüştü Zorlu Türk ordusunun yeni harp planı üzerine konuşmuş ve bir Komünist ülke taarruzu olursa, taarruzu savunma evresinde NATO'nun herhangi bir destek vermeyeceğini, NATO kuvvetleri karşı taarruz gücüne erişinceye kadar Türkiye'nin kendi başının çaresine bakacağını ve oyalama muharebeleri yaparak İskenderun Körfezi yakınlarına değin çekileceğini belirtmiştir. Ardından da bu körfezi çevreleyen dağlarda savunmaya devam edilecek ve NATO üyesi müttefik devletlerin Anadolu topraklarına yapacağı çıkarma güvence altına alınacaktı. Bkz.: Madanoğlu, **a.g.e.**, s. 337-338.

askerî kültürü esas alınarak şekillendirilmişti. Amerikan askerî kültüründe sonuç alıcı bir taarruza kalkılmadan önce imkânların topyekûn biçimde seferber edilmesi beklenmekte ve bu durumun sağlanabilmesi için de taktik geri çekilmeler uygun görülmekteydi. Yani nihai zafer için vakit kazanılması ve en elverişli zamanın beklenmesi gerekiyordu. Ayrıca yine Amerikan askerî kültürünün NATO planlamalarına bir başka tesiri de müttefik ülkelerden ittifakın çıkarlarına en faydalı olabilecekleri şekilde katkı sağlamalarının istenmesiydi. Bundan ötürü genel bir görev taksimatı çerçevesinde her ülkeye farklı roller verilmişti. Sovyetler Birliği ve Bulgaristan ile doğrudan hudut komşusu olan Türkiye ise büyük bir yükü üstlenerek muhtemel bir saldırı karşısında “önleyici-zaman kazandırıcı ülke” olacaktı.¹⁰⁹²

Böyle bir misyon üstlenen Türkiye’den öncelikle nicelik bakımından katkı yapması (ordusunu tekrardan büyütmesi) talep edilirken diğer taraftan da nitel bir gelişim sağlanması isteniyordu. NATO, eş güdümü sağlayabilme maksadıyla, ittifaka üye diğer Avrupa ülkelerinin de uymakla yükümlü oldukları bazı standartlar belirlemişti. Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı’nın (SHAPE) belirlediği standartlar Türkiye tarafından da aynı şekilde esas alınacaktı. Dolayısıyla Türk Kara Kuvvetleri’nin yeniden yapılandırılmasına ilişkin faaliyetler artık SHAPE standartları gözetilerek oluşturulacak yeni bir reorganizasyon programı dâhilinde sürdürülecekti.

Türk Kara Kuvvetleri’nin SHAPE standartlarına göre yeniden yapılandırılmasının ilk evresi doktrin birliğinin sağlanmasıydı ve bu konuda mutabık kalınmıştı. Daha önce de vurgulandığı gibi, Türkiye NATO’ya kabul edildiği 18 Şubat 1952 tarihinden itibaren harp planlarını NATO’nun belirlediği strateji ile uyumlu hale getirmeyi taahhüt etmiş ve gerek konvansiyonel gerekse nükleer bir harpte eş güdüm içerisinde hareket etmeye yönelik doktrinel çalışmaları başlatmıştı.

SHAPE standartlarına göre revize edilen yeniden yapılandırma programının ikinci unsuru harbe hazırlık faaliyetlerinin ve teşkilat yapısının düzenlenmesiydi. NATO bu konuya büyük bir önem ve öncelik vermektedir. Hatta ileride görüleceği üzere, yeniden yapılandırma programının eğitim, teşkilat ve teçhizat safhaları büyük ölçüde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin harbe hazırlık düzeyinin yükseltilmesi faaliyetlerine eklemlendirilmişti. Zira NATO açısından temel sorun, seferberliğin ilanı

¹⁰⁹² Güvenç, **a.g.e.**, s. 13-14.

sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin savaş durumuna en kısa sürede geçirilebilmesiydi. Dolayısıyla İngilizce askerî literatürde “M-Day (*Mobilization Day*)” adı verilen, seferberliğin başladığı ya da başlayacağı günde Türk Kara Kuvvetleri'ne bağlı birliklerin harbe hazırlık oranını ve muharebe etkinliklerini en üst seviyeye getirebilmek NATO için başlıca hedef haline gelmişti.¹⁰⁹³

Bu kapsamda yapılacak ilk iş Türk Kara Kuvvetleri'ne ait tümenlerin M-Day, M+15 Day¹⁰⁹⁴ ve M+30 Day¹⁰⁹⁵ birlikleri halinde sınıflandırılmalarıydı. NATO bu hususta çok keskin bir çizgi çekerek türk tümenlerinin muharebe etkinliğini NATO standartlarına göre ölçmeye başlamıştır. Aynı şekilde eğitim, personel, bakım ve teçhizat yönünden M-Day, M+15 Day ve M+30 Day kriterlerini taşımayan, bir başka deyişle 30 gün içerisinde muharebeye hazır hale getirilemeyecek birliklerin dikkate alınmayacakları da Türk makamlarına bildirilmiştir.¹⁰⁹⁶ Bununla beraber, niteliğin nicelikten önce gelmesi gerektiğini savunan NATO, Türk Kara Kuvvetleri'ne ait tümenlerin M Day, M+15 Day ve D+30 Day kriterlerini taşıyabilmeleri için ihtiyaç duyulan her türlü yardımın (para, eğitim, teçhizat vb.) yapılması gerektiğini de kendi bünyesinde kabul etmiştir.¹⁰⁹⁷

Diğer taraftan Türk askerî yetkilileri de bu konunun ehemmiyeti hakkında NATO yetkilileri ile aynı görüşü paylaşmışlardır. Örneğin; dönemin Korgeneral Necati Tacan Amerikalı yetkililere 1952 yılı Ağustos ayı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin muharebeye hazır toplam 14 tümeni (ülkenin doğusunda 5 piyade, 2 süvari tümeni / ülkenin batısında 6 piyade, 1 süvari tümeni) olduğunu ve bu tümenlerin SHAPE kriterleri esas alınarak %75'lik bir muharebe gücüne kavuşturulabilmesi için tasarlanan çalışmaların bütün hızıyla devam ettiğini vurgulamıştır.¹⁰⁹⁸ Yine Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Tümgeneral Cevdet Sunay da, Korgeneral

¹⁰⁹³ Dionysios Chourchoulis, *The Southern Flank of NATO, 1951-1959: Military Strategy or Political Stabilization*, Published PhD Dissertation (Yayınlanmış Doktora Tezi), Queen Mary University of London, 2010, pp. 170-171.

¹⁰⁹⁴ Seferberliğin başladığı veya başlayacağı tarihten itibaren en geç 15 gün içerisinde harbe tam olarak hazır hale gelinmesini ifade eder.

¹⁰⁹⁵ Seferberliğin başladığı veya başlayacağı tarihten itibaren en geç 30 gün içerisinde harbe tam olarak hazır hale gelinmesini ifade eder.

¹⁰⁹⁶ Garrett III, *a.g.t.*, p. 130.

¹⁰⁹⁷ **NATO Archives**, “Annual Review 1953: Report on Turkey”, C-M(53) 150, Part III TURKEY, 24 Kasım 1953.

¹⁰⁹⁸ **NARA**, NND 964325, RG334/250A/9, “Memo for Record”, 9 Ağustos 1952.

Necati Tacan'dan birkaç ay sonra, Amerikalı muhataplarına Genelkurmay Başkanlığının öncelikli amacını Türk Kara Kuvvetleri'ne ait tümen, kolordu ve orduların NATO standartlarına ulaştırılması olarak göstermiştir.¹⁰⁹⁹

1953 yılı sonuna değin Türk tümenlerinin harbe hazırlık derecesinde belirli bir gelişim sağlamayı amaçlayan NATO bunun için ihtiyaç duyulan ekipmanın sevkiyatını hızlandırmış ve gerekli eğitim faaliyetlerinin de aynı paralelde hızlandırılmasını istemiştir.¹¹⁰⁰ Keza M-Day, M+15 Day ve M+30 Day kapsamına giren askerî birliklerin personel ve silah/teçhizat eksiklerinin süratle tamamlanabilmesi için buna uygun TMK yapılarının oluşturulmasını da talep etmiştir.¹¹⁰¹ Diğer bir deyişle NATO genel planlaması uyarınca askerî birliklerin mevcutları bakımından büyütölmelerini isterken, muharebe etkinliklerini yüksek tutacak kaliteye sahip olmalarını da beklemiştir.

Bütün bu hareketliliğe rağmen 1954 yılına gelindiğinde Türk Kara Kuvvetleri'nin NATO standartları esas alınarak revize edilen reorganizasyon programında harbe hazırlık açısından istenen ivmenin yakalanamadığı görölmektedir. Zira NATO'nun hazırladığı savaş senaryolarına göre SHAPE'in sorumluluk alanı dâhilinde dokuz potansiyel muharebe alanı bulunurken, bunlardan biri de Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinden yapması muhtemel taarruzdu. Buna mukabil Türkiye'nin NATO'ya kabul edilışinin üzerinden neredeyse iki yıl geçmesine rağmen Sovyet sınırından gelmesi düşünölen bir taarruza karşı hemen hareket edebilecek dokuz tümen, on bağımsız piyade alayı ve zırhlı alay mevcuttu. Seferberliğin ilanından kısa süre sonra bu kuvvetin on dokuz tümen ve on müstakil alay ile daha desteklenmesi

¹⁰⁹⁹ NARA, NND 964322, RG334/250/6, "Memorandum for the Record", 12 Ocak 1953.

¹¹⁰⁰ NARA, NND 813010, RG330/15A/55, "Monthly Activities Report – May 1953", 10 Haziran 1953; NARA, NND 813010, RG330/15A/55, "Monthly Activities Report – July 1953", ?, ?, 1953.

¹¹⁰¹ NARA, NND 964322, RG334/250/2, "Briefing Paper on Turkey: Covering Political, Military, Economic and Historical Matters", 17 Mayıs 1954. Bahsi geçen M-Day konumundaki tümenler NATO standartlarında baz alındığında %85 oranında teçhiz edilmişken, herhangi bir çatışma söz konusu olduğunda kısa zamanda muharebeye hazır hale gelmeleri düşünölen M+15 Day konumundaki on tümen ise 1954 yılı itibarıyla %65 oranında teçhiz edilmiş haldeydiler. Bkz.: NARA, NND 943011, RG218/33, "Memorandum by the Chief of Staff, U.S. Army for the Joint Chiefs of Staff on Information Regarding Turkish Army", 5 Şubat 1954. Öte yandan NATO, Türkiye'den ordusunu büyütmesini talep ederken, bunun eldeki teçhizatın ve eğitimli personel sayısının gözetilerek yapılmasını istiyordu. Bunun için de M-Day, M+15 Day ve M+30 Day kriterlerini karşılayan mevcut birlikler Amerikan Kara Kuvvetleri'nin TMK'larını örnek alan bir teşkilatlanmaya kademeli olarak geçirileceklerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: NATO Archives, "Annual Review 1953: Report on Turkey", C-M(53) 150, Part III TURKEY, 24 Kasım 1953.

bekleniyordu.¹¹⁰² Ne varki bütün iyi niyetli çabalara rağmen seferber edilebilen kuvvet gerek nitelik gerekse nicelik bakımından yetersizdi.¹¹⁰³ Bu konuda arzu edilen ivme ise ancak 1956 yılı ile beraber yakalanacaktı.

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında teşkilatlanma açısından bir başka önemli yenilik, Soğuk Savaş döneminde öne çıkmaya başlayan psikolojik harp faaliyetleri kapsamında, Türk Genelkurmayı bünyesinde harbe hazırlık ve gayrinizami harbin yönetilmesi hususunda görev yapacak bir teşkilatlanmanın ihdasıydı. Bunun için ilk adım 22 Eylül 1952 tarihinde atıldı ve gayrinizami harbe hazırlık faaliyetlerini yürütecek olan yapı "Hususi ve Yardımcı Muharip Birlikleri" adıyla kuruldu.¹¹⁰⁴ Bu yapının adı 1953'de Seferberlik Tetkik Kurulu, 1970'de Özel Harp Daire Başkanlığı, 1992'de ise Özel Kuvvetler Komutanlığı (ÖKK) olarak değişecekti.

Türk Kara Kuvvetleri içerisinde kırılmaya neden olacak diğer bir değişiklik ise 1957 yılında meydana gelmişti. Fakat teşkilat yapısındaki bu değişimin kökeni 1954 yılına kadar uzanıyordu. Zira daha önce de bahsedildiği gibi, Kore Savaşı ile beraber artık konvansiyonel çatışmanın dünya geneline yayılabileceği gerçeği ile yüzleşen Amerika Birleşik Devletleri ordusunu büyötmeye ve askerî üretim kapasitesini arttırmaya başlamıştı. NATO üyesi müttefiklerinden de aynı şekilde hareket etmelerini isteyen Amerikalılar bir süre sonra savunma harcamalarını tolere edemeyecek duruma geldikleri için yeni bir arayışa girdiler. Bunun sonucunda ise “daha az maliyetle daha çok güvenlik” anlayışını esas alan bir strateji geliştirdiler. Bu stratejiye göre, NATO ittifakına üye ölkeler ister konvansiyonel ister nükleer olsun, maruz kalacakları her

¹¹⁰² **NATO Archives**, “Supreme Headquarters Allied Powers Europe: The New Approach 1953-1956, 3340/11-3/S/11/76, SHAPE, Belgium, 1976, pp. 38, 146.

¹¹⁰³ Türk ordusunun NATO'ya entegrasyonuna yönelik çalışmalar her ne kadar Amerikalılar nezaretinde yapılsa da, İngilizler de sürdürölen bu faaliyetleri yakından takip etmişlerdir. İngilizlere göre M Day kapasamına giren birliklere büyük önem veriyordu ancak M+15 Day kapsamındaki pek çok birlik savaşın başlamasından sonra 15 gün içerisinde seferber olabilecek halde değildiler. Hatta bu hedeften oldukça uzaktılar. İngilizler insan gücü ve eğitim kalitesi açısından da Türk ordusunun önceden belirlenmiş zaman dilimleri içerisinde seferber olabileceğinden şüphe duymaktaydılar. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **PRO FO** 371/117733. Öte yandan NATO'ya entegrasyon sürecinin ilk iki yılında harbe hazırlık çalışmaları açısından istenen ivmenin yakalanamamasını Amerikalılar da, İngilizler gibi, Türkiye'nin eğitim bakımından sınırlı bir insan gücüne sahip olmasına ve iç kaynakların yetersizliğine bağlıyorlardı. Bkz.: **NARA**, RG469/1, “Report on the Mutual Security Program in Turkey for the Six Months Ending December 31, 1953”, 12 Ocak 1954.

¹¹⁰⁴ Türk ordusunda psikolojik harbe yönelik faaliyetlerin yürütölmesi için meydana getirilen yapılanmada da yine Amerikalıların dahli bulunuyordu. Bu konuda teşkilatlanmanın nasıl olacağına dair Amerikan Askerî Yardım Misyonu ile dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Zekai Okan arasındaki yazışmalar için bkz.: **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, “Organization of Turkish Psychological Warfare”, 8 Ağustos 1952.

türlü saldırıya nükleer güçle karşılık vereceklerdi.¹¹⁰⁵ İttifaka üye diğer bütün ülkeler de Amerika Birleşik Devletleri gibi savunma harcamaları altında ezilir hale geldikleri için nükleer caydırıcılığa dayanan ve konvansiyonel savaşa hazırlık giderlerini azaltmayı vadeden bu fikri benimsemekte zorlanmadılar.

“Kitlesel Karşılık Stratejisi” adı verilen yeni anlayış Nato ittifakına üye orduların Kara Kuvvetleri’nde nükleer savaşa uygun, yeni bir teşkilatlanmayı benimsemesini gerektiriyordu. “Pentomik Yapı” adı verilen bu yeni teşkilatlanma taktik seviyedeki en büyük muharip birlik olan tümenlerin geleneksel üçlü yapı yerine beşli yapı esas alınarak düzenlenecekti. Beşli yapıda beş muharebe grubu esas olup her muharebe grubu alay boyutundaydı. Dolayısıyla tabur kuruluşları kaldırılacaktı. Alaylar ise beşli kuruluşun etkisiyle beş bölükten oluşturulacaktı. Yine topçu birlikleri de yine beşer bataryadan oluşmaktaydı.¹¹⁰⁶ Yüksek mobilizasyon ve aktif iletişim amaçlanarak yapılandırılan pentomik teşkilatlanma Türk Kara Kuvvetleri tarafından 1958-1968 yılları arasında uygulanmış ancak 1968 yılından itibaren tekrar geleneksel üçlü yapıya geçilmişti.¹¹⁰⁷

Ne var ki Pentomik teşkilatlanmaya intibak etmek Türkiye açısından hiç de kolay olmamıştır. Zira taktik ve operatif seviyede yüksek bir hareket kabiliyeti isteyen yeni yapılanma gereği NATO’ya üye ülkeler ordularını kolayca küçültebilirlerken, Türkiye Sovyetler Birliği ile doğrudan komşu olmasının doğurduğu tehdit algılarından ötürü asker mevcudunu azaltmak ya da hâlihazırdaki teşkilatlanmasını revize etmek konusunda uzun süre direnmiştir.¹¹⁰⁸ Bilhassa Sovyetler Birliği’ne karşı doğu

¹¹⁰⁵ Serhat Güvenç, “NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, **Uluslararası İlişkiler**, C.I, No:45, Bahar 2015, s. 105; Faruk Sönmezoglu, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, s. 60-61.

¹¹⁰⁶ Bert Chapman, **Military Doctrine: A Reference Handbook**, Praeger Security International, Santa Barbara, 2009, p. 16-17.

¹¹⁰⁷ Türk Kara Kuvvetleri’nde “Pentomik Tümen” teşkilatlanmasına geçiş süreci ve uygulamalar hakkında bkz.: **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 288, 330; Yamak, **a.g.e.**, s. 148. Öte yandan Türk askerî karar vericilerinin pentomik teşkilat yapısına pek ısınmadıkları söylenebilir. Örneğin, 25 Temmuz 1960 tarihinde o dönem Millî Birlik Komitesi’nin başında bulunan Orgeneral Cemal Gürsel, NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) General Lauris Norstad’a pentomik tümen yapısının Türkiye için verimli bir teşkilatlanma olmadığını zira bilhassa Doğu Anadolu’nun arızalı coğrafyasında müşkülât yaşandığını belirtmiştir. Bkz.: **PRO FO 371/154617**

¹¹⁰⁸ NATO’ya üye olduktan hemen sonra yapılan planlama gereği asker sayısını arttırmak zorunda kalan Türkiye ordusunu 1954’te 585 bin (464 bin kişi Kara Kuvvetleri Komutanlığı personeli) kişiye çıkarmıştı. 1957’de ise 626 bin (483 bin kişi Kara Kuvvetleri Komutanlığı personeli) kişiye çıkarılması kararlaştırılmıştı. Yine önceden yapılan planlamaya göre Türkiye’nin 1960 yılında yaklaşık 630 bin kişiyi silahaltında tutması düşünülüyordu. Buna karşılık resmî verilere göre Türkiye’nin nüfusu 1955 yılında 24,064,763 kişi, 1960 yılında ise 27,754,820 kişiydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND

sınırlarını koruyan Üçüncü Ordu'nun sorumluluk bölgesinden gelebilecek tehlikelere karşı Türk Genelkurmayı'nın bu bölgede fazla kuvvet tutma eğilimi bu mukavemetin arkasındaki en önemli nedendi.¹¹⁰⁹

Türk Genelkurmayı'nın birliklerin muharebe etkinliğini düşereceği endişesiyle bazı birliklerini lağvetmeye soğuk bakması karşısında gerek Amerika Birleşik Devletleri gerekse NATO'nun Türkiye'ye karşı ciddi bir baskı uyguladığı görülmektedir.¹¹¹⁰ Pentomik yapının gerektirdiği hareketliliğin sağlanabilmesi adına kolordu sayılarının azaltılmasını ve tümen karargâhlarının reorganize edilmesini isteyen NATO bu gayesine ancak 1959 yılında erişebilmişti.¹¹¹¹ Hiç şüphe yok ki bunda Türkiye'nin 1959 yılı başından itibaren nükleer silahlara ev sahipliği yapmasının önemli bir etkisi vardı.¹¹¹²

Bu yolla Türk Kara Kuvvetleri'nin teşkilat yapısı önemli ölçüde farklılaşmıştı. Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. yıldönümü münasebetiyle Genelkurmay Başkanlığının yayımladığı tarihçede 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından Türk Kara Kuvvetleri'nde teşkilat bakımından görülen değişim ve dönüşüm şu şekilde anlatılmıştır:

978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956; Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 523.

¹¹⁰⁹ 1949 yılında korgeneral rütbesinden emekli olmasını müteakiben Demokrat Parti saflarında siyasete atılan ve bakanlık da yapan Fahri Belen Türkiye'nin silahaltında fazla asker tutma eğilimi hakkında ilginç bir yorumda bulunmaktadır. Belen'e göre, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun başını çektiği bir grup Türkiye ne kadar büyük bir ordu beslerse o kadar fazla dış yardım alınacağına inanıyordu. Dolayısıyla 1956 yılı sonrasında NATO'nun mükerrer taleplerine rağmen Türkiye'nin asker sayısını azaltmama isteğinde bunun da etkisi vardı. Bkz.: Fahri Belen, **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960, s. 36.

¹¹¹⁰ Örneğin; dönemin NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı (SACEUR) General Lauris Norstad Sovyetler Birliği'nin NATO üyesi ülkeleri silahaltında büyük ordular tutmaya zorladığını, bu şekilde onları iktisadi çöküntüye sokma amacında olduğunu vurgulamaktaydı. NATO üyesi ülkelerin iktisadi sıkıntıya girmelerinin genel olarak NATO'ya da menfi biçimde yansıtacağını savunan Norstad, Türkiye'den de bu nedenle asker sayısını azaltılmasını istiyordu. Asker sayısını azaltacak ve bu sayede bazı birliklerini de lağvedecek olan Türkiye böylelikle Pentomik teşkilatlanmanın gerektirdiği reorganizasyonu da kısa zamanda yapabilecekti. Bkz.: **PRO FO 371/131111**.

¹¹¹¹ **PRO FO 371/144779**. Bu süreçte yapılan teşkilat değişikliklerindeki dalgalanmaları daha iyi anlayabilmek için şöyle bir örnek verilebilir: Türk Kara Kuvvetleri teşkilat yapısı içerisine İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve hemen sonrasında giren zırhlı tümenler Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun göreve başlamasından sonra yapılan tensikatta lağvedilerek zırhlı tugaylar halini almışlardı. Ne var ki Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını müteakiben uygulamaya sokulan yeniden yapılandırılma programı kapsamında bir kez daha zırhlı tümen kurulması yoluna gidilmişti. 1956 yılında emrine iki zırhlı tugayın verilmesiyle, taktik karargâh şeklinde kurulan 1'inci Zırhlı Tümen bu kez de pentomik teşkilatlanmaya geçildiği için Amerikan zırhlı tümenleri esas alınarak 1961 yılında tekrar kuruluş değişikliğine uğramıştı. Bkz.: Özdemir, **a.g.e.**, s. 27.

¹¹¹² Serhat Güvenç, "NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları", s. 106.

“... Amerikan ve NATO yardımlarından da faydalanan Türk Kara Ordusu, günden güne, yepyeni bir çehre aldı. Ordu karargâhları yeterli duruma geldi. Karargâh teşkilatı ve kadroları, sevk ve idare ve ordu hizmetlerini yürütecek gibi yeni baştan düzenlendi. Personel ve lojistik desteğini yeterince sağlayacak bir seviyeye geldi. Hareket kabiliyeti arttırıldı. Fazla görülen bazı tümenler ile eski kuruluş ve kadrolara göre teşkil edilmiş birliklerden bazıları lağvedildi. Mevcutlar daha güçlü hale sokuldu.

... Bu dönemde piyade sınıfında büyük değişiklikler oldu. Kısır bir kadroya sahip piyade alay ve tabur karargâhlarında tümenlerdeki şube müdürlüklerine karşılık kısımlar (yani “S’ler”) teşkil edildi... Alay ve tabur karargâhları, karargâh ve servis birlikleri ile her türlü barış ve muharebe görev ve ihtiyaçlarını karşılayacak gibi teşkilatlandırıldı...”¹¹¹³

Öte yandan NATO üyeliğinin ilk zamanlarında, SHAPE standartlarına yükseltilmeye çalışılan harbe hazırlık faaliyetleri bazı manevra ve tatbikat organizasyonları ile de sınanmıştı. Bunlar arasında 30 Eylül-7 Ekim 1953 tarihleri arasında yapılan Weldfast Tatbikatı, 1-7 Eylül 1954’te düzenlenen Keystone Tatbikatı, Kasım 1954’te icra edilen Turkish SKY II Tatbikatı örnek gösterebilir. Türkiye’nin doğu ve batı sınırlarında konuşlanan Birinci ve Üçüncü orduların katıldığı bu organizasyonlarda genellikle mütecaviz unsurların tehdidine karşı en kısa zamanda reaksiyon verebilme, müşterek harekâtı etkin biçimde yapabilme ve kısa sürede savunma pozisyonundan taarruz pozisyonuna geçebilme kapasitesinin yükseltilmesi üzerinde yoğunlaşıyordu. Tatbikat ve manevraların sonunda yapılan eleştirilerle de harbe hazırlık seviyesinin düzeyi ortaya konmaya çalışılıyordu.¹¹¹⁴

SHAPE standartlarına göre revize edilen reorganizasyon programının üçüncü unsuru Türk ordusunun eğitim seviyesinin yükseltilmesiydi. Ancak bu noktada öncelikle şu hususun altını çizmekte fayda vardır: Türkiye’nin Şubat 1952’de NATO’ya üye olmasından önce Türk Genelkurmayı askerî eğitim amaçlarının belirlenmesinde yetkili merciydi. Reorganizasyon programını yürüten Amerikan Askerî Yardım Misyonu sadece tavsiye vermekte ve nihai kararı Türk Genelkurmayı’na bırakmaktaydı. NATO üyeliği sonrasında ise köklü bir değişikliğe

¹¹¹³ **Cumhuriyet’in 50’nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1973, s. 114; Erendil, “Hatıralar”, **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s. 123. Öte yandan Türk Genelkurmayı’nın Amerikan ve NATO modelindeki bir karargâh yapısını tam olarak 1954 yılı itibarıyla benimseyecekti. Bkz.: Serhat Güvenç-Mesut Uyar, “Lost in Translation or Transformation? The Impact of American Aid on the Turkish Military, 1947–60”, **Cold War History**, Routledge, Vol.22, 2021, p. 15.

¹¹¹⁴ Bahsi geçen tatbikat ve manevraların senaryoları, safhaları, birliklerin durumu ve durum tespitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, “Monthly Activities Report – Month of October 1953”, 1 Kasım 1953; **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, “Monthly Activities Report – September 1954”, 6 Ekim 1954; **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, “Monthly Activities Report – Month of November 1954”, 8 Aralık 1954.

gidilerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eğitim amaçlarının belirlenmesinde SHAPE tam yetkili hale gelmiştir.¹¹¹⁵ Dolayısıyla kolektif bir savunma örgütünü temsil ettiği için SHAPE'in askerî eğitim konusundaki direktiflerine büyük ehemmiyet verilmiştir.

NATO Türkiye'den aynı anda hem askerî personelin nitelik bakımından daha iyi hale getirmesini hem de askerî personel sayısını arttırmasını istediği için bu noktada bazı sorunlarla karşılaşıldı. Zira Türk yetkililer mevcut imkânlarla aynı anda iki talebin yerine getirilmesini mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Dolayısıyla 1954 yılından itibaren SHAPE yetkilileri yapılan toplantılar sıklaştırılarak, başta barınma ve tesis sorununun çözülmesi olmak üzere, Türk ordusunun eğitim düzeyinin yükseltilmesinin önünde engel olarak görülen hususları gidermeye yönelik tedbirlerin alınması hakkında görüşmeler yapılmıştır.¹¹¹⁶

Yapılan görüşmelerde Türk Kara Kuvvetleri'nin eğitim seviyesi açısından NATO standartlarını yakalayabilmesi için gerekli olan kriterler üzerinde durulmuştur. Buna göre;

- * Eratın yüksek bir okuma-yazma oranına sahip olması,
- * Astsubay ve subay kadrolarının öngörüldüğü şekilde doldurulmaları,
- * Eğitim faaliyetleri için gerekli olan fonların sağlanması,
- * Nitelikli eğitmenlerin arttırılması,
- * Malzeme sıkıntısının giderilmesi,
- * Mekanik bilgi veya istidada sahip personelin sayıca çoğaltılması konusunda karşılıklı mutabakata varılmıştır.¹¹¹⁷

Öte yandan NATO'nun 1954 yılı itibarıyla er eğitim merkez sağlıklı biçimde faaliyet göstermesi ve acemi eğitim tümenlerinin kurulması noktasında ziyadesiyle hassas olduğu söylenebilir. Bunda en önemli sebep, bir yandan Türk Kara Kuvvetleri'nin ekseriyetini oluşturan erbaş ve erlerin modern savaşın gerekliliklerini yerine getirebilecek duruma getirilmesi diğer yandan ise herhangi bir Komünist ülke saldırısında öncelikle müdahale edecek olan M-Day konumundaki tümenlerden acemi askerlerin (özellikle de zorunlu askerlik hizmetlerini piyade ve topçu sınıfında yerine

¹¹¹⁵ NARA, NND 964266, RG334/256/119, "Training in the Turkish Ground Forces, 1953-1954", 13 Nisan 1953.

¹¹¹⁶ NARA, NND 813010, RG330/15A/55, "Monthly Activities Report – November 1953", 10 Aralık 1953; NARA, NND 964332, RG334/250/5, "Monthly Activities Report – April 1954", 10 Mayıs 1954.

¹¹¹⁷ NARA, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956.

getirecek olanların) çıkartılmasıdır. Böylelikle M-Day tümenlerinden beklenen muharebe etkinliğinin artacağını düşünülmüştür.¹¹¹⁸

Bu konuda beklenen hamle 1954 yılı ortalarında gelmiştir. NATO ve Amerikan Askerî Yardım Misyonu ile yapılan görüşmeler neticesinde acemi asker eğitiminin muharip askerî birliklerin içerisinde çıkarılarak müstakil talimgâhlarda verilmesi kabul edilmiştir. Aynı günlerde çıkan bir gazete haberinde bu durum kamuoyuna şöyle aktarılmıştır:

“Şimdiye kadar askere akınan gençlerin yetiştirilmeleri keyfiyeti verildikleri kıtada yapılmakta idi. Bu şekil hem eğitim hem de türlü vazifeler dolayısıyla yetişeni ve yetiştireni fazlaca yıpratmakta idi. Son zamanlarda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Amerika’da olduğu gibi eğitim merkezleri kurma yoluna gitmiş, bu hususlarda bazı etüdler de hazırlanmıştır. Önümüzdeki seneden sonra celbedilecek erler, sınıflarının eğitim merkezlerine sevk edilecek, orada eğitim gördükten sonra kendi birliklerine iltihak edeceklerdir.”¹¹¹⁹

Acemi asker eğitimi için müstakil talimgâhların kurulması sonrasında yeni uygulamadan kısa sürede müspet sonuç alınmıştır. 1955 yılında acemi eğitim merkezlerinde 72,500, sınıf okullarında 16,345 acemi asker eğitilmiştir. Ertesi yıl bu ise sayı acemi eğitim merkezleride 165,000’e, sınıf okullarında da 22,800’e çıkmıştır.¹¹²⁰ Bunun üzerine eğitim tümenlerinin genişletilmesi fikri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Susurluk’ta 57’nci Eğitim Tümeni, Denizli’de 58’inci Eğitim Tümeni ve Tokat’ta 59’uncu Eğitim Tümeni’nin faaliyet göstermesine karar verilmiştir. Yapılan planlamaya göre, celbedilen askerlerin evvela 2-8 hafta arasında temel piyade eğitimi verilecek, ardından da bu eğitimi alan askerler tertip edildikleri diğer sınıflarında o sınıfların gerektirdiği eğitim programına tâbi tutulacaklardı. Vatani görevlerini piyade sınıflarında yapacak olan askerler ise doğrudan piyade birlikleri gönderileceklerdi. Bu yolla yılda 186.000 acemi asker eğitilmesi hedeflenmişti.¹¹²¹ Belirlenen hedefe daha rahat varılabilmesi için ise 1956 yılında “Eğitim Kolordusu” kurulacaktır. Eğitim

¹¹¹⁸ NARA, RG469/1, “Report on the Mutual Security Program in Turkey for the Six Months Ending December 31, 1953”, 12 Ocak 1954. Acemi asker eğitimi için kurulan eğitim tümenlerinin Türk Kara Kuvvetleri’nin muharebe etkinliğini arttıracığı düşüncesine İngilizler de katılmaktadır. 18 Ocak 1955 tarihli bir İngiliz belgesine göre İngilizler yeni sistem rayına oturduğunda Türk Kara Kuvvetleri’ndeki muharip birliklerin acemi asker yetiştirmesi gibi bir handikap ortadan kalkacağını düşünmekteydiler. Bunun sonucunda ise Türk Kara Kuvvetleri’nin muharebe etkinliği ister istemez artacaktı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: PRO FO 371/117733.

¹¹¹⁹ Aktaran; Hürkan (Canbazoglu), a.g.e., s. 14.

¹¹²⁰ NARA, NND 978609, RG469/UD1400/32, “Analysis of Defense Plans Turkey”, January 1956.

¹¹²¹ NARA, NND 964322, RG334/250/6, “Plan for Expanding Training Divisions TUSAG Monthly Extracts Letters”, 14 Şubat 1956.

kolordusu yapısı iki yıl uygulanacak, 1958’de lağvedilecek, 1966’da tekrar teşkil edilip 1972’de bir kez daha kaldırılacaktır.¹¹²²

Bununla beraber daha önce belirtildiği üzere, Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun görev yapmaya başladığı dönemde Türk ordusunda vatani görevlerini yapmaya gelen erlerin %86’sı okuma yazma bilmezken, alınan bazı tedbirlere rağmen 1955 yılında bu oran Türk Kara Kuvvetleri’nin asli vurucu gücü olan piyade birliklerinde halen %70’in altına düşürülemedi. NATO’ya üyelik ile beraber uygulanan SHAPE kriterlerine göre ordudaki askerlerin temel askerlik eğitiminin gerektirdiği bütün bilgilere sahip olması zorunluluğu gerek Türk gerekse NATO yetkililerini daha radikal önlemler almaya sevk etmişti. Örneğin; 1958 yılında dönemin Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı’nın desteğiyle yılda 100 bin askere okuma-yazma öğretilecek bir programın başlatılmasına karar verilmiştir. Bir yıllık süreçte 6,6 milyon dolara mal olacağı düşünülen bu program NATO yetkilileri ile ve Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun telkinleri ile meydana getirilmiştir. Zira NATO yetkilileri her eğitimin uygulamalı biçimde verilmesinin mümkün olmadığını, bazı eğitimlerin yazılı metinler üzerinden okunarak halledilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.¹¹²³

1 Nisan 1959 tarihi itibarıyla başlatılmasına karar verilen bu uygulamaya göre, okuma-yazma bilmeyen her askere iki ay boyunca haftada 10 saat okuma-yazma ve basit matematik (aritmetik) dersleri verilecekti. Bu eğitim süreci erlerin askerlik hizmetlerinin sonuna kadar devam edecekti. Böylelikle o dönem yılda 240 bin acemi askeri bünyesine katan Türk ordusunda yine yılda 120 bin askere okuma-yazma öğretilmesi planlanmıştı. Amerikan ordusunda Uluslararası İş Birliği İdaresi Direktörü olarak görev yapan General William E. Riley’e göre bu program Türk Hükûmeti’nin o döneme değin giriştiği en önemli programlardan biriydi. Hatta Cumhurbaşkanı Celal Bayar dahi programa verilen önemi gösterebilmek maksadıyla kışlalarda yapılan dersleri bizzat izlemişti.¹¹²⁴

¹¹²² **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 329-330.

¹¹²³ “Turkey Attacks Army Illiteracy”, **The New York Times**, 19.08.1958, p. 2.

¹¹²⁴ “U.S. Aid Dollars Back Turk Army of Doubtful Value”, **The Chicago Daily Tribune**, 22.03.1959, p. 4. Diğer yandan, 17 Nisan 1959 tarihli *The New York Times* haberine göre acemi erlerin askerlik hizmetlerini yapacakları ilk yedi haftada toplam 30 saat Türkçe (okuma-yazma), 14 saat de aritmetik dersi alacakları belirtilmektedir. Bkz.: “Turkey Teaching Recruits to Read”, **The New York Times**, 17.04.1959, p. 4.

Ayrıca Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden sonra eğitim direktifleri kapsamında Türk Kara Kuvvetleri'nde daha önceki eğitime ilave olarak askerî askerî personele muharebe istihbaratı, amfibik harekât, NBC (Nükleer-Biyolojik-Kimyasal) harp uygulamaları, müşterek harekât, gayrinizami harp gibi konularda temel ve ihtisas eğitimleri verilmişti. Yine, astsubay sınıfının nitelik ve nicelik bakımından geliştirilmesine önem atfedilmiş ve gece eğitimlerinin iyileştirilmesi konusunda aksiyon alınması istenmiştir.¹¹²⁵

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında eğitim faaliyetleri açısından dikkate değer son bir gelişme ise İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri Türkiye'de müşavir olarak çalışan İngiliz askerî uzmanlarının 28 Aralık 1954 tarihi itibarıyla tamamen ülkelerine geri dönmeleridir. Böylece başta zırhlı birlikler, uçaksavar birlikleri ve istihkâm sınıfı ve askerî üretim tesislerinin reorganizasyonunda olmak üzere Türk Kara Kuvvetleri'nde yaklaşık on dört yıl süren İngiliz etkinliği de ortadan kalkmıştır.¹¹²⁶

Türk Kara Kuvvetleri'nin SHAPE standartlarına göre revize edilen yeniden yapılandırma programında bahsedilmesi gereken dördüncü ve son unsur ise teçhizatın iyileştirilmesidir.

Silah ve teçhizat konusunda Türkiye ile NATO'nun düşüncelerinin büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Zira teknolojik alt yapı ve askerî üretim tesislerinin durumu açısından kendi kendisine yeterli bir konumda olmayan Türkiye diğer hususlarda giderek SHAPE standartlarını yakalarken, kendisine verilen silah ve teçhizat konusunda aynı paralelde bir gelişme yaşanmamasını tutarsızlık olarak görmekteydi. Keza taahhüt edilen yardımların zamanında gönderilmemesi halinde M-Day ve M+15 konumundaki birliklerin SHAPE standartlarını yakalayamayacağı da aşikârdı.

¹¹²⁵ **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Record of Army Team Chief Conference", 17 Mart 1953; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "NATO-Turkish General Staff Conference on Training for 1954", 5-6 Kasım 1953; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Ranger Training", 16 Ocak 1956; **NARA**, NND 964322, RG334/250/6, "Combat Intelligence Training, Rifle Firing During Basic Training", 17 Kasım 1956.

¹¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sir James Bowker'dan Sir Anthony Eden'a, 14 Ocak 1955, **Further Correspondence Respecting The Affairs of Turkey**, Part 9, January to December 1955, (PRO FO 424/295), Printed for the use of the Foreign Office, Tarihsiz, p. 7; **PRO FO** 371/117733.

Diğer taraftan NATO'ya liderlik eden Amerikalılar da Türkiye'nin pakta üye diğer ülkelerden daha önemli bir rol oynadığını düşünüyor ve yaptığı işle orantılandığında düşük maliyetli bir savunma getirisi sağladığından ötürü Türkiye'nin daha fazla silah ve teçhizat talep etmesini haklı görüyorlardı.¹¹²⁷ Bu noktada Amerikalılara göre sorun, Türkiye'nin kapasitesini aşan derecede silah ve teçhizat talep etmesiydi. Öyle ki iki ülkenin askerî stratejileri ve bunlara uygun harp planlamaları birbirinden çok farklıyken, yeterli taktik ve teknik alt yapıya sahip olmayan Türkiye askerî yardımların başlamasından itibaren kendi tümenlerini Amerikan tümenlerine benzer bir donanım kavuşturmak amacındaydı.¹¹²⁸

Amerikalılar iki ülkenin de NATO üyesi olduğunu kabul etmekle birlikte, Amerikan ve Türk ordularının ihtiyaçları arasında önemli farklılıkların olduğunu düşünmekteydiler. Zira Amerikan ordusu dünya sathında her türlü muharebeyi ortalama düzeyde gerçekleştirebilecek bir esneklikte yapılandırılmıştı. Türk ordusu ise kendi coğrafyasında aynı anda, iki farklı ve geniş cephede mücadele edebilecek şekilde teşkilatlandırılmıştı. Fakat esnek bir yapısı yoktu. Yine Amerikan ordusu ülke stratejisi gereği dünyanın her yerinde taarruzi harekât düzenleyebilecek ve arkasında çok büyük bir lojistik-ikmal desteği olacak şekilde donatılmıştı. Buna karşılık Türk ordusu neredeyse diğer bütün NATO ülkelerinden daha az gelişmiş ve dışa bağlı haldeydi.¹¹²⁹

Bu hususta ilk hamle 1953 yılında yapıldı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de yardımıyla Türkiye'nin millî savunma bütçesi neredeyse yarı yarıya arttırıldı. Bunda amaç, NATO'ya entegrasyon sürecinde bilhassa makineli tüfek ve sair piyade silahları ile cephane ve muhtelif motorlu araçlar gibi küçük ölçekli, temel silah ve araç-

¹¹²⁷ **NARA**, RG469/1, "Report on the Mutual Security Program in Turkey for the Six Months Ending December 31, 1953", 12 Ocak 1954. İngilizlere göre bunda en önemli sebep, Türkiye'nin kendi jeopolitik ve jeostratejik konumunu olduğundan fazla önemsemesi ve Amerikalıların buna prim tanımasıydı. Bkz.: **PRO FO** 371/108017.

¹¹²⁸ Amerikalılar Türk Kara Kuvvetleri'ni reorganize etmeye başladıkları günden itibaren Türkiye'nin taleplerinden ziyade Sovyet ordusunun taktik ve teknik yapısını esas alan bir tavır takınmışlardır. Bkz.: **NARA**, NND 853005, RG330/18/79, "MAP - Military Missions", 18 Şubat 1950. Buna mukabil Türk Hükûmeti ise 1950'li yıllarda NATO nezdinde görev yapan Büyükelçi Zeki Kuneralp'in deyiimiyle "NATO'yu azami derecede değerlendirmek, limon sıkarcasına onu sıkmak, içinde ne varsa onu çıkarmak" amacındaydı. Kuneralp, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun şahsında vücut bulan siyaseti bu şekilde tanımlarken, Zorlu'nun bazen muhataplarının tahammül sınırlarını zorlayacak şekilde hareket edebildiğini fakat buna rağmen çoğu kez emellerine ulaştığını belirtmektedir. Bkz.: Zeki Kuneralp, **Sadece Diplomat**, İkinci Baskı, İstanbul Matbaası, 1982, s. 74.

¹¹²⁹ **NARA**, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956.

gereçlerin Türk Kara Kuvvetleri envanterine hızla sokulmasıydı. Böylelikle standartizasyonun daha hızlı şekilde sağlanması hedeflenmişti.¹¹³⁰

1954 yılında ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sadece önleyici bir savunma ordusu olarak kalmaması ve taarruz kabiliyetine de sahip olması için yeni bir çalışma başlatıldı.¹¹³¹ Özellikle Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumuna büyük değer veren Amerika Birleşik Devletleri Eisenhower bu konuya önemle eğilerek 1958 yılına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standartlarını yakalayabilecek bir TMK'ya sahip olabilmesi adına yüklü bir ödeneğin Türkiye'ye tahsis edilmesine giden yolu açtı.¹¹³²

Böylelikle 1954 yılından itibaren Türkiye'ye yapılan silah ve teçhizat yardımı ivme kazandı. Türk ordusunun envanterinde yer alan silah ve teçhizat gerek kalite gerekse kantite bakımından daha iyi hale getirilmeye çalışıldı.¹¹³³ Bu dönemde Türk Kara Kuvvetleri'ne verilen son teknoloji silahlar arasında en fazla öne çıkanlar M-47 tankları, Nike Hava Savunma Sistemi ve Honest John orta menzilli karadan karaya füzelerdi. Bilhassa dönemin en modern ve etkili tanklarından biri olan M-47'lerin verilmeye başlandığı 1954 yılı itibarıyla bu tanklar Orta Doğu ve Balkan coğrafyasında sadece Türk Kara Kuvvetleri envanterinde yer almaktaydı.¹¹³⁴ 1958 yılından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri envanterine girecek olan Nike Hava Savunma Sistemi ve Honest John orta menzilli karadan karaya füzeler ise Türk Kara

¹¹³⁰ Garrett III, **a.g.t.**, p. 141. Örneğin; Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından iki yıl geçmesine rağmen en temel silah olan piyade tüfeklerinde standartizasyon halen çok düşük oranlıydı. Türk Genelkurmayı'ndan Tuğgeneral Danyal Yurdatapan Amerikalılarla yaptığı görüşmede Türk Silahlı Kuvvetleri'nin envanterinde var olan piyade tüfeklerini NATO standartlarına uyumlu hale getirmek için yapılan çalışmaların tüm hızıyla devam ettiğini anlatmaktaydı. Yurdatapan Türk Silahlı Kuvvetleri envanterinde bulunan 7,9 milimetre çapındaki piyade tüfeklerinin yerine Amerikan M1 Garand piyade tüfeklerini ve bunlara uygun mühimmatı envantere sokabilmek için gerekli planların yapıldığını belirtmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **NARA**, NND 813010, RG330/15A/55, "Monthly Activities Report – Month of November 1954", 8 Aralık 1954. Ne var ki Amerikan basınına göre, Tuğgeneral Yurdatapan'ın korgeneral rütbesinde görev yaptığı 1959 yılında bile Türk Silahlı Kuvvetleri envanterinin sadece 1/3'ünü M1 Garand piyade tüfekleri oluşturacaktı. Bkz.: "U.S. Aid Dollars Back Turk Army of Doubtful Value", **The Chicago Daily Tribune**, 22.03.1959, p. 4.

¹¹³¹ "Offensive Action Mapped for Turks: NATO Stronghold to Become Springboard in Event of Enemy Aggression", **The New York Times**, 21.02.1954, p. 1.

¹¹³² Ulusal Güvenlik Konseyi Raporu: Türkiye Politikası Üzerine Görüşler, 28 Şubat 1955, **FRUS**, 1955-1957, Vol.XXIV, pp. 620-628.

¹¹³³ 1954-1960 arası süreçte Türk Kara Kuvvetleri envanterine giren silah ve teçhizat hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, s. 288-294; **Cumhuriyet'in 50'nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri**, s. 112-125; **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, s. 23-26; Celep, **a.g.e.**, s. 66-73.

¹¹³⁴ **PRO FO** 371/117733; Hürkan (Canbazoglu), **a.g.e.**, s. 156.

Kuvvetleri'nin NATO standartlarını ulaşmasında çok önemli bir adım olarak değerlendirilmişti. Türk yetkililer ise silah sistemleri sayesinde zaten güçlü olan savunma kapasitelerinin daha da iyi hale geleceğinin altını çizmişlerdi.¹¹³⁵

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standartlarını yakalayabilmesi için yapılan bütün bu faaliyetlerin sonunda hiç şüphesiz ki kayda değer bir gelişim sağlanmıştı. NATO üyeliğinin ilk dört yılında genel manzara şu şekildeydi:

Türkiye politik anlamda Batı ile samimi bir yakınlık içerisindeydi. Askerî bakımdan caydırıcılığı artmakla beraber NATO'nun kendisinden talep ettiği görevleri hakkıyla yerine getirebilmesi için birkaç yıl daha büyük çaplı yardımların devam etmesi gerekiyordu. İktisadi açıdan ise Türk ekonomisi ülkenin mevcut savunma ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda değildi. Dış yardım olmadan bu konuda herhangi bir başarıya ulaşılması ise beklenmiyordu.¹¹³⁶

1956 yılı itibarıyla Türkiye'nin SACEUR emrine verdiği askerî kuvvet NATO'nun M Day birliklerinin %28'ini, M+15 Day birliklerinin %23'ünü oluşturmaktaydı. M-Day standartlarını yakalayan dokuz tümen ülkenin doğu ve batı hudutlarına tertiplenmişti. Bu tümenler zırhlı tugaylar ve hudut alayları tarafından desteklenmekteydi. M+15 Day kapsamındaki toplam on adet tümen ise ülke geneline yayılmıştı.¹¹³⁷

Bununla beraber Türkiye 1956 yılı itibarıyla eğitim tümenlerini faal hale getirmiş ve demode tanksavar taburlarını kaldırmaya başlamıştı. Kaldırılan bu taburların yerine tümenlerin bünyesine daha modern tanksavar birimleri oluşturulmuştu. Keza ikinci kademe bakım birlikleri de SHAPE standartlarına göre reorganize edilmişti. Yine 1956 yılı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri Amerikan TMK

¹¹³⁵ Dönemin Başbakanı Adnan Menderes 9 Aralık 1957 günü bu konuda yaptığı açıklama için bkz.: "Amerika Bize GÜDÜMLÜ Mermi ve Roket Veriyor: Nike Tipi Uçaksavar GÜDÜMLÜ Mermisile Honest John Sahra Topçu Roketi Kırk Kilometredeki Hedefe Tam İsabet Kaydediyor", **Vatan**, 10.12.1957, s. 1-5; "Turkey Will Get U.S. Missiles for Its Army", **The Daily Boston Globe**, 10.12.1957, p. 9. Keza Başbakan Menderes 16 Aralık 1957 tarihinde, NATO Konseyi'nde yaptığı konuşmada Türkiye'ye 1958 yılından itibaren verilmesi planlanan Nike Hava Savunma Sistemi için ilk etapta iki taburun kurulacağını ve taburlarda görevli personelin Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitileceğini belirterek bunun için şükranlarını sunmuştur. Menderes'in yaptığı teşekkür konuşmasının İngilizce metni için bkz.: **BCA**, 030.10.00.00.16.85.04. Öte yandan, 1959 yılında ise aynı düşünce paralelinde bu kez orta menzilli Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesine başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uslu, **a.g.e.**, s. 137-138.

¹¹³⁶ Bkz.: **NARA**, RG469/1, "Report on the Mutual Security Program in Turkey for the Six Months Ending December 31, 1953", 12 Ocak 1954.

¹¹³⁷ **NARA**, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956.

yapısına büyük ölçüde uyumlu hale getirilmişti. Aynı paralelde topçu sınıfında batarya yapısının örtüşmesi (Türk Kara Kuvvetleri'nde bir bataryada dört, Amerikan Kara Kuvvetleri'nde altı top bulunuyordu) ve zırhlı birliklerde orta sınıf tanklarının zırhlı tümen envanterine girmesine yönelik çalışmalar sürüyordu. Ayrıca helikopterlerin de tümenlerin envanterlerine alınmalarına yönelik planlama devam ediyordu. Son olarak ise NATO planlarına uygun şekilde büyütülmeye devam edilen ordu 497 bin mevcuda ulaşmıştı. 1960 yılında asker sayısının 630 bin kişiyi bulması için çalışmalar da hummalı biçimde sürdürülüyordu.¹¹³⁸

Buna mukabil Amerikalılar Türk Kara Kuvvetleri'nin SHAPE standartlarına göre yeniden yapılandırılması sürecinde önceden belirlenen hedeflere -limitsiz bir fon tahsis edilse bile- en iyi ihtimalle 1960 yılı sonunda ulaşılabileceğine inanmaktaydılar. Türk Kara Kuvvetleri'nin her anlamda modern bir ordu haline gelmesi için 1965 yılının beklenmesi düşünülmekteydi. Çünkü eğitim ve teçhizat yardımına paralel olarak alt yapının da sağlıklı hale gelmesi gerekiyordu.¹¹³⁹ Dolayısıyla NATO döneminde revize edilen yeniden yapılandırma programının ilk zamanlarda belirlenen hedeflere tam olarak ulaştığını söylemek de mümkün değildir. Zira Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin ilk dört yılında her ne kadar kayda değer bir gelişim sağlansa da, ikinci dört yılın sonunda dahi Türk Kara Kuvvetleri'nin halen SHAPE tarafından talep edilen seviyeyi yakalayamadığı görülmektedir.

1960'lara gelindiğinde Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda nasıl bir manzaranın oluştuğuna dair en önemli veri kaynaklarından biri İngiliz asker ve sivil gözlemcilerinin yorumlarıdır. Zira İngilizler, Türk Kara Kuvvetleri'nin Amerikalıların nezaretinde sürdürülen yeniden yapılandırma programına gerek Türklerden gerekse Amerikalılardan daha soğukkanlı bakabilmişlerdir. Bu nedenle yaptıkları değerlendirmelerin daha gerçekçi ve oldukları söylenebilir.

Arşiv belgelerine yansıyan düşüncelerinde İngiliz asker ve sivil gözlemciler NATO reorganizasyonunun ikinci dört yılında, yani 1956-1960 arası süreçte Türk Kara Kuvvetleri'nin tabur seviyesine kadar olan taktik düzeydeki birliklerinin eskiye

¹¹³⁸ NARA, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956.

¹¹³⁹ Bu noktada belirtmek gerekir ki, 1956 yılı hesaplamalarına göre Türk Kara Kuvvetleri'ndeki birliklerin muharebe etkinliği Amerikan Kara Kuvvetleri'ndeki birliklerin %50'si düzeyindeydi. NARA, NND 978609, RG469/UD1400/32, "Analysis of Defense Plans Turkey", January 1956.

oranla daha iyi bir noktaya geldikleri konusunda hemfikirdirler. Bu birliklerde görev yapan subayların ve eratın eğitim seviyesi daha iyi hale getirilmiş ve birlikler birinci sınıf savaş materyali ile donatılmıştır. Keza modern silahların envantere girmesiyle beraber Türk askerî personelin teknik açıdan bilgi ve birikimleri daha önceki yıllara nazaran su götürmez biçimde artmıştır. Bunda teknik eğitime defeatle yapılan vurguların önemi büyüktür. Bilhassa topçu (ağır topçu-füze) ve istihkâm sınıfı önemli bir gelişim düzeyi yakalamıştır.

Ne var ki İngilizlere göre tabur seviyesinin üzerindeki birlikler için aynı durum söz konusu değildir. Bu düzeydeki birliklere komuta edecek subayların eğitim seviyeleri ve donanımları halen istenen ölçülere getirilememiştir. Modern harbin gerektirdiği komuta özelliklerini göstermekten uzaktırlar. Zira üst rütbeli subayların yüksek askerî eğitimden yoksun olmaları, inatçı karakterleri, çağ dışı eğitim anlayışları böyle bir durumun oluşmasına doğrudan etki yapmıştır.¹¹⁴⁰ Ayrıca verimsiz terfi sistemin buna olumsuz etki yaptığı yadsınamaz bir gerçektir.

İngiliz ataşemiliteri Tuğgeneral E. C. Mitford, Türk Kara Kuvvetleri hakkında yazdığı raporunda, bir NATO tatbikatı sonrasında buna dair kanaatinin arttığını belirtirken, Türk birliklerinin özellikle gece harekâtı yapmakta büyük sıkıntılar yaşadığını vurgulamaktadır. Mitford, saat 09.00-17.00 arasında mesai yapan üst subayların gece eğitimleri konusunda bilgisiz olduklarını belirtirken, tatbikat sonrasında görüştüğü bir Türk tümen kurmay başkanının gece muharebeleri ve eğitimleri konusunda son derece bilgisiz olduğunu ve hatta kendisine bu konuda sorulan soruları anlamakta dahi zorlandığını yazmaktadır.

Diğer taraftan modern orduların belkemiği olarak tanımlanan astsubay sınıfı da, Amerikalıların Türkiye'nin NATO üyeliği öncesinde ve sonrasında yaptıkları

¹¹⁴⁰ İngilizlerin görüşlerine benzer düşünceleri Kara Harp Okulu'nu 1939 yılında bitirmiş bir kurmay subay olan Talat Aydemir de zikretmektedir. Kara Harp Akademisi'nin ilk bölümünü (1949-1950) Alman askerî sisteminde, ikinci bölümünü (1953-1954) ise Amerikan askerî sisteminde okuduğunu belirten Aydemir, hatıratında Akademi'den mezuniyetini müteakiben tayin olduğu Genelkurmay Başkanlığı karargâhı hakkındaki izlenimlerini paylaşmaktadır. Bu dönemde karargâhta kendisinden başka Amerikan askerî sisteminde kurmay eğitimi alan bir Karacı subay bulunmadığına dikkat çeken Aydemir, Alman askerî sisteminde yetişen yaşlı-kıdemli subayların Amerikan askerî sistemine intibak etmekte zorlandıklarını anlatmaktadır. Aydemir'e göre yüksek askerî eğitim-öğretimden geçmemiş yaşlı subaylar zamanla kıskanç bir tavır sergilemişler ve sistemi baltalayıcı hâl ve hareketlerde bulunabilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 18-19.

bütün telkinlere rağmen nicelik ve nitelik açısından halen istenen düzeye getirilememiştir. Astsubay mevcudunun 1960 yılı arifesinde bile gerekenden %35 daha az olması büyük bir zafiyettir. İngilizlere göre astsubay sayısının arttırılması için mevzuat ile ilgili sıkıntıların çözülmesinin yanında, astsubayların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve kendilerine daha fazla para verilmesi gerekmekteydi. İngilizler bu konularda iyileştirme sağlanmadıkça sıkıntının devam edeceğini düşünüyorlardı.

İngilizler, ilginç bir şekilde, askerliğe rağbetin sadece astsubay sınıfı için değil, subay sınıfı için de düşük seviyede olduğuna işaret etmektedirler. Bu yüzden asteğmenlerin çoğu eğitim seviyesi ve yetkinlik bakımından muvazzaf subaylardan üstün halledirler.¹¹⁴¹

Teşkilatlanma açısından da istenen düzeye gelinememiştir. Benimsenen “Kitlel Karşılık Stratejisi”ne intibak amacıyla NATO’nun ve Amerika Birleşik Devletleri’nin özellikle 1957 yılından sonra Türkiye’den ordusunu tekrar küçültmesine yönelik taleplerde bulunması karşısında Türkiye ittifaka üyelik kapsamında gerekli çalışmaları başlatsa da, Sovyetler Birliği ile doğrudan sınır komşusu olması bu konunun ağırdan alınmasını beraberinde getirmişti. 1959 yılı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri 11 piyade tümeni, 3 dağ tümeni, 3 süvari tümeni, 2 jandarma tümeni, 1 zırhlı tümen karargâhı, 6 zırhlı tugay, Bağımsız Kore Tugayı, 5 hudut alayı, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı, 8 kolordu tank taburu, 1 tümen tank taburu (Birinci Ordu içerisinde) ve diğer birliklerden oluşan kağıt üzerinde büyük ancak muharebe etkinliği açısından halen istenen düzeye getirilememiş bir teşkilat yapısındaydı. Bu durumu tersine çevirmek isteyen NATO ile Sovyet tehdidi nedeniyle mukavemet gösteren Türk Genelkurmayı arasında gözle görülür bir anlaşmazlık vardı. Öyle ki Türk Genelkurmayı Doğu sınırlarını koruyabilmek adına daha fazla askerî kuvveti teşkilat yapısına katma amacındaydı. Zira Türk Genelkurmayı’na göre bazı birliklerin lağvedilip ordunun küçültülmesi çok riskli bir işti; bu yolla Türk Kara Kuvvetleri’nin muharebe etkinliği azalabilirdi. Dolayısıyla Türk Kara Kuvvetleri’ni daha kompakt, daha mobilize ve en son silah teknolojileriyle mücehhez hale getirecek mali ve askerî

¹¹⁴¹ PRO FO 371/144779.

yardımlar yapılmadığı sürece Türk Genelkurmayı orduyu küçültme konusuna sıcak bakmıyordu.¹¹⁴²

Buna ek olarak İngilizler, teşkilatlanma açısından Türk Genelkurmayı'nın her ne kadar Amerikan görünümlü J1 (Personel) ve J4 (Lojistik) başkanlıklarına sahip olsa da, yapı bakımından halen eski Alman modeline göre çalıştığını vurgulamaktaydılar. İngilizler bu durumun neredeyse bütün askerî yapıya sirayet ettiğine ve 1950'lerin ikinci yarısında bile Türk ordusunda Alman askerî sisteminin belirli ölçülerde hüküm sürdüğüne dikkat çekmişlerdir.¹¹⁴³

Öte yandan İngilizlerin dikkat çektiği bir başka ilginç husus da, 1956 yılında Tümgeneral Dewey'in JAMMAT Başkanı olmasından sonra Türk ordusunda Amerikan askerî etkinliğinin düşmeye başladığına dair kanaatleridir. Bunda en büyük etken, Tümgeneral Dewey'in kendisinden önceki JAMMAT Başkanı Tümgeneral Shephard kadar samimi-dürüst hareket etmemesi ve yüksek rütbeli Türk subaylar nezdinde güven tesis edememesiydi.¹¹⁴⁴

Yine de Türk ordusundaki Amerikan etkinliği 1960 yılı itibarıyla gözle görülür derecede baskın hale gelmişti. Eğitim talimnamelerinden askerî eğitim dokümanlarına, verilen taktik eğitimlerden kullanılan teçhizata kadar pek çok alanda Amerikan etkisi hâkimdi. Türkiye'nin askerî bilgi ve teknoloji üretememesi bu durumu kaçınılmaz kılmaktaydı. Bununla beraber teşkilat, teçhizat ve doktrinde hemen her konunun Amerikalılara sorulması uzun vadede Türk ordusu için büyük bir handikap oluşturacaktı. Ancak İngilizlere göre Amerikalıların askerî ve iktisadi yardımları olmasaydı Türk ordusunun İkinci Dünya Savaşı evvelindeki standartların ötesine geçmesi de mümkün değildi.¹¹⁴⁵

Bütün bunların yanında İngilizler 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan askerî darbeyi (*coup*) Türk ordusunun reorganizasyon programı açısından büyük bir tehdit olarak değerlendirmişlerdi. Zira 27 Mayıs 1960 gününden itibaren Türkiye'nin ve Türk ordusunun konsantrasyonu büyük ölçüde değişmişti. Ordunun içeride asayişini sağlamaya konsantre olması, yapılan tasfiyeler ve yeni tayinler reorganizasyonun

¹¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz.: **PRO FO 371/131111**; **PRO FO 371/154617**; **PRO FO 371/144779**.

¹¹⁴³ **PRO FO 371/130206**.

¹¹⁴⁴ **PRO FO 371/130206**.

¹¹⁴⁵ **PRO FO 371/144779**.

hızını düşürmüştü. İngilizlere göre durulmuş siyasi bir atmosferde ordu sadece reorganizasyona ve eğitime konsantre olsa bile eski ivme en erken 1962 yılı sonunda yakalanabilirdi.¹¹⁴⁶

İngilizlerin tespit ve tahminlerinde ne kadar haklı oldukları ise 1962 yılından itibaren yazdıkları raporlardan anlaşılabilir. Zira 1962 yılı sonunda Türk Silahlı Kuvvetleri halen SHAPE standartlarını yakalayabilmiş değildi. M-Day konumundaki birliklerin kadroları en fazla %85 düzeyine çıkarılabilmiş, teçhizat açısından ancak %70 doluluk oranı yakalanabilmişti. Teçhizat, bakım ve lojistik destek açısından sıkıntılar halledilebilmiş değildi. Astsubay ve ve hatta subay açığı ise bütün uğraşlara rağmen giderilememişti. Türk subaylar her ne kadar ordunun üç ila on dört gün arasında hazırlıklarını tamamlayarak savaşa hazır hale geleceklerini iddia etseler de, eldeki göstergeler bunu teyit etmekten uzaktı.¹¹⁴⁷ Bütün bu parametler yan yan koyulduğunda Türk Kara Kuvvetleri NATO dönemi reorganizasyonunun onuncu yılında dahi halen büyük ölçekli askerî güce sahip mütecaviz bir hasma karşı konvansiyonel bir savaşı uzun süre yürütecek düzeyde görünmüyordu. Yapılan en iyi tahminler Türkiye'nin böyle bir hasım ile ancak gayrinizami harbe başvurarak uzun süre savaşabileceği yönündeydi.¹¹⁴⁸

3.3.3.5. NATO Dönemi Reorganizasyonunun Türkiye Açısından Ortaya Çıkardığı Bilanço (1952-1960)

Türkiye'nin NATO'ya girişi hiç şüphe yok ki öncelikle konjonktürel bir zorunluluğun ve ülke üzerinde giderek artan Sovyetler Birliği baskısının ürünüydü. Gerek Cumhuriyet Halk Partisi gerekse Demokrat Parti iktidarlarının dış politikada NATO üyeliğine büyük bir önem vermesi bu durumun tezahürü olarak görülebilir. Zira Amerika Birleşik Devletleri ile doğrudan ve resmî bir ittifak kurulamaması bu

¹¹⁴⁶ PRO FO 371/153068.

¹¹⁴⁷ PRO FO 371/169541; PRO FO 371/169543. Bu konuda İngilizlerin düşünceleri ile örtüşen bir Amerikan yorumu için bkz.: "U.S. Aid Dollars Back Turk Army of Doubtful Value", **The Chicago Daily Tribune**, 22.03.1959, p. 4. Öte yandan, Türk ordusunun NATO standartlarına ulaşabilmesi yönündeki tartışmaların 1960'ların sonunda bile devam ettiği görülmektedir. Kara Harp Okulu'ndan 1944 yılında mezun emekli bir subay olan Orhan Erkanlı 15 Ocak 1968 tarihinde Milliyet gazetesinde yayımlanan yazısında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "asgari NATO standartlarına" erişebilmesi için üç yıllık zaman zarfında toplam 27 milyar lira ödenek gerektiğini vurgulamakta ve böyle bir rakamı dönemin Türkiye'si açısından "hayalin ötesinde bir fantezi" olarak nitelemektedir. Bkz.: Erkanlı, **a.g.e.**, s. 381.

¹¹⁴⁸ PRO FO 371/163858.

dönemde Türkiye'ye NATO şemsiyesi altına sığınmaktan başka bir çare bırakmamıştır.

Bununla beraber, NATO üyeliğinin Sovyetler Birliği tehdidine karşı etkin bir koruma sağlanması, “muasır medeniyet” olarak görülen Batı ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurulması ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi gibi faydalarının yanında birtakım siyasi, iktisadi ve askerî mahzurları da olmuştur.

Bu noktada öncelikli sorun, Amerika Birleşik Devletleri ve NATO ile ilişkiler kapsamında alınan askerî ve iktisadi yardımların gelecekte neden olabilecekleri handikapların sorgulanmamasıdır. Başka bir deyişle, Türk karar vericileri kısa vadeli planlamalar hazırlayarak günü kurtarmaya yönelik bir siyaset izlemişlerdir. Dolayısıyla yardımların hangi saiklerle yapıldığının üzerinde pek durulmamış, miktar ne kadar artarsa Türkiye için o kadar iyi olacağı düşünülmüştür.

Ne var ki kısa zaman içerisinde durumun hiç de böyle olmadığı anlaşılmış ve dışarıdan temin edilen askerî yardımlar sayesinde savunma giderlerinin azalacağına ve buna paralel olarak iktisadi yatırımların artacağına yönelik kanaat çok geçmeden yıkılmıştır.¹¹⁴⁹ Askerî yardımlar üzerinden sağlanan, satın alınan araç-gerecin kullanımı, bakımı ve muhafazasının ülke bütçesine ciddi derecede yük getirmesi¹¹⁵⁰ ile yüzleşen Türk devlet yetkilileri bunu muhataplarına iletse de müspet sonuç elde edilememiştir.¹¹⁵¹

İstatistikî verilere bakıldığında da Türk siyasi ve askerî yetkililerinin bu serzenişlerinde ne kadar haklı oldukları açıkça görülmektedir. Truman Doktrini'nin ilan edildiği 1947 yılında Türkiye'nin savunma harcamalarının toplam harcamaya oranı %36,2 düzeyindeyken, bu oran 1948'de %34,9, 1949'da %33, 1950'de %30,1,

¹¹⁴⁹ Bu dönemde büyük karargâhlarda subay ve dış temsilciliklerde askerî ataşe olarak görev yapan Bekir Tünay'a göre henüz 1949 yılında askerî yardımların savunma giderlerini azaltmadığı, aksine arttırmaya başladığı görülmüştü. Bekir Tünay, **Menderes Devri Anıları: Gördüklerim Bildiklerim Duyduklarım**, Nilüfer Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, Tarihsiz, s. 65. Öte yandan Nihat Erim de günlüğünde meseleyi daha farklı bir açıdan ele almakla birlikte, benzer ifadeleri kullanmıştır. Erim, 12 Haziran 1948 tarihi itibarıyla, silahlıdaki asker sayısının azaltılmasına karşı savunma bütçesine ayrılan bütçenin azaltılmadığına işaret etmiştir. Bkz.: Erim, **a.g.e.**, s. 277.

¹¹⁵⁰ Yapılan yardımlar ile temin edilen silah ve araç-gerecin ekonomik maliyetine bunların birtakım tali giderler de eklendiğinde bütçeye çok ciddi bir yükün bindiği görülmüştü. Örneğin; envantere sokulan silah ve araç-gerecin bakım giderleri, envanterdeki motorlu araç sayısının yükselmesiyle bunlara harcanan akaryakıtın da artması, yedek parça maliyetleri ve ikmal konusundaki diğer muhtelif sıkıntılar Türkiye'yi başlangıçta hiç öngöremediği bir darboğaz ile karşı karşıya getirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Celep, **a.g.e.**, s. 127-131.

¹¹⁵¹ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, C.II, Kısım:1, s. 59.

1951’de %29,4, NATO’ya üye olunan 1952 yılında ise %26,9 olarak kayda geçmiştir. NATO üyeliğinin ardından savunma harcamalarının artmaya başladığı ve 1953 yılı itibarıyla %30,2’ye, 1954’te %32’ye, 1955’te ise %35’e kadar çıktığı anlaşılmaktadır. NATO’nun stratejisini nükleer savaş konseptine göre revize etmesinden ötürü Türkiye’den ordusunu küçültmesini istediği süreçte ise savunma harcamaları bir parça düşmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1956 itibarıyla %27,9, 1957’de %25,4, 1958’de %28, 1959’da %25,8, 1960’ta ise %23,6’lık bir oranla karşılaşılmaktadır.¹¹⁵² Ancak yine de Türkiye, Amerikan askerî sistemine geçtiği 1947’den 1960’a kadar yıl bazında yaptığı toplam bütçe harcamalarının ortalama %29,8’ini ülke savunması için sarf etmek zorunda kalmıştır.

Evvela Amerikan askerî/iktisadi yardımlarının, ardından da NATO kapsamında yapılan yardımların ülke bütçesini rahatlatmaması, hatta bilakis arttırması Türk karar vericileri paniğe sevk ederek refleksif tepkiler vermelerine neden olmuştur. Bu durum ise yapısal çözümler üretilmesi yerine bir kez daha geçici çözümlere yönelinmesini ve dış kaynaklardan medet umulmasını beraberinde getirmiştir. Örneğin; 1954 yılı Ocak ayında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, aynı yılın Haziran ayında ise Başbakan Adnan Menderes Amerika Birleşik Devletleri’ne giderek Türkiye’ye daha fazla ekonomik yardım yapılması için temaslarda bulunmuşlardır.¹¹⁵³ Bu ziyaretlerde ve sonrasında gerek Bayar, gerekse Menderes’in muhataplarına karşı ortak vurguları Türkiye’nin Batı (NATO) ittifakı için çok önemli bir ülke olduğu, Batı ittifakının savunmasının Türkiye’den başladığı ve bu nedenle Türkiye’nin büyük bir orduyu silahaltında tutmak zorunda kalarak bütçesinin önemli bir kısmını savunma harcamalarına hasretmesiydi.¹¹⁵⁴ Ziyaretlerin ardından Türkiye’ye yapılan iktisadi yardımlar bir miktar arttırılacaktı fakat bahsi geçen yardımların düzeyi Türkiye’nin beklentilerini karşılamaktan oldukça uzaktı.¹¹⁵⁵

¹¹⁵² Türkiye’nin 1947-1960 dönemindeki savunma harcamalarının yıllık bütçe harcamalarına oranları hakkında bkz.: Özdemir, **a.g.e.**, s. 231-232.

¹¹⁵³ Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaş’tan Yeni Dünya Düzenine**, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2021, s. 83-84.

¹¹⁵⁴ Recep Bilginer-M. Ali Yalçın, **Türkiye Reiscumhuru Celal Bayar’ın Amerika Seyahatleri**, 1954, s. 46-52; McGhee, **a.g.e.**, s. 256; “Turkish Premier Here to Push Aid: Menderes to See President, Dulles and Weeks Today-Confers with Stassen”, **The New York Times**, 02.06.1954, p. 8; **BCA**, 030.10.00.00.40.238.15.

¹¹⁵⁵ Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 98-99.

Türkiye'nin böyle bir sıkıntı yaşamasında dış yardıma odaklı bir kalkınma anlayışını benimsemesi kadar yerli üretimi gereken düzeyde arttırabilecek bir siyaset izlenmemesinin de payı vardı. Amerikan askerî yardımları sonrasında iyice atıl bırakılan askerî fabrikalar yalnızca hafif silah, cephane ve stratejik önemi olmayan bazı ara mallarını üretir hale gelmişti. Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri askerî üretim yapan bazı fabrikalar bile devlet desteği alamadıkları için ev eşyası üretmeye başlamışlardı. Evveliyatta yerli askerî üretimin daha fazla maliyete neden olacağı fikri böyle bir durumun yaşanmasında öncelikli etki yapsa da, NATO üyeliği sonrasında dahi dış yardıma odaklı kalkınma siyasetinin devam ettirilmesi yerli savunma sanayinin geliştirilememesine, var olanın ise körelmesine yol açmıştı.¹¹⁵⁶

Böyle bir durumun yaşanmasında Amerikalıların da etkisinden söz edilebilir. Zira Amerikalıların, Türkiye'nin güçlü bir askerî üretim kapasitesine sahip olması gerektiğine dair düşünceleri büyük ölçüde “temennilerin” ötesine geçememiştir. NATO sonrası dönemde bile Türk askerî fabrikaları sadece küçük çaplı bazı offshore siparişlerle desteklenebilmiştir.¹¹⁵⁷

Öte yandan, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki askerî ilişkiler Türkiye'nin 1952 yılı Şubat ayında NATO'ya üye olmasıyla birlikte çok taraflı ve çok boyutlu hale gelse de, bu tarihten itibaren NATO, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki askerî ilişkilerin üzerine oturduğu bir zemin oluşturmuş ve ilişkilerin çerçevesini belirlemiştir.¹¹⁵⁸ Buna ek olarak, 1947'den itibaren askerî açıdan Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı hale gelen Türkiye, NATO'ya üye olmasını müteakiben bu kez de Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 3'üncü maddesine

¹¹⁵⁶ Aziz Akgül, **Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayinin Yapısı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987, s. 194; Saray, **a.g.e.**, s. 159.

¹¹⁵⁷ Amerika Birleşik Devletleri bir yandan ittifak yaptığı ülkelerin askerî güçlerini arttırmak isterken, diğer yandan da bu ülkelerin sahip olduğu yerli askerî üretim tesislerinin tamamıyla atıl durumda kalmamasını amaçlamıştır. Bu düşünce kapsamında “deniz aşırı ülkelere tedarik” şeklinde tanımlanabilecek bir siyaset geliştirmiştir. Buna göre ücretleri Amerika Birleşik Devletleri tarafından ödenmek koşuluyla, bahsi geçen ülkelere cephane ve muhtelif askerî malzeme siparişleri verilmiş ve bu yolla NATO üyesi ülkelerin ortak ihtiyaçlarının belirli ölçülerde karşılanmasına gidilmiştir. Türkiye'ye verilen ilk offshore sipariş 1953 yılı Mart ayındadır ve yaklaşık 8 milyon dolar değerinde top mermisi sipariş edilmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz.: Celep, **a.g.e.**, s. 147-152; “Turkey Gets NATO Shell Order in Her First U.S. Arms Contract – NATO Arms Order Awarded Turkey”, **The New York Times**, 06.05.1953, p. 1, 14.

¹¹⁵⁸ Böyle bir durumun oluşmasında Türkiye'nin NATO'yu salt Amerikan ittifakı olarak görme eğiliminin büyük payı vardı. Örneğin; İngilizlere göre bu düşünce Türkiye'nin mental anlamda Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlılığını arttırıcı bir etki yapıyordu. Bkz.: **PRO FO 371/137890**.

dayandırılan ikili anlaşmalarla Amerika Birleşik Devletleri'ne daha da bağımlı olacaktır.¹¹⁵⁹

4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Antlaşması'nın bahsi geçen maddesine göre, NATO'ya üye ülkeler Kuzey Atlantik Antlaşması'nın gayelerini daha etkin biçimde gerçekleştirebilmek ve silahlı bir saldırıya etkin biçimde karşı koyabilmek için birbirlerine karşılıklı yardımda bulunmak suretiyle, tek tek ve ortaklaşa biçimde hareket ederek mukavemet kapasitelerini koruyacak ve geliştireceklerdi.¹¹⁶⁰ İttifakın en güçlü ülkesi ve tartışmasız lideri olan Amerika Birleşik Devletleri ise bu maddeye istinaden Batı ittifakı içerisindeki nüfuz alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu bağlamda 19 Haziran 1951 tarihinde, Londra'da imzalanan ve esas itibarıyla NATO üyesi ülkelerde bulunan Amerikan askerlerinin yetki, sorumluluk ve bağımsızlıklarını düzenleyen “Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme” ile bir adım daha ileri gidilmiştir.¹¹⁶¹ Zira Amerika Birleşik Devletleri'nin ittifaka üye diğer devletlerde kuracağı üs ve tesislerin hukuki altyapısı ve Amerikalı sivil ve askerî personelin tâbi olacağı uygulamalar bu sözleşme esas alınarak şekillendirilecektir.

Türkiye ise 23 Haziran 1954 tarihli “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Kuzey Atlantik Antlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin Tatbikatına Müteallik Anlaşma” ve aynı gün kabul edilen “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması'nın Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma” başlıklı nota ile Amerikalılara önemli birtakım yetki ve ayrıcalıklar vermeyi teyit etmiştir.¹¹⁶² Ne var ki Amerikalılara verilen yetki ve ayrıcalıklar zamanla bağımsızlığa kadar gidebilmiştir. Örneğin; Amerikalılar Türk yetkililere haber vermeden Türkiye üzerindeki üslerinden yabancı ülkelere karşı hasmane nitelikli askerî faaliyetlerde bulunabilmiş ya da Türk

¹¹⁵⁹ Uslu, **a.g.e.**, s. 99-100.

¹¹⁶⁰ **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, s. 14.

¹¹⁶¹ Türkiye'nin 25 Ağustos 1952'de iltihak ettiği sözleşmenin Türkçe tam metni için bkz.: Kuzey Atlantik Andlaşması'na Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme, (10 Mart 1954), **Resmî Gazete**, 6375/8663; Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, s. 194-212. Keza yirmi maddelik bu sözleşmenin içeriği hakkındaki akademik bir yorum için bkz.: Ömer İlhan Akipek, “NATO Kuvvetleri Sözleşmesi'ne Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXIV, No:1, 1967, s. 9-25.

¹¹⁶² Bahse konu sözleşmenin ve notanın Türkçe tam metinleri ve Türkiye açısından doğurduğu sakıncalar hakkındaki yorumlar için bkz.: Tunçkanat, **a.g.e.**, s. 171-182.

topraklarında suç işleyen Amerikalı personel Türkiye’de yargılanamaz hale gelebilmiştir.¹¹⁶³ Yani bu sayede Amerika Birleşik Devletleri’nin, Türkiye ile çok sayıda açık ve gizli ikili anlaşma yaparak Türk ordusunun reorganizasyonu kapsamında verdiği askerî yardımları siyasi kazanımlara dönüştürmeyi başarmıştır.

Diğer yandan, daha önce bahsi geçtiği üzere Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ile NATO dönemi öncesinde de ikili anlaşmalar yapmıştı. Buna göre, 1947-1960 yılları arasında Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri ile yaptığı ikili anlaşmaların sayısı 34’tür.¹¹⁶⁴ Bu anlaşmalarla Amerikan askerî güçlerinin gönderilmesi, Amerikan askerî kuvvetlerince gerçekleştirilecek askerî tatbikatlar, Amerikan güçlerinin hukuki ve idari statüleri, İstihbarat faaliyetleri, Amerikan askerî kuvvetleri için harekât planları ve ortak kuvvetler için harekât planları gibi özel konularda düzenlemeler yapılmıştır. Dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri yukarıda zikredilen ikili anlaşmalarla Türkiye’de üs kurma, bu üslere personel ve teçhizat yerleştirme hakkını elde etmiş ve 1950’li yıllar içerisinde Türkiye’ye gelen Amerikan personelinin sayısı aileleriyle beraber 24,000’e ulaşmıştır.¹¹⁶⁵

Yukarıda sözü edilen siyasi, iktisadi ve adli mahzurlarının yanında, NATO kapsamında yapılan ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından koordine edilen reorganizasyon faaliyetlerinin Türkiye için bazı askerî sıkıntıları da beraberinde getirdiğini ifade etmek mümkündür. Zira NATO’yu tekeline alan Amerika Birleşik Devletleri NATO çerçevesinde geliştirdiği ve uyguladığı doktrinlerde dahi kendi ulusal gereksinimlerine yönelik bir anlayış izlemiş, değişen koşullarda bu doktrinleri kendi ihtiyaçlarına göre rahatça revize edebilmiş ve bunu yaparken müttefiklerinin

¹¹⁶³ Gerger, **a.g.e.**, s. 81-82; Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 199-210; Çağrı Erhan, **a.g.m.**, s. 553-559. Bu konularda verilebilecek en güzel iki örnek, 1958 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin Lübnan’a müdahalesi söz konusu olduğunda Türkiye’ye haber vermeden İncirlik Üssü’ne Almanya’dan getirdiği 1600 askerini yerleştirmesi ve 1959 yılında Amerikalı Yarbay Morrison’un Ankara’da hız limitini aştığı otomobili ile on bir Türk askerini mesai saatleri dışında ezmesine karşılık Türk mahkemeleri tarafından yargılanamamasıdır. Yapılan ikili anlaşma hükümlerince Amerikan makamları Morrison’un görevde olduğunu beyan ettikleri için Morrison Amerikalılar tarafından yargılanmıştır. Yargılama sonucunda Morrison kısa süreli görevden uzaklaştırma ve cüzi bir para cezası ile serbest kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 203; Uslu, **a.g.e.**, s. 183-189.

¹¹⁶⁴ Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 204.

¹¹⁶⁵ Bu noktada Türkiye’de kurulan askerî üs ve tesislerin yapısal farklılıklara sahip olduklarını da belirtmek gerekir. Zira Amerikan askerî üs ve tesisleri Amerikalıların kontrolündeyken, NATO askerî üs ve tesisleri Türk askerî personelin kontrol ve denetimindeydi. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, s. 116-120; Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 204-210; Uslu, **a.g.e.**, s. 100-101.

millî çıkarlarını çoğunlukla dikkate almamıştır.¹¹⁶⁶ Doğal olarak bu durum ittifaka en fazla katkıyı sağlayan ülkelerden biri konumundaki Türkiye'yi menfi biçimde etkilemiştir. İşaret edilen etkileri üç madde ile özetlemek mümkündür:

* Türkiye askerî birliklerini daha iyi teçhiz edebilmek ve muharebe etkinliklerini yükseltmek için NATO emrine vermiştir. Ne var ki Amerikan Askerî Yardım Misyonu veya Amerika Birleşik Devletleri'nin dahliyle NATO üzerinden reorganize edilen bu birlikleri teoride NATO'nun, pratikte ise Amerika Birleşik Devletleri'nin onaylamadığı durumlarda kullanmak siyaseten çok zor bir hale gelmiştir.

* Türk ordusunun ve dolayısıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin konuş, kuruluş, teçhizat ve doktrin yapısı Komünist ülkelerden gelecek bir taarruza göre şekillendirildiğinden ötürü 1947 yılı öncesine göre millî çıkarları gözetecek bir savunma anlayışından kopuş yaşanmıştı.

* Amerikan ve NATO askerî yardımları çerçevesinde yapılan yardımlar Türkiye'nin ikmal bakımından fazlaca bu yapılara bağımlı hale gelmesine neden olmuştu. Ayrıca verilen silah ve teçhizatın kullanımı konusunda getirilen sınırlamalar Türkiye'nin millî çıkarları açısından hayati önemi haiz durumlarda bile askerî güç kullanamamasını beraberinde getirmişti. 1964 yılında yaşanan olaylar nedeniyle Türk ordusunun Kıbrıs'a harekât düzenlemesi gündeme geldiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı engelleme bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden biridir. On yıl sonra Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlendiğinde Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye silah ambargosu koymasının arka planında ise bir süre önce yaşanan haşhaş/afyon krizi kadar Türkiye'nin NATO üyeliği vesilesiyle temin ettiği Amerikan menşeli silahları bu harekâta kullanmasının da etkisi vardı.¹¹⁶⁷

Kısacası Türkiye, NATO'ya üye olduğu 1952 yılından 1960 yılına değin ordusunu önemli ölçüde yeniden yapılandırma ve modernize etme imkânı bulsa da, ortaya çıkan bilançonun aktif ve pasif hanelerine bakıldığında Türkiye'nin kazanımları kadar kayıplarının da olduğu görülmektedir. NATO üyeliği sonrasında Türk

¹¹⁶⁶ Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, s. 38-41; Ataöv, **Amerika-NATO ve Türkiye**, s. 207.

¹¹⁶⁷ İter Turan-Dilek Barlas, "Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 654-655; Erkanlı, **a.g.e.**, s. 392-393.

ordusunun harekât kontrolü bakımından kısıtlanması, bu konudaki yetkilerin önemli ölçüde NATO’ya devredilmesi ve ikmal yönünden ziyadesiyle bağımlı hale gelmesi bu dönemde Türk ordusunu askerî açıdan bir anlamda “topal ördek” kimliğine büründürmüştür. 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren bu sakıncalar kamuoyunda sıkça gündeme getirilecek ve Türk ordusunun 1947 öncesindeki serbestiye kavuşması için çıkış yolları aranacaktır. Ne var ki Soğuk Savaş’ın bittiği ve Doğu Bloku’nun çöktüğü 1990’lı yılların başlarında bile bu konuda istenen muvaffakiyetin sağlanamadığı söylenebilir.

SONUÇ

Türk Kara Kuvvetleri'nin 1880-1960 yılları arasındaki değişim ve dönüşümünde dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinin ne kadar etkili olduğunu ve model alınan askerî sistemlerin (Fransız-Alman-İngiliz-Amerikan) hangi ölçülerde egemen hale geldiklerini ele alan bu araştırmada öncelikle karar vericileri reorganizasyona gitme konusunda motive eden faktörlerin ele alınmasına çalışılmıştır.

Arşiv belgeleri merkeze alınmak üzere, birinci ve ikinci elden kaynakların analizi sonucunda ortaya çıkan temel sonuç, 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırmasında temel kıstasın askerî açıdan üstünlüğü herkesçe kabul edilen ülke ordusunun örnek alınması ve o ülkeden yardım talep edilmesi olduğudur. Bu tercihler yapılırken siyasi dinamiklerin etkileri yadsınmamakla beraber, askerî açıdan “Paradigma Ordu” olarak tanımlayabileceğimiz bu unsur 1700'lerin son çeyreğinden 1800'lerin son çeyreğine kadar Fransız ordusudur. Ne var ki muharebe alanında gösterdiği başarılarından dolayı 1800'lerin son çeyreğinden itibaren Fransız ordusunun yerini Alman ordusu almıştır.

Cumhuriyet döneminde Türk Kara Kuvvetleri üzerinde Alman askerî sisteminin etkisi devam ederken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan askerî ittifaka paralel biçimde kısa süreli bir İngiliz etkisinden söz etmek de mümkündür. Ancak savaşın hemen ardından dönemin en muktedir askerî gücü olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri ordusu model alınmış ve etkileri günümüze kadar sürecek olan Amerikan askerî sistemine geçiş çalışmaları başlatılmıştır. Bununla beraber, Kara Kuvvetleri haricinde yapılması düşünülecek askerî reorganizasyonda o alanın paradigma gücü kimse (İngiliz donanması, Fransız jandarması vb.) onun örnek alınması da yine bu düşüncenin bir tezahürüdür.

Öte yandan, yukarıda belirtildiği gibi, etkileri halen devam etmesi hasebiyle 1947 yılı sonrasında başlayan Amerikan askerî yardımları ve NATO üyeliği sonrasındaki değişim ve dönüşüm bu çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Böyle olmakla beraber 1882 yılından itibaren resmen altmış beş yıl, fiilen ise daha uzun bir zaman diliminde Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ne tesir eden Alman askerî sistemi de araştırmaya derinlik katması ve karşılaştırmalı analiz yapılabilmesi açısından ayrıntılı biçimde incelenmiştir.

Bu noktada 1870’li yıllardan itibaren sadece Avrupa’da değil, Güney Amerika’dan Uzak Doğu’ya kadar uzanan bir coğrafyada çok sayıda ülkenin benimsediği Alman/Prusya askerî sisteminin kısa zaman içerisinde Osmanlı Kara Kuvvetleri’ne de nüfuz ettiği görülmektedir. 1882 yılında dört Alman subayından müteşekkil bir askerî yardım misyonu ile başlayan süreç 1918 yılı sonunda yirmi beş bine ulaşan Alman askerî personelin Osmanlı topraklarında görev yapmasını beraberinde getirmiştir.

Almanların Osmanlı Devleti nezdinden bu denli nüfuz kazanmasında en etkili şahsiyet hiç şüphesiz ki Colmar Freiherr von der Goltz ya da nam-ı diğer Goltz Paşa’dır. İstanbul’a geldiği 1883 yılından itibaren önce Osmanlı askerî eğitim sistemi üzerinde, ardından da askerî teşkilat ve doktrin yapısında köklü bir reorganizasyon çalışması başlatan von der Goltz on iki yıl gibi kısa bir zamanda taraflı tarafsız pek çok kişinin kabul ettiği önemli işlere imza atmıştır. Goltz’ün çalışmalarından memnun kalan Osmanlılar ülkesine dönmesinin üzerinden on üç yıl geçtikten sonra bile kendisini tekrar Osmanlı hizmetine almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla İkinci Meşrutiyet döneminde ve Balkan Harbi sonrasında uygulamaya sokulan dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinde Alman sisteminin tercih edilmesinin büyük ölçüde Goltz’ün attığı sağlam temele dayandığı söylenebilir. Öyle ki Cumhuriyet döneminde dahi Goltz’e büyük bir saygı duyulacak ve hizmetleri şükranla anılacaktır.

Nitekim Goltz’e duyulan saygıya paralel olarak, Cumhuriyet döneminde Alman askerî sisteminin etkisi de aynı şekilde sürmüştür. Cumhuriyetin ilanı sonrasında eğitim için Almanya’ya askerî personel gönderilmesi ve 1925 yılından itibaren de Almanya’dan askerî uzman getirilmesi bunun kuvvetli bir kanıtıdır. Dolayısıyla farklı bir açıdan bakıldığında bu durum Alman askerî sisteminin kudretine olan inancın devam ettiğini göstermektedir. “İki savaş arası dönem” olarak da anılabilecek 1923-1939 sürecinde bilhassa Harp Akademileri’nde ve sınıf okullarında ders vermek üzere istihdam edilen Alman askerî uzmanlar Türk askerî sistemi ve Türk askerî personeli üzerinde etkili kurmaya devam etmişlerdir. Ancak Cumhuriyet’i kuran kadrolar siyasi mülahazaların da tesiriyle dış kaynaklı askerî reorganizasyon projelerinde tek bir askerî sistemin öne çıkmasını istememişler ve farklı alanlarda farklı ekollerden istifade etmeyi merkeze alan hibrit bir anlayış izlemişlerdir. Bu bağlamda süvari sınıfının ıslahında Fransa’dan, muharip tank taburunun kuruluşunda

Sovyetler Birliği'nden, askerî dağcılık eğitimleri için ise Avusturya'dan uzmanların getirildiği görülmektedir. Yine askerî personelin yurt dışı eğitimler kapsamında farklı ülkelere gönderilmesi de vakıadır.

İki savaş arası dönemde önceliği kalkınmaya vermesinden ötürü savunma harcamalarını ve yatırımlarını minimal düzeyde tutan Türkiye revizyonist bir dış politika izleyen İtalya ve Almanya'nın Avrupa'yı hızla bir savaşa sürüklediğini grerek 1930'ların ikinci yarısından itibaren ordusunu bir kez daha modernize etmeye çalışmıştır. Almanya ile ilişkilerini sıcak tutmakla beraber Türkiye, bu kez İngiltere ve Fransa ile bir askerî ittifak yapmış ve savaş dönemindeki reorganizasyon faaliyetlerini eğitim ve teçhizat temelinde sürdürmüştür. Ayrıca savaş esnasında gerek Almanya'ya gerekse Müttefik lke temsilciliklerine askerî heyetler gönderilerek savaş içerisindeki gelişmelerin ve yeniliklerin takibi amaçlanmıştır. Böylelikle Türkiye savaş dışı kalsa dahi Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda güncel değişmeleri ve yenilikleri esas alan bir yeniden yapılandırma süreci izlenmiştir.

Bu kapsamda özellikle zırhlı birliklerde, istihkâm birliklerinde ve uçaksavar birliklerinde İngiliz uzmanlara yer verilmesi ve Türk askerî personelin İngiliz ordusuna bağlı askerî yerleşkelerde eğitim almaları usul olarak kabul edilmiştir. Ne var ki bahsi geçen faaliyetlerin doktrine sirayet etmediği söylenebilir. Zira savaş esnasında ve hatta hemen sonrasında Alman talimnamelerinin cari olması bu görüşü destekler niteliktedir. Hiç şüphe yok ki bunun arkasında savaş ortamında günü kurtaracak, kısa vadeli bir reorganizasyon planlamasının etkisi vardır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki askerî revizyon ve reorganizasyon projelerinde İngiltere'nin yardımına başvurulmasının öncelikli sebebi kısa vadeli ihtiyaçların giderilmesine ve muharebe etkinliğinin en kısa sürede arttırılmasına yönelik motivasyon olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye'nin tehdit algılarının devam etmesi kapsamlı bir askerî reorganizasyonu kaçınılmaz kılmıştır. Özellikle savaştan dünyanın iki süper gücünden biri olarak çıkan Sovyetler Birliği ile sınır komşuluğu yapması Türkiye'yi bu konuda anksiyeteye varacak derecede teyakkuza geçirmiştir. Doğu Avrupa'da yayılmacı bir siyaset izleyen, Karadeniz ve Kafkaslarda da bu niyetini ortaya koyan Sovyetler Birliği karşısında Türkiye dönemin diğer süper gücü Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak yapma arayışlarına girmiştir. Doğrudan resmî bir ikili

ittifak söz konusu olmasa da, bu düşünce Türkiye'nin dönemin paradigma askerî gücü haline gelen Amerikan ordusunu örnek almasını beraberinde getirmiştir. Nihayetinde 12 Mart 1947 tarihinde ilan edilen Truman Doktrini sonrasında imzalanan anlaşma gereğince Türk ordusunu yeniden yapılandırmak üzere bir Amerikan askerî yardım misyonu görevlendirilmiştir. Bundan ötürü 1947 yılının ikinci yarısı itibarıyla Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda Amerikan askerî sistemi esas alınmış ve Alman askerî sisteminden tamamıyla farklı bir yapı arz eden Amerikan askerî sistemine geçiş süreci başlatılmıştır.

Türk Kara Kuvvetleri'nin yeniden yapılandırma süreci evvela TUSAG (*Turkey United States Army Group*), ardından da JAMMAT (*Joint Military Mission for Aid to Turkey*) ve JUSMMAT (*Joint United States Military Mission for Aid to Turkey*) çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir. Amerikalıların yeniden yapılandırmaya yönelik kapsamlı faaliyetleri, yer yer akamete uğrayacak düzeydeki bir mukavemetle karşılaşsa da, Türk Kara Kuvvetleri'nin teşkilat, teçhizat ve doktrin yapısında önemli kırılmalar yaşanmasını da beraberinde getirmiştir.

Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun Türk ordusunun reorganizasyonunu sağlamak üzere göreve başlamasının beşinci yılında ise Türkiye NATO üyesi olmuş ve yeniden yapılandırma çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Zira artık Türk Kara Kuvvetleri'nin harbe hazırlık faaliyetlerinden TMK yapısına yapısına kadar her alanda NATO kriterleri esas alınmış ve askerî ihtiyaçların karşılanmasında referans noktası NATO'nun belirlediği siyaset olmuştur. Ancak Türk ordusunun NATO'ya intibakına yönelik faaliyetler yine Amerikan Askerî Yardım Misyonu'nun nezaretinde yürütülmüştür.

Bütün bunlar yan yana getirildiğinde dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinin Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ne özellikle teçhizat modernizasyonu ve teknik bilgi transferi yönünden fayda sağladığı açık şekilde görülmektedir. Böyle olmakla beraber Türk Kara Kuvvetleri'ni derinden etkileyen iki ana ekolden Alman askerî sisteminin kabul edildiği dönem ile Amerikan askerî sisteminin benimsendiği sürecin mühim benzerlikler arz ettiği de söylenebilir. Araştırma süresince elde edilen bulgular bu kanaati destekler niteliktedir. Bahse konu benzerlikler genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

* Alman, Amerikalı ve hatta İngiliz askerî uzmanlara göre yeniden yapılandırma süreçlerinin başlangıcında Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin öncelikli sorunu silah ve teçhizat konusunda yaşanan zafiyet değildir. Yabancı askerî müşavirler öncelikli sorun olarak envantere giren ya da girecek silah ve teçhizatı verimli kullanabilecek nitelikli personelin azlığına işaret etmişlerdir. Başka bir deyişle, askerî eğitim ve öğretim konusunda yaşanan sıkıntıları gidermek hem Alman hem de Amerikan askerî yardım misyonlarının temel problemi haline gelmiştir.

* Dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinde vazife alan yabancı askerî uzmanlar eğitim ve kurslara katılan genç subaylardan bireysel anlamda genellikle memnun kalmışlardır. Ne var ki genç subaylar eğitim-öğretimlerini tamamlayarak kıt'alarına döndüklerinde eski usulde yetişmiş yaşlı birlik komutanlarının çoğunlukla kendilerine zorluk çıkarmaları veya onların önerilerine kulak asmamaları yabancı askerî uzmanların yoğun şikâyetlerine neden olmuştur. Bu durum, yani öğrenilen yeni bilgilerin hakkıyla tatbik edilememesi model alınan yeni askerî sistemin yerleşmesi kapsamında çok önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir.

* 1880-1960 yılları arasında Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyonunda görevli yabancı askerî uzmanların üzerinde fazlaca durdukları sıkıntılardan biri de subay ile erat arasında görev yapacak muvazzaf ara kademenin, yani günümüzdeki haliyle astsubay sınıfının zayıflığıdır. Bilhassa 19. yüzyıl ile beraber gerek teknik alanlarda gerekse eratin nitelikli hale getirilmesi noktasında orduların belkemiği olarak tanımlanan astsubay sınıfının nicelik ve nitelik bakımından istenen düzeyde olmayışı yabancı askerî gözlemciler ve uzmanlar tarafından Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin başlıca eksikliklerinden biri olarak telakki edilmiştir. Dolayısıyla yabancı askerî uzmanlar bu konuda süratle önlem alınmasını tavsiye etmişlerdir.

* Astsubay zafiyetine paralel biçimde, yabancı askerî uzmanlar Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri envanterinde yer alan silah ve araç-gerecin depolanması, kullanımı ve bakımı açısından yaşanan sorunlara da fazlasıyla dikkat çekmişlerdir. Hatta Amerikan Askerî Yardım Misyonu sadece bu sorunlara çözüm getirmekle görevli mobil ekipler kurmuş ve birliklerde denetim faaliyetleri düzenlemiştir.

* Alman ve Amerikan askerî yardım misyonları nezaretinde yürütülen dış kaynaklı askerî reorganizasyon projelerinde dikkate değer bir başka husus, yabancı askerî uzmanlarla yerli askerî personel arasındaki dil bariyeridir. Yabancı askerî uzmanlar

yerli askerî personel ile iletişimini tercümanlar aracılığıyla sağladığından yer yer yanlış anlaşılmalara ve hatta bundan kaynaklı sürtüşmeler ortaya çıkmıştır. Keza yabancı dil sorunu sözlü iletişimin yanı sıra yazılı bilgi aktarımı konusunda da benzer bir aksaklığa sebebiyet vermiştir. Özellikle doktrin birliğinin sağlanması açısından çok mühim bir yere sahip olan talimnamelerin ve talimatnamelerin tercümesinde dil bariyerinin menfi etkileri yaşanmış, bu durum ise yeniden yapılandırma süreçlerini oldukça yavaşlatıcı bir unsur haline gelmiştir.

* Model alman ülkenin askerî sistemine intibak ve doktrin birliğinin sağlanması bağlamında önemli bir yeri olan yabancı talimnamelerin uygulan(a)ması da askerî yeniden yapılandırma süreçlerinin diğer bir önemli sorunudur. Millî bünyeye uymayan ya da uygulama bakımından yerli imkân ve kabiliyetlerin yetersiz kaldığı noktalarda yabancı talimnamelerden istifade edilemediği görülmüştür. Bu soruna Osmanlı/Türk subayları sıkça kafa yormuşlardır. Sonuç olarak Osmanlı/Türk subaylarında millî bünyeye uygun yerli talimnamelerin yazılması hususunda genel bir kanaatin yerleştiğinden bahsedilebilir.

* Yabancı askerî uzmanların başka bir ortak şikâyetleri de askerî yardım talebi konusunda görüşmeler yapılırken sergilenen ilgi ve hevesin sürecin başlaması ile beraber ortadan kalkmasıdır. Zira hem Alman hem de Amerikan askerî yardım misyonları Osmanlı/Türk askerî personelini reorganizasyon süreçleri boyunca işi ağırdan almakla ve baştan savma iş yapmakla suçlanmışlardır. Böyle bir durumun oluşmasında hiç kuşku yok ki yabancı askerî danışmanlara verilen yetkinin düzeyi önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla yabancı askerî yardım misyonlarına fazla yetkinin verildiği her dönemde Osmanlı/Türk askerî personelinin bundan rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Zamanla bu rahatsızlık sürtüşmeye, ardından da mukavemete dönüşmüştür. Başka bir deyişle yabancı askerî danışmanlar Osmanlı/Türk askerî personeline üst perdeden baktıkları, dikteci ve samimiyetsiz davrandıkları her dönemde mukavemetle karşılaşmışlar, taleplerinin yerine getirilmesi noktasında sıkıntı yaşamışlardır. Buna karşılık yabancı askerî müşavir ya da misyonların tavır ve davranışları ne kadar empati ve saygı çerçevesinde olduysa, dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinde o kadar başarı sağlanmıştır.

* Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'nin reorganizasyon süreçlerinde görülen bir diğer benzerlik ise yeniden yapılandırmaya yönelik faaliyetlerin devlet bütçesine büyük bir

yük bindirmesidir. Bilhassa envanterdeki silah ve araç-gerecin modernizasyonu için çoğu kez karşı tarafın dikteye varacak telkinleri ile yapılan satın alımlar devlet bütçesine ciddi bir yük bindirmiştir. Keza satın alınan silah ve araç-gerecin depolanması, bakımı ve yedek parça temini de benzer bir maliyete neden olmuştur. Devlet bütçesi üzerine binen bu yükü hafifletmek için gösterilen çabalar ise gerek Osmanlı Devleti'ni gerekse Türkiye Cumhuriyeti'ni yardım aldıkları ülkelere siyasi ve iktisadi açılardan daha da bağımlı kılmıştır.

* Dış kaynaklı yeniden yapılandırma süreçlerinin dikkat çekici başka bir etkisi de muhtelif nedenlerle (eğitim/kurs, silah ve teçhizat alımı, ortak projelerin yürütülmesi, irtibat görevleri vb.) yardım alınan ülkeye gönderilen veya yardım alınan ülke insanıyla daha çok etkileşim halinde olan askerî personelin diğerlerine nazaran daha fazla politize olmasıdır. Böyle bir durumun oluşmasında kuşkusuz ki birbirinden farklı âmiller müessirdir. Ancak genel olarak yurt dışına çıkan ya da yardım alınan ülke personeliyle daha çok etkileşim kuran subayların dış dünyadaki hadiselerle daha yoğun alaka duymaları ve ülke sorunlarına farklı açılardan bakıp siyasi gelişmelerle daha yakından ilgilenmeleri bunda öncelikli etkiye sahiptir. İkinci Meşrutiyet (1908) ve 27 Mayıs (1960) dönemlerinde bu kapsamdaki subayların hâl ve hareketleri bahsi geçen duruma güzel birer örnek olarak kabul edilebilir.

* Askerî reorganizasyon süreçlerinde temin edilen yardımlar eninde sonunda siyasi amaçların yerine getirilmesi için birer araç olarak kullanılmışlardır. Almanlar bu yolla Osmanlı Devleti üzerinden doğuda nüfuz sağlamak isterken, Osmanlı askerî reorganizasyonunu silah satışları açısından fırsat olarak değerlendirmeyi de bilmişlerdir. İngilizler İkinci Dünya Savaşı döneminde yaptıkları askerî yardımları siyasi mecrada tahakküm aracı kullanmaya yoğun gayret göstermişlerdir. Yine aynı dönemde Nazi Almanyası da askerî yardımları azaltarak ya da arttırarak Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye amaçlamışlardır. Bunlara ek olarak Amerikalılar bir taraftan Türk ordusunun silah ve teçhizatını modernize etmenin gerekliliği üzerinde dururlarken, diğer taraftan ise verdikleri silah ve araç-gerecin kullanımını özel şartlara bağlayarak siyasi baskı kurmayı hedeflemişlerdir. Keza bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri'nden aldığı silah ve teçhizatın bakım masraflarını bile karşılayamaz hale gelen Türkiye'nin Amerikan iktisadi yardımlarına muhtaç bırakılmaya çalışılması da bu düşüncenin tezahürüdür. Daha farklı ve daha genel bir ifadeyle, dış kaynaklı

yeniden yapılandırma projelerinde silah ve teçhizat yardımlarının bağımlılığa etkisi çok fazladır. Projelerin uygulanmasından vazgeçilip yabancı müşavirler ülkelerine gönderilse bile, envantere sokulan silah sistemlerinden vazgeçmek kısa vadede kolay değildir. Bu durum ise kullanılan silah sistemini veren ülkeye silahı sistemini alan ülkeyi istediği şekilde manipüle etme ve şartlarını/taleplerini daha kolay kabul ettirme imkânı tanıyabilmektedir.

* Gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde görev yapan yabancı askerî danışmanların ortak özellikleri, aralarında “Türk dostu” olarak lanse edilenlerin bile kendi ülkelerinin menfaatlerini katıksız biçimde gözetmeleri ve sahip oldukları mahrem bilgileri ülkeleriyle paylaşmalarıdır. Bu çalışmada da vurgu yapıldığı üzere von der Goltz’dan Ritter von Mittelberger’e, Maximilian Braun’dan İngiliz ve Amerikan Askerî Yardım Misyonu üyelerine kadar neredeyse her yabancı askerî danışman bu şekilde hareket etmiştir.

Öte yandan reorganizasyon süreçlerinin başlangıç safhalarında önceki askerî sistemin tesiri kuvvetli biçimde devam etmiştir. Bunda ekol farkından kaynaklanan unsurların etkili olduğu düşünülebilir. Zira yaşanan intibak sorunu Osmanlı/Türk askerî personelinin bir süre için bocalamasına sebebiyet vermiştir. Örneğin, teoriye ağırlık veren Fransız askerî sisteminden uygulamaya önem atfeden Alman askerî sistemine geçilirken ya da Alman askerî sisteminden çok farklı parametreleri esas alan Amerikan askerî sistemine intibak sürecinde bu bocalamanın derin izleriyle karşılaşılacaktır. Böyle bir durumun oluşmasında ise Osmanlı/Türk askerî personelinin askerî reorganizasyon süreçlerinin başında prensip olarak yabancı askerî müşavirlerden bir şeyler öğrenip kısa zaman sonra bağımsız hareket etmek yönündeki eğilimleri öne çıkmaktadır. Dolayısıyla böyle bir düşünce zaman zaman eski sisteme özgü uygulamaların devamını zaman zaman da karma bir anlayışı beraberinde getirebilmiştir.

Bahse konu karma anlayışın gelişmesinde ihtiyaçların karşılanamaması kadar sosyo-kültürel özelliklerin de müessir olduğu anlaşılmaktadır. Zira dış kaynaklı askerî reorganizasyon esnasında yardım alınan ülkelerin normları aynı şekilde kabul edilmeye çalışıldığında, şekilciliğin ön plana çıktığı ve yeni askerî kültürün kolayca özümsemediği ifade edilebilir. Buna ek olarak, daha önce askerî açıdan işe yaradığı tecrübe edilen uygulamaların bir anda terk edilmelerinin cari olan sisteme büyük zarar

verdiği net biçimde görülmüştür. Hâl böyleyken model alınan sisteme kademeli bir geçişin en uygun yol olduğu bütün dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerinin ortak bir çıktısı haline gelmiştir.

Bunlardan başka, Türk Kara Kuvvetleri'nin dış kaynaklı reorganizasyonunda model alınan askerî sistemlerdeki bazı uygulamaların daha önce farklı şekillerde Türk ordusunda da tatbik edildiği göze çarpmaktadır. Aslında evrensel olan bu uygulamalar yardımı yapan askerî ülke tarafından revize edilip yazılı hale getirilerek özgün uygulamalar gibi kullanılmıştır. Dolayısıyla bu husus kadim millî uygulamaların üzerinde daha fazla kafa yorulması ve günün şartlarına adapte edilmesi zorunluluğunu da bir kez daha ortaya koymaktadır. Millî kültürün etkisi en fazla doktrinde ortaya çıktığı için uluslararası askerî ittifaklardan (NATO gibi) doğan yükümlülükler tamamıyla özgün bir doktrin üretmeyi kısıtlaya bile, özellikle talimnamelerin ülke şartlarına göre revize edilerek olgunlaştırılması ya da güncelleştirilmesi elzem görünmektedir.

Bu çalışmanın üzerinde durduğu başka bir önemli husus ise yabancı askerî sistemler ve yabancı askerî müşavirler ile yoğun etkileşime giren Osmanlı/Türk askerî personelinin bu durumdan hangi ölçülerde etkilendiğidir. Gerek arşiv belgeleri, gerek anı-hatırat türü eserler gerekse yabancı askerî personel ile yurt içinde ve yurt dışında ortak mesai yapan subayların beyanlarından Türk askerî personeli içerisinde mutlak bir Alman ya da Amerikan askerî profilinin yerleşmediği anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle, günümüzde sıkça zikredilen “Alman/Prusya tipi subay” veya “Amerikan/NATO tipi subay” profilinin Türk ordusu içerisinde yerleştiğinden kesin biçimde bahsetmek mümkün görünmemektedir. Şahsi ikbal kaygılarından ötürü model alınan askerî sisteme fazlasıyla angaje olan personel varsa da, bunlar istisnai düzeyde kalmıştır. Kaldı ki çalışma içerisinde verilen örneklerde de görüldüğü gibi, model alınan yabancı askerî sisteme fazlaca yakınlık/hayranlık duyduğuna inanılan kimseler dahi ülke menfaatleri söz konusu olduğunda yabancılara karşı ciddi mukavemet gösterebilmişlerdir.

Yukarıda tartışılan bulgulardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nden Erken Cumhuriyet dönemine kadar devam eden bir süreçte (1880-1960) Osmanlı/Türk Kara Kuvvetleri'ne tesir etmiş dış kaynaklı yeniden yapılandırma projelerini ele alan bu çalışma kronolojik/tematik özgünlüğü, kullanılan arşiv malzemesinin çeşitliliği ve

farklı askerî sistemleri mukayeseli biçimde ele alması bakımından alanında bir ilktir. Bu yönüyle kendisinden sonra yapılacak benzer çalışmalara rehber olacağı söylenebilir.

Diğer yandan, araştırma boyunca karşılaşılan temel sorun Cumhuriyet dönemi askerî belgelerinden kısıtlı ölçüde istifade edilebilmesidir. Araştırma esnasında her ne kadar Amerikan, İngiliz, Alman arşivlerinden etraflıca yararlanılmaya çalışılsa da, bilhassa konunun odak noktası olan Amerikan askerî sisteminin Türk Kara Kuvvetleri üzerindeki etkilerini Türk arşiv belgeleri üzerinden incelemek mümkün olmamıştır. Zira bu çalışmaya başlandığı dönemde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE) ve Millî Savunma Bakanlığı Lodumlu Arşivi bünyesinde bulunan askerî arşiv belgelerinden ancak İkinci Dünya Harbi ve Kore Harbi koleksiyonları araştırmacılara açılmıştır. Ne var ki bahsi geçen koleksiyonlarda sadece harp dönemlerine mahsus belgelerin (cerideler, harbe hazırlık faaliyetleri, harekât ve lojistik planlamaları gibi) bulunması araştırmacılar açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Dahası, çalışmanın odak noktası olan 1947-1960 yılları arasındaki dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetleri üzerine neredeyse hiçbir belgeye ulaşılamaması Amerikan ve İngiliz arşiv belgelerinde geçen ifadelerin teyidini zorlaştırmıştır. Dolayısıyla söz konusu kontrol ancak subay hatıralarından ve subaylarla yapılan mülakatlar üzerinden mümkün mertebe sağlanabilmiştir.

Bahsi geçen kurumlardaki belgelerin kısa zaman önce T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına intikali ile bu konudaki yapısal sorunların çözülmesine katkı sağlanacağı ümit edilmektedir. Böylelikle Cumhuriyet döneminde yürütülen dış kaynaklı yeniden yapılandırma projeleri yerli arşiv belgeleri üzerinden de tetkik edilebilecek ve daha nitelikli eserler ortaya çıkabilecektir. Yine yabancı arşivlerde yapılacak daha geniş araştırmaların bu çalışmanın eksikliklerini ikmal edeceği muhakkaktır. Dahası, Cumhuriyet dönemi askerî arşivlerine ulaşma noktasında mevzuattan kaynaklanan yapısal sıkıntılar aşıldığı takdirde bu çalışmanın kapsamına giren konuları müstakil şekilde ve daha ayrıntılı incelemek de mümkün hale gelecektir. Tematik ve kronolojik örneklerle somutlaştırmak gerekirse, dış kaynaklı yeniden yapılandırma faaliyetlerinde çok önemli bir konumu olan askerî sınıf okullarının reorganizasyon süreçlerindeki yerlerinin ve etkilerinin incelenmesi konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından büyük fayda sağlayacaktır. Benzer şekilde, bu çalışmanın

kronolojik açıdan nihayete erdirildiği 1960 yılı sonrasında devam eden reorganizasyon çalışmalarının nasıl bir seyir izlendiğinin tespiti de yine literatüre mühim bir katkı getirecektir.

Netice itibarıyla bu çalışmada 1880-1960 yılları arasında yürütülen dış kaynaklı askerî yeniden yapılandırma projeleri özelinde Osmanlı/Türk kamuoyunda oluşan bağımlılık hassasiyetine yönelik genel kanıyı teyit eder bulgulara ulaşıldığı söylenebilir. Zira Türk ordusunun reorganizasyonunda dış yardıma başvuru neredeyse her dönemde yardım alınan ülkeye ya da ülkelere askerî, iktisadi ve siyasi bağımlılığın arttığı görülmüştür. Çok boyutlu bir gelişim sürecinin hâkim olduğu reorganizasyon faaliyetlerinde teçhizat modernizasyonu ister istemez doktrin dönüşümüne, doktrin dönüşümü de yine aynı şekilde teşkilat yapısında birtakım değişikliklere yol açmaktadır. Dolayısıyla öncelikle iyi işleyen ve modern teknolojik gelişmelere ayak uydurabilecek düzeydeki yerli bir savunma sanayinin teşkili olmak üzere, dış etkilerden bağımsız bir millî askerî kültür oluşturulmasının ve bu yapıyı koruyacak tedbirleri almanın elzemliği aşikâr görünmektedir. Aksi halde böylesine stratejik bir alanda dışa bağımlılık kaçınılmaz hale gelecektir. Bu durum ise jeopolitik açıdan çok kritik bir konuma sahip olan Türkiye'nin ve Türk ordusunun operasyonel gücünü ziyadesiyle olumsuz etkileyecektir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI*

A. Amerikan Arşivleri

a) Yayınlanmamış Belgeler

The National Archives and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

National Archives, RG 165 (Records of the War Department General and Special Staffs), Office of the Director of Plans & Operations, Top Secret “American-British-Canadian” Correspondance (Known as the “ABC” File) Relating to Organizational Planning and General Combat Operations during World War II and the Early Post-War Period, 1940-1948. 336. Russia Sec. 4 to 336 Turkey.

National Archives, RG 165 (Records of the War Department General and Special Staffs), Office of the Director of Plans & Operations, Top Secret “American-British-Canadian” Correspondance (Known as the “ABC” File) Relating to Organizational Planning and General Combat Operations during World War II and the Early Post-War Period, 1940-1948. 400.336. Turkey to 400.703.

National Archives, RG 165 (Records of the WFGS), Military Intelligence Division Correspondence, 1917-1941. 2044-124 to 2044-332.

National Archives, RG 165 (Records of the WFGS), Military Intelligence Division Correspondence, 1917-1941. 2044-333 to 2044-354.

National Archives, RG 165 (Records of the WFGS), Military Intelligence Division Correspondence, 1917-1941. 2610-R-12 to 2610-V-19.

National Archives, RG 218 (Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff), Geographic File, 1942-1945. 381 Turkey (1-18-43) Sec. 3 to 000.1 U.S.S.R. (10-2-44) Sec. 1.

National Archives, RG 218 (Records of the U.S. Joint Chiefs of Staff), Geographic File, 1954-1956. 092 Spain (4-19-46) Sec. 18 to 350.09 U.S.S.R. (12-19-49) Sec. 7.

* Kullanılan belgelerin künye bilgileri metin içerisindeki dipnotlarda verilmiştir.

National Archives, RG 319 (Records of the Army Staff), Assistant Chief of Staff (G-2), Intelligence Administrative Div., Document Library Branch, Publications (“P”) Files, 1946-1951. Project 1775: Map Showing Location of Turkish Division and Fortress Troops, 16 March 1945.

National Archives, RG 330 (Office, Secretary of Defense), Assistant Secretary of Defense, (International Security Affairs), Executive Officer, Records & Control Office, Monthly Activity Reports, 1950-1955, Turkey.

National Archives, RG 330 (Secretary of Defense), Assistant Secretary of Defense, (International Security Affairs), Office of Military Assistance, Project Decimal File, April 1949-May 1953, 111 Turkey to 471 Turkey.

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File, 1947-1954, (000.4 to 012.34)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General’s Section, Decimal File, 1947-1954, (000.8 to 008)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General’s Section, Decimal File, 1947-1954, (013.3 to 061.2)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File 1947-1954, (013.3 to 091.112)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General’s Section, Decimal File, 1947-1954, (080 to 091)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General’s Section, Decimal File, 1947-1954, (091.112 to 091.5)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (091.112 to 150)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (100 to 123)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (200)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File, 1947-1954, (200 to 319.1)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (319.1)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File, 1947-1954, (319.1 to 320)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (320.3 to 322)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, 1947-1954, (320 to 350.1)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (350.1)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File, 1947-1954, (350.02 to 413.8)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (353)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (350.3 to 353)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (353.4 to 381.4)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (401 to 451.1)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Decimal File, 1947-1954, (451 to 702)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Monthly Progress Reports, 1947-1951, (7 August 1947 to 1948)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Monthly Progress Reports, 1947-1951, (1948)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Monthly Progress Reports, 1947-1951, (1949)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Monthly Progress Reports, 1947-1951, (1950)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Monthly Progress Reports, 1947-1951, (1951)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1947-1954, (300.4 Letter Orders to Movement Orders)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Army Group, Adjutant General's Section, Decimal File, 1953-1954, (Special Orders)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Publications File, 1953-1954, (Dispensary Orders to Regulations)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Subject File, 1947-1954, (ADHOC Comte Report to Drawings)

National Archives, RG 334 (Interservice Agencies), Joint American Military Mission for Aid to Turkey, Adjutant General Section, Central Files Unit, Subject File, 1947-1954, (English Instruction to Uniforms)

National Archives, RG 469 (Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961), USOM to Turkey, Executive Office. Communications and Records Branch Classified Central Files, 1952-1960 Reports to Reports Controller.

National Archives, RG 469 (Records of the U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961), USOM to Turkey, Executive Office. Communications and Records Branch Classified Central Files, 1952-1960 Programs – Turkey Country to Relief.

National Archives, RG 469 (Records of U.S. Foreign Assistance Agencies, 1948-1961), Mission to Turkey, Office of the Chief of Mission Administrative Records, 1948-1956, (Administrative - Bureau)

b) Yayınlanmış Belgeler

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1941, Vol. III, United States Government Printing Office, Washington, 1959.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1942, Vol. IV, United States Government Printing Office, Washington, 1963.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1943, Vol. IV, United States Government Printing Office, Washington, 1964.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East, South Asia, Africa, The Far East, 1944, Vol. V, United States Government Printing Office, Washington, 1965.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1945, Vol. VIII, United States Government Printing Office, Washington, 1969.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1946, Vol. VII, United States Government Printing Office, Washington, 1969.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1947, Vol. V, United States Government Printing Office, Washington, 1971.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, Eastern Europe; The Soviet Union, 1948, Vol. IV, United States Government Printing Office, Washington, 1974.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East, South Asia, and Africa, 1949, Vol. VI, United States Government Printing Office, Washington, 1977.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East, South Asia, and Africa, 1950, Vol. V, United States Government Printing Office, Washington, 1978.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Near East and Africa, 1951, Vol. V, United States Government Printing Office, Washington, 1982.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, Eastern Europe; The Soviet Union, 1952-54, Vol. VIII, United States Government Printing Office, Washington, 1988.

U.S. Department of State, *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers (FRUS)*, The Soviet Union; Eastern Mediterranean, 1955-57, Vol. XXIV, United States Government Printing Office, Washington, 1989.

Records of the Department of State Relating to International Affairs of Turkey, 1945-1949, M1292, Roll: 1, National Archives Microfilm Publications, Washington, 1983.

Records of the Department of State Relating to International Affairs of Turkey, 1945-1949, M1292, Roll: 2, National Archives Microfilm Publications, Washington, 1983.

Records of the Department of State Relating to International Affairs of Turkey, 1945-1949, M1292, Roll: 3, National Archives Microfilm Publications, Washington, 1983.

A Decade Of American Foreign Policy Basic Documents 1941-1949, Revised Edition, Department of State, Washington, 1985.

B. İngiliz Arşivleri

a) Yayınlanmamış Belgeler

The National Archives – NA (Londra)

Public Record Office – The Cabinet Papers (*PRO CAB*)

Public Record Office – Foreign Office (*PRO FO*)

Public Record Office – War Office (*PRO WO*)

b) Yayınlanmış Belgeler

Further Correspondence Respecting The Affairs of Turkey, Part 9, January to December 1955, (PRO FO 424/295), Printed for the use of the Foreign Office, Tarihsiz.

G.P. Gooch-H. Temperley, *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, Vol.X, Part:1, London, His Majesty's Stationery Office, His Majesty Stationery Office, London, 1936.

C. Alman Arşivleri

Yayınlanmış Belgeler

Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik 1918-1945, Serie E:1941-1945, Band: II, 1. Maerz bis 15. Juni 1942, Vandenhoeck&Ruprecht, Göttingen 1972.

Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Band: 38, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, Berlin, 1926.

Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D (1937-1945), Vol.VIII, United States Government Printing Office, Washington, 1954.

Documents on German Foreign Policy 1918-1945, Series D (1937-1945), Vol.XIII, United States Government Printing Office, Washington, 1954.

D. NATO Arşivleri

NATO Archives

E. Türk Arşivleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

HR.TH: Hariciye Nezareti Tahrirat

İ.AS: İrade Askerî

Y.E.E.: Yıldız Esas Evrakı

Y.MTV: Yıldız Mütenevvi Maruzat

Y.PRK.ASK.: Yıldız Askerî Maruzat

Y.PRK.BŞK.: Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzat

Y.PRK.KOM.: Yıldız Komisyonlar Maruzatı

Y.PRK.MYD.: Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

İkinci Dünya Harbi Kataloğu (ATASE – İDH)

Kore Harbi Kataloğu (ATASE – Kore Harbi)

2. RESMÎ YAYINLAR

London Gazette

T.C. Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Tutanak Dergisi

3. SÜRELİ YAYINLAR

a. Dergiler

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Askerî Mecmua

Belleten

Cold War History

Connections

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi

Current Debates in International Relations & Law

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Gazi Akademik Bakış

International Affairs

İDEA İnsan Bilimleri Dergisi

İlmî Araştırmalar

İÜEF Tarih Dergisi

Journal of Contemporary History

Middle Eastern Studies

MKEK Dergisi

Ordu Dergisi

Ordu ve Donanma Mecmuası

Oriens Extremus

Oriente Moderno

Osmanlı Araştırmaları

Osmanlı Bilimi Araştırmaları

Piyade Mecmuası

ROMB

Silahlı Kuvvetler Dergisi
Tarih Enstitüsü Dergisi
Tarih ve Toplum
The Field Artillery Journal
The Hispanic American Historical Review
The International History Review
The Journal of American History
The Journal of Military History
The Slavonic Review
Toplumsal Tarih
Turkish Studies
Uluslararası İlişkiler
War & Society
World Politics
Zeitschrift für Politik

a. Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Haber Akşam Postası
Kurun
Milliyet
Son Posta
Tan
Tasvir-i Efkâr
The Chicago Daily Tribune
The Daily Boston Globe
The Los Angeles Times

The New York Herald Tribune

The New York Times

The Times

The Times of India

The Washington Post

Ulus

Vakit

Vatan

Yeni Sabah

4. HATIRAT VE GÜNLÜKLER

Abdullah Paşa,

Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmud Muhtar Paşa'nın Cevabı, Haz. Hülya Toker-Sema Demirtaş-Mustafa Toker, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2012.

Acheson, Dean,

Present at the Creation: My Years in the State Department, W. W. Norton & Company, New York, 1987.

Ahmet İzzet Paşa,

Feryadım, C.I, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Altay, Fahrettin,

10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922), İnsel Yayınları, İstanbul, 1970.

Apak, Rahmi,

Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Armağan, Ali,

Galiba Haddimi Aştım, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2005.

Ashmead-Bartlett, Ellis,

With the Turks in Thrace, George H. Doran Company, New York, 1913.

- Ataman, Halil, **Esaret Yılları: Bir Yedek Subayın Birinci Dünya Savaşı Şark Cephesi Hatıraları**, Haz. Ferhat Ecer, Kardeşler Matbaası, İstanbul, 1990.
- Aydemir, Talat, **Hatıratım**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Barutçu, Faik Ahmet, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977.
- Bayar, M. Hikmet, **Yarım Asırlık Asker: Askerî Liseden Kuvvet Komutanlığına Anılarım**, C.I, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk: Okul ve Genç Subaylık Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.
- Cemal Paşa, **Hatıralar**, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.
- Churchill, Winston S., **Closing the Ring**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1951.
- , **The Hinge of Fate**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1950.
- Çelikoğlu, Adnan, **Bir Darbeci Subayın Anıları: 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Diriker, Ahmet Nuri, **Cephelerde Bir Ömür**, Haz. Ahmet Diriker, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Dora, Celal, **Kore Savaşı'nda Türkler 1950-1951**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1963.
- Durukan, Eyüp, **Günlüklerde Bir Ömür – II: Sofya Esaretinden Çanakkale Zaferine (1913-1915)**, Haz. Murat Uluğtekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

- El-Askerî, Cafer, **İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli**, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009.
- Erciş, Muzaffer, **Yaşadım (1923-1975)**, Kendi Yayını, İstanbul, 1999.
- Erendil, Muzaffer, **“Hatıralar”, Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.
- Erim, Nihat, **Günlükler (1925-1979)**, Haz. Ahmet Demirel, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- Erkanlı, Orhan, **Anılar... Sorunlar... Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.
- Erkilet, H. E., **Şark Cephesi’nde Gördüklerim**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943.
- Erkin, Behiç, **Hatırat**, Haz. Ali Birinci, TTK Basımevi, Ankara, 2010.
- Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar**, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980.
- , **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, C.II, Kısım: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
- , **Dışişlerinde 34 Yıl: Vaşington Büyükelçiliği**, C.II, Kısım: II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Evren, Kenan, **Kenan Evren’in Anıları**, C.I, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.
- Filmer, Cemil, **Hatıralar**, Emek Matbaacılık, İstanbul, 1984.
- Kılıç, Sezen, **Osmanlı Karargâhında Bir Alman Ajanı**, Konya, Dokuz Yay., 2014.

- Forrestal, James, **The Forrestal Diaries: The Inner History of the Cold War**, Ed. Walter Millis, Cassel & Company Ltd., London, 1951.
- Gerede, Hüsrev, **Harp İçinde Almanya**, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul, 1994.
- Grew, Joseph C., **Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years 1904-1945**, Ed. Walter Johnson, Vol.II, Houghton Mifflin Company, Boston, 1952.
- Guhr, Hans, **Anadolu'dan Filistin'e Türklerle Omuz Omuz**, Çev. Eşref Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Gündüz, Asım, **Hatıralarım**, Haz. İhsan Ilgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973.
- Gürkan, Celil, **12 Mart'a Beş Kala**, 2. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- Gürkan, İhsan, **Bir Generalin Askerî ve Akademik Anıları**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Hafız Hakkı Paşa, **Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hull, Cordell, **The Memories of Cordell Hull**, Vol. II, Hodder & Stoughton, London, 1948.
- İlter, Zeki, **Bir Ömür Boyu Askerlik (1919-1972)**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2003.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Üçüncü Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- Kannengiesser, Hans, **Çanakkale Cehenneminde 500 Alman**, Çev. Ege Çınar Arcan, Arcan Prodüksiyon, İstanbul, 2010.

- Karabekir, Kâzım, **Birinci Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik**, C.II, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.
- , **Birinci Cihan Harbi'ne Neden Girdik**, C.I, 5. Baskı, Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.
- , **Günlükler (1906-1948)**, C.I, Haz., Yücel Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- , **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Haz. Erhan Çifci, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.
- Karaoyvat, Hüsametdin, **General Hüsametdin Karaoyvat'ın Hatıraları**, Canlı Tarihler XXIV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1946.
- Kelly, David, **The Rulling Few**, Hollis & Carter, London, 1952.
- Kennan, George F., **Memoirs (1925-1950)**, An Atlantic Monthly Press Book, Little, Brown and Company, Boston, 1967.
- Kerimi, Fatih, **İstanbul Mektupları**, Haz., Fazıl Gökçek, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001..
- Knatchbull-Hugessen, Hughe, **Diplomat: In Peace and War**, John Murray, London, 1949.
- Kocatürk, Kenan, **Bir Subayın Anıları (1909-1999)**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999.
- Köprülülü Şerif (İlden), **Sarıkamış**, Haz. Sami Önal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat**, İkinci Baskı, İstanbul Matbaası, 1982.
- Küçük, Sami, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, İstanbul, 2008.

- Lee, Arthur S. Gould, **Special Duties: Reminiscences of a Royal Air Force Staff Officer in the Balkans, Turkey and the Middle East**, S. Low, Marston & Co., Ltd., London, 1946.
- Madanoğlu, Cemal, **Anılar (1911-1953)**, Evrim Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Mahmud Şevket Paşa, **Mahmud Şevket Paşa'nın Sadaret Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Morgenthau, Henry, **Ambassador Morgenthau's Story**, Doubleday, Page & Company, New York, 1918.
- Mühlmann, Carl, **Çanakkale Savaşı: Bir Alman Subayın Anıları**, Çev. Sedat Umran, 6. Baskı, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2004.
- Oğuz, Burhan, **Yaşadıklarım, Dinlediklerim**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000.
- Oğuz, İsmail Hakkı, **Ağla Yüreğim**, Gita Yayınları, İstanbul, 2007.
- Okday, İsmail Hakkı, **Yanya'dan Ankara'ya**, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Okday, Şefik, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Padişah Yaveri İki Sadrazam Oğlu Anlatıyor (Ali Nuri Okday ve İsmail Hakkı Okday'ın Anıları)**, Sema Matbaacılık, İstanbul, 1988.
- Peker, Nurettin, **Tüfek Omza: Balkan Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Ateş Hattında Bir Ömür**, Haz. Orhan Peker-Hilal Akkartal, Doğan Kitap, 2009.
- Pomiankowski, Joseph, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü: 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı**, Çev. Kemal Turan, İkinci Baskı, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1997.

- Pownall, Henry, **Chieff of Staff: The Diaries of Lieutenant-General Sir Henry Pownall**, Ed. Briand Bond, Vol.I, (1933-1940), Leo Cooper, London, 1972.
- Rıza Paşa, **Hülasa-i Hatırat**, İstanbul, 1325 (1909).
- Sabis, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım: Birinci Dünya Harbi**, C.I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.
- Seyhan, Dünder, **Gölgedeki Adam**, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1966.
- Sunata, İ. Hakkı, **Gelibolu'dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım**, İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Tezkan, Yılmaz, **Hayatımdan İzler**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013.
- Toruntay, Necip, **Orgeneral Toruntay'ın Anıları**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993.
- Truman, Harry S., **Years of Trial and Hope**, Vol.II, Doubleday & Company Inc., New York, 1956.
- Tünay, Bekir, **Menderes Devri Anıları: Gördüklerim Bildiklerim Duyduklarım**, Nilüfer Matbaacılık Tesisleri, İstanbul, Tarihsiz.
- Türkeş, Alparaslan, **1944 Milliyetçilik Olayı**, 11. Baskı, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1975.
- Türsan, Nurettin, **Anılar**, Arma Yayınları, İstanbul, 2009.
- von der Goltz, Colmar, **Goltz Paşa'nın Hatıratı**, Çev. Salih Mayakuşu, Askerî Matbaa, İstanbul, 1932.
- von Hochwächter, Gustav, **Balkan Savaşı Günlüğü: Türklerle Cephe**, Çev. Sumru Toydemir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

- von Kress(enstein), Friedrich, **Son Haçlı Seferi: Kuma Gömülen İmparatorluk**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- von Moltke, Helmuth, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969.
- von Mudra, Bruno, **Goltz Paşa'nın Hatıratı ve Hâl Tercümesi**, Çev. **Pertev Demirhan**, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul, 1953.
- von Papen, Franz, **Memoirs**, (İngilizceye) Çev. Brian Connel, E.P. Dutton Company, New York, 1953.
- von Ribbentrop, Joachim, **The Ribbentrop Memoirs**, Weidenfeld and Nicolson, London, 1954.
- von Sanders, Liman, **Türkiye'de Beş Sene**, Çev. Osmanlı Genelkurmayı Askerî Tarih Encümeni Tercüme Heyeti, Haz. Muzaffer Albayrak, 3. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Wilson, Henry Maitland, **Eight Years Overseas 1939-1947**, Hutchinson & Co., London, 1948.
- Woods, Henry F., **Türkiye Anıları: Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl (1869-1909)**, Çev. Fahri Çoker, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Yamak, Kemal, **Gölgede Kalan İzler ve Gölgeleşen Bizler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2006.
- Yazıcı, Tahsin, **Kore Birinci Türk Tugayı'nda Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1963.
- Yergök, Ziya, **Tuğgeneral Ziya Yergök'ün Anıları: Harbiye'den Dersim'e (1890-1914)**, Haz. Sami Önal, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Yıldız, Ahmet,

İhtilalin İçinden, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Yirmibeşoğlu, Sabri,

Askerî ve Siyasi Anılarım, C.I, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1999.

5. KİTAPLAR

Ahmad, Feroz-Ahmad B. T.,

Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

Akalın, Cüneyt,

Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye – 1: Olaylar, Belgeler (1945-1952), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.

Akbay, Cemal,

Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.

Akgül, Aziz,

Dünyada Savunma Harcamaları ve Savunma Sanayinin Yapısı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987.

Akın, Nur Özmel,

Rauf Orbay’ın Londra Büyükelçiliği, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Aksakal, Mustafa,

Harb-i Umumi Eşiğinde: Osmanlı Devleti Son Savaşına Nasıl Girdi?, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

Alacakaptan, Aydın,

Atlantik İttifakı, Türk Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, Tarihsiz.

- Alkan, Necmettin, **İmparatorluğun Son Savaşı: Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2020.
- Alp, Ali Hikmet-Dinçmen Üstün, **Türk Dış Politikasında 50 Yıl: İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)**, T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973.
- Alvarez, David J., **Bureaucracy and Cold War Diplomacy: The United States and Turkey (1943-1946)**, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1980.
- Andonyan, Aram, **Balkan Savaşı**, Çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık. 2. Baskı, İstanbul, 2002.
- Anonim, **Deutsche Offiziere in der Türkei**, Reichsarchiv, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi Kütüphanesi, Ankara, Tarihsiz.
- Anonim, **Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları: Gizli Belgeler**, Çev. Fahri Yazıcı, Sinan Yayınları, 1972.
- Arcayürek, Cüneyt, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephe Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.
- Archer, Chiriston vd., **Dünya Savaş Tarihi**, Çev. Cem Demirkan, Tümm zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- Ask. Fab. Umum Müdürlüğü, **Askerî Fabrikalar Tarihçesi**, Ask. Fab. Basımevi, Ankara, 1940.
- Atabey, Figen, **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2014.

- Ataöv, Türkkaya, **Amerika-NATO ve Türkiye**, 2. Baskı, İleri Yayınları, İstanbul, 2006.
- , **Turkish Foreign Policy 1939-1945**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1965.
- Ateşalp, Fahri, **Ordudonatım Tarihçesi**, Ord. Ok. Teksir Yayın Ks., Ankara, 1958.
- Athanassopoulou, Ekavi, **Turkey-Anglo-American Security Interests 1945-1952: The First Enlargement of NATO**, Frank Cass, London, 1999.
- Avcı, Alaeddin, **Türkiye’de Askerî Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devri’ne Kadar)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1963.
- Avcıoğlu, Doğan, **Türkiye’nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın**, C.I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979.
- Ayışığı, Metin, **Mareşal Ahmet İzzet Paşa: Askerî ve Siyasi Hayatı, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2013.
- Barkay, Gül İnanc, **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943**, Buke Yayınları, İstanbul, 2001.
- Barker, Elisabeth, **British Policy in South-East Europe in the Second World War**, Palgrave Macmillan, 1976.
- Bayar, M. Hikmet, **Askerî Okulların Tarihçeleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2009.
- Bashanov, M.-Kemaloğlu, İ., **Rus Genelkurmay Belgelerinde II. Abdülhamid ve Ordusu**, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Bayındırlık Bakanlığı, **Yol Davamız: 9 Yılda 23000 Kilometre**, Başbakanlık Devlet Matbaası, İstanbul, 1948.

- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, **Anılarla Karayolları Tarihi**, Ankara, 2007.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- , **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.II, Kısım:4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952.
- , **Türk İnkılâbı Tarihi**, C.III, Kısım:1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- Belen, Fahri, **Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi: 1914 Yılı Hareketleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- , **Demokrasiden Diktatörlüğe**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.
- , **Nereden Geliyoruz Nereye Gidiyoruz**, Ankara, 1956.
- , **Ordu ve Politika**, Bakış Matbaası, İstanbul, 1971.
- Best Jr., Richard A., **Co-Operation with Like-Minded Peoples: British Influences on American Security Policy (1945-1949)**, Greenwood Press, New York, 1986.
- Beşikçi, Mehmet, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Beydilli, Kemal, **Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri**, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1985.
- Bilginer, Recep-Yalçın, M. Ali, **Türkiye Reisicumhuru Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri**, 1954.
- Brown, W. A.,-Opie, Redvers, **American Foreign Assistance**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1954.

- Bursalı Mehmed Nihad, **1328-29 (1912-13) Balkan Harbi: Trakya Seferi, C.I**, İstanbul, 1340 (1924).
- Büyüktuğrul, Afif, **Cumhuriyet Donanmasının Kuruluşu Sırasında 60 Yıl Hizmet**, C.I., Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2005.
- Celep, Barış, **Türkiye'ye Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JAMMAT) ve Türkiye'deki Faaliyetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020.
- Cengizer, Altay, **Adil Hafızanın Işığında: Osmanlı'nın Son Savaşı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Chapman, Bert, **Military Doctrine: A Reference Handbook**, Praeger Security International, Santa Barbara, 2009.
- Clemente, Steven E., **For King and Kaiser: The Making of the Prussian Army Officer 1860-1914**, Greenwood Press, London, 1992.
- Cohen, Michael J., **Fighting World War Three from the Middle East: Allied Contingency Plans (1945-1954)**, Routledge, 1997.
- Condit, Kenneth W., , **The Joint Chiefs of Staff and National Policy 1947-1949**, Vol.II, Office of Joint History Office of the Chairman of the Joint Chiefs of Staff, Washington D.C., 1996.
- Çakın, Naci-Orhon, Nafiz, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, C.III, 5. Kısım, (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978.
- Çalbatur, Seyfettin, **Süvari Binicilik ve Tatbikat Okulu Broşürü: XX. Yıl Hatırası 1923-1943**, Karaman, 1943.

- Çam, Yusuf, **Atatürk'ün Okuduğu Dönemde Askerî Okullar: Rüştîye-İdadi-Harbiye (1892-1902)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.
- Çelik, Yüksel, **Şeyhü'l Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa: II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Çifci, Erhan, **Şark Cephesi'nden Kore'ye Bir Türk Generali: Tahsin Yazıcı'nın Askerlik Serüveni (1912-1952)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.
- Demirhan, Pertev, **General Feldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Das Lebensbild Eines Grossen Soldaten**, Göttinger Verlagsanstalt, Göttingen, 1960.
- Denniston, Robin, **Churchill'in Gizli Savaşı**, Çev. Sinan Görtunca, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.
- Deringil, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Dupuy, T.N., **A Genius for War: The German Army and General Staff (1807-1945)**, Prentice-Hall Inc., 1977.
- Eisenhower, Dwight D., **The Papers of Dwight David Eisenhower: NATO and the Campaign of 1952**, Vol.XII, Ed. Louis Galambos, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989.
- , **The Papers of Dwight David Eisenhower: NATO and the Campaign of 1952**, Vol.XIII, Ed. Louis Galambos, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989.

- Engelhardt, Eduard, **Tanzimat**, Çev. Ayda Düz, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.
- Erendil, Muzaffer, **Topçuluk Tarihi**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1988.
- Erickson, Edward J., **Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- , **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu: Çanakkale, Kutü'l-Amare ve Filistin Cephesi**, Çev. Kerim Bağrıaçık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Erkilet vd., H. Hüsnü Emir **Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953)**, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1975.
- Erkin, Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Beşnur Matbaası, Ankara, 1968.
- Eslen, Nejat, **Geleceğin Liderleri İçin Büyük Strateji Esasları**, Pankuş Yayınları, Ankara, 2021.
- Fahmy, Khaled, **Paşa'nın Adamları: Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır**, Çev. Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Faringdon, Hugh, **Strategic Geography: NATO, The Warsaw Pact and the Superpowers**, Routledge, New York, 1989.
- Gaddis, John Lewis, **Soğuk Savaş: Pazarlıklar-Casuslar-Yalanlar-Gerçek**, Çev. Dilek Cenkçiler, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

Gencer, Mustafa,

Jöntürk Modernizmi ve ‘Alman Ruhı’: 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Genelkurmay Başkanlığı,

Amerikan Türk Yardım Programı, Çev. Cenân Sahir Silan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1948.

-----,

Balkan Savaşı’na Katılan Komutanların Yaşam Öyküleri (Alay ve Daha Üst Birlik Komutanları), Haz. Hülya Toker-Gülhan Barlas-Nurcan Fidan, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

-----,

Genelkurmay Başkanlığı, Cumhuriyet’in 50’nci Yıldönümünde Türk Silahlı Kuvvetleri, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1973.

-----,

Kore’de Türk Muharebeleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2012.

-----,

Türkiye ve NATO Arasındaki Temel Andlaşmalar, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2011.

Gerger, Haluk,

Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası: Soğuk Savaş’tan Yeni Dünya Düzenine, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2021.

Gevgilili, Ali,

Yükseliş ve Düşüş, İkinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1987.

Gibby, Bryan R.,

The Will to Win: American Military Advisors in Korea, 1946-1953, University of Alabama Press, 2012.

- Glasneck, Johannes, **Türkiye’de Faşist Alman Propagandası, Çev. Arif Gelen,** Onur Yayınları, Ankara, 1976.
- Görlitz, Walter, **The German General Staff: Its History and Structure 1657-1945, (İngilizceye) Çev. Brian Battershaw, Hollis&Carter Limited, London, 1953.**
- Grüşhaber, Gerhard, **The ‘German Spirit’ in the Ottoman and Turkish Army (1908-1938), De Gruyter Oldenbourg, Berlin, 2018.**
- Gürel, Nail, **Astsubaylar,** Milliyet Yayınları, İstanbul, 1951.
- Gürkan, İhsan, **NATO, Turkey and the Southern Flank: A Mideeastern Perspective, National Strategy Information Center, New York, 1980**
- , **Tank ve Tankçılık 50 Yaşında: Yarım Yüzyıllık Gelişimin Tarihsel, Teknik ve Taktik Açılardan İncelenmesi (1916-1966), K.K.K. Askerî Basımevi, İstanbul, 1967.**
- Gürün, Kâmuran, **Savaşın Dünya ve Türkiye, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997.**
- Güvenç, Serhat, **NATO’da 60 Yıl: Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.**
- Hafız Hakkı Paşa, **Bozgun, Haz. Tercüman 1001 Temel Eser İlim Heyeti, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., Tarihsiz.**
- Hall, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913: I. Dünya Savaşı’nın Provası, Çev. Mehmet Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.**

- Halle, Louis Joseph, **Soğuk Harp**, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.
- Hallı, Reşat, **Balkan Harbi 1912-1913: Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi**, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.
- Harp Akademileri Komutanlığı, **Harp Akademileri Tarihçesi (1848-1891)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1991.
- Harris, George S., **Troubled Alliance: Turkish American Problems in Historical Perspective (1945-1971)**, Hoover Institution, Stanford, 1976.
- Hartmann, Robert T., **Uncle Sam in Turkey**, Turkish Information Office, Newyork, 1951.
- Howard, Harry N., **The Partition of Turkey: A Diplomatic History 1912-1913**, University of Oklohoma Press, 1931.
- Humbaracı, Arslan, **Middle East Indictment: From the Truman Doctrine, the Soviet Penetration and Britain's Downfall to the Eisenhower Doctrine**, Robert Halle Limited, London, 1958.
- Huntington, Samuel P., **Asker ve Devlet: Sivil Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası**, Çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004.
- Hurewitz, J.C., **Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record (1914-1956)**, Vol.II, Octagon Books, New York, 1972.
- , **Middle East Dilemmas: The Backround of United States Policy**, Harper&Brothers, New York, 1953.

- Hün, İhsan, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, Genelkurmay Başkanlığı İstanbul Basımevi, İstanbul, 1952.
- Hürkan (Canbazoğlu), Hicret, **Asker Gözü İle: 27 Mayıs'a Doğru DP Devrinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Ed. Serhat Hürkan, Ankara, 2005.
- Hürkan, Serhat, **Türkiye'nin İlk Kadın Subayları**, Sinemis Yayınları, İstanbul, 2016.
- Hürter, Johannes, **Wilhelm Groener: Reichswehrminister am Ende der Weimarer Republik (1928-1932)**, De Gruyter, Oldenbourg, 1993.
- Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet), **Yıldırım**, Haz., Selim Turhan-Özden Çalhan-Nurcan Fidan-Alev Keskin, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.
- Imperial War Museum, **Handbook of the Turkish Army**, Eight Provisional Edition, (Intelligence Section, Cairo, February 1916), Imperial War Museum, Department of Printed Books, 1996.
- Ismay, Hastings Lionel (Lord), **NATO: İlk Beş Sene 1949-1954**, Çev. Suat Bilge, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1956.
- , **The Memoirs of General Lord Ismay**, Viking Press, New York, 1960.
- İbrahim Müteferrika, **Milletlerin Düzeninde İlmî Usuller**, Sadeleştiren: Ömer Okutan, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.
- İlter, Erdal, **Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı Basımevi, Ankara, 2002.

- İskora, Muharrem Mazlum, **Harp Akademileri Tarihçesi (1846-1965)**, C.I, İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966.
- , **Harp Akademileri Tarihçesi (1930-1965)**, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1968.
- İstihkâm Ok. ve Eğ. Mrkz. Kom., **İstihkâm Sınıfının Tarihçesi: Türk Kara Kuvvetleri'nin Kuruluşundan Günümüze Kadar İstihkâmcılar**, İstihkâm Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı Basımevi, İzmir, 2005.
- Jackh, Ernest, **Yükselen Hilal: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev. Perihan Kuturman, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- Jivkova, Ludmila **İngiliz-Türk İlişkileri 1933-1939**, Çev. F. Muharrem-F. Erdinç, Habora Kitabevi, İstanbul, 1978.
- JUSMMAT, **JUSMMAT TURKEY**, Oryantasyon Broşürü, 1962.
- Kaplan, Lawrance S., **A Community of Interests: NATO and the Military Assistance Program (1948-1951)**, Office of the Secretary of Defense Historical Office, Washington D.C., 1980.
- Kara Harp Okulu Komutanlığı, **Harp Okulu Tarihçesi (1834-1945)**, Harp Okulu Matbaası, Ankara, Tarihsiz.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı, **Türk Kara Kuvvetleri Tarihi**, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 1996.
- Karabekir, Kâzım, **Ankara'da Savaş Rüzgârları: II. Dünya Savaşı - CHP Grup Tartışmaları**, Haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1994.

- , **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- , **Tarihte Almanlar ve Alman Ordusu**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- , **Türkiye’de ve Türk Ordusunda Almanlar**, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.
- Karakaş, Nuri, **Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.
- Karakuş, Erdoğan, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri (1938-1939)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.
- Karatamu, Selahattin, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.III, Kısım:6 (1908-1920)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971.
- Kılıç, Sezen, **Hitler’in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Kış, Salih, **Osmanlı Ordusunda Alman Ekolü: von Der Goltz Paşa (1883-1895)**, Palet Yayınları, Konya, 2017.
- Kitchen, Martin, **The German Officer Corps 1890-1914**, Clarendon Press, Oxford, 1968.
- Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- , **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- , **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

- Kongar, Emre, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Krecker, Lothar, **Deutschland und Die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1964.
- Kuniholm, Bruce R., **The Near East Connection Greece and Turkey in the Reconstruction and Security of Europe (1946-1952)**, Hellenic College Press, Massachussetts, 1984.
- , **The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece**, Princeton University Press, New Jersey, 1980.
- Kurat, Akdes Nimet, **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’de Bulunan Alman Generallerin Raporları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1966.
- Kurtcephe, İ.-Balcıoğlu, M., **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara, 1991.
- Langer, William L., vd., **The Undeclared War 1940-1941**, Harper & Brothers Publishers, New York, 1953.
- Larcher, M., **Büyük Harpte Türk Harbi**, C.III, Nakleden: Mehmed Nihat, Haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.
- Lewis, Julian, **Changing Direction: British Military Planning for Post-war Strategic Defense (1942-1947)**, Frank Cass, London, 2003.

- Litzmann, General Karl, **Takımın Muharebe Eğitimi**, Çev. Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal (Atatürk), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2008.
- Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Dokuzuncu Baskı, Sander Yayınları, İstanbul, 1984.
- M. Fahri, **Amerikan Harp Doktrinleri**, Yön Yayınları, İstanbul, 1966.
- MacMillan, Margaret, **Paris 1919**, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, 2004.
- Mahmud Muhtar (Paşa), **Balkan Harbi: Üçüncü Kolordunun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Haz. M. Ziyaettin Engin, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1979.
- , **Maziye Bir Nazar: Berlin Antlaşmasından Harb-i Umumiye Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya Münasebetleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- Martel, Leon, **Lend-Lease, Loans and the Coming of the Cold War: A Study of the Implementation of Foreign Policy**, Westview Press, Colorado, 1979.
- McGhee, George, **ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu**, Çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992.
- McNeill, William Hardy, **America, Britain and Russia: Their Co-operation and Conflict 1941-1946**, Johnson Reprint Corporation, New York and London, 1970.
- Mehmet Nuri (Conker), **Zabit ve Kumandan**, (Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in yazdığı "Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı

- Hâl” adlı incelemenin içerisinde), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.
- Millman, Brock, **The Ill-Made Alliance: Anglo-Turkish Relations 1939-1940**, McGill-Queen's University Press, 1998.
- Mirliva Sedat (Doğruer), **Yıldırım Orduları’nın Bozgunu: Filistin’e Veda**, Haz., Kemal Gurulkan, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009.
- Moncure, John, **Forging the King's Sword: Military Education Between Tradition and Modernization - The Case of the Royal Prussian Cadet Corps 1871-1918**, Peter Lang Inc., International Academic Publishers, 1993.
- Mustafa Kemal (Atatürk), **Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010.
- Mühlmann, Carl, **Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg**, Koehler & Amelang, Leipzig, 1940.
- , **İmparatorluğun Sonu 1914**, Çev. Kadir Kon, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2009.
- NATO, **Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı: NATO El Kitabı**, Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı Enformasyon Servisi, Hollanda, Ekim 1958.
- , **NATO El Kitabı**, NATO Basın ve Enformasyon Servisi, Brüksel, 1992.
- , **NATO El Kitabı**, NATO Enformasyon Servisi, Brüksel, 1970.
- , **NATO El Kitabı: Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı**, Kuzey Atlantik Andlaşması Enformasyon Servisi, Paris, 1965.

- Neiberg, Michael S., **The Treaty of Versailles: A Concise History**, New York, Oxford University Press, 2017.
- Nunn, Frederick M., **Yesterday Soldiers: European Military Professionalism in South America (1890-1940)**, University of Nebraska Press, 1983.
- Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara, 1979.
- Oral, Atila, **Nuri Killigil: Enver Paşa'nın Kardeşi**, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Orkunt, Sezai, **Türkiye-ABD Askerî İlişkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1978.
- Ortaylı, İlber, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- , **Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Önsoy, Rifat, **Türkiye'deki Almanya 1914-1918**, Atlas Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Özdağ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004.
- , **Ordu-Siyaset İlişkileri: Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2006.
- Özdemir, Behçet, **Tek Tanktan Zırhlı Orduya**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- Özdemir, Hikmet, **Rejim ve Asker**, AFA Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- Özgüldür, Yavuz, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1945)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

- Pach Jr., Chester J., **Arming the Free World: The Origins of the United States Military Assistance Program (1945-1950)**, The University of North Carolina Press, 1991.
- Painter, David S., **The Cold War: An International History**, Routledge, New York, 1999.
- Presseisen, Ernst L., **Before Agression: Europeans Prepare the Japanese Army**, University of Arizona Press, Tucson, 1965.
- Rathman, Lothar, **Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi**, Çev. Ragıp Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.
- Rubin, Barry, **The Great Powers in the Middle East 1941-1947: The Road to the Cold War**, Frank Cass, London, 1980.
- Sabis, Ali İhsan, **Balkan Harbi'nde Neden Mağlup Olduk**, Haz. Hasip Saygılı, 2. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Saray, Mehmet, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Sarınay, Yusuf, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Sater, W. F.-Hervig, H. H., **The Grand Illusion: The Prussianization of the Chilean Army**, University of Nebraska Press, 1999.

- Schöllgen, Gregor, **Emperyalizm ve Denge: Almanya, İngiltere ve Şark Meselesi 1871-1914**, Çev. M. Sami Türk, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.
- Sencer, M.-Ali Y., Mehmet, **Gizli Belgeler: 2. Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İlişkileri ve Hitler'in Türk Dostları**, May Yayınları, 1968.
- Sever, Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- Shamir, Eitan, **Transforming Command: The Pursuit of Mission Command in the U.S., British, and Israeli Armies**, Stanford University Press, California, 2011.
- Soysal, İsmail, **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, The ISIS Press, İstanbul, 1997.
- , **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Üçüncü Baskı, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Sönmezoğlu, Faruk, **Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası (1945-1991)**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- SSCB Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları**, Çev. Levent Konyar, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2000.
- Stettinius Jr., Edward R., **Lend-Lease: Weapon for Victory**, Macmillan Company, New York, 1944.
- Sun, Selim, **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.

- Tabakoğlu, Ahmet, **Osmanlı Mâlî Tarihi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.
- Tanyeli, Nesimi, **İstihkâm Sınıfının Tarihi (1329-1964)**, İstihkâm Okulu Basımevi, İstanbul, 1964.
- Taşkıran, Cemalettin **Yüzyıllardır Harbiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- Taylor, A.J.P., **İkinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri**, Çev. Hakan Abacı, Alfa Basım Yayım Dağıtım., İstanbul, 2015.
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim, **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si**, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tetik, Fatih, **Sultanın Silahları: II. Abdülhamid Dönemi Savunma Sanayii ve Silah Teknolojisi (1876-1908)**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2018.
- Thomas L. W.- Frye, R. N., **The United States and Turkey and Iran**, Harvard University Press, Massachusetts, 1951.
- Thornburg, Max, vd., **Turkey: An Economic Appraisal**, The Twentieth Century Fund, New York, 1949.
- Trumpener, Ulrich, **Germany and the Ottoman Empire 1914-1918**, Princeton University Press, New Jersey, 1968.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.
- Tunçkanat, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.
- Turan, İlter, **NATO İttifakı'nın Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1971.

- Turhan, Talat, **27 Mayıs 1960'tan 28 Şubat 1997'ye**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2001.
- Türk, Fahri, **Türkiye İle Almanya Arasındaki Silah Ticareti: 1871-1914**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Türün, Faik, **Kore Muharebeleri'nde Türk Tugayı'nın Harekâtı ve Alınan Dersler**, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, 1969.
- Unger, Michael, **Die Bayerischen Militär Beziehungen zur Türkei vor und im Ersten Weltkrieg**, Peter Lang GmbH: Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2003.
- Uslu, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.
- Uyar, Mesut-Erickson, Edward, **Osmanlı Askerî Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.V, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Ülman, Haluk, **Türk - Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.
- Ünal, Tahsin, **Harp Okulu Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2001.
- Vali, Ferenc A., **The Turkish Straits and NATO**, Hoover Institutions Press: Stanford University, California, 1972.
- Vandemir, Baki, **Ne İdik, Ne Olduk, Ne Olacağız?**, Kendi Yayını, 1962.

von der Golç (Goltz),

Devlet-i Âliye'nin Zaaf ve Kuvveti, Çev. Zaimzade Hasan Fehmi, Matbaatü'l-Fütüh, Kahire, 1325 (1909).

-----,

1912-1913 Balkan Harbi Barışı'ndan Sonra Osmanlı Yönetimi Üzerine Düşünceler, Haz. Harp Akademileri Komutanlığı Araştırma ve Geliştirme Kurulu, Harp Akademileri Basımevi, Yıldız/İstanbul, 1970.

-----,

Freiherr, **Der Jungen Türkei Niederlage und die Möglichkeit ihrer Wiedererhebung**, Gebrüder Paetel, Berlin, 1913.

Wagner, Reinhold,

Moltke und Mühlbach zusammen unter dem Halbmonde 1837-1839, Berlin, 1893.

Wallach, Jehuda L.,

Bir Askerî Yardımın Anatomisi, Çev. Fahri Çeliker, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1985.

Ward, Barbara,

Turkey, Oxford University Press, London, 1942.

Weber, Frank G.,

Evasive Neutral: Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War, University of Missouri Press, Columbia & London, 1979.

Weisband, Edward,

İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası, Çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

Wolf, Klaus,

Gelibolu 1915: Birinci Dünya Harbi'nde Alman-Türk Askerî İttifakı, Çev. Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Yalta, Bahtiyar,

Kunu-ri Muharebeleri ve Geri Çekilmeler, TTK Basımevi, Ankara, 2005.

- Yasamee, Feroze A. K., **Abdülhamid'in Dış Politikası: Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı (1878-1888)**, Çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- Yazıcı, Bali, **Türk Zırhlı Birlikler Tarihi**, Zırhlı Birlikler Okulu Matbaası, Ankara, 1961.
- Yıldırım, Oktay, **Astsubay Hakkında Her Şey**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.
- Yıldız, Gültekin, **Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Yılmaz, Faruk **Yirminci Yüzyıl Başlarında Osmanlı-Alman İlişkileri: 'Golç Paşa'nın Hatıratı'**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Yılmaz, Veli, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askerî Yardımlar**, Cem Ofset, İstanbul, 1993.
- Yorulmaz, Naci, **Büyük Savaşın Kara Kutusu**, Çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- Yurdabak, Turgut, **Harp Akademileri'nin Tarihsel Zaman Dizini (1848-1978)**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1979.
- Zırhlı Bir. Ok. Eğ. ve Tüm. Kom. **Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Tarihçesi**, Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı Matbaası, 2006.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.V, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.
- , **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev. Nilüfer Epçeli, C.VII, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2019.

Ziya Şakir,

Mahmut Şevket Paşa, Haz. Serkan Erdal, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011.

Zuvin, Abdullah,

1964-1965 Kış Konferansları, Zırhlı Birlikler Okulu Eğitim ve Tümen Komutanlığı - Teksir Metin, 11 Mart 1965, Ankara, 1965.

6-MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

Açıkalın, Cevat,

“Cevat Açıkalın'ın Anıları: 2. Dünya Savaşı'nın İlk Yılları (1939-1941)”, **Belleten**, C.LVI, No:217, Aralık 1992, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992, s. 985-1079.

-----,

“Turkey's International Relations”, **International Affairs**, Vol.XXIII, No:4, October 1947, s. 477-491.

Akipek, Ömer İlhan,

“NATO Kuvvetleri Sözleşmesi'ne Göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XXIV, No:1, 1967, s. 9-25.

Aksan, Virginia,

“An Ottoman Portrait of Frederick the Great”, **Oriente Moderno**, 18/79, 1999, pp. 203-215.

Alacakaptan, Aydın,

“Türk Dış Politikasında NATO'nun Yeri”, **NATO Savunma ve Eğitim Yönleri Sempozyumu**, Yay. Haz., Cahit Kavcar, AÜ Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1984, s. 33-47.

Alkan, Necmettin,

“II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, No:43, İstanbul, 2006, s. 135-166.

- , “Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kaiser II. Wilhelm’in 1898 Şark Ziyareti”, **Osmanlı Araştırmaları**, No:31, İstanbul, 2008, s. 9-53
- Alpkartal, Nureddin, “Alman Alman Askerî Doktrini Üzerine Bir Etüt”, **Askerî Mecmua**, C. LVI, No:110, Mart 1938, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 607-617.
- Anonim, “İngiliz ve Amerikan Eğitim Usulleri” (*The Army Quarterly*’den özet), Çev. Sadri Sarptır, **Ordu Dergisi**, No:154, Haziran 1950, s. 75-83.
- Armaoğlu, Fahir, “İkinci Dünya Harbi’nde Türkiye”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.XIII, No:2, Şubat 1958, s. 139-179.
- , “Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış: Dün-Bugün-Yarın”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Bildiriler)**, Hacettepe Üniversitesi AİTT Enstitüsü (Ankara, 8-9 Mart 1990), TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 215-229.
- , Soysal, İsmail, “Türkiye’nin Hitler Almanyası ile İlişkileri (1933-1941), **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, Haz.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 297-307.
- Atkins, G. Pope-Thompson, L. V., “German Military Influence in Argentina, 1921-1940”, **Journal of Latin American Studies**, Vol.IV, No:2, November 1972, pp. 257-274.
- Atok, Kâzım, “Taktik ve Eğitim Tümenleri”, **Ordu Dergisi**, No:153, Mart 1950, s. 83-91.

- Aydın, Ayşe, “Türkiye-Almanya Dostluk Antlaşması (3 Mart 1924)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IXX, No:1, 2017, s. 107-121.
- Aydın, Mustafa, “Hitler’den İnönü’ye (1 Mart 1941)”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde), s. 439.
- , “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde), s. 399-476.
- , “Ödünç Verme ve Kiralama (Lend And Lease) Yasası”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, (içerisinde), s. 411.
- Bağcı, Hüseyin, “Demokrat Parti’nin Ortadoğu Politikası”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 101-134.
- Bali, Rifat N., “Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir’in Almanya Gezisi: Hitler ile Görüşme”, **Toplumsal Tarih**, No:165, Eylül 2007, s. 38-42.
- Baykent, Tuğrul, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönemde Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfında Gelişmeler (1945-1952)”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, C.II, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye (20-22 Ekim 1997), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s. 211-226.

Beşikçi, Mehmet,

“Mehmet Beşikçi, “İhtiyat Zabiti’nden ‘Yedek Subay’a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar 1891-1930”, **Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar**, No:13, Güz 2011, s. 45-89.

Beşirli, Mehmet,

“II. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.I, No:16, 2004, s. 121-139.

Beydilli, Kemal,

“II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyetî Hakkında”, **İÜEF Tarih Dergisi**, No:32, İstanbul, 1979, s. 481-494.

-----,

“İlk Prusya Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler: Jurgowsky-Sattler-Seewald”, **Serta Balcanica-Orientalia Monacensia**, Ed. H. J. Kissling vd., München, 1981, s. 219-231.

Bingöl, İhsan,

“Niçin Lojistik”, **Ordu Dergisi**, No:160, Ağustos 1951, s. 138-147.

Black, Jeremy,

“1864-1913 Avrupa Savaşları”, **Dretnot, Tank ve Uçak: Modern Çağda Savaş Sanatı**, Ed. Jeremy Black, Çev. Yavuz Alogan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 59-87.

Burçak, Rıfkı Salim,

“İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.IV, No:1, 1949, s. 347-374.

Criss, Nur Bilge,

“Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, **Uluslararası İlişkiler**, C.IX, No:34, Yaz 2012, s. 1-28.

- Çalık, Ramazan, “Colmar Freiherr von der Goltz (Paşa) ve Bazı Görüşleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, No: 36, Kasım 1996, s. 765-815.
- Çeliker, H. Fahri, “Osmanlı İmparatorluğundaki Alman Askerî Heyetlerinin Balkan Harbi ve Birinci Dünya Harbi’ndeki Tutum ve Etkileri”, **Dördüncü Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1989, s. 136-144.
- Çevik, Cavit, “Sevk Talimnamemizde Yapılacak Değişiklikler”, **Ordu Dergisi**, No:149, Mart 1949, s. 1-8.
- deShazo, Thomas E., “Aid to Turkey”, **The Field Artillery Journal**, Vol.XXXIX, No:2, March-April 1949, s. 64-66.
- Dunn, John P., “Missions or Mercenaries? European Military Advisors in Mehmed Ali’s Egypt, 1815-1848”, **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization, 1815-2007**, Ed. Donald Stoker, Routledge, New York, 2008, pp. 11-25.
- Edwards, A. C., “The Impact of the War on Turkey”, **International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)**, Vol.22, No:3, July 1946, pp. 389-400.
- Erdelhun, Rüştü, “Modern Eğitim”, **Ordu Dergisi**, No: 147, Eylül 1948, s. 99-102.
- , “Subay ve Kıt’a Yetiştirmede Modern Eğitim”, **Ordu Dergisi**, No:145, Mart 1948, s. 87-92.
- Eren, Asım, “Alman Ordusunda Neler Gördüm”, **Askerî Mecmua**, C. LIV, No:100, Mart 1936, Askerî Matbaa, İstanbul, 1936, s. 149-158.

-----,

“Alman Ordusunda Talim ve Terbiye Usulleri ve Kendi Usullerimizle Mukayesesi”, **Askerî Mecnua**, C. LVII, No:115, Kanun-ı evvel 1939, Askerî Matbaa, İstanbul, 1939, s. 1039-1066.

Erhan, Çağrı,

“ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 522-575.

Erk. Harb Bnb. Ali İhsan (Sabis),

“Almanya’da Erkân-ı Harb Zabıtları Nasıl Yetiştiriliyor ve Büyük Kumandanlıklara Nasıl İhzar Ediliyorlar”, **Ordu ve Donanma Mecnua**, C.I, No:5, 30 Haziran 1328 (13 Temmuz 1912), s. 305-318.

Erkin, Feridun Cemal,

“Türkiye’nin Savaşa Katılması İçin Kahire’de Yapılan Müzakereler”, **Belleten**, C.XLIII, No:170, Nisan 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 427-455.

Esmer, Ahmet Ş.-Sander, Oral,

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, Ed., Mehmet Gönübol, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara, 1986, s. 135-185.

Evsile, Mehmet,

“Atatürk Devrinde Harp Sanayiinin Kuruluşu ve Türk Dış Politikasına Etkileri”, **XII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.IV, Kısım: III, 12-16 Eylül 1994, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 1363-1369.

Gencer, Mustafa,

“Alman Kaynaklarına Göre Balkan Savaşları“, **Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri II**, 22-24 Ekim 2003 İstanbul, Genelkurmay

- Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006. s. 181-195.
- Gerede, Hüsrev, “Die Deutsch-Türkischen Beziehungen”, **Zeitschrift für Politik**, Band:32, Nr:1, Januar 1942, s. 1-3.
- Gönlübol, Mehmet-Sar, Cem, “1919-1939 Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, Ed., Mehmet Gönlübol, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara, 1986, s. 3-133.
- , Ülman, Haluk, “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)”, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, C.I, Ed., Mehmet Gönlübol, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Altıncı Baskı, Ankara, 1986, s. 187-334.
- Grant, Jonathan, “The Sword of the Sultan: Ottoman Arms Imports 1854-1914”, **The Journal of Military History**, Vol.LXVI, No:1, January 2002, pp. 9-36.
- Güçlü, Yücel, “Turco-British Rapprochement on the Eve of the Second World War”, **Belleten**, C.LXV, No:242, Nisan 2001, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 257-312.
- Gürler, Orhan, “Orduda Acemi Eğitimi ve Eğitim Merkezlerinin Kurulması”, **Ordu Dergisi**, No:155, Eylül 1950, s. 70-83.
- Güvenç, Serhat, “ABD Askerî Yardımı ve Türk Ordusunun Dönüşümü: 1942-1960”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 255-284.

- , “NATO’nun Evrimi ve Türkiye’nin Transatlantik Güvenliğe Katkıları”, **Uluslararası İlişkiler**, C.I, No:45, Bahar 2015, s. 101-119.
- , Uyar, Mesut, “Lost in Translation or Transformation? The Impact of American Aid on the Turkish Military, 1947–60”, **Cold War History**, Routledge, Vol.22, 2021, pp. 59-77.
- Hall, Ian David, “The Modern Model of the Battlefield Tour and Staff Ride: Post-1815 Prussian and German Traditions”, **Connections**, Vol.I, No:3, (September 2002), pp. 93-102.
- Herrera, G. L.-Mahnken, T. G., “Military Diffusion in Nineteenth-Century Europe: The Napoleonic and Prussian Military Systems”, **The Diffusion of Military Technology and Ideas**, Stanford University Press, 2003, pp. 205-242.
- Hikmet Akıncılar, “Sovyet Yayılmasının Hedefi ve NATO Müdafaası”, **Ordu Dergisi Özel NATO Nüşası**, No:181, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, İstanbul, 1957, s. 70-74.
- Holborn, Hajo, “Moltke ve Schlieffen: Prusya-Alman Ekolü”, **Modern Stratejinin Yaratıcıları**, Ed. Edward Mead Earle, Çev. Demirhan Erdem-Çiğdem Erdem-Gülçün Ülgezen, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 153-179.
- Karaca, Ali, “II. Abdulhamid’in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yaverlik Kurumu”, **XIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.III, Kısım: III, 4-8 Ekim 1999, Türk

- Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 1701-1740.
- Karakaş, Nuri, “Amerikan ‘Ödünç Verme ve Kiralama’ Yardımlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXIV, No:1, Temmuz 2009, s. 21-52.
- Karaosmanoğlu, Ali L., “NATO’nun Dönüşümü”, **Uluslararası İlişkiler**, C.I, No:40, Kış 2014, s. 2-38.
- Kaynar, A. K.-Kaynar, İ. S., “ABD-Türkiye İlişkilerinin Gelişiminde ‘Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması’”, Ed. Övgü Kalkan Küçüksoyak-Abdullah Muhsin Yıldız, **Current Debates in International Relations & Law: Current Debates in Social Sciences Series**, Vol.24, 2018, s. 109-120.
- Kerner, Robert J., “The Mission of Liman von Sanders I: Its Origin”, **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:16, June 1927, pp. 12-27.
- , “The Mission of Liman von Sanders II: The Crisis”, **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:17, December 1927, pp. 344-363.
- , “The Mission of Liman von Sanders III”, **The Slavonic Review**, Vol.VI, No:18, March 1928, pp. 543-560.
- Khan, David, “The Prehistory of the General Staff”, **The Journal of Military History**, Vol.LXXI, No:2 April 2007, pp. 90-112.
- Koçak, Cemil, “Türkiye’de Bir Alman Subayı: Nazi Almanyası’nın Ankara Ataşemiliteri (1936-1944) General [Hans] Rohde’nin Türkiye Anıları Hakkında Oğlu Dr. Dieter Rohde ile Bir

Konuşma”, **Tarih ve Toplum**, C.I, No:5, Mayıs 1984, s. 18-27.

-----,

“Türkiye’de Yaşamış Asker, Diplomat ve Bilimadamı Almanların Türkiye’ye İlişkin Düşünceleri, Gözlemleri ve Yazdıkları Üzerine Bazı Notlar: Anılar ve Diplomatik Raporlar”, **Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır**, TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2012, s. 168-219.

Kozanoğlu, Fikri,

“Yeni Alman Ordusu”, **Askerî Mecmua**, C. LVII, No:112, Mart 1939, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 208-212.

Kurtbek, Seyfi,

“Amerika Ordusunda Genelkurmay”, **Ordu Dergisi**, No:149, Mart 1949, s. 183-198.

Kutlu, Sacit,

“Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Ordusunda Prusya Etkisi ve Osmanlı Almanya İlişkileri”, **İDEA İnsan Bilimleri Dergisi**, C.I, No:1, İstanbul, Eylül 2009, s. 71-107.

Kürkçüoğlu, Ömer,

“Türk-İngiliz İlişkileri (1920’lerden 1950’lere)”, **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 1985, s. 75-92.

Kütükoğlu, Mübahat S.,

“Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asâkir-i Mansure”, **İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi**, No:12, İstanbul, 1981, s. 127-158.

Leffler, Melvyn P.,

“Strategy, Diplomacy, and the Cold War: The United States, Turkey and NATO (1945-1952)”, **The Journal of American History**, Vol.LXXI, No:4, March 1985, pp. 807-825.

- Lerner, D.-Richard, D. R, “Swords and Ploughshares: The Turkish Army as a Modernizing Force”, **World Politics**, Vol:13, No: 1 (October 1960), pp. 14-49.
- Luvaas, Jay, “European Military Thought and Doctrine 1870-1914”, **The Theory and Practice of War**, Ed. Michael Howard, Cassell and Company, London, 1965, pp. 71-93.
- Lynn, John A., “Silahlanan Uluslar (1763-1815)”, **Cambridge Savaş Tarihi**, Ed. Geoffrey Parker, Çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 207-237.
- , “The Evolution of Army Style in the Modern West, 800-2000”, **The International History Review**, Vol.XVIII, No:3, August 1996, pp. 505-545.
- Martin, B.-Wetzler, P., “The German Role in the Modernization of Japan: The Pitfall of Blind Acculturation”, **Oriens Extremus**, Vol.XXXIII, No:1, 1990, pp. 77-88.
- McBride, Horace L., “Türkiye’de Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu”, Çev. Rüştü Erdelhun, **Ordu Dergisi**, No:148, Aralık 1948, s. 3-8.
- Medlicott, W.N., “Economic Warfare”, **Survey of International Affairs 1939-1946: The War and the Neutrals**, Oxford University Press, London, 1956, pp. 1-104.
- Millman, Brock, “Credit and Supply in Turkish Foreign Policy and the Tripartite Alliance of October 1939: A Note”, **The International History Review**, Vol.XVI, No:1, February 1994, pp. 70-80.

-----,

“The Turkish Armed Forces on the Eve of the Second World War”, **Turkish Studies Association Bulletin**, Vol.XX, No:1, Spring 1996, pp. 38-55.

Nunn, Frederick M.,

“Effects of European Military Training in Latin America: The Origins and Nature of Professional Militarism in Argentina, Brazil, Chile, and Peru, 1890-1940”, **Military Affairs**, Vol.XXXIX, No:1, February 1975, pp. 1-7.

-----,

“Emil Körner and the Prussianization of the Chilean Army: Origins, Process, and Consequences, 1885-1920”, **The Hispanic American Historical Review**, Vol.L, No:2, May 1970, s. 300-322.

Oran, Baskın,

”Dönemin Bilançosu”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, (içerisinde), s. 387-394.

Öge, S.,

“Motörlenmiş ve Makinalaşmış Alman Ordusunun Kıymeti Nedir”, **Askerî Mecmua**, C. LV, No: 105, Haziran 1937, Askerî Matbaa, İstanbul, s. 329-337.

Ölmez, Adem,

“Askerî Teftiş Komisyonunun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, No:43, İstanbul, 2007, s. 115-135.

Önsoy, Rifat,

“Osmanlı İmparatorluğundaki Alman Subayları ve Alman Silah Sanayiinin Çıkarları 1871-1914”, **IX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.II, s. 21-25 Eylül 1981, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 1207-1213.

- Örsal, Alaeddin, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Yabancı Subayların Birinci Dünya Savaşı’nın Askerî Yönetimi Üzerindeki Etkileri”, **Dördüncü Askerî tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara, 1989, s. 341-357.
- Özcan, Gencer, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi”, **Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Ed. Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 175-221.
- Özgiray, Ahmet, “Türkiye-Almanya İlişkileri (1923-1939)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XIII, No:I, 1998, s. 5-23.
- Özlü, Hüsnü, “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri Sonrası İngiltere’den Sağlanan Askerî Yardımların Türkiye’de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, No:50, Güz 2012, s. 449-478.
- Öztoprak, İzzet, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü”, **Belleten**, C.LXIII, No:237, Ağustos 1999, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 598-617.
- Romasov, Kiril, “Mehanizatsia Turetskoi Armii Do 1952 Gada (1952 Yılına Kadar Türk Ordusundaki Mekanizasyon Süreci)”, **ROMB**, No:2, Şubat 2015, s. 17-77.
- Rustow, Dankwart A., “The Military: Turkey”, **Political Modernization in Japan and Turkey**, Ed. Robert E. Ward -

- Dankwart A. Rustow, Princeton University Press, New Jersey, 1964, pp. 352-388.
- Sabancı, Zeynep, “Kışladan Araziye: 1910 Sonbahar Manevrası”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, C.XXI, No:2, 2020, s. 271-291.
- Sater, William F., “The Impact of Foreign Advisors on Chile’s Armed Forces, 1810–2005”, **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization**, 1815-2007, pp. 26-34.
- Schiff, Warren, “German Military Penetration into Mexico during the Late Díaz Period”, **The Hispanic American Historical Review**, Vol.XXXIX, No:4, November 1959, pp. 568-579.
- , “The Influence of the German Armed Forces and War Industry on Argentina, 1880-1914”, **The Hispanic American Historical Review**, Vol.LII, No:3, August 1972, pp. 436-455.
- Sel, Lütfü, “Kara Kuvvetleri Muhabere Sınıfının Tarihçesi”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No:270, Haziran 1979, s. 1-6.
- Showalter, Dennis E., “Army and Society in Imperial Germany: The Pains of Modernization”, **Journal of Contemporary History**, Vol.XVIII, No:4, October 1983, pp. 583-618.
- , “From Deterrence to Doomsday Machine: The German Way of War, 1890-1914”, **The Journal of Military History**, Vol.LXIV, No:3, July 2000, pp. 679-710.

- Soysal, İsmail, “1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı”, **Belleten**, C.XLVI, No:182, Nisan 1982, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1982, s. 367-414.
- , “Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi (1934-1937)”, **Belleten**, C.XLV, No:177, Ocak 1981, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s. 95-155.
- Stoker, Donald, “The History and Evolution of Foreign Military Advising and Assistance, 1815-2007”, **Military Advising and Assistance: From Mercenaries to Privatization, 1815-2007**, Ed. Donald Stoker, Routledge, New York, 2008, pp. 1-10.
- Swanson, Glen W., “War, Technology and Society in the Ottoman Empire from the Reign of Abdülhamid II to 1913: Mahmud Şevket and the German Military Mission”, **War, Technology and Society in the Middle East**, Haz. V. J. Parry-M. E. Yapp, Oxford University Press, London, 1975, pp. 367-385.
- Tacan, Necati, “Tanzimat ve Ordu”, **Tanzimat**, C.I, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1999, s. 129-137.
- Tansel, Salâhaddin, “Büyük Friedrich Devrinde Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında”, **Belleten**, C.X, No:37, Ocak 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s. 133-165.
- , “Osmanlı-Prusya Münasebetleri Hakkında”, **Belleten**, C.X, No:38, Nisan 1946, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, s. 271-292.
- Taşkıran, Cemalettin, “1941 Yılı Başında Türk-İngiliz Siyasi ve Askerî Görüşmeleri”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, C.I, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye

- (20-22 Ekim 1997), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998, s. 279-308.
- Tellal, Erel, “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I (içerisinde), s. 499-521.
- Trumpener, Ulrich, “Almanya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu”, Ed. Marian Kent, **Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler**, Alfa Kitabevi, İstanbul, 1996, s. 129-163.
- , “Suez, Baku, Gallipoli: The Military Dimensions of the German-Ottoman Coalition (1914-1918)”, **Coalition Warfare: An Uneasy Accord**, Ed. Keith Neilson – Roy A. Prete, Wilfrid Laurier University Press, Ontario-Canada, 1984, pp. 29-51.
- Tunç, Salih, “Fransız Askerî Ataşesi Yarbay Maucorps’un Gözüyle Alman Askerî Heyeti ve General Liman von Sanders’in İstanbul’daki Faaliyetleri”, **Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, C.VI, 2018, s. 613-628.
- Tunçay, Mete, “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”, **Tarih ve Toplum**, C.VI, No:35, Kasım 1986, s. 34-41.
- Turan, İlter-Barlas, Dilek, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der: Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 647-662.
- Turan, Oğuz, “von der Goltz Paşa’nın Stratejik Düşünceleri ve Eserleri”, **20’nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa’nın

Osmanlı Ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 27-34.

Türk, Fahri,

“Cumhuriyet Döneminde Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1923-1945”, **Belleten**, C.LXXIX, No:285, Ağustos 2015, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2015, s. 761-782.

-----, Kaya, Emirhan,

“Cumhuriyet Dönemi Türk-Alman İlişkilerinde Sıradışı Bir Aktör: Krupp Firması 1923-1990”, **Gazi Akademik Bakış**, C. X, No:20, 2017, s. 121-143.

Türkmen, Zekeriya,

“Yıldırım Ordular Grubu'nun Teşkili ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme (1917-1918)”, **İlmî Araştırmalar**, Ocak 2014, No:1, 2014., s. 157-166.

Türsan, Nurettin,

“Birlikte Sevk ve Muharebe Talimnamesi Komisyonuna Bazı Notlar”, **Ordu Dergisi**, No:150, Haziran 1949, s. 123-130.

-----,

“Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz'ün Türkiye Yaşamı ve Hizmetleri”, **20'nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusunda Görev Alışının 100'üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 35-52.

Uğur, Erol,

“Von Der Goltz Paşa’nın 1883-1895 Yılları Arasında Türkiye’deki Hizmetleri”, **20’nci Yüzyıl Başına Kadar Türk Askerî Eğitiminin Gelişimi** (Goltz Paşa’nın Osmanlı Ordusunda Görev Alışının 100’üncü Yıldönümü Anısına Harp Akademileri Komutanlığında 13 Ekim 1983 Tarihinde Düzenlenen Sempozyum Bildirileri), Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1983, s. 19-26.

Uyar, Mesut,

“Sanders Askerî Yardım Misyonu 1913-1918”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, No:30, Güz 2019, s. 29-84.

-----, Gök, Hayrullah,

“Modern Alman Ordusunun Temelini Teşkil Eden Prusya Askerî Sisteminin Kuruluşu ve Olgunlaşması”, **KHO Bilim Dergisi**, C.XIII, No:1, 2003, s. 1-28.

-----, Güvenç, Serhat,

“A Tale of two military missions: The Germans in the Ottoman Empire and the American in the Republic of Turkey”, **War & Society**, March 2022, pp. 85-106.

Uzgel, İlhan,

“Batı Avrupa’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar Belgeler Yorumlar**, C.I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 292-313.

Üçüncü, Uğur,

“Türklere Göre Alman İttifakı ve Müttefik Alman Subayları, **Savaşın Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Haz., Necmettin Alkan-Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 47-88.

- Ülman, Haluk, “Nato ve Türkiye”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.XXII, No:4, Nisan 1967, s. 143-167.
- Wilson, General Sir H. Maitland, “Operations in the Middle East from 16th February 1943 to 8th January 1944”, Supplement to **the London Gazette**, 12 November 1946, pp. 5569-5604.
- Windle, Charles-Vallance, T. R., “Optimizing Military Assistance Training”, **World Politics**, Vol. XV, No:1, October 1962, pp. 91-107.
- Yeşilbursa, Behçet Kemal, “Turkey's Participation in the Middle East Command and its Admission to NATO, 1950-52”, **Middle Eastern Studies**, Vol.XXXV, No:4, October 1999, s. 70-102.
- Yılmaz, Ersin, “Kara Kuvvetleri Havacılığı ve Tarihsel Gelişimi”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, No:271, Eylül 1979, s. 49-54.
- Yılmaz, Özgür-Şimşek, Eyyub, “Fransızlara Göre Türk Alman Askerî Yakınlaşması ve İttifakı”, **Savaşınların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)**, Haz., Necmettin Alkan-Eyyub Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s. 115-141.
- Z. İhsan, “Hatıralara Hürmet”, **Piyade Mecmuası**, Sene: 10, No:92, Mart 1935, s. 145-146.

7. TEZLER

- Arslan, Halit, “Sultan II. Abdülhamid Devri Osmanlı Ordusu’nda Alman Etkisi”, Yayımlanmamış

- Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- As, Efdal, “Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Chourchoulis, Dionysios, “The Southern Flank of NATO, 1951-1959: Military Strategy or Political Stabilization”, Published PhD Dissertation (Yayınlanmış Doktora Tezi), Queen Mary University of London, 2010.
- Garrett III, James Madison, “Assistance to Turkey as an Instrument of United States Foreign Policy with Emphasis on Military Assistance: 1947-1955”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Columbia University, 1960.
- Gençoğlu, Mustafa, “Osmanlı Devletince Batı’ya Eğitim İçin Gönderilenler: Bir Grup Biyografisi Araştırması (1830-1908)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Gözeller, Ali, “Osmanlı-Alman Yakınlaşmasının Basına Yansıması: Sabah Gazetesi Örneği (1889-1895)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- Griffiths, Merwin Albert, “The Reorganization of the Ottoman Army under Abdulhamid II (1880-1897)”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of California, Los Angeles, 1966.

- Güler, Zeynep, “Osmanlı Ordusunun Modernleşmesinde von der Goltz Paşa’nın Rolü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2007.
- Hussein, Norasmahani, “British Foreign Office Perspectives on the Admission of Turkey and Greece to NATO (1947-1952)”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Leeds, 2016.
- Kalyon, Levent, “Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- McGarity, James Madison, “Foreign Influence on the Ottoman Turkish Army (1880-1918)”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), American University, 1968.
- Munson IV, Howard Adelbert, “The Joint American Military Mission to Aid Turkey: Implementing the Truman Doctrine and Transforming U.S. Foreign Policy, 1947-1954”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Washington State University, 2012.
- Özdemir, Nuray, “Cumhuriyet Dönemi Kara Yolu Politikası (1923-1960)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Swanson, Glen W., “Mahmud Şevket Paşa and the Defense of the Ottoman Empire: A Study of War and Revolution during the Young Turk Period”, Unpublished

Ph.D. Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Indiana University, 1970.

Weber, Nathaniel R.

“United States Military Advisory Assistance Groups During the Cold War, 1945-1965”, Unpublished PhD Dissertation (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Texas A&M University, 2016.

8. RAPORLAR VE TUTANAKLAR

Anonim,

Birleşik Amerika Müdafaa Vekili ile Ordu, Deniz ve Hava Vekâletlerinin 1 Ocak 1951 – 30 Haziran 1951 Arasındaki Devreye Ait Raporları, Çev. Kurmay Yb. Ertuğrul Erkmén, E.U. Basımevi, Ankara, 1954.

Robinson, Richard D.,

Impact of American Military and Economic Assistance Programs in Turkey, American Universities Field Staff, New York, Grosse Pointe-Michigan, January 17, 1956.

Toydemir, Cemil Cahit,

Alman Harp Cepheleri’nde Tetkik Raporu, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1944.

U.S. Congress,

Hearings before the Committee on Foreign Relations and the Committee on Armed Services United States Senate, First Session, Part I, January-February 1957, United States Government Printing Office, Washington, 1957.

U.S. Congress,

Operations Under Lend-Lease Act, 77th Congress, 1st Session, House Document No:149, December 15, 1941, U.S. Government Printing Office, Washington, 1941.

U.S. Congress,

The Turkish Aid Program, “The President Message to Congress on Aid to Greece and Turkey, March 12, 1947”, United States Government Printing Office, Washington, 1948,

U.S. Congress,

Twenty-Third Report to Congress on Lend-Lease Operations, 80th Congress, 1st Session, House Document No:41, January 3, 1947, U.S. Government Printing Office, Washington, 1947.

Yükep, Kemal,

Amerika Birleşik Devletleri Askerî Akademisi (West Point) Hakkında Rapor, Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1954.

9. ALBÜMLER, YILLIKLAR VE SÖZLÜKLER

Genelkurmay Başkanlığı,

Türk Silahlı Kuvvetleri General ve Amiraller Albümü 1923-1996, Genelkurmay Personel Başkanlığı, Ankara, 1996.

Harp Akademileri Komutanlığı,

Harp Akademileri Yıllığı 1848-2007, Haz. Kadir Demirciçeşmesi, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2007.

Soyaslan, Hilmi,

Askerî Terimler Sözlüğü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1971.

EKLER

EK – 1: Amerikan ataşemiliterinin Türk ordusunda görev yapan yabancı uzmanlar hakkında yazdığı rapor.

OFFICE CHIEF OF STAFF
W.L. NIEL, JR.
S-1
2044-324
1
5700
WAR DEPARTMENT

G-2 Report

TURKEY (Combat)

Subject: Military Training - General.
Foreign Specialists on duty with Turkish Army.

RECEIVED G-2 W.D. MAR 17 1930

The following list shows by name and occupation the number of foreign specialists employed at this time by the Turkish Army.

It will be noticed that the number of German instructors is much larger than that of any other nationality. This is quite natural in view of the fact that the old Turkish Army was instructed nearly entirely by Germany and the German influence is still very evident at a glance in both the officer personnel and the tactical instruction of the troops.

The total number of foreign instructors is 62, who are subdivided as follows:

German: 41 -

Officers (holding reserve commissions in the German Army) . . .	5
Doctors	2
Topographers	4
Engineers	10
Workers	20

French: 18 -

Officers (on leave from the French Army)	10
Sub-officers	5
Professors	3

Austrian: 2 -

Officers (former officers in the old Austrian Army)	2

British: 1 -

Professor	1

Grand Total 62

A list of where and how employed follows:

From: N.A. Constantinople Report No. 5616 February 21, 1930

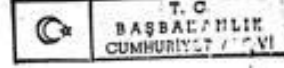
- 1 -

KAYNAK: NARA, NND 740058, RG165/2044-124 to 2044-332/724, "Foreign Specialists on Duty with Turkish Army". (17 Mart 1930)

EK – 2: Alman ordusunda staj görmek üzere beş subayın görevlendirilmesi.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 72444

KARARNAME

Hükümet hesabına Almanyaya tahsile gönderilmesi takarrür eden ve Büyük Erkanı Harbiyeye mezkûr hükümetin muvafakati istihsal olunduğu bildirilen merbut cetvelde isimleri yazılı 3 muhabere ve 2 istihkâm sınıfına mensup 5 zabitan, Alman ordusunda 1 nisan 932 tarihinde sitaja başlamak üzere izamları ve harcırah, tahsil tahsisatlarının formülden istisnaen tesviyesine müsaade verilmesi; Milli Müdafaa Vekâletinin 22-mart- 932 tarih ve 281 numaralı tezkeresile vukubulan teklifi ve Maliye Vekâletinin 23/3/932 tarih ve 3101/139 numaralı mütaleaanesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 23/3/932 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur.

23/3/932

REİSİTÜSAR

Gayi M. Kemal

Bş.V.

İsmail

Ad.V.

afunf Kemal

M.M.V.

Ketoks

Da.V.

S. Vata

Ha.V.

İ. Z. Fikri

Ma.V.

M. H. H. H. H. H.

ME.V.

Enat

Na.V.

2-1-1/1932

B.V.

Besaf

S.M.V.

S. Refik

G.V.

Hi Rana R.

Zr.V.

M. H. H.

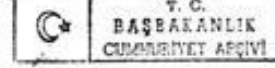
030 18 01 02 26 19 1

KAYNAK: BCA, 030.18.01.02.26.19.01. (23 Mart 1932)

EK – 3: Türk Harp Akademisi'nde çalıştırılmak üzere Almanya'dan General Ritter von Mittelberger'in getirilmesi hakkında.

T. C.
BAŞVEKÂLET
Müvazzat: Mâdîrîyye
Sıra: 15932

KARARNAME

21/11/1932 tarih ve 13505 sayılı kararnamaya beyîddir:
Harp akademisinde gâlımak üzere Almanyadan getirilen General Ritter Von Mittelbergerin 13439 sayılı kararnamaya ekli kadroda yazılı 1020 lira ücretinin IIHC liraya gıkarılması; Milli İktisadî Vekillîğinin 19/1/1933 tarih ve 108 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekillîğinin 4/2/1933 tarih ve 1681/61 sayılı mütelağınması üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 4/3/1933 toplantısında kabul olunmuştur.

4/3/1933

REİSİTÜNER

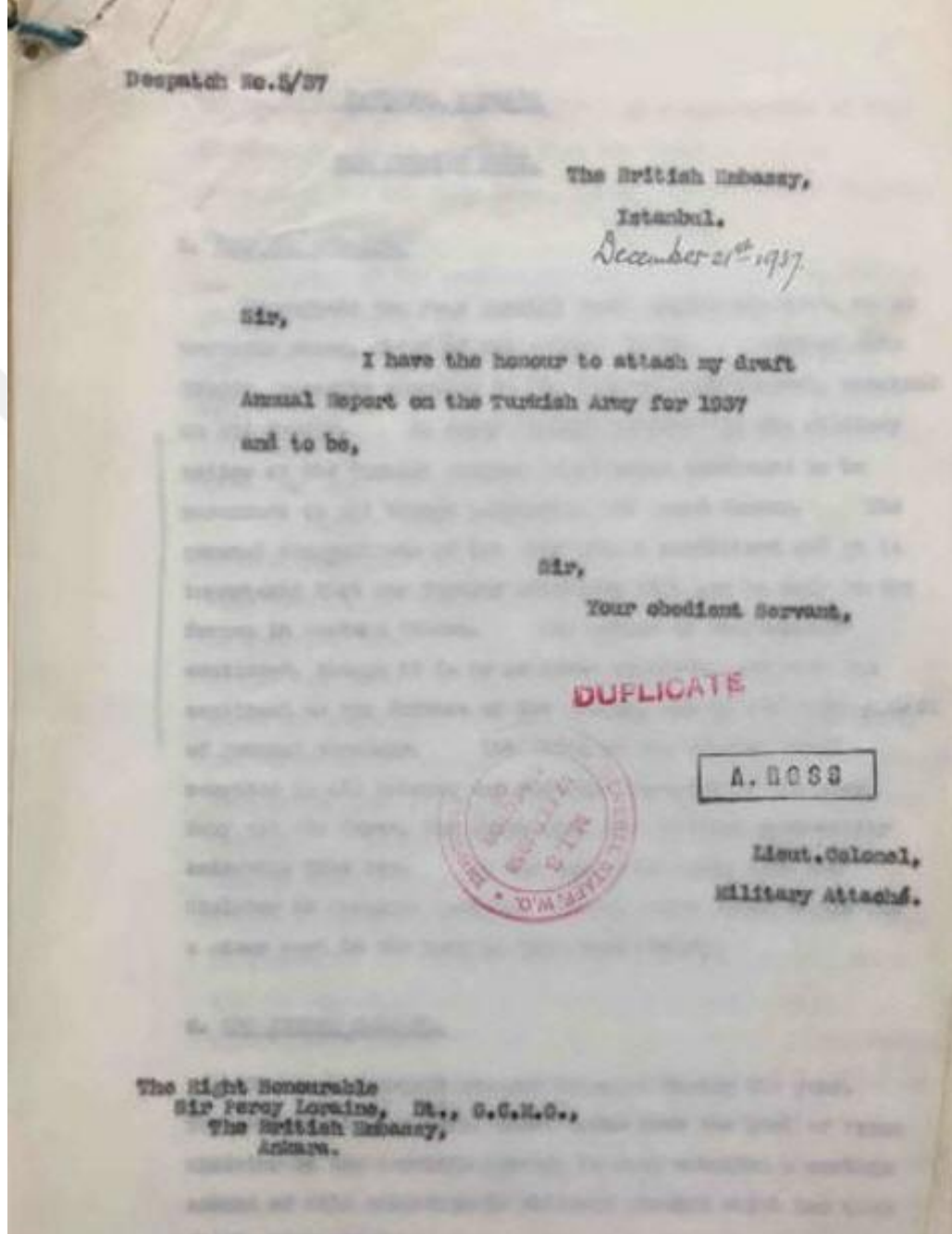
Gazi M. Kemâl

B.V.	Ad.V.	MM.V.	Da.V.
<i>İsmail</i>	<i>Şükrü Kemâl</i>	<i>İsmail</i>	<i>S. 1934</i>
Ha.V. V.	Ma.V.	MLV.	Na.V.
<i>S. 1934</i>	<i>Ali Rıza</i>	<i>S. 1934</i>	<i>L. 1934</i>
İK.V.	SİM.V.	G.V.	Zr.V.
<i>Ali Rıza</i>	<i>S. 1934</i>	<i>Ali Rıza</i>	<i>Ali Rıza</i>

000 18 01 02 34 13 15

KAYNAK: BCA, 030.18.01.02.34.13.15. (4 Mart 1933)

EK – 4: İngiliz ataşemiliteri Yarbay A. Ross'un Türk ordusunun 1937 yılı faaliyetlerini ele aldığı yıllık raporu.

KAYNAK: PRO WO 106/1594D. (21 Aralık 1937)

EK – 5: İkinci Dünya Savaşı yıllarında Büyük Britanya Savaş Kabinesi'ne ait Türkiye ile ilgili bir muhtıra örneği.

245

THIS DOCUMENT IS THE PROPERTY OF HIS BRITANNIC MAJESTY'S GOVERNMENT

Printed for the War Cabinet. April 1941.

SECRET. Copy No. 28

W.P. (41) 77.

April 26, 1941.

TO BE KEPT UNDER LOCK AND KEY.

It is requested that special care may be taken to ensure the secrecy of this document.

WAR CABINET.

POLICY TOWARDS TURKEY.

Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs.

1. IN view of the new developments in the Balkan situation it seems desirable to review briefly the question of our policy towards Turkey, with particular reference to the continuance of sending supplies to Turkey.

Turkish attitude from outbreak of war between Italy and Great Britain until the German attack on Greece and Yugoslavia.

2. The attitude of Turkey has been marked by a series of retrogressions since the outbreak of war in the Mediterranean. On the entry of Italy into the war against Great Britain in June 1940, Turkey failed to fulfil her obligations to come to the assistance of Great Britain under article 2 of the Treaty of Mutual Assistance. When the Italians attacked Greece in October 1940, and we implemented our guarantee to Greece, Turkey failed to carry out her obligation to come to our assistance under article 3 of the Treaty.

3. Early in 1941, Turkey assured us that she would go to war in the event of a German attack on Greece or a threat to Salonica. But in the face of the increasing menace to the Balkans constituted by the rapid German infiltration into Bulgaria, Turkey did nothing to promote a united front with Yugoslavia and Greece. The German occupation of Bulgaria, the Yugoslav *coup d'état*, and finally the German attack on Greece and Yugoslavia produced no reaction from the Turkish Government. In spite of the pressure maintained on them during the Secretary of State's visit to the Eastern Mediterranean in February, March and early April, the Turkish Government retreated further and further into a negative attitude and failed even to fulfil the promise given by the Turkish Minister for Foreign Affairs during his meeting with the Secretary of State at Cyprus to send a message to stiffen the Yugoslavs. They have definitely declared their attitude towards the new hostilities as one of non-belligerency. All that they have done on the constructive side is to assure His Majesty's Government that they are prepared for German pressure and would refuse all demands. The publication of instructions for the preparations of evacuation measures in Istanbul and the fact that the Turkish High Command are withdrawing Turkish divisions in Thrace and that Turkish troops are manning the Gallipoli Peninsula facing the Aegean Sea may be interpreted as showing that the Turkish Government are alive to the possibility of an attack by Germany in the near future and propose to resist it.

Probable Turkish attitude.

4. The German attack on Yugoslavia and Greece brings the war much closer to Turkey's doors. Unless Germany can obtain possession of Syria by means of either direct invasion by air or sea it looks as though the Turkish Government

11358 [22464]

KAYNAK: PRO CAB 66-15-50. (26 Nisan 1941)

KAYNAK: ATASE, İDH, Kutu No: 5, Gömlek No: 054, Belge No: 1. (11 Haziran 1943)

EK - 7: Almanya ile yapılan 100 milyon Mark tutarındaki kredi anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin 4 Mayıs 1944'e kadar aldığı silah ve malzemeyi gösteren bir çizelge.

4/5/944 Gündüne kadar 100 Milyonluk kredi anlaşmasından çıkmış ve
kadar Almanyadan yurdumıza girmiş bul-
unan silah ve malzeme listesidir.

Adet	Cinsi	Piata Reisch Mark	Tutarı Reisch Mark
60	5/60 Sm.lik Tankosavar topu	47.937,00	2.876.220,00
6	5/60 Sm.lik " " "	3.920,00	23.520,00
	Yedek namlu.	87,44	1.573.920,00
18000	Tankosavar top isli Zrh.mermi	4.000,00	1.060.000,00
265	AG. Makineli	4.590,00	596.700,00
130	0.7 M/m Telesetre	2.569,00	51.780,00
20	Makaslı batarya dürbünü	1.587,00	79.350,00
50	Makineli tüfek nişan dairesi	251,44	1.209.929,28
4.812.000	AG.Mt.Sm.mermisi(Bini)	258,00	2.441.880,00
8.568.000	" " Sak. " "	343,00	1.296.540,00
3.780.000	" " Sakl. (Bini)	428.000,00	13.696.000,00
32	T-3 Tipi (Bainler-Benz)Tankı	434.000,00	1.302.000,00
3	" " Komuta tankı	—	1.838.769,80
35	" " Tankları Yd.malzemesi.	497.000,00	15.995.000,00
1	T-4 " Krupp Tankı	457.000,00	457.000,00
	Takım Ag.Seyyar tamirhane	—	45.700,00
	Seyyar tamirhane Yd.parça	—	1.260.890,20
	T-4 Tipi tanklara Yd.malzeme.	—	1.923.600,00
10.500	Tank için 7,5 Sm.Zirh mermisi	183,20	614.800,00
7.000	" " " " " Tahrip mermisi	116,40	839.424,00
9.600	" " " " " Zirh mermisi	87,44	533.376,00
6.400	" " " " " Tahrip mermisi	83,34	706.043,52
2.808.000	7,92 M/m AG.Mt.mermisi(Bini)	261,44	30.600.000,00
60	Fock-Wulf 190 tipi Av uçağı	510.000,00	9.122.000,00
	Av tayyaresi Yd.aksamı.	—	2.403.000,00
180.000	" " " için 2 Sm.Yng.Mer.	13,35	2.471.600,00
180.000	" " " için 2 Sm.Is.Tah.Mer.	12,62	596.269,44
1.576.000	7,92 M/m.Sm.Mt.mermisi (Bini)	251,44	185.220,00
540.000	7,92 " Pak. " " "	343,00	15.092,00
44.000	" " " Pakl. " " "	343,00	3.379.200,00
240.000	Tayyare için 2 Sm.2h.Mermisi	1408	—
			<u>99.994.544,24.</u>

4/5/944 Gündüne kadar gelen malzeme doksan dokuz Milyon doküzyüzdoksan dört
bin beş yüz kırk dört R.M. ve 24 Pfennig'dir.
Mukavele bedeli mecmuu
4/5/944 Gündüne kadar gelen malzeme
Geri kalan 58.000 R.M.lik malzeme geldiği takdirde
100 Milyon R.M.lik kredi tamamlanmış olacaktır.

100.052.544,24. R.M.
/ 99.994.544,24 R.M.
58.000,00

4/5/944
Enb.
İrfan Uludoğan.

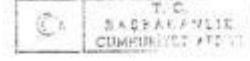

KAYNAK: BCA, 030.10.00.00.052.344.09. (5 Mayıs 1944)

EK – 8: İngiliz Tuğgeneral G. S. Knight’ın Genelkurmay Başkanlığında “Zırhlı Birlik Müşaviri” olarak çalıştırılması hakkında.

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAHİLÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayı
3
3714

Katar

İngiliz Brigadier General G.S.Knight’in Genelkurmay Başkanlığı Zırhlı birlik Müşaviri olarak çalıştırılması; Millî Savunma Bakanlığının 22/1/1946 tarihli ve 130178 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 6/2/1946 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

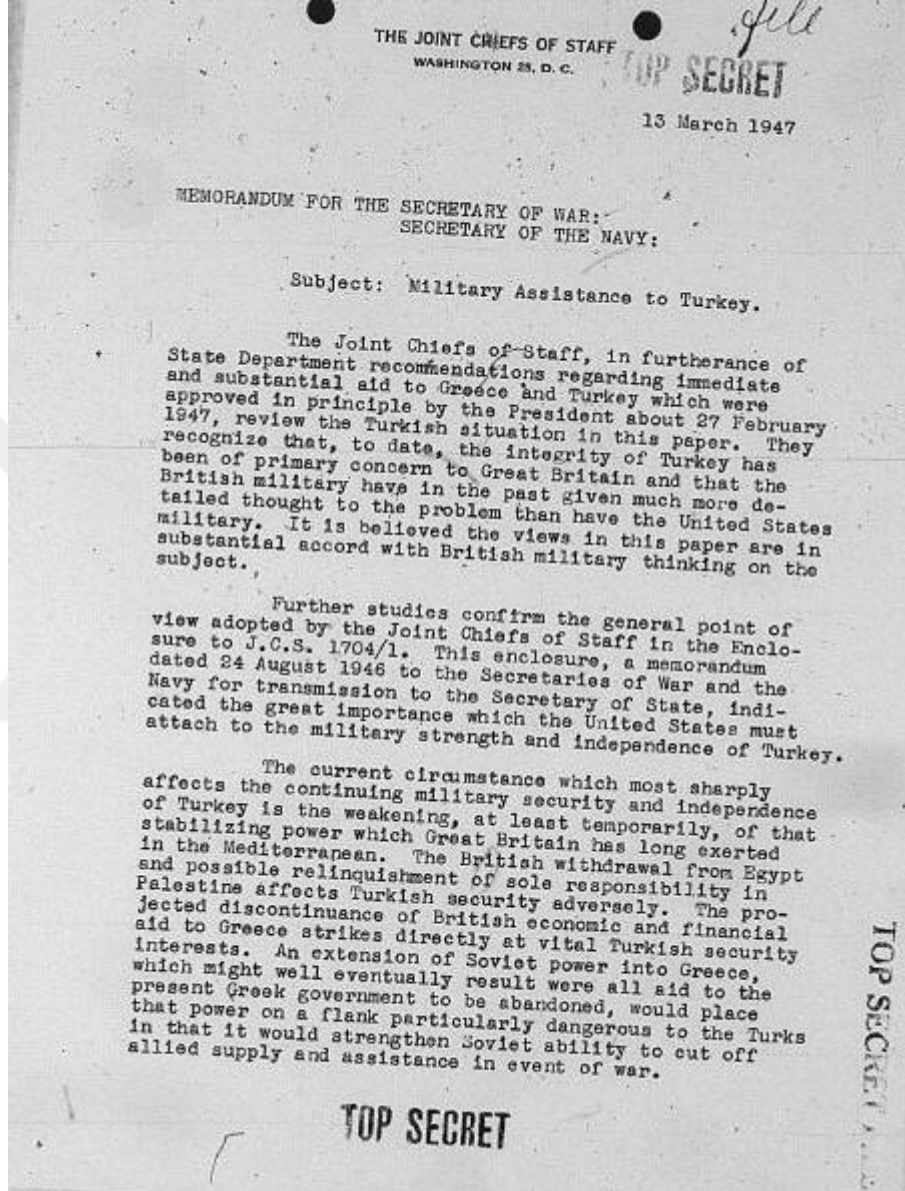
İsmet İnönü

Başbakan <i>İsmet İnönü</i>	Adliye Bakanı <i>R. Türel</i>	Millî Savunma Bakanı <i>A. S. Akın</i>	İçişleri Bakanı <i>Haluk Ural</i>	Dışişleri Bakanı V. <i>Ali Rıza</i>
Malîye Bakanı <i>Ali Rıza</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>Yusuf</i>	Başbakanlık Sekreteri <i>Yusuf</i>	Ekonomî Bakanı <i>Kazım Karabekir</i>	Sa. ve S. Y. Bakanı <i>D. S. Karabekir</i>
Gümrük ve Tekel Bakanı <i>İsmet İnönü</i>	Tarım Bakanı <i>A. Hatipoğlu</i>	Ulaştırma Bakanı <i>F. Zeynep</i>	Ticaret Bakanı <i>S. Karabekir</i>	Çalışma Bakanı <i>Ali Rıza</i>

080 18 01 02 110 11 3

KAYNAK: BCA, 030.18.01.02.110.11.03. (6 Şubat 1946)

EK – 9: General Dwight S. Eisenhower’ın Truman Doktrini’nin ilan edildiği dönemde Amerikan resmî makamlarına Türkiye’ye yapılması düşünülen askerî yardım hakkında yazdığı yazı.

KAYNAK: NARA Records of the Department of State Relating to International Affairs of Turkey, 1945-1949, M1292, Roll 1. (13 Mart 1947)

EK – 10: Genelkurmay Başkanlığının İstanbul'un Tuzla bölgesinde bir Uçaksavar Okulu'nun kurulmasını uygun görmesi hakkında.

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
VII. Şube Kz.
Sayı : 32551

ANKARA
30 / 12 / 1947

Özeti:

Amerikan yardım kurulu Bşk .

Tuzla bölgesinde Uçaksavar okulunun kurulması Genelkurmayca da uygun görülmüş ve mahallinde gerekli incelemenin yapılması için ilgililere emir verilmiştir . Sonucunun ayrıca bildirileceğini saygı ile arz ederim .

İlişgi:

Genkur .Eğitim Yarbşk .
Tuğg .

R. B. Ö. Ö.

Cevaplarda Ş. nin isim, tarih ve No. nin yazılması lazımdır.

KAYNAK: NARA, NND 964266, RG334/256/117, "Anti-Aircraft School and Training". (31 Aralık 1947)

EK – 11: Amerikan Askerî Yardım Misyonu üyesi Topçu Albay Thomas S. Gunby'nin Kore'ye gönderilecek olan Türk Tugayı bünyesinde görev yapmasına karar verilen 2'nci Zırhlı Tugay Topçu Taburu'nu teftiş raporu.

A.B.D. ORDUSU KARA GRUBU
AMERİKAN ASKERİ YARDIM KURULU
8666 AAU
Topçu kısmı

ATASE: 566-42-10 / ATASE: 8851
GİZLİK DERECHİ İN YATIMI İLE YERLEŞTİRİLMİŞTİR
GİZLİK DERECHİ İN YATIMI İLE YERLEŞTİRİLMİŞTİR
16-17 Ağustos 1950

TEFTİŞ RAPORU

KISIM I

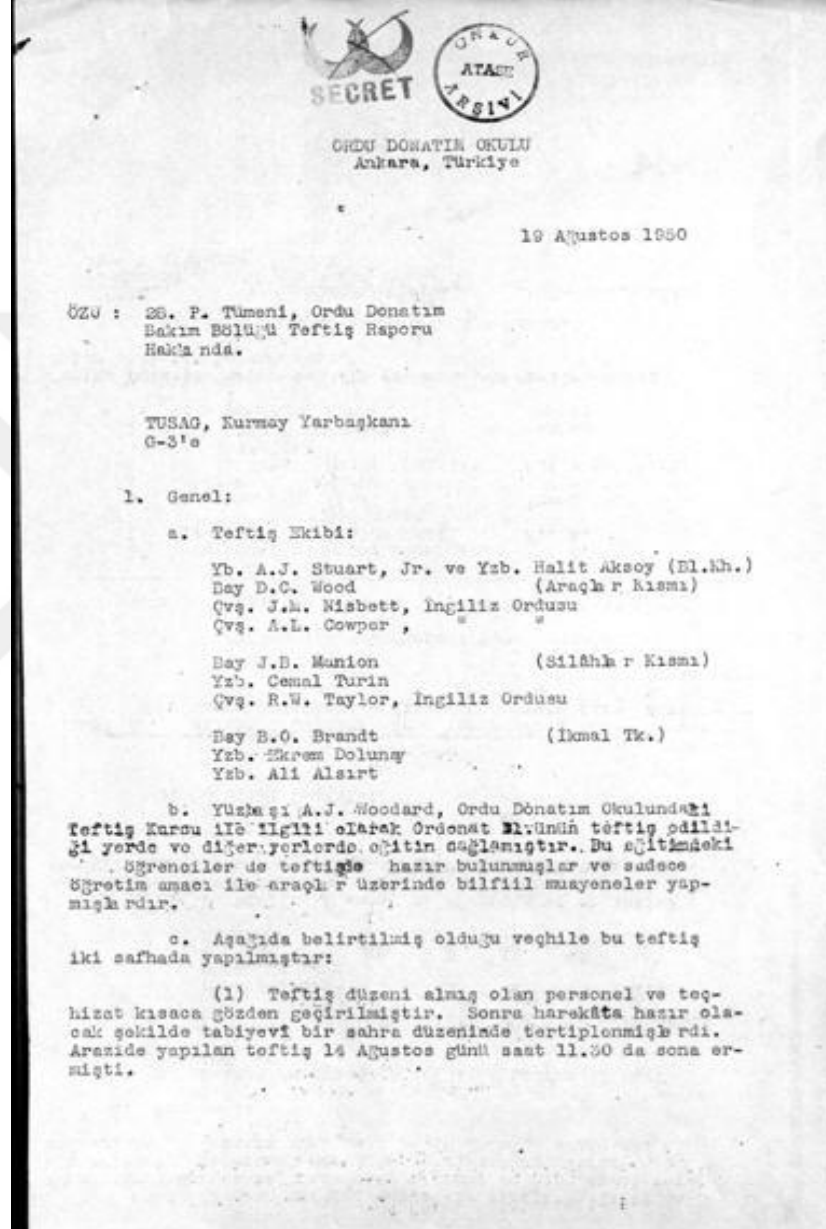
1. Ziyaret edilen birlik : 2. Zırhlı Tugay Topçu Taburu
2. Bulunduğu yer : Etimesgut, Ankara
3. Silâhların cinsi : 105 Mm.lik Obüs (Amerikan)
4. Birlik Komutanı : Yarbay Hasan Tahsin Kurtay. Kendisi iki seneden beri bu birliğin Komutanı bulunmaktadır.
5. Kuvveti : (Ek No. 1 e bakınız). Bu birlik personel ve teçhizat kadrosunda gösterilen kuvvete çıkarılmaktadır. Bu güne kadar erat sınıfına mensup personelden 299 kişi iltihak etmiştir. Subaylardan veya gediklilerden hiç kimse iltihak etmemiştir. Tabur Komutanına bildirildiğine göre kadroda noksan bulunan bu personel 25 Ağustos 1950 gününe kadar iltihak edeceklerdir. % 10 nispetindeki depo personeli henüz iltihak etmemiştir. Erat sınıfına mensup personelin % 60 ı birlik ile beraber bulunmaktadır.
6. Tesislerin tertip tarzı : Bu Taburdaki tesislerin tertip tarzı, bakım atölyeleri hariç olmak üzere çok iyidir. Kocugöller, Tabur ve Batarya Komutanlarının odaları, binalar ve motor parkları bir çok birliklere nispeten daha az kalabalıktır. Hazer mevcuduna ait personel uygun kocugöllerde barındırılmaktadır. Araçlar etrafı açık garajlarda bulunmaktadır. Obüsler açıkta bulundurulmaktadır. Tabur barındırma tesisleri her batarya için birer kocugöller binasından ibarettir. Bu kocugöllerde subay ve erat gasinosu, debboylar, Tabur ve Batarya Komutanlarına ait odalar mevcuttur. Bu tip barındırma tesislerini tesirlilik ve emniyet bakımından standartları çok yüksektir. Taburun bulunduğu sahanın hemen yanında fevkalâde bir eğitim sahası mevcuttur. Elverişli bir yol vardır. Cephanelik ve benzin deposu, yanında daima bir nöbetçinin bulunduğu etrafı çevrilmiş bir yerde bulunmaktadır. Motor bakım atölyesi kifayetsizliği mevcuttur. Bu cins bir atölye mevcut olmayıp iş bir sürdürme altında yapılmaktadır.
7. Düşünceler : Bu Taburda, bir seneden fazla bir zamandan beri Amerikan malzemesi vardır. Tabur, 1949 da bir eğitim devresi geçirmiş ve iki seneden beri Ayaz'ta yapılmakta olan Zırhlı Birlikler Okulu tatbikatlarında muvaffakiyetli atışlar yapmıştır.

Tabur, Kore'ye gidecek Tugayın bir parçasını teşkil etmek üzere seçilmiş olup teftiş esnasında imal personeli almaktaydı. Bütün personel, ilk gün teftiş için iktisat ettiklerinde güzel bir görünüşte taahhüt edilmişlerdir. Bütün subay ve erat tıraş olmuşlardı, üniformaları temiz ve muntazamdı. Birlikte eskiden bulunan personel ateş açılmasının temel esasları üzerinde iyi yetişmiş olduklarını göstermişlerdir; muntazam, birliğin yeni personeli teşkilâtına yerleştirmek için ve mühim mevkiileri işgal eden personelin yerlerine ikame edilecek olanlarla birlikte muharebe hareketi için müessir bir eğitim seviyesi iktisap edebilmek için mütakâlif bir eğitime ihtiyacı vardır. Bu eğitim bütün silâhlarla ateşi ihtiva etmelidir. Ölçme eğitimi müessir değildir.

Eski imal sistemi halâ kullanılmaktadır. Standart parça katalogla-

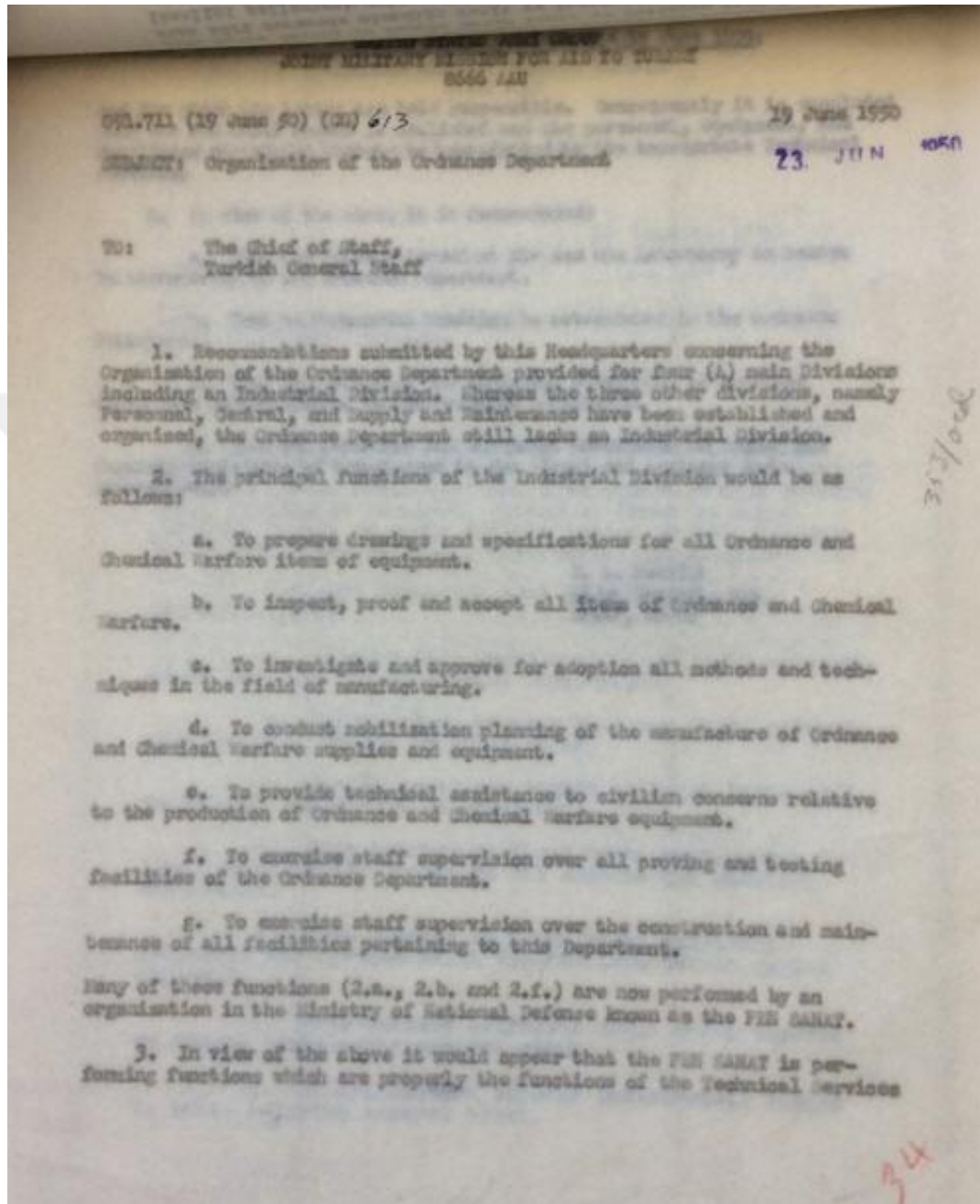
KAYNAK: ATASE, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 001, Belge No: 10 (16-17 Ağustos 1950)

EK – 12: Amerikan Askerî Yardım Misyonu üyeleri ile İngiliz askerî müşavirlerin Kore'ye gönderilecek olan Türk Tugayı bünyesinde görev yapmasına karar verilen 26'ncı Piyade Tümeni Ordu Donatım Bakım Bölüğünü teftişlerine dair hazırladıkları rapor.

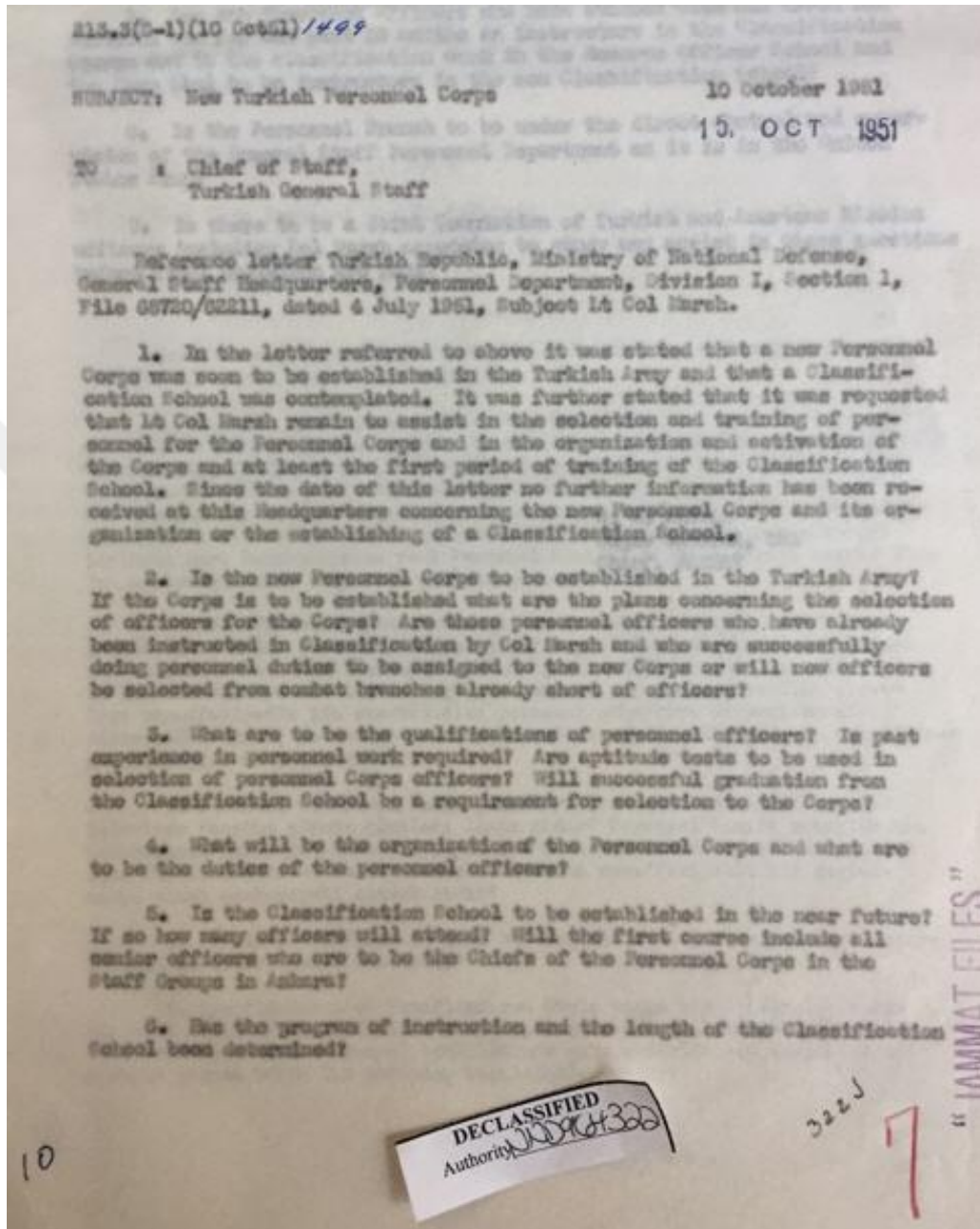
KAYNAK: ATASE, Kore Harbi, Kutu No: 1, Gömlek No: 011, Belge No: 01 (19 Ağustos 1950)

EK – 13: Ordudonatım Dairesi'nin teşkilatı hakkında.

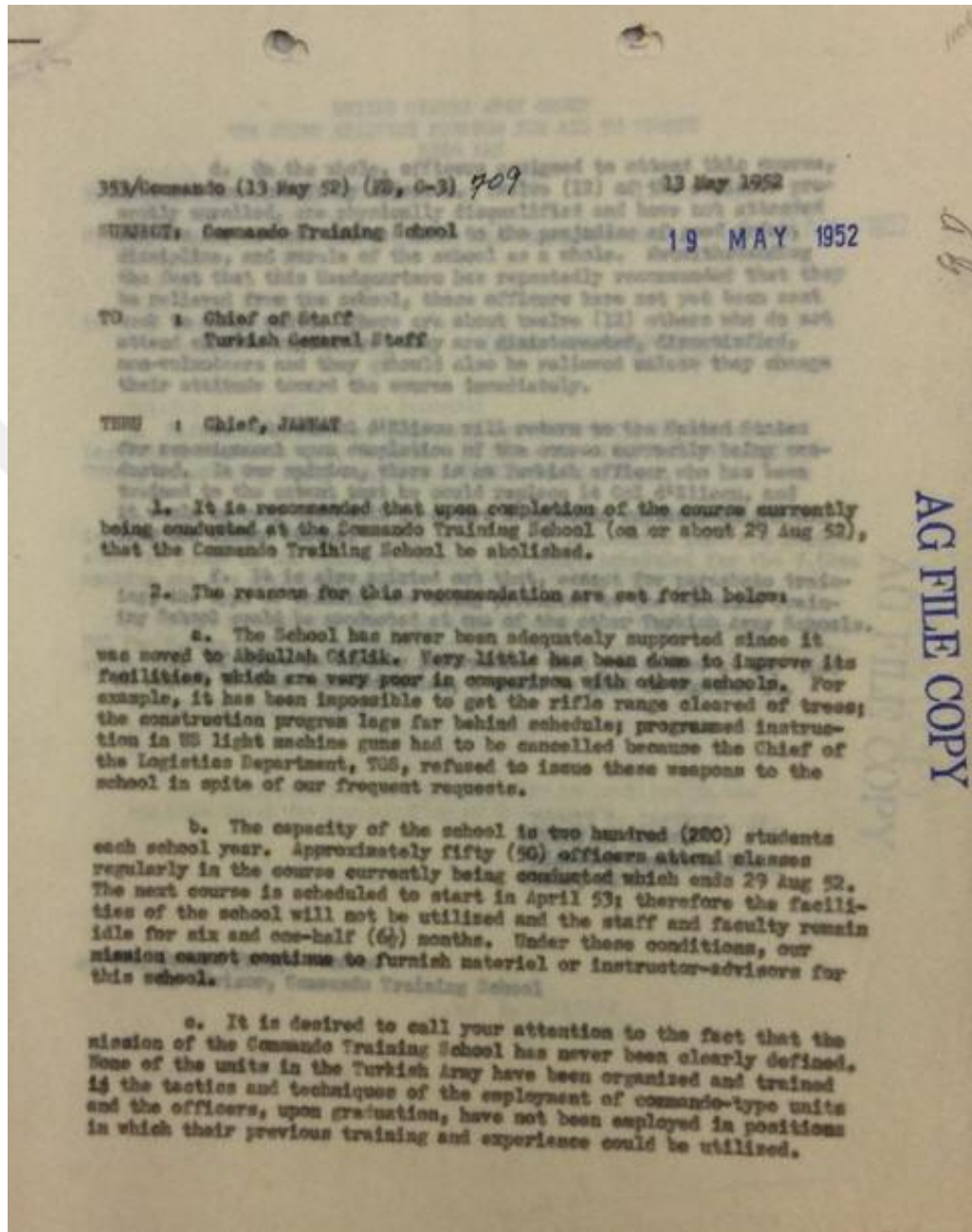
KAYNAK: NARA, NND 964322, RG334/250/3. (19 Haziran 1950)

EK – 14: Yeni Türk Personel sınıfı hakkında.

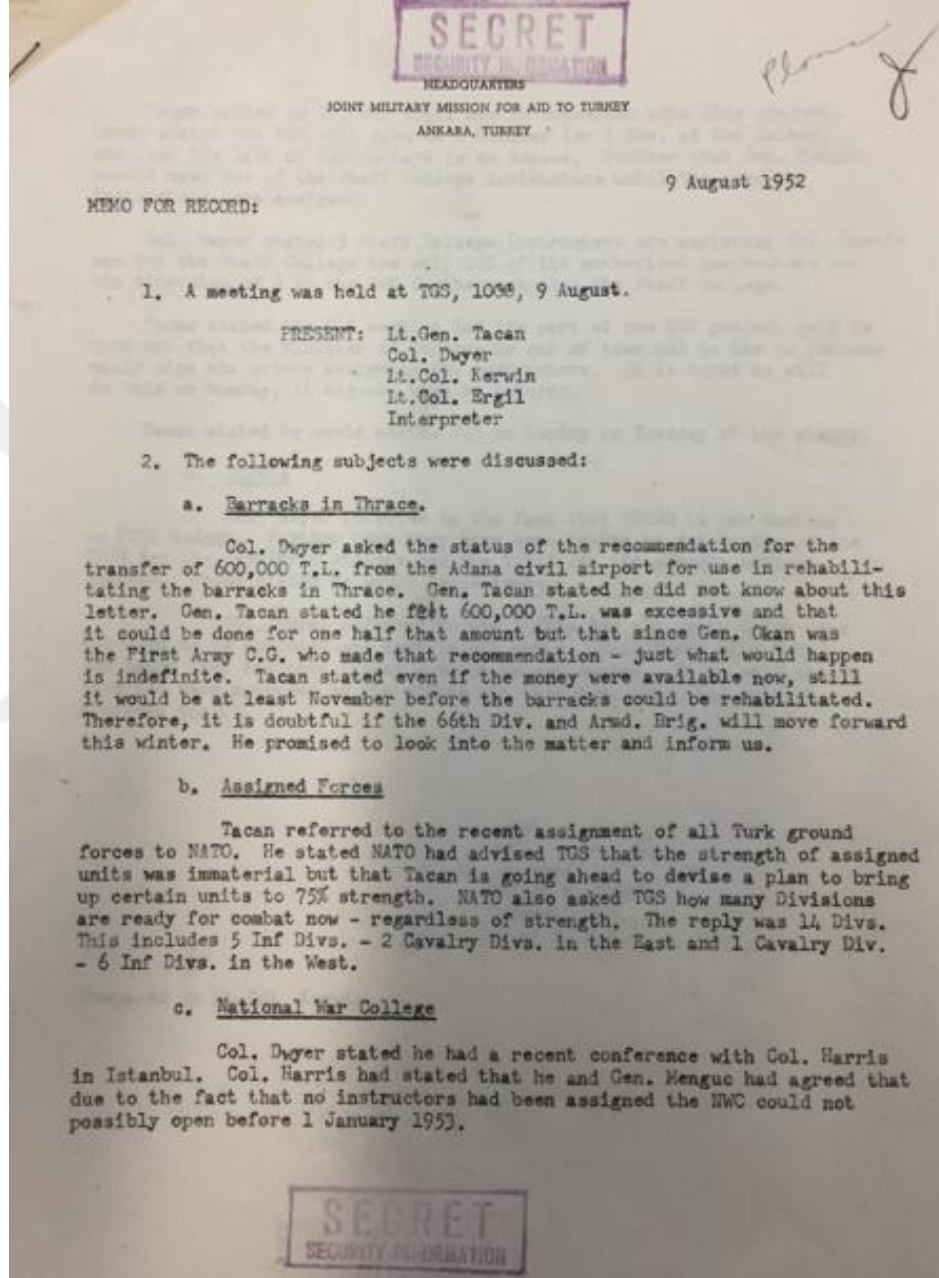
KAYNAK: NARA, NND 964322, RG334/250/4, "New Turkish Personnel Corps".
(10 Ekim 1951)

EK - 15: Komando Okulu hakkında.

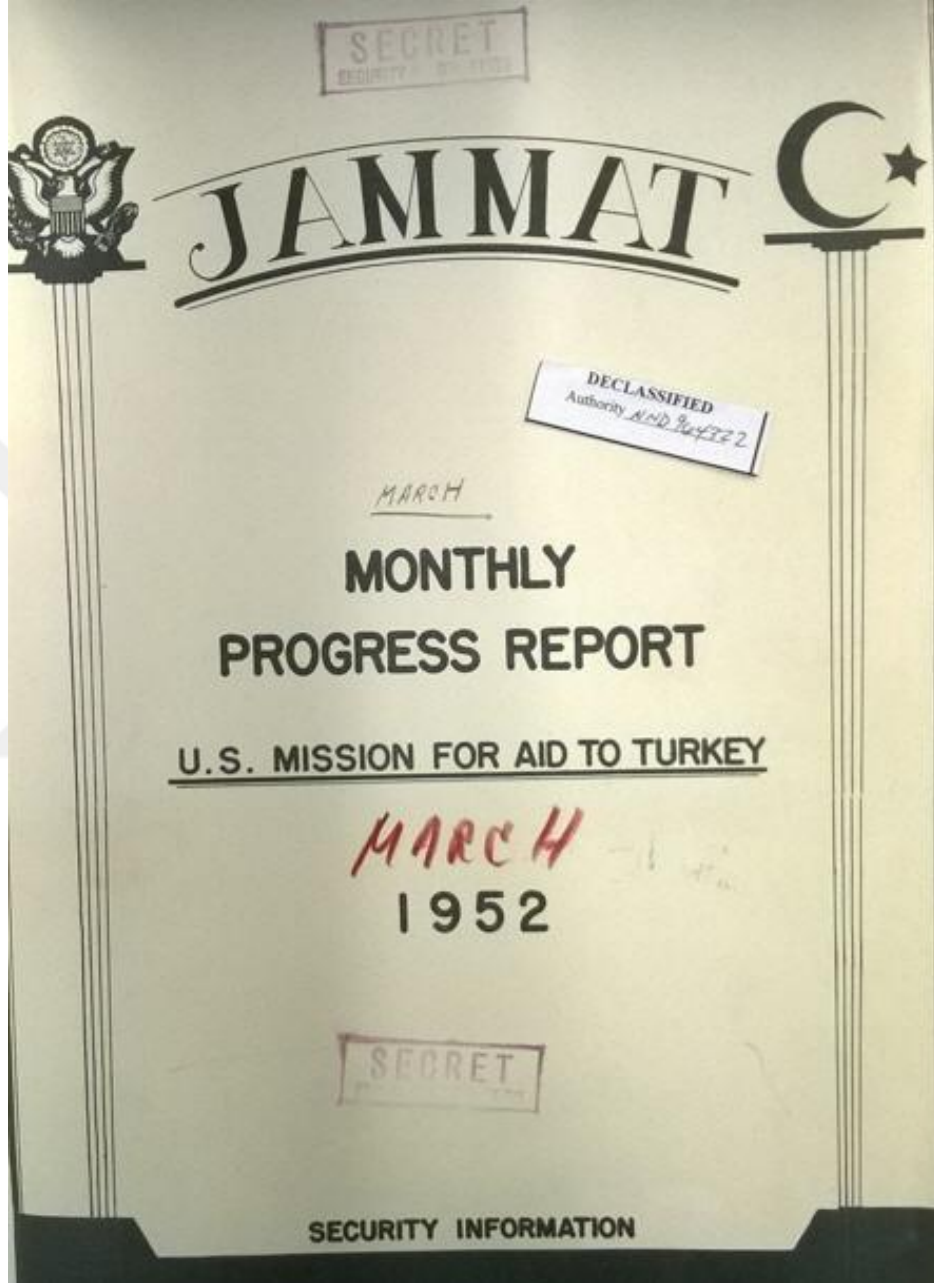
KAYNAK: NARA, NND 964266, RG334/256/119, "Commando Training School". (13 Mayıs 1952)

EK – 16: Amerikan Askerî Yardım Misyonu üyeleri ile Türk Genelkurmayı'ndan Korgeneral Necati Tacan'ın 9 Ağustos 1952 tarihinde yaptıkları toplantıda ele alınan bazı konular.

KAYNAK: NARA, NND 964325, RG334/250A/9, "Memo for Record". (9 Ağustos 1952)

EK – 17: Amerikan Askerî Yardım Misyonu’nun düzenli olarak hazırladığı aylık ilerleme raporları arasında 1952 yılı Mart ayma ait ilerleme raporunun kapak görseli.

KAYNAK: NARA, NND 964323, RG334/251A/1, “Monthly Progress Report U.S. Mission for Aid to Turkey – March 1952”. (7 Mayıs 1952)

EK – 18: NATO tarafından Türkiye ve Türk ordusu hakkında hazırlanan bir rapor örneği.

NORTH ATLANTIC COUNCIL
CONSEIL DE L'ATLANTIQUE NORD 410
NATO UNCLASSIFIED
and
PUBLIC DISCLOSED

ORIGINAL: FRENCH
24th November, 1953

~~SECRET~~
C-M(53)150, Part III
TURKEY

ANNUAL REVIEW 1953
REPORT ON TURKEY

I. 1952 ANNUAL REVIEW GOALS AND NATIONAL PLANS

1. Force goals agreed or proposed by Turkey in the course of the 1952 Annual Review and the national plans submitted for the 1953 Annual Review are set forth below separately by Service:

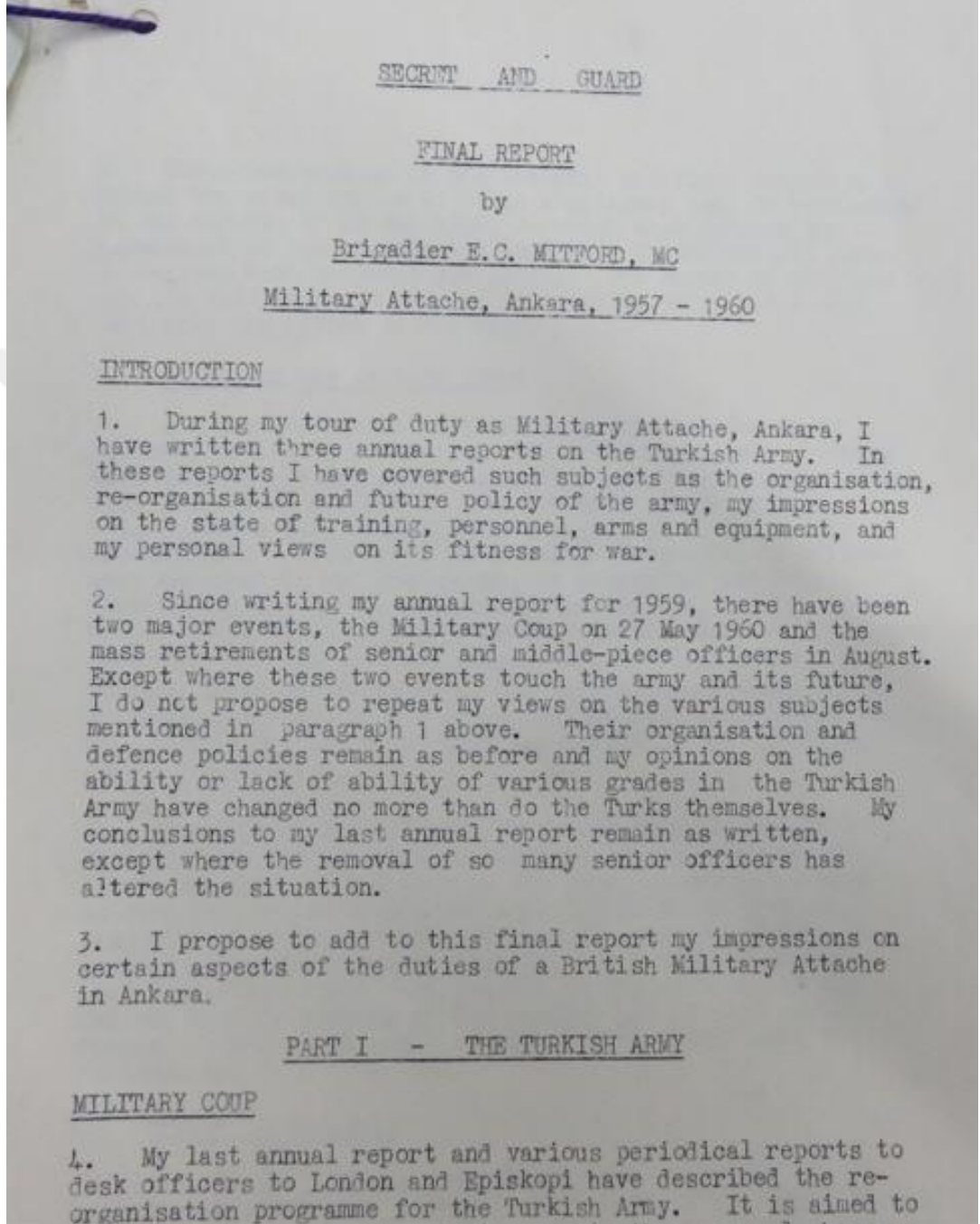
(a) Army. The 1953 goals were 9 10/3 divisions at M-Day to be increased to 19 10/3 divisions by M+15. The same goal had been provisionally fixed for 1954 whilst awaiting the outcome of the study being carried out jointly by the Turkish Defence Ministry SHAPE and CINCSOUTH. As a result of this study, the Turkish Government proposed to advance to M+30 the build-up of the 4 infantry divisions and of the 2 mountain divisions originally planned for after M+30. However, this plan, as described in the reply to the 1953 questionnaire, was not retained by the Turkish Government as a result of discussions held during the 1953 Annual Review. The Turkish plans also include the build-up of one armoured division in 1955: the nucleus of this division would be 2 of the 6 armoured brigades now in existence.

(b) Navy. No goals had been set for the Turkish Navy during the 1952 Annual Review. In the absence of such goals, the Secretariat had used the inventory of Turkish naval forces to establish the position in 1953 and 1954. According to the Turkish reply to ARQ(53), existing naval forces consist essentially of 8 escorts (DD), 21 minesweepers (AM and AMG) and 11 submarines (SS). These forces are at various levels of readiness and are all under national command. The Turkish reply draws attention to the measures necessary to improve the effectiveness of the Navy, but also explains that Turkey is neither able to build up nor to maintain with national resources alone the naval forces which it considers to be necessary for defence. Turkish plans include a training programme which would enable the following additional vessels to be brought into service: 5 submarines, 4 escorts (DD), 12 coastal escorts (PC), 8 minesweepers and 8 torpedo boats (MTB). The origin of these vessels has not yet been determined.

(c) Air Force. The 1953 goals consisted of:

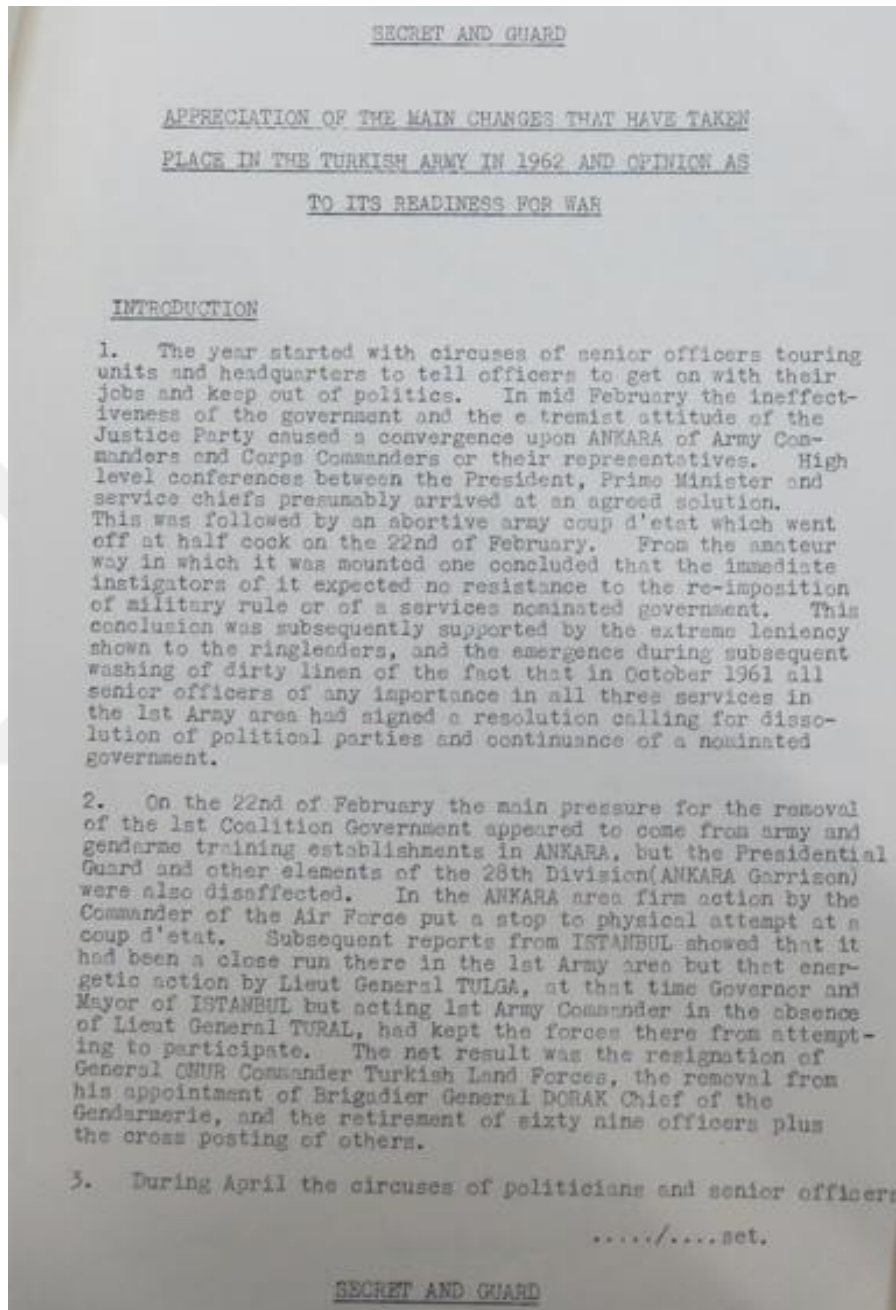
KAYNAK: NATO Archives, "Annual Review 1953: Report on Turkey", C-M(53) 150, Part III TURKEY. (24 Kasım 1953)

EK – 19: İngiliz ataşemiliteri Tuğgeneral E. C. Mitford'un 1957-1960 yılları arasında Türk ordusunun durumunu anlatan bir raporu.

KAYNAK: PRO FO 371/144779.

EK – 20: İngiliz ataşemiliterinin 1962 yılında Türk ordusunun durumunu anlatan bir raporu.

KAYNAK: PRO FO 371/169541.

EK – 21: Dünyaca ünlü gayrinizami harp uzmanı Amerikalı Yarbay Francois d’Eliscu (altta, ortada) biten bir gerilla kursu sonrasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut ve Amerikan Askerî Yardım Misyonu Başkanı Tümgeneral William H. Arnold ile beraber görülüyor.

KAYNAK: The National Archeves and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

EK – 22: Amerikalı askerî müşavirler tarafından verilen piyade eğitimi.

KAYNAK: The National Archives and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

EK – 23: Amerikalı askerî müşavirler tarafından verilen tankçılık eğitimi.

KAYNAK: The National Archives and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

EK – 24: Amerika Birleşik Devletleri’nde (Fort Benning Piyade Okulu) eğitim alan bir grup Türk subayı.

KAYNAK: The National Archives and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

EK – 25: Amerika Birleşik Devletleri’nde (Fort Sill Topçu Okulu) eğitim alan bir grup Türk subayı.

KAYNAK: The National Archives and Records Administration - NARA (College Park, Maryland)

EK – 26: Sn. E. Orgeneral İbrahim Şenocak (Top. 1938 – 13) ile 30 Ağustos 2016 tarihinde yapılan mülakatın tutanağı.

Sn. E. Org. İbrahim Şenocak (Top. 1938-13) ile Yapılan Mülakat

Mülakat Konusu: Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1960) TSK'nın Dönüşümü ve Bu Süreçte Yaşanan Sıkıntılar

Mülakat Tarihi: 30 Ağustos 2016

Mülakat Yeri: Harp Akademileri Komutanlığı – Yenilevent / İSTANBUL

Soru 1

Harp Okulu öğrenciliğiniz esnasında (1936-38) TSK'nın durumu neydi? Silah ve teçhizat durumu nasıldı? Subay çıktığınızda ordunun durumunu nasıl görüyordunuz?

Cevap 1

Fevzi Çakmak 20 seneden fazla bir süre Genelkurmay Başkanı olarak görev yaptı. O zaman memleketin ekonomisinin kuvvetli olmasına önem veriliyordu. Silahlarımıza önemli görülüyor, bir savaş durumunda komşuların yardımı koşacağı düşünülüyordu. Motorlu vasıta yoktu. Manteli bataryalar vardı. Mesela ben Topçu Okulu'nu bitirdikten sonra ilk olarak Samsun'daki topçu tabununa tayin oldum. Tabunun tamamı hayvanlıydı, motorlu araç yoktu. Bir yere intikal edeceğimizde katır vs. hayvanları kullanıyorduk. Samsun'dan Trabzon'a hayvanlarla gideceğimize buna güzel bir örnektir. Motorlu araçların azlığına ve değerine bir örnek de o dönem (1944) tümün komutanım olan Şükrü Kanatlı'nın eşini doğum yaptığında ~~yaşamı~~ ~~gözetimi~~ için makam aracını ~~bana~~ ~~bu~~ tahsis etmiş olmasıydı. O dönem için gerçekten çok önemli bir jasttı bu. Varlık Vergisi'nin çıkarılmasının bir nedeni de sanırım ordudaki bu sıkıntıların giderilmesiydi.

Bununla beraber erlerin ayağında çizme yoktu, teçhizatları zayıftı. Yine o dönemin bir özelliği, evlenmek isteyen subayların üstünlükte iki sene zaman geçirme zorunluluklarıydı. Bu süreçten önce subayların evlenmesi yasaktı.

Soru 2

1950'li yılların ilk yarısından itibaren acemi birlikleri yoktu. 1950'li yılların ikinci yarısında Amerikalıların teknikleriyle acemi birlikleri kuruldu. Bu uygulama hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Size göre alınan karar doğru muydu?

Cevap 2

O zaman bölük komutanları komuta ettikleri bölüğe arka arkası döndüklerinde, bir bölük asker içinde seslerini duyduktan her asker kim olduğunu tanıyabilecek derecede bölüklerine hâkimdiler. Şerhler tanınıyorlar. O zaman iki türlü eğitim yapıldı; bir tarafta acemi askerler, diğer tarafta muharebe eğitimi vardı. Bölükler akıye ayrılıyor ve acemilikleri süresince acemi askerler ile usta askerlerden farklı şekilde eğitim alıyorlardı. Mesela ben Erzurum'dayken yanıma Harp Akademilerini kazanan bir üstteğmen verdim. Aynı anda ben bir grup askere topçu eğitimi veriyorken üstteğmen arkadaşımız da başka bir grup askere piyade eğitimi veriyordu. Tabii o dönem askerlik süresi uzundu. Şimdi 12 aylık bir süreçte böyle bir şey mümkün değil.

Soru 3

Prusya Askeri Sistemi ile Amerikan Askeri Sistemi Arasındaki Farklar Nelerdir?

Cevap 3

Farkları şu: Alman sistemi kumandan yeliştir, Amerikan sistemi karargâh subayı (kumay subayı) yeliştir. Bir bölüğe karargâh subayı daha fazla lazımdır, Amerikalılar hep karar yelisi ve süratle karar vermek ister. Amerikalılar müsterek harekâta çok önem verir. Mesela bizde bu kültür pek gelişmediği için hava ve deniz kuvvetlerinden Genelkurmay Başkanı çıkmaması zordur; zira bizde havacılar ve denizciler kara birlikleri hakkında pek fazla maharet sahibi değildirler. Özellikle eski kullandığımız yaşlı subaylar Amerikan sistemine geçişte zorluk yaşıyorlardı.

Yukarıdaki ifadelerin şahsıma ait olduğunu kabul ediyorum ve Erhan Çilci tarafından doktora çalışmasında veri olarak kullanıldığını onaylıyorum.

E. Org. İbrahim Şenocak

*Kullanılan bilginlerin çok olulduğu ve
yeterince uygun olulurken olulduğu (Kaza Deniz
aracını bir harabede olan bir zaman geliştirmesini
için).*

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini yine İstanbul'da tamamlamasını müteakiben, 2003 yılında Kocaeli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu. Kitap editörü olarak yayıncılık sektöründe çalıştı. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) Harp Tarihi Bölümü'nde başladığı yüksek lisans öğrenimini 2014 yılında "Tümgeneral Tahsin Yazıcı'nın Askerî Kariyeri (1912-1952)" başlıklı tezi başarıyla savunarak tamamladı. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı doktora programına iştirak etti. Askerî ve siyasi tarih alanlarında yayımlanmış kitap ve makaleleri bulunmaktadır.